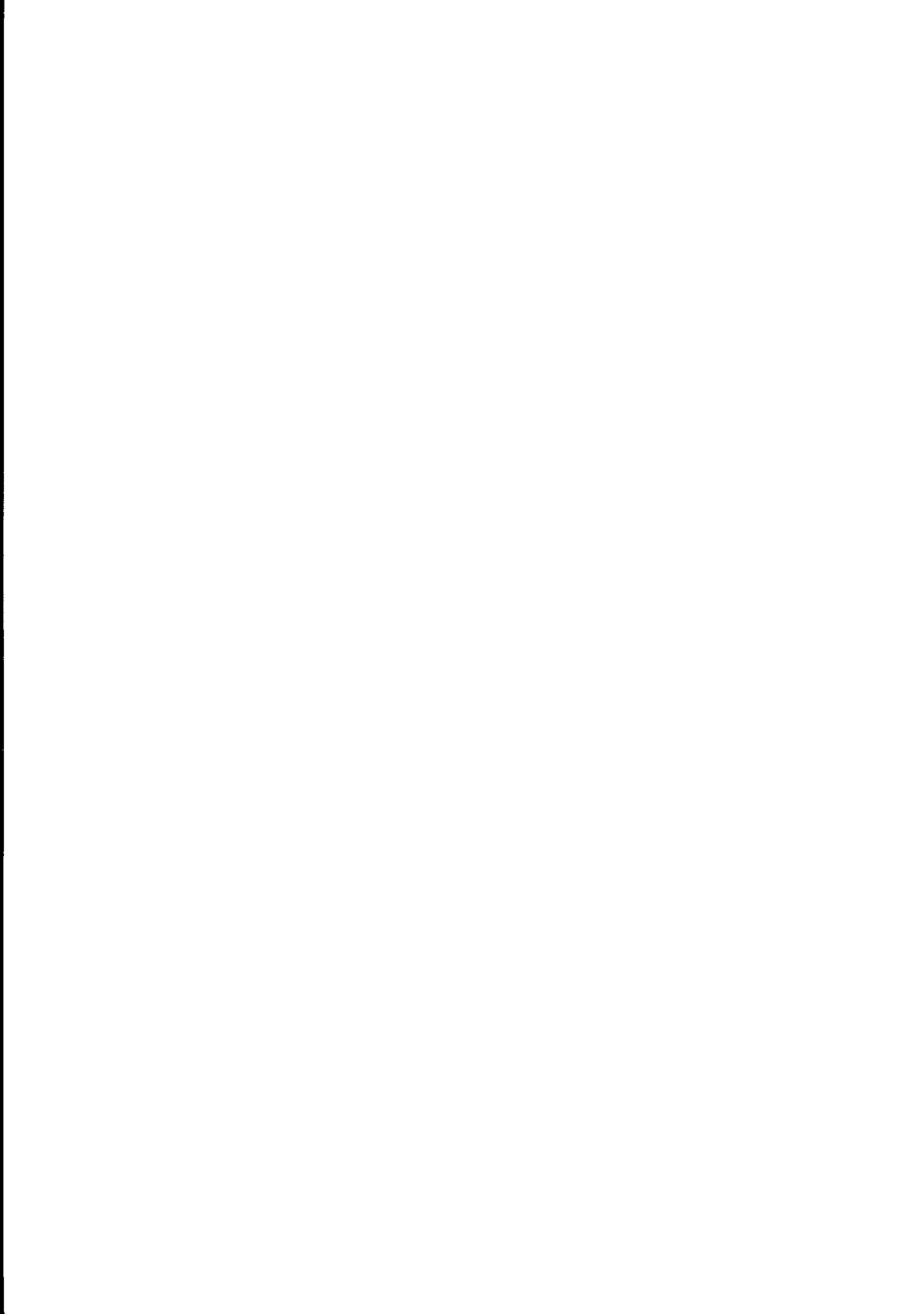

FOLIA HISTORICA

XXII.

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM 2002-2004

FOLIA HISTORICA

XXII. kötet

2002–2004

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM TÖRTÉNETI ÉVKÖNYVE

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2004

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM TÖRTÉNETI ÉVKÖNYVE

Főszerkesztő:
Kovács Tibor

Szerkesztő:
Kiss Erika

Szerkesztőbizottság:
Gerelyes Ibolya
Ihász István
Körmöczi Katalin
Pallos Lajos
Stemlerné Balog Ilona
Szikossy Ferenc
Tamás Edit

A kiadvány a Nemzeti Kulturális Alap anyagi támogatásával jelent meg.

© Magyar Nemzeti Múzeum, 2005

ISSN 0133 6622

Felelős kiadó: a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója
Készült az MNM Nyomdájában, 25,13 (A/5) ív terjedelemben, 600 példányban
Felelős vezető: Berkes Miklósné
Szedés-tördelés: Kovács Gy. Lászlóné

TARTALOM

Folia Historica 2002–2004

I. Tanulmányok

<i>Dragan Traian</i> : Az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között létrejött 1875-ös szabadkereskedelmi egyezmény hatása a kétoldalú kapcsolatokra	5
<i>Szelka László</i> : A „fekete-sárga Szegfű” – Szekfű Gyula és a Rákóczi mozgalom.	19
<i>Gál Vilmos</i> : A Magyar Nemzeti Múzeum a két világháború között.	47

II. Közlemények

<i>Szilárdfy Zoltán</i> : Amorf igazgyöngy-Mária egy augsburgi házioltárnán a MNM ösállományából	79
<i>Patay Pál</i> : Történelem a harangfeliratok tükrében	89
<i>Haider Edit</i> : A Magyar Nemzeti Múzeum Játékgyűjteményének babái. Történeti áttekintés	105
<i>Cs. Lengyel Beatrix–Makai Ágnes</i> : Eberhardt Károly életútja és kitüntetései	123
<i>Bognár Katalin</i> : Cholnoky Jenő fényképei a Magyar Nemzeti Múzeum ELTE-letéti anyagában	161
<i>Sallay Gergely Pál</i> : Horthy Miklós Krizantém Rendje a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában.	373

III. Kiállítás és könyvismertetés

<i>R. Várkonyi Ágnes</i> : Bocskai-szabadságharc négy századik évfordulójára rendezett emlékkiállítás megnyitóján	385
<i>Szvittek Róbert</i> : Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére	389

A „Folia Historica XXII.”
tartalomjegyzékében a szerző neve helyesen:

Szelke László

Dragan Traian

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között létrejött 1875-ös szabadkereskedelmi egyezmény hatása a kétoldalú kapcsolatokra

A XIX. század utolsó harmada történeti szempontból nézve gyökeres változásokat hozott Közép- és Kelet-Európában. Általában a politikai szempontok vizsgálata nagyobb hangsúlyt kap a társadalmi és gazdasági kérdéseknél a korszakot tárgyaló, nagyobb lélegzetű szakmai művekben. E térség általános gazdasági fejlődése szorosan összefügg a politika és a társadalom mozgásaival, ezek egymásra gyakorolt hatásának megértése a térségben játszódó folyamatok jobb, összetettebb ábrázolásában segíthet. Az egyik vagy a másik ág túlzott kihangsúlyozása könnyen bizonyos klisékhez és előítéletekhez vezethet.

A gazdaságtörténeten belül különleges pozíciót foglal el a külkereskedelem vizsgálata. Itt nemcsak a kereskedelmi forgalom ingadozásait érdemes megfigyelni két vagy esetleg több ország viszonylatában, hanem az aktuális kereskedelempolitikai felfogás változásait, és főleg, hogy mely gazdasági vagy esetleg politikai indítékok vezérelték kereskedelmi szerződések megkötését, vagy vezettek kereskedelmi konfliktusok kirobbanásához. Az Osztrák–Magyar Monarchia Romániával 1875. június 22-én kötött vám- és kereskedelmi szerződése, amely egy évvel később 1876-ban lépett életbe tíz év időtartamra, azok közé a kereskedelmi egyezmények közé sorolható, melyek 1860-tól kezdődően a szabad kereskedelem biztosítása jegyében jöttek létre a legtöbb európai ország között kölcsönös vámkezelvényeket, kereskedelmi és befektetési könnyítéseket biztosítva.

Érdekesnek mutatkozik a szerződés megkötésének időpontja (1875) nemcsak politikai, de gazdasági értelemben is. Európában ezidőtájt egyre inkább a „protektív vámpolitika” kerekedett felül és lett hangadó, az 1873-as gazdasági válság következményei pedig súlyos csapást mértek a „gazdasági liberalizmusra”. Kelet- és Délkelet-Európa a „történelmi fáziskésés” leküzdésének fontos állomásához érkezett: a Török Birodalom jelentősen megerősült, az önálló politikai és gazdasági akarat érvényesítésének igénye pedig egyre erősödött Románia, Szerbia, Bulgária esetében, ezért a gazdasági külkapcsolatok kiépítése nem csupán jelzés értékű volt, hanem politikai jelentőséggel is bírt.

A szabadkereskedelmi egyezmény megítélése kezdettől fogva a pozitívumtól egészen a „minden rossz forrásáig” terjedt az aláíró országok politikai és közvélekedésében egyaránt. A rendezett kereskedelmi kapcsolatokat biztosító szerződés lejáratát követő vámháború (1886–1891) ádáz küzdelmeit követően mindkét fél győztesnek kiáltotta ki magát a felelősséget egymásra hárítva, s természetesen saját számításaik alapján sokkal kevesebb kárt ismerve el maguknak, mint amennyit a másik fél elszenvedett. Különböző kalkulációk jelentek meg (amelyeket a másik fél mindig „óvatosan kezelt” – de azért felhasználta) saját magatartása igazolására és alátámasztására a bel- és a külföldi közvélemény felé. A probléma vizsgálatának fontosságát elsősorban abban látom, hogy az egyezmény alatt felmerülő kisebb-nagyobb akadályok, de kiváltképp a nagyon súlyos következményekkel járó vámháború egyik forrása lehet a sajnos máig fennálló kölcsönös bizalmatlanságnak.

A vám- és kereskedelmi egyezmény politikai háttere

A 1870-es évek közepére az Osztrák–Magyar Monarchia kereskedelmi szerződést kötött a legtöbb nyugat-európai országgal, melyekkel rendezte és szabályozta kereskedelmi forgalmát nyugat és észak felé. Kelet és dél irányában viszont – egy átalakuló térségben – más volt a helyzet.

Oroszország – mely hatalmas felvevőpiac lehetett volna – nem volt hajlandó engedményeket tenni kereskedelempolitikai téren a nyugati országok felé. Németországban Bismarck és utódai alatt központi kérdés volt az orosz kereskedelemhez való viszony. Mindenki áttörést várt Ferenc József 1874-es szentpétervári látogatásától. Sem ez, sem a következő kereskedelempolitikai tárgyalások (1874: Szentpétervár, 1875: Bécs) nem hoztak érdemleges eredményt, csupán vámkezelési és forgalmi könnyítéseket sikerült elérni.¹ A hatalmas és olcsó orosz agrárexport (gabona és élőállat) nyomasztóan hatott viszont a még egyensúlyban lévő európai agrárpiacon. A nyíltan vállalt orosz politikai és gazdasági befolyás erősödése a Balkán felé nyilvánvalóan ütközésbe került a többi nagyhatalom hasonló ambícióival.

A Török Birodalommal Ausztria 1862. május 22-én – huszonnyolc évre – számára nagyon előnyös kereskedelmi szerződést kötött, de ez a hetvenes évek közepére gyakorlatilag pusztán a tulajdonképpeni Törökország területére maradt érvényben – Románia és Szerbia mindinkább nem tekintették ezt a szerződést érvényesnek magukra nézve és saját kereskedelmi kapcsolatokat próbáltak kiépíteni a többi európai állammal. A gazdasági „elismerést” az európai államok részéről hatásos eszköznek vélték a „politikai” elismerés eléréséhez. Mivel a Török Birodalom területe és befolyási övezete érdek-ütközőzónának számított a nagyhatalmak között, a gazdasági kérdések fontos részét képezték az ún. „Keleti válság”-nak, így a lezajló folyamatok vizsgálódását ennek fényében érdemes elvégezni.

Ausztria-Magyarország gazdasági politikájának kiindulópontja az úgynevezett gazdasági kiegyezés, az időről időre megkötendő vám- és kereskedelmi szövetség kérdése. A kiegyezési törvény szerint „a szövetség megkötése kölcsönös alku által történjék, oly módon, mint két egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnék”.² A birodalom két részének érdekei a legkritikább esetben estek egybe, a vám- és kereskedelmi szövetség tízévenként esedékes megújítását hosszú munkálatok előzték meg. A tárgyalásokon rendszerint jelen voltak a két fél szakminiszterei, a kereskedelmi, a pénzügyi, később a földművelésügyi és ipari miniszterek, továbbá a közös külügyminisztérium magas rangú tisztviselői, leggyakrabban a kereskedelempolitikai osztály főnöke.³ Az eltérő gazdasági szerkezetek és fejlettségi szintek egybehangolása nagy kompromisszumkészséget követelt a tárgyalóktól, ugyanakkor az eredményt a közvélemény többnyire nem tartotta kielégítőnek és lemondások sorozataként kezelte.

A kereskedelmi szerződések megkötése a külfölddel a politikai diplomácia irányítása mellett a közös külügyminiszter feladata volt.⁴ Ebben a minisztériumon belül működő önálló kereskedelempolitikai osztály segített, mint ahogy abban is, hogy a két országos kormány különböző elképzeléseit egyesítsék egy közös, egységes szerződéstervezetben, amellyel fel tud lépni a külállamokkal tárgyaló delegációnak. A szerződések csak akkor emelkedtek jogerőre, miután mindkét országgyűlés törvénybe iktatta azokat. A külfölddel kötendő kereskedelmi szerződések esetében azonban rendszerint oly mértékben jelentkeztek a két ország ellentétei, a magyar agrár- és az osztrák iparos-érdekekből eredő differenciák, hogy azokat a vámkonferenciák szakemberei nem tudták áthidalni. Ilyenkor a külügyminiszter, esetleg az uralkodó elnökletével tartott minisztertanácsra hárult a feladat, hogy a feleket megegyezésre juttassa.⁵ Az „osztrák érdek – magyar érdek” harca és az ebből közösen alakítandó – többé-kevésbé támogatott – „birodalmi érdek” volt a kulcsa a Monarchia gazdasági motorjának. Az Osztrák–Magyar Monarchia legfontosabb külkereskedelmi partnerével, Németországgal kötött szerződésének hosszú folyamata és komplexitása (1877–1881) illusztrálja a legjobban, milyen nehezen született meg egy-egy egyezmény, amikor ellentétes gazdasági érdekek összehangolási kényszere állta az útját. A két európai nagyhatalom gazdasági viszonya erősen hatott az egész térség általános gazdasági életére.

A dualista korszak kezdetén a Monarchia gazdaságpolitikájában Kelet irányában az osztrák gazdasági körök akarata és elképzelései érvényesültek leginkább, de egyáltalán nem teljes mértékben. A balkáni államokkal kötendő vámunióval kapcsolatos osztrák elképzelés például nem valósult meg, ámbar a szerződéses politika keretein belül jelentős előnyöket sikerült megszerezniük fejlett iparuk számára.

1869-ben már megkezdődtek a gazdasági tárgyalások Szerbiával, és bár a szerződés általános kereteiben a két félnek viszonylag gyorsan sikerült megállapodnia Pesten, a szerb fél ragaszkodása az emelt fogyasztási adókhoz (az import szesz és a liszt esetében) végül megakadályozta a szerződés kötést. A Romániával kötött kereskedelmi egyezmény hatására 1875-ben Szerbia már újra hajlandó lett volna tárgyalóasztalhoz ülni, de a keleti válság gyorsan zajló eseményei, és az általános politikai bizonytalanság miatt erre már nem kerülhetett sor.

A Drinápolyi béke (1829) rendelkezései a török monopólium megszüntetése mellett a Duna teljes hosszának szabaddá tétele, és a Fekete-tenger bekapcsolása az európai kereskedelmi életbe hatalmas lökést adott a Dunai Fejedelemségek és később Románia gazdaságának. A nagy számban megjelenő külföldi kereskedők élénk aktivitása és egymás közötti konkurenciája nyomán drasztikus árrendeződés következett be: a román búza ára (a legfontosabb kiviteli cikk) 1832–1850 között ötszörösére emelkedett, 28 lei/kg-ról – 142 lei/kg-ra, a hozott árut pedig folyamatosan olcsóbban lehetett beszerezni. A gabonákkal bevetett terület nagysága 1830–1840 között tízszeresére nőtt.⁶ A Fejedelemségek egész társadalmi struktúrája átalakult, újra nagy értéke lett a termőföldnek – az állattenyésztés gazdasági súlya csökkent a legelők termelőfölddé alakítása nyomán –, és második helyre szorult, a kereskedelem felértékelődött, az európai áramlatok gyorsan behatoltak a fejedelemségekbe, és az új gazdárteleg kiszolgáltatásában és izlésének formálásában játszott fontos szerepet. Rövidesen a fontosabb európai államok mindegyike konzulátust nyitott: 1858-ban Ausztriának, Franciaországnak, Angliának, Görögországnak, Oroszországnak és Poroszországnak már voltak konzuljai Bukarestben, Iasiban és Galați-ban. Szardínia Galați-ban tartott konzult, Hollandia és Belgium pedig Bukarestben.⁷ Ez úton jobban tudták érvényesíteni az érdekeiket, azt is figyelembe véve, hogy a nagyvárosokban működő „Kereskedelmi Házak” túlnyomó többségben az ő állampolgáraik kezében voltak. A Habsburg Birodalom az elsők között jelent meg az aldunai térségben. A krími háború lehetőségét adott a Habsburg Birodalomnak a Fejedelemségek katonai megszállására, így korán is közelről felismerhette ennek a térségnek gazdasági és stratégiai jelentőségét. Nagyon befolyásos kereskedelmi és politikai kapcsolatokat épített ki, eredményesen lépett fel diplomáciai eszközökkel az orosz Duna-torkolat kisajátítására szőtt tervek meggátolására az 1840-es évektől kezdve egészen az 1880-as évekig.⁸ Külön említést érdemel az a tény, hogy Ausztria kezdeményezésére 1866. december 15-én egy háromoldalú szerződés jött létre a Prut határfolyón való hajózásról Oroszország, Románia és Ausztria között. Ez volt az első alkalom, amikor Románia, bár török vazallus volt még, egyenrangú partnerként köthetett nemzetközi szerződést.⁹ A rohamosan növekedő, főleg dunai kereskedelmi forgalom miatt (Galați és Braila a 40-es évek közepére szabad kikötő státuszt nyert) mindkét fél szükségesnek tartotta egy rendezett, szabályozott gazdasági viszony kialakítását, nemcsak a már régóta létező gazdasági kapcsolatok élénkítésére való tekintettel, hanem a távlati célok elérésének első lépéseként is.

1-2. kép: Galați és Braila dunai kikötő 1830-as években

A szerződés megkötése

A szerződéskötés menete tulajdonképpen a szokásos utat követve zajlott le, azonban feltétlenül szükséges néhány különleges mozzanat kiemelése. A tény, hogy Románia a tárgyalások indításakor nem volt független, nemzetközi jogi kérdések sorát vetette föl. Bár vámpolitikája sokszor nem követett határozott irányt, egyre önállósodó képet mutatott. Alexandru Ioan Cuza fejedelem már 1859. december 16-án szentesítette az első román vámtörvényt, amely a következő évben lépett életbe.¹⁰ A felmerült pénzügyi nehézségek miatt viszont, nagyon sűrűn módosultak a vámtarifák (1862, 1864, 1866, 1867, 1868), a kereskedelem szabad folyása ezáltal nem várt akadályokba ütközött. Először 1862-ben a 0,5%-os értékvám szedése a tranzitforgalom után (a Török Birodalommal kötött szerződésben nem szerepelt), utána 1866-ban a kormányváltást követően a beviteli vámok 5%-ról 7,5%-ra emelése, plusz 0,5%-os községi pótlék bevezetése okozott nehézséget a kereskedőknek. Az új bevezetett gyakorlat, miszerint ha a vámhivatalnok túl alacsonynak találta a számlán feltüntetett áruértéket, külön érték-megállapítási joggal rendelkezett, nagy értékű tárgyaknál a piaci ár 10%-át, kisebb értékű tárgyaknál a 20%-át véve alapul. A visszaélésekre leggyakrabban az adott lehetőséget, hogy a vámhivatalnok a helyszínen önállóan dönthetett, melyik árut milyen sávba sorol. Ugyanebben az évben állították le a vegyészeti cikkek, festékek, a közönséges borok, a dohány és az ecet importját.¹¹ További akadályokként jelentkeztek a különböző címeken kért (pátensváltás, külön vagyontkimutatás a határnál, a községi-adó többszöri követelése) kisebb-nagyobb összegek, melyek nehezítették a kereskedést Romániában. Nyilvánvalóan itt tudatos politikáról van szó. 1868–69-ben sok beadvány és panasz érkezett Erdélyből Gorove István akkori magyar kereskedelmi miniszterhez, hogy mielőbb intézkedjen a kereskedelmi viszonyok szerződéses rendezéséről román viszonylatban, mert egyre több kiemelkedő üzlet került veszélybe az erős konkurencia miatt. A sok akadály felállítására egyfajta kényszerpálya létrehozásaként fogható fel a külföld felé egy vám- és kereskedelmi szerződés megkötése irányába, bár elsősorban a Török Birodalom ellen irányult. Arra a magyar kérdésre, hogy lehetséges-e szerződéses viszonyba lépni a szomszédos fejedelemséggel az osztrák kereskedelmi minisztérium válaszolt. Álláspontja szerint a Török Birodalom érdekei nem sérülnek meg egy szerződés kötése esetén, mivel a drinápolyi békében a Porta határozottan kimondta, hogy Moldova–Oláhország belső ügyeit autonóm módon kezelheti, márpedig a vámügy annyira összefügg a pénzügygel és a közgazdasági ügyekkel, hogy ezt belügynek kell tekinteni. Egyébként pedig Ausztria már kötött egy precedensértékű szerződést egy török fennhatóság alatt álló állammal – Tunisszal –, és akkor már érvényben volt a két fél között egy szökevények kiadatásáról szóló, valamint egy posta-szerződés; Oroszország pedig konzuli szerződést kötött.¹² Ez lett a közös külügyminisztérium álláspontja is, s az angol és a francia aggályok dacára, diplomáciai úton – felhasználva a krími háborút lezáró párizsi béke rendelkezéseit is – sikerült maga mellé állítani Oroszországot és Németországot.

A községi-adóügy miatt – amelyhez Románia ragaszkodott, sőt, ezt növelni akarta az értékvám 2%-ára – a közeledés megtorpant. A magyar szakminisztérium több jelentése és Gorove István közbejárása nyomán a közös külügyminisztérium ígéretet tett, hogy az erőfeszítések folytatódni fognak. Nyomatékosításként a magyar kormány országos véleményezést kért a kereskedelmi és iparkamaráktól,¹³ valamint az érdekelt gazdasági és ipari egyletektől. Bár az ipari-mezőgazdasági körök harca érződött a véleményezések során,¹⁴ döntő többségben pozitívnak és kívánatosnak tartották a szerződéskötés gondolatát. A beérkezett anyagokból a kormány összeállította a tárgyalás alapját képező elvcsomagot, amelyet érvényesíteni kívánt. Itt a gabona-vámmentesség nyújtása Romániának úgy szere-

pelt, mint külön és nem feltétlenül nyújtandó kedvezmény, amely csak akkor adható, ha megfelelő ellenkedvezményeket kapnak, főleg az erdélyi ipari termékek számára. A magyar elképzelések akkor teljes mértékben bekerültek a közös tárgyalási alapba, és a közös egyeztetés az osztrák féllel sem hozott meglepő fordulatot. A román belső politikai válság miatt azonban a tényleges tárgyalások elmaradtak.

1873-ban Andrassy Gyula külügyminiszter ügyes diplomáciai húzással – különleges státuszba helyezte a román ügyvivő diplomatát Bécsben – sietette a román kormány közeledését a Monarchiához, valamint meggyőzte az orosz és a német diplomáciát álláspontja helyességéről. 1874 közepétől felgyorsultak az események, megszületett az új román vámtörvény (*Legea generala a vamilor*), amely tervek szerint a következő év január 1-jével lépett volna életbe.¹⁵ A törvényhez tartozó általános vámtarifa csak 1875 februárjában került véglegesítésre, a parlament általi szentesítést pedig áprilisban nyerte el. A törvény általános rendelkezései és a drasztikusan emelt importvámok – a protekcionista vámpolitika első jelei – nyomásgyakorlásként értékelhetők, a román külügyminiszter viszont külön hangsúlyozta, hogy e törvény csak azon államok ellen irányul, melyek nem fognak kereskedelmi szerződést kötni Romániával. Mindazon államoknak, melyek ily szerződés kötésébe beleegyeznek, készségesen nyújtanának vámkedvezményeket, s így csak az illető állam tetszésétől függ, akarnak-e előnyös helyzetbe jutni vagy a terheesebb vámtörvény határozmányainak hódolni.¹⁶ Az Osztrák–Magyar Külügyminisztériumba 1874 júniusában eljuttatott román szerződés-javaslat véleményezése a két kormány részéről egy hónap múlva megkezdődött. A magyar és osztrák fél között markáns nézetkülönbségek léptek fel, főleg a gabona vámmmentessége tárgyában (az 1873-as rossz termés miatt a magyar kormány ideiglenes vámmmentességet biztosított a gabonák behozatalára, azonban a 74-es jó termés nyomán ezt meg akarta szüntetni). Az osztrák kormány nem emelt kifogást, a magyar kormány legtöbb tagja¹⁷ azon-

István Gorove

Gyula Andrássy (a) és István Gorove (b)
GRÖF ANDRÁSSY GYULA
völl. miniszterelnök és külügyminiszter s. h. s. h.
meghalt 1890. február 10.

3–4. kép: Gorove István, Andrassy Gyula

ban nem találta megfelelőnek a kilátásba helyezett ipari ellentételezést és vissza akarta állítani a gabonavámokat. 1875 elején a külügyminisztérium javaslatot készített egy közös álláspont összekovácslására, ennek megvitatására a két kormány küldöttsége tanácskozásokat tartott (1875. január 26–28. és február 16–19.). A bécsi tanácskozás eredményeként a magyar delegáció elmozdult addigi merev álláspontjától. Márciusban a kialakított közös álláspont tervezete és a Monarchia által óhajtott, a román vámtörvényben és tarifában eszközzendő módosítások listáját bemutatták Costaforu diplomáciai ügyvivőnek. Az ügy további menete azzal bonyolódott, hogy Magyarországon kormányváltás történt (Bittó István helyett Báró Wenkheim Béla lett a miniszterelnök március 2-án). Az új kabinet felül akarta vizsgálni az addigi eredményeket, ráadásul Tisza Kálmán pozíciójának erősödése¹⁸ (1875. október 20-án már ő a miniszterelnök), és az osztrák–magyar vám- és kereskedelmi unió hosszabbításának közeledte kis híján meghiúsította az előrehaladott tárgyalások befejezését. 1875. június 22-én Bécsben került sor az ünnepélyes aláírásra, ekkor Costaforu román diplomata kijelentette, hogy a szerződés megkötése I. Károly addigi kormányzásának legnagyobb aktusa¹⁹.

A szerződés három parlament (magyar, román és osztrák) általi ratifikációja sok akadályba ütközött, mindhárom esetben élénk vitát generált. Mindkét aláíró fél a szerződésben elvileg a legnagyobb kedvezményben részesülő nemzet státuszát élvezte a 6.§ értelmében. Ausztria–Magyarország viszont megtarthatta azt a jogot, hogy a jövőben szabadon emelhesse export-import tarifáit más országok viszonylatában, ezáltal érintve a román behozatal tarifáját is. Ez a kizárólagos kétoldalú tarifarendezés teljes elvetésével járt, és voltaképpen csak a Monarchiának maradt meg az önálló vámpolitika kialakításának lehetősége. Az A táblázatban²⁰ szereplő áruk vámmentesen kerülhettek ki Romániába, a B mellékletben feltüntetett cikkek specifikus vám alá estek (amely szintén nem módosítható), a többi cikk 7%-os értékvám (ad valorem) alá esett a 9.§ szerint. A specifikus vámok mértéke okozta a legnagyobb vihart Romániában, mivel nagyon alacsonyok voltak az 1875-ös júliusi román tarifákhoz képest²¹:

100 kg vámja frankban

	A szerződés szerint	az 1875-ös román vámtarifa	az O.–M vámtarifa szerint
Áru megnevezése			
Finomított cukor:	20	30	65.75
Feldolgozott viasz:	55	84	40
Sztearin gyertyák:	25	30	26.5
Közönséges papír:	8	10–20	vm.
Más papír	19	28	5–30
Köz. gyapjú áru:	30	36	20.50
Posztó	58	84	75
Pamut áruk			
közönséges:	20	25	80
félíg finom:	25	54	80
finomak:	45	68	150
legfinomabbak:	90	144	300

	A szerződés szerint	az 1875-ös román vámtarifa	az O.-M vámtarifa szerint
Áru megnevezése			
Bőr és bőrmunkák			
közönséges:	40	60	15
finom bőr:	70	80–320	37.50
köz. bőraru	45	70–140	30
finom bőraru	90	224	52.50
Famunkák			
legközönségesebbek:	2	6	vm.
közönségesek:	5	6	3.75
finomak:	9	24	7.50
legfinomabbak:	50	84	30
Üveg			
préselt, öntött:	20	24	20
köszörült, festett:	50	64	30

A szerződéshez csatolt pótokmány fontos rendelkezéseket tartalmazott mindegyik fél számára. Egyrészt az egyezmény tartamára kizárólagos vámmentességet biztosított a román gabona részére – más állam nem részesülhetett ilyen jellegű kedvezményben –, az élő állatok pedig csak olyan mértékben kerültek elvámolásra, ahogy az akkori legnagyobb vásárló, Németország vámolatta a közös határnál a Monarchiából importált állatokat. A Monarchiában termelt bor további engedményeket kapott, ha a közvetlen határon át érkezett, vagy a Dunán. Az érték után 7% helyett 5,5%-ot kellett fizetni (így a kevésbé értékes erdélyi bor kedvezőbb elbírálás alá esett), a liszt és lisztneműek vámmentességet élveztek. A tranzitvám megszűnt. A községi adók megmaradtak, de olyan termékek után nem voltak szedhetők, amelyeket Romániában nem gyártottak, illetve nem termeltek (22. és 23. §). A korábban megadott községi adó-jog nem volt visszavonható, ha a község ezt korábban megkapta – akkor sem, ha már nem készült olyan típusú áru az országban –, de a megállapított összeg nem lehetett magasabb a román törvényekben előirányzott összegnél. A vám és a községi adóügy rendezése mellett a zsidókat érintő tilalmak részletezése is a pótokmányba került. A szerződés első cikkelye mindkét aláíró ország állampolgárai számára biztosította a szabad kereskedelem, iparüzés és letelepedés jogát. Ugyanitt magyarázta nélkül szerepel, hogy a szerződés nem kíván változtatni Romániában „az ingatlan mezői birtok megszerzését és birtoklását tiltó törvényeket és rendeleteket”. A román kormány jelezte, hogy ezeket a jogokat nem áll módjában garantálni az izraelita felekezetű Osztrák–Magyar állampolgárok számára, mivel a Romániában lakó izraeliták sem voltak egyenjogúak a többi román alattvalókkal²².

A kedvezmények hosszú sora miatt Romániában sok bírálat érte a szerződést. Ellenzői főleg a Liberális Párt politikusai²³ voltak, sőt Károly fejedelem sem volt megelégedve az elért feltételekkel²⁴. A szerződés pártolói leginkább a hatalmas földbirtokokkal rendelkezők köréből kerültek ki, illetve néhány szabadkereskedelmet pártoló értelmiségi és politikus²⁵, elsősorban a később megalakuló Konzervatív Párt soraiból. A soraikban találjuk Mihai Eminescut is, a román nemzeti költőt, aki politikai publicisztikájában úgy vélekedett, hogy „az egyezmény teljes mértékben megfelel a mi kereskedelmi érdekeinknek”, a politikai nyereséget pedig felbecsülhetetlen értékűnek tartotta. Az ellenzőit, „önzők” táborába teszi, akik nem képesek mérlegelni a nagy előre lépés jelentőségét²⁶. Az egyezmény parlamenti ratifikálása után utolsó lehetőségként sokan követelték a fejedelemtől az egyezmény szen-

tesítésének megtagadását. Az ellenzéki lapok gyászkerettel jelentek meg 1876. május 21-én, a román gazdasági érdek teljes feladása ellen tiltakozva.

Magyarországon a szerződés megszületése szintén megosztotta a politikát és a közvéleményt. Támogatói egyrészt a kisiparosok, kereskedők – akik az új lehetőségekben látták és remélték gyors anyagi boldogulásukat –, a szesz- és malomiparban (a sokkal olcsóbb kukorica és búza beszerzése) a termelési költség csökkentése miatt, valamint a textil- és a bőriparban érdekeltek voltak. Ellenzői táborában a földbirtokosok és a magyar agrárium képviselői foglaltak helyet. Az egyezmény hatása kereskedelmi szempontból legjobban azokkal a számsorokkal szemléltethető, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia közötti kereskedelem volumenét illusztrálják. A legtöbb ilyen jellegű felmérést az egyezmény hatályának lejárta idején készítettek a felek.

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara „véleményes jelentése” a szerződésről 1885-ben a „Tableau general de commerce de la Roumanie adatait használja, mely szerint Románia kivitele és behozatala az Osztrák–Magyar Monarchia viszonylatában a következőképpen alakult a szerződés előtt és után²⁷:

Év	Kivitel (millió frankban)	Bevitel (millió frankban)
1871	49,7	36,9
1872	81,7	38,7
1873	68,8	39,3
1874	55,5	48,3
1875	38,7	40,2
1876	73,8	78,9
1877	90,1	179,8
1878	67,3	168
1879	68,9	124
1880	82,9	126

Az Osztrák–Magyar Monarchia belső piacának súlya és jelentősége mellett – a saját kereskedelmén belül – érdemes a romániai kereskedelem néhány jellegzetes aspektusára is rámutatni. A szerződés megkötésével a Monarchia első számú külkereskedelmi partnere lett Romániának, az áru domináns szerepet játszottak az ország piacain. A statisztika szerint kimutatott 6,5–7%-os részesedés az összkivitelből elsöre nem tűnik jelentős aránynak. Ha figyelembe vesszük viszont, hogy a magyar ipari export több mint 15%-a Romániába irányult a szerződés következtében már realisabb képet kapunk a jelentőségéről. Az egyezmény időtartamára figyelhetjük meg az erdélyi ipar utolsó nagy fellendülését a XIX. században, az itt készült ipari cikkek közel a fele a szomszédos állam piacán talált vevőre, a kereskedelem majdnem olyan virágzásnak indult, mint a tetőpontnak számító 1830–50-es években²⁸. Az egyezmény hatására rövidesen háromszorosára nőtt a Monarchia és Románia közötti kereskedelmi forgalom. Ennek a hirtelen növekedésnek is köszönhető, hogy néhány éven belül a két ország között a vasúti kapcsolat is létrejött, a közúthálózat fejlesztése mellett²⁹.

Ausztria a zsidó állampolgárokat érintő tilalmak, valamint néhány vámtétel nagysága ellen emelt kifogást. Mivel mindhárom fél valamennyire nyitottnak gondolta a szerződés kereteit és jobb pozíciót remélt elérni a később tartandó tanácskozásokon, a három parlament elfogadta a szerződést, amely 1876. július 1-i dátummal életbe lépett³⁰.

5. kép: Vöröstorony 1880-as évek

Politikai szempontból Románia tekintélye emelkedett, a megkötött egyezményt alapul véve hamarosan hasonló szerződések születtek (Oroszországgal és Olaszországgal). A függetlenség közeli elnyerésével viszont, hamar újabb fejlődési fázisba lépett – egyre fontosabbak lett számára gazdasági kilátásainak javítása.

Magyarország Dél-kelet-Erdély és Székelyföld gyors gazdasági felemelkedését, az aggasztó méretű székely kivándorlás lelassítását, a megszerzett piaci pozíciók megőrzését, a balkáni országok piacára való könnyebb bejutását várta a szerződés következményeként. Magyarország reményei csupán részben váltak valóra (a székely idénymunkások száma nem csökkent, a balkáni piacok megszerzése ideiglenesnek bizonyult). Ausztria ipara a szerződéssel tudta késleltetni és tompítani a többi iparilag fejlettebb nyugat-európai állammal (elsősorban Anglia és Németország) való versengés kedvezőtlen kimenetelét. Amikor ezt már nem tudta megtenni, a magyar ipar termékeivel versenyzett. A gazdaságpolitikában lezajlott szemléletváltozás – a protekcionizmus felé való fordulás –, és nem utolsósorban a politikai változások elég hamar, már 1879-től gyökeresen megváltoztatták a kereskedelmi és vámviszonyokat.

Jegyzetek

- 1 MATLEKOVICS Sándor: Az Osztrák–Magyar Monarchia vámpolitikája 1850-től napjainkig. Budapest, 1877. Franklin Társ. Nyomda 133.
- 2 1867: XII. tc. 61. §
- 3 SOMOGYI Éva: Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában. (A közös minisztertanács 1867–1906) Budapest, 1996 MTA Történettudományi Intézete, 172.
- 4 1867: XII. tc. 8.§.
- 5 SOMOGYI Éva uo. 175.
- 6 Enciclopedia Romaniei vol. IV., Bucuresti, 1940, 461.
- 7 Uo. 464.
- 8 A kérdésről bővebben in: PALOTÁS Emil: A nemzetközi Duna-hajózás a Habsburg Monarchia diplomáciájában. 1856–1883. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
- 9 PALOTÁS Emil: i. m. 93.
- 10 A két referens Manolache C. Epureanu (Moldova) és Constantin Steriad (Havasalföld) volt.
- 11 Enciclopedia Romaniei uo. 436.
- 12 MATELKOVIĆ Sándor: i. m. 138.
- 13 lásd A Magyar Kereskedelmi és Ipar Kamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850–1896. A kamarák hivatalos adatai alapján I. rész. Szerk.: Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara. Budapest 1896.
- 14 Az egyik legismertebb ellenzője Gróf Mikó Imre a kolozsvári Erdély Gazdasági Egylet elnöke volt, a soproni Kereskedelmi és Iparkamara a nyugati exportját féltette a szerződés miatt.
- 15 Enciclopedia Romaniei uo. 438.
- 16 MATELKOVIĆ Sándor: i. m. 141.
- 17 A kereskedelemügyi és a közlekedésügyi miniszter kivételével.
- 18 Tisza Kálmán még ellenzéki korában egyik követelése a magyar önálló vámterület kialakítása volt.
- 19 Ion MOGA: Razboiul vamal dintre Austro–Ungaria si Romania in lumina intereselor economice ale Transilvaniei. Bucuresti, 1938. 504.
- 20 Gabona, olaj (közönséges és finomított), építkezési fa, vasérc, szén, könyvek, gőz és minden nemű mezőgazdasági és ipari gépek, szerszámok és vegyi áru.
- 21 MATELKOVIĆ Sándor: i. m. 147–49.
- 22 lásd az 1866-os Román Alkotmány 7§, ill. Victor JINGA: Probleme fundamentale ale Transilvaniei, 1944, reprint Brasov 1995.
- 23 Ion Brateanu, Mihail Kogalniceanu, Dionisie Pop Martian, Petre Aurelian stb.
- 24 Memoriile Regelui Carol I al Romaniei vol. VIII, 3–6.
- 25 Titu Maiorescu, Ion Ghica, N. Sutu, Alexandru Moruz stb.
- 26 Muzeul Literaturii Romane: Mihai Eminescu Opere IX. Publicistica 1870–1877, Bucuresti 1980 a kereskedelmi egyezményről július 23 1876 „Conventiunea de comertiu”(a kereskedelmi egyezmény) címmel és ill. annak fontosságáról publikált „Timpul”(Idő) hasábjában.
- 27 A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara véleményes jelentése a Romániával kötött 1876.-iki kereskedelmi szerződés felett, Kolozsvár 1885, 4.
- 28 lásd: MISKOLCZY Ambrus: A brassói román levantei kereskedő polgárság Kelet–Nyugati közvetítő szerepe (1780–1860) Akadémiai kiadó, Budapest 1987 és Hilde

- MURESAN: Cu privire la comertul local in Transvania in a doua jumatare a sec. XIX.-
lea. In: Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie, Cluj, 1972.
29 Brassó–Tömös útvonal kiépítése, Vörös torony közúti vám bővítése és modernizálása.
30 1876. XIX. tc. a magyar törvénytárban

IRODALOM

- A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara véleményes jelentése a Romániával kötött 1876.-
iki kereskedelmi szerződés felett, Kolozsvár 1885.
Aradi Kereskedelmi és Iparkamara: Vélemény a román kereskedelmi szerződés megújít-
ásáról. Arad, 1885.
BAKSI Ferenc: A székely ipar-, kereskedelem és kivándorlásról Budapest 1871.
BERENND T. Iván – RÁNKI György: Közép-Kelet Európa gazdasági fejlődése a XIX–XX.
században. Budapest 1969.
EGÁN Ede: Román szomszédaink. Budapest 1886.
EGÁN Ede: Románia mezőgazdasági viszonyainak rövid vázlata. Budapest 1886.
Enciclopedia Romaniei vol. IV., Bucuresti, 1940.
Erdély története, főszerk. Köpeczi Béla, III kötet Budapest, MTA Kiadó, 1988.
GÁLGÓCZY Károly: Az ipar fontossága Magyarországon, hátramaradásának okai, előmoz-
dításának eszközei. Budapest 1880.
GYÖRGY Endre: Keletre Magyar! Budapest, 1877.
JINGA, Victor: Probleme fundamentale ale Transilvaniei, 1944, reprint Brasov 1995.
A Magyar Kereskedelmi és Ipar Kamarák Története, Budapest 1896.
Magyar kereskedők évkönyve 1886–.
MATLEKOVICS Sándor: Az Osztrák–Magyar Monarchia vámpolitikája 1850-től nap-
jainkig. Budapest 1877.
Memoriile Regelui Carol I al Romaniei vol. VIII
MISKOLCZY Ambrus: A brassói román levantei kereskedő polgárság Kelet–Nyugati köz-
vetítő szerepe (1780–1860) Akadémiai kiadó, Budapest 1987.
MOGA, Ion: Razboiul vama dintre Austro–Ungaria si Romania in lumina intereselor
economice ale Transilvaniei. Bucuresti, 1938.
MURESAN, Hilde: Cu privire la comertul local in Transilvania in a doua jumatare a sec.
XIX. In: Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie , Cluj, 1972.
Muzeul Literaturii Romane: Mihai Eminescu Opere IX. Publicistica 1870–1877. Bucuresti.
PALOTÁS Emil: A nemzetközi Duna-hajózás a Habsburg Monarchia diplomáciájában.
1856–1883. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
SOMOGYI Éva: Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában. (A közös
minisztertanács 1867–1906) Budapest, 1996 MTA Történettudományi Intézete

Efectul tratatului comercial din anul 1875 bazat pe liberul schimb asupra relațiilor bilaterale dintre România și Austro-Ungaria

Rezumat

În cadrul istoriei relațiilor economice dintre doua sau mai multe state examinarea evoluției comerțului exterior ocupa întotdeauna un loc aparte prin legăturile care le implică cu sfera politico-socială. Cazul tratatului comercial încheiat între Austro-Ungaria și România la 22 iunie 1875 pe o durată de zece ani este din mai multe puncte de vedere unul deosebit.

În primul rând trebuie amintite implicațiile politice ale tratatului comercial. Faptul că la data încheierii acestuia România nu obținuse încă independența de stat și cu toate acestea a reușit să încheie un tratat comercial bilateral cu o putere europeană – la momentul respectiv – a deschis noi orizonturi politicii românești de afirmare a propriilor interese pe plan european. Tratatul comercial încheiat între Austro-Ungaria și Turcia în anul 1862 (mai precis actul adițional) își pierde astfel valabilitatea în relația cu România. La scurt timp se reușește de asemenea încheierea unui tratat asemănător cu Rusia.

Importanța politică a acestui tratat trebuie de altfel privită în contextul general european și mai ales ținând seama de “criza orientală” în plină desfășurare și de interesele marilor puteri în zonă. În cazul Austro-Ungariei, încheierea tratatelor comerciale cu străinătatea era în resortul ministrului de externe al monarhiei dualiste, acest domeniu fiind astfel strâns legat de politica externă. Interesul cercurilor politico-economice austriece pentru zona balcanică și bazinul Dunării s-a manifestat constant în decursul întregului secol XIX, existând chiar un plan de uniune vamală cu România și Serbia care a eșuat. Interesul și prezența marcantă în zonă rămâne și după anul 1867, existând însă o luptă continuă între interesul austriac respectiv maghiar – căutarea unui compromis “imperial” fiind aproape continuă.

Implicațiile economice ale tratatului sunt și ele de asemenea în strânsă legătură cu sfera politico-socialului. Perioada imediat următoare încheierii tratatului aduce cu sine o mai bună cunoaștere a realităților și posibilităților pe care le oferă țara vecină, se scriu însemnări de călătorie și rapoarte într-un mod deschis și sincer, menite să ajute și să impulsioneze relațiile comerciale bilaterale. Fiecare parte semnatară a avut așteptările sale vis-a-vis de tratat și efectele acestuia pe termen mediu și lung, acestea însă nu s-au realizat în totalitate pentru nici una dintre părți. Pe de o parte accesul liber al produselor agrare românești pe piața imperiului au provocat nemulțumiri îndosebi producătorilor de cereale maghiari, (în același timp producătorii de alcool și cei interesați în industria textilă au exploatat cu succes sursa de materie primă mai ieftină din România), pe de altă parte, crearea unei industrii proprii românești, după obținerea independenței, se lovește de asemenea de prevederile convenției comerciale. Economia transilvană, ce a fost principala beneficiară a tratatului – ultimul mare salt calitativ înregistrându-l între 1876–1886 văzută ulterior ca “o perioadă de aur”, mai ales din perspectiva războiului vamal ce a urmat – se vede concurată de produsele industriei austriece, pe piața sa tradițională. Măsurile de încurajare a industriei luate la București au facilitat o migrare de tehnologie și forță de muncă calificată la sud și la est de Carpați, ce devine în scurt timp motorul concurenței produselor transilvanene pe piața românească.

Având în vedere orientarea generală a politicii comerciale europene spre protectionism precum și condițiile specifice regiunii putem înțelege mai bine cum a fost posibil ca percepția

acestui tratat comercial de catre clasa politica și opinia publică în general să treacă, într-un timp atât de scurt de la “o realizare remarcabilă” la “izvorul tudurilor relclor”. Nu trebuie neglijat însă că greutățile și situațiile de criza (1879,1881) apărute pe parcursul perioadei liberului schimb reprezintă un punct de pomire, poate primul, al neîncrederii reciproce de mai târziu.

Traian Dragan

Szelke László

A „fekete-sárga Szegfű” – Szekfű Gyula és a Rákóczi-mozgalom¹

„Azért mert tanultam kritikát és történetírást a kötelességem és nem Rákóczimentés vagy Rákóczizigalázás.”

(Szekfű Gyula)

„Ezért rettegek, Uram, hogy romlásba visz a múlta való emlékezés; ha tehát azt akarod, hogy folytassam, növeld kegyedet, és ne távozz el tőlem, nehogy a rosszat tegyem, amit nem akarok, és nehogy elkerüljem a jót, amit követni akarok.”

(II. Rákóczi Ferenc)

Szekfű Gyula

Szekfű Gyula a 20. századi magyar történetírás egyik legtöbbet alkotó és legtöbb vitát kiváltó egyénisége volt. Méltatói a romantikus nacionalista és liberális történelemszemlélet legnagyobb hatású és kíméletlen kritikusként tisztelték benne, míg bírálói megalkuvó, a mindenkori hatalomhoz igazodó, és a mindenkori hatalmat igazoló személyiséget láttak benne.

Szekfű a székesfehérvári cisztercita gimnáziumi, a pesti bölcsészkar és Eötvös-kollégiumi tanulmányok után a közös bécsi, császári és királyi levéltár munkatársa lesz. A Tanácsköztársaság idején egyetemi tanítónak nevezték ki, majd (látszólag) éles váltásként a Horthy-korszak hivatalos ideológiájának kidolgozója lett a *Három nemzedék* megírásával. A két háború között neves és elismert szaktekintély, akadémikus, egyetemi tanár, és többek között a *Magyar Szemle* szerkesztője és a Hóman Bálinttal közösen írt *Magyar történet* szerzője. A második világháború alatt tevékeny részt vállal az ellenállásban, majd a háború után, ismét (látszólag) éles váltással moszkvai magyar nagykövet, majd az ötvenes években országgyűlési képviselő és az Elnöki Tanács tagja lesz. Igen nagy ívű, de ellentmondásos pálya volt az övé.²

A száműzött Rákóczi

Szekfű Gyulának 1913-ban jelent meg első könyve, *A száműzött Rákóczi* a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában.

Szekfűnek ez, az emigrációban élő Rákócziról írott tanulmánya akkor hihetetlen érzelmet váltott ki és óriási viharokat kavart, a történetírói munkáktól merőben szokatlanul nem csak szűk szakmai körökben, a tanszékek vastag falai között és tudományos folyóiratok apróbetűs szemle-rovataiban, hanem az egész magyar értelmiség, sőt a társadalom legszélesebb rétegei között is. A szakfolyóiratok mellett, ez, a szerzője szerint a Rákóczi-kultusz és Rákóczi személyének elválasztására és Rákóczinak, mint történelmi alaknak és hús-vér embernek a bemutatására tett kísérlet³ a kormánypárti és ellenzéki napilapokon át egészen, a korban újdonságnak számító, utcai rikkancsok által terjesztett pesti bulvársajtó hasábjait, nem egyszer címlapját is meghódította. Valódi botrány, igazi szenzáció volt tehát, mely nemcsak az első világháborút megelőző utolsó békebeli tavasz politikai- és közbeszédét,

hanem Szekfű kialakuló történeti koncepcióját is erősen meghatározta.⁴ Szakít a Thaly Kálmán⁵ által kidolgozott, valóban kritikára szoruló, romantikus-heroikus Rákóczi-képpel, a kurucságnak és általában az emigráns politikának és az emigráns létnek kíméletlen jellemzését adja.⁶

Rákócziról, a szabadságharc vezérééről és a török berendezkedést felváltó kegyetlen német katonai közigazgatás ellen fellépő kuruc-mozgalomról Szekfű elismerő véleményt mond a jóval *A száműzött Rákóczi* után született, a Magyar Történet általa írt kötetei összefoglalásának is tekinthető, nemrég előkerült *Rövid magyar történetben*: „Az országnak bécsi, német szellemű berendezése már néhány évvel a karlócai béke után megszülte a nemzeti reakciót. a legnagyobb kiterjedésű és leghosszabb felkelést, mely azután másfélszázadra lehetetlenné tette Magyarországon a nyílt ausztriai abszolutizmust. A felkelés elindítója II. Rákóczi Ferenc volt, I. Rákóczi Ferencnek és Zrínyi Ilonának a fia, a kivégzett Zrínyi Péternek unokája, erdélyi fejedelmek leszármazója, a kuruckirály Thököly mostohafia.”⁷ Szekfű, az 1906-ban ünnepélyes keretek között hazahozott és hazai földben elhelyezett Rákóczi *emigráns* tevékenységét azonban már igen kritikusan ítéli meg. A temetés okán is új erőre kapó kultusz is arra ösztönözhetette, hogy a források következetes felhasználásával és nem a legendák alapján megírja Rákóczinak, az emigráns fejedelemnek a történetét.

A száműzött Rákócziban a kalandos úton francia földre menekült Rákóczi életét a Napkirály, XIV. Lajos halálának napjától kísérhetjük figyelemmel, kimaradt belőle tehát a Lengyelországban intenzív diplomáciai tevékenységgel töltött néhány esztendő ismertetése és értékelése egyaránt.

XIV. Lajos udvarában Rákóczit mint a hagyományosan németellenes francia keleti politika támogatóját, és a Habsburgok engesztelhetetlen ellenfelét becsben tartották, és a trónkövetelőknek kijáró tisztelettel övezték. Igaz, hogy egyenrangú szövetséget még a Rákóczi-szabadságharc legfényesebb sikereinek idején sem kötöttek a fejedelemmel, de anyagilag és katonatisztek küldésével is támogatták a spanyol örökösödési háború alatt a császáriaknak sok bosszúságot és nehézséget okozó, kezdetben kevés ellenállásba ütköző és sikert sikerre halmozó felkelést. XIV. Lajos halálával azonban sok minden megváltozott Franciaországban, így természetesen Rákóczi helyzete is. A régi udvar bizalmasainak pozíciói is megrendültek, és Rákóczi éppen ezektől az emberektől remélhette volna személyének a legfelsőbb körökbe való bevezetését és ügyének magas rangú pártfogását.⁸

A király halála és az örökösödési háború befejezését követően Rákóczi helyzete alapvetően megváltozik, a franciák mindenáron a béke pártján állnak, a fejedelemiség nélküli fejedelemmel többé már nem számolnak komolyan: „Az európai békesség létrejött, Rákóczi kimaradt belőle. Az új, tényleges viszonyokban a Magyarországtól elszakadt Rákóczi nem jelentett számbavehető mennyiséget.”⁹ A francia diplomácia egyértelműen a fejedelem tudomására hozza, hogy nem tekinti többé *souverainnek*, hanem csak egyszerű alattvalónak, és ennek szellemében követelést is csak mint magánemberrel kívánnak érintkezni a jövőben.¹⁰ Rákóczi kénytelen volt megtapasztalni a francia politika józan, de kegyetlen öncélúságát. „A Rákóczival éveken át folytatott diplomatizáló játék sem bizonyít egyebet: minél inkább kihasználni a vérét hullató kuruczságot a császár ellen s minél kevésbé compromittálni Franciaországot.”¹¹ A Fejedelelem azonban továbbra is „szünet nélkül dolgozott, elmélkedve, és ügynökei által a gyakorlatban is, azokon a terveken, melyekről azt hitte, hogy tőlük Magyarország jóléte és jövője függ.”¹² Rákóczi tehát tovább éli a francia udvarban korántsem szokatlan „trónkövetelők”¹³ megszokott életét. Szekfű a realitásoktól elszakadt „kődlovagnak” látta a fejedelmet, aki az Istenbe vetett hite által megerősítve igazában és az erdélyi rendeknek tett fejedelmi esküjében, tovább keresi – meggyőződése, hogy nem örökre – elveszett országát.¹⁴

Székfü komoly lépéseket tesz, az addig Rákóczit az emigrációban is a hazájáért küzdő, magasztos jellemként ábrázoló, szerinte hamis és hazug kép átformálására. A fejedelem nem csak az új francia udvar megkövetelte, gyorsan változó társalgási divatnak nem tudott megfelelni, hanem műveletlenségét, a francia nyelvben és stílusban való járatlanságát még, öregember dacára, megmosolyogtató udvarlásaival is tetézte.¹⁵ Székfü ugyanakkor nem hallgatja el, hogy Rákóczit, természetesen az éppen elmúló vagy elmúlt világhoz tartozó régi udvaroncok közül többen igen szellemesnek és tanultnak tartották, és barátságukba fogadták.¹⁶ Az új udvarral beköszöntött új stílust és a jövőt képviselő „Saint-Simon emlékirataiban róla emlékezőn, igazi finom nagy úrnak mondja, de nem hallgathatja el, hogy tehetségtelennek és szellemnélkülinek tartja.”¹⁷

Székfü egyik legnagyobb vitát kiváltó kijelentése, hogy Rákóczi, egyre kevesebb és rendszertelenebb jövedelmet élvezve az udvartól, népes háznépének eltartása érdekében, nehéz szívvel de mégis „párisi házában játékbarnagot rendeztetett be”¹⁸, igaz ugyan, hogy „maga nem lakott ott”¹⁹, de mégis tudott róla és tudomásul vette azt. Székfü egyúttal leírja azt is, hogy a korban a „nyilvános szerencsejáték, nagyban járta”²⁰, az udvar számos tagja tartott főn efféle játékbarnagokat, vagy volt szenvedélyes híve és ezáltal törzsvendége ezeknek a „játéktermeknek.”²¹ Szellemesen, ironikusan és kegyetlenül fogalmaz: „A száműzetéssel járó nyomorúságok természetes következménye volt, hogy Bethlen Gábor Erdélyországának neve most szerencselovagok és félvilági hölgyek reményeinek vált czégérévé.”²²

Székfü nem egyszer fogalmaz a Petőfi (Rákóczi) és Thaly Kálmán (Bujdosó kuruc dala) versek stílusához és a kultusz következtében a nemzeti panteonban rögzült magasztos képhez képest keményen és kíméletlenül.

Kiváló példa erre, hogy a fejedelem *Vallomásaiból* ismert, és *Vallomásaiban* őszintén megbánt és beismert, valóban hűtlen, sőt kicsapongónak mondható életét élénk színekkel festi meg: „Feleségéhez csak a vérnek pillanatnyi felforrása tudta hozzákapcsolni; mikor az gyermekágyban feküdt, a férj naponkint nagy lovaglóutakat tett, hogy szerelmének egy újabb tárgyával találkozhassek. Később a lengyel hercegnével éveken át viszonyban volt.”²³

Székfü nem joggal, de ismét csípősen fogalmaz, amikor a következőket mondja: „nem minden alap nélkül kelt szájra az a vád, hogy nem egyszer fontos pillanatokban hagyta ott az országot hogy életkedvét kielégíthesse...”²⁴, továbbá, „mikor a felkelés ügye végét járta, szétszórt kuruczoknak nem volt hol fejüket lehajtaniok, a parasztságot kurucz és császári sereg egyaránt kiélte, Rákócziék és Bercsényiék víg szánkócsilingeléssel sikamlottak a lengyel határ haván, szép lengyel asszonyok társaságában.”²⁵ Hiába folytatja így: „Az emberek érzékenysége akkor nem volt ilyen dolgokban annyira kifejlődve, mint manapság. Csak a 19. század francia és német érzékenysége és romantikája fejlesztette ki a köztudatot, hogy a táncz és mulatozás sorscsapások lesujtása idején szentségtörés” – bennünk marad a kép: az országot irányító és a terhek igazságosabb elosztását hirdető fejedelem nem feladatai végzése mellett, hanem esetleg *helyett* adja át magát az evilági örömök – a később leginkább bánt bűnök – legédesebbikének, a szép nőkkel való gondtalan mulatozásnak.

Rákóczi lelkesedése és elszántsága az újabb török háború kezdetén már a régi volt. Leveleket írt, tanácskozásokat tartott és terveket kovácsolt. Arra a döntésre jutott, hogy a vidéki francia élet állandó nyugalmat és egyhangú szépségeit feladva Keletre utazik és török földön, a szultán tanácsadójaként és hadseregszervezőjeként veszi ki részét a régi ellenség, a császár elleni küzdelemből. Lelki szemei előtt természetesen a siker esetén ismét a *souverain*ként elfoglalni kívánt erdélyi trón lebegett, melynek vágya Székfü szerint „már annyira hatalmába kerítette lelkét, hogy jelenlétét és uralmát észre sem veszi, következményeit természetesnek

tartja.”²⁶ „Az ő lelkében Erdély fogalma oly módon alakult ki, a hogy az a valóságban az ő idejében, sohasem létezett. A fejedelemség annyiszor megjelent öntudatában, hogy... maga is azt hitte, hogy egyedül esküjéhez marad hű, ha nem mond le Erdélyről.”²⁷

Szekfű szerint „az emigránsok társasága megfelelő légkört teremtett e valószerűtlen alvadás számára s a hol csak tehetette, megvédte az élet behatásaitól, akár csak a pálmaházak bezárt melege a külső világ kemény telében meg nem maradható délszaki virágot.”²⁸

Rákóczinak az 1714-ben megkötött békek ismeretében – melyek nem ismerik el Erdély fejedelmének, sőt a franciák a békeszerződés szövegében már a császárt nevezik így –, Szekfű szerint el kellett volna fogadnia, és bele kellett volna törődnie, hogy a fejedelmi címet „visszahozhatatlanul elvették tőle.”²⁹ Rákóczi azonban nem így cselekedett, ment tovább, a maga által választott, hite szerint helyesnek vélt de végzetes úton. A Rákóczi, és az emigráció által várva várt török háború azonban végre bekövetkezett, „s Rákóczi újra elindult a csalóka reményi ködképei után.”³⁰

Szekfű szerint „Savoyai Eugen lángesze kezdettől fogva eldöntötte a háborút, s így utolsó reményként kapóra jött a portának, hogy Rákóczi hajlandó seregében a császári sereg ellen menni s Magyarországon a világ sorát ötven vagy száz évvel visszaigazítani.”³¹ A török sereg gyors, katasztrófális és megfordíthatatlan veresége sem tudta felébreszteni Rákóczit a magát szuverén fejedelemnek képzelő álmaiból, a vereség hírének dacára, mely még Franciaországban éri, folytatja utazását a török partok felé. Többé már nem képes letérni az útról: az európai helyzet számára kedvező alakulásában, majd a spanyolok által kezdeményezett és az Itália feletti hegemoniáért folytatott háború számára előnyös befejezésében bízik.³² A franciákban, a spanyolokban, a törökökben és az oroszokban is szövetségest keres, és nem veszi észre, hogy többé már nem tényező, csak a valódi hatalmasságok diplomáciai játékaiban kaphat csupán rövid és olykor dicstelen epizód szerepeket.³³ Szekfű szerint az újabb és újabb vállalkozásoknak, a fejedelem kitaró és következetes keresésének³⁴ „mindvégig ugyanaz az egy oka volt: az erdélyi fejedelemség vágya és reménye.”³⁵

Szintén nem minden él nélküli Szekfű azon megfogalmazása mely szerint a fejedelemnek „mennie kellett arrafelé, hol erdélyi fejedelemségének bármilyen kis reménye tünt fel a láthatáron, s ez most török háborún, tatár hordák pusztításán át, felégetett magyar falvak füstjéből látszott feléje inteni.”³⁶ E sorokat olvasva azt is képzelhetjük, hogy a fejedelem pogány csapatok élén a saját országát is képes megtámadni és saját népének szenvedése és legyilkolása sem drága neki és nem tántoríthatja el a hit szintjére transzformált céljától: Erdélytől.³⁷ Igaz ugyan, hogy a török háború egyik mellékhadszínterén kurucok is harcoltak a török–tatár csapatok szövetségeseiként, de nem Rákóczi parancsára, sőt Rákóczi elveivel és elképzeléseivel ellentétben. Rákóczi terveiben egy önálló kuruc hadosztály vagy hadsereg felállítása szerepelt, és a török segítséggel visszafoglalt területeket is viszonylagos önállóságban szeretne volna kormányozni.

Szekfű tudja ezt, de csak a török háború részletes leírása után menti föl a fejedelmet e súlyos vádak alól: „Rákóczi... később volt visszafordulni Törökországból, semhogy török vezetés alatt küzdjön Magyarország ellen. Azt ő sohasem tette volna meg, hogy tatár horda mögött és belévegyülve induljon keresztény ország ellen, még kevésbé saját faja, a magyarság pusztítására.”³⁸

Szekfű találoán mutatja be és jellemzi Rákóczi személyiségén keresztül az emigráns létet és gondolatvilágot: „... a realis viszonyokkal nem törődve, a régi felé fordul s mindent megtesz a lehetetlen megvalósítására, az elmultnak visszahozására. Az emigránsok örökös tervkovácsolása csak távolról nézve tartalmaz új gondolatokat, kezdeményező momentumokat: a valóságban örök ismétlés, a réginek feltámasztására való szakadatlan fáradozás az emigránsi munkásság ismertetőjele.”³⁹ A kurucok szentül hiszik, hogy az ország ismét

melléjük fog állni, hiszen lelki fejlődésük ugyanazon a ponton maradt, mikor évekkel ezelőtt a vereség miatt, de a felkelés folytatásának biztos tudatában lengyel területre húzódtak. „Mindent mi Bécsből jött, még ha magyar is hozta, németgyűlöletük elkeseredésével utasítottak vissza s hazaszeretetük még feltevésül sem engedhette meg, hogy a nép valóban megnyugodott és nem hajlandó újra kockára tenni a meglévőt. Törhetetlenül hitték, hogy a régi kurucok vére nem vált vízzé s Rákóczi, Bercsényi neve hallatára gondolkodás nélkül otthagyják családjukat, tűzhelyüket s régi vezéreik mellé állanak.”⁴⁰

Szekfű olvasatában a szatmári béke után az ország és benne a magyarság hihetetlen erőfeszítéssel és szorgalommal látott hozzá az újjáépítéshez. Megszokták, de nem felejtették a németek gögjét, a nyugodt, csendes erőgyűjtésre, gyarapodásra és a kihalt részek benépesítésére fordították idejüket és energiájukat. Túl sok volt már a szenvedés, a török, majd a kuruc háború. Békét akartak.⁴¹ „Rákóczit, mint a királynak hódoló alattvalót, minden jó magyar szívesen látta és várta, attól a Rákóczitól azonban, a ki fegyverrel jött hódítani, elfordult a nemzet...”⁴² Az európai politikai helyzetre és a visszatérésben egyre hasztalanabbul reménykedő és volt országuktól egyre távolabb kényszerülő trónkövetelőkre és emigránsokra gondolva, egyetemes érvénnyel jegyzi meg Szekfű: „A mának hatalmasai könyörtelenül félretolták útjokból a tegnap siránkozó és követelő embereit.”⁴³

A súlyos török vereséggel végződő háborút lezáró pozsareváci békekötés után Rákóczi helyzete még reménytelenebbé és kiszolgáltatottabbá válik: „A győző és a legyőzött, császár és szultán, megegyeztek abban, hogy a magát erdélyi fejedelemnek nevező száműzött nem egyéb, mint a fényes porta védencze, a szultán kegyelmét élvező földönfutó, a kinek pártfogója tetszés szerint jelölhet ki szállást és tartózkodási helyet. Rákóczi reménye, hogy Törökországba jövetelével a török kérdés mellé újra éleszti az erdélyi kérdést, így vált a viszonyok hatalmánál fogva buborékká... a fejedelem a török szultán kényére bízott pártfogoltá vált, a kinek sem önálló akarata, sem akarata megvalósítására szolgáló eszközei nem lehetnek pártfogója kegyes beleegyezése nélkül.”⁴⁴ Rákóczi, aki a császári követ kitartó követelésére kiszorul a szultáni udvar, tehát a többiek által már régen komolytalannak tartott, de a fejedelem által továbbra is szenvedélyesen üzött „politikacsinálás”⁴⁵ közeléből, majd Rodostóba való költöz(t)ése után *kiszorul Európából, a keresztény világból* is hiszen a spanyolok és a franciák is elutasítják az országukba való befogadását.⁴⁶

Szekfű ezek után jogosan állapíthatja meg: „Rodostót csak a múlt kötötte össze Magyarországgal, a fejedelem és társai hazájuktól tökéletes elszigeteltségben éltek napjainkat.”⁴⁷

Azonban az utolsó évek sem telnek békés nyugalommal, a fixa ideájából vagy immár rögeszméjéből kigyógyulni képtelen⁴⁸, minden kedvező híresztelést és egyszerű pletykát szívesen fogadó, tehát könnyen rászedhető és bizony ostobaságnak tűnő vállalkozásokra⁴⁹ is rávehető Rákóczit ellepik a kalandorok és szerencselovagok, akik gyakran nemcsak a fejedelem hiszékenységből húznak szép fizetést, hanem fizetett császári besúgókként is szép summát és további előnyöket élvezhetnek az álmai fogságában élő fejedelem balsorsából. A fejedelem rodostói száműzetésében sem hagy fel diplomáciai „gyermekjátékaival”, „soha nem tudja elfogadni a megváltozhatatlant”⁵⁰, és „megdöbbentő következetességgel fúrja be magát álmaiba, akárcsak a struccmadár a homokba”⁵¹. Rákóczi és társai – írja Szekfű – „örökre kiszakadtak abból a gondolati és érzelmi körből, melyet a haza fogalmában foglalunk össze.”⁵² Rákóczi oly régen elhagyta hazáját, hogy Szekfű szerint vitatható, hogy a fejedelem vágyai között „ott volt-e... a régi magyar szabadság kívánása” s kérdéses, hogy „gondolt-e most hazája javára és boldogságára.”⁵³

Szekfű összgezésként így értékelte Rákóczi pályafutását: „Politikai lépései mindvégig a régmúlt helyreállítására irányultak. A Bethlenek és Rákócziak erdélyi fejedelemségére, mely

a magyar koronától függetlenül, török pártfogás alatt élt és a magyar alkotmányának és vallásszabadságnak mindvégig harczrakész védelmezője volt. De midőn a szatmári béke folytán a küllön erdélyi fejedelemségen alapuló magyar államrendszert a Habsburg- király kezében egyesített új Magyarország váltotta fel, Rákóczi fejedelemsége mindörökké el- süllyedt a történeté sűrűsödő multnak ködében. Száműzetése vágyai egy visszahozhatatlan mult helyreállítását célozták: innen fáradozásainak természetes eredménytelensége, a kudarcok hosszú sorozata.”⁵⁴

Szekfű szerint Rákóczi szándékai saját korukban elavultnak, tehát eredménytelenek bizonyultak, elvei, elképzelései pedig használhatatlanok voltak és hatástalanok maradtak az elkövetkező évszázadok magyarságára.⁵⁵

Szekfű könyvének konklúziója egyetlen mondatban így hangzik: „minden száműzött élete a köznek haszontalan”⁵⁶

A Rákóczi-mozgalom

Thaly idealizált, és a közfelfogásban széles körben elterjedt Rákóczi-képétől a Szekfű által alkotott új személyiségrajz hihetetlen távolságra van. Igényességétől és precizitásától vezetve, valamint megérezve a kikerülhetetlennek tűnő vitát mintegy hatvan oldalnyi jegyzetet és bizonyítékot készített és illesztett a monográfia végéhez.⁵⁷ Ha vitára készült, és a sokszor provokatívnak tűnő megfogalmazásai ezt engedik sejtetni, jól számított, bár e vita szenvedélyessége, stílusa és mérete tekintetében valószínűleg alaposan elszámította magát.

A *Magyarország* című ellenzéki napilap⁵⁸ által felkeltett majd fenntartott, és az idősebb kortárs és pályatárs, Ballagi Aladár által támogatott Szekfű-ellenes sajtóhadjárat 1914 tavaszán (majd később 1916 tavaszán) óriási méretű botránnyá duzzadt.⁵⁹ A könyv feltételezhetően valóban megdöbbentő és megrendítő újdonsága mellett ehhez minden bizonyal, ha nem elsősorban, hozzájárult az egyre feszültebbé váló belpolitikai és külpolitikai helyzet is.

Az alaphangot a kormányhoz közel állónak mondott Pester Lloyd, Szekfű könyvét dícsérő és elismerő cikkére⁶⁰ reagálva Ballagi Aladár adta meg a Magyarország 1914. március 11., szerdai számában.⁶¹ Ballagi Szekfűt mint egy egyszerű, becsületes magyar családban felnőtt embert mutatja be, akit azonban a rossz útra terelt a császárváros légköre, és elvakított a bécsi pompa. Ballagi-akit a Magyarország e száma mint „legkiválóbb historikusunkat” és „megközelíthetetlen objektivitása mellett is nemzeti érzésű” történetírót mutat be – Szekfű munkáját a „Rákóczi-kultusz kiirtását célzó” műnek ábrázolja.

A későbbi, és főként névtelenül íródott cikkeken is e Ballagi-cikk által felvetett állítások ismétlődnek meg egyszerűbb megfogalmazásban és alábbi stílusban. Az „*elzüllött Rákóczi*” című cikkeken Szekfű személyét, munkáját és a könyvet kiadó Akadémiát is kemény kritikák érik. Szekfű ismeretlenségén, családnevén élcelődnek, és „valami Viola Gyula, vagy Rezeda Gyula, vagy Szegfű Gyula” néven emlegetik, és a munkapárti miniszterelnök, Tisza István „saját külön házi tudósa”-ként, „fekete-sárga Szegfű”-ként gúnyolódnak rajta. Publicisztikában bizonyos határok között elfogadott, de elemzésben nem illő módon érzelmes, szenvedélyes hangon bírálják a Rákóczival, emlékével és elveivel szemben elkövetett „szentségtörést” és „hazaárulást”, és felsorolják a vitára leginkább okot adható, vagy a Rákóczi-kultusszal leginkább összeegyeztethetetlen mondatokat. Így a fejedelem lengyel szeretőiről, a nevetséges öregemberként a francia udvarban csetlő-botló, játékbárlangot fenntartó, tatár hordákat a magyarokra rázabádító, a kalózok fejedelemségét vállaló Rákócziról szóló részeket.⁶² Képzeljük el milyen hatása lehetett egy ilyen tenden-

ciózus és hatásvadász cikknek – egy ellenzéki napilap címloldalán – országszerte. Szekfű és az Akadémia mint Rákóczi-gyalázók! Micsoda hír, micsoda szenzáció! De ez csak a kezdet!

Polónyi Gézának, az ellenzék vezérszónokának a Parlamentben 1914. március 18-án elhangzott beszéde (vagy inkább kirohanása) után a vita egyértelmű politikai színezetet kap, és a Szekfű-ügy egyike lesz az országot leginkább foglalkoztató kérdéseknek. Polónyi a Tiszakormányt a nemzetiségekkel kapcsolatos napirend során megalkuvónak, Bécs irányában pedig indokolatlanul alkalmazkodónak nevezi. A munkapárti kabinet – szerinte – saját elvei alapján értelmezi a magyar történelmet, a kiegyezés kiemelkedő történeti jelentőségének hangoztatásával, a Rákóczi-kor és az 1848-as események, a két függetlenségi szabadságharcunk elhallgatásával vagy átírásával tudatos történelemhamisítást követ el. Példaként természetesen Szekfű nemrég megjelent Rákóczi-könyvét hozza fel. A felszólalás során mindkét oldalról a beszédet hangos érzelmenyilvánítások és folyamatos bekiabálások kísérik és zavarják meg.⁶³

Másnap az Országgyűlés meghallgatta Berzeviczy Albertnek, a politikai akcióval és hazafiatlansággal megvádolt Magyar Tudományos Akadémia elnökének beszámolóját a könyvről. Berzeviczy cáfolja, hogy az Akadémia politikai szolgálatokra vállalkozna, vagy bécsi inspirációkra hallgatna. Az Akadémia tiszteli a tudományos vélemény szabadságot, és korábban Thaly munkáját ugyanúgy kiadta, mint most Szekfűét. Szekfű könyvével lehet vitatkozni – mondja –, de „igen értékes munka, és minden állítását okmányokkal igazolja.”⁶⁴

Az ellenzék azonban számításában nem csalódva, értesülve az első spontán, főként az egyetemi ifjúság által tartott, a megtámadott Rákóczi emléke és eszméi előtt tisztelgő összejövetelekről tovább folytatja, sőt fokozza az Akadémia és a Szekfű-ellenes támadásait. A Szekfű-könyvet egyre szenvedélyesebb hangú beszédeiben és cikkeiben egy Bécsben megtervezett és onnan irányított, valamint akadémiai és kormánytámogatással megszervezett tudatos akciónak állítja be.⁶⁵ Külön kiemeli, hogy a Szekfű-könyvet az a Riedl Frigyes ajánlotta akadémiai kiadásra, aki nemrég a legszebb kuruc nótákról mutatta ki, hogy azok nem mások, mint Thaly Kálmán szerzeményei.

A Thaly mellett és Ballagival ellentétben Rákóczival valóban behatóan foglalkozó másik történész, Márki Sándor is megszólal e vita során. Elismeri Thaly hazaszeretetből fakadó túlzásait és hibáit, de egyértelműen megvédi Szekfűt, szerinte lejárató szándékú kijelentéseivel szemben. Felsorolja és tételesen cáfolni próbálja Szekfű (*A száműzött Rákóczi* bemutatása során általunk is részletesen idézett és bemutatott) legvitatottabb állításait és kijelentéseit. Szenvédélyektől és becsmérlő jelzőktől mentes, de határozott, tudományos kérdésekre koncentráló kritikáját így zárja: „...Szekfű úr talán megszívleli, amit Vörösmarty mondott bírálójának Petőfinek, hogy „Birónak még te kicsiny vagy!”.”⁶⁶

A Magyarország 1914. március 29., vasárnapi számában, szokásos hétvégi tárcájában még Krúdy Gyula is a Rákóczi-szabadságharcra és a Szekfű-könyvre foglalkozik. (Krúdy szerint Rákóczi felkelése azért lehetett oly hosszú ideig sikeres mert szép ember volt és szerették a nők.)⁶⁷

Az ellenzék számára március végére– április elejére az éles hangú publicisztikák hatására beértek az első gyümölcsök: javarészt függetlenség-párti szervezésben, az elemi erejű és országos spontán reakciókat kihasználva, e reakciók hatalmas erejét látva egy még intenzívebb Akadémia és – burkoltnak, de egyre nyíltabban – kormányellenes akcióba fogtak.

A Rákóczi-hamvainak végre hazai földben, a kassai dómban való ünnepélyes elhelyezése miatt felerősödő, a nép széles köreiben mindig is elevenen élő kultuszt megpróbálták, most ellenzéki szerepből is, politikai céljaikra újra felhasználni. Nem minden siker nélkül.

Az ország minden tájáról a „Rákóczi-gyalázás” ellen tiltakozó, az Akadémiát és Szekfűt elítélő felhívások és levelek érkeznek a szerkesztőségbe, mely azokat *A Rákóczi-mozgalom*

cím alatt hónapokon keresztül nap mint nap hosszan idézi és kommentálja. A Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos vagy Bethlen Gábor nevét viselő társaságok mellett szerte az országból szövetségek, polgári körök, kisbirtokosok, kisiparosok és kiskereskedők önképző egyletei, tanítók és tanárok irodalmi és olvasó egyesületei, ipartestületek, legényegyletek, közművelődési népkörök minden városban mind-mind Rákóczi iránt érzett tiszteletüktől vezetve közgyűléseiken, sőt népgyűléseiken tanúskodnak felizzó és most megbántott hazaszeretetükről.

Az egyetemi ifjúság is kiveszi részét a tüntetésekből, a pesti diáksághoz szóló felhívás jól tükrözi ezen gyűlések őszinte felháborodásból fakadó konok dühét, jogosnak hitt indulatát és parázs hangulatát:

„...Egyetemi polgárok! Április 1-én este 7 órára jöjjetek el mindnyájan a Sas-körbe (IV., Irányi-utca 17. sz.), hogy tegyünk hitvallást arról, hogy a magyar ifjúság rajongva szereti Rákóczit, a kuruc fejedelmet, a glóriás vértanút és lelke egész mélységével gyűlöli és megveti azokat, kik Rákóczit megtámadva, a nemzeti kegyelet és nemzeti becsület ellen szentségtörően kezet emeltek. Gyűlésünkkel mutassuk meg, hogy a magyar nemzet lehet szegény, lehet szerencsétlen, de becsstelenné sohasem süllyedt. Tűrhette, hogy kifosszák minden jogából, de a mult szent hagyományai elleni merényletet a megsebzett oroszláznak indulatával és erejével torolja meg. A magyar ifjúság a magyar jövőt jelenti. Az április 1-i gyűlésen a magyar jövő fog ítéletet mondani a történelmi mult sirrablói: Szekfű Gyula és az Akadémia fölött. Mindnyájunknak ott kell lenni! Testvéri üdvözléssel: a szervező bizottság”⁶⁸

Az országos hírvé politikusok, így Apponyi Albert gróf⁶⁹, vagy Vázsonyi Vilmos⁷⁰ felszólalásainak, és a „Rákóczi-mozgalomnak” együttes eredményeként az akadémiai könyvkiadó bizottság előadójának Riedl Frigyesnek le kellett mondania. Mondván, hogy a szabályokkal ellentétben nem véleményezte írásban Szekfű könyvét, és nem adta át bírálatát az Akadémia illetékes osztályának. Valójában nyilvánvalóan azért, hogy a feszültségek levezetésére a tettet végre felmutassák, és így kifogják a szelet a „mozgalom” vitorlájából, valamint később esetleg ne kelljen egy komolyabb tisztázatot, például a kormánypárti frakcióban ülő akadémiai elnök Berzeviczy Albert, az ellenzék által egyébként folyamatosan követelt felmentését teljesíteniük.⁷¹

A Riedl lemondását követő napon az újságban kiemelt helyen közlik, hogy három különben érdemes sárospataki tanár, Harsányi István, Gulyás József és Simonfi János cáfolták a közelmúltban Riedl frigyes által közzétetteket, miszerint a kuruc balladák Thaly saját szerzeményei lettek volna.⁷² Meglepően gyors és meglepően aktuális kutatási eredmények!

Mindezalatt Magyarország minden vidékéről érkeznek a levelek: vannak települések ahonnan a városi könyvtárba kötelezően megérkező akadémiai kiadványok sorában megjelent Szekfű-könyvet küldik vissza, de egyre több iskola és könyvkereskedés is elzárkózik a könyv fogadásától, sőt több helyen felháborodott sorok kíséretében juttatják vissza a feladónak.⁷³

Szervezett iskolai és egyesületi csoportok indulnak, hogy elzárándokoljanak a Fejedelem szülőfalujába, Borsiba, vagy a kassai dómban található hamvakhoz.⁷⁴

A Magyarország 1914. április 3. számának címlapján a szerkesztőség kétezer koronás pályadíjat tűz ki egy a Szekfű állításait cáfoló „hiteles és tudományos” Rákóczi-könyv megírására. A leadási határidő, amellet, hogy megmosolyogtatóan rövid, talán nem véletlenül szimbolikus is: 1914. október 6.⁷⁵ Döntés születik, hogy a fővárosban feltétlenül felállítandó egy Rákóczi-alakjához méltó monumentális lovas szobor.⁷⁶ A szerkesztőség címére természetesen lehet küldeni további felajánlásokat is, az adományozók nevét és a felajánlott koronákat minden esetben feltüntetik a lapban, így szépen gyarapszik a könyv-

pályázatra és a szoborra érkező összeg is, és az eseménytelenebb napokon is volt mivel kitölteni a „rovatot”. Minden bizonnyal volt aki nem a megjelenési vágytól hajtva, hanem őszinte hazaszeretetből, egy nemes ügy céljaira küldte azt a pár koronás kiegészítést, mely így a tényleges összegnél értékesebb volt.

Az egyre növekvő érdeklődés és kíváncsiság miatt Rákóczi életének főbb mozzanatait bemutató bélyeg-sorozat, népszerűsítő kis könyvecske valamint idealizált képek kiadását kéri illetve ajánlják az ország több pontjáról a szerkesztőség szíves figyelmébe.⁷⁷ A Rákóczi-mozgalom különösen érdekes helyszíne volt Miskolc, ahol „a református főgimnázium tanulói kuruc nótákat énekelve a város határába vonultak, ott óriási tüzet raktak, és az előzőleg összevásárolt Szekfű könyveket tűzredobták és a Szózat hangjai mellett elégették, majd kuruc nótákat énekelve visszatértek a városba”.⁷⁸ Míg sok helyütt a városi közgyűlések megelégedtek egy-egy Rákóczit ábrázoló kép, kupa vagy serleg beszerzésével, addig a miskolciak az Avas legmagasabb pontján egy Rákóczi-torony felépítését határozták el.⁷⁹

A Rákóczi-mozgalom legnagyobb és legszínesebb rendezvényét a dombban nyugvó hamvak és talán a közelgő képviselőválasztás miatt is Kassán tartották. A mindenhol megszokott ünnepi ebédek és vacsorák alatt elhangzott beszédek mellett valóban színvonalas programok, operaelőadások, hangversenyek, felolvasások és szavalatok hangzottak el az egész napos program keretében. A gyönyörűen feldíszített és estére kivilágított városban sokak részvételével fáklyásmenet zárta a műsort.⁸⁰ A kassaiak nagy része bizonyára jól érezte magát a Rákóczi-ünnepen, a választásra jogosult polgárok szűk körének többsége mégis a munkapárti jelöltre adta le szavazatát, talán úgy gondolták, más a munka és más a szórakozás.

A Magyarország a Szekfű mellett, vagy Szekfű érdekében szóló tanárokat⁸¹ és szak tudósokat⁸², valamint Szekfű Gyula két, még 1914 tavaszán publikált – a történetírói munkásságát és emberi méltóságát egyaránt érintő vádakra válaszul szánt –, rövid „tanulmányait”⁸³ nemes egyszerűséggel hazugságoknak nevezi. A szak tudósok és a „győri névtelen”⁸⁴, az igaz vagy igaztalan, de mindenképpen szalonképtelen és durva támadások következtében született a sajtóban is közzétett és különnyomatban is terjesztett nyilatkozatait csupán aknamunkának és mentőakciónak látja vagy látatja, és a hazaárulás súlyos és igaztalan vádjával illeti őket.⁸⁵ Kossuth Ferenc halála és temetése⁸⁶ az ellenzéki publicisztika figyelmét is újra az állandó téma, az 1848-as események felé fordította, hogy aztán a vérszen közelgő, és addig ismeretlen borzalmakat tartogató első világháború véget vessen egy jó időre ennek a vitának is.

Két év múlva, 1916 tavaszán, Szekfű rehabilitálása okán a vita, Ballagi Aladárnak köszönhetően jóval kisebb méretben ugyan, de újra megismétlődik. A vita során Ballagi által kiadott *Az igazi Rákóczi*⁸⁷, majd a válaszul Szekfű által megjelentetett *Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit?*⁸⁸ című kötetek összevetéséből már egyértelműen Szekfű Gyula – Ballagival szembeni – szellemi fölényét lehet megállapítani.

A nagy háborúba induló magyar bakák pedig már vagy régen nem emlékeztek, vagy soha nem is hallottak Szekfű Gyuláról vagy Ballagi Aladáról. De sokuk szívében bizonyára ott volt Rákóczi Ferenc, a kultusz által évszázados messzeségből is erőt adó, kitörölhetetlen alakja.⁸⁹

A száműzött Rákóczi kapcsán született korabeli tudományos értékeléseket, így Dománovszky Sándor, Marczali Henrik vagy Angyal Dávid szakmai, és Szekfű munkájával szemben jogos, a protestáns és erdélyi gyökerű függetlenségi hagyományokat érvénytelenítő mozzanatokot feltáró bírálatait kiválóan mutatja be és elemzi a már említett monográfiájában Dénes Iván Zoltán⁹⁰.E tanulmányban így már csak az általa említett és Szekfű további pályafutása kapcsán értékelt, de nem tárgyalt *Rákóczi-mozgalom* bemutatására, a mellékletben pedig az e vita stílusát és hangulatát reményeink szerint jól jellemző cikkek, versek és karikatúrák áttekintésére és gondos válogatására vállalkozhattunk.

Jegyzetek

- 1 Jelen dolgozat célja „*A száműzött Rákóczi*” alapján megrajzolni Szekfű (emigráns) Rákóczi-képét, különös hangsúlyt fektetve a munka legvitatottabb kijelentéseinek áttekintésére, valamint az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában Szekfű által összegyűjtött dokumentumok, főként az ellenzéki *Magyarország* című napilap által kezdeményezett, és a történész Ballagi Aladár által támogatott, *A Rákóczi-mozgalom* néven elhíresült Szekfű-ellenes kampányt bemutatni. A dolgozatnak nem célja Rákóczi életének és politikájának valamint az általa irányított függetlenségi harcnak a bemutatása és értékelése. E témában a következő összefoglaló műveket forgattam nagy haszonnal: Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora Bp., 1934. Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc Bp., 1976. Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi Bp., 1991. Benda Kálmán (szerk.): Európa és a Rákóczi-szabadságharc Bp., 1980. Lukinich Imre (szerk.): Rákóczi Emlékkönyv I–II. Bp., 1935. A korszak értékelésekor az egymástól nagyban eltérő történészi álláspontokat az alábbi cikkek alapján tekintettem át: Erős Vilmos: Szekfű és Mályusz vitája a „Magyar történet”-ről, *Századok* 1997/2. 453–476. Erős Vilmos: *Historia Regnum – Historia Populum. A Szekfű–Mályusz vita kialakulása, Századok*, 1995/1. 573–596. Gergely András: Németh László vitája Szekfű Gyulával, *Valóság*, 1983/1. 47–62. Öze Sándor: *Diszkriminált évszázadok (A Molnár Erik-vita és a 17–18. századi szabadságharcok)* 100–106. in: Bercsényi Miklós és kora, *Hódmezővásárhely*, 1993. A mellékletben az e mozgalom hangulatára és stílusára legjellemzőbb újságcikkekből, versekből, és karikatúrákból adok közre egy rövid válogatást.
- 2 Dénes Iván Zoltán: *Európai mintakövetés – nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskezesés a 19–20. századi Magyarországon* Bp., 2001. 143–168. (továbbiakban: Dénes Iván 2001.)
- 3 „Rákóczi is mint minden történeti alak, joggal tart számot arra, hogy ne csupán testetlen félistennek nézzük, hanem a körötte szelvésként süvítő élet változatos forgatagában vegyűk szemügyre, a melyben csak igazi húsból, vérből való ember állhat meg. Az emberekől írt történetírás legszebb feladata a holt papirtömegekből *emberi* arcokat hívni elő, melyek *emberi* vágyakat, törekvéseket és szenvedélyeket fejeznek ki. S Rákóczi oly őszintén rajzolta meg magát vallomásaiban, hogy az ő valódi arcát nem nehéz annak meglátnia, a ki látni tud és látni akar.” Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi* Bp., 1913. (továbbiakban Szekfű 1913.) 51.
- 4 Dénes Iván Zoltán: *A „realitás” illúziója. A historikus Szekfű Gyula pályafordulója* Bp., 1976. 89. A könyv alapos bemutatását és átfogó értékelését adja „*A száműzött Rákóczi*” keletkezés-és fogadtatás-történetének is. (továbbiakban Dénes Iván 1976.)
- 5 Szekfű Thaly, a „történetírással foglalkozó költő” munkásságát a magyar történettudomány fejlődése szempontjából kifejezetten negatívan értékeli. Elismeri Thaly hatalmas anyaggyűjtő munkáját, de hamisításoktól sem visszariadó egyoldalúsággal, tudatosan hanyag forráskezeléssel, valamint „hiperkurucos lelkesülés”-sel és „szélbali kurucos felfogás”-sal vádolja. Szekfű egyébként jogos, de szenvedélyes megfogalmazásaiból is jól láthatjuk, hogy ő sem *mindig* tud tárgyilagos maradni, és tagadhatatlanul érzelmi alapon is közelít választott tárgyához. Mintha Rákóczi emberi, tehát szükségszerűen és természetesen gyarló képének megalkotásakor tudat alatt a „minél messzebb Thalytól, annál jobb” elve vezetné. Szekfű 1913. 325–327.
- 6 „Emigráns álmok, emigráns elhatározások: van-e vajjon meddőbb valami ezeknél?” Szekfű 1913. 132.

- 7 Szekfű Gyula: Rövid magyar történet 1606–1939 Bp., 2002. 110. Továbbá „a nyolc évig tartó Rákóczi-felkelés a Habsburgok bécsi erőfeszítésre kényszerítette, s oly súlyos pénz- és emberáldozatba került, hogy 1711 után minden bécsi államférfiúnak meg kellett gondolnia, érdemes-e a magyar alkotmányt újra megsemmisíteni, amikor ennek ára újabb, hasonló áldozatokat kívánó nemzeti felkelés lehet.” Szekfű 2002. 126.
- 8 Szekfű 1913. 7.
- 9 Szekfű 1913. 8.
- 10 Szekfű 1913. 9.
- 11 Szekfű 1913. 10.
- 12 Szekfű 1913. 15.
- 13 „...a földönfutó bajor választó, a címzetes angol király és a szintén címzetes erdélyi fejedelem...” Szekfű 1913. 13.
- 14 Szekfű 1913. 15.
- 15 Szekfű 1913. 24., 27. és 36–37.
- 16 Szekfű 1913. 18. és 36.
- 17 Szekfű 1913. 36.
- 18 Szekfű 1913. 32.
- 19 Szekfű 1913. 33.
- 20 Szekfű 1913. 32.
- 21 Szekfű 1913. 32.
- 22 Szekfű 1913. 33.
- 23 Szekfű 1913. 25.
- 24 Szekfű 1913. 25.
- 25 Szekfű 1913. 25.
- 26 Szekfű 1913. 55.
- 27 Szekfű 1913. 58.
- 28 Szekfű 1913. 61.
- 29 Szekfű 1913. 40–41.
- 30 Szekfű 1913. 49.
- 31 Szekfű 1913. 48.
- 32 Szekfű 1913. 104.
- 33 „Az ország nélküli hazátlan fejedelem, a kit már életének minden ütökártyájától megfosztott a sors, minden áron részt akar venni a világ hatalmasainak játszmájában, a kik győzelmes hadseregeket, újonnan épített flottákat, rendezett pénzügyeket tartanak ütökártya gyanánt kezeikben. Rákóczinak testén-lelkén kívül semmi egyebc nem maradt, tőle semmiféle recompensatiót nem várhat senki azért, hogy kívánságait teljesítse. Nincsenek sem politikailag sem diplomatiailag értékelhető javai.” Szekfű 1913. 158. Továbbá: „Rákóczi az emigrans helyzetének ezt a legsúlyosabb átkát, a nevetségességet sem kerülte ki: a világ hatalmasai fölényes mosolylyal mentek el mellette, miután kiderült róla, hogy érdekeiknek semmiben sem használhat többé s mégis úgy viselkedik, mintha egyenrangú volna velük.” Szekfű 1913. 178. Előbb: „Észre sem veszik, hogy ők csak a várárok betöltésére szolgáló gyülevész nép, melynek elhullása árán talán úgysis fegyverszünet és béke következik, hogy a rendes sorzredck, az értékes emberanyag is az ő sorsukra jusson” Szekfű 1913. 132.
- 34 Szekfű 1913. 60.
- 35 Szekfű 1913. 52.
- 36 Szekfű 1913. 68.

- 37 „Rákóczi az ország elhagyásával megmutatta, hogy ősei trónját többre tartja az élet örömeinél és minden kényelménél. Ebben a kérdésben való magatartása mély bepillantást enged a lélek titkaiba, melyeket ott lenn, a legmélyebb mélységben, mindnyájan féltve takargatunk idegen szemek előtt, holott magunk sem mindig tudjuk, mit rejtegetünk ott.” Szekfü 1913. 53.
- 38 Szekfü 1913. 94. Továbbá „...ő hű maradt a kísértések között is álmahoz, hogy magyar, keresztény sereg élén fogja országait visszahódítani.” 146.
- 39 Szekfü 1913. 85.
- 40 Szekfü 1913. 79.
- 41 Szekfü 1913. 82.
- 42 Szekfü 1913. 83.
- 43 Szekfü 1913. 116.
- 44 Szekfü 1913. 182.
- 45 „Nem veszi észre, hogy egész diplomatiája önáltatásból vagy hazugságból szőtt pókháló, melyet a dunai harczterekről kelt friss békefuvallat irtalom nélkül semmivé szagat.” Szekfü 1913. 159.
- 46 Szekfü 1913. 190. és 250.
- 47 Szekfü 1913. 271.
- 48 „Nem mondhatjuk, hogy Rákóczi egy csalódással lett gazdagabbá. Emigransokon nem fog a csalódás.” Szekfü 1913. 169.
- 49 „...a letelepítendő kalózoknak ő legyen a fejedelme, s az Aegei-tenger szigeteiből az ő számára hasíttassék ki a fejedelemség.” Szekfü 1913. 1914.
- 50 Szekfü 1913. 241.
- 51 Szekfü 1913. 251.
- 52 Szekfü 1913. 271.
- 53 Szekfü 1913. 323.
- 54 Szekfü 1913. 335.
- 55 Szekfü 1913. 337.
- 56 Szekfü 1913. 336.
- 57 Szekfü 1913. 338–398.
- 58 A Magyarország a függetlenség párti ellenzék országos napilapja volt. Szerkesztőbizottságának elnöke Károlyi Mihály gróf, főszerkesztője Lovászy Márton volt.
- 59 Az e vita kapcsán született publicisztikai anyagból egy hiányos, de a fontosabb pontokat jól jellemezhető, maga Szekfü által összeállított, és mintegy másfélszáz cikket tartalmazó válogatást találhatunk az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában Ms 333 és Ms 10.203/4. jelzetek alatt.
- 60 Pester Lloyd, 1914. március 7. 2. és 5.
- 61 Magyarország, 1914. március 11. 6–7.: Ballagi Aladár – a Rákóczi-gyalázó könyvről.
- 62 Magyarország, 1914. március 17. 4–5., Magyarország, 1914. március 18. 1–2. és 4–5.
- 63 Magyarország, 1914. március 19. 4–5.: Polónyi Géza beszéde.
- 64 Magyarország, 1914. március 20. 4–5.: A Szekfü-ügy a Házban.
- 65 Magyarország, 1914. március 21. 6–7.: A Szekfü-védnökök; Magyarország, 1914. március 25. 7–9.: Rákóczi és az Akadémia; Magyarország, 1914. március 27. 9–10.: Rákóczi és a Tisza-rendszer.
- 66 Magyarország, 1914. március 28. 3–4.: Márki Sándor Rákócziról és Thalyról.
- 67 Magyarország, 1914. március 29. 33–34.: Krúdy Gyula: Pesti levelek.
- 68 Magyarország, 1914. március 31. 9.
- 69 Magyarország, 1914. április 1. 6.

- 70 Magyarország, 1914. március 31. 5–6.
- 71 Magyarország, 1914. április 1. 5–7.: A Rákóczi-mozgalom. Meghárta az Akadémia. Az ország Rákóczi mellett.
- 72 Magyarország, 1914. április 2. 8–9.: Harc Rákócziért. A kuruc balladák hitelessége.
- 73 Magyarország, 1914. április 2. 10.
- 74 Magyarország, 1914. április 2. 10.; Magyarország, 1914. április 30. 9–11.: A Rákóczi-mozgalom.
- 75 Magyarország, 1914. április 3. 1.
- 76 Magyarország, 1914. április 3. 7–9.: A Rákóczi-mozgalom.
- 77 Magyarország, 1914. április 11. 7.; Magyarország, 1914. április 16. 5.
- 78 Magyarország, 1914. április 4. 7–8.: A Rákóczi-mozgalom.
- 79 Magyarország, 1914. április 18. 8–9.: A Rákóczi-mozgalom.
- 80 Magyarország, 1914. május 1. 9–10.: A Rákóczi-mozgalom; Magyarország, 1914. május 3. 7–8.: Rákóczi-ünnep Kassán; Magyarország, 1914. május 7. 1.: Kassa. Rákóczi városa holnap képviselőt választ.
- 81 Horvát János Eötvös-kollégiumi tanár vezetésével aláírásgyűjtés indult Szekfű védelmében: Magyarország, 1914. április 26. 8. és „A művelt magyar olvasókörhöz” című röpiratban igen sok neves magyar értelmiségi neve szerepel in: Ms 491/86. Riedl Frigyes hagyatékából „A száműzött Rákóczi”-ra vonatkozó iratok gyűjteménye.
- 82 A legilletékesebb szaktudósok egész sora nyilatkozott Szekfű könyvéről (különnyomat): Andrássy Gyula gróf, Angyal Dávid, Békefi Remig, Károlyi Árpád, Tagányi Károly, Takáts Sándor in: Ms 333.
- 83 Szekfű Gyula: Nép, nemzet, állam. Válogatott tanulmányok. Bp., 2002. Felelet *A száműzött Rákóczi* dolgában 9–21. és Újabb válasz bírálóimnak 22–43.
- 84 (ceruzával: írta Török Pál): Igazságot Szekfű Gyulának! Széljegyzetek a száműzött Rákóczihoz Győr, 1914. in: Ms 333.
- 85 Magyarország, 1914. március 31. 4–5.: Szekfű lord-protectorai; Magyarország, 1914. április 5. 3–5.: A megátalkodott Rákóczi-gyalázó; Magyarország, 1914. április 19. 5–6.: A Rákóczi-mozgalom. Szekfű újabb kirohanása; Magyarország, 1914. április 24. 7–8.: A Rákóczi-mozgalom; Magyarország, 1914. április 26. 7–8.: A Rákóczi-mozgalom; Magyarország, 1914. április 30. 9–11.: A Rákóczi-mozgalom; Magyarország, 1914. május 9. 6.: A Rákóczi-mozgalom; Magyarország, 1914. május 10. 7.: A Rákóczi-mozgalom; Magyarország, 1914. május 17. 8.: Az akadémikusok aknamunkája.
- 86 Magyarország, 1914. május 26. 1.: Kossuth Ferenc halála; Magyarország, 1914. május 28. 1.: Kossuth Ferenc ravatalánál; Magyarország, 1914. május 29. 1.: Kossuth Ferenc temetése.
- 87 Ballagi Aladár: Az igazi Rákóczi Bp., 1916.
- 88 Szekfű Gyula: Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit? Bp., 1916.
- 89 Magyar Zoltán: Rákóczi a néphagyományban. Rákóczi és a kuruc kor mondavilága. Bp., 2000.
- 90 Dénes Iván 1976.

MELLÉKLET (cikkek)

Tiszavölgy, Rahó, 1914. március 18. 1–2. oldal:

Rákóczi gyalázója

Bizonyára tudomást szereztek olvasóink a napilapokból arról, hogy valami *Szegfű* Gyula nevű közismeretlenségnek örvendő mákvirág, valami császári-királyi közös ifju csemete, bécsi udvari levéltári fogalmazó, vagy miféle *gyalázó könyvet irt dicső emlékü nagy fejedelmünkről, Rákóczi Ferencről*. Ez az elvetemült alak a bécsi levéltárban a császári udvar felbérelt gyalázatos kémeinek semmi hitelt nem érdemlő, rég *megczáfolt* aljas és hizelgésdiktálta hazudozásait gyűjtötte össze s ezekből a becstelen hazug tákolmányokból állított össze egy bitang káromkodást, melyet kultuszunknak ez a nyomorult bemocskolója „tudományos” történeti munkának mer nevezni. Tudja azt ön Rezeda vagy Szegfű, hogy Rákóczi nevének említésére hevesebben dobban meg minden becsületes magyar ember vére? Tudja-e, hogy minden tisztességes ember áhitattal ejti ki a legnemesebb férfijellem, a mindent feláldozó önzetlenség legragyogóbb minta képének: Rákóczi Ferencnek nevét? Tudja ön azt Viola vagy Szegfű, hogy ha Rákóczi-nótát énekel a mulató becsületes magyar ifju, vagy öreg, egy csapásra megszűnik minden léhaság és dévajkodás s mintha mindenki imát vagy zsoltárt énekelne, átszellemlül, mert legtündöklőbb jellemű halhatatlan félistenünkhöz száll énekünk?

Nem tudja és nem tudta ön azt, hogy néhai Thaly Kálmán tudományos, örökbecsű és igaz történelmi adatainak nyomán minden korrekt és hazafias érzésű magyar templomot emelt a Rákóczi-kultuszról?

és ezek után, ha egy szikrányi becsület-érzés lett volna önben, nem-e vissza kellett volna önnökriadnia oly aljasságtól, hogy egy becsületes nemzetet s annak becsületes tagjait leg-szentebb érzésükben vérig sértsen és templomukban istenkáromlást vigyen véghez?

„Tudományos” történelmi piszok-tákolmányára a butaság és tudatlanság bélyegét Szegfű úr, önmaga nyomja reá, midőn „óriási dómok karcsu minaretjeiről” beszél s midőn Rákóczi Ferencz *nagyatyjáról*: Zrinyi Péterről azt állítja, hogy Rákóczinak nagybátyja volt. A ki ily ostobaság és butaság mellett szennyes és fertőzött tollával gázol bele a mi legszentebb kegyeletünkbe, az csak sehonnai bitang ember lehet.

Hallja Szegfű! Keresem a szótárban azt a legsértőbb szót, melylyel önt, a szentségtörőt, megsérthetném, de nem találok *megfelelőt* a magyar szótárban. Talán azért, mert el fog a düh annak hallatára, hogy ön oltárképünket aljas módon szennyvel dobálta meg, agyamba tolul a vér, hogy akadt oly elvetemült gazember, a ki – talán magyar származása létre – legszebb kultuszunkhoz szentségtörő, becstelen tollal nyúl és – büntetlenül.

Aláírással ellátva, *ajánltól levélben* küldöm önnek e sorokat. Olvassa el és tudja meg, hogy – miután egyebet nem tehetek önnel – utálattal megvetem önt és ez nemcsak az én lelkem háborgását jelenti, de sok millió becsületes magyar emberét, a kik *valamenynyien* épp úgy mint én, magyar nemzeti kultuszunkat aljas módon bemocskoló gaztettéért, önt a világ legnemtelenebb-zugtörténésének és szennyes lelkű kalóz-írójának tartjuk.

Dr. Stéfán Ágoston

A Nap, 1914. március 31. 1. oldal (címlap):

Csákánynyal

Mit akarnak még ettől a szegény országtól elvenni? Függetlenségünket elvették, alkotmányunkat közösgyűessé tették, szabadságbiztosítékainkat kerékbetörték, gazdaságilag szinte örökre megnyomorították, kulturát a népnek nem is adtak, – hát mit lehet még tőlünk elvenni? Volna még valami, ami tartja bennünk a lelket: ezek a nemzeti ideáljaink volnának, de már ez is utjába áll, ugyan kinek? A kormányról, mint a legtermészetesebb pusztító csákányosról, ne is beszéljünk, ez már rég lerombolta az utjába került nemzeti ideálokat, itt már nincs rombolni való, de itt van a másik csákányos, a Magyar Tudományos Akadémia.

Az Akadémia, mint valami tót napszámos, csákánynyal megy neki a magyar nemzet eddig legfényesebb ideáljának, Rákóczi Ferencnek, akiről eddig úgy tudtuk, hogy nálánál nemesebb veretű, tökéletesebb lovagja nincs a magyar historiának. Nekimegy a történetírás tudománya nevében, mintha a történetírás szabadságát védené. Ugy van, a történetírás szabadságában mi is Ciceroval tartunk, hogy ne merj semmit sem írni, ami nem igaz, és merj mindent megírni ami igaz, – ámde a bécsi udvar aljas spiónjainak a jelentésciben foglalt tények mióta alkotnak történeti *igazságokat*? Mióta és ki előtt? Mert értsük meg egymást: ha Szekfü a spiónok jelentéseit, mint egyszerű történeti okmányokat kiadja, hát szolgálatot tehet magának a történetírásnak, mert azokat mindenki úgy mérlegeli, mint spión-jelentéseket, – ámde azokat *valóknak* fogadja el, s Carlyle-utánzatképpen feldolgozva Rákóczit igaztalanul sárba tiporni: erre nem találunk eléggé sujo szavakat. Sem a szerzőre, aki magyar ember, sem az Akadémiára, amelynek a tógája alatt jelent meg a könyv.

Az Akadémiánál különben ezt a nemzeti ideálokat pusztító működést már régóta tapasztalhatjuk. A magyarság származására, ősműveltségére, történeti szereplésére vonatkozó hagyományokat egymás után irtotta ki a legbrutálisabb csákányokkal. Hogy rombolt, az még hagyján, de a lerombolt ideálok helyett építeni semmit sem tudott. Sőt önnönmagába úgy belehabarodott, hogy semmiféle akadémiai tudomány a labirintusból többé ki nem tudja vezetni. Mert mikor az Akadémia a magyarok származására nézve elfogadta a finnugor elméletet, azután pedig a török–tatar elméletet: akkor homlokegyenest ellenkező elméleteket fogadott el, s ez alul csak avval a harmadik elmélettel szabadult ki, hogy a magyarokat a honfoglalás idejében megtette *keverék-gyűlevész* népnek. Mint keverék-gyűlevész és nem magyarul beszélő nép léptük át tehát az Akadémia szerint a történelem küszöbét, mint ilyen foglaltuk el ezer esztendővel ezt az országot, amit örökké sajnálhatunk, mert akkor legalább a Magyar Tudományos Akadémiához, a nemzeti ideálok elsőrangú rombolójához se lett volna szerencsénk.

Az Est, 1914. március 28. 1. oldal (címlap):

A magyar virág

A magyar virág nevére nevezett császári levéltáros, Szegfü Gyula könyve Rákócziról, az, a mivé a legkülönb alkalmak szoktak csak avatni tudományos munkát: nem könyv, hanem tett. Ámde nem dicsőséges.

Visszataszító, nyulosan érintő jellegét a Szegfü–Rákóczi-estnek az adja meg, hogy a munka az Akadémia könyvei közt jelent meg, éppen most, tüntetően. Valamint az a

„tudományos” nyüzsgés, a mi már egy idő óta nyilvánvaló politikai háttérrel a magyar történelem nagy alakjai körül folyik.

A császári levéltáros úgy látja Rákóczi alakját, a hogy tudja. Hogy neveltetése, gondolköre elfogulttá teszi őt; bizonyos elnéző fölényvel, a mi az osztrák diplomácia aktáival való foglalkozásban ragadt rá, nézi Rákóczi diplomata alkudozásait; hogy levéltárosi karrierje föltétlenül kormányozza a tollát, az az ő dolga. Hogy Rákócziban nem látja a nagy lelket, lombos és szárnyas keleti fantáziát, a mi mellett akarateréjének, szervező képességének, határozottságának hibái voltak politikai pályájának letörője; hogy nem érzi a magyar tömegek feléje való áradását, egyéniségének nyugtató varázsát, a melylyel ő, a száműzött, koldus fejedelem vállára boruló fekete hajával, XIV. Lajos udvarának mélyen respektált alakja volt; hogy nem érti, miként ásták ki a tárokat a földből és támadtak nevének kiáltásával parasztlázadások, mikor ő már rég nem volt az élők közt – ez a Szegfű egyéni színe, felfogása.

De az, hogy az Akadémia, bécsi ajánlásra, siet kiadni e könyvet, ez része egy határozott akciónak. A mikor választási vesztegetésről van szó, jön egy fiatalember és kimutatja, hogy Kossuth Lajos is vesztegetett. Mikor Lukácsot a bíróság panamistának hagyja, egy másik fiatalember Széchenyiről állapítja meg, hogy szintén Vádolták panamával. Egy harmadik fiatalember aztán Rákócziról fedezi föl, hogy néki is volt játékbankja.

Ez a magyar tudomány. Vannak igazi tudósok Magyarországon; ezekről azonban nem hallunk, ezek „csak úgy dohányoznak, az midőn éheznek”. A cégéres tudomány nem szeret üres gyomorra dohányozni; ha kell, koalícióssá, ha kell munkapártivá teszi még nagy halotainkat is.

Pesti Napló, 1914. március 21. 12. oldal:

Szegfű és Comp.

Munkapárti irodalom és történelem

Tisza István téveszméi sorában nem az utolsó helyet foglalja el irodalmunknak és történetírásunknak a munkapárti rendszerbe való beillesztése. A pszichiaternek tanulság és élvezet nézni a miniszterelnök tervszerű aknamunkáját, minden név, intézmény, csme, jel-szó ellen, amelynek az ország ellenállási küzdelmeivel valami távoli összefüggése van. Ő bizonyára át van hatva annak a meggyőződésének tudatától, hogy irodalmunkat és történelmünket éppen úgy megrendszabályozza, mint a parlamentet; a nemzeti kegyelet templomából egyszerűen kihurcoltatja Kossuth Lajost, Rákóczi Ferencet, Batthyány Lajost, csak éppen palotaőrei helyett más, duplazzoldért szolgáló alkalmazottal végezteti e műveletet. A szépirodalmat pedig egyszerűen kiosztja a Lloyd-klubban, munkapárti képviselők között, hiszen Vargha Gyula államtitkár, Szász Károly alelnök, Werner Gyula, Kenedi Géza, Farkas Pál és a többiek mind hivatott és népszerű munkásai a magyar literaturának, ha most még senki sem kíváncsi működésükre, majd közigazgatási uton a főispánok és jegyzők közreműködésével terjesztik zsengéiket. Itt említhetjük fel az „Igazmondó” című néplap rendkívüli sikerét is. Tisza István ezzel a barátságtalan nyomtatvánnyal a nép egyszerű gyermekeit óhajtja a korrupció és erőszak uralmának megnyerni. Ő maga tollat ragadott és hétről-hétre cikkeket fogalmaz az „obstrukció demoralizáló impresszióiról”, hogy a távoli kunyhókban lakó honpolgárok is megértsék egyszerű észjárásukkal, mennyire „destruktív tendenciája az illuzióktól transba esett opposzió akciója.” A főispánoknak a miniszterelnökségről

adták parancsba, hogy Tisza lapját költséget és fáradságot nem kimélve terjeszteni kell. Tudunk egy elvhü, de ötletes főispánról, aki ezer példányban rendelte meg az ujságot, a saját költségére, a póstáról azonban egyenesen a padlásra viteti, mert a magyarok még napidíjjal sem akartak foglalkozni bölcs tanításával. Valósággal tragikomikus, hogy Tisza szentül hiszi, mily odaadó rajongással olvassák szerte az országban publicisztikai dolgozatait, hogy minden tanyán a kisbéres az idegen szavak szótárát hordja a lajbija alatt és a kondás, amíg legeltet, hanyattfekve a mezőn, az ő igazságain töri a fejét. Hogy az iparoskörökben más ujságot is olvasnak, mint a Magyar Figyelőt, e feltevést bizonyára „nemtelen rágalomnak” tartja.

Tisza téveszméinek ezt a körét ne is méltassuk több figyelemre. Sokkal veszedelmesebb és riasztóbb a munkapárti uralomnak a történetírás meghamisítása iránt mutatkozó áldozatkészsége. A negyvennyolcas szabadságharcon kezdték; a halhatatlan hősök alig érdekelték a munkapárti történetírókat. Figyelmüket különösen Görgey Arthur szereplése ragadta meg és Tisza írói hónapokig kenyéradójukon kívül Görgeyre pazarolták magasztaló jelzőik egész skáláját. Alig volna kifogásunk e késői triumfus ellen, Görgey szerepe még ma sem mondható teljesen tisztázottnak és a becsületes ellenvélemény előtt mindenkor kalapot emeltünk. A negyvennyolcas történelem munkapárti revíziójában csupán a tendencia feltűnő. E revíziónak igazi célja: a Kossuth-kultusz háttérbe szorítása. A szemernyi por el akarja takarni a felhőkbe emelkedő szirtet!

Néhány hete a kormány támogatásával egy Rákóczi-biográfia jelent meg, szerzőjét Szekfű Gyulának hívják és a könyv oly lelketlenül gonosz, lelkiismeretlen fércmunka, hogy más időkben az íróját örök időkre száműzte volna ebből az országból a legszentebb érzéseiben megsértett közvélemény felháborodása. Szekfű könyvét a Magyar Tudományos Akadémia adta ki, amely tudós társaság elnöke, Berzeviczy Albert, újabban Tisza István politikájának szilaj hívei között foglal helyet a képviselőházban. Az irányzat félreérthetetlen. A mai rezsim teljesen a maga képére akarja formálni az országot. A parlament kaszányává süllyedt. Ezzel nincs több dolguk. Most az irodalom van soron. Ha a tisztikar tagjai közül vállalkoztak a parlamenti parancsnokok szerepére, ugy dupla zsoldért miért ne akadjanak Szekfű Gyulák a tudósok között? A pénz, a váratlan karriér csábjának kevesen tudnak ellenállni. De ha elmul az aranyak és szuronyok hatalma fölöttünk és elkövetkezik a tisztesség korszaka?

Magyarország, 1914. április 2. 1–2. oldal:

Rákócziért

irta: Buza Barna

A Fejedelem itt jár köztünk. Harca van. Megtámadták a becsületét orvul, gyalázatosan. Azt jött megvédeni.

S amerre a szelleme végigsuhan az országon, mintha új életet fakasztana mindenütt. Mintha új tavasza lenne a lelkeknek is, oszlik a dermedtség s éled az öntudat mindenfelé. Emberek ébrednek, eszmélni kezdenek, összegyűlnek itt is, ott is, egy elkeseredett kiáltás viharzik végig a levegőn, s pár nap alatt már szerte az országban táborok állnak védeni a Fejedelmet.

Csodálatos dolog. Négy esztendeje pusztítja ezt az országot a nyakára csempészett panamista bünszövetség tatárjárása. Legázoltak, rombadöntöttek mindent. Kifosztották a

nemzetet jogaiból, vagyonából, becsületéből. S ez a nemzet eltűrt mindent. Néma, ájult mozdulatlanságban feküdt, mint a halott.

S mikor már megölték a jelenét, megrontották a jövőjét, akkor a bécsi zsoldon élő pribékek ekbizott vakmerősége nekiesett a multjának is. Ott vannak még kincsek, értékek, ott van emlékeknek nagyságnak, dicsőségnek csuda-gazdagsága. Ki akarták hát rabolni azt is. Beszennyezni, lealázni, hogy hasonlítson ehhez a nyomorult, aljas jelenhez.

Legnagyobb, legszentebb, legtündöklőbb drágaság volt a nemzet multjában a Fejedeleme- nek szenvedések Golgotáján istenséggé nemesült, glóriás alakja. Neki hát ennek a szent alaknak, berántani a fertőbe, a panamisták, a játékbankosok, a Lukács Lászlók mellé.

S ekkor történt a csodálatos jelenség. A nemzet, amely a maga megkínzását, kifosztását, meggyalázását aléltan tűrte, feleszmélt, felriadt, mikor a Fejedelem emlékére támadt az erkölcsi nihilisták szentségtörő dühe. A kenyerét nem védelmezte, de a megsértett kegyeletét megvédelmezni nyomban talpra állott.

Míg a testén suhogott az elvetemült rendszer korbács, mozdulatlan maradt. De mikor egy gögös korbácsütés a Fejedelem emlékét érte, felszisszent, felkelt, s utjába állt a kegyelet- rablásnak.

Mint az ember, akinek rablók törnek a házára. Leütik úgy, hogy elalél. Megkötözik, s hozzáfognak a ház kifosztásához. A leütött ember lassan eszméltre tér. Látja, hogyan szed- nek össze mindent a haramiák, hogyan törnek fel a szekrényeket, hogyan viszik el pénzét, ruháját, kenyerét. S ő a földön fekvé szótlanul, mozdulatlanul nézi a fosztogatást. Nagy ere- jével talán szét birná tépni a kötelekeket, s talpra állva talán ki tudná kergetni a haramiákat. De az ütéstől támadt kábultság lenyűgözve tartja. Kábult fővel, fásultan, a védekezés gondo- lata nélkül nézi a garázdálkodást.

Egyszer azt látja, hogy nekiesnek az édesapja képenek is, letépi, szaggatják, lábbal ta- possák. S aki kenyerének, vagyonának elrablását alélt nyugalommal nézte, most ettől föleszmél, öntudatra ébred, eltépi a köteleket s az elkeseredés haragos erejével támad apja gyalázóira.

S az elősdiék hada ijedten látja, hogy még él a nemzet, s mégse lehet ellene minden gazságot büntetlenül elkövetni. Most már hátrálnak, s ők is megtagadják azt, aki Rákóczi em- lékére mert kezét emelni. Ez a merénylete a nemzet megrablásának nem sikerült, a történelmi mult kincstárát keményen védelmezi a magyarság. Ennek az elkövetőjével tehát nem vál- lalják a közösséget. Elhuzódnak tőle, nem ismerik többé, mint a tolvajszövetség azt a cim- borát, aki rajtavesztett a lopáson.

De hiába tagadják meg. Közösségük ezzel a merénylettel nyilvánvaló. Nem kell erre bi- zonyíték sem. Elsőtekintetre látja mindenki, hogy az a kegyeletrabló könyv édes gyermeke a Tisza-rendszernek. A lelki hasonlatosság olyan szembeötlő, hogy ez a mai nemzetellenes kormányrendszer az apaságot le se tagadhatja.

Csak ennek a nyomorult kornak a szelleme teremhetett ilyen gyümölcsöt s ez a szellem csak ilyen gyümölcsöt teremhetett. Mérgezett talajból csak mérges növények fakadhatnak. A Tisza-rendszernek kellett jönnie, hogy erkölcstelenségeivel átmérgezze a magyar közélet talaját, úgy teremhetett ebben a talajban az a mérges illatu szegfű.

Avagy miért nem adott ki az Akadémia ilyen könyveket akkor, mikor a koalíció volt kor- mányon? Mért csak most jut eszükbe az Akadémia tudósainak belegázolni a kuruc költészet csodakertjébe, belegázolni Rákóczi emlékének szeplőtelenységébe s meghazudtolni, besározni Thaly Kálmán becsületes, lelkes munkáját?

Mért nem jöttek elő oduikból ezek a denevérek és vámpírok, mért nem merészkedtek sirrabló utra kelni a tudomány báránybőrébe bujt hiénák, mikor a Tisza-rendszer piszkos diadalával a nemzeti érzés napfogyatkozásának s az erkölcs öntudat megrendülésének sötétsége borult a magyar közéletre?

Mért éppen most készül az Akadémia Megtépdesni egy más kiadványában Kossuth Lajos emlékéét is?

Az éjszaka férgei ezek, amik mindig megjelennek, ha beáll a sötétség s eltűnnek újra rögtön, mikor a nap kisüt.

Nem mondom én, hogy Tisza István ültette azt a szegfüt magyar földbe. Ó, a gyomot, agaszt nem kell ültetni! Megterem az magától is ott, ahol a talaj eléggé meg van fertőzve hozzá. De a méreggel, amely ilyen virágokat fakaszt most belőle, a Tisza-rendszer szennyes uralma itatta át a magyar közélet földjét.

Csak ma juthatott eszébe érdemeket szerezni vágyó kapaszkodóknak, hogy tudományos külszinü szennyiratban Rákóczit gyalázní merjék.

Magyarország leggazdagabb embere szegényen bujdosott idegenbe. Itthagya a vagyont, úgy ment keresni a *nincsent*, a magyar nemzet függetlenségét. Az ő birtoka volt azországnak több, mint huszadrésze. Csak egy szavába került volna, csak arról a nincsenről kellett volna lemondania s a temérdek vagyont mind visszakapta volna. Nem tette. Roppant földbirtokából nem vitt el magával többet, mint ami a csizmájához tapadt.

Most úgy érzik a bécsi udvar íródeákjai, hogy ez mégis kevés volt a szegény Fejedeleme-nek. Tulságosan sok földet hagyott itthon, – osztozásra a 18. századbeli munkapártiaknak. Hát kárpótlásul felmarkolnak arról a földről még egy csomó sarat s utána dobják.

S milyen csoda történt! Abból a sárból tűz lett, s a tűz nem Rákóczi emlékéét égette meg, hanem az elkábult, hamvadó magyar nemzeti érzést gyujtotta lángra.

Rákóczi felébresztette a magyarságot, amely olyan aléltan türt eddig mindent. Felocsu-dott a nemzet lelke s hiszem, hogy most már ébren is marad. S nemcsak a kegyeletrablókat tüzi el, hanem elpusztítja azt az erkölestelen, erőszakos, nemzetellenes rendszert is, amelynek a megfertőzött levegője volt s lehetett egyedül ennek a kegyeletrabló merényletnek a szülőanyja.

Bars Vármegye, Aranyosmarót, 1914. május 3. 1–2. oldal:

A Szekfü – ügyről

irta: Dr. Simon László

A közelmúlt napokban tapasztalt nagy föllobbanás tüzfénye – úgy láttuk – az ország minden részébe elvilágított. Első megdöbbenésünkben – amit a hirtelen felcsapó láng keltett bennünk, nagy tüzveszedelemtől tartotunk, amely talán egy fiatal magyar tudósunkra s legelső tudományos intézetünkre a hazaárulás szégyenbélyegét égeti. A felénk szálló tűz-pernyék azonban hamarosan azt sejtették velünk, hogy csak localis jellegű szalmaláng volt a hirtelen lobbanás, amely arra volt jó, hogy hirtelen fényével annál élesebben tüntesse elének azoknak az árnyait, akik avatatlan kézzek dobálóztak a tüzcsovával.

Szekfü Gyula könyvével kapcsolatban akarunk néhány szerény megjegyzést tenni e cikkben, amely azonban semmiképen sem akar sem Szekfüneket, sem pedig az Akadémiának

apologiája lenni; hiszen arra ők egyáltalában nem szorulnak rá, s ha rászorulnának, akkor is legkevésbé e sorok írójának a tollából. Azért említettem az apológiát, mert a „közvélemény” túlon-túl hangos szava arra kényszerítette a tudomány embereit, hogy „védekezzenek a nagyhangu, erőszakos ignoránsok és a félrevezetett jóhiszemű dilettánsok támadásai ellen.” Politikai életünknek, mely az elvek nemes küzdelmének magas niveaujáról az egyének hajhászásába süllyedt le, egyik korcsszülötte volt ez a hajsza is. Nem megdöbbenő jelenség-e az, amikor éppen az olyan munkát, amely pártatlan, objektív igazság kutatásnak a gyümölcse, a pártpolitikai tendencia teremtvényévé alacsonyítják, s egyben hazaárulónak bélyegzik meg. Hol vagyunk azoktól az időktől, amikor két hatalmas politikai ellenfél harcában egyik a másikat a „legnagyobb magyar” névvel becsülte és tisztelte meg. Ma – úgy látszik a politikában nincsenek ellenfelek, hanem csak ellenségek. Ellenségek, akik a másokra erőszakosan kent hazaárulás vádjával akarják saját népszerűségüket megerősíteni, s a mások gyalázásával akarják saját maguk tisztaságát ragyogtatni. Az eszköz, bizonyos, hogy sokszor eredményes. Mert különösen a tömeg előtt mi sem teszi az embert népszerűbbé, mint ha valakinek a fejére a hazaárulás vádját zughatja. De vajjon férfias tett-e ez? Aki az igazságnak s a valódi erkölcsi erőnek a tudatával s birásával megy a küzdelembe, az mindig és minden körülmények között *saját erkölcsi erejére* támaszkodik, mint megdönthetetlen fundamentumra; az ilyen ember saját tisztaságát nem az ellenfél bepiszkított alakja mellett akarja ragyogtatni, mert az a meggyőződése, hogy férfiatlan s lovagiatlan eljárás, ha az ember a béna gyámoltalan mellett fitogtatja saját erejét. Az ilyen relációban még a közepes is rendkívülinek látszhatik. Az ilyen módon való érvényesülést az igazi férfi nem keresi még akkor sem, ha az ellenfél tényleg piszkos existencia. Hát még mennyire undorodik az olyan eszköztől, amellyel saját érvényesülésére ellenfelének különben szepőlten egyéniségét piszkolja be! Az ilyen eszközök alkalmazását vagy az erkölcsi erő hiánya, vagy a rövidlátás, vagy a kettő együtt teremti meg.

A mi közéletünkben annyiszor ismétlődő hazaárulás vádját legtöbbször a rövidlátás teremtette meg. Széchenyi hazaáruló lett, mert meg merte írni a Hitelt. Így lett a legnagyobb magyar – hazaáruló. Deákra is hányszor zugták rá e titulust! Így lett a haza bölcse – hazaáruló. Gyulai Pál fölött is hogy dörgött az átok, mert magasztalni merészelt az utolsó nagy magyar hadvezért. Így lett a legszittyább magyar – hazaáruló. S ha e nagyok nagyjaiba belémart az elvakult fanatizmus, mennyivel inkább kikezdhetette az a kisebbeket, sőt kicsinyeket is! Ez a rövidlátás rontott neki az eddig csak szakemberek előtt ismert Szekfünek is. Azok pedig, akik nekidühödve pereat-ot kiáltanak feléje ismét csak arról tesznek bizonyosságot, hogy mire képes ez a rövidlátás, mely az ő főhibájuk. Hiányzik belőlük a történeti érzék, amely pedig nélkülözhetetlen kelléke minden történeti munka olvasásának, minden történeti egyéniség s esemény megítélhetésének. Történeti érzék nélkül még az Énekek énekének gyönyörű poézisa is – pornográfia. Talán azt gondolják e nekitüzesedett fanatikusok, hogy a mi nagyjaink és eleink nem husból és vérből való emberek voltak; hogy pl. a honfoglaló Árpád s környezete a valóságban is olyan volt, mint ahogyan a halhatatlan művész keze nem kis anachronismussal vászonra idealizálta?

Hogy is mondja Lucifer Ádám-Tankrédnek?

A kor folyam, mely visz vagy elmerit,
Uszója s nem vezére az egyén.
Kiket nagyoknak mond a krónika
Mind az ki hat, megérté századát,
De nem szülé az új fogalmakat.

Ha így teremtik az idők a maguk nagyjait – aminthogy úgy is van – nem természetesen, hogy épen a nagy emberek, akik legigazabban reprezentánsai korunknak, nagyraemeltségük s hivatottságuk kritériumai mellé magukba szívják már az anyatejjel koruk gyöngeségeit, hibáit is? S ha mi, a megváltozott későutókornak megváltozott gyermekei történeti érzék s a causalitás örökérvényű törvénye nélkül szemléljük a hibákat, akkor az *egyének* gyengeségének tudjuk be azokat holott azok a *kor* hibái; s aki e hibákat élénk tárja, abban a nagyjaink meggyalázóját látjuk, holott az csupán a korba, mint legtermészetesebb keretbe illesztve tárta élénk nagyjaink alakját. Lehetséges-e tehát, hogy a mi nemes vezérlő kuruc fejedelmünk kivételes nagysága szüzi érintetlen maradt kora gyengeségeitől?

Csak Krisztusról mondá s mondható az Irás, hogy Ő benne hiba nem találtaték. Mentül inkább husból és vérből való ember volt a mi bujdosó fejedelmünk, annál inkább kell csodálnunk az ő rendkívüli nagyságát, emberfölötti önzetlenségét, amellyel kora minden érzéki áradatából fel tudott emelkedni oly tisztán és szeplőtlenül, hogy azért az eszméért, amelynek apostola volt, óriási birtokairól, vagyonáról, jó módjáról lemondva a bujdosás keserves martiriumát szenvedte el. Ebben kell igazán csodálnunk a a nagy fejedelmet! E nagy Erő előtt hogy megroggyan a mi erőtlenségünk; s e nagy Akarat előtt hogy inog a mi energiátlanságunk! Azok az emberi hibák – amelyekből Phónixként emelkedett kora fölé – ezek a hibák – error, non scelus – keltik fel a mi igazán mélységes részvétünket s bensőséges rokonszenvünket.

S épen ezért csak örömmel üdvözölhetjük azt az igazságot, amely a legendák szívérvány szineibe vont s szinte nem e világból valóvá költött Rákóczi alakját a fantázia felhőiből hozta ide közénk a földre, hogy – *fölnék* emelje. Rákóczi, a mi nagy Rákóczink nemcsak a vértelen legendáé, hanem a való, reális történeté is, amelyben az eleven élet ereje s vére lüktet. Nem a legendák *epikus* hőse volt ő, akit minden emberitől mentesen valami, csak neki megnyilatkozott égi hatalom állandó deus ex machina-ként vonzsol akarattalan bábként a megjövendőlt, biztos cél felé; hanem a reális élet teremtette hatalmas dráma nagy összeütöközéseinek, erős küzdelmeinek, a megváltó eszméért örökkön küzdő, a bizonytalan eredményért mindhalálig harcoló, szenvedő tragikus hőse volt. S mi, a mindennapi kis életünk kis tragédiáinak a mindennapi kenyérmorzsaért küzdő hősei *ezt* a küzdő, szenvedő Rákóczit szeretjük és csodáljuk, mert épen azokkal az általános emberi hibáival *együtt* válik a mi ideálunkká. Ebben az *emberi* Rákócziban csodálhatjuk igazán azt, hogy a porból teremtett ember mivé teremtheti önmagát! S épen ezért a történelem tudományának azon a helyes s az egyedül korrekt uton kell haladnia, amelyen nem keveri össze a tudományt a politikával, az igazságot a poézissal mint ezt Thaly Kálmán tette épen a kritikátlanul rajongó Rákóczi-imádatában. Ha nemzeti multunk nagyjainak alakjait az objektív igazság reális megvilágításában láthatjuk s láthatja a világ, azon nincs mit szégyelnünk, hanem igenis az volna a mi nagy és arcpirító szégyenünk, ha multunkat csak ferdítésekkel és elhallgatásokkal tudnók elfogadhatóvá tenni.

A felszínes dilettánskodók hirtelen kirohanásukkal nagy elvakultságukban a tudomány tárt kapuit döngették. Egyre azt kiabálták teli torokkal, hogy ők a védői a nemzet történelmi tradícióinak, ők akik ugyanakkor irodalmi multunkat, ahova Petőfi, Arany, Madách halhatatlan neve tartozik, – *döglött* literatúrának nevezik. Hirtelen fellobbanásuk amolyan divatszzerű jelenség volt csak. S mi a divat? A holnap neveltség tárgya. Hisszük, hogy az a nagyhangu gyalázkodás is immár a – tegnap divatja.

MELLÉKLET (versek)

Az Ujság, 1914. április 5. vasárnap 1. oldal (címlap):

Koboz Krónikája

Való történet való alakja,
Rákóczi, fényes, bús fejedelmünk,
Szentebb, dicsőbb sok legenda-hösnél,
Ma védelmedre illő-e kelnünk?

Van-e magyar szív egyetlenegy is,
Mely büszkén fájva érted nem érez?
Érted, kinél még ember a földön
Sosem volt hívebb tört nemzetéhez.

Van-e magyar csak egy, ki ne tudná
Csodás, fenséges önáldozásod?
Ki meghatottan porod' ne áldja,
Van-e magyar közt oly nyegle vásott?

Nem tudom hinni. Annak se' hinném,
Ki maga állna élembe daczczal
És mellét verve eldicsekednék:
„Káromlom őt, kit minden magasztal.”

Azt mondanám rá: „bolond vagy ember,
Afféle, mint az olyan keresztény,
Ki duhaj kedvben Krisztusát szidja,
S keresztet hány, ha gyötri a köszvény.”

Rákóczi-sértés – ily szörnyüséget
Nem tudok hinni s feltenni könnyen
S így felelek, ha rám kiabálnak,
Hogy ott a sértés a Szekfü-könyvben:

– A Szekfü-könyvet én sem olvastam,
te sem olvastad, ő sem olvasta
S mégis helyes, ha megtiltakozza
Szeged, Kolozsvár, Budapest, Kassa...

Mi sem olvastuk, kik nem szeretjük,
Ti sem, kik, hajrá!– kaptatok rajta;
Ők sem olvasták a kik kiadták –
S mégis helyeslem a riadt zajt ma.

Azért helyeslem, mert évek óta
Nagy döbbenéssel úgy vettem észre,
Hogy a szíveknek magyar honunkban
Nagyon kihült a nemzeti része.

A volt nagyhangu nemzeti hősök
Tapsolva türték gúnyját a multnak
S nemzetietlen jelszavassal
Közös gyékényen árultak.

Jobban gyűlölték nagy vetélytársuk'
Mintsem szerették a magyart benne;
Pedig ha ő nincs, Rákóczi hamva
Még honi földben ma sem pihenne.

Fajunkat féltő bölcs aggodalmat
Köpenyfordítva, léhán lenéztek
S ámitott utca kegyét hajhászva,
Versengve voltak mindenre készek.

Kikről azt hittem, hogy bármi párton
Szirtek a nemzet szent ügye mellett:
Azokat kölle megingni látnom,
Alig fujt rájuk némi lehellet.

S példáin perfid politikának
Lettek írók is arra kevélyek,
Hogy idegenség minden írásuk,
Mert szívükön sincs nemzeti bélyeg.

És már a lelkes magyar diák is
Világpolgár lett, mert hinni kezdte,
Hogy ősi volta hős nemzetének:
A népszabadság s kultúra veszte.

Ily rút időben vigasztalásom,
Hogy beüt egy könyv, egy olvasatlan –
S egyszerre forr, mint varázsütésre,
A már hültnek hitt nemzeti katlan.

Mi van a könyvben, bánom is én már!...
magyar szívünkre rá kölle lelnünk,
Áldassék érte neved varázsa,
Rákóczi, fényes, bús fejedelmünk!

Magyarország, 1914. március 29. vasárnap 11. oldal:

Parlamenti szünet

Ki jobbra ment, ki balra ment
Ez más szóval annyit jelent:
Hogy szünetel a parlament.

Pedig a munkapárti Ház
Szívét emészti munka-láz,
Mert van még törvényterve száz.

Csak egynéhányat emlitek:
Egy kéne mely törvényileg
Rákóczit bélyegezze meg.

És törvény kéne másfelől,
Tudják-e kérem, hogy miről?
A panamák védelmiről.

És olyan törvény se volna rossz,
Mely tőlünk mindent elkoboz,
Ami Tiszának bajt okoz.

S végül már nem csodálkozhatunk,
Ha egy nap oly törvényt kapunk,
Hogy Ausztriába olvadunk.

Ki tudná azt bennük mi forr,
Ha rajtuk állna, bármikor
Még erre is kerülne sor.

Budapesti Hirlap, 1914. április 5. 31. oldal:

Rákóczi

irta: Sajó Sándor

Gyerekkoromban mást se tudtam rólad:
Csak füttyölgettem híres indulódat;
Cigány, ha húzta, éreztem: e dalban
Valami vidám, büszke diadal van.

Később már tudtam: hős voltál, csodás,-
Fenséges gyászú önfeláldozás;
Hitté avattad zordon elveid,
Hogy megválthatsz egy nemzet bűneit...

Tudom már azt is: bús voltál nagyon,
Hazátlan bolygó szentelt fájdalom,
A gyászt, mely ránk gyült ezerév alatt,
Világra szólón hordtad egymagad...

Megbotlottál-e golgotás utadban,
Voltál-e gyarló, – sohasem kutattam:
Ki mint te, úgy él s úgy hal meg hitében,
Imádsággá lesz népe hú szívében.

Egy nemzet vágya benned testesült,
Egy nemzet gyásza benned teljesült, –
S míg vannak itt, kik mindkettőt virasszák,
Egünkön égsz, mint bús magyar igazság!...

Rákóczi Júdása

Nem hallod-e, milyen gyönyörűn bűg róla
A tárogatókon a sok kuruc nóta?...
Nem látod hűségés, szomorú gárdáját,
Mily égi színekkel festi le pályáját?
Hogy mersz rátaposni Annak emlékére,
Aki a honának örök büszkesége!
Hány ezüstpénzt tüztek ki az árulásra,
Bujdosó Rákóczink szívtelen Judása!

Óh, ha csepp magyar vér folyna az eredben:
Hős Rákóczink – szentség volna szemedben!
A szived nevére hangosan dobogna
S csodálattal hullnál előtte a porba.
Nem szünnék meg érte ajkaid imája
Liliomot vinnél naponkint sirjára,
Káromló szívébe tört mártanál annak,
Ki szent Fejedelmét bántja a magyarnak!

Óh, szívtelen Judás, célod el nem éred:
Szivükből Rákóczit soha ki nem téped!
Hiába rágódol a sok hazug aktán,
Mint a dohos, nedves pincékben a patkány!
Minél több sötét sárt freccsentesz Reája –
Annál fehérebben ragyog glóriája,
Annál lángolóbban imádja a nemzet
A kassai domban nyugvó Fejedelmet!

Magyarország, 1914. március 15. vasárnap, 10. oldal:

Hej, Rákóczi...

Hej, nagyságos Fejedelem,
Nagy jó Uram,
Magyar tudósok házában
Te szent árnyad végigsuhan.
Látod, mivé lett az ország!
Dicsőség elorozzák,
Rongy utódok
S törpe kis magyar tudósok
Hitvány labanc ökleiket
Szent hamvoid felé rázzák,
Emlékedet megtapossák,
Híred, neved meggyalázzák!
Nem hagynak békén pihenni
A kassai öreg dómban, –
Jobb is volna visszamenni,
Jobb volt néked Rodostóban
A Marmara partján várni
Idők végtelen múlását,
Egyedül hallgatni ottan
Márvány-tenger mormolását...

Bécsi szolgák és cselédek,
Nem gondolnak rá szegények,
Mi lesz, ha a régi tábor
Föltámad haló porából,
Mi lesz, hogyha diadalban
megzendül a régi dallam
S lángra gyújtva, szívrehatón
Harsan föl a tárogatón:
– Hej Rákóczi!...

A „fekete-sárga Szegfű” – Szekfű Gyula és a Rákóczi-mozgalom

Resümé

Das Ziel des Aufsatzes war die ausführliche Analyse der Beurteilung der Politik des Fürsten Ferenc II. Rákóczi im Exil, erschienen im Werk von *Szekfű Gyula: A száműzött Rákóczi [Der verbannte Rákóczi]*. Natürlich setzte man nicht zum Ziel, das Leben und die Politik des Fürsten, sowie den von ihm geleiteten Unabhängigkeitskampf darzulegen und zu bewerten.

Es wurden die imstrittensten Fragen des im Jahre 1913 erschienen Werkes, sowie die von Szeffü zusammengesammelten, im Handschriftenarchiv der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften aufbewahrt, etwa hundertfünfzig publizistischen Reaktionen überblickt. Letztere griffen Gyula Szeffü stark an, da er die politischen Schritte des Regierenden Fürsten auf französischem, dann auf türkischem Boden kritisiert hatte. Er trennte sich vom Rákóczi-Bild, welches von Kálmán Thaly geformt worden war und wirklich schwere Verzerrungen, oft eine grundlose Heroisierung aufwies. Demgegenüber beschreibt er schonungslos die Kurutzen und die ganze Politik im Exil. Er erörtert u. a., in wie vieler Hinsicht der Tod von Ludwig XIV. das bis dahin ungestörte Leben des Fürsten, der in Frankreich im Exil war, veränderte. Der Meinung von Szeffü nach verstieß die selbstische bis sie dem größten Gegner, dem österreichischen Kaiser schaden konnten. Eine grausame, aber wahre Feststellung, der Fürst wollte die Vergangenheit zurück, mit den Realitäten kaum gerechnet zu haben. Was das Exil in der Türkei betrifft, ist seine Behauptung gleichfalls gerecht: „Nur die Vergangenheit verband Rodostó [Tekirdağ] mit Ungarn, der Fürst und seine Gefährten lebten von ihrer Heimat völlig isoliert.“ Der Meinung von Szeffü nach galten die Vorhaben von Rákóczi schon zu seiner Zeit als überholt, als ergebnislos, und seine Vorstellungen waren unbrauchbar und blieben für die kommenden Generationen wirkungslos. Zusammenfassend machte er die Schlussfolgerung: „da Leben jedes Verbannten ist für die Gemeinschaft nutzlos“. Der Verfasser rechnete damit gar nicht, dass sein Werk nicht nur in engen Berufskreisen, sondern auch im Kreise der ganzen ungarischen Intelligenz, sogar in sehr weiten Kreisen der ganzen Gesellschaft einen sehr großen Sturm auslösen wird. Die schärfsten Angriffe kamen vom oppositionellen Tagesblatt *Magyarország*, für die Erhaltung der Pressekampagne sorgte Aladár Ballagi, der zur älteren Generation der Historiker gehörte. Der junge Historiker wurde bald gar nicht ehrenvoll „den eigenen Hausgelehrten von István Tisza“ genannt, bzw. als „schwarz-gelben Szeffü“ gespottet. Bald beschäftigten sich auch Interpellationen im Parlament mit der Frage. Im März 1914 wurden die ständigen Angriffe der Opposition langsam fruchtbringend. In erster Linie von der Seite der Unabhängigkeitspartei organisiert zeigten sich die Umriss einer sehr kräftigen Kampagne gegen die Akademie. Aber der wirkliche Zielpunkt war offensichtlich die Regierung. Die Akademie wurde von empörten Briefen, die gegen die „Schmähung auf Rákóczi“ protestierten, überschwemmt. Gesellschaften, die nach historischen Persönlichkeiten benannt worden waren, wiesen darauf hin, wie tief ihre Vaterlandsliebe verwundet wurde. Das Blatt *Magyarország* nannte die Wissenschaftler, die für Szeffü eintraten, Lügner, sowie die Aussagen seiner beiden Publikationen vom Frühling 1914 einfach Lüge. Aber der Tod und die Bestattung von Ferenc Kossuth lenkten die Aufmerksamkeit der oppositionellen Organe wieder auf das stets aktuelle Thema, auf die Ereignisse von 1848. Der in kurzer Zeit begonnene Große Krieg machte aber der Auseinandersetzung für lange Zeit ein Ende. Im Frühjahr 1916 gelangte die Debatte im Zusammenhang mit der Habilitation von Szeffü wieder an die Tagesordnung, aber ihre Bedeutung war viel geringer, als im Jahre 1914. Die zeitgenössischen wissenschaftlichen Bewertungen, darunter die Fachkritiken von Sándor Domanovszky und Dávid Angyal wurden von Iván Zoltán Dénes ausgezeichnet analysiert, so konnte dieser Aufsatz nur die von ihm erwähnte und bewertete Rákóczi-Bewegung erörtern, bzw. in der Beilage solche Artikel, Gedichte und Karikaturen, die für die Debatte besonders typisch waren, überblicken und eine Auswahl davon anführen.

Gál Vilmos

A Magyar Nemzeti Múzeum a két világháború között

I. Az első világháború és a forradalmak hatása

1926-ban Hóman Bálint, a Nemzeti Múzeum főigazgatója felújította az 1913-ig évi rendszerességgel közreadott „*Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum évi állapotáról és működéséről*” című kiadványt és visszamenőleg ebben gyűjtette össze az 1913–1923 között a Múzeum életére vonatkozó minden jelentős esemény történetét. A nehéz feladatot a Múzeum főkönyvtárnoka, az adminisztrációért felelős dr. Isoz Kálmán végezte el nagy körültekintéssel, részletességgel.¹

A *Jelentés* szerint a Nemzeti Múzeum életét már a századfordulón a zsúfoltság, a helyhiány keserítette meg. (Ekkor még a főépületben, egy helyen volt az Érem- és Régiség-tár, a Széchényi Könyvtár, a Képtár, az Állat- és növénytár, a Természettajzi tár, a Néprajzi tár.) Báró Szalay Imre akkori főigazgató (1896–1916) nagyarányú decentralizálási folyamatot indított el azért, hogy a helyszükén változtatandó, egyes táarakat, illetve táarak részeit kiköltöztette, főként közeli bérleményekbe.² A kényszerű csoportosítás nyomán a háború után aztán felgyorsult a szakma által már amúgy is indokolt tartott régi osztálytagolódás megváltoztatása, további bontása, egy a modern nyugati államokban már megindult szakirányú gyűjteménybontás – decentralizáció – profiltisztító folyamata.

A háború súlyos anyagi áldozatokat kívánt a nemzettől, így természetes, hogy alatta az addig kultúrára fordítandó pénzügyi keretet az állam folyamatosan csökkentette. A Nemzeti Múzeumra is vonatkozott mindez, de nemcsak az anyagi javak csökkenése okozott súlyos, a Múzeum működését veszélyeztető helyzetet (téli fűtés gondok, ásatási nehézségek, nemzetközi kapcsolatok időleges „befagyása” az ellenséges országok múzeumaival, gyűjteménygyarapítás leállása), de jelentős problémát jelentett a tudományos kutatás, feldolgozás szempontjából is, mivel a tisztviselői kar tagjainak egy része hadköteles lévén frontszolgálatot teljesített, egy részük sajnos nem is tért vissza a háborúból. (19 tisztviselő teljesített szolgálatot 1914–1918 között, ketten meghaltak, hárman megsebesültek, ketten hadifogságba estek.)³ Mindezek mellett a főépület állagát is „sikerült” jelentősen rontani egy rendelet következtében, mely szerint a réz- és bronzharangok jó részét lefoglalták háborús (ágyúöntési) célokra, ám a Nemzeti Múzeumnak sikerült megegyeznie a kormányzattal, hogy a birtokában lévő muzeális értékű harangokat megtarthatja, cserébe viszont átadta a tetőzet rézborítását. Helyette bádogot szereltek fel, mely azonban már a húszas évek elején több helyen kilyukadt, beázott, jelentős károkat okozva az épületben és a gyűjteményekben.⁴

Báró Szalay Imre 1916-ban bekövetkezett halála után dr. Fejérpataky László addigi könyvtári osztályigazgató került – kormányrendelet útján, megbízott főigazgatóként – a múzeum élére. Igazgatása alatt (1923-ig, haláláig töltötte be e tisztséget)⁵ súlyos kül- és belpolitikai események közepette dolgozott tovább a Nemzeti Múzeum tudományostisztviselői kara, miközben időlegesen (a Tanácsköztársaság alatt) Fejérpatakyt megfosztották tisztségétől.

Az ún. „Népköztársaság” időszakában mindenkit egy fizetési osztállyal magasabb kategóriába soroltak, de ez minden, amit e korszakról a *Jelentés* mint pozitívumot említ. (A Népköztársaság ezen rendeletét később elismerte a Horthy-kormányzat az 1922. XIX. tc.-ben.)⁶ Mindazonáltal a Népköztársaság intézményét és a múzeumügyben tett intézkedéseit 1926-ban dr. Isoz elítélően értékelte. Említi a „hivatalosan elrendelt bizalmi rendszer” örökös

tanácskozásait, ülésezéseit, melyek „állandó izgalmakat” okoztak, lehetetlenné téve a tudományos elmélyedést, komoly szakmai munkát. Megemlítette a súlyos anyagi gondok fennmaradását is,⁷ de tegyük hozzá gyorsan: ez utóbbi problémák már a Népköztársaság előtt is jelen voltak.

Ekkor születtek azonban azok a reformtervek, melyeket azután „kiteljesített” a Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. A legfontosabb, és ez elvitathatatlan: a forradalom szabad teret adott az intézményekben már meglévő, friss energiák felszabadulásához, s ez így volt a közgyűjteményekben is, ahol számos szakember a már nyugati kapcsolatok alapján megismert új szervezeti, gyűjteménykezelési és kiállítási szemléletet megvitatta és annak létrehozását tűzte ki célul. Ennek folyamán sokan részt vettek a Tanácsköztársaság ez irányú reformtörekvéseiben is, anélkül, hogy annak kommunista ideológiájával szimpatizáltak volna. Később azonban a Tanácsköztársaság túlzott internacionalista beállítottsága (magát a Nemzeti Múzeumot olyannyira átalakították, hogy az elvesztette ősi nevét és nemzeti jellegét) a legtöbbeket elriasztotta a további együttműködéstől, az eredetileg sem rokonszenvezők pedig ellenálltak az átalakítási folyamatoknak, melyek aztán nagyrészt a tervezés és a félkész átalakítás stádiumában érték meg a Kun-féle rezsim végét.⁸

A polgári forradalom korában jelentős még egy elvi álláspont megfogalmazása a múzeumpolitika feladatát tekintve: „*Minden modern és reális múzeumpolitikának két elvi megállapításból kell kiindulnia. Az egyik a már említett célkitűzés, hogy ti. minden múzeum nyilvános intézmény, melynek célja az oktatás és kutatás. A másik elvi megállapítás az, hogy minden múzeum pontosan körülhatárolt munkakörben dolgozzon, ami által elkerülhető az ismétlések és hiányok.*”⁹

A polgári forradalom koncepciója szerint élesen el akarták különíteni a népművelést és a tudományos munkát a múzeumban, akár szemléltető és külön tudományos gyűjtemények felállításával is. Elképzelésük szerint a Magyar Nemzeti Múzeumból leválasztották volna a természettudományi gyűjteményeket önálló múzeumként, letisztult profillal, osztályrendszerrel. A Néprajzi osztályból Néprajzi- és Embertani Múzeumot készültek kialakítani és kész volt egy eddig még nem létező múzeum, a Műszaki Múzeum terve, amelynek keretében kísérleti laboratóriumok is létrejöttek volna.¹⁰ Először vetődött fel a Királyi Vár Nemzeti Palota néven múzeummá való átalakítása is; a Régiségtár tervezetét készítette a termék lehetséges felhasználásáról (az épület egy részét eredetiben, a többi kiállítások keretében mutatják volna be).¹¹

A Tanácsköztársaság múzeumpolitikáját a *Jelentés* röviden, ám annál szigorúbban elítéli, megfogalmazása szerint a Tanácsköztársaság eltiport mindent, ami nemzeti, ami magyar. A Magyar Nemzeti Múzeumot eltörölni kívánta, ellenálló osztályvezetőit elbocsátotta. A gyűjtemények átstrukturálására kész volt a tervük, de szerencsére erre csak papíron került sor. Mindebben nagy érdemeket tulajdonított a múzeum régi kollektívájának: „... a Nemzeti Múzeum tisztviselőikara a kényszerű helyzetben nem tiltakozhatott a rendelkezések ellen, de tudományos érvek és megfontolások bátyái mögé vonulva igyekezett a szétbomlás munkáját halogatni.”¹²

A beszámoló megemlít azonban néhány olyan, a „direktórium”¹³ által preferált tervet, melyek keresztülvihetők, hiszen azok már a békeidőkben meglévő javaslatok voltak, tehát nem a kommunisták találták ki azokat.

A Tanácsköztársaság kulturális vezetése igen elítélő hangot ütött meg már a hatalomátvételük utáni napokban a magyar múzeumok állapotát illetően.¹⁴ Kárhoztatták a múzeumokat szervezeti felépítésük, gyűjteménykezelési módszereik, illetve gyűjtőkörük egyoldalúsága miatt („furaságokat, ereklyéket, értéktelen lim-lomokat” gyűjtöttek eddig). Jelszavuk, melyet már a polgári forradalom hímezett a modern muzeológia zászlajára, a népművelés volt.

E cél elérésére és az átszervezés véghezvitelére alakult meg 1919. március 22-én a Művészeti és Múzeumi Direktórium, Pogány Kálmán művészettörténész (Szépművészeti Múzeum) vezetésével. A Nemzeti Múzeum szempontjából a legfontosabb személy dr. Kenczler Hugó, a Szépművészeti Múzeum kutatója, aki a Nemzeti Múzeum átszervezését kapta feladatául. Kenczler részt vett még az ún. Néptudományi Intézet létrehozásában és a „Műkincseket Társadalmiasító Bizottság” munkájában is.¹⁵

Májusban átszervező bizottságot alakított a direktórium a Nemzeti Múzeum anyagának „célszerű” átcsoportosítására, ennek lett Kenczler az elnöke. A bizottságba a legitimitás és a szakszerűség biztosítására a Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum elismert szaktekinetelyeit, mint például a Szépművészeti Múzeum igazgatóját, Petrovics Eleket, vagy a Horthy-rendszerben az osztályigazgatóságig jutó Varju Elemért (Nemzeti Múzeum), helyezték.¹⁶ Kenczler elgondolása szerint sorozati anyagegyütteseket kell létrehozni, ezek teljességére kell törekedni, hogy a látogatók egységben lássák, értsék a sorozatok történeti mondanivalóját. A koncepció szerint a művészet elvei egyetemeseek, így nem kell szétválasztani a magyar anyagot a külfölditől, sőt egybe kell olvasztani azokat. A művészeti tárgyú gyűjteményeknél a gyengébb, ízléstelen dolgokat ki kell szűrni. A „kultúrhistoriai” gyűjteményekben pedig a tárgyak funkciója, használati értéke és nem esztétikuma szerint kell a csoportosítást elvégezni. Az ún. „kegyeleti tárgyak” szerepét, melyeket a régi rendszer annyira kihangsúlyozott, most háttérbe kívánta szorítani Kenczler. A tervek szerint a Természettudományi Múzeum maradt volna vissza a Nemzeti Múzeum épületében, melynek szerkezete az alábbiak szerint jött volna létre:

I. Antiquarium

- Óskor
- Római kor
- Népvándorlás kor
- Egyiptomi gyűjtemény
- Éremgyűjtemény

II. Néprajzi Múzeum

- Tárgyi néprajz
- Emberföldrajz és demographia
- Általános ethnológia és néplélektan
- Folklore

III. Kultúrhistoriai Múzeum

- Társadalmi rétegek és azok lakásai, osztálytagozódás, foglalkozások
- Céhemlékek és ipartörténeti emlékek
- Viselettörténeti gyűjtemény
- Fegyvertörténeti gyűjtemény
- Tudományos eszközök
- Éremgyűjtemény

IV. Történelmi Képtár

- Metszet- és rajzgyűjtemény.¹⁷

A Nemzeti Múzeum különböző tárainak szétválasztásán túl tehát, a belső osztálytagozódást is meg akarták változtatni, ami a gyűjtemények anyagának újraelosztását is maga után vonta volna. E tekintetben konkrét ellenállásba ütközött Kenczler, mégpedig a bizottságban résztvevő Varju Elemér részéről, aki ellenezte az átszervezést és a gyűjtemények megbontását.¹⁸

A tervezetet tovább finomították, s a fentebb bemutatott szerkezet harmadik nagy egységét, a Kultúrhistoriái Múzeumot Művelődéstörténeti Múzeummá keresztelték át és alegységeit is megváltoztatták. Az eredeti koncepcióval ellentétben, mely szerint e múzeum csak a közép- és újkori területeket ölelte volna fel, ezúttal kiterjedt az ókorra is:

- Régiségtár (Antiquarium)
- Középkori és újkori művelődéstörténeti gyűjtemény
- Történeti Képcsarnok, Metszet és Rajzgyűjtemény
- Éremtár
- Központi igazgatás¹⁹

Az új tagozódásból kitűnik, hogy itt újra egységes Éremtárral számoltak. A helyes visszarendezés valószínűleg dr. Gohl Ödön neves numizmata érdeme, aki a Direktórium számára beadványt szerkesztett az Éremtár egységének fenntartását szorgalmazva. A Direktórium végül engedett a szakmai igénynek és visszaállította az Éremtár egységét.²⁰

A Direktórium múzeumpolitikájának legnagyobb hibájául a már többször említett internacionalista törekvés minősíthető, mellyel a pozitívnak tekinthető változtatásokat is sikerült már az átszervezés idején annullálnia, s jogos támadási felületet nyújtott megkérdőjelezni mind a mai napig az átszervezés értelmét egy olyan történelmi időszakban, mely annyi bizonytalansággal, nehézséggel volt amúgy is teli, s torzóságával csak további károkat okozott a háború miatt elhanyagolt múzeumügynek. A Nemzeti Múzeum nevének eltörlése pedig jellemzően mutatta a magyar nemzet múltjával való szakítást vagy az azzal való azonosságtudat hiányát a bolsevikok részéről. E lépésüket azzal indokolták, hogy az eddigi múzeumi gondolkodás nem felelt meg a marxista alapoknak, a magyar történelmet az egyetemes történelem keretein belül kell láttatni²¹ (ehhez azonban nem szükséges a névváltás), a Tanácsköztársaság túlzott racionalizmusát, radikalizmusát a kor embere nem fogadta, nem fogadhatta el, még a magyar munkások közül sem, a paraszti, polgári és felsőbb osztályokról nem is beszélve. A magánosok műkincseinek köztulajdonba vételét ugyancsak nehéz tárgyilagosan értékelni. Az egyik oldalon ott áll a magántulajdon sérthetlenségének ősi elve, tehát azok igaza, akik az állami erőszak miatt elveszítik eszmei és anyagi értékkel bíró személyes vagyontárgyaikat, még ha ellenértékét meg is kapják az államtól. A másik oldalon pedig szintén jelentős indokként emlegetik fel, hogy az ilyen művészi, művelődéstörténeti, történelmi értékkel bíró alkotásokat a nemzet számára közkinccsé kell tenni, a jelenkor és későbbi korok okulására. Nem beszélve arról, hogy a magángyűjtemények részére nagyobb védelmet biztosíthat az állami intézmény, mint ahogy azt a gyakorlat is bizonyította: az első világháború idején számos főúri család helyezte letétbe ősi kincseit a Nemzeti Múzeumban, s ahhoz nem nyúlhatott a megszállás alatt sem senki, az antantmisszió legalábbis végül megakadályozta az ez irányú próbálkozásokat.

A Tanácsköztársaság mint tudjuk az utóbbi álláspontot képviselte, a Forradalmi Kormányzótanács korai rendeletben állami (illetve köz-) tulajdonba vette a magánosok műkincseit. Mindez nagyrészt a Tanácsköztársaság alatt a műkincsek lajstromozásában merült ki, bár Budapesten előrehaladottabb állapotban volt e munka: Kenczler még kiállítás is rendezett az először begyűjtött anyagokból.²² Budapesten 45 műgyűjteményt szocializáltak, lefoglalták a háború alatt letétbe helyezett anyagot és felnyitatták a bankok széfjeit is. Az Ipar-

művészeti Múzeum kb. 6–7000 db tárgyat gyűjtött be a lefoglalt budapesti villák berendezéséből. Ezek kiállítását is tervezték, ám a rezsim bukása megakadályozta megszervezését. A vidék elérhető kastélyaiban kiküldött és helyi muzeológusok írták össze a muzeális értékű tárgyakat.

Mindezek ismeretében elmondható, hogy a Műkincseket Társadalmasító Bizottság munkája túlhaladt azon a szinten, amely mai normáink szerint elfogadható, mely szerint a magánműgyűjtemények állami tulajdonba vételénél demokratikusabb, egészségesebb megoldások is kínálkoznak, pl.: a gyűjtemények levédése, mely megakadályozta volna az országból való kivitelüket, az országos gyűjtemények számára szabályozható kötelező kölcsönadásukat, illetve kiállításukat, tudományos feldolgozásukat. A kívánt célt, az eddig a közönség számára ismeretlen anyag bemutatását, védelmét, feldolgozását így törvényes keretek között lehetett volna elérni, nem beszélve arról, hogy a gyűjtőket is érdekeltté tették volna a reformokban, ha pl. nevük megjelenik a kiállított tárgyaik mellett, illetve ha a múzeum felvállalta volna műkincseik restaurálását.

A múzeumok népművelési funkciójának kiépítését egyik legfontosabb feladatuknak tekintették a Tanácsköztársaság múzeumi vezetői. Az új rendelkezések szerint a Nemzeti Múzeum délután is nyitva állott volna a közönség előtt, munkások számára ingyenesen (a múzeum eddig is ingyenes volt, s maradt a húszas évek közepéig), de május 3-án a hadműveletek miatt bezárták a múzeumot.²³

Közismert tény, hogy a román megszállás alatt²⁴ a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek egy részét az a veszély fenyegette, hogy a román kormány parancsára annak hadserege erőszakkal megszerzi és Romániába szállítja azt. A veszély elhárítását Harry Hill Bandholz amerikai tábornoknak, a Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottság egyik vezetőjének tulajdonítjuk, joggal, ám Isoz Kálmán jelentése számos olyan adatot is tartalmaz a román megszállókkal történt konfrontációval kapcsolatban, melyek árnyaltabbá teszik eddigi ismereteinket.

A Nemzeti Múzeum – megsejtve az elkövetkező megpróbáltatásokat – 1919. augusztus 6-án írásbeli beadványban kérte a múzeumi gyűjtemények feletti védelem biztosítását az antant hatalmak budapesti képviselőitől. A brit képviselő válasza a következő volt: „*Az angol misszió mindent el fog követni, hogy a tudományos és művészeti gyűjteményekben, valamint a könyvtárakban kár ne essék. Minden bizonnyal csak akkor léphet fel, ha e gyűjtemények veszélyben forognak, s ez esetben kér értesítést.*”²⁵ A nyilatkozat első mondata megnyugtatónak tűnik, de a folytatás komoly gyakorlati veszéllyel fenyegetett: mi történik akkor, ha a múzeum nem tudja (nem képes) értesíteni az atrocitásról az antantmegbízottakat? – A románok ugyanis teljes mértékig tisztában voltak azzal, hogy az antant miként áll hozzá általában az ilyetén problémákhoz, s mint majd látni fogjuk, valóban minden trükköt bevetettek az akció sikere érdekében.

1919. augusztus 16-án román katonai őröket állítottak a Nemzeti Múzeum kapuihoz, azzal a paranccsal, hogy „*a Múzeumból és azzal kapcsolatos intézményekből semminemű tárgyat eltávolítani szigorúan tilos.*”²⁶ A helyzet innentől vált egyértelművé: a románok igényt tartanak a Magyar Nemzeti Múzeum egyes értékeire.

Augusztus 27-én a román vezérkar háromtagú delegációt (dr. Zenovic Paclisanu, Vuia Romulus, Medrea Kornél) küldött a múzeumba azzal a céllal, hogy megvizsgálja a „Képzőművészeti” (Szépművészeti?) Múzeumot, az Iparművészeti Múzeumot, a Nemzeti Múzeumot és az összes többi művészeti intézeteket, melyek a román megszállás alatt álló területeken voltak. A vizsgálat célja az erdélyi, partiumi, havasalföldi, moldvai származású tárgyak összeírása, illetve az Erdély- és Partium vidéki főúri családok a világháború alatt a Múzeumba megőrzésre letétként elhelyezett magánvagyonának – általában muzeális értéket

képviselő műtárgyak, berendezési tárgyak stb. alkották e letéteket – összeírása, leltározása, lepecsételése volt.²⁷ A románok ezekre a tárgye gyűtésekre, mint a Román állam tulajdonára azon meggyőződésből fakadóan tartottak igényt, miszerint ők Erdély és a Részek ősi, jogos urai, tehát az innen elszármazó javak az ő törvényes jussuk. Az újjáalakuló magyar államszervezet és a Nemzeti Múzeum, bármily gyenge is volt akkoriban, nem engedhette, hogy a románok rátegyék kezüket a fentebb felsorolt gyűjteményrészekre.

Szeptember 8-án egy Lascu Demeter nevű román megbízott jelent meg a múzeumban Mardarescu tábornok parancsával és egy társával, hogy a rendelkezésben körülírt tárgyakat felkutassák és akár el is vigyék. Az előző, Serbescu-féle rendelet még tiltotta a tárgyak elvitelét, ezt Lascu szerint hatálytalanította e magasabb helyről jött rendelet. Fejérpataky főigazgatóval hosszas vitát folytatott, mely közben kiderült, hogy jelentős erdélyi könyveket, világháborúra vonatkozó magyar munkákat és a nagyon becses, a Régi Magyar Könyvtár 16–18. századi ósláv-román egyházi könyvritkaságait (Szászsebes, Gyulafehérvár) kívánják ezúttal lefoglalni. Jogosultságuk erre az anyagra nézvést is igen kérdésesnek tekinthető. Ekor még Fejérpataky erélyes fellépése elegendő volt a románok távoztához.²⁸

Két nappal később Radulescu román őrnagy bizottsága tett kísérletet az összes erdélyi eredetű vagy vonatkozású román érdekeltségű anyag átvizsgálására és elvitelére. Jelezte az ügy komolyságát, hogy megjelent egy teherautó a szállításhoz szükséges ládákkal és 25 hadifogollyal. Fejérpataky főigazgató az időt próbálta húzni azzal, hogy minisztériumi jóváhagyást kell kérnie, ám ez nem tetszett a románoknak. Ezúttal megkezdődött a vizsgálódás. A múzeum vezetése azonban nem tétlenkedett, megpróbálta elérni az összes lehetséges segítséget. Első lépésként megjelent dr. Czako Elemér miniszteri tanácsos, aki a Budapestre menekített muzeális anyagokért felelős miniszteri biztos volt, óvást jelentett be az eljárás ellen, mely meg akarja fosztani a Nemzeti Múzeumot attól a jogától, hogy maga szolgáltatssa vissza jogos tulajdonosainak a rá bízott ideiglenes letéteket. Döntő sikert persze csak az antant hatalmak hatására lehetett elérni, s ebben nagy szerepet játszott dr. Gerevich Tibor igazgatóőr, ki felkereste az olasz katonai misszió vezetőjét, Morbelli tábornokot, s rábeszélte, hogy intézkedjen az ügyben. Morbelli segédtsíztjét küldte jegyzőkönyvet felvenni az incidensről, s miután erről a román vezetés értesült, maga Serbescu tábornok jelent meg a múzeumban, ahol bejelentette, hogy a szövetséges hatalmak képviselőivel folytatott megbeszélés eredményeként egyenlőre beszünteti a vizsgálatot, de vegyes bizottságot (román, magyar, antant-crók közös bizottsága) fognak felállítani, mely feladata az igényelt tárgyak felülvizsgálata lesz.²⁹ Az eddigi legerősebb támadást így sikerült időlegesen átvészelni, sőt, remény volt rá, hogy ezen túl a tárgyalások legális formát öltenek a vegyes bizottság bevonásával.

A minisztérium informálta az antant katonai bizottságát a helyzetről, s a válasz szerint a múzeumi tárgyaknak a helyükön kellett maradniuk, ám figyelmeztető jele volt a románok antanttal szembeni engedetlenségének, hogy a katonai bizottság szerint erről a párizsi legfelsőbb tanácstól származó rendelkezésről már szeptember 15-én írásban értesítették Mardarescu tábornokot, 17-én pedig szóban közölték azt Serbescuval is.³⁰

A közben megalakuló vegyes bizottság (antantképviselő: Will Safroth kapitány, USA) hosszú tárgyalásokba bonyolódott szeptember 27–30. között, végeredményül megegyeztek, hogy a Múzeum térítvény ellenében átadja a követelt nyomtatványokat. Vita tárgyát képezte még az ún. Ipolyi-Múzeum letétje, melyet Nagyváradról hozott át az esztergomi érsek, az ugyanis a primás hatáskörébe tartozott, s így a Múzeum nem dönthetett e felől, így a román követelést a primás felé terelték. A családi letétek ügyében továbbra is a Minisztérium fentebb vázolt álláspontját képviselték.³¹

A bizottság október 5-én, vasárnap fejezte be az átadási munkálatokat, s egy óra sem telt el távozása után, mikor a legkomolyabb, ám egyben utolsó támadás érte a Nemzeti Múzeu-

mot. (Az akció szervezettségére, ravaszágára jellemző a vasárnapi időpont, mikor az állami főhivatalnokok, külföldi delegátusok nem tartózkodtak munkahelyükön, a nagy számú teherautó, rakodó és katona gyors megjelenése, sőt a telefonvonalak elvágása, mellyel a múzeum vezetői segélykéréseinek lehetőségét vették el.) Serbescu tábornok vezette az akciót. Maga elé rendelte az épületben lakó főtábornokot, Dr. Isozt, s átadta a Diamandi miniszter és Mardarescu tábornok által aláírt francia nyelvű átíratot, melyben felszólították a Nemzeti Múzeumot az erdélyi letétek átadására. Dr. Isoz kijelentette, nem rendelkezik a letétek felett, sőt, kulcsa sincs a raktárhoz. A románok követelték a kulcsokat, Isoz ellenállt, majd azt tanácsolta, hogy törjék fel a raktárakat és vigyék el a letéteket erőszakkal, azt ő úgy sem tudja megakadályozni. Ehhez a megoldáshoz azonban láthatóan nem fűlt a románok a foga, akik úgy látszik valamennyire fenn akarták tartani a törvényesség látszatát, vagyis azt, hogy a magyarok önként adták át a letéteket. Végül kérték a főigazgató előhívását. Miközben erről intézkedett Isoz, megragadta az alkalmat, hogy segítséget kérjen dr. Czakó Elemértől, akit egy külső vezetékű telefonvonalon el is ért. Ez volt az a pont, ahol a román akció újra elbukott.

Dr. Czakó dr. Domanovszky Sándor egyetemi tanárhoz továbbította az üzenetet, hogy kapcsolatai révén érje el az interallált hatalmak képviselőit. Közben a múzeumba érkező Fejérpataky főigazgató meghallgatta a román követeléseket, majd megtagadta azok teljesítését. A skandalum újabb fejleményeként Pekár Gyula miniszter is megjelent a helyszínen, akit egy ismeretlen gyógyszerész a Gólyavárból (kb. három percnnyire a múzeumtól) hívott el azzal, hogy valamire készülnek a románok. Pekár a kormány nevében tiltakozott a tábornok eljárásával szemben, egyben ő is utalt arra, hogy a raktárak feltörése az egyedüli lehetséges megoldás. A Serbescuék ezt nem akarták, elküldték hát dr. Isozt gépkocsival, egy román kíséretében Varju Elemér régiségtári igazgatóhoz a raktárkulcsokért. Utközben a román tiltakozása ellenére Isoz felvette dr. Czakó Elemért, s a kulcsokkal visszatérve dr. Czakónak immár negyedszer volt kénytelen felolvasni Serbescu tábornok a jegyzéket, s negyedszer kapott elutasító választ. A miniszteri biztos válaszában kiemelte, hogy a versailles-i legfőbb tanács határozata értelmében, a békekötésig nem mozdíthatóak a múzeumok letétei, de kijelentette, hogy a tárgyak erőszakos elvitelét nincs módjában megakadályozni. A hosszú, kilátástalan vita végén a tábornok a megtagadás tényét írásban kérte, amit a magyarok francia nyelven azon mód elkészítettek. Serbescu őrséget hagyván az ominózus 14. számú helység előtt, elvonult kíséretével. (Bár a *Jelentés* nem említi, Bandholtz naplója szerint Serbescu másnap reggelre ígérte visszatértét és erőszakkal fenyegetőzött.)³² Ezek után érkezett meg H. H. Bandholtz amerikai tábornok, aki egyszerű természetességgel oldotta meg a súlyos problémát. De erről a legjobb, ha őt magát, illetve naplójának erre vonatkozó részét idézzük: „[...] Tegnap este alighogy felálltunk azon kitűnő lakomák egyike után, amellyel Gore százados táplál bennünket, bejelentkezett Horowitz ezredes és elmondta, hogy a románok egy egész konvojnyi teherautóval a Nemzeti Múzeumnál és készülnek elvinni számos művészeti alkotást. A Katonai Misszió október 1-jei találkozásán döntés született arról, hogy bár a románok azt állítják, a Nemzeti Múzeumban található tárgyak őket illetik meg, mivel hogy jelenleg ők Erdély urai, ne kapjanak egyet sem közülük, mielőtt azt jóvá nem hagyja bizottságunk, amelynek elnöke Shafroth amerikai százados. Még aznap tájékoztattuk döntésünkről a román főparancsnokságot.

Loree ezredes és egy amerikai katona társaságában visszakísértem Horowitz ezredes a Múzeumhoz, amelyet szoros román őrség vett körül. Az egyik férfi megpróbált megállítani bennünket, de nem szereztünk neki nagy örömet, mi pedig bementünk az épületbe s végül előkerítettük az igazgatót.[...]”³³

Bandholtz ezek után leírja, hogy milyen intézkedéseket fogatosított a továbbiakban: „[...] elkértem az igazgatótól a raktár kulcsát és egy darab papírt hagytam ott a következő szöveggel:

Annak akit megillet

Mivel a Szövetséges Katonai Bizottság felelős a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban található valamennyi tárgyért, a kulcsot a soros elnök, Bandholtz tábornok, az amerikai képviselő vette magához.

Mindezt aláírásom követte. Ezt követően Loree ezredessel lepecsételtem valamennyi ajtót, amelyekre a következőket írtam ki:

Ezt az ajtót a Szövetséges Katonai Bizottság parancsára pecsételte le H. H. Bandholtz soros elnök. 1919. október 5.[...]”³⁴

A Nemzeti Múzeum román részről való megtámadása ezzel az eseménnyel ért véget, az antant megbízottai legalább ebben a kérdésben Magyarország javára döntöttek, ami – lássuk be – igen ritkán történt meg az első világháborút követő zűrzavaros időkben.

A román főparancsnokság előbb a raktárak őrségét (október 17.), majd a múzeum elé rendelt katonaságot vonta vissza (november 5.), hogy végül november 14-én végrehajtsák egész Budapest kiürítését. Ugyanezen a napon H. H. Bandholtz elismervény ellenében átadta az általa őrzött raktárkulcsokat a főigazgatónak és levették az ajtózáro pecséteket. A zárszalagok közül egyet a múzeumnak ajándékozott a tábornok.³⁵ A Magyar Nemzeti Múzeum megkezdhette munkáját a várva várt békés, rendeződő viszonyok között.

A konszolidáció időszaka

Az előzőekben tárgyalt, a román megszállással kapcsolatos eseményekkel párhuzamosan 1919. augusztus elsejével, a Tanácskormány bukása után megkezdődött mind múzeumi, mind kormányzati szinten a Tanácsköztársaság múzeumokra vonatkozó rendeleteinek hatálytalanítása, a visszarendeződés, – mint ahogy ez megtörtént az államigazgatásban és intézményi szinten mindenütt. A Múzeum még a szakszervezetinek nevezett Peidl-kormány hétnapos működése (1919. augusztus 1–7.) alatt (augusztus 5.) átiratban kérést intézett az intézmény vezetésének határozata alapján a Múzeum 1919. március 21-e előtti állapotának visszaállítása tárgyában. Ahhoz, hogy a múzeum a „nemzeti tudomány ápolása végett a nemzet egyetemének akaratán nyugvó alkotmányos államhatalom által részére kijelölt helyen szolgálatát folytathassa”, négy pontban határozták meg a működés feltételeit. E szerint igényelték a Kenczler-féle likvidációs (átszervezési) bizottság azonnali megszüntetését, a Múzeum régi szervezetének visszaállítását eredeti állapotába, az 1919. március 21. után történt kinevezések visszavonását, valamint a Múzeum Tanácsköztársasággal szimpatizáló dolgozóinak felfüggesztését és ügyükben vizsgálat kezdeményezését.³⁶

Másnap a Múzeum Érem-és Régiség-tára átiratot intézett a Szépművészeti Múzeum vezetéséhez, melyben az általa átadásra került műtárgyak visszaszolgáltatását kérte. A gyorsabb ügyintézés miatt megadta az átvétel lehetséges időpontját, mikor a küldött átviszi a tárgyakról kapott elismervényeket és azonnal átveszi azokat.³⁷ (Főként a Történeti Képcsarnok festményei, metszetei kerültek át a Szépművészeti Múzeumhoz.)

A megbízott (ügyvivő) vallás-és közoktatásügyi miniszter, dr. Imre Sándor helyettes államtitkár (már a Friedrich-kormány nevében) augusztus 8-án a Nemzeti Múzeum

augusztus 5-i felterjesztésére reagálva elfogadta annak határozatát, egyben értesítette a múzeumot, hogy a dr. Kenczler Hugó múzeumi ör vezette átszervezési bizottságot feloszlatta, a Múzeum eredeti szervezeti keretét visszaállította, a Tanácskormány kinevezéseit, felfüggesztő határozatait hatálytalanította, úgymint az időközben eltávolított dr. Fejérpataky László főigazgatót visszahelyezte tisztjébe. A rendelet egy sokatmondó kéressel zárult: „[...]a múzeum s annak egyes osztályai szervezetének korszerű reformálása és további zavartalan és eredményes működésének biztosítása céljából teendő intézkedésekre nézve az igazgatóság adminisztratív teendőinek ellátására szolgálattételre ő mellé kirendelt dr. Csakó Elemér min. tanácsos, múzeumi igazgatóval egyetértőleg hozzám mielőbb részletes javaslatokat tenni sziveskedjék.[...]”³⁸ Magyarán az osztályok szervezetének reformját igényelte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM)! S mindezt az intézmény vezetésének bevonásával, javaslatait kérve!

A miniszter ugyanezen a napon juttatta el rendeletét dr. Kenczlernek, melyben (annak előzetes kérelme ellenére) nem helyezte vissza régi munkahelyére, a Szépművészeti Múzeumba, hanem rendelkezési állományba helyezte (felfüggesztette) és elrendelte számára, hogy az általa vezetett Műtárgyakat Társadalmasító Bizottság által köztulajdonba vett tárgyak azonnali visszaszolgáltatását kezdje meg jogos tulajdonosaik részére, a minisztérium által megbízott dr. Petrovics Elek (Szépművészeti Múzeum igazgatója), dr. Fejérpataky László és dr. Csányi Károly (Iparművészeti Múzeum helyettes igazgatója) segítségével. A Kenczler által ugyancsak korábban kérvényezett felmentési ügyben (Kenczler mindennemű, a tanácskormánytól nyert kinevezésének megszüntetését kérte), – a rendelet szerint – a miniszter csak abban az esetben volt hajlandó foglalkozni, ha az a fentebb vázolt feladatot teljesíti. Ráadásul előirányozta Kenczler Tanácsköztársaság alatti szerepének vizsgálatát, mely annak állásvesztését, karrierje végét jelentette.³⁹

Az Érem-és Régiségtár egy a Múzeum igazgatóságához írt jelentése szerint a Tanácsköztársaság alatt Varju Elemér igazgatóőrt elmozdították tisztségéből, augusztus 8-án helyezték vissza. Dr. Gohl Ödön az éremtári csoport nyugdíjazott vezetője ugyanúgy került vissza. Rajtuk kívül a Direktórium hat főt felvett az osztályra, közülük hármat pedig továbbra is alkalmazni kívánt, a jelentés egy része az ő helyzetük megoldását szorgalmazta. Ugyanakkor Kenczler esetleges visszahelyezését ez az irat, majd a visszahelyezett Varju felirata a minisztériumhoz is kategorikusan elutasította.⁴⁰

A Tanácsköztársaság által felforgatott múzeumügy a saját belső ügyein túl kénytelen volt a köztulajdonba vett műtárgyak visszaszolgáltatásával is foglalkozni. Az iratok tanúsága szerint ráadásul olyan rémhírek is elterjedtek, hogy a köztulajdonba vett műkincsek egy része eltűnt. Ez ügyben magánszemélyek (tulajdonosok) és a budapesti rendőr-főkapitányság érdeklődött, mire a Szépművészeti Múzeum átvizsgálta a nála lévő anyagot, ám mindent rendben talált.⁴¹

A Nemzeti Múzeum augusztus 30-i igazgatósági ülésén tárgyalta azt a kérdést, mely szerint az intézmény dolgozói közül kik ellen indítsanak vizsgálatot. Ezt Mellich János igazgató kezdeményezte, és amelyet kiterjesztettek az összes dolgozóra, a nemzeti eszmék, illetve a Nemzeti Múzeum érdekeit sértő magatartás tárgykörében. Ezen kívül foglalkoztak még az egyes tárak első féléves, illetve a Tanácsköztársaság idejére eső eseményeket felölelő munkajelentéseivel és az akkor végrehajtott belső változások felülvizsgálatával. Végül az osztályvezetők és a titkár megbeszélése alapján 18 fős listát állítottak fel a mindenképpen megvizsgálandó dolgozókról.⁴² A VKM az e jegyzőkönyv alapján készült felterjesztésre hivatkozva rendelte el a vizsgálatok lefolytatását. A fegyelmi bizottság a minisztériumból, a Múzeum igazgatóságából és tisztviselői közül delegált képviselőkkel tevődött össze.⁴³ Még a vizsgálatok elindítása előtt hatálytalanította a minisztérium a Tanácsköztársaság alatti ki-

nevezéseket.⁴⁴ A bizottság üléseinek (1919. szeptember 17–október 15.) jegyzőkönyve alapján a megvizsgált személyeket aszerint, hogy milyen gyanú, illetve konkrét kifogás merült fel velük szemben, írásbeli igazolásra, vagy szóbeli meghallgatásra kötelezték, majd ezek után döntöttek felmentésük, vagy büntetésük ügyében. Több esetben tanúkat is meghallgattak az érintettek ügyeiben. A legsúlyosabb vétkekkel vádolt dr. Kenczler Hugó ügyét külön minisztériumi fegyelmi bíróság hatáskörébe utalták.⁴⁵

A VKM B. XVIII. ügyosztálya dolgozta fel először a Nemzeti Múzeum Tanácsköztársaság alatti helyzetét. A jelentés részletes ismertetése szükségtelen, hiszen a benne foglaltak nagyrészt azonosak a dolgozatban a Tanácsköztársaság múzeumügyét tárgyaló résszel. Kiemelhető, hogy a Direktórium átszervezési terveit korrekten értékelték, s nem nagyították fel az így okozott károkat, hiszen a tervek nagy része nem került megvalósításra, utóbbi kijelentés szerepel is a jelentésben. Ugyanakkor, s erről még nem esett szó, elítélően nyilatkoztak a Direktórium gazdálkodásáról, mely tékozlásával, illetve a tisztviselők fizetéseinek növelésével ellehetetlenítették a Nemzeti Múzeum költségvetését az év hátralévő részében.⁴⁶ (Erről egyébként panaszkodnak a Nemzeti Múzeum igazgatósági üléseiről fennmaradt jegyzőkönyvekben is.)

A VKM igazoló bizottságot küldött ki október 28-i rendeletében a Nemzeti Múzeum igazgatóit kihallgatni a Tanácsköztársaság alatti viselkedésükről. Érintve volt Fejérpataky főigazgató, Horváth Géza és Melich János igazgatók, Wollanka József osztályigazgató és Fitos Vilmos, Györffy István, Schmidt Tibor igazgatóőrök. A bizottság tagjai minisztériumi, más múzeumok igazgatói és a Nemzeti Múzeum nem érintett vezetői közül kerültek ki.⁴⁷ (Azokat érintette a vizsgálat, akik a Tanácsköztársaság alatt nem, vagy csak időlegesen vesztették el állásukat, vagy áthelyezték őket. Fejérpataky főigazgatót például 1919. június 18-án felmentették, de júliusban a könyvtár fővezetőjének meghagyták.)⁴⁸

Kenczler bűnösnek találtatott, hivatalvesztésre ítélték, ráadásul ügyét továbbították a budapesti királyi ügyészséghez további eljárás lefolytatására, a műtárgyak köztulajdonba vételének elkövetett tettei ugyanis kimerítették a Btk. 350. §-ában foglaltakat.⁴⁹ Kenczler végül egy 1922-es sajtóhír szerint előbb Kassán (Csehszlovákia!) majdnem állásba került, ám szlovák nacionalisták felfedték múltját, ennek következtében elmeógyógyintézetbe került, majd nem sokkal később meghalt.⁵⁰

Miközben az imént tárgyalt események zajlottak – a múzeumok tudományos tevékenységének rovására, hiszen a rengeteg üléselés, bizottsági munka az arra fordítható munkaidőből ment el – a gyűjtemények helyzetét is rendezték. A Nemzeti Múzeum 1919 végén kiadott *Tájékoztatójával* arra törekedett, hogy a hosszú ideig zárva tartott múzeum megnyitásával magára vonja a közfigyelmet. Bár a gyűjtemények látogathatósága még a Tanácsköztársaság veresége után sem volt biztosítható, a könyvtár megnyílt az olvasóközönség előtt, továbbá elrendelték, hogy a múzeum megnyitása esetén a régi nyitvatartási rend lép életbe (délelőtt és kora délután, ugyanis a múzeumban még nem volt megoldva a közvilágítás) és a látogatás továbbra is ingyenes maradt a nagyközönség számára.⁵¹ Az említett *Tájékoztató* rendszerezve bemutatta a Nemzeti Múzeum egyes tárait és azok kiállításait. A kiadvány egyrészt azt sugallta a közvéleménynek, hogy a nehéz helyzet ellenére a múzeum is kiveszi a részét a helyzet rendezésében saját szakterületén belül, másrészt feltárta problémáit is: a továbbra sem szűnő helyhiányt és a katasztrofális gazdasági helyzetet. A gyűjteményi kiállítások részletes bemutatása nem is annyira az 1919-es esztendőnek, hanem az elkövetkező – remélhetőleg könnyebb időszaknak szólt, s mint kultúrateremtő tényező, a nemzeti kultúra életetője fontos feladatot teljesített: tudatosította az emberekben, hogy a dolgok előbb-utóbb visszazökkennek a rendes kerékvágásba, a nemzeti identitástudat egyik ősi szimbóluma, őrzője, a Nemzeti Múzeum továbbélése biztosított.

Az élet megy tovább közhelye tehát újra, akkoriban is igaznak bizonyult, jól szimbolizálja ezt, hogy a trianoni béke 175–176. §.-a szerint magyar-román tárgyalások kezdődhettek a már többször említett letéti gyűjtemények átadásáról. Dr. Gerevich Tibort és dr. Isoz Kálmánt bízták meg e keserves feladat lebonyolításával, amelyet 1920 áprilisa és júniusa között hajtottak végre. A ládába csomagolt, eddig kibontatlan holmit átnézték a román féllel közösen és jegyzékbe vették azokat. Június 21-én 72 ládát szállítottak el Aradra, ahol jegyzőkönyv ellenében átadták.⁵²

A Múzeum állapota, helyzete sajnos nem javult számottevően a konszolidáció kezdeti idejében. A helyszűke és a szegénység volt jellemző továbbra is. Nem lehetett a kiállításokat bővíteni, bár a Díszterem, mely a 19. század második felében előbb egyesületek, kongresszusok ülésterme volt, majd 1866-tól itt ülésezett a főrendiház, minisztertanácsi rendelet értelmében kiürítettett, s átadatott kiállítási célokra a Múzeum számára. (Az első kiállítás a Pro Transylvania Egyesület Koronázási Emlékkiállítása volt, díszes egyházi- és világi öltözetek, ékszerek, műkincsek bemutatásával, melyeket IV. Károly koronázásakor Budán használtak, kiegészítve kis retrospektív csoporttal (Mátyás király olasz szövétű mentéjén át magyar koronázási viseletekig.) E kiállítást még 1917 elején, fűtés nélküli helyiségekben készítették el.⁵³

A háború és forradalmak utáni első kiállítást 1922-ben a Corvin-Társaság rendezte, témáját Dante-nak és főművének magyar ábrázolásai alkották. (Jól látható, hogy a Múzeum első ritka időszaki kiállításait nem saját maga, hanem külső patronálók, a maguk választotta témában, nem csak a múzeum anyagára építve valósították meg.)

Az első saját rendezésű „különkiállításra” (időszaki kiállítás), a Petőfi Emlékkiállításra 1923-ig kellett várni.⁵⁴ Ez az első önálló kiállítás azonban azonnal nagy sikerű lett, az újságok is jelentős terjedelemben foglalkoztak vele, pozitív kritikát adva róla.⁵⁵

A Múzeum azonban továbbra is számos nehézséggel kellett, hogy megküzdjön. A Hírlap-tár kevésbé keresett darabjai 1912 óta bérelt lakásban voltak elhelyezve, azonban azt a Tanácsköztársaság idején lefoglalták, s a jórészt bekötetlen példányokat a Festetich palota nyirkos istállójában helyezték el. Az anyagot folyamatosan romló állapotban egészen 1923 végéig kénytelenek voltak ott tárolni.⁵⁶ A helyszűkén enyhítendő folyamatosan megszüntették a főépület földszintjén lévő tisztviselői lakásokat (ezt a tisztviselők átköltöztetésével, illetve nyugdíjazásuk utáni kiköltöztetésével tudták elérni, így évekig elnyúlt e program) és helyükön raktárhelyiségeket alakítottak ki.⁵⁷ A városligeti Iparcsarnokban 1906-tól (már akkor ideiglenesen!) elhelyezett Néprajzi tár gyűjteménye a raktárnak alkalmatlan (a főleg üveg, vas és beton építmény téli fűtetlensége miatt nyirkos, vizes volt) helyen tovább pusztult. Ráadásul 1921-ben egy orkánnal egybekötött jégeső leszakította a tetőzet egy részét, majd a jég és víz több órán keresztül áztatta az értékes, sok esetben pótolhatatlan (pl.: régi magyar parasztviseletek) néprajzi anyagot.⁵⁸

A Múzeum költségvetési javadalmazása 1919 után sem haladta meg az 1914 előtti mértéket, s ez a korona inflációja miatt elégtelen volt a múzeum működtetésére. (Főként télen okozott komoly gondokat a fűtőanyagra szánt összegek elfogyása, többször kényszerült e miatt hosszabb-rövidebb ideig zárva tartani a múzeum.⁵⁹ s e probléma a jobbnak mondott 1925 telén, a kultúrára többlet fordító Klebelsberg kultuszminisztersége idején is fennállt.⁶⁰) Az időszakos zárva tartás a muzeológusi munka megakadásán kívül még jobban érintette az egész tudós- és egyetemi társadalmat, hiszen ez a Széchenyi Könyvtárra is vonatkozott. (A világlátás megoldatlansága miatt amúgy is csak kora délutánig lehetett tartalmas munkát végezni a sötét épületben.)

A Nemzeti Múzeum intézményi reformjára 1920-tól folyamatosan került sor. A még 1897-ben született Szabályzatot (1914-ben megváltoztatták, de bevezetésére nem került sor) a Gazdasági Hivatal (GH) létrehozása és szabályzatának elkészítése egészítette ki. (Eddig Schiller Rezső másodtitkár végezte a gazdasági ügyeket, de ekkor már szükségszerűvé vált önálló kereteket biztosítani a gazdasági ügyek intézésére. Schiller tervei alapján jött létre a GH, őt nevezték ki első vezetőjéül. A VKM rendeletekkel intézkedett a GH bevezetéséről: 1920. szeptember 10. 90.466/IV.B sz. – elfogadták a GH szabályzatát; 1920. október 7. 131.786/IV.B sz. – Schillert nevezték ki élére; 1922. június 21. 71.127/III. B sz. – megtörtént Schiller Gazdasági főnökké való kinevezése.⁶¹

A Nemzeti Múzeum helyzetének gyökeres megváltoztatását azonban az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (a továbbiakban: OMGYE) intézményének létrehozása jelentette. Klebelsberg Kunonak a korszak híres kultuszminiszterének egyik legismertebb és legjelentősebb reformja volt az OMGYE létrehozása, mely a magyar tudományos élet szervezeti kereteinek integritását célozta gazdasági vonalon és az egységes magyar tudományos koncepció terén, ám az OMGYE önkormányzatként működött, tehát megvalósult a régen áhított intézményi autonómia, igaz nem külön-külön, hanem a rokon intézményeket egybefogva, amely ezek gyakorlati belső önállóságát nem veszélyeztette.⁶² Klebelsberg az OMGYE-ről szóló törvénytervezetét 1922. június 24-én elküldte az érintett intézményekhez, hogy azt tanulmányozzák, észrevételeiket jelezzék, így tökéletesítsék a Nemzetgyűlés elé kerülő végleges változatot. A Nemzeti Múzeumban a leíratot a tárak igazgatói tanulmányozták és igazgatósági ülésen vitatták meg. Az így elkészült törvényjavaslatot és végrehajtási szabályzatot Klebelsberg ismételtén visszaküldte, tehát jelentősen bevonta azok kialakításába az érintetteket, így nem lehetett egy felső vezérlésű látszatreformról beszélni, a konzervatív kultúrpolitikusk liberális módon intézte ezt a nagy fontosságú ügyet.⁶³ A Nemzetgyűlés által 1922. augusztus 21-én elfogadott 1922:XIX. tc. az Országos Magyar Gyűjteményegyetemről egybefogta az Országos Levéltárat, a Nemzeti Múzeumot (a Széchenyi Könyvtárral), a Szépművészeti Múzeumot, az Iparművészeti Múzeumot és a Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárát, s a kultuszminiszter fennhatósága alá tartozó önkormányzati tanács igazgatása alá vonta. Az önkormányzati tanács tagságát az érintett intézmények képviselői és a törvényben szabályozott, a kultuszminiszter által kinevezett személyek alkották.⁶⁴ Az OMGYE megalakulása a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében, 1922. november 18-án történt meg, s már ott, az új szervezet első lépéseként egységesen megreformálták az érintett intézmények tisztviselői karának tudományos és javadalmazási fokozatát, besorolását. (A dolgozókat három csoportra bontották, úgymint: tudományos tisztviselők, tudományos és műszaki segédszemélyzet, közigazgatási személyzet. A tudományos tisztviselők kezdő állását a VIII. fizetési osztályba sorolták. Ez új rangsorok kialakítását kívánta meg, mely szerint a múzeumban a tudományos tisztviselők részére igazgatóőr, I. és II. ór címek állapítottak meg.)⁶⁵

Az egyes tárak, gyűjtemények helyzete

Az első világháború alatt dr. Fejérpataky László, még könyvtárigazgatóként (1915-ben) – vérbeli muzeológusként – elindította a **könyvtárban** a háborús anyag gyűjtését (könyvek, irodalmi termékek, szükségpénzek, utóbbiak később az Éremtárhoz kerültek), majd a Tanácsköztársaság bukása után létrehozták az ún. Proletárdiktatúra és Emigráció irodalmának tárat, ám anyagát elzárva tartották.⁶⁶

Jelentős gyarapodást jelentett dr. Todoreszku Gyula könyvtárhagyatéka, melyben számos értékes Hungaricum volt. E könyvtár minden tartozékával együtt, az adományozó halála után, dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka könyvtára néven került a könyvtár birtokába, mint külön kezelendő gyűjtemény.⁶⁷ A könyvtárhoz tartozó levéltár a tárgyalat tíz év alatt 27 családi levéltárral bővült.⁶⁸

A Könyvtár vezetése 1904 – az Erkel-hagyaték bekerülte – óta gondolkodott egy önálló **Zenei osztály** létesítéséről, melynek gondját többszöri kezdeményezés után 1923-ban dr. Isov Kálmán főtitkára bízta. (Erre törekedett annak idején a Tanácsköztársaság Művészeti Direktórium is, jelentős anyagot gyűjtöttek egybe, mely bukásuk után a Múzeumba került, így Isov elkezdte a rendszerezést.)⁶⁹

1920-ban kezdték meg a tudományos szempontból felbecsülhetetlen hasznú Nemzeti Bibliográfia elkészítését. A köteles példányok beszolgáltatási rendszerének megkönnyítésére, a külföldi könyvcsere lebonyolítására és egy központi katalógus készítésére hozta létre a VKM 1923. február 13. 394/eln. sz. rendeletében az OMGYE-től független Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, mely a Múzeummal mégis szorosabb köteléket képezett, hiszen számos tisztviselőt helyeztek át innen az új intézménybe.⁷⁰

1922. december 22-én Melich János távozta után Hóman Bálint egyetemi könyvtárőr nevezte ki Horthy kormányzó a Széchényi Könyvtár élére, ki a Nemzeti Múzeum főigazgatója lett egy évvel később. Már könyvtári igazgatósága idején kitűnt, hogy Klebelsberggel való jó viszonya sokat javíthat a könyvtár, illetve a Múzeum sanyarú helyzetén. Igazgatóságának első évében ugyanis 39,5 millió korona hitelt kapott a kultuszértékcától. Az összeget helybővítésre (karzat a Hírlapteremben, elkülönített kutatóhelység), polcok állítására, új katalógus készítésére és könyvek, hírlapok tíz éve elmaradt kötetésének pótlására használta fel, sőt jelentős publikációk megjelentetésére is alkalom nyílt (Magyar Könyvszemle, Könyvtár Címjegyzéknek – bibliográfiájának – négy füzeté.)⁷¹

Az **Érem-és Régiség-tár** igazgatása a jeles szaktekintély, Varju Elemér kezében összpontosult 1913-tól. Alapelve a művelődéstörténet és a nemzeti történet emlékeinek előtérbe helyezése, kohéziója volt. Az 1913-ban elhatározott új állandó kiállítás munkálatait a háborús és átmeneti időszak után tovább folytatta, fokozatosan alakította ki az új kiállítást teremtől teremre. Új helységeket kapott a tisztviselői lakások megszüntetésével, így növelve a kiállítási teret.⁷² A modernebb, Nyugat-Európában már elkezdett kiállítási módszerek híve volt, a kevesebb, ám a legértékesebb (sokszor nem is anyagára, hanem művelődéstörténeti mondanivalójára nézve) tárgyak enteriőrjellegű, korhű környezetben való elhelyezése, a kiállítás látványvilágának, hangulatának megteremtése vezette.⁷³ E célokat követve hozott létre már 1919-ben két római korral foglalkozó termet, majd alakította ki az ún. „Kápolna-szobát”, mely egyházi emlékekkel, bútorzattal, sőt eredeti kódíszítések, kapuzat beépítésével készült, ám már 1920 végén lebontották, hogy az egységes kiállítást tervszerűen folytathassák. (A stratégia szerint először az építészeti felújítás, átrendezés, ajtók, köemlékek beillesztése történt meg; majd a bútorozás – régi tárlókkal következett.) Az első kész terem, a Rueber-terem 1923 februárjában történt megnyitása után az akkori sajtóhírek a további hat terem nyári megnyitásáról szóltak, de a végleges átadás csak 1925-ben történt meg.⁷⁴

Még egy, nem igazán közismert történeti gyűjtemény állt a Nemzeti Múzeum kezelésében, az **Erzsébet királyné Emlékmúzeum**, mely a királyi vár krisztinavárosi szárnyában volt elhelyezve. A gyűjtemény Erzsébetre vonatkozó kegytárgyakat, ereklyéket, emlékérmeket, irodalmi anyagot, arcképeket tartalmazott. A múzeum a háború és a forradalmak alatt nem működött, s olyan kevéssé volt ismert, hogy még a Tanácsköztársaság illetékesei sem bukkantak rá (vagy értéktelennek tartották, ismerve az emléktárgyakról, ereklyékről alkotott

véleményüket). Először 1919 végén Horthy és környezete, illetve külföldi magánszemélyek és antantábormokok számára nyitották meg, 1922-ben vált látogathatóvá, további gyarapodásnak is ezek után indult.⁷⁵

A többi, nem történeti jellegű tárról (Állattár, Ásvány- és őslénytár, Növénytár, Néprajzi tár), melyek ekkor még a Nemzeti Múzeum keretei között, nagyrészt a főépületben összezsúfolva működtek, a dolgozat jellegéből adódóan nincs módomban a fenti részletes leírást megadni.

Hóman Bálint főigazgatósága

A Múzeum további működésének alakulását a *Jelentéshez* hasonló hivatalos múzeumi kiadványokon keresztül követhetjük nyomon. Az 1924–1928 közötti időszakot még összefoglalva jelentette meg az intézmény vezetése.⁷⁶

A már tárgyalt évek eseményeit figyelembe véve, kijelenthető, hogy a Múzeum életében az OMGYE-be való betagozódáson túl az 1923-as év hozott gyökeres változásokat. Ebben nagy szerepet játszott a keresztény-nemzeti eszmerendszer talajából táplálkozó kultúrfőlény gondolata, mely kedvező anyagi helyzetet teremtett a magyar kultúra fejlődésének, s ez természetesen a múzeumügyben is éreztette hatását. Ráadásul a már említett jó Klebelsberg-Hóman viszony is a Nemzeti Múzeum sorsának enyhülését eredményezte, bár az anyagi problémák – amint azt látni fogjuk – nem múltak el egyik napról a másikra.

Klebelsberg még 1922. július 25-én elrendelte, hogy a Néprajzi tár helyzetét rendezni kell, s felvetődött benne egy vadonatúj múzeumépület emelésének ötlete is. A korona leértékelése azonban gátat vetett az ilyen terveknek, és a miniszter Hóman Bálinttól 1923 végén, annak főigazgatóvá való kinevezése után már „[...]a helykérdésnek az adott gazdasági helyzet keretében kivihető, reális megoldására s a Múzeum költségvetésének rendezésére[...]” kért javaslatot.⁷⁷ Hóman ennek tudatában egy felterjesztésében elvetette az új épület emelésének ötletét, a helykérdés megoldására meglévő épületek átadását és felújítását kérte. Ezt az ötletet és megvalósítását a továbbiakban nagyban támogatta a VKM, megtéve a szükséges intézkedéseket (pl. meggyezésre jutni az épületek dolgában a fővárossal). A nagyszabású kiköltöztetés 1924-ben a Néprajzi tárral indult (az nem a főépületből, hanem az Iparcsarnokból került el), egy gimnázium Hungária körúti épületét adták át erre a célra. 1925-ben bérbe vett a Múzeum egy a Szentkirályi utcában lévő bérházat, ahová az Állattárat költöztette, de a következő évben számára megvásárolt a VKM egy Baross utcai épületet. A Széchényi Könyvtár levéltári osztályát az Országos Levéltár Bécsikapu téri épületének harmadik emeletére helyezték, szervezetileg nem adva át a főlevéltárnak. A költöztetések az új épületek felújítása és szakszerű kialakítása miatt több évet vettek igénybe. A nagy akció 1924–1928 között zajlott.⁷⁸ Hóman különben már 1923. december 22-én, főigazgatóvá való kinevezése alkalmából mondott székfoglaló beszédében nyilvánosságra hozta a Múzeum átalakítására vonatkozó, a fentiekben túlmutató terveit.⁷⁹

A Nemzeti Múzeum további sorsát – amint az előzőek is mutatják – jelentős mértékben alakította a kultuszminiszter és az új múzeumi főigazgató. Hóman programja a már említett székfoglalójában követhető nyomon. (Dr. Fejérfataky 1923-as halála után majd tíz hónapig dr. Horváth Géza rangidős igazgató ideiglenes jelleggel vitte az ügyeket, végül Hóman kinevezése vetett véget az átmeneti állapotnak.)⁸⁰

Hóman beszédében kifejtette, hogy ő a létező két ellentétes múzeumpolitikai nézet, ti. a „tudománypolitikai” (tudományközpontú) és a „közművelődéspolitikai” (népművelő) közül az előbbi, a tudománycentrikus nézetet fogja támogatni a Múzeumban, azzal a kitételrel, hogy természetesen a közönség számára közérthető és színvonalas kiállításokat, tárlat-

vezetéseket kell nyújtani, de e munkának nem szabad a tudományos tevékenység rovására mennie.⁸¹ Magának a Nemzeti Múzeumnak a jelentőségét a következőkben összegezte: „[...]A Magyar Nemzeti Múzeumnak igazi tudományos jelentősége gyűjtő, feldolgozó munkásságának nemzeti irányában és karakterében van.[...] Feladata a gyűjtőkörébe tartozó magyar vonatkozású anyagnak a lehetőség határáig teljes felkutatása, összegyűjtése, rendszerezése és nyers feldolgozása (katalógusok, regesták, regiszterek stb.) s e munkálatok eredményeinek publikálása; [...] Feladata továbbá az intézeti tisztviselők és minden tudománnyal foglalkozó külső kutató és szaktudós tudományos munkájának az anyag és megfelelő kutatóhelységek rendelkezésre bocsátása által való támogatása.[...]”⁸² Az alapfeladatok sorába tartozik még a szigorúan tudományos alapokon nyugvó állandó és időszakos kiállítások rendezése.

Legfontosabb céljának Hóman a Múzeum további decentralizálását tekintette. Itt nem csak a nem történeti táruk főépületből való eltávolítására kell gondolnunk, hanem egy a Nemzeti Múzeum szervezetében maradó, de önálló épülettel bíró Természettudományi Múzeum létrehozása az Állattár, Ásvány- és őslénytár, Növénytár gyűjteményeiből.

Továbbá a Széchényi Könyvtár levéltárának és Hírlaptárának elkülönítését tervezte, illetve a Régiségtár szakszerűbb gyűjteményi felosztását akarta elérni. (Utóbbi 1926-ban valósult meg.) Véleménye szerint a rengeteg ereklye és kegyeleti emlék elkívánczolt a Régiségtár tudományos anyagától, így azt külön gyűjteménybe, esetleg az Erzsébet királyné Emlékmúzeumába tervezett egyesíteni.⁸³ A decentralizáció folyamatát felfogása szerint nem szabad gátolni, de gyorsítani sem, az egyes táruk, gyűjtemények önállósodását gyűjtőkörük letisztulása, a rendszerben elfoglalt helyük természetes úton való kialakulása fogja megteremteni.⁸⁴

Beszédében jelentős teret szentelt az OMGYE-nek. Nézete szerint az így integrálódó intézmények belső autonómiája nem csorbul, ám az adminisztratív egyesülés rákényszeríti ezen, eddig sokszor torzalkodó intézményeket a szoros együttműködésre. Elutasította viszont azt a lehetőséget, hogy egyes gyűjtemények, vagy azok részei más intézményekhez kerüljenek, feltéve, ha ez nem fordítva, a Nemzeti Múzeum javára történik, mert akkor azt szívesen integrálta volna szervezetébe a múzeum.⁸⁵

Hóman egy érdekes, első olvasatra meglepő, ám későbbi munkássága ismeretében következetesnek mondható tervet vázolt fel: a későbbiekben a magyar fül, gondolkodás számára idegen hangzású OMGYE helyébe a Magyar Nemzeti Múzeumot állította volna, megszüntetve annak főigazgatói tisztét, a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati tanácsa vette volna át az OMGYE helyét.⁸⁶ (Hóman mindezt 1934-ben, kultuszminiszterként megvalósította.)

A székfoglaló vége felé foglalkozott a már említett költöztetési, építkezési ügyekkel, majd a további évek munkatervét irányozza elő szakmai és gazdasági vonalon, végül fontos gya korlati javaslatot tesz a pályakezdő tudósokra vonatkozóan: státusba való felvételük előtt a szelekció és a gyakorlat megszerzése miatt a tudományos segédszemélyzetbe vegyék fel őket.⁸⁷

A kiköltöztetések ellenére továbbra is fennálló helyszüke, és az önálló, új múzeum építésének kormányzati szintű elvetése helyett Hóman egy végül jól beváló tervet fogadtatott el a kultuszminisztériummal 1927-ben. E szerint a főépület padlásterét beépítve kívánt jelentős új területhez jutni. Az ehhez kötődő igény, mely szerint a tisztviselőlakásokat folyamatosan megszüntetik, 1929-re a régi hasznos alapterületet 46%-ával, a raktárrészeket a galériák kiépítésével triplán számítva (három szintes helységek) 7.369 négyzetméterre növelte volna az épület hasznosítható területét. A tervezést és kivitelezést dr. Lechner Jenő végezte, aki

anélkül oldotta meg az átépítést, hogy a műemléképület külső képén változtatott volna. (Eredetileg emeletráépítésről volt szó, ám ezt nem engedélyezték, így Lechner a második szint tetejét lejjebb süllyesztette, és az egész tetőzet korhadó gerendázatát vasbetonra cseréltette.) Az így nyert tér miatt a több évtizede raktárnak használt fölépcsőház felszabadult (ennek felújítása már 1926-ban befejeződött, Horthy és családja jelenlétében adták át), létrejött a Pollack által eredetileg is kialakított körforgalom. Lechner különben is arra törekedett, hogy lehetőleg az eredeti tervek szerinti állapotok alapján készüljön a rekonstrukció. Klebelsberg igénye szerint pedig a lepusztult műemlék jellegű részek restaurálására is sor került, ám a végleges átadásra ezen pluszmunkálatok és a világgazdasági válság hatása miatt csak 1931-ben került sor. A Nemzeti Múzeum azonban ezek után még inkább Magyarország és a főváros büszkeségévé, egyik idegenforgalmi attrakciójává vált.⁸⁸

A rekonstrukció során egybenyitották a rég elfalazott ajtók beiktatásával a kiállítási teret, így szolgálva a történeti anyag szerves egészben való bemutatását. A fölépcsőház beiktatásával a hátsó, sötét lépcsők kikerültek a közönség látószögéből. A földszinti tisztviselőlakásokat raktárrakká alakították a felújításuk után. Az első emeleten lehetősége volt a Széchényi Könyvtárnak egy eddig nem létező kiállítást megnyitni, mely a könyvtár ritkaságain kívül az Apponyi és Todoreszku gyűjtemények unikumait is bemutathatta. Ezen a szinten helyezkedett el a Régészeti és a Történeti osztály állandó kiállítása is. A villanyvilágítás megoldása és a fűtőrendszer kicserélése szinte létszükséglete volt az épületnek, ha európai színvonalon kívánt működni. (Már tarthatatlan volt az az állapot, hogy a könyvtárat csak kora délutánig lehetett látogatni a rossz fényviszonyok miatt.)⁸⁹

Az átalakításról szóló korabeli sajtóhírek tovább finomítják a múzeum belső jelentéséből merített ismereteinket. A már említett fölépcsőház átadása mellett, mely a Ferenc József gyászünnepségének tizedik évfordulójára rendezett emlékkiállítással volt egybekötve, a felújított földszinti előcsarnok római köemlékekkel, az akkor először bemutatott római mozaikpadlóval került átadásra. A második emeleten a főrendiház ülésterméhez tartozó termeket is megnyitották, ahol híres magyar és erdélyi történelmi személyiségek szobrait állították ki; ezekre alapozva Hóman egy Magyar Pantheont szeretett volna létrehozni. A kupolacsarnok világítását a tetőzetet üvegezésével oldották meg, az innen nyíló főrendiházi üléstermet pedig eredeti állapotába állították vissza. A hírek szerint az átalakításhoz még egymillió aranykoronára lett volna szükség. Az ünnepélyes megnyitón Horthy, Csernoch hercegprímás, Klebelsberg, Széchényi Emil, Hóman is részt vett, a kormányzó díszszázada felvonulásával egybekötve.⁹⁰ A harmadik szinttel 26 új termet nyertek, a II. emeletre a Történeti tárat, a III. emeletre pedig a Régészeti tárat szánták.⁹¹ Más forrás szerint ezek az Ásvány és Állattár számára készültek⁹² (ez tévedés lehet, hiszen ezek kiköltöztetését szorgalmazták). A rekonstrukciót oly módon hajtották végre, hogy fokozatosan adták át a helységeket, nem volt emiatt zárva az intézmény. A számítások szerint a bővítéssel (ha a raktárakat nem triplán számolják) 3250 négyzetméter területet nyertek. A nehéz gazdasági helyzet miatt az építkezések nehezen haladtak, ráadásul a berendezésre nem maradt költségvetési pénz.⁹³

Hóman távlati célja egy kényelmes, magasabb színvonalú munkahely kialakítása volt az épületben, amit ezzel a rekonstrukcióval részben el is ért. A teljes megnyugvást az hozhatta volna meg, ha a főépületben csak a Régészeti és a Történeti tár kapott volna helyet. A Széchényi Könyvtár számára új, modern könyvtárpalota építését sürgette a főigazgató, még a Múzeumhoz közeli helyét is megtalálta: Eszterházy főherceg a Sándor, Szentkirályi és Múzeum utcák határolta telkében. 15–20 éven belül elérhetőnek tartotta mindezt. Elégedett volt a múzeumi levéltár (az Országos Levéltár III. emeletén) és a Néprajzi tár elhelyezését illetően. Utóbbi helyzetét a Hungária krt.-i gimnáziumépületben 10–20 évig megoldottnak ítélte, de számára is fontosnak tartotta önálló, modern múzeumot emelni, ám újra felvetette

az 1923-ban anyagi nehézségekre hivatkozva elnapolt Természettudományi Múzeum tervét. A háromfelé szétszórta gyűjtemények egybefogása egyre sürgetőbbé vált, s mivel Klebelsberg részéről felmerült a Lágymányoson egy egyetemváros kiépítése, itt helyet kaphatott volna a Néprajzi és a Természettudományi Múzeum, ám e tervvel a tulajdonos főváros nem értett egyet, így került szóba a Vámpalota épületének múzeummá való alakítása. Klebelsberg és Hóman koncepcióját, a végül is elért ideiglenes megoldást dicséri, hogy olyan helyeket találtak az addig rosszabb körülmények között sínylődő gyűjteményeknek, melyek akár több évtizedig biztos, viszonylag kényelmes állomásai lehettek a jobb sorsra érdemes táruk számára és ezek rendbehozatalának, kiépítésének anyagi vonzatait a realitás talaján tartották.⁹⁴

A Múzeum javadalmazását vizsgálva megállapítható, hogy 1925-ig az infláció mértékét messze nem követő költségvetési támogatásban részesült az intézmény, s az 1913-as, sok tekintetben etalonnak számított évi javadalmazás 10%-át sem érte el arányaiban. A támogatás mértéke 1925 után fokozatosan emelkedett, de a világgazdasági válság begyűrűzésekor visszaesett az 1925-ös szintre.⁹⁵ A gyarapításra, kutatásra fordítható összegek még 1928-ban is a háború előtti javadalom 14,3%-a voltak csupán.⁹⁶ (Az 1926-ban kezdődő rekonstrukciós munkálatokat nem költségvetési pénzekből, hanem ún. kormányzati hitelek segítségével végezték, ám ezek az összegek másra – gyarapítás, ásatás, restaurálás, javadalmazás, fűtőanyag – nem voltak fordíthatók.) Az ominózus 1925-ös, majd az 1931-es télen újra bezárás fenyegetett a fűtőanyag hiánya miatt.⁹⁷ A költségvetési pénzek és az azokon felüli kormányzati hitelek mellett nagy szerepe volt az ebben a korszakban még működő nagyobb társadalmi szerepvállalásnak, amely nem más, mint a főúri osztály és a nagypolgárság alkalmanként nyújtott segítségét jelentette. Utóbbi azonban általában nem a működés zavarait (fűtőanyaghiány, felszerelések stb.), hanem a „látványosabb”, népszerűséget, társadalmi elismerést adó műtárgyvásárlást, kiállításrendezést, ásatásokat részesítette előnyben. Ilyen mecénási tevékenységet vállalt fel a Magyar Nemzeti Múzeum Baráti Egyesülete, mely kb. 300–350 arisztokratát és nagypolgárt tudhatott soraiban. Az 1926-ban alakult (elnöke gr. Széchenyi Bertalan)⁹⁸ egyesület összefogta a Múzeumot amúgy is támogató erőket, a cseppenként kevesebb hatást elérő segítséget összpontosítva, alapszabályzatuk szerint pontosan behatárolt célterületekre tudták folyósítani. Szerepük fontosságát az mutatja a legjobban, hogy 1926–1933 között több mint 100 000 pengőt gyűjtöttek össze és fordítottak a Nemzeti Múzeumra. Ez az összeg a Múzeum tudományos gyűjtésre fordítható éves keretének kétszerese volt. (A múzeum ekkori éves átlagköltségvetése 210 000 pengő, ebből tudományos beszerzésekre fordítható 48 760 pengő. Az Egyesület célterülete a gyarapítás, ásatás, kutatóút, kutatás, tudományos javadalmak kiegészítése, ösztöndíjak, kiadványok, kiállítások, előadások, kongresszusok finanszírozása volt. Nem segítették a közigazgatási, berendezési, fenntartási kiadásokat.)⁹⁹

A nem szervezett mecénási tevékenységet három csoportra oszthatjuk:

1. *Magánszemély birtokában lévő műtárgyak, gyűjtemények átadása* (ilyen volt például a Todoreszku és az Apponyi könyvtárak, Benczúr Gyuláné könyvgyűjteménye).

2. *Magánszemély vásárolta műtárgy a Múzeum részére* (Gabriel Wells – Weisz Gábor – magyar származású New York-i irodalmár egy Corvinát vásárolt azzal a céllal, hogy az visszajusson Magyarországra).¹⁰⁰ A Múzeum tisztában volt a társadalom által nyújtott adomá nyozások jelentőségével, s megfigyelhető, hogy főként Hóman főigazgatósága idején jól kihasználta ennek lehetőségét. A Múzeum kiadványai és a korabeli sajtóban erről megjelenő cikkek sokszor észrevehetően propagandacélokat is szolgáltak, illetve – mintegy kompenzációsul – mindig kiemelték a támogatókat.¹⁰¹

3. *Egyszerű pénzadomány, illetve a magánszemély vagyonának teljes vagy részbeni átruházása*, mely általában hagyatékozást jelentett. (Ilyen volt például Apponyi Sándor és felesége, gr. Eszterházy Alexandra ajándéka, teljes ingó és ingatlan vagyonukat – így földbirtokot is – a Múzeumra hagyták. Ez sajnos örökösödési pert vont maga után, így a múzeum nem részesülhetett a jövedelmekből (évi 60 000 aranykorona érték), melyek hosszú távon megoldhatták volna pénzügyi gondjait.)¹⁰²

A Nemzeti Múzeum országos és nemzetközi hírnevét növelték a nagyobb kiállításokon megjelenő magas rangú belföldi és külföldi személyiségek. Propagandacélokat is szolgálhattak például a Horthy adományozta vadásztrófeák,¹⁰³ gyakorlati értékkel is bírt a Múzeum számára az olasz–magyar közeledés alkalmából Mussolini által visszaszolgáltatott két Corvina,¹⁰⁴ illetve III. Viktor Emanuel olasz király 1937-es magyarországi látogatásakor a tőle kapott érmesorozat. (A királyi látogató hatalmas tömeget vonzott a Múzeumhoz, remélhetőleg egy része a király megszemlélése után kíváncsi volt arra is, vajon mi érdekelhette a kiállításon az uralkodót.)¹⁰⁵

Hóman főigazgatósága idején, 1925-től kezdve vezették be a belépődíjak rendszerét, mely a Múzeum költségvetésének kiegészítését szolgálta, nyugati mintákra hivatkozva. (Felnőtteknek 40 fillér, gyerekeknek 20 fillér volt a belépő.) Az adatok szerint 1924-ben, még az ingyenes rendszerben az Érem-és Régiségtárban 73 448 látogatót regisztráltak, 1925-ben 23 300-at, egy évvel később pedig már 42 839-et. Az adatok a bevételeket nem tartalmazzák, egyszerű összeszorzásuk pedig nem mutatja meg a jegyekből származó bevétel tényleges nagyságát, ugyanis 1925-ben 156:32 volt a fizető és ingyenes napok aránya, 1926-ban pedig 99:18.¹⁰⁶

Az 1926-os év fontos szervezeti változásokat is hozott. Ekkor került sor az Érem-és Régiségtár régen esedékes átszervezésére. Az eddigi felső szintű, illetve középszintű vezetés régészcentrikusságát a Varju vezette művelődéstörténeti vonal vette át, Hóman hathatós közreműködésével. Már Varju volt az 1925-ben elkészült új állandó történeti kiállítás felölőse is.

1926. szeptember 1-jén az Érem-és Régiségtár helyén a VKM és az OMGYE rendelkezése (VKM 1024/1926. III. B. sz. rendelet) alapján három önálló osztályt hoztak létre:

- Magyar Történeti osztály (Történeti osztálynak nevezték)
- Régészeti osztály (archeológiai gyűjtemény)
- Éremtári osztály (Éremtár, numizmatikai gyűjtemény).

A *Történeti osztály* törzsanyaga és gyűjtési köre a közép- és újkori anyagra terjedt ki ezek után, ám ehhez el kellett végezni az eddig közös anyagegyüttesek szétválasztását. Mindez problémamentesen lezajlott, gondot egyedül a korszakhatár időszakára (10–11. század) eső anyagok hovatartozása jelentett (a honfoglalás kori magyar anyag a Régészeti osztály népvándorlás kori anyagába is beleillett). Gyarapították a szépen növekvő fényképgyűjteményt, a rokon intézetek negatívjainak másolásával is. Az osztályigazgató Varju Elemér agilitását jelzi, hogy 1928-ra elkészítette az új, nagyobb állandó kiállítás terveit, 1928-ban pedig – muzeológiai szempontból is – figyelemreméltó kiállítást rendezett az utóbbi tíz év szerzeményeiből.¹⁰⁷ (Felbecsülhetetlen a kiállítás szerepe a Múzeum propagálásának szemszögéből: bemutatta az intézmény munkáját – ásatások, gyűjtések, vásárlások –, a mecénások adományait – ezzel ösztönözve a potenciális adakozó réteget –, az állam szerepvállalását – rekonstrukció, tárgyvásárlások –, nem beszélve alapfunkciójáról – kulturális látnivalót szolgáltatott.)

A Régészeti osztály létrejötte után szakszerű újraleltározást- és rendezést végzett törzsnagyában, a folyó ásatások miatti állandó gyarapodás feldolgozása szakszerűen haladt, közben ők is készültek az új állandó kiállításra, amelyen az eddigiekhez képest háromszor nagyobb terjedelemben állíthatták ki gyűjteményeik legfontosabb darabjait. Újdonság, hogy az antropológiai szempontok nagyobb teret kaptak kutatásaikban, illetve az ásatásokon előkerülő leletek vizsgálatában.¹⁰⁸

Az *Éremtári osztály* önállósodása után gyűjteményét három csoportta szervezte:

- római és bizánci pénzek
- emlékérmek

– minden egyéb (ide kerültek pl. a papírpénzek, szükségpénzek, értékpapírok) és ők is készültek az állandó kiállításra, ahol önálló kiállítóként is megjelentek, eddig ugyanis jobbra kiegészítőként kerültek be gyűjteményeik töredékei az állandó történeti kiállításra.¹⁰⁹

Az átszervezés következő ütemében a Széchényi Könyvtár Levéltári és Hírlaptári osztályainak leválasztását tervezték, a Néprajzi táron belül pedig külön antropológiai osztály jött létre, a folyamatos decentralizáció eredményeként.¹¹⁰ Új csoportokat alakítottak ki: külön plakátgyűjteményt és közéleti fotógyűjteményt, 1928-ban a bélyeg és ex-libris tárat. 1924–1929 között ide tartozott a Zenei osztály is.¹¹¹

A VKM szintén 1929-ben törvényi szinten szabályozta a magyar múzeumügyet, mely szerint a vidéki állami felügyelet alatt álló közgyűjteményeket a Magyar Nemzeti Múzeum hatáskörébe vonta. (1929:XI. tc.)¹¹² Ez az integrációs törekvés, mely 1945 után is fennmaradt, nem gátolta a vidéki gyűjtemények belső önállóságát, a VKM tulajdonképpen a Magyar Nemzeti Múzeum kezébe utalta át azok törvényi felügyeletét. A törvény gyakorlati haszna a múzeumok egymással való kapcsolatának kiszélesedése volt, mely kiterjedhetett a kiállítások összehangolására, duplumok cseréjére, segítségnyújtásra kiállításokra átadott tárgyunkomokkal, közös ásatásokra, közös kiállításokra. Ilyen jellegű kapcsolatokra persze eddig is volt példa, de ennek állandó, szervezeti keretei e törvénnyel jöttek létre.

Tárgyalások a bécsi udvari gyűjtemények és közgyűjtemények magyar eredetű műkincseinek visszaszerzéséről

Az első világháború és a forradalmak után újraformálódó magyar állam identitásának, életképességének és a magyar nemzet megcsapant önbecsülésének visszaszerzéséhez nagyban hozzájárult az a jogos igény szerint indított küzdelem, mely az 1918 előtt Magyarországról a bécsi udvari gyűjteményekbe és közgyűjteményekbe vándorolt magyar származású műkincsek visszaszerzésére irányult. (Bár e tárgyalássorozat nem teljesen illeszkedik dolgozatomhoz, több, a Nemzeti Múzeumhoz kapcsolódó szála és nagy jelentősége miatt rövid összefoglalást nyújtok róla.)

Számos olyan magyar műkincs volt található a fent említettek között, melyek a magyar korona jogcímén kerültek a közös uralkodó birtokába. Ezek visszaszerzésére már 1919-ben széles körű mozgalom szerveződött a magyar tudományos világban és műértő társadalomban. A VKM már a Károlyi-kormány utasítására külön szakértőbizottságot küldött ki Bécsbe a magyar igények megállapítása végett. A „*bécsi közös és udvari gyűjtemények felosztását előkészítő Bizottság*” nevet viselő testület elnöke Fraknoi Vilmos címzetes püspök, előadója a Nemzeti Múzeum részéről dr. Gerevich Tibor művészettörténész volt. Munkájukat a Tanácsköztársaság ideje alatt is folytathatták.¹¹³

A trianoni békeszerződésbe tehát sikerült felvetetni azt a rendelkezést, mely Ausztriát a „*magyar szellemi tulajdon fogalma alá tartozó tárgyak*” kiszolgáltatására kötelezte. Mindezt

kétoldalú tárgyalások útján, vagy ha az nem hozna eredményt, nemzetközi döntőbíróóság segítségével kellett lebonyolítani. E paragrafus azonban az előbbiek szerint szabályozta a hasonló kérdések rendezését hazánknak a történelmi Magyarország területéből részesedő szomszédos államokkal szemben is. (Ezen rendelkezés értelmében kellett a magyar félnek 1920. június 21.-én Aradon átadni a román kormánynak azt a bizonyos 72 ládából álló erdélyi származású tárgyi anyagot,¹¹⁴ melyet a Nemzeti Múzeum még 1919-ben nagy nehézségek árán, az általunk méltán tisztelt Bandholtz tábornok közbelépése nyomán mentett meg a román megszállóktól, akik erőszakos behatolással fenyegették a Nemzeti Múzeumot.)

Hazánk még egy fontos jogcím alapján tarthatott igényt muzeális értékekre Ausztriától: a dualista államrendszer szerkezetéből kifolyólag a gyűjtemények az udvari vagyoni állományához tartoztak, melyből Magyarországot részesedés illette.¹¹⁵

A békeszerződés kultúrjavarokra vonatkozó részének végrehajtására bizottság jött létre, melyben magyar részről a VKM képviselői (báró Wlassics Gyula elnök előadója dr. Czákó Elemér miniszteri tanácsos, helyettes államtitkár), a külügyminisztérium, a pénzügyminisztérium képviselői és az érintett múzeumok és levéltárak vezető tisztviselői vettek részt. E bizottság még nem a konkrét elosztásról, hanem a követendő eljárás, lebonyolítás jogi alapelveiről tárgyalt, s 1922-ben feladatát elvégezve megszűnt.¹¹⁶

Ausztria és Magyarország között a szakértői előkészítés után a konkrét tárgyalások 1923 és 1932 között folytak le.¹¹⁷ Magyar részről két új bizottság alakult, a Levéltári (vezetője Csánky Dezső)- és a Múzeumi- és Könyvtári Bizottság (a továbbiakban: MKB), melynek vezetője dr. Fejérváry László volt. 1923-tól a kormány döntése értelmében e kérdések a két ország közötti általános (pénzügyi, vagyoni) tárgyalásokhoz kapcsolódtak. Az OMGYE létrehozását követően e testület igazgatótanácsa látta el a tárgyalásokkal kapcsolatos feladatokat. Az újjáalakult MKB Hóman Bálint (ekkor a Széchényi Könyvtár, majd a Nemzeti Múzeum főigazgatója), Petrovics Elek (a Szépművészeti Múzeum főigazgatója) és Végh Gyula (az Iparművészeti Múzeum főigazgatója) iránymutatása alapján dolgozott. A kiküldöttek között találjuk Varju Elemért, a Nemzeti Múzeum egyik legelismertebb szakemberét is.

Az 1926-ban a döntésképtelenség miatt megszakadó tárgyalások után a békeszerződésben meghatározottak szerint döntőbírákat nevezett ki mindkét fél: magyar részről báró Sztérenyi József titkos tanácsost, osztrák részről Viktor Kienböck volt szövetségi pénzügyminisztert, az Osztrák Nemzeti Bank elnökét bízták meg a pathhelyzet feloldásával. 1928. május 14-én feltételes megegyezés született kettejük között Luganóban: a tárgyalásokat a két ország közötti más vitás kérdések rendezéséig elnapolták.¹¹⁸ Ezt azonban nem ratifikálta a két állam. A békés megegyezés lehetetlenné vált, így a trianoni paragrafusok értelmében nemzetközi döntőbíróóság elé terjesztették az ügyet. A döntőbíró August Soldati dr., svájci törvényszéki bíró lett.¹¹⁹ A vita a döntőbíró előtt folytatódott, majd hosszú huzavona, számos ellenséges hangvételű jegyzék és válaszjegyzék kicserélése után, 1932. november 27-én, Velencében került sor az „*a múzeumi és könyvtári állományok tárgyában*” kötött egyezmény Sztérenyi és Kienböck általi aláírására. A két állam ratifikálta az egyezményt.¹²⁰

1933-ban a Nemzeti Múzeum a többi érintett intézménnyel karöltve nagyszabású kiállítást rendezett Varju Elemér és Petrovics Elek vezetésével a visszakerült tárgyak legértékesebb és legfontosabb darabjaiból. A korabeli sajtó nagy figyelmet szentelt a kiállításnak, s külön kiemelte a tárgyak visszahozatalában jelentős szerepet vállalt dr. Gerevich Tibor személyét, a kiállítást pedig nem egyszerűen egy művelődéstörténeti attrakcióként, hanem nemzeti ügyként kezelte. A rendezvény fontosságát mi sem bizonyította jobban mint az, hogy az országgyűlési képviselőknek a megnyitó előtt külön bemutatták a tárlatot.¹²¹

Olyan, ma is a Nemzeti Múzeum- és más közgyűjteményünk büszkeségeinek tartott tárgyak kerültek ekkor először kiállításra, mint Mátyás és Beatrix márvány reliefsjei, II. Rákóczi

Ferenc hadizászlai, Anonymus Gesta Hungaróruma, a Képes Krónika, 16 darab Corvin-kódex, a Bécsi (Révai) kódex, a Thuróczy-kódex, Szerémi György Emlékirata Magyarország romlásáról, a Sambucus-kódex, az Esztergomi breviárium és a közelmúltig II. Lajos gyermekkori páncéljaként ismert páncélruha stb.¹²² A kiállításon 167 darab tárgy került bemutatásra a művelődéstörténeti anyagból.

A Nemzeti Múzeum 1929–1934 közötti időszakáról viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk, az iratanyag nagy részének megsemmisülése,¹²³ illetve az éves jelentések kiadatásának elmaradása okán. 1932 és 1934 között Bátky Zsigmond megbízott főigazgatóként irányította az intézményt. Kinevezése előtt Bátky a MNM Néprajzi Osztályát vezette több mint egy évtizeden keresztül. (Valószínűleg a VKM megkapta a jelentéseket az OMGYE-en keresztül, de a gazdasági válság miatt kiadásukra nem került sor egészen 1936-ig, amikor nem pótolták az elmaradásokat, mint ahogy azt Hónan tette a '20-as évek közepén.)

Nagyon nehézkesen ugyan, de tovább folyt a Múzeum felújítása, továbbra is kormányzati rendkívüli hitelekkel, de az újsághírekből kivehetően ez a támogatás nem fedezte a beruházások összegét, miközben újra téli bezárás fenyegette a fűtőanyaghiány miatt a Múzeumot. Miközben 1929 áprilisában kormányzati szinten újra napirendre került további múzeumok építése, az intézmény vezetése a nyilvánosság előtt még mindig arról panaszkodott, hogy jelentősen az 1913-as támogatottsági szint alatt javadalmazza őket az állami költségvetés, 1931–32-ben a Múzeum további működése került veszélybe. Önálló időszaki kiállítást pedig 1930-ban nem tudott a Múzeum finanszírozni, a következő évben egy kamarakiállítás volt, de külső (egyesületi) erőforrásra alapozva, majd az 1932-es két időszaki kiállítás is mecénás és egyesület segítségével jött létre.¹²⁴

A Múzeum szomorú kötelességnek kellett, hogy eleget tegyen 1932 októberében, amikor itt helyezték ravatalra a kortársai között is népszerű és elismert kultuszminisztert, Klebelsberg Kunót. A nagy pompával lebonyolított ceremónián részt vett a magyar politikai és társadalmi elit minden tagja, s tízezrek látogattak el ravatalához, mely a múzeum előcsarnokának belső, a kupola alatti részén volt felállítva.¹²⁵ A Nemzeti Múzeum nagy támogatóját veszítette el a súlyos betegségben elhunyt miniszterben, s egy másik veszteség is érte nem sokkal ez előtt: dr. Hóman Bálint az addigi főigazgató október 1-től a VKM élére került, elhagyta az intézményt.¹²⁶

A Nemzeti Múzeum állandó kiállításainak sorában először jelent meg önálló, állandó tárlattal az Éremtár, pénz-és éremtörténeti kiállítással, mely felölelte az antik, középkori éremtörténetet és külön a magyar pénzverés történetét, sőt a pénzverés technikájának fejlődését is.¹²⁷

Az 1934: VIII. tc. és további szervezeti változtatások. Zichy István főigazgatósága

A Nemzeti Múzeum életében gyökeres változást idézett elő az 1934-es esztendő. Hóman Bálint kultuszminiszter végrehajtotta még 1923 végén, múzeumi főigazgatóvá történt beiktatásakor mondott székfoglalójában elhangzott tervét, amely szerint a Gyűjteményegyetem intézményének jogait a Nemzeti Múzeum nevet felvevő, hasonló szervezetű önkormányzati tanács venné át, az OMGYE, a magyar fül számára idegeregül hangzó elnevezése pedig megszűnnék.¹²⁸

A szervezeti átalakulásról az 1934: VIII. tc. rendelkezett, melyet június 2-án fogadott el a parlament. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem önkormányzati joggal felruházott önálló jogi személyű intézményének jogait tehát átruházták a Magyar Nemzeti Múzeum

Tanácsára, mely azokat gyakorolhatta. (1. §.) A Magyar Nemzeti Múzeum mint jogi személy az önkormányzati szervezete alá tartozó intézmények vagyonának tulajdonosává vált; minden azokkal járó jog és kötelesség megillette, terhelte. (2. §.)

Hozzá tartozott a Magyar Királyi Levéltár és az ahhoz tartozó fiálék, a Széchényi Könyvtár, a Szépművészeti Múzeum, a Magyar Történeti Múzeum (a Nemzeti Múzeum osztályai és az Iparművészeti Múzeum tartozott ide, a természettudományt gyűjteményeken kívül, azok számára új, végre szervezetileg külön egységet képeztek, a Természettudományi Múzeumot). Mint intézmény ide tartozott a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőse is. A közgyűjtemények gyűjtési körének meghatározásáról, a gyűjteményanyag átcsoportosításáról, egyesítéséről, új osztályok létesítéséről vagy egyesítéséről a Tanács a VKM jóváhagyásával határozhatott. (3. §.)

Az érintett intézmények vezetőit a Tanács jelölése és a VKM előterjesztése alapján az államfő nevezte ki. A Tanács tagjai a tagintézmények elöljáróiból, egy-egy választott intézményi tisztviselőből (osztályigazgató), a kultuszminiszter által meghívott 18 szakértőből (min. 12 egyetemi tanár, 6 évré), a Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatójából (csak gazdasági ügyekben) és a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárából (személyzeti ügyekben) állt. (4. §.)

A további paragrafusokban a Tanács önkormányzati jogait és kötelességeit szabályozta a törvény.¹²⁹

A törvény, mivel csupán az OMGYE már meglévő intézményének nevét változtatta meg, a Nemzeti Múzeumra, mint intézményre nem gyakorolt döntő hatást, hiszen azzal, hogy az OMGYE helyett Nemzeti Múzeum lett e szervezet neve, a Múzeum nem került a többi, eddig is egy önkormányzatba tartozó közgyűjtemény fölébe. A dolgozat tárgyát képező művelődéstörténeti gyűjtemények azonban új nevet, de nem új szervezeti keretet kaptak a Magyar Történeti Múzeum keretei között. A fontos – és pozitív változás – a természettudományi osztályok egyesítése és különválasztása, amely még mindig nem jelentette a teljes fizikai elkülönülést, de előirányozta azt, s újra felvetődött egy önálló Természettudományi Múzeum építése.¹³⁰

Nem tekinthető egyértelműen pozitív lépésnek az a kezdeményezés, melyet konkrétan nem érintett a törvény, de annak 3.§.(3.) pontja miatt volt végbe vihető: az Iparművészeti Múzeum beolvasztása, és anyagának minden magyar történeti tárgyú darabjának átadása. Cserébe a Magyar Történeti Múzeum átadná a pusztán iparművészeti érdekes darabjait. Az átadás tényénél még riasztóbb gondolat volt, hogy az Iparművészeti Múzeum elveszti addigi viszonylagos önállóságát- és épületét, visszaminősülve a Magyar Történeti Múzeum egy osztályává.¹³¹

A törvény szerint a Nemzeti Múzeum akkori szervezetében megszűnt, történelmi tradíciókat őrző neve maradt csak fenn, a főigazgatói státusz is eltűnt, jogait a Tanács gyakorolta, az 1934-ben kinevezett Zichy István csupán a MTM igazgatója lett, amely azonban megegyezett a „rég” Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói jogkörével, bár a természettudományos osztályok feletti felügyeletet elvesztette, a főépület felügyelete, irányítása őt illette.¹³²

A törvény elfogadása után a Tanács első és legfontosabb feladata a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati tanácsa szervezeti, ügyviteli-és igazgatási szabályzatának létrehozása volt. Ezzel a munkával 1936-ra végeztek, a szabályzat a VKM általi elfogadása után életbe lépett.¹³³

Még ezt megelőzően, 1935-ben a VKM 9.300/1935.III. számú rendelete tovább finomította a múzeumi törvényt, a közgyűjteményekké nyilvánítás, a múzeum, közkönyvtár el-

nevezés használata, az állami felügyelet, gyűjtőkör, gyűjtési terület meghatározása tárgyában.¹³⁴

Hóman minisztersége első éveiben (1934 és 1936 között) a fentebb felsorolt és értelmezett intézkedésekkel próbálta tovább formálni a magyar múzeumügyet, s 1936 után, Zichy igazgatósága alatt az új intézményi alapokon nyugvó, friss szemléletű kiállítások bizonyították a reform életképességét.

1935-ben főként Zichy tevékenységének köszönhetően új, később állandónak szánt kiállítást rendezett a Régészeti tár, Steppe kiállítás néven, mely a híres magyar népvándorlás kori leletekre épült.¹³⁵ Zichy, kinek fő kutatási körébe vágott e terület, az állandó kiállítással alakítás mellett döntött. Konceptiója szerint egy önálló egyiptomi gyűjtemény létrehozása is időszerű volt, az osztályok erre vonatkozó anyagegyütteseinek egybeolvasztásával.¹³⁶ Az új igazgató az 1934-es törvény egyik leglényegesebb pontjának a gyűjtőkörök új koncepcióját látta, amely szerint a hozzá tartozó táruk a továbbiakban csak tárgyi emlékeket fognak gyűjteni, a szépművészeti alkotásokat, a különféle iratfajtákat, könyvszeti anyagot stb. más intézmények kötelesek gyűjteni.¹³⁷

A legfontosabb cél azonban egy, az új szervezetnek megfelelő, modern állandó művelődéstörténeti kiállítás létrehozása volt, melyet 1937 nyarára lázas munkával sikerült megvalósítania a Múzeum osztályainak.¹³⁸

Az 1936-ban – hosszú idő után – végre újra nyilvános Jelentés sorba vette az 1934-es törvény által megszabott gyűjteményrendezéseket. A Történeti osztály szárnyasoltárokat adott át a Szépművészeti Múzeumnak, az Iparművészeti Múzeum beolvasztása a gyűjtemények cseréjével együtt megtörtént.¹³⁹ Az új állandó kiállítás munkálatait megkezdték a lebontott Ernst kiállítás felszabadult termeiben, ez után a további termék folyamatos átrendezését tervezték. Így nem csak nagyobb alapterületet tudtak biztosítani a kiállításnak, hanem az elrendezésben is folyamatos, szervez egységet képeztek, nem úgy mint korábban. A kormányzati pénzek elfogytával az Országos Idegenforgalmi Tanács segítségét kérték, amely a Múzeum turisztikai szerepe miatt jelentős támogatást folyósított a rendezés installációs, berendezésbeli kialakításához.¹⁴⁰

A válságévek stagnálása után 1932-től megfigyelhető a múzeum aktivitása az időszaki kiállítások szervezésében, amely Zichy igazgatósága alatt tovább fokozódott. Az állandó kiállítás mellett a már említett 1932–34 közötti kiállításokon túl a Történeti osztály 1935-ben Rákóczi, 1936-ban Liszt, 1938-ban Szent István Emlékiállítás rendezett, közben a Királyi várban Madách-szobát rendeztek be sztrégovai bútoraiból, illetve ide még számos anyagot hoztak át állandó látványosságnak (pl.: gr. Batthyány József, József nádor, I. Ferenc, Erzsébet hintait). Kossuth-szoba és Alkotmánytörténeti kiállítás kialakításában segédkeztek a múzeum szakemberei az Országgyűlési Múzeumban. Az Éremtár nemzetközi cserekiállításokon szerepelt- és látott vendégül ilyet (finn numizmatikai gyűjtemények itteni, magyarok helsinki-i kiállítása). A Régészeti osztály Római-kori Pannónia rendezése, illetve a népvándorlási kiállítása működött, az Iparművészeti Múzeum Varsóban szerepelt, itthon olasz viseleteket, perzsa és kisázsiai szőnyeget mutatott be,¹⁴¹ de a legfontosabb az 1937-es, kiállítás-technikailag és tartalmilag sok újdonságot tartalmazó nyomtatványkiállítás volt.¹⁴² Ugyanebben az évben a Történeti osztály részt vett az Országgyűlési Múzeum Rákóczi, a Nemzeti Szalon Szepesi művészeti és a II. Mohácsi csata 250. évfordulójára rendezett városi emlékkiállításán. Az Iparművészeti Múzeum jelen volt még a Nemzeti Színház jubileumi tárlatán, sőt egy berlini vadászati kiállításon is.¹⁴³

1937. május 21-én III. Viktor Emanuel olasz uralkodó és kísérete előtt nyitották meg először az új állandó kiállítást. A nagyközönség június 15-én értesült a tárlat átadásáról. A rendezők a kiállítás magyar kultúrtörténetet népszerűsítő funkcióján túl felismerték idegen-

forgalmi jelentőségét is; eddig nem látott modern és gazdag installációval építették fel, emellett tudományos színvonala is elnyerte számos hazai és külföldi szaktekintély elismerését.

A távlati célok között továbbra is fennmaradt a többi osztály kiköltöztetése, hogy csak a régészeti és történeti osztályok maradjanak az épületben, így elég helyet biztosítva egy nemzetközileg is elismert méretű és minőségű kiállításához.

Azt mi sem bizonyítja jobban, hogy 1937-ben új menedzselési szemlélet jelent meg a Nemzeti Múzeumban: újra gyűjteményeket bemutató kiadványok jelentek meg, sőt, teljesen új kezdeményezésként a leghíresebb gyűjteményi darabok képeslapokon való terjesztése is megindult. Szerkesztés alatt állt az állandó kiállítás katalógusa,¹⁴⁴ ám az a források szerint nem jelent meg.¹⁴⁵

Felsorolni is nehéz tehát a jelentős rendezvényeket, a rengeteg kiállításon való részvételt. A kulturális mozgolódásnak 1938-tól csupán a háborús készülődés, a hadikiadások növelése – mely mindig a kultúrára szánt pénzeket csapolja meg először – vetett véget, majd a háborúba sodródás újra a Nemzeti Múzeum sorsának tragikusá válását eredményezte, mely az épület egy részének leégésében, anyaga jelentős pusztulásában mutatkozott meg. A második világháború sokkal nagyobb pusztítást okozott épületben és gyűjteményben, mint annak idején az ugyancsak tragikus első világháború.

A Nemzeti Múzeumtól, mint az ország egyik első számú tudósközpontjától természetesen kutatásai eredményeinek rendszeres közzététele is elvárható volt. A háború kitörése, majd az azt követő nehéz esztendők azonban olyan helyzetet teremtettek a Múzeum ilyen irányú tevékenységére nézve, melyen Hóman Bálint csak 1926-tól tudott gyökeresen javítani. A Széchényi Könyvtár kiadásában jelent meg már 1923 előtt is a *Magyar Könyvszemle* című folyóirata, (idegen nyelvű melléklapja a „Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise” mely a háború alatt és után végig működött, igaz csökkentett terjedelemben. (Szakcikkekken kívül tartalmazta a Könyvtár jelentéseit is).¹⁴⁶ A Könyvtár adta ki 1923-ban az első gyűjteményekre vonatkozó négy címjegyzéket is, a *Könyvtár Címjegyzéke* néven.

Az Erem-és Régiségtár 1916-ban próbálkozott folyóirat kiadásával, de a *Közlemények a Magyar Nemzeti Múzeum Erem- és Régiségtárából* címet viselő folyóirat a nehéz gazdasági helyzet miatt befulladt.¹⁴⁷

A Múzeum természetrajzi osztályának közös folyóirata, a dr. Horváth Géza szerkesztette nemzetközi hírű kiadvány, az *Annales Historico-Naturales Musaei Nationalis Hungarici* 1915 után nem élvezte a MTA segélyeit, így a múzeum finanszírozta, ezt főképp amiatt felvállalva, mert a folyóirat „csereértékkel” bírt a nemzetközi életben, jelentős számú idegen nyelvű tanulmányai miatt.¹⁴⁸

A Néprajz tár kiadványa, a *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője* és német nyelvű kivonata, az *Anzeigener der Ethnographischen Abteilung des Ungarischen National-Museum* nem volt ilyen szerencsés, a háború alatt leállt szerkesztése, csak 1924-ben jelent meg újra. A tár 1922-től kiállítási kalauzt, címtár-füzetet is kiadott.¹⁴⁹

Hóman igazgatása idején helyreállították a régi, jelentősebb kiadványokat. 1926-ban megjelent az *Archaeologica Hungarica*, a régészeti osztály szerkesztésében, ebből jött létre 1939-ben a *Folia Archaeologica*.¹⁵⁰

Beindult az azóta is működő Ethnográfia, a Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. A néprajzi osztály külön kiadványt indított, a Magyar Népművészetet.¹⁵¹ Az állandó és időszakos kiállítások katalógusainak rendszeres kiadására törekedtek, a történeti időszakos kiállítások katalógusai sorszámozva indultak, a Petőfi kiállítástól kezdve a *Magyar Nemzeti Múzeum kiállításai* címmel.

A Nemzeti Múzeum 1918–1938 közötti intézménytörténetét vizsgálva azt kell látnunk, hogy a Magyarországot ért háborús, belpolitikai és gazdasági hatások több ízben hosszabb ideig megrendítették, aláásták az intézmény alapvető működési feltételeit, s e negatív hatások miatt még a jelentős erőforrásokat mozgósító Klebelsberg sem tudott végleges megoldást találni a múzeum problémáira. A két világháború közötti időszak mégis előrelépést hozott a helykérdésben, de előrelépést hozott a modern nyugati típusú gyűjteménykezelésben, szervezésben és kiállítás-technikában is, mely célokért legtöbbször Hóman Bálint, Zichy István és Varjú Elemér tettek. A legfontosabb változást azonban a múzeum szervezetében hozta a korszak, mely folyamatok 1922–1936 között, majdnem az egész tárgyalt korszakunkat végigkísérte törvényeivel, rendeleteivel, belső utasításaival. Ha a kialakult szervezeti formát összehasonlítjuk a világháborút megelőző modernizációs igényekkel, illetve az azt követő forradalmak múzeumpolitikai elképzeléseivel, számos hasonlóságot találunk a decentralizáció, gyűjteménykezelés, kiállítási módszerek kérdésében, hiszen azokat sokszor ugyanazon szakemberek dolgozták ki a kor modernizációs igényei szerint, ám a konszolidáció éveiben a trianoni sokkhatás miatt természetesen ébredő, ám vadhajtásoktól sem mentes keresztény-nemzeti ideológia a maga igényei szerint alkalmazta az újításokat a múzeumügyben is. Egyik fő célja a nemzeti múlt fokozott ápolásában éppen a Tanácsköztársaság hibás koncepciójának (túlzott egyetemességre törekvés, internacionalizmus, mely a Nemzeti Múzeum nevet is megszüntette) kijavítása volt, bár az alapkoncepció, a tisztán művelődéstörténeti múzeum kialakítása egyezett. Így jutott el a Nemzeti Múzeum odáig, hogy a magyar közgyűjtemények önkormányzata végül nevének birtokosa lett, bevégezve a kor nagy kultuszminisztereinek akaratát. Hóman Bálint miniszterként elvégezte mindazt, amit főigazgatóként megálmodott. Az intézmény kereteit átszabta, a tudományos munka alapfeltételeit biztosította, a minimumként előirányzott átköltöztetéseket és átépítést, infrastrukturális modernizációt a gazdasági válság ellenére befejezte. Egyetlen nagy, régen óhajtott célt nem tudtak csupán elérni: új, modern múzeum- és könyvtárépületet emeltetni, melyekre nagy szükség lett volna, de az állam pénzügyi keretei határt szabtak e törekvéseknek.

Jegyzetek

- 1 Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913–1923. évi állapotáról és működéséről, MNM főig., Bp., 1926. I Hóman Bálint előszava. (A továbbiakban: Jelentés 1913–1923.)
- 2 Szalay kezdeményezte először önálló Természettudományi Múzeum emelését. 1906-ban memorandumot adott közre Jelentésében, a parlament 1912-ben 500.000 koronát irányzott elő az 1914-es költségvetésből e célra rendkívüli kiadásként. A háború kitörése azonban lehetetlenné tette a terv megvalósulását. Időközben elköltöztette a Növénytárat, Néprajzi tárat; a Képtárat átadta a Szépművészeti Múzeumnak; a Könyvtár Hírlaptárát átvitette egy Szentkirályi utcai bérlénybe. A helyhiányt mindez csak időlegesen enyhítette, ráadásul az elvitt anyagok állaga a rossz helységek, tárolás miatt később jelentősen romlott. Jelentés 1913–1923. 5–6.
- 3 I. m. 17–18.
- 4 FEJŐS Imre–KÖREK József: A Magyar Nemzeti Múzeum története, Bp., 1971. 29.
- 5 Jelentés 1913–1923. 7.
- 6 I. m. 8.
- 7 I. m. 20.

- 8 I. m. 21.
- 9 Modern Múzeumpolitika, Szerk.: Lambrecht Kálmán, Bp., 1919.
- 10 GERELYES Ede: A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában. 1918–1919. Tanulmány- és dokumentumkötet. Bp., 1967. 9–10. (A továbbiakban: GERELYES.)
- 11 Pesti Hírlap 1918. november 22.
- 12 Jelentés 1913–1923.
- 13 A Művészeti és Múzeumi Direktórium hatáskörébe tartozott a Nemzeti Múzeum átalakítása. Lásd: GERELYES, 12.
- 14 I. m. 11.
- 15 I. m. 16.
- 16 Magyar Nemzeti Múzeum Érem-és Régiségtár iratai. 145/1919.
- 17 I. m. 115/ 1919.
- 18 I. m. 111/1919.
- 19 MOL VKM iratok KN. 1919-III-174933
- 20 GERELYES, 24.
- 21 I. m. 25.
- 22 Kiállítást rendeznek a magángyűjtemények lefoglalt képeiből. Lásd: Az Est, 1919. április 6.
- 23 A Magyar Nemzeti Múzeum tárait a hadműveletek miatt bezárják. Lásd: Vörös Újság, 1919. május 3.
- 24 A román csapatok 1919. augusztus 4–november 14. között tartották megszállva Budapestet. Lásd: Magyarország történeti kronológiája III. 1848–1944., Bp., 1983. 864., 868.
- 25 Jelentés 1913–1923. 21.
- 26 I. m. 22.
- 27 I. m. 22., 23.
- 28 I. m. 23.
- 29 I. m. 23–25.
- 30 I. m. 26.
- 31 I. m. 26–27.
- 32 „[...]Serbescu tábornok ezt követően elmondta neki, hogy reggel visszajönnek és amennyiben a kulcsokat nem kerítik elő, erőszakkal viszik el a műtárgyakat.[...]” Lásd: Harry Hill Bandholtz: Napló nem diplomata módra. (Román megszállás Magyarországon.), Budapest, 1991. 97. (A továbbiakban: BANDHOLTZ)
- 33 BANDHOLTZ 97–98. 1919. október 6.-i bejegyzés. (Bandholz amerikai tábornok antantmegbízottként, a katonai Misszió (hiv.: Szövetségekői Katonai Ellenőrző Bizottság) amerikai delegáltjaként 1919. augusztus 11-én érkezett Budapestre.
- 34 I. m. 98. Az eredeti angol szöveg: „This Door scaled by order Inter Allied Military Mission. (Pecsét.) H. H. Bandholtz m. p. Pres. of the day. 5. October 1919.
- 35 Jelentés, 1913–1923. 30.
- 36 A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői kérik az intézmény 1919. március 21-e előtti állapotának visszaállítását. 1919. augusztus 5. Szépművészeti Múzeum 768/1919. Lásd: Gerelyes 299.
- 37 A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára átirata a Szépművészeti Múzeumhoz: amelyben visszakéri az átadott műtárgyakat. Varju Elemér s. k. igazgató. SZM. 470/1919. Lásd: i. m. 300.
- 38 A közoktatásügyi miniszter elrendeli az 1919. március 21-ét megelőző állapotok visszaállítását. 1919. augusztus 8. MNM. ÉR. 199/1919. Lásd: I. m. 303–304.

- 39 A közoktatásügyi miniszter rendelete dr. Kenczler Hugóhoz. SZM. 477/1919. Lásd: i. m. 302–303.
- 40 A MNM Érem-és Régiségtárának jelentése az Igazgatósághoz az 1919. március 21-e után lezajlott változásokról. 1919. aug. 14.; A MNM Érem-és Régiségtárának vezetője tiltakozik dr. Kenczler Hugónak a tárhoz való visszahelyezése ellen. 1919. aug. 16. Lásd: i. m. 305–308.
- 41 Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Igazgatósága közli a Budapesti Államrendőrség Bűnügyi Nyomozó osztályával, hogy a Műtárgyakat Társadalmassító Bizottság által köztulajdonba vett képzőművészeti alkotások hiánytalanul megvannak. 1919. aug. 26. Lásd: i. m. 309.
- 42 Jegyzőkönyv a MNM Igazgatósági üléséről, 1919. augusztus 30. Lásd: i. m. 310–313.
- 43 A Magyar VKM rendelete a MNM alkalmazottai elleni vizsgálatról. MOL VKM. 1920-76041. Lásd: i. m. 321.
- 44 A VKM tudomásulvétel és intézkedés végett megküldi a Pénzügyminisztérium előterjesztésére hozott minisztertanácsi határozatot a MZK idején eszközölt kinevezések tárgyában. 1919. szept. 17. SZM. 626/1919. Lásd: i. m. 322.
- 45 A MNM folyamatos fegyelmi bizottsági jegyzőkönyveiből 1919. szept. 17–okt. 15. MOL. VKM. 1920. B. VIII.-179230. Lásd: i. m. 324–328.
- 46 A VKM B. XVIII. ügyosztályának jelentése az ügykörébe tartozó intézmények Tanácsköztársaság alatti helyzetéről. A MNM a volt Tanácsköztársaság alatt. 1919. okt. 7. PI. TAGYOB: II/5.-72-86. Lásd: i. m. 345–346.
- 47 A VKM rendelete a MNM igazgatóinak a TK alatti magatartásának felülvizsgálatáról. 1919. okt. 28. SZM. 638-1919. Lásd: i. m. 360–361.
- 48 A VKM B. XVIII. Lásd: i. m. 345.
- 49 Határozat dr. Kenczler Hugó nemzeti múzeumi ör elleni fegyelmi ügyében. 1920. nov. 14. MOL. VKM. 1920-76041. Lásd: i. m. 369–371.
- 50 Munkás 1922. dec. 1.
- 51 A MNM igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. 1919. augusztus 30. MOL. KN. 1919-III-179230. Lásd: Gerelyes 313.
- 52 Jelentés, 1913–1923. 32.
- 53 I. m. 33–34.
- 54 I. m. 34.
- 55 A „Tündéralom”-tól a „szörnyű idő”-ig (Petőfi kiállítás a Nemzeti Múzeum kupolacsarnokában). Magyarország, 1922. dec. 30.; Holnap nyílik meg a Nemzeti Múzeum Petőfi-kiállítása. Az Est, 1922. dec. 30. 5.
- 56 Jelentés, 1913–1923. 35.
- 57 I. m. 35.
- 58 I. m. 37–38.
- 59 I. m. 38.
- 60 Fűtőanyag hiányában bezárják a Nemzeti Múzeumot. Magyarország, 1925. febr. 8. 11.
- 61 Jelentés, 1913–1923. 39.
- 62 Magyarország története tíz kötetben, 1919–1919., 1919–1945. X., Főszerk.: Ránki György, Bp., 1976., 867.
- 63 Jelentés, 1913–1923. 39–40.
- 64 Magyarország történeti kronológiája III. 1818–1944. Bp., 1983., 886.
- 65 Jelentés, 1913–1923. 40–41.
- 66 I. m. 42–43.
- 67 I. m. 45.

- 68 I. m. 51.
- 69 I. m. 45.
- 70 I. m. 46.
- 71 I. m. 47–49.
- 72 I. m. 53–54.
- 73 Román, gót és renaissance interiőrök a Nemzeti Múzeumban című sajtóhír, Pesti Napló, 1923. február 18. 4.
- 74 Jelentés, 1913–1923. 55.; Pincében talált csodakincsek a Nemzeti Múzeum új tárlatán című sajtóhír, Pesti Napló, 1925. április 5. 9–10.
- 75 Jelentés, 1913–1923. 69.
- 76 A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. (Jelentés az intézmény 1924–1928. évi állapotáról és működéséről), Kiadja: Hóman Bálint főig., Bp., 1929. (A továbbiakban: A MNM öt éve)
- 77 I. m. 10–11.
- 78 I. m. 11–13.
- 79 Dr. Hóman Bálint beszéde. (Elmondotta a MNM főigazgatójává történt beiktatásakor.) Bp. 1924. 11. (A továbbiakban: Hóman beszéde.)
- 80 Jelentés, 1913–1923. 7.
- 81 „[...]*öncélú, tiszta tudomány nélkül nincs alkalmazott tudomány és nincs népszerűsítő tudomány. Tiszta tudományt művelő és terjesztő intézmények nélkül pedig nem fejlődhetik öncélú, tiszta tudomány.[...]*” Hóman beszéde 2–3.
- 82 I. m. 4.
- 83 I. m. 6.
- 84 I. m. 7.
- 85 I. m. 8.
- 86 I. m. 9.
- 87 I. m. 11–14.
- 88 A MNM öt éve, 12–14.; A Nemzeti Múzeum sikeres átalakulását jelzi, hogy az 1928-ban Budapesten rendezett Múzeumigazgatók Kongresszusán a kiállítások és a Múzeum épülete is pozitív hatást keltett a külföldi szakemberekben. (Múzeumunk világraszóló sikere a múzeumigazgatók kongresszusán. Az Est, 1928. szeptember 26. 8.); A Magyar építészet dicséretére pedig csupán annyit, hogy a cikk szerint ugyanilyen átépítésbe kezdett a Louvre és az Ír Nemzeti Múzeum. (A Nemzeti Múzeum újjászületése. Az Est, 1930. április 13. 6.)
- 89 A MNM öt éve, 16; A fűtéscseréről tesz említést az Átalakítják és átrendezik a Nemzeti Múzeumot című cikk. Az Est, 1929. dec. 19. 4.
- 90 A MNM öt éves jelentésében hivatalosan 960 000 pengő szerepel, ami magában foglalta volna az összes – nem építkezéssel kapcsolatos – kiadást is. A MNM öt éve, 26.; Újjávarázsoolták a Nemzeti Múzeumot. Az Est, 1926. november 23.
- 91 A Nemzeti Múzeum újjászületése. Az Est, 1930. április 13. 6.
- 92 Szűk a Nemzeti Múzeum, az új természettudományi múzeumra nincs pénz. Magyarország, 1929. április 3. 3–4.
- 93 A kék ceruza miatt télre be kell zárnia MNM termeit. Magyarország, 1931. okt. 3.
- 94 A MNM öt éve, 16–20.
- 95 I. m. 20.
- 96 I. m. 20.
- 97 Fűtőanyag hiányában bezárják a Nemzeti Múzeumot. Magyarország, 1925. febr. 8. 11.; A kék ceruza miatt télre be kell zárnia MNM termeit. Magyarország, 1931. okt. 3.

- 98 A MNM öt éve, 30.
- 99 A Magyar Nemzeti Múzeum Baráti Egyesületének első 100 ezer pengője. (Összefoglaló jelentés a Nemzeti Múzeum támogatásáról 1926–1933. Bp., 1934. 3–4.
- 100 Gabriel Wells nyilatkozata a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott Korvináról. Az Est, 1926. okt. 14. 5.
- 101 Az ásatásokról, kiállításokról megjelenő híradások egyrészt a múzeum látogatottságának emelését célozták, – 1925-től már belépőjegyet szedtek –, jelezték a potenciális mecénástársadalomnak, a múzeum alkotóerejét, életképességét, Hóman és Varju többször nyilatkozatot is adott olyan alkalmakkor, amikor valami jelentős lelet, adomány került a múzeumba, mindig kiemelték a múzeum nemzetközi hírnevét, ám állandóan megjelent e nyilatkozatokban a múzeum rossz anyagi helyzete is. Lásd: Brigetió (bélapusztai római sírleletek). Pesti Napló 1925. március 25. 9.; Pincében talált csodakincsek A Nemzeti Múzeum új tárlatán. Pesti Napló, 1925. április 5. 9–10.; Milyenek látja közeljövőjét a Nemzeti Múzeum? (Hóman Bálint nyilatkozata.) Magyarország, 1930. nov. 9. 7.
- 102 A múzeum a lengyeli Apponyi-kastély és uradalom birtokosa lett. Lásd: A MNM nagybirtokos lett. (özv. Apponyi Sándorné minden vagyonát a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.). Az Est 1926. szept. 3. 3.; Séta a Nemzeti Múzeum nagybirtokán. Az Est 1926. szept. 5.; Milyenek látja közeljövőjét a Nemzeti Múzeum? (Hóman Bálint nyilatkozata.) Magyarország, 1930. nov. 9. 7.
- 103 Tíz év szerzeményei, 1919–1928. MNM kiállításai V., Bp., 1928. 7.
- 104 I. m. 52.
- 105 Másfélórás látogatás a Nemzeti Múzeumban. 1937. máj. 21. 1.
- 106 A MNM öt éve 21., 71.
- 107 I. m. 39., 80–86.
- 108 I. m. 72–76.
- 109 I. m. 88–89.
- 110 I. m. 33–34.
- 111 I. m. 51–52.
- 112 I. m. 37.
- 113 A Geregyes-tanulmányon kívül más forrásban nem találtam utalást arra nézve, hogy a Károlyi-kormány, vagy a Tanácsköztársaság vezetése foglalkozott-e ezzel a problémával. Az alább megjelölt második forrás, mely a bécsi gyűjteményekből hazakerült anyag sorsát taglalja, csak arról tudósít, hogy 1919-ben már a kormány vette kezébe az ügyeket. Lásd: GERELYES 10.; ill.: A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban, Bp., 1933. 7.
- 114 Jelentés 1913–1923. 32.
- 115 A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban, Bp., 1933. 9.
- 116 I. m. 9–10.
- 117 I. m. 3.
- 118 I. m. 13.
- 119 I. m. 13.
- 120 I. m. 14.
- 121 Bécsből hazakerült műkincsek a Nemzeti Múzeumban. Pesti Napló, 1933. július 5. 6.; A hazakerült bécsi gyűjtemény. Az Élet, 1934. január 21. 42.
- 122 A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban, Bp., 1933. 6.

- 123 A MNM iratanyaga a második világháborúban megsemmisült az Országos Levéltárban. FEJŐS Imre: A Magyar Nemzeti Múzeum története 1848–1944. Budapest, 1971. 301.
- 124 Szűk a Nemzeti Múzeum, az új természettudományi múzeumra nincs pénz. Magyarország, 1929. április 3. 3–4.; A kék ceruza miatt télre le kell zárni a Magyar nemzeti Múzeum termeit. Magyarország, 1931. október 3.; A Nemzeti Múzeum jajiáltása a munkabénító szegénység ellen. Magyarország, 1932. március 31.; 1931-ben a Nemzeti Múzeumhoz tartozó Iparművészeti Múzeumban a Művészeti Múzeumok Baráti Egyesülete finanszírozta „Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítás”-án ötvöstárgyakkal vett részt a múzeum. Erdélyi régi művészeti emlékeinek kiállítása. katalógus, Budapest, 1931.; A Garibaldi Emlékiállítás saját finanszírozású volt, de jelentős más intézményekből kölcsönzött anyaggal dolgoztak. TÓTH-ZAMBRA: A Garibaldi Emlékiállítás leíró katalógusa, Budapest, 1932.; Az Ernst Lajos gyűjtemény kiállítását maga Ernst is támogatta pénzzel. Ernst Lajos magyar történelmi gyűjteménye. Katalógus. Budapest, 1932.
- 125 Klebesberg Kuno gróf a ravatalon. Magyarország, 1932. október 14. 7.; A nagy temetés. Lásd: Magyarország, 1932. október 15. 1.
- 126 Magyarország történelmi kronológiája III. 1848–1944. Budapest, 1983. 923.
- 127 A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára állandó kiállításának vezetője. Budapest, 1933.
- 128 Hóman Bálint beszéde: 9–10.
- 129 A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai. Budapest, 1937.
- 130 Asztalos felveti az összes, 1919 után létrejött gondolatot az elköltöztetésre, ha mégsem épülhet új múzeum, új ötlete az Iparművészeti Múzeum épülete, ha az beolvadna a Magyar Történelmi Múzeumba. Lásd: dr. ASZTALOS Miklós: A Magyar Nemzeti Múzeum legégetőbb kérdése. Könyvtári Szemle, Budapest, 1935/4.
- 131 Ez a törekvés megjelent Zichy István főigazgató elgondolásaiban is. Lásd: A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai. Budapest, 1937. 139.
- 132 Az 1934:VIII. tc. indoklása. I. m. 14–37.
- 133 A Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti, ügyviteli- és igazgatási szabályzata. Budapest, 1936.
- 134 A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai. Budapest, 1937. 81.
- 135 dr. ASZTALOS Miklós: A Magyar Nemzeti Múzeum legégetőbb kérdése. Könyvtári Szemle, Budapest, 1935/4. 10.
- 136 Zichy István gróf az új Nemzeti Múzeumról és a készülő egyiptomi gyűjteményről. Magyarország, 1934. július 11. 9.
- 137 A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiadványai. Budapest, 1937. 138.
- 138 A régészeti és történelmi tárgyúgyűjteményeinek sajtóbemutatója. Az Est, 1937. június 15. 5.
- 139 Jelentés az Országos Magyar Történelmi Múzeum 1936. évi állapotáról és működéséről. Közzéteszi: Gr. Zichy István főigazgató. Budapest, 1937. 3–4.
- 140 I. m. 3–4.
- 141 I. m. 6–23.
- 142 Magyar nemzeti nyomtatványkiállítás. Katalógus. Budapest, 1937.
- 143 Jelentés az Országos Magyar Történelmi Múzeum 1936. évi állapotáról és működéséről. Közzéteszi: Gr. Zichy István főigazgató. Budapest, 1937. 16.
- 144 I. m. 17.
- 145 Kiadott katalógusnak semmi nyomát nem találtam, bár előkészületeiről szó van a fenti jelentésben. A Folia Archeologica című folyóirat 1959-es számában megjelent egy bib-

liográfia a Magyar Nemzeti Múzeum összes addigi kiadványáról, de nem szerepel köztük ez a katalógus. Lásd: F. FEJÉR Mária-NÉMETH Endre: A Nemzeti Múzeum kiadványai Folia Archeologica XI. 1959. 290–296.

146 Jelentés, 1913–1923. 42–43.

147 I. m. 56.

148 I. m. 60.

149 I. m. 68.

150 A MNM. Főszerk.: Fodor István, Bp., 1992. 10.

151 A MNM öt éve 38.

Das Ungarische Nationalmuseum zwischen den zwei Weltkriegen

Resümee

Es ist vielleicht verwunderlich, aber die Geschichte des Ungarischen Nationalmuseums zwischen den zwei Weltkriegen – in ähnlicher Tiefe, wie es im gegebenen Studium geschrieben ist – noch von keinem einzigen Fachwerk bearbeitet wurde. Die nach dem Zweiten Weltkrieg entstandenen museumsgeschichtlichen Monographien erledigten die Geschichte von 25 Jahren in ein-zwei Seiten, gegebenenfalls in einigen Spalten, während eine mehrere hundertseitige Fcharbeit über die museumpolitischen Massnahmen von den 133 Tagen der Räterepublik zur Verfügung steht. Diese schwere Mangelhaftigkeit hat mehrere Gründe. Einerseits hatte die Geschichtsschreibung während des kommunistischen Regimes keine Interesse an diesem Thema zu rühren, ja es war leichter aus Mangel an Kenntnisse der Tatsachen durch einige Halbwahrheiten und Verallgemeinerungen die negativen Eigenheiten der Epoche zu betonen, andererseits wurde der bedeutende Teil des Aktenmaterials des Ungarischen Nationalmuseums durch das das Museum betreffende Feuer während der Belagerung in 1945 und durch den Brandschaden der Landesarchiv in 1956 vernichtet, so wurde besonders schwer die Geschichte der Institution der oben genannten Jahre vorhergehenden drei Jahrzehnte zu rekonstruieren.

Der grösste Teil des im Studium verwendeten primär Quellenmaterials beruht auf den aufgegebenen jährlichen Meldungen, auf den Aktenbüchern der Generaldirektoriat und auf dem Briefwechsel der Antiquitätsabteilung, ferner auf archivarischen Akten des Ministeriums, der sekundär ja auf Ausstellungsführern, auf den Nachrichten der Presse, beziehungsweise Tagebuchauszügen.

Der Aufsatz bearbeitet einerseits die museumpolitischen Massnahmen der im Oktober 1918 für einige Monate zur Macht gekommenen sogenannten "Volksrepublik", dann die von der Räterepublik in 1919 eingeführten Reformen, mit besonderer Hinsicht darauf, wie diese Änderungen das Ungarische Nationalmuseum betrafen. Einen bedeutenden Platz bekommen die das Museum treffenden rumänischen Einbruchsversuche während der Zeit der rumänischen militärischen Besetzung in 1919, beziehungsweise die Tätigkeit vom die Einbrüche verhindernden Entente-Beauftragten, dem amerikanischen Generaloffizier, H.H. Bandholtz. In den der vorher erwähnten Themen folgenden Kapiteln des Studiums wurden die Besietigung der Schwierigkeiten nach dem Esten Weltkrieg, der Aufbau der neucn ständigen Ausstellung, die organisatorische Reform der Institution, beziehungsweise die in

1926 beginnende Rekonstruktion des Hauptgebäudes geschildert. Darunter sind die fast zehnjährige Tätigkeit von Bálint Hóman als Generaldirektor, die die öffentlichen Sammlungen betreffenden dezentralistischen Massnahmen von Kultusminister Kunó Klebelsberg, dann die sich auf das Ungarische Nationalmuseum beziehenden Reformen vom in 1932 das Post des Kultusministers erhaltenen Hóman betont. Wir bekommen wichtige ergänzende Informationen aus der das Museum treffenden Nachrichten der zeitgenössischen Presse, ferner interessante statistische Angaben kann man über die Finanzierung, die Besucherzahl der Institution, die Modernisierung des Gebäudes, und über die Depotlage kennenlernen.

Die Geschichte des Nationalmuseums bearbeitend dürfen wir die in der geforschten Epoche ins Leben gerufenen ständigen- und Sonderausstellungen nicht vergessen. Das vorliegende Studium geht auf diese wichtigen Ereignisse der Institution ausführlich nicht ein, nämlich über die Ausstellungen des Museums eine mit dieser Arbeit eng verbundene weitere Schrift berichtet.

Vilmos Gál

Szilárdfy Zoltán

**Amorf igazgyöngy-Mária egy augsburgi házioltárkán
a MNM őszállományából**

A Magyar Nemzeti Múzeum számára 1802–1825 között rendezett országos gyűjtésből származó pénzen vásároltak meg egy részben aranyozott ezüst, ékkövekkel dúsan kirakott házioltárkát is, amely 1714–17 között Augsburgban készült, mint Johann David Schoap (1669, mestervizsga 1700, +1751, mesterjegye D¹ S) ötvös munkája.¹ (1. kép)

1. kép Johann David Schoap: Házioltárka. Augsburg, 1715 körül. Magyar Nemzeti Múzeum

A középkor végén és a barokk évszázadokban igen kedvelt szakrális műfajnak tekinthetők a kisebb-nagyobb házi-, illetve útioltárkák, mint hordozható kegytárgyak. Mindezek ősei voltak a keresztény–antik művészet vallási témájú igényesen megfaragott, rendszerint elefántcsont konzuli diptychonjai, a bizánci ötvösművészet Velencében is készült remekei, gondolok itt III. András király házioltárára, illetve I. (Nagy) Lajos király anyjának, Erzsébetnek ezüst zománc oltárkájára, valamint a gótikus szárnyasoltárok triptychonná alakult kicsiny változataira, melyek egyaránt a kép- és ereklyekultusz fennmaradt becses emlékei. Ezt a műfajt a privát devóció motiválta, igazi virágzását pedig a katolikus restauráció évszázadaiban, a 16–18. században érte el. Ezen évszázadokban jelentőségteljes e művek apologetikus karaktere, éppen a hitújítók szentképek és ereklyék tisztelétét ellenző propagandája miatt. A házioltárkák készítésének legjelentősebb központja Augsburg volt, ahol már a 16. században a Wallbaum névvel fémjelzett remekművű oltárkákat, átgondolt ikonográfiai program szerint szentek ereklyéivel ellátva és képeikkel, szobraikkal ékesítve látták el.²

Hazánkban is számos szép példát találunk a rangos bajor műhelyek termékeiből: Magyar Nemzeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Főapátsági Gyűjtemények Pannonhalma, Laczkó Dezső Múzeum Veszprém, Püspöki és Káptalani Kincstár Székesfehérvár. Ez utóbbi kincstárban található Matthäus Wallbaum-féle útioltárkát a jeles történész, Pauer János püspök aranymiséjére ajándékozta József főherceg és felesége, Klotild főhercegnő. Az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár őrzi Pázmány Péter Pásztorok imádása témájú ébenfa-ezüst házioltárát. A 16. század végéről való a kalocsai érseki kápolna ébenfa keretezésű házioltára,

2. kép: Részlet, az amorfi igazgyöngy Mária

amit Mária Terézia ajándékozott Patatich Ádámnak Hans von Aachen Angyali Üdvözlétet ábrázoló remek festményével, amely e műfaj legkitűnőbb alkotásai közé tartozik.³

A székesfehérvári Egyházmegyei Múzeumban elefántcsont Mária-fej látható egy 18. századi triptychonon, melyet kolostori kézimunka díszít. Egy jezsuita eredetű, még a 17. század végén készült festett fa házioltárka szintén e gyűjtemény letéte a Magyar Nemzeti Galériában. Saját gyűjteményemben nyakon, illetve övön viselhető festett pergamenminiatűr triptychont őrzök 1696-ból.⁴

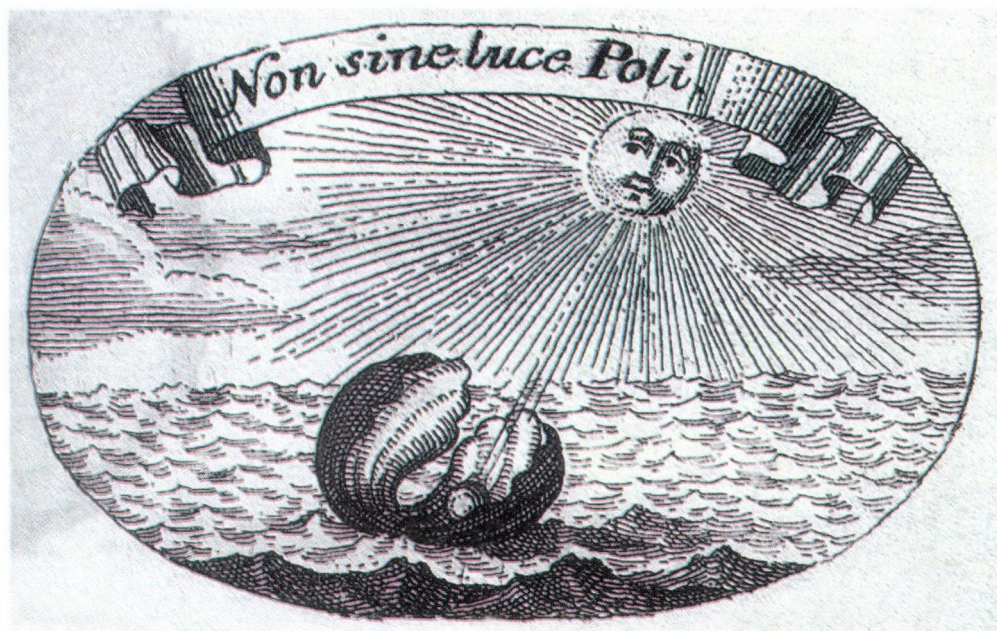
A Magyar Nemzeti Múzeum házioltárkája teknőcborítású, lépcsőszerű talapzaton aranyozott ezüsből domborított és vésett oltár- építmény. Ametisztekkel kirakott volutás antependium közepén festett zománckép. Háttérként kétoldalt csokorba felhúzott, drapériás baldachin koronázza. Itt a legszentebb helyet jelző sátor háttérét a reprezentáció legmagasabb jeleként a címer-palást motívuma emeli ki. Az oltárkán egy-egy hatalmas topázkő, mellettük két térdeplő szent alakja, mögöttük pedig kagylós fülkében egy óriási gyöngy. Fent a földgömbre támaszkodó mennyei Atya félalakja. Az antependiumon térdeplő két szent között egy nagy méretű csiszolt topáz ragyog.⁵ (2. kép – Az oltárka középrésze közelről) A műleírás nem tudta azonosítani a kétoldalt térdelő szentek alakját, melyek attribútumuk szerint Szűz Mária szülei, Szent Anna és Szent Joachim. Anna térdénél könyv, Joachimnál pedig a két áldozati galamb, mely egyúttal boldog házasságuk szimbóluma is. Ők hódolnak a sugárkoszorús kagylóban tündöklő természetes igazgyöngy-Mária előtt, akit a Szeplőtelen Fogantatás kiváltsága a benne megtestesült Ige által a teremtő Istenhez köt, de mégis Anna és Joachim édes lányuknak tekintik az Istennek Szent Anyját. Az amorf gyöngybe bele lehet

3. kép: A házioltárka zománcképe

4. kép: Szilassy János: Kagyló-embléma. A varannói pálos templom kelyhén, 1758.

5. kép: Ismeretlen mester: A gyöngy születése. Rézmetszet-illusztráció, 1726, a szerző gyűjteményében.

képzelné kisdédével a Szűzanyát is, de ez esetben inkább B. E. Murillo fél évszázaddal korábban készült kibontott hajú holdsarlós Mária mellképére gondolok, amelyet La Purissima címmel jelölnek (Madrid, Prado). A téma 18. századi olajfestmény-változatát, értelmező latin feliratokkal a bonyhádi római katolikus plébániatemplom sekrestyéjében láttam.

Bezerédj Zsigmond 1665. március 22-én zárandokolt a názáreti megtestesülés európai színhelyére, a „lauretomi szent házba”, ahol a kincsek között főlemlíti: „az több megbecsülhetelen kénec között láttam egy termés orientali gyöngyöt, természet szerint úgy termett, mintha kimetszették volna Boldogságos Szűz Mária képét a Jézust kézben tartván”.⁶

Az igazgyöngy több jelentésrétogét ismerjük a keresztény gondolatrendszerben. A legkorábbit az ókeresztény Physiologus írja: „De halljad, hogyan születik az igazgyöngy! Él a tengerben egy kagyló, amelynek osztriga a neve. A hajnali órákban feljön a tenger felszínére, feltátja a száját és magába szívja az égi harmatot, meg a nap, a hold s a csillagok fényét: E fényes égitestekből keletkezik benne az igazgyöngy. A kagyló két félkagylóból áll s az igazgyöngy ezekben található. (...) A tenger a világot jelképezi, a bűvárok a próféták karát, a két félkagyló pedig az Ó- és Újtestamentumot. A nap, a hold, a csillagok és a harmat a Szentlélekre értendő, aki a testamentumokban alászáll, az igazgyöngy pedig a mi Üdvözítőnkre, Jézus Krisztusra (mert ő a drága igazgyöngy), akit az ember minden vagyonát eladva (és a szegényeknek adva) megszerez, és így a drága igazgyöngy birtokába jut.”⁷

A korábbi kutatás nem tudta megfejteti a zománckép gyöngyöt rejtő kagyló-emblemájának értelmét, s félreismerve azt, Venus születését tételezte föl benne.⁸ A miniatűr festmény szalagírata: „*Von an begin, Gantz Weis ich bin*” a szeplőtelen fehérségre, a kozmikus jelentőségre, a tenger és a sugárzó Nap, a rózsaszínű felhők pedig a „*Hajnali szép Csillagra*” utalnak, aki a Mária név ősi jelentése szerint: Stella Maris – Tengernek Csillaga. Ezért áll itt kitűzött zászlóval a világitótorony, hogy biztosítsa a benne bízók révbe jutását a reménység horgonyával.

Az embléma értelmezésénél azt is tudnunk kell, hogy az igazgyöngy szimbóluma mindig hittitokra, misztériumra vonatkozik. Ilyen értelemben használja Szilassy János a varannói pálosok általa készített miséző kelyhének talpán, amely felirata szerint: „Latent res eximia:” (Túláságon rejtett dolog.)⁹ (4. kép) Itt az Eucharisztia misztériumát jelenti, amely a megtestesülés hittitkának szentségtani folyománya. Hasonló embléma utal Kosztká Szent Szaniszló születésére.¹⁰ (5. kép)

Mivel az inkarnáció kapcsolódik a Szeplőtelen Fogantatás hittitkához már Damaszkuszi Szent János Mária születése ünnepén tartott beszédében így dicsőíti Jézus nagyszüleit: „Joachim és Anna, szent és tisztalckü házaspár... Tiszta és szent házasságot hozta közénk a szűzesség *drága gyöngyét*, aki szűz volt szülése előtt, szűzen szülte gyermekét, és a szülés után is szűz maradt.”¹¹ Telek József, a 18. század legjelentősebb hazai népszónoka a Szeplőtelen Szűz anyjáról, „Szent Anna Asszonynak méltóságáról” „*Drága Gyöngy*” címen hosszadalmas prédikációt foglalt írásba, melyben Pliniust idézi: „*Margaritarum omnis dos consistit in candore. A' gyöngyöknek minden gazdagságok az ékes feir színben vagyon. Innét ama' felséges ékességű Királyné, Austriai Johanna, el-akarván az egész világgal hitetni; hogy ő, mind a' természet, mind a' kegyelem ajándékit, egyedül Istennek tulajdonítaná; le-rajszoltatott egy igen drága gyöngyöt, felibe pedig az egeken tündöklő fényes napot illy felül-írással *Tu decorem, Tu splendorem*. Te adsz ékességét, Te fényességét”.¹²*

E sorokra rímel az Immaculata talán még a 17. századból való tizenkét emblémás csillaggal övezett rézmetszete, melyen az egyik csillag a Szent Szűz mindennél tündöklőbb fehérségére (tisztaságára) utal. (6. kép)

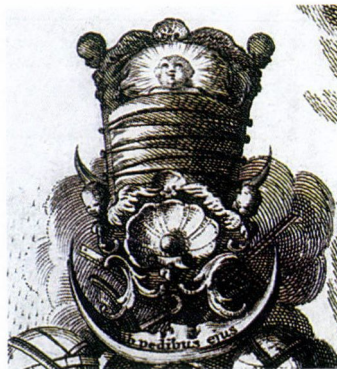
6. kép: Ismeretlen mester: A Napbaöltözött Asszony mint kozmikus Immaculata, 1680. k. rézmetszet, Főapátsági Gyűjtemények Metszettár, Pannonhalma

A házioltárka zománcképe a megtestesülés hittikára, kifejezetten az amorf igazgyöngyöt jelentő Szepültelen Szűzre vonatkozik. Johann Martin Will a csodákkal tündöklő passauai Segítő Máriát gyöngykagylóval ábrázolta. (7. kép)

Az igazgyöngy szimbolikája a felsorolt adatok szerint benn élt a köztudatban, melyet az ötletes, allegorikus „szentkép-rejtvények” grafikus művészei, a kiváló augsburgi Gottfried Bernhard Göz és a vele együtt működő Klauber fivérek Mária születésnapját illusztráló rézmetszete örökíti meg. A pólyás Szűz Mária Frigyszekrényre emlékeztető négy kerubbal díszített bölcsőjén az emberprofilos holdsarló fölött szintén a kagylóba foglalt igazgyöngy látható. (8. kép)

7. kép: Johann Martin Will: Segítő Mária gyöngykagylóval. Színezett rézmetszet, 1740 körül.
A szerző gyűjteményében.

8. kép: Gottfried Bernhard Göz: A pólyás Szűz Mária igazgyöngy-emblémával.
Részlet, rézmetszet, 1750 körül.

Jegyzetek

- 1 H. KOLBA Judit–T. NÉMETH Annamária: A Magyar Nemzeti Múzeum kincsei. Ötvös-művek. Magyar Helikon. Corvina. 1973. 26., 41. o. 66. kép, ltsz.: CIM Sec II. XV. 16. Méret: 51,8 cm.
ROSENBERG, Marc: Der Goldschmiede Merkzeichen I. Frankfurt am Main, 1922. 188.
SELING, Helmut: Die Kunst der Augsburger Goldschmiede 1529–1868. III. München, Verlag Beck. 1980. 292.
- 2 LÖWE, Regina: Die Augsburger Goldschmiedewerkstatt des Matthäus Wallbaum. Deutsche Kunstverlag, 1975. München. Bayerisches Nationalmuseum. Abb. 18–26, 49, 100–101.
- 3 WINKLER Pál: A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi kincstár története. Kalocsa, 1932. 26.; vö.: KERNY Terézia: Kalocsa. Érseki rezidencia. Tájak Korok Múzeumok. 524. Bp. 1995. 9–10.
- 4 SZILÁRDFY Zoltán: Barokk szentképek Magyarországon. Bp. Corvina. 1984. XVI. képmagyarázat, Vö. a szerző, SZILÁRDFY Zoltán: A Jézus Társaság lelkeségi motívumai egy barokk úti-oltárka tükrében. Megjelenés előtt.
- 5 H. KOLBA J.–T. NÉMETH A. i. m. 1973. 26.
- 6 BÁLINT Sándor: SACRA HUNGARIA. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből. Kassa, Veritas Kiadó. É.n. (1943) 29.
- 7 PHYSIOLOGUS A Zsámboki kódex állatábrázolásaiival. (ford. Mohai Attila. Kádár Zoltán előszavával) Bp. Helikon, 1986. 78.
- 8 i.m. H. KOLBA J.–T. NÉMETH A. 1973. 26.
- 9 Umení na Slovensku. Szerk.: Šourek, Karel. Praha, Melantrich. 1938. 1. kép. 901.
- 10 MAURISPERG, Antonius: Vita divi Stanislai Kostkae, Viennae, 1726. I. kép
- 11 MIGNE: P. G. Tom 96, 667–670.
- 12 TELEK József: Tizen-Két Tsillagú KORONA ... Budán, 1769-dik esztendőben. 403–413.

Zusammenfassung

Zu den ersten, zwischen 1802–1825 erworbenen Kustgegenständen des Ungarischen Nationalmuseums gehört ein teilweise vergoldetes Hausaltärchen aus Silber, mit Schmucksteinen reich eingelegt, ein Werk des Augsburger Goldschmiedes Johann David Schoap (1669 – 1751) aus den Jahren zwischen 1714 und 1717.

Ende des Mittelalters und in den Jahrhunderten des Barock waren die kleineren oder größeren Haus- bzw. Reisealtärchen als tragbare Devotionalien unter den sakralen Geräten besonders beliebt. Dieser Typ wurde von der privaten Devotion motiviert, seine wahre Blütezeit fiel auf die Zeit der katholischen Restauration, auf das 16-17-18. Jahrhundert. Der apologetische Charakter des Gedenkmaterials zeigt sich in der Gesamtheit der Darstellungen und Reliquien, die vom Propaganda der Glaubenserneuerung, welches gegen die Verehrung von Heiligenbildern und Reliquien war, motiviert wurde.

In öffentlichen Sammlungen, in kirchlichen Schatzkammern von Ungarn finden wir zahlreiche Produkte aus erstrangigen bayerischen Werkstätten, von denen die Arbeiten von Matthias Wallbaum hervorragen.

Das Hausaltärchen des Ungarischen Nationalmuseums gilt nicht nur als ein Meisterwerk der Goldschmiedekunst des Barock, es ist auch wegen seiner ikonographischen Besonderheit fast einmalig. Die Eltern der Jungfrau Maria, die hl. Anna und der hl. Joachim huldigen der echten Perle Maria, die in der Perlmuschel mit Strahlenkranz glänzt. In der amorphen Perle widerspiegelt sich das Brustbild der heiligen Jungfrau.

Der altchristliche Physiolog bezog das Symbol der echten Perle auf den vom Heiligen Geist empfangen wordenen Jesus Christus. Die Symbolerklärung des 17. und des 18. Jahrhunderts sieht darin das mariologische Glaubensgeheimnis der unbefleckten Empfängnis. Darauf weist das bemalte Emailbild hin, welches in der Mitte des Antependiums am Altärchen eingefasst ist, dessen Emblem mit dem Perle-Muschel-Hauptmotiv – welches die unbefleckte heilige Jungfrau symbolisiert – durch die Analogie literarischer und anderer künstlerischer Werke ähnlicher Thematik erläutert wird.

Történelem a harangfeliratok tükrében

Isten áldd meg a magyart! – olvashatjuk egy 1856-ban öntött harangról. A Bach-korszak, a szabadságharc utáni Habsburg-elyomás idejének gondolatvilágát jól jellemzi, hogy a Szabolcs megyei Lórántháza tiszteleteseinek eszményei közül a hite és a hazaszeretete szorosan összefonódott. Mert a harangok feliratai híven tükrözik – amint azt látni is fogjuk – az öntésük korának szellemét.

A harangokon található feliratok három témakörből tevődnek össze.

Egyrészt elárulják ki, mikor és hol öntötte a harangot, másrészt tájékoztatnak ki, milyen célból, milyen rendeltetéssel, milyen körülmények között, kinek a részére öntötte azt, harmadrészt pedig mindezek mellett egy rendszerint vallásos vonatkozású jelmondat, bibliai idézet, vagy rövid fohász olvasható rajtuk. Természetesen nem minden harangon található fel mindhárom témába tartozó szöveg; a meglévők sem terjednek ki minden esetben minden kérdésre, sőt vannak minden feliratot, évszámot nélkülöző harangok is. Az egyes témák alkothatnak egymástól független mondatokat, de gyakran kombinálódhatnak is; olykor egyetlen mondatba vannak sűrítve. A feliratok szerzője a témától függően az öntömester, illetve az öntető, adományozó; ami a harmadik témát illeti, hol ez, hol az.¹

A harangokat feliratokkal általában a 14. századtól látták el. A hazai legkorábbi ismert feliratok a 15. századból és a 16. század első feléből valók. Ilyeneket a mai Magyarország területéről – a másfél évszázados török idők következtében – sajnos csak keveset ismerünk; inkább csak Erdélyből és a Felvidékről. Ezek a középkor egyházközpontú gondolatvilágából kifolyólag vallásos tárgyúak. Nyelvük legtöbbször latin, ritkábban német, minthogy az öntömesterek nagy részének ez volt az anyanyelve. Leggyakoribb felirat az Európa szerte közkedvelt O REX GLORIE VENI CUM PACE (Ó dicsőség királya jöjj el békével / pl. Nógrádszákál, rk., 1523)², majd ennek egy változata a sok közül, mint CHRISTUS REX VENIT IN PACE (Krisztus király eljön békében – Tarpa, ref., 1517)³. Gyakran csatlakozik ehhez, különösen az utóbbiakhoz: DEUS HOMO FACTUS EST (Isten emberré lett – Várvolgy, rk., 1524.)⁴. Többször idézik Krisztus keresztyének a feliratát: IESUS NAZARENUS REX IUDEORUM (Názáreti Jézus a zsidók királya – Turrice, 16. század közepe)⁵. De Mária is nem egyszer meg van említve pl. VIRGO MARIA ORET P(ro) NOBIS IUGITER (szűz Mária szüntelenül imádkozik értünk – Becske, rk., 1532)⁶, esetleg egy hozzá intézett fohászban: HILF GOT MARIA PERAT UNS DUMMA (PERAT = BÉRAT – Isten segíts, Mária adj tanácsot nekünk együgyűeknek – Budapest, Margitsziget, rk. kápolna, 15–16. szd.)⁷, vagy O MARIA PIA SIS NOBISCUM IN VIA (Ó kegyes Mária légy velünk az útban – Csallóközkürt, Ohrady, Szlovákia, rk. 1482.)⁸. Az angyali üdvözlés kezdő sora: AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINUS TECUM (Üdvözlégy Mária kegyelemmel teljes, az Úr van teveled – Kassa, rk. Székese gyház, 1516)⁹ sem ritka a harangokon. Máskor csak a négy evangélista neve alkotja a feliratot (pl. Barabás, ref., jelenleg Debrecen, Ref. Kollégium múzeuma, 15. század vége)¹⁰, vagy egyszerűen a TETRAGRAMMATON (Négy betű – Nyírbogdány, ref., 1556)¹¹, ami a Jahve szó héber írás szerinti betűire utal. Ismét máskor csak a betűk ABC-beli sora (Écseg, rk., 16. század eleje)¹², ami a templomszentelés liturgiájával kapcsolatos.

Csak ritkán fordul elő, hogy az öntető a templom plébánosa: MATHIAS WERES, illetve az öntömester: EMERICUS DE WARADINO (Várad Imre) meg lenne nevezve harangon (mindkettő: Érmihályfalva, Valea lui Mihai, Románia, ref., 1491)¹³.

Elvértve különleges feliratok is előfordulnak, amelyek némileg mégis egyházi vonatkozásúak. Ilyen olvasható például egy harangon, amelyet feltehetőleg a neve alapján magyar származásúnak vélhető bécsi harangöntő, Laszlo Raczko öntött (betű szerint feljegyezve): HERT IR FRAVN VND MAN SO ICH GIB MEIN DONN SO SELN DIE SCHWESTERN GEN CKAR GON VND AVCH DER CAPLAN SOL DAS HEILI AMBT FACHEN (Halljátok meg asszonyok és emberek, ha a hangomat hallatom, akkor a nővérek menjenek a kórusba és a káplán kezdje meg a szertartást – Bogyoszló, rk., 1513)¹⁴. Megjegyzendő, hogy a harangnak ez a megszemélyesítése, vagyis mintha a feliratot ő maga mondaná el, napjainkig végig kíséri a harangöntés évszázadait.

Ezeket a középkor szellemiségét tükröző feliratokat a 16. század közepe után öntött harangokon már csak ritkán találjuk. Rendszeresen egyedül a Neidel harangöntő dinasztia két brassói tagja, Paulus és Johannes alkalmazta még a 17. század közepén az O REX ... feliratot.¹⁵ Az említett feliratokat a 16. század második felében újak váltják fel. Ezek, mint VERBUM DOMINI MANET IN ETERNUM (az Úr szava – igéje – megmarad mindörökké – Vámosoroszi, ref., 1585)¹⁶, majd a 17. század elejétől SOLI DEO GLORIA (Egyedül az Istené a dicsőség – Tákos, ref., 1615)¹⁷ a protestantizmus ideológiájából fakadnak és a reformáció széles elterjedéséről tanúskodnak. Ugyancsak a protestantizmus szellemét tükrözi Andreas Illenfeld kassai mester 1575-ben Gönc számára öntött harangjának felirata, amely két bibliai idézet mellett felsorolja a mezőváros előljáróit a bíróval és a prédikátorral, név szerint a bibliafordító Károli Gáspárral egyetemben.¹⁸

Néhány felirat – vallásos mondás – azonban továbbra is követte a középkori hagyományokat, ha a mondanivalója megfelelt a protestantizmus szellemének. Többször találkozunk például ilyenekkel, mint: VOX MEA VOX VITAE VOCO VOS AD SACRA VENITE (A szavam az élet szava, hívlak benneteket, jöjjetek az istentiszteletre – Telkibánya, ref., 1671)¹⁹, VOX MEA IN AURIBUS TUIS (A hangom a füledben – Kőlcse, ref., 1668)²⁰, illetve ennek reciprok alakja: SONET VOX TUA IN AURIBUS MEIS (a te szavad a fülemben hangzik – Égerszeg, ref., 1694)²¹, SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM (Áldassék az Úr neve – Fülöpös, ref., 1686)²².

Ezek a feliratok azonban – amint láttuk – latin nyelvűek.

A legkorábbi magyar nyelvű harangfeliratok is a 17. századból származnak. De ezek egészen más jellegűek. Csak néhány szóból állnak; a helységet és annak előljáróit (vagy nevük kezdőbetűit) tüntetik fel. Pl.: ANNO 1650 MISERICORS JE HC BERCELI HARAN DAJA BIRO (Bercel)²³, GAG (vagy SAS) GERGEI VEREBELI HARANK MISERICOR DI C A 1605 (Mátraverebély)²⁴, CECI FALV TOT PAL BIRO FE 167²⁵ (Csécsé, feltehetőleg 1607). E harangok zöme a mai magyar–szlovák országhatár vidékén, egykor a töröknek hódolt terület szélén volt használatban. Mind kis méretűek, silány kidolgozásúak. Az alakjuk sem a szokásos, fordított virágcserephöz hasonlatos. Látszik rajtuk, hogy nem céhbéli mester, hanem kontár készítette őket. A török idők nyomorúságos éveiben, amikor a mai ország területén nem is volt harangöntő – minthogy a falvak lakói nem nélkülözhatték a harang szavát, mindennapi életük ritmusának irányítóját – egyszerű ezermesterek vállalkoztak a szükségletet a tőlük telhető módon kielégíteni.

Magyar nyelvű felirat azonban – az öntető által megfogalmazva – a 17. században céhbéli mester harangjaira is felkerült. Pl.: EZ HARANGOT SZENT HAROMSAG ISTENNEK TISZTELETERE EONTETTE GÖNC VARASANAK KOZONSEGES AKARATOKBOL S KOLCSEGEGEVEL EPERJESEN 1641 DIE 20 OCTOBRIS ... felsorolva a községi előljáróság tagjait is.²⁶

Most már az öntőmesterek is rendszeresen megnevezték magukat. A német származásúak (akárcsak másutt Közép-Európában) előszeretettel egy két soros rígmus keretében: DURCH

FEYER FLOSS ICH GEORG WIERD IN EPERIES GOSS MICH (Tűz által olvadtam, Georg Wierd öntött Eperjesen – Krasznabéltek, Belting, ref., Románia, 1634)²⁷ vagy IN GOTTES NAMEN FLOSS ICH ... (Isten nevében olvadtam ... – Nagykálló, ref., 1640)²⁸.

Természetes, hogy a klagenfurti születésű mester, Wierd, aki Eperjesen 1628-ban nyitotta meg a műhelyét, kezdetben az anyanyelvén nevezte meg magát. Viszont az 1640 után öntött harangjain következetesen IN HONOREM DEI FVDIT ME GEORGIVS WIERD IN EPERIES (Isten tiszteletére Georgius Wierd öntött engem Eperjesen – pl. Aggtelek, ref., 1654)²⁹, vagy ennek valamilyen változata található. Bizonyára hatott rá az ország társadalmi fejlettebb rétegeinek latinos műveltsége és maga is ezzel óhajtott azonosulni.

Wierd feliratai azonban többet is elárulnak. Egyes felirataim terjengős latin, magyar, esetleg német szövegben – címeinek felsorolása mellett – az öntető, donator is megnevezte magát. Pl. ANO 1640 8 IVNI AZ TEK(intet)ES N(agysá)G(o)S L(okaci) PRAEPOSTVARI SIGMOND III FERD(inand) CZ(á)S(zár) SZENTELT VITEZE TAN(ácsa) ES KOM(a)R(asa) ONTETTE E(zc)N HAR(an)G(ot) AZ MOSTA(n) VYON FUND(amentum)on) EPPIT(ett) DOBRAI TOR(ony)B(a)N AZ SZ(ent) HAROMSAG ISTE(nne)K NEVE D(i)CZ(éretére) A(tya) F(iu)S(zent) Lélek) I(ste)N AMEN.³⁰

Harangjainak zömén azonban hiába keressük akár az öntető, akár a birtokló egyház megnevezését, csak a mesterét, magát találjuk. Ebből arra következtethetünk, hogy ezek nem megrendelésre készültek. A mester ezeket „piacra termelte”: a harangot beszerezni kívánó községek (egyházak) a nála készen lévők közül választhatták ki a nekik megfelelőt – olyat, amelyik megvásárlásához elegendő pénzük volt. Így csak egyszer kellett harangért felmenniük Eperjesre.

A 17. század folyamán a barokk szelleme a harangok feliratára is kihatott. Hosszabbak és gyakran sokasodnak. A debreceni „öreg Rákóczi”-n, amit I. György fejedelem 1636-ban öntetett (a hagyomány szerint Rakamaznál 1630-ban zsákmányolt császári ágyúkból)³¹, hemzsegték a bibliai idézetek, köztük a fejedelem jelmondata: NON EST VOLENTIS NEQUE CURRENTIS SED MISERENTIS DEI (Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené).³²

A Dunántúlon sajnos kevés 17. századi harang maradt fenn és levéltári, irodalmi adatok alapján is csak kevésnek a feliratát ismerjük. Amelyikét ismerjük, az jóformán csak az öntőmester megnevezése. Ez pedig legtöbbször német, mint DAVIT WESNITZER IN WIEN GOS MICH (David Wesnitzer Bécsben öntött engem – Neszmély, ref., 1633)³³, vagy AVS DEM FEVER FLOS ICH IACOB SCHVLTES IN WIEN GOSS MICH (Tűztől olvadtam, Jacob Schultes Bécsben öntött engem – Kőszegszerdahely, rk., 1634)³⁴. Ritkábban latin, pl. ME FVDIT BALTHAZAR HEROLD IS PRESBVRG (Balthazar Herold öntött engem Pozsonyban–Sárkeresztúr, ref., 1659)³⁵. Ezeket a harangokat ugyancsak készen vették.

Megrendelésre készült harangot ebből az időből a Dunántúlról alig ismerünk; egy Grazban öntött barokkos felirat említi meg, hogy a török felszabadító háború idején született: ANNO 1689 QUO SIGETHUM ARMIS LEOPOLDI I RECEPTUM A QUIQUE ECCLESYS EXPUGNATIS TERTIO (1689. évben, amidőn Szigetvár I. Lipót fegyvereivel visszazereztetett, harmad évre Pécs megvívását követően – Magyarországon, rk., öntötte Florentinus Strecksfus)³⁶. Ugyancsak terjengős felirat a pesti városháza számára 11 évvel a város visszafoglalása után öntött harangon: DVM SONO VOS MONEO QVOD PRA/e/SENS VENERIT HORA VT POSSIT FVNGI MVNERE QVISQVE SVO DVM VOCO DESIGNO IVS CONVEMTVMQVE SENATVS VT DET ET EXAMINET IVRA CVIVSQVE SVA (Midőn megszólalok intlek benneteket, eljön az óra, hogy ki-ki foglalkozása után láthasson, ha jelt adok, összehívom a törvényszéket és a tanácsot, hogy vizsgálja ki, szolgáltasson kinek-kinek igazságot – Öntötte Johann Nuspickher, Buda, 1697)³⁷.

Az, hogy a felirat szerint a harang Isten tiszteletére vagy dicsőségére öntetett – miként láttuk – gyakorivá, a 18. században pedig egészen általánossá vált. Számos változatban fordul elő, különösen a latin nyelvű feliratokban, mint IN HONOREM DEI ..., IN GLORIAM ... (ezt különösen kedvelték a Gömör megyei Oláhpatakon lakó Nováky harangöntő család tagjai)³⁸, AD GLORIAM ..., IN HONOREM MAGNI DEI ... (A nagy Isten tiszteletére – Vásárosnamény, ref., 1709)³⁹ stb. Katolikus templomok harangjai természetesen szentek tiszteletére is készültek. Pl. IN HONOREM DEI ET S(ancti) MARTINI EPISCOPI (Isten és Szent Márton püspök tiszteletére – Nagybárcány, rk., 1674, öntötte Michael Kupec, Németlipcse)⁴⁰. Igen sokszor említik még a feliratok – a protestáns harangokon is – a Szentháromságot. Pl. ANNO 1747 IN HONOREM S(acro) S(anctae) TRINITATIS S(acra) EC(c)L(esia) R(eformata) KONYÁR PROPRII SUMPTIBUS FIE(ri) CUR(avit) (Az 1747. évben a szentséges Szentháromság tiszteletére a konyári református szent egyház készítette saját költségén. Öntötte Szegedi György, Nagyvárad)⁴¹.

Hasonlók a Kelet-magyarországi református templomok harangjainak egyre sűrűbben magyar nyelven megjelenő feliratai., mint pl. ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A KOTSORDI REFORMATA SZ(ent) ECCLESIA MAGA KÖLTSÉGÉN 1775.⁴²

E feliratok lényeges eleme, hogy MAGA KÖLTSÉGÉN vagy TULAJDON MAGA KÖLTSÉGÉVEL (Nagyharsány, ref., 1797)⁴³öntött a harang.

Ezzel akarták az egyházak eleve igazolni a tulajdonjogukat a haranghoz, egyben biztosítani a konfiskálása ellen, ami III. Károly és Mária Terézia uralkodása, vagyis a katolikus restauráció idején könnyen bekövetkezhetett, ha nem tudták igazolni a kizárólagos tulajdonukat. Ez a felirat azonban tradicionálisan még II. Józsefnek a protestánsok haranghasználatát engedélyező második türelmi rendelete (1785) után is fennmaradt, annyira, hogy megtaláljuk még a 19. század közepén öntött harangokon is (pl. Hermánszeg, ref., 1855)⁴⁴. Sőt előfordul néha katolikus harangokon is (pl. Nagyhodos, gör. k., 1845. Öntötte Csepelyi Ferenc)⁴⁵.

Feltűnő, hogy ezeken a Kelet-magyarországi 18. századi harangokon az egyház neve rendszerint ki van öntve, míg a harangöntőé csak ritkán. Legtöbbször az öntés helyéről, azaz a mester műhelyéről sem emlékezik meg a felirat. Ezek a harangok ugyanis zömmel az ERDÉJBEN RETTEGEN LAKÓ⁴⁶, vagy a Partium-beli tasnádi (DE TASNÁD) harangöntők művei, akik sokszor kettesben a szekerükön járták be az Alföldet Szatmártól Tornáig, Ungtól Békésig, ajánlkozva a falvakban harangöntésre. Elsősorban azokat a helységeket keresték fel, ahol nem sokkal korábban tűzvész pusztított. (Gyula, ref., 1801)⁴⁷. Az újat azután ők a helyszínen öntötték, amit egy esetben maga a felirat bizonyít: A NAGYECSEDI REF SZ EKKLESIA MAGA KÖLTSÉGÉN ÖNTETE IT HEJBE KIRILA JÁNOS ÁLTAL 1754.⁴⁸

Ezek a magyar vándormesterek már csak ritkán alkalmaztak latin feliratot. Jellemző erre, hogy az egykori Bereg magyar lakta vidékének 50, a 18. század második felében öntött ismert harangjának feliratából 39 a magyar és csak 11 a latin (közülük 3 katolikus templomból való)⁴⁹. Szatmárnak a Kraszna és az országhatár közötti részéről pedig 55-ből 42 magyar, 11 latin feliratú, míg kettőn az öntetőre vonatkozó felirat magyar, a mestert megnevező latin.⁵⁰

Más a helyzet a Dunántúlon, a Duna-Tisza közén és a Felvidéken. Az ország ezen részeit német nyelvterületről bevándorolt harangöntők és leszármazottaik, illetve nyugaton bécsi, Wiener-neustadi, meg grazi mesterek látták el haranggal. Ők az anyanyelvükön nevezték meg magukat; a felvidékiek többször latinul. Ez azonban szinte minden harangon megvan. Viszont az öntetőre, valamint a birtokló egyházra vonatkozó felirattal már ritkábban találkozunk. E harangok jelentős része sem készült ugyanis megrendelés alapján; az egyházak a harangöntőktől készen vették őket. Ha mégis fel akarták tüntetni a nevüket, úgy azt utólag

vésték be a harangba. Pl. CAMP(ana) ECCL(esiac) MAROTIENSIS (Maróti egyház harangja – Pilismarót rk., öntötte Josef Steinstock, Buda, 1759)⁵¹. Nógrád megye 61, általunk regisztrált, a 18. század második felében öntött harangjából 42-nek van (ill. volt) az öntetőre, valamint a birtokló egyházra vonatkozó felirata, de utóbbiak, mind a katolikus, mind az evangélikus harangokon, egy kivételével, latinok.⁵² Utóbbi német (Szupatak, rk., – öntötte Samuel Aebel, Losonc, 1772)⁵³. Komárom-Esztergom megyében 68 hasonló korú harangból 29-nek van (ill. volt) ilyen jellegű felirata (közülük 6 vésett), ebből 16 volt latin (12 rk., 1 ref., 3 ev. templomban) és 13 magyar (1 rk., 8 ref., 4 ev.).⁵⁴

Ami a jelmondatokat illeti, azok kivétel nélkül latinok. Ez a katolikusok harangjain gyakran egy szent, vagy Szűz Mária közbenjárásáért való könyörgés. PL. S(anctus) NICOLAUS ORA PRO NOBIS (Szent Miklós imádkozzál értünk – Budapest, belvárosi Ferences templom, 1717).⁵⁵ Használatosak azonban továbbra is szinte a középkorra emlékeztető vallásos mondások. Pl. VOCEM TVAM AVDIVI DOMINE ET TIMVI (Hallottam a hangodat Uram és megrettentem – Nógrádsáp, rk., 1759).⁵⁶

Utóbbiak között igen elterjedt a 18. században (Erdélyben már a 17. végén is) a betlehemi pásztorokhoz intézett szózat: GLORIA IN EXCELSIS DEO (Dicsőség a magasságban Istennek). Bár ez országszerte előfordul és több mester is alkalmazta, mégis feltűnő, hogy igen sok ilyen feliratú, 1710 és 1740 között öntött harang volt Pécs környékén. Utóbbiak mind kis méretűek, egységes jellegűek és sem öntő, sem öntető nincs rajtuk megnevezve.⁵⁷ Feltehető, ezek a feliratok árulják el nekünk, hogy Pécsen már a 18. század elején is volt harangöntő műhely, holott eddig úgy tudtuk, csak az 1760-as évektől.

Megemlíthetjük még, hogy a soproni mesterek, Johann Josef Pfistermeister (1744–1772) és Johann Georg Köchel (1773–1802) gyakran idézi Krisztus keresztségének feliratát: IESUS NAZARENUS REX IUDEORUM. (Mindkettőjüknek volt egy ilyen feliratú harangja a budapesti Szent Rókus templomban az 1749., ill. 1779. évből.)⁵⁸ Samuel Preiss beszercebányai (1747–1771) és Beniamin Stephanides losonci mester (1791–1816) pedig a magukat megnevező felirat szerint AUXILIANTE DEO (Isten segedelmével) öntötte a harangokat.⁵⁹

A feliratok tanúsága szerint az öntetők – adományozók, vagy maguk a katolikus egyházak – a harangot gyakran Mária, vagy egy szent tiszteletére öntötték. Utóbbiak közül Flórián és Donát szerepel többször (még a 19. században is), aminek indítéka bizonyra a zsup- és zszindelytetős házakból álló falvakat elhamvasztó tűzvészek és a szőlőket tönkretévő jégesők gyakorisága volt.

A donátorok által megfogalmazott feliratok azonban még a 18. században is nem egyszer megőrizték terjengős, barokkos jellegüket, mint például az Esterházy család tagjainak a birtokaik egyházai számára a pozsonyi Johann Ernest Christelli által öntött harangokon. Pl.: DEO TRINO UNI C(omes) IOS(ephus) ESZTERHÁZY DE GALANT(a) PERP(etus) IN FRAKNO AUGUS(ti) FRANCISCI & MARIAE THERSIAE CAMER(alis) G(ene)RAL(is) MARSCH(all) LOCUMT(enens) & UNIUS LEGION(is) HUNG(aricae) COLONELLUS CUM COM(ite) ANTONIA PÁLFFY CONSORTA SUA DEO CONSECRAT (A hármassal Istennek gróf galántai Eszterházy József, örökös Fraknóban, Ferenc császár és Mária Terézia kamarása, altábornagya és egy magyar légió ezredese feleségével Pálffy Antónia grófnővel Istennek szentelik – Tata, rk plébánia templom, 1761)⁶⁰. De ugyancsak a barokk szellem tovább éléseként rejtik többször az öntés évét chronistikonba (a feliratokban lévő római számjegyeket képező betűk – I V X L C D M – számértékének összege felel meg egy évszámnak). Pl. SACRAVIT GLORIAE DEI PAVLVS DE RADA = 1718 (Isten dicsőségének szentelte Ráday Pál – II. Rákóczi Ferenc titkára és diplomatája – Lúcfalva, ev.)⁶¹.

A feliratok terén a 19. század első felében országszerte megfigyelhető a magyar nyelv térhódítása. A Kelet-poroszországi, königsbergi születésű Christian Lebrecht mester 1804.

évi harangján már ÖNTÖTTE CHRISTIAN LEBRECHT KASSÁN volt olvasható (Tarcál, ref.),⁶². A győri Caspar Mendel fia, aki mostohaapja Josef Gschlössl halála után 1818-ban lépett apja örökébe, már kizárólag Mendel Jánosnak nevezte magát. Ugyancsak figyelemre érdemes egy Halleban született mester feliratainak változása. Az 1800-ban megnyitott műhelyben öntött harangokon ez áll: GEGOSSEN IN PEST VON HEINRICH EBERHARD (Pesten öntetett Heinrich Eberhard által – Rétság, ev., 1802)⁶³. Viszont 1805-től már FUDIT HENRICUS EBERHARD PESTINI (PL. Bercel, rk., 1812)⁶⁴ olvasható a munkáin. 1825 után az előbbi latin szöveg mellett magyar is következetesen jelen van: ÖNTETTE EBERHARD HENRIK PESTEN (pl. Palotás, rk., 1827)⁶⁵. Érdekessége még ez utóbbi feliratoknak, hogy az öntés évszáma a latin rész mellett római, a magyar mellett arab számjegyekkel van kiírva. Az ugyancsak Németországból bevándorolt pesti harangöntő, Schaudt András már kezdettől fogva (1831) magyar felirattal élt, a szabadságharc után latin megnevezést is használt.⁶⁶

Ez a folyamat a reformkorszak idején egyre erősödött. A magát kizárólag latinul megnevező losonci Michael Heidenberger (1817–1839) fia az 1840-es években már Heidenberger József, még olyan harangokon is, amelyeken az egyházzal kapcsolatos felirat szlovák (pl. Alsósziklás, Nižny Skálnik, Szlovákia, ev., 1865)⁶⁷. Peter Weinbertnek is egy nem sokkal a halála előtt (1840) öntött harangján ezt olvashatjuk: ÖNTÖTTE VEINBERT PÉTER PÉTSETT (Janus Pannonius Múzeum, Pécs). A Sopronban 1815-ben harangöntő műhelyt és harangöntő dinasztiát alapító Friedrich Seltenhoferből 1845-re Seltenhofer Fridrik lett.⁶⁸

Az viszont természetes, hogy a nemzetiségek által lakott helységek templomainak harangjain az egyházra vonatkozó felirat a nemzetiség nyelvén szerepel. Ezt találjuk például a rétsági evangélikusok harangján, amelyen a beszercebányai harangöntő, Johann Georg Knobloch szlovákul nevezte magát: LIA IOAN GEORG KNOBLOCH BANS. BISTRICI 1811 (öntötte...)⁶⁹. A fentebb említett Schaudt András neve is egy szerb feliratú harangon ciril betűkkel van kiírva (Pusztaberki, rk., 1847.)⁷⁰. De erre is fel voltak készülve a mesterek; a pécsi műhely például bővelkedett ciril betűformákban (Janus Pannonius Múzeum, Pécs).

Minden esetre 1860-ra a mai Magyarország területén működő mesterek, még a német anyanyelvűek is, azokon a harangokon, amelyek többi felirata magyar volt, mind magyarul írták a nevüket.

Az öntetőre, illetve a harangot birtokló egyházra vonatkozó feliratok terén is hasonló jelenség tapasztalható. Az ország nyugati felében ez azonban lassabban következett be, mint a Tiszántúlon. Amíg itt a református és a magyar ajkú evangélikus egyházak esetében általánossá vált a magyar nyelvű feliratok alkalmazása, addig a katolikus öntetők még a 19. század első felében is – lévén a latin az egyház hivatalos nyelve – eléggé ragaszkodtak utóbbi használatához. Nógrádban például csak 1800-ból ismerjük az első magyar nyelvű feliratot (nem számítva egy 1741. évi csecsei harangot, amelyet azonban feltehetőleg nem is az egyház, hanem a falu szerzett be)⁷¹, akkor is egy latin mellett egy szerény kis vers alakjában (Karanccság, rk., 1800, öntötte Beniamin Stephanides, Losonc)⁷²:

IGNATZNAK HIVATOM MERT ANNAK SZENTELTEK
AZÉRT SZÉP HANGOMAT NYUITOM AZ EGEKNEK
KARANCS SÁGI MEGYEHIVEK KÖLTSÉGÉVEL
ÖNTETTEM KIRÁLYI IGNÁTZ KÉRÉSÉVEL.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy viszonylag sok harangon nem találunk öntetőre vonatkozó feliratot. Ennek az az oka, hogy az egyházközségek még a 19. század elején is nem annyira rendeltek (öntettek), mint kész harangot vásároltak a harangöntőnél. Hiszen a pesti Schaudt András még 1835-ben is úgy hirdette magát, hogy az üzletében harangok 300 font súlyig készen kaphatók.⁷³ De ugyanezen okból kifolyólag jelmondat sem szerepel gyak-

ran a harangokon. Ha a harangöntők alkalmaztak is néha ilyet, úgy azt a katolikus vevők részére tették. Viszont amennyiben más megfelelő harang híján a protestánsok csak ilyet vásárolhattak, úgy azt leszerelték, mint például a baranyai nagytótfalusiak egy 1814-ben Pécselt öntött harangjuk IN HONOREM S VINCENTI ... kezdetű feliratát.⁷⁴

Amint már említettük, születtek verses feliratok is, mégpedig hol az öntető, hol a harangöntő megfogalmazásában. Ilyen volt például a Gömör megyei Hét nevű község református templomában (öntötte Beniamin Stephanides, Losonc, 1802)⁷⁵:

MIND NEMES S REFORMATA HÉT BEN AZ ÚR NYÁJA
AMIKOR ÉN LETTEM HÉTNEK BUZGÓ SZÁJA
NEM EGYSZER, DE SOKSZOR SZÓLOK HÉTNEK HÉTSZER
OH, BÁR EGY NAP SZAVAM HALLNÁ MEG HÉT KÉTSZER.

Olaszliszánk pedig a következő (öntöje a Lecherer harangöntő család valamelyik tagja, Eperjes, 1789)⁷⁶:

ÉN HÍVLAJ, DEMAGAM TEMPLOMBA NEM MEGYEK
MERT AZÉRT ÖNTETTEM, HOGY MÁSNAK HIRT VIGYEK
REFORMÁTUSOKNAK KÖVETÉVÉ LETTEM
MIT AKAROK? A PAP MEGMONDJA HELYETTEM.

Megtaláljuk Schiller „die Glocke” (A harang) című nagyvonalú költeménye egy részletét is magyar fordításban (Szamosangyalos, ref., 1834 – ismeretlen mester műve)⁷⁷:

MIKÉNT AZ A GYORS MÜLANDÓ
MELY ÉRC TORKOMBÓL KICSENDÜL
TANITSA, HOGY ITT NINCS ÁLLANDÓ
HOGY MINDEN FÖLDI SZÉTREPÜL;
AMINT ALANT A FÖLD FIÁNAK
A TITKOS ARCÚ VÉGZET HOZ
AZT ÉN EMBER FIÁNAK
HIVEN VISZEM HAJLÉKIHOZ.

Verses alakban megtaláljuk az Európa-szerte elterjedt VIVOS VOCO, MORTUOS PLANGO, FULGURA FRANGO jelmondatnak egy magyar (de villámok nélküli) változatát, amelyet legkorábban a kassai Christian Lebrechtnek egy 1804-ben, a tarcali református templom számára öntött harangjáról ismerjük⁷⁸:

AZ ÉLÖKET HIVOM AZ ISTEN HÁZÁBA
A HOLTAKAT KISÉREM GYÁSZHANGGAL SÍRJÁBA.

Ezt a verset a 19. század folyamán a kisgejőci László harangöntő dinasztia több tagja is előszeretettel írta fel az általuk öntött harangokra, csak több esetben megtoldották két vallásos jellegű sorral (pl. Bodrogkeresztúr, ref., öntötte Egri Ferenc, 1850)⁷⁹:

IMÁDJAD HÁT EMBER MÍG ÉLSZ ISTENEDET
HOGY MEGNYERD AZ ÉGBEN VÁRT IDVESSÉGEDET

Viszont László Sándor ez utóbbi sorokat egy 1825. évi harangon az alábbiakkal cserélte fel⁸⁰:

NEMES LÁSZLÓ SÁNDOR EZ VERSEK SORÁBAN
KÉSZÍTETT ENGEMET, ÖNTÖTT ITT KISRÁTBAN
ÉPEN DECENBERNEK HARMADIK NAPJÁBAN.
Írt verset a győri Josef Gschlössl mester is, természetesen az anyanyelvén, azaz németül:
DEN 17 SEPTEMBER NACHMITTAG UM EIN UHR
DA BEKAM DAS FEUER IHREN FLUR
DURCH DEN TURM BIN ICH GERUNNEN
HÄUSER UND KIRCHEN SIND GANZ FERBRUNNEN

WAS FÜR SCHADEN WIR DA LITTEN
DURCH UNSORGFÄLTIGE WEIBER SITTEN
WAR IHR NAM
UND SETZTE UNS IN SOLCHER GRAM
IOHAN MENDEL WAR DER KOMBANIST
UND SUCHTE DAS METALL AUS DEM MIST.

(Szabatos fordításban: Szeptember 17-én délután egy órakor/ vette kezdetét a tűz. /A tornyon át folytam./ Házak és templomok égtek le /gondatlan némberek szokásai következtében./ Ez volt a nevük /és ilyen bánatot okoztak nekünk./ Johann Mendel volt a harangöntő, /aki a szemétből kikereste az ércet. – Felpéc, ev., 1812.)⁸¹

Egy új elem lép fel a 19. század folyamán a harangok felirataiban, a patriotizmus. Az első jelét egy 1806-ban öntött harangon találjuk, ugyanis azt a MAGYAROK ISTENÉNEK DÍCSŐSÉGÉRE ... öntötték (Szamoskrassó, Cărașeu, ref., Románia)⁸². Ha nem is felirataban, de jelképben megnyilvánul, hogy a szabadságharcnak szinte az előestéjén és idején feltűnik a harang díszítései között a koronás címer (pl. Rinyaújlak, ref., 1846, ill. Csertő, ref., 1849 – mindkettő Weinbert Péter özvegyének a műhelyében öntetett Pécssett)⁸³, a szabadságharcot követő Habsburg elnyomás éveiben pedig – miként azt már bevezetésként jeleztük – Kölcsey Himnuszának alapmotívumát, ISTEN ÁLDD MEG A MAGYART, ill. ISTEN SZÁND MEG A MAGYART választják jelmondatnak (Baktalórántháza, ref., 1856)⁸⁴.

Egyébként március 15. eszménye is visszatükröződik egy harangfeliraton. Méghozzá egy történetesen németajkú község, Zurány (Zurndorf, Burgenland, Ausztria) evangélikus templomának tornyából:

DAS GLAUBENS UND DER FREIHEIT KRAFT
DAT DIESE GLOCKE ANGESCHAFT

(A hit és a szabadság ereje hozta létre ezt a harangot). Majd: IM ERSTEN JAHR UNSERER KIRCHLICHEN UND BÜRGERLICHEN FREIHEIT DIE EVANGELISCHE GEMEINDE IN ZURNDORF 1848 (Az egyházi és polgári szabadság első évében az Evangélikus Közösség Zurányban 1848.) De amint az 1863. évi Canonica Visitatio (Püspök látogatás) jegyzőkönyvében olvasható, „ez és a rákövetkező 1849 volt az utolsó év (ti. a szabadságé), mivel a császári hatóságok szigorú parancsára le kellett reszelni” ti. a feliratokat⁸⁵.

Ide tartozik az is, hogy – bár vannak már a 18. században is – a 19. század második felétől egyre több harangot öntenek a magyar szentek (István, Imre, László, Erzsébet) tiszteletére.

Egy másik új elem is megjelenik a 19. század közepén a harangfeliratokban. Amíg a feliratok tanúsága szerint a harangok zöme ugyan ebben az időben is ISTEN DÍCSŐSÉGÉRE öntetett, a donátor azonban azt egy elhunyt családtag – szülő, házastárs, gyermek – emlékére tette. Ennek egyik korai tanúja a Miskolc-belvárosi református templom „Eszter” harangja, amit ... EGYETLEN KEDVES KISLÁNYUNK BATÓ ESZTER EMLÉKÉRE ... öntettek a szülei.⁸⁶

Egy-egy új harang beszerzése esetén a 19. század második felére az öntetők részéről mind nagyobb igények merültek fel. Egyre komolyabban vették figyelembe a hangtani szempontokat is. Ezért a műhelyek, haranggyárak már csak megrendelés alapján öntöttek. Ennek következtében – egészen kis példányoktól eltekintve – szinte mindegyiken megtaláljuk az öntőmester vagy az öntő cég, úgyszintén az öntető személy vagy egyházközség nevét. Bár már korábban is előfordult, egyre gyakrabban nevezik meg a lelkészt, esetleg a tanítót, sőt nem egyszer az egyház-, vagy a politikai község elöljáróit és sűrűn látják el a harangot jelmondatokkal. Ez a katolikus harangokon ugyan még többször egy-egy tradicionális latin

szöveg, leggyakrabban könyörgés közbenjárásért Máriához, szentekhez, de egyre többször magyar nyelven. A protestáns harangokon a jelmondat főként bibliai idézet szokott lenni.

Ez jellemzi a 20. század eleji harangokat is.

Meg kell azonban itt is emlitenünk a már említett, Európa-szerte közismert VIVOS VOCO ... feliratot, illetve annak magyar változatát, AZ ÉLŐKET HIVOGATOM, A HOLTAKAT SIRATGATOM (vagy ELSIRATOM), A VILLÁMOKAT MEGTÖRÖM. Sokan úgy vélik, hogy ez a jelmondat Magyarországon is általánosan elterjedt. Azonban az általunk regisztrált 4860 harangfeliratból mindössze 131 esetben fordul elő. Igaz, hogy az idézet latin formula (illetve annak változata) már a 18. század közepén is feltűnik hazánkban (Galgalyörk, 1758 – öntötte Antoni Zechenter, Buda⁸⁷; Bezi, ev., 1760 – öntötte Johann Eisenberger, Győr)⁸⁸, de még a 19. században, sőt egészen az első világháborúig is csak ritkán alkalmazták. Csak 27 esetről van tudomásunk. De ebből is 10 a kisgejőci mesterek harangjain olvasható. Igazából a jelmondat a két világháború között vált kedveltté, akkor is főként a reformátusok körében.

E jelmondattal kapcsolatban azonban arra is rá kell mutatni, hogy amíg a 19. század elején mind a kassai Christian Lebrecht, mind a kisgejőci László dinasztia tagjai a babonától magukat elhatárolva a villámok megtörését elhagyták, sőt a dobsinai Burger Lőrinc egy harangján kifejezetten azt olvashatjuk, hogy FULGURA NON FRANGO (Ratkósebes, Ratkovské Bystré, Szlovákia, 1843)⁸⁹, addig még a 20. században is többször tulajdonít természetfeletti erőt a harangnak a felirat. Pl. A VILLÁMOKAT ÖSSZETÖRÖM (Liszó, ev., 1924.)⁹⁰; A FELHŐKET SZÉTSZÓROM (Dunavecse, ref., 1946)⁹¹; (FERGETEG, MENNYDÖRGÉS, ZÁPOR ÉS JÉGESŐ ÉS MINDEN VESZÉLYES ÉGIHÁBORÚTÓL KÖNYÖRÖGJÜNK AZ ÚRHOZ (Szakáld, gör.k., 1923)⁹²; VIHAR ELIBE SZENTELVE (Kisrosvágy, gör.k., 1932)⁹³.

Ez a helyzet marad a 20. században is, bár az első világháború igen mély nyomokat hagyott sok, azt követően öntött harang feliratában. Tudjuk, hogy a rekvirálás katasztrófát jelentett a hazai állomány számára. Nem meglepő tehát, hogy számos felirat megemlíti, miszerint egy rekvirált helyett készült a harang. Néha patetikus szavakkal, mint:

TESTVÉRED ELMENT HAZÁNKAT VEDENI

TE JÖTTÉL A MEGMARADOTTAKAT ISTENHEZ HÍVNI

(Farnos, ev., 1922)⁹⁴. Ugyancsak sokszor olvashatjuk, hogy a háborúban elesett hősök, vagy az adományozó hősi halált halt gyermeke emlékére öntötték. Pl. A VILÁGHABORÚBAN ELESETT VAJSZLÓI ROM.KAT. PLÉBÁNIA HÍVEINEK EMLÉKÉRE A FELEDNI NEM TUDÓ SZÜLŐK. (1927)⁹⁵. De kicsendül több feliratból a trianoni békediktátum reakciójaként elterjedt revizionista gondolat is. Így például nem egy harangon olvashatjuk Papp-Váry Eleménc egykor közismert versének, a „Magyar hiszekegy”-nek első versszakát, vagy ennek csak a harmadik sorát: HISZEK MAGYARORSZÁG FELTÁMADÁSÁBAN (pl. Királyegyháza, rk., 1926)⁹⁶.

A korszak patrióta gondolkodásmódja azonban helyenként ettől függetlenül is jelenkezik, mint például a fői evangélikusok 1926. évi harangján⁹⁷:

HALLGASD E HARANG SZÉP SZAVÁT,

IMÁDD ISTENT, SZERESD HAZÁD.

Ugyancsak jellemzőek e korszakra azok a feliratok, amelyek arról tanúskodnak, hogy a harang az Amerikába kivándorolt falubeliek anyagi támogatásával készült.

Ezt leszámítva a jelmondatok általában a korábbiaknak megfelelők. PL. MÁRIA, MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK (Garé, rk., 1930)⁹⁸. ISTEN DICSŐSÉGÉRE, SZENT JÓZSEF TISZTELETÉRE ÖNTETTE A VÁSÁROSDOMBÓI HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGE AZ ÚRNAK 1923. ÉVÉBEN⁹⁹. SZENT ANTAL, JÉZUS

BARÁTJA, OLTALMAZD HATÁRUNKAT (Ózdfalu, rk., 1928)¹⁰⁰. Protestáns harangokon többször olvashatjuk a MA HA AZ Ő (vagy ÉN) HANGJÁT (HANGOMAT) HALLJATOK MEG NE KEMÉNYÍTSÉTEK A SZÍVETEKET bibliai idézetet.¹⁰¹

A feliratok nyelve – egy-két latin szövegű harangétól eltekintve – magyar. Kivételt képeznek azonban több dunántúli, németek, vagy szerbek lakta község számára készültek. Közülük egy kis tolnai falu, Duzs 1936. évi harangján egészen különleges felirat olvasható: ERHALTE DIE GESUDHEIT UNSERES VIEHSTANDES (Őrizd meg az állatállományunk egészségét)¹⁰². Talán a fellobbanó német öntudatot tükrözi, hogy a Seltenhofer cég ezek feliratait az akkori német írásmód szerinti, u.n. gót betűkkel látta el, sőt magát is németül nevezte meg: GEGOSSEN IN DER GLOCKENGIESSEREI FRIEDRICH SELTENHOFER'S SÖHNE, SOPRON (Seltenhofer Frigyes fiai harangöntődjében öntetett, Sopron)¹⁰³. Mások azonban nem követték ezt, így a pécsi Rudle Ignác sem; minden harangján magyarul szerepel a neve.

A második világháború utáni években öntött harangokon is általában hagyományos feliratok, jelmondatok találhatók. Elvértve akad csak, amely a háborúra utal. Pl. HÁBORÚBÓL VALÓ MEGMENEKÜLÉSÜNK ... EMLÉKÉRE ÚJRAÖNTETTÉK A CSERKÚTI HÍVEK 1971-BEN.¹⁰⁴ Néha említi a felirat, hogy egy rekvirált (pl. Ózd, ev., 1948)¹⁰⁵, illetve a hadműveletek következtében elpusztult (pl. Sajóecseg, 1947)¹⁰⁶ harang pótlására készült, meg, hogy AZ ÁLLAM ÁLTAL AJÁNDÉKOZOTT ÉRCBŐL öntetett (pl. Kistar, 1948)¹⁰⁷, vagy a MAGYAR IPARÜGYI MINISZTERIUM AJÁNDÉKÁBÓL...KÉSZÜLT (Szentlőrinc, 1948)¹⁰⁸. A háborúban elesettekről viszont az akkori politikai légkörből kifolyólag nem emlékeznek meg. Ugyanakkor a változott idők új fogalmai is megjelennek a feliratokban: A KOMLÓSKAI DOLGOZÓK BÉKEHARANGJA (1948)¹⁰⁹. De szolgálta a harang a feliratával együtt a propagandát is: A DOROGI KOMMUNISTA PÁRT FALUJÁRÓI ÖNTETTÉK ÚJRA; LEGYEN E HARANG HÍRDETŐJE A BÉKÉNEK ÉS A SZERETETNEK (Piliszentlélek, 1948)¹¹⁰.

Ezzel szemben szinte a kuruc ősök szellemét idézi egy azonos évből származó harangfelirat: TYUKOD MAGYAR VOLT, REFORMÁRUS VOLT. MA IS AZ ÉS AZ IS MARAD MINDÖRÖKKÉ!¹¹¹

Jegyzetek

- 1 A feliratoknak, még az azonos témán belül is számtalan változatával találkozunk. Jelen tanulmányban a gyakrabban előfordulóakra, az egyes korszakokra jellemzőkre térünk ki, esetenként a különlegesekre is.
- 2 Adatfelvétel 1981. V. – PATAY: Corpus... 29., 8.t.1., 61.t.1.
- 3 KELEMEN Gyula: A beregi református egyházmegye. In: Fábián Sándor (szerk.): Szatmár, Ugocsa és Bereg k.e.e. vármegyék. Budapest, 1939. 388.
- 4 Adatfelvétel 1982. VIII. 29. – PATAY: Corpus... 25., 12.t.1., 63.t.1.
- 5 Adatfelvétel 1939. V. 22. – PATAY: Corpus... 27., 14.t.3., 63.t.6.
- 6 Adatfelvétel 1981. VIII. – PATAY: Corpus... 26., 12.t.3-4., 63.t.3.
- 7 Adatfelvétel 1981. VII. 13. – PATAY: Corpus... 21., 41.t.14., 59.t.1.
- 8 IPOLYI Arnold: Magyar műemlékek. I. Csallóköz. In: Arch Közl I. 1859. 105.
- 9 MIHALIK: Felsőmagyarországi...343.
- 10 Adatfelvétel 1966. V. 6. – PATAY: Corpus... 20., 3.t.1., 58.t.2.
- 11 Rómer Flóris hagyatéka. XL. doboz. (Lugossy József levele, 1864.) Kulturális Örökségvédelmi Hivatal.

- 12 Rómer Flóris jegyzőkönyve. V. 23. (1862) Kulturális Örökségvédelmi Hivatal.
- 13 Az Ér- és Berettyómellyéki...reformata eklésiák fundusainak...s egyéb szent eszközeinek ...laistroma. 1824. I. TtREL I.1.s.18. doboz.
- 14 Adatfelvétel 1983. X. 28. – PATAY: Corpus... 22–23., 7.t.3., 60.t.3.
- 15 Pl. Csikménaság, 1604. ORBÁN Balázs: A Székelyföld leírása... II. Csíkszék. Pest, 1869. 41.III. Bikfalva, 1640. Orbán Balázs i. m. III. Háromszék. Pest, 1869. 205.
- 16 Adatfelvétel 1989. V. 22. – PATAY: Corpus... 27., 14.t.4., 64.t.2.
- 17 A Bereghi Egyházi vidék Ref. Eklésiáinak javai. 1808. TtREL I.1.s.1.köt.
- 18 MIHALIK: Felsőmagyarországi...346.
- 19 Superintendensi visitatio. 1799. VII. 8. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Levéltár.
- 20 Adatfelvétel 1990. VI. 22. – PATAY: Corpus... 36., 36.t.1-2., 71.t.7.
- 21 Adalékok 1898.
- 22 KISS Kálmán: A szatmári reform. Egyházmegye története. Kecskemét, 1878. 488.
- 23 Historia domus. Bercel, rk. Plébánia. – PATAY: Nógrád 150.
- 24 Magyar Nemzeti Múzeum. Ltsz. 126/18 – PATAY: Corpus... 58., 56.t.3.
- 25 Adatfelvétel 1982. VI. – PATAY: Corpus... 28., 17.t.3., 65.t.5.
- 26 MIHALIK: Felsőmagyarországi...346.
- 27 Rómer Flóris hagyatéka. XV. doboz. 144. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
- 28 A Helvétziai vallás-tételt követő Szaboltsi T. egyházi vidékhez tartozó eklésiák javainak tabellái. 1809. IV. 16. TtREL I.1.s.5.köt.
- 29 Adatfelvétel 1982. IV. 21.– PATAY: Corpus... 34., 30.t.3-4., 7.t.4.
- 30 Magyar Nemzeti Múzeum. Ltsz. 55.15.C. – PATAY: Corpus... 48., 55.t.1-6., 85.t.3.
- 31 BALOGH István: Debrecen. Magyar Műemlékek. Budapest, 1958. 18.
- 32 Adatfelvétel 1968. V. 15.
- 33 Adatfelvétel 1983. V. 18. PATAY: Corpus... 30., 31.t.1-2., 66.t.6.
- 34 Adatfelvétel 1986. V. 14. PATAY: Corpus... 30., 32.t.1-3., 67.t.1.
- 35 Canonica visitatio. 1816. VI. 23. Ráday Levéltár, Budapest.
- 36 Adatfelvétel 1983. IV. 3.– PATAY: Corpus... 37., 38.t.3., 74.t.3.
- 37 Budapesti Történeti Múzeum. Ltsz. 20.304. – PATAY: Corpus... 39., 41.t.1-3., 42.t.1-4., 76.t.4.
- 38 Pl. Litka. 1691. Adatfelvétel 1983. VI. 29. – PATAY: Corpus... 38., 39.t.1-2., 75.t.1.,
- 39 A Helvétziai vallás-tételt követő Szaboltsi T. egyházi vidékhez tartozó eklésiák javainak tabellái. 1809. III. 5. TtREL I.1.s.5.köt.
- 40 FENICZY János: A nagybárkányi plébánia. In: Magyar Sion. 3. 1865. 38–39.
- 41 A Debretzeni Egyházi Vidékben lévő eklésiák javainak Conscriptiója. 1809. II. 1. TtREL I.1.s.20. doboz.
- 42 A Helvétziai vallás-tételt követő Szaboltsi T. egyházi vidékhez tartozó eklésiák javainak tabellái. 1809. II. 14. TtREL I.1.s.5.köt.
- 43 Canonica visitatio. 1817. VI. 24. Ráday Levéltár, Budapest.
- 44 Adatfelvétel 1991. V. 30. – PATAY: Szatmári...366.
- 45 Adatfelvétel 1997. IX. 9. – PATAY: Szatmári...372.
- 46 Hajdúdorog ref. öntötte Cserepi Ferenc 1786. Adatfelvétel 1993. VI. 8.
- 47 Református Egyház irattárta. Presbiteri jegyzőkönyv. I. 24. – PATAY Pál: Régi harangok. Budapest, 1977. 26–27. – Uő.: Hétszilvafás kismesek mint vándorló harangöntők. In: Folia Historica.
- 48 Adatfelvétel 1991. V. 28.

- 49 PATAY Pál: Beregi harangok. In: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. XLI. 444–445. 4. Függelék.
- 50 PATAY: Szatmári...390.
- 51 Adatfelvétel 1958. V. 6.
- 52 PATAY: Nógrád...171.
- 53 Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...160.
- 54 Publikálatlan. Az 1958. évi adatfelvétel eredményei.
- 55 Rómer Flóris hagyatéka. XL. doboz. (Telgárt Lipót levele.) Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
- 56 Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...157.
- 57 Pl. Téseny, rk. 1718. Adatfelvétel 1996. V. 14.
- 58 Canonica visitatio 1822. Esztergomi Főegyházmegyei Levéltár.
- 59 Pl. Dorogháza, rk. 1811. Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...152.
- 60 Adatfelvétel 1958. V. 16.
- 61 MOCSÁRI Antal: Nemes Nógrád vármegyének...esmértetesc. I. Pest, 1826. 370. – PATAY: Nógrád...155.
- 62 Adalékok.
- 63 Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...158.
- 64 Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...150.
- 65 Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...158.
- 66 Pl. Cserháthaláp, rk. Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...151.
- 67 Canonica visitatio 1881. VI. 15. EOL.
- 68 Pl. Gérce, ev. Canonica visitatio 1878. VI. 17. EOL.
- 69 Rómer Flóris jegyzőkönyve. IX: 64. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – PATAY: Nógrád...151.
- 70 Adatfelvétel 1955. – PATAY: Nógrád...158.
- 71 Rómer Flóris hagyatéka. XXXVII. doboz. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal – PATAY: Nógrád...151.
- 72 Adatfelvétel 1993. IX. 17. – PATAY: Nógrád...154.
- 73 Vereinigte Ofner-Pester Zeitung. 1835. Május 28. Nr.43. pag. 829.
- 74 Canonica visitatio. 1817. VI. 22. Ráday Levéltár, Budapest.
- 75 VÁRADY József: Tiszáninnen református templomai. Debrecen, 1989. 131. A harang elpusztult.
- 76 Adalékok 1898.
- 77 VÁRADY József: Tiszántúl református templomai. II. Debrecen, 1991. 889.
- 78 Adalékok 1898.
- 79 Adalékok 1898.
- 80 Adalékok 1898.
- 81 Canonica visitatio 1847. V. 19. EOL.
- 82 A Szathmári Egyházi Vidékbe eső Ekklesiáknak és Ekklesiák javainak Conscriptiója. 1809.II.4.TtREL I.1.s.6. köt.
- 83 PATAY Pál: Régi harangok. Budapest, 1977. 41–42. kép.
- 84 Kérdőív, ref. 1958. VI. 14.
- 85 Canonica visitatio 1863. X. 21. EOL.
- 86 Adatfelvétel 1968. X. 29.
- 87 Canonica visitatio 1840. VI. 18. EOL.
- 88 Canonica visitatio 1817. X. 17. EOL.
- 89 Canonica visitatio 1864. VI. 7–8. EOL.

- 90 Kérdőív, ev. 1961. IV. 16. EOL Északi Egyházkerület Levéltára.
 91 Kérdőív, ref. 1958. VI. 12.
 92 Adatfelvétel 1995. VIII. 8.
 93 Patay Róbert személyes adatfelvétele 2000.
 94 Kérdőív, ev. EOL Déli Egyházkerület Levéltára. 5. doboz.
 95 Adatfelvétel 1998. V. 4.
 96 Adatfelvétel 1996. V. 14.
 97 Kérdőív, ev. 1959. IX. 26. EOL Déli Egyházkerület Levéltára. 5. doboz.
 98 Adatfelvétel 1997. VI. 25.
 99 Adatfelvétel 2000. V. 2.
 100 Adatfelvétel 1998. V. 5.
 101 Pl. Csövár, ev., Adatfelvétel 1998. I. 20.
 102 Kérdőív, rk. 1982. VI. 7.
 103 Pl. Borjád ev. Adatfelvétel 1998. V. 6.
 104 Adatfelvétel 1993. IV. 28.
 105 Kérdőív, ev. 1959. V. EOL Déli Egyházkerület Levéltára.
 106 Kérdőív, ref. 1958. VI. 10.
 107 Adatfelvétel 1996. VI. 19.
 108 Adatfelvétel 1993. IV. 28.
 109 Adatfelvétel 1999. V. 31.
 110 Adatfelvétel 1958. V. 20.
 111 Adatfelvétel 1991. V. 27.

Rövidítések

Adalékok	Az egyes egyházközségekre vonatkozó kérdőíves adatgyűjtés „Adalékok” címszó alatt. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Adattár.
Adatfelvétel	Szerző személyes helyszíni adatfelvétele.
EOL	Evangélikus Országos Levéltár, Budapest.
Kérdőív, ev.	Kérdőíves harangfelmérés 1958–1961. EOL.
Kérdőív, ref.	Egyházközségek műtárgyainak kérdőíves adatfelmérése. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest.
Kérdőív, rk.	Kérdőíves harangfelmérés 1982. Országos Katolikus Gyűjteményi Központ, Budapest.
MIHALIK: Felsőmagyarország...	MIHALIK József: Felsőmagyarországi régi harangok és harangöntők. In: ArchÉrt XVII. 1897. 342–347.
PATAY: Corpus...	PATAY Pál: Corpus campanarum antiquarum Hungariae. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt. Budapest, 1989.
PATAY: Nógrád...	PATAY Pál: Nógrád megye harangjai. In: Művészettörténeti Értesítő. 1959. 149–177.
PATAY: Szatmári...	PATAY Pál: Szatmári harangok. In: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. XXXIX–XL. 1997–1998. 361–412.
Tt.REL	Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen.

Geschichte im Spiegel von Glockeninschriften

Resume

Gott segne den Ungarn! – kann man auf einer 1856 gegossenen Glocke lesen. Für die Gedankenwelt der Bach-Ära, der Periode der habsburgischen Unterdrückung nach der Niederlage des Freiheitskampfes 1848/49 ist besonders typisch, wie sich unter den Idealen des Geistlichen der Ortschaft Lórántháza im Komitat Szabolcs der Glaube und die Heimatliebe miteinander so eng verflochten haben. Die Glockeninschriften spiegeln die Gedankenwelt der Zeit, in der sie gegossen wurden, wider.

Die Glockeninschriften werden aus drei Themenkreisen zusammengesetzt. Einerseits verraten sie, wer, wann und wo die Glocke gegossen hat, andererseits geben sie an, warum, zu welchem Zweck, unter welchen Umständen und für wen die Glocke gegossen worden ist. Drittens kann man außerdem eine Devise gewöhnlich religiösen Inhalts, ein Zitat aus der Bibel, oder ein kurzes Gebet darauf lesen. Die einzelnen Themen können voneinander unabhängige Sätze bilden, aber oft werden sie kombiniert, manchmal bilden sie einen einzigen knappen Satz. Der Verfasser der Texte ist der Glockengießermeister, bzw. der Auftraggeber, der Donator, es hängt vom Thema ab.

Die Glocken wurden im Allgemeinen seit dem 14. Jahrhundert mit Inschriften versehen. Die frühesten bekannten Glockeninschriften in Ungarn stammen aus dem 15. Jahrhundert, bzw. aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Infolge der 150 Jahre langen Türkenzeit sind uns vom Gebiet des heutigen Ungarns leider nur wenige Inschriften bekannt, die meisten kennen wir aus Siebenbürgen, oder Oberungarn. Diese haben der klerikal gesinnten Gedankenwelt des Mittelalters entsprechend einen religiösen Charakter. Die Texte wurden meistens lateinisch, seltener deutsch verfasst, da die meisten Glockengießer das Deutsch als Muttersprache hatten. Auf Glocken, die nach der Mitte des 16. Jahrhunderts gegossen wurden, finden wir solche Inschriften, die die Geistigkeit des Mittelalters widerspiegeln, nur selten. In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts erscheinen Inschriften neuen Typs, den Ideen des Protestantismus entsprechend. Aber einige Inschriften – religiöse Sentenzen – folgen auch des Weiteren den mittelalterlichen Traditionen, wenn der Inhalt der protestantischen Gedankenwelt entspricht. Es gibt Inschriften, die öfters vorkommen, wie z. B. die folgende Inschrift: VOX MEA VOX VITAE VOCO VOS AD SACRA VENITE.

Die frühesten ungarischen Glockeninschriften stammen aus dem 17. Jahrhundert. Sie haben aber einen ganz anderen Charakter. Sie bestehen nur aus einigen Worten, zeigen den Ortsnamen und die Namen oder Monogramme der Vorsteher der Siedlung. Seit dieser Zeit geben auch die Glockengießermeister ihren Namen gewöhnlich an; und zwar die, die deutscher Abstammung sind, mit großer Vorliebe in Reimen: DURCH FEYER FLOSS ICH GEORG WIERD IN EPERIES GOSS MICH. Auf den meisten Glocken finden wir aber weder den Namen des Auftraggebers, noch des Besitzers (der Kirche), nur den des Meisters selbst. Daraus können wir darauf schließen, dass diese Stücke nicht auf Bestellung angefertigt wurden. Der Meister goss diese Glocken zum Verkauf, die Gemeinden / Kirchen konnten eine von den fertigen Glocken wählen, und zwar eine, die ihnen entsprach und die sie bezahlen konnten. Während des 17. Jahrhunderts beeinflusste das Barock auch die Glockeninschriften. Sie wurden länger und häufiger. Die von den Donatoren verfassten Texte verwahrten manchmal sogar auch im 18. Jahrhundert ihren weitschweifigen Charakter. In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts verbreiteten sich dann die ungarischen Inschriften im ganzen Land, in der Reformperiode besonders. Der Glockengießer Michael Heidenberger (1817–1839) in Losonc /heute Lučenec in der Slowakei/ gab seinen Namen ausschließlich

lateinisch an, aber sein Sohn nannte sich schon in den 1840-er Jahren Heidenberger József sogar auf Glocken, die sonst eine slowakische kirchliche Inschrift hatten. Selbstverständlich wurden die der Kirche bezüglichen Texte auf Glocken der Kirchen von Ortschaften, die von Nationalitäten bewohnt sind, in deren Muttersprache verfasst. Jedenfalls gaben schon etwa um 1860 alle im Gebiet vom heutigen Ungarn einst tätig gewesen Meister auf Glocken, deren Inschrift ungarisch verfasst war, auch ihren Namen ungarisch an, unabhängig davon, ob sie Deutsch als Muttersprache hatten. Man muss aber hier bemerken, dass es auf relativ vielen Glocken keinen Hinweis in der Inschrift auf den Besteller gibt. Die Ursache dafür liegt darin, dass die Kirchengemeinden schon Anfang des 19. Jahrhunderts lieber fertige Glocken vom Glockengießer kauften, und nicht bestellten d. h. gießen ließen. Wie wir schon erwähnt haben, entstanden auch gereimte Inschriften, entweder vom Besteller, oder vom Glockengießer verfasst. Im Laufe des 19. Jahrhunderts erscheint ein neues Element im Text: der Patriotismus. Den frühesten Beweis dafür finden wir auf einer Glocke aus dem Jahr 1806, die "MAGYAROK ISTENÉNEK DÍCSÓSÉGÉRE" ... [ZUR EHRE GOTTES DER UNGARN...] gegossen wurde /Szamoskrassó, heute Cărașeu, ref., Rumänien/. So taucht der Revolutionstag 15. März 1848 in einer Glockeninschrift interessanterweise aus einer deutschsprachigen Gemeinde auf, aus dem Turm der evangelischen Kirche von Zurány /heute Zurndorf, Burgenland, Österreich/.

Ein weiteres neues Element erscheint Mitte des 19. Jahrhunderts in den Inschriften. Auch zu dieser Zeit ließen die Donatoren die meisten Glocken "ISTEN DÍCSÓSÉGÉRE" [ZUR EHRE GOTTES] gießen, aber zum Andenken an ein verstorbenes Familienmitglied (so Eltern, Gatte/Gattin, Kind). Ein frühes Beispiel dafür ist die so genannte "Eszter-Glocke" der reformierten Kirche der Innenstadt von Miskolc, die "... EGYETLEN KEDVES KISLÁNYUNK BAT" ESZTER EMLÉKÉRE ..." [ZUM ANDENKEN AN UNSER EINZIGES LIEBES TÖCHTERLEIN ESZTER BAT"] von den Eltern wurde gießen lassen.

Der Erste Weltkrieg hat tiefe Spuren auch in den Inschriften von vielen danach gegossenen Glocken hinterlassen. Die Requisition der Glocken bedeutete eine echte Katastrophe für den heimischen Bestand. So gar nicht überraschend erwähnen zahlreiche Inschriften, dass diese oder jene Glocke an die Stelle einer requirierten Glocke gegossen wurde. Von einigen lateinisch verfassten Texten abgesehen sind diese Inschriften ungarisch geschrieben. Eine weitere Ausnahme dabei bilden diejenigen Glocken, die für von Deutschen oder Serben bewohnte Gemeinden in Transdanubien gegossen wurden. Auch auf den nach dem Zweiten Weltkrieg gegossenen Glocken befinden sich im Allgemeinen traditionelle Inschriften, Devisen. Nur selten kommen auf den Krieg hinweisende Texte vor.

Haider Edit

A Magyar Nemzeti Múzeum Játékgyűjteményének babái Történeti áttekintés

A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tárának gyűjteményébe az első játék, az 1810-ből való empire baba 1932-ben lett leltárba véve. A grödeni babákra emlékeztet, puhafából faragott, hosszúlábú, vékonykarú, arca azonban igényesen metszett, rövid, fekete haja és arcocskája kecsesen festett, lakkozott. Eredeti empire szabású, világoskék atlaszból készült ruhát visel, felső ujjai és rövid dereka bouillon szálakkal díszített. Egykori fekete selyembárony rózsaszín csokros kalapja ma már hiányzik, lábán festett, fehér harisnya és akkori divatos piros festett félcipő. (1. kép) A hölgybaba (ltsz.: 1932.77.; 28 cm) műtárgycsere útján

1. Grödeni típusú festett baba, eredeti empire ruhában. 1820-as évek.

2. Viaszfejú, fatestű huszárbabák eredeti öltözetben. 18. század vége. Ernst Lajos gyűjteményéből.

került a múzeumba. A tulajdonos tisztában lehetett a baba értékével, a múzeum pedig elfogadó döntésével egy új műtárgycsoport befogadását indította el. Bár valószínű, hogy a baba inkább a korabeli divatot volt hivatva képviselni, mint játék baba mivoltát, mert tudjuk, hogy egyes európai országokban a babák a divatlapok rendszeres megjelenéséig a divat hírnöke szerepét is betöltötték. Hasonló minőségű grödeni babákat a babákról szóló szakirodalomban nem találtam.

1985-ben a Coleman-hölgyek – a Washingtonban élő Dorothy és Evelyn Jane Coleman, anya és lánya, babaszakértők és gyűjtők, több babaológiai szakkönyv írói – magyarországi látogatása alkalmával Dr. Moskovszky Éva, az ismert kultúrtörténész, játékgyűjtő és játékszakértő társaságában – aki akkor a MNM Régészeti Könyvtárának tudományos munkatársa volt – meglátogatták a múzeum játékgyűjteményét. Néhány babáról megállapították, hogy ritkán előfordul, szép darabok, többek között az említett empire babáról is. Fényképét rövid leírással babaenciklopédiájukban közölték. (1)

A gyűjtemény legkorábbi játéka két viaszfejű, fából faragott, eredeti öltözetű, fehér prémes, aransújtásos, vörösruhás, süveget, kardot és tarsolyt viselő huszárbaba (ltsz.: 1939. 51. a,b; 17 cm) és két pici (4 cm) mívesen faragott és színezett lovon ülő fahuszar a 18. század végéről. A huszárok a neves műgyűjtő, Ernst Lajos történelmi tárgyú- és iparművészeti gyűjteményének 1939-es árverése alkalmából kerültek a múzeumba. (2) (2. kép)

1941-ben a de Geramb olasz származású felvidéki család hagyatékából 18. századi betlehemes figurákat vásárolt a múzeum (ltsz.: 1941.20.5.) (3. kép). A karácsonyi betlehem állításának Olaszországban régi hagyományai vannak. A bábuk mozgatható marionettfigurák. Az apostolalakok feje és teste fából faragott, mozgatható karokkal. Az egyik lábuk rövidebb, amelyből hegyes szög áll ki, hogy az események során a helyüket változtatni tudják. Ruházatuk hosszú ujjas tunika brokátpalásttal. Jézus alakja fából faragott, mozgatható karokkal, hosszú, fekete hajjal, szakállal, bajusszal, helyváltoztatásra alkalmas szeges lábbal, ruhája hosszú ujjú brokát köpeny. A figurák másik csoportja, a főpapok fa- és dróttestű alakok, viaszfejű, mozgatható farkarokkal. Viseletük hosszú ruha, tunika, palást. Mindezt kiegészíti egy lengyel nemes figurája, fából és drótból készült, csipőben mozgatható testtel, viasz karokkal, viaszfejen barna haj és kis bajusz. Ruházata vörös brokát kaftán széles övvel, karimás süveggel. Párja a nemes dáma, viasz fejen szőke haj, testén fehér csipkeszegélyes vászon alsóruha, arannyal átszőtt tunika, széles övén üvegcsat. A figurák magassága 17 cm. A bábuk mozgathatóak, de nem öltöztethetőek. A faragott faarcok finommetszésűek, míg a viaszarcok kissé deformálódtak. A bábuk készítési módja egyszerű, de művészete el- lenére is házilagos jellegű.

3. Betlehemi együtteshez tartozó, fából faragott marionett-figura, Szepességből. 18. század

2001-ben egy 18. századi itáliai, igen finom kidolgozású, eredeti öltözetű betlehemes csoporttal gazdagodott a játékgyűjtemény. A figurák magassága 38-33 cm. Az alakok arca, végtagjaik kidolgozása művészi munka. Viseletük is igényesen varrott, a bábukészítés egyszerű alkotásai. Természetesen nem játékbabák, de a míves korabeli bábukészítés lehetőségét jól reprezentálják. (3)

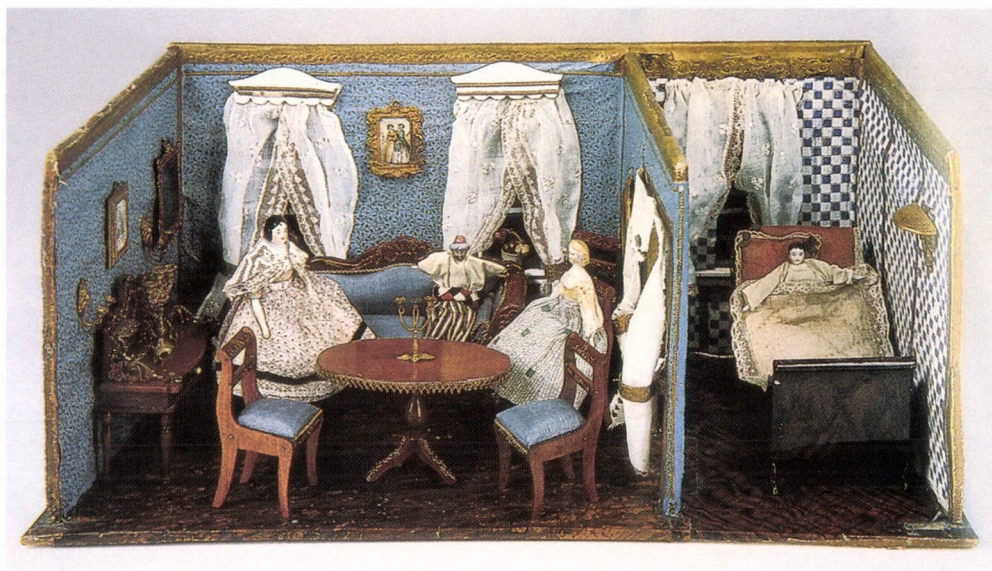
1950-es években Tápay Szabó Gabriella, az Újkori Osztály vezetője, az eddig alkalomszerű és inkább kultúrtörténeti értéként bekerülő játékok mellett fontosnak tartotta a tudatos játékgyűjtést. (4) Ezt a törekvést támogatta Höllrigl József művészettörténész, az Iparművészeti Múzeum volt igazgatója, később a Magyar Nemzeti Múzeum nyugdíjas tanácsadója, aki egy hölgybábát ajándékozott a múzeumnak. A baba valószínűleg Németországban készült, de az angol „Anna királynő” típusú babákkal mutat rokonságot. Arca test-színű viaszbevonattal, egymáshoz közel ülő, mandulaivelésű üveg szemei határozzák meg karakterét. Teste fűrészporral töltött vászon, végtagjai lakkfestékes gipszréteggel vannak

bevonva. Magas, kontyos, fürtös, szőke frizurája piros pettyes, uszályos mull-ruhája, tunikája az 1870-es évek divatja szerint készültek. A 46 cm-es hölgybabát egy nyitrai kislány, Kalinai Antónia kapta az 1870-es években (Ltsz.: 1951.148.) (4. kép).

A kitelepítések idején, 1953-ban a Patay-család a Magyar Nemzeti Múzeumba letétbe helyezett tárgyai között volt egy két szobából álló babalakás. (5) (Ltsz.: 1961.44. Babák: 1961. 54–58.) Kívül fehérre festett, belül kárpitozott, karnissal, függönyökkel felszerelve, a kisebb szoba hálóznak, a nagyobb szalonnak berendezve. Az

4. Viaszfejű hölgybaba az 1870-es évekből korabeli divat szerint öltöztetve.

5. Prónay Róza babalakása az 1860-as 1880-as évekből.

elegáns otthon lakói 10–12 cm-es, porcelánfejű és -végtagú, fűrészporral töltött vászon testű figurák. Két hölgybaba haja modellált, feketére festett, kontyos. Az ő öltözetük túllszoknya és pelerin. A szőke, hálós főkötös, modellált hajú hölgy buggyos ujjú túll blúzt és kockás, hosszú szoknyát visel. Társalkodó társuk modellált hajú, turbános, szakállas, csikos buggyos török úr. A hálószoba babái fekete, göndörített, modellált frizúrával, fehér vászon-ingben láthatóak. A babák az 1860–80-as évekből valók. (6)

A babalakás értékét növeli eredeti tulajdonosának, báró Prónay Rózának hátul, a ház falán olvasható írása: „1855 vagy 56-ból való, 1858 vagy 59-ben karácsonyra feledhetetlen Édesanyám s szeretett Jenny Louise nevelőnőm által újból kárpítózva kaptam ajándékba”. A babalakás történetén keresztül szintén báró Prónay Róza feljegyzéseiből kapunk hírt egy korai babakiállításról is: „1914-ben a hadjárat alatt hadbavonultak gyermekei felsegélyezésére rendezett babakiállításon volt kiállítva, s hírlapilag is kis volt emelve, mint értékes régiség”. (7) A babalakást a babaházba való babákkal később Patay Tiborné a múzeumnak ajándékozta.

Néhány bababútorral és a BÁV-tól vásárolt pici ezüst edényekkel, bútorokkal gazdagított időközben a gyűjtemény (8), amikor az 1953-ban létrehozott Játéktervező Intézetet 1957 januárjában egyik napról a másikra megszüntették. Az intézet a játékipar fejlesztési koncepcióján túl a magyar játékipar hagyományait kívánta feltárni, és régi játékok összegyűjtésével a Sonnebergi Játékmúzeum példájára egy hazai játékmúzeum szervezéséhez kezdett hozzá. Hirdetések során régi játékokat vásároltak, és valószínűleg így került a tulajdonukba két igen érdekes játékgyűjtemény. (9)

A feloszlatakor az intézet munkatársai értesítették a Magyar Nemzeti Múzeumot. Egy lista és árjegyzék kíséretében, vételre ajánlották az Undi Mariska és Lexáné-féle gyűjteményt, mely több mint 260 tételt számlált. Tápay Szabó Gabriella hivatkozva arra, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumnak már van játékgyűjteménye, javaslatot tett azonnali megvételükre. (10)

6. Fakató, grödeni minta után Besztercebányáról való játékbaba a 20. század első harmadából. Undi Mariska gyűjteményéből.

Undi Mariska (1877–1959) a gödöllői művésztelep szellemében és stílusában dolgozott, játékokat, gyermekszobát, iparművészeti tárgyakat, kézimunkákat, gobelineket tervezett és készített, képeket festett, gyermekkönyveket illusztrált. (8. kép) Játékgyűjteménye nagyrészt faragott, esztergált háziipari és iparművészek által előállított játékokból áll. (11) Gyűjteményéből való a grödeni völgyből, Dél-Tirolból származó *fakató*, a 19. század első felétől a 20. század 40-es éveig előállított játékbaba. (6. kép) A kedves figura, amely vásári áru volt és az I. világháborúig a lányok kedvenc öltöztetőbabája, festett arcú, gömbfejű, ízületeiben mozgó fababa, a derekán vörös bőrpánttal vagy anélkül. A kollekciónban megtalálhatóak még az Érchegységéből való apró fajtékok, fakatonák, a bertheshadeni minta után Besztercebányán készített, esztergált és festett ringatós fababák, esztergált festett pólyásbabák, kalapos hölgyek a 20. század első harmadából. (12) Német iparművész alkotásai a fából esztergált, festett kofák ízes, karakteres figurái (M: 14 cm, Ltsz.: 1959.1392. batyus, 1393. kosaras). (7. kép)

Undi Mariska gyűjtötte az egzotikus keleti játékokat is. Ilyenek a kozák viseletű szuvenír fiúbaba, az indiai kordé emberkével fából, brazil lovacska lovárnővel, festett textilből, és egy kicsi négerbaba cserépből. A gosho típusú japán baba, amely fehérre festett cserépből készült ülő kis gyermekfigura, a kobe típusú fekete massa szörnyalak, de megtalálható a színes papírból formált tachibina bábu is. (13) Több, fából munkált kicsiny emberalak is része a gyűjteményének, amelyek nem sorolhatók

7. Német parasztasszonyok Franz Ringer iparművész kollekciójából. Undi Mariska gyűjteményéből.

egyértelműen a babák közé, de mégis bábuk. Ilyenek például az apró betlehemes figurák, a lovas alakú füttyülők, a tornászó alak faállvánnyal, a faputtonyos ördögalak, a grödeni evezős férfialak. Ezek közül ki kell emelni „Péterke királyfi szekere” mesekocsijának egyetlen fennmaradt festetlen orsófiguráját (M: 13,5 cm, ltsz.: 1959. 1519.). (9. kép) A mesekocsit az Iparművészeti Társaság 1904-es gyermekjáték pályázatán második díjjal jutalmazták. A kocsis hollétéről nem tudunk, csupán fotó és rajz maradt fent róla. (14) Az Undi-gyűjteményben megtaláljuk a gödöllői művésztelphoz tartozó Juhász Árpád fából metszett kicsiny, lapos, talponálló, mindkét oldalán festett színes matyófiguráit (8 db). (15) (M: 6 cm M: 5,5 cm, ltsz.: 1959.1541. 1959.1545.) (10. kép)

A babák szempontjából gazdagabb az úgynevezett Lexáné-féle gyűjtemény, több mint ötven babával. Ezek eredeti tulajdonosa Meyfer Antalné Palheim Irén gyermektelen ügyvédfeleség. Lexáné, Palheim Irén unokahúga, gyermekkorában gyakran meglátogatta nagynénjét, mert sok öröme telt a két üveges vitrinben elhelyezett babagyűjtemény látványában és a babákkal való foglalatosságban. Találkozásunk alkalmával meglepetten értesült arról, hogy Palheim Irén játéakai az ő nevével kerültek be a Játéktervező Intézetbe. Elmondta, hogy a kitelepítések idején a babák és játékok egy fiókos szekrény aljába voltak elcsomagolva. Két ÁVH-s nő más értéket keresve dühödten, papírjából kibontva dobálták a féltett tárgyakat a padlóra. Palheim Irén unokahúga nevént mentette át gyűjteményét, amit valószínűleg a Nemzeti Múzeumnak való átadás alkalmával vonhattak össze Undi Mariska gyűjteményével. Palheim Irén két játékkal teli vitrinéről annak idején fotó készült, amit unokahúga szíves volt átadni a múzeumnak, hogy másolatot készíthessünk róla. (11. kép) Az eredeti két vitrin szintén Lexáné tulajdonában van nagynénjétől rámaradt kicsiny posztó karácsonyfával, több fonott kosárákával és gyékényjátékokkal. A fotón látható nagyméretű, többnyire magyar népviseletbe öltöztetett iparművészeti babák nem tudjuk hová kerültek. Jellegetes ipar-

művészi munka az 1920–1930-as évekből az öreg parasztgazda, festett papírmasé fejjel, ragasztott bajusszal, posztó pörge kalappal, szájában pipával (ltsz.: 1959.1387.). Teste préselt massa, kitömött karokkal, élethű viseletben (27 cm) (12. kép). Itt említem meg, bár későbbi vásárlás, ismeretlen iparművész munkája, a Trianon utáni hangulatot kifejező jelenet: faragott faállványon fekvő boroshordóra rávésve: „búsan vígad a magyar”, körülötte négy alak, hegedülő cigány, táncoló legény és öreg és egy jómódú tekintélyes gazda csendes mulla-

8. Undi Mariska szobájáról festett akvarellje a játékvitrinnel, 1930-as évek. (Undi Flóri tulajdonából)

9. Orsófigurácska Undi Mariska „Péterke királyfi szekere” mesekocsijának figurája. 1904.

10. Gyermeket kocsiban húzó matyó leány. Juhász Árpád festette fa matyó figuráinak sorozatából.

11. Palheim Irén üvegvitrine a babagyűjteménnyel. 1930-as évek.

tozását ábrázoló együttese. Magyar népviseletbe öltöztetett iparművészeti nőalak nincs a gyűjteményben.

Iparművész keze alól kerülhetett ki egy biedermeier öltözetű hölgy, stilizált festett fa fején nagy kalap, drótvázás teste pamuttal tekert, öltözete bokáig érő fehér nadrág, alsószoknya, fölötte kockákból összeállított krinolin, lábán finom bőr cipő, légies mozgékony jelenség (17 cm). Feltehetően iparművészeti munka a pamutból készült drótvázás testű rokokó babapár posztóval bevont talpazatra helyezve (8 cm). Hasonló kivitelben egy sokác viseletű babapár. Ez a bábukészítési mód más európai országban is divatos volt. Népviseletes szuvenir babák között legtöbb az ausztriai Tirolból való. A 20. század első felében divatos üdülőhely változatos viseletét őrző, nagy hagyománnyal rendelkező játékkészítő központ háziipari és egyedi készítésű babák tömegét kínálta. A gyűjtemény legszebb viseletes babapárja porcelán fejű, tömött testű, tiroli viseletű, vastag kötött harisnyával, fekete bőrsaruval, rendkívül elegáns szép, visszafogott, élethű kivitelben (25 cm). Van kaucsuk fejű tiroli babapár is (22 cm) drótvázás testtel, biszkvit porcelán fejű drótvázás testtel (10 cm) egyszerűbb kivitelben. Megemlíteném egy későbbi vásárlású faragott fa-arcú és -végtagú felső ausztriai viseletű asszony divatfiguráját az 1890-es évekből, amely eredetileg üveg bura alatt állhatott. (Ltsz.: 1975.20.) (13. kép) Szép kivitelű, méltóságot sugárzó asszony tökéletesen varrt kosztümben. Ez az egyetlen divatfigura bábu a gyűjteményben (kb. 40 cm). Lengyel babapár Palheim Irén kollekciójából, porcelán fejű massa testű igazi hajú készen vásárolt babák, régi lengyel nemesi viselet kissé stilizált iparművészeti kivitelben (26 cm). Orosz babapár porcelán fejjel és vatta testtel stilizált ruhában. Elképzelhető, hogy szuvenir babák voltak, de lehetnek hazai öltöztetésűek is. Egy porcelán fejű rokokó babapár az 1920–30-as években készült rózsaszín selyemfrakkban, a leánybabán is rózsaszín toalett (25 cm), talpon állók (Ltsz.: 1959.1479.1480.). (14. kép) A lengyel, az orosz és a rokokó babapár fellelhető Palheim Irén üveges vitrinszekrényéről készült fényképen. A gyűjteményéből származó legtöbb baba 8–13 cm közötti porcelán, mozgatható kezű és lábú, különféle módon öltöztetve. A kislánybabák általában fantázia ruhát viselnek, ilyen a spanyol és török baba öltözete, de megtaláljuk a szobalányt, az öregasszonyt, az iker pólyást tartó nagymamát is. A fiú babák között megtaláljuk a lift-boyt, a Napóleon kultusz kései hatására homlokba vágott igazi hajú, marsallbottal, vállszalaggal, gomblyukban virágcsokrocskával, feszes fehér mellénybe, térdnadrágba és rövid fekete kabátba öltöztetett Napóleon babát (9 cm), valamint a ragasztott hajú és bajuszú porcelán fejű tömött testű selyembrokát dolmányba, kék szűk posztónadrágba sötétvörös szattyánbőrscizmába öltöztetett Rákóczi babát (13 cm), melynek kivitele kissé elnagyolt.

Az 1900-as évek első harmadában arisztokrata és polgári körökben az asszonyok kedvelt időtöltése a babáknak különböző tájegységek vagy történelmi korok stílusa szerinti öltöztetése. Ezek a műkedvelő társaságok időnként kiállításokon mutatták be öltöztetett babáikat. A Bölcsődei Egyesület hölgyeinek a Károlyi-palotában rendezett babakiállításán (1910) hagyományos porcelánfejű babákkal jelentették meg Maria Antoinettet és családját Le Brun festménye nyomán, de magyar népviseletbe öltöztetett babákról is hírt ad a korabeli sajtó. (16)

Az 1914-es londoni babakiállításra francia babákat (biszkvitporcelán fejű, massa vagy fából esztergált, gömbcsuklós testű) öltöztettek, bár ekkor már külön e célra készített, felnőtt arányos babatestek is beszerezhetők voltak. A babaöltöztető hölgyek közül Náday Pál, a Magyar Iparművészet 1913-as Műkedvelők Kiállításán szereplő Zadubánszky Irén munkáit méltatva így ír: „Egy szót had szóljunk arról a stílusszeretetről és kitarásról, mellyel Zadubánszky Irén mutatkozik be, régi magyar úridámák módjára felöltöztetett babáival. Egy külön vitrinában sorakoznak ők, pipesen, kecsesen, ragyogva a selymek és velúrok sokaságában, násfákkal és kősonytyúkkal felcicomázva: történelem az üvegállványon.” Zadubánszky

12. Öreg parasztgazda. Iparművész munka Palheim Irén gyűjteményéből.

13. Divatfigura. Felsőausztriai viseletű asszony. 1890-es évekből.

14. Rokokó ruhába öltöztetett babapár Palheim Irén gyűjteményéből.

Irén babái közül az Iparművészeti Múzeum tíz darabot őriz. Mindezt azért említettem, mert lehetséges, hogy Palheim Irén is kapcsolatban állt valamelyik babaöltöztető társasággal és mint divatos jelenség, vitrineit különböző játékokkal és díszként használt babafigurákkal, köztük igényes iparművészeti alkotásokkal töltötte meg.

Az 1920-as években a porcelán babák mellett egyre több celluloid baba került piacra. Palheim Irén ezek közül is a kisebb, 20 cm alatti babákat gyűjtötte. Mozgatható kezű, lábú kislánybabájának házi horgolású a ruhája, néger babáján színes gyapjúfonal szoknya, kacsintó szemű bohócbabája kék-sárga ruhát, a fürdőruhás hölgybaba narancsszínű selemtrikót visel. A két utóbbi baba szintén fellelhető a fényképen. Fából faragott fehér ruhás anygalkáiból egy darab maradt meg és több különféle apró bábu, amelyek nem tartoznak kifejezetten a babák körébe, ilyen pl. a szánkót húzó Mikulás figura. Lexánétól tudjuk, hogy Palheim Irént az ötvenes évek elején többször meglátogatta egy idős iparművész nő barátnője, akivel együtt öltöztettek babákat, de nevére nem emlékezett. A leírás alapján talán Mészáros Annára gondolhatunk, aki csodálatosan kedves és élethű babákat készített. Piroska babáját – a farkassal együtt – Moskovszky Éva édesanyjának ajándékozta, amikor elhagyta az országot. (17) Palheim Irén egykori gyűjteményében lévő iparművészeti alkotások készítőit nem tudtuk azonosítani, mivel a karakteres közép- és nagyméretű babák eltűntek.

Undi Mariska és Palheim Irén gyűjteményének megszerzésén felbuzdulva, Tápay Szabó Gabriella és Sándy Erika művészettörténész játékkiállítászt rendeztek a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A kiállítás címe: „Magyar múzeumok játékkincsei” volt. (18) A Magyar Nemzeti Múzeum anyagán túl, a debreceni Déri Múzeum, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum, a szegedi Móra Ferenc Múzeum, a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának és Fegyvertárának anyagából válogattak. A kiállításnak olyan nagy sikere volt, hogy a következő évben bemutatták Békéscsabán, Debrecenben és Szegeden is. A kiállítás hatására egyre több régi játékot ajánlottak fel a múzeumnak. 1968-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Dísztermében Moskovszky Éva és Igaz Mária néprajzos rendezői irányításával megvalósult az addigi legnagyobb játékkiállítás „Gyermeki játékok” címmel, tematikus játéktörténelmi koncepcióval, ahol a babák fejlődéstörténete külön hangsúlyt kapott. (19) Moskovszky Éva és édesanyja, Moskovszky Lajosné magángyűjteményének legszebb babái is bemutatásra kerültek.

15. Mázas porcelánfejű, modellált hajú, hosszú végtagú, bőrtestű hölgybaba.

1998 szeptemberétől Székesfehérváron a Megyeház utcában „Fehérvári babaház Moskovszky Gyűjtemény” címen látható az egész játékgyűjtemény. A babák méretarányos, mives, babaházi környezetben korabeli bababútorokkal és kiegészítőkkal berendezett szobákban, szalokban, hálóban, nappaliban, gyerekszobában, babakonyhában, bababoltban, iskolában, templom-

ban, színházban, egykorú vagy korhűen rekonstruált babaöltözetben mindannyiunk örömeire tekinthetők meg. (20)

A vételre ajánlott vagy ajándékozott babák nagyjából közvetlenül a babáit megbecsülő felnőtt tulajdonostól vagy örökösöiktől valók. A múzeum szívesebben vásárol, ha az eladó a tárgyra vonatkozó hiteles adatokkal rendelkezik. Ismeri a baba származását, tulajdonosához kerülésének módját.

Tekintsük át a múzeum babáit típusonként, kronológiai sorrendben!

Mázás porcelán fejű babák. Ezek általában modellált, festett hajú, festett szemű és arcú kecskebőrrel bevont testű, fűrészporral vagy kóccal töltött széles csipőjű, hosszú karú, lábú, combtőben és térdben hajlítható hölgybabák. (15. kép) (Ltsz.: 1959.1472.) A nagyobbak 70–90 cm-esek, a közepes méretűek 40–50 cm hosszúak. A fejek jelzés nélküliek, de tudjuk, hogy legtöbbször Németországban, ritkábban Csehországban készültek. Bécsben is állítottak elő mázas porcelánfejeket, de ilyen nincs a gyűjteményben. Egyes babáknak igen gazdag ruhatára van, korabeli 1870–1890-es évek divatja szerinti alsóneműk, ruhák, uszályos turnírral, kabátkák, pelerinek és sok kiegészítő: kalapok, harisnyák, cipők, táskák. Ezek részben a babával vásárolt eredeti toalették, de sok az otthon varrt babaruha is. (21)

A viasszal bevont massza fejű babák üveg szeműek, testük fűrészporral tömött, textil bevonással, végtagjaik könyöktől és térdtől viaszolt gipszből készültek. Közepes méretűeknek köszönhetően (30 cm) könnyen mozgathatók és jól öltöztethetők. Egyes babáknak megmaradt az eredeti toalettje, de sok a később varrott babaruha. Ezek közé tartozik a már említett „Anna királynő”-típusú hölgybaba eredeti ruhájában. A később említendő Horváth-lányok édesanyja, Polacsek Anna 1863-ban kapott egy ún. „sütőtökfejű” – viasszal bevont papír-

16. Ruhátlan, copfos baba, biszkvit porcelánfejű fa és massza gömbcsuklós végtagok. Németország.

17. Biszkvit porcelánfejű Armand Marseille jelzésű német, görbevégtagú kislánybaba, a Horváth-lányok játékaiból. 1913 körül.

masé fejű – babát. A baba tönkrement, a fej a gyűjteménybe került. Ez a babafej-típus Angliában jött divatba, később Németországban is készítették. A múzeumi darab Németországból való.

A franciák új meglepetése volt a *biskvit porcelán babafejek* előállítás. Ezek máz nélkül, kétszeri kiégetéssel és színezéssel készültek és az emberi archoz hasonló, természetes tónus jellemzi őket. 1880 körül Tübingiában égették a legtöbbet és itt készültek háziiparszerűen a massa testek és a fából esztergált gömbcsuklós babavégtagok is. (16. kép)

A 20. század elején a hölgybabákat fokozatosan felváltották a kislány babák, a gömbcsuklós kezeket, lábakat pedig a masszából formált, karban és combtőben mozgatható karok és lábak. A gyűjtemény babái kevés kivétellel német babák. Franciaországban készült – Jumeau, Bru, Steiner S.F.B.J. (Société Française de Fabrication de Bébés et Jouets) Francia Baba és Játékgyártók Társasága – jelzésű baba nincs a gyűjteményben. Az utóbbi társaság az 1950-es évekig készített babákat. (22)

Egyik kedvelt, gyakran kiállított stafírungos baba Klanyiczay Tiborné gyermekkori játéka volt. A gömbcsuklós, masszatestű baba eredeti feje eltörött, ezt pótlандó Moskovszky Éva egy Armand Marseille jelzésű, megfelelő méretű babafejet ajándékozott a gyűjteménynek, ezzel „Cili baba” megkezdte múzeumi pályafutását. Klanyiczay Tiborné elmesélte, hogy mikor ő, mint kislány új ruhát kapott, akkor babájának is ugyanolyan ruha készült. Így a baba ruhatára megőrizte a hajdani kislány otthonvarrott ruháinak kicsinyített mását.

Más játékokkal együtt több babát is vásároltunk a Horváth-lányok játékaiból, akik Budapesten, a VIII. kerületben a Mátyás téren laktak. Babáik kisebb méretű porcelán fejű babák. Néhány babának nagy ruhatára van az édesanyjuk és a maguk varrta ruhákból, az 1910-es évekből. (17. kép) (M: 16 cm, ltsz.: 1984.52.)

Császár Lili babái közül említést érdemel az első karakter baba, a „hathetes baby”, melyet eredetileg Kämmer und Reinhard cég szabadalmaztatott. Császár Lili babája azonban a tübingiai Kestner cég jelzését viseli az 1910-es évekből eredeti pólyával és teljes ruházattal. A biszkvit porcelán fejű, massa testű görbelábú távolkeleti kimonós baba (vétel Baja Beátától) meghatóan bájos. Az „álombéby” Armand Marseille cégjelzéssel 1920–1930 között került forgalomba. (20. kép) (M: 31 cm, ltsz.: 1959.147.)

1977-ben Veress Endréné hozta a múzeumba saját gyerekkori babáit. A nagyobb méretűek mind Heubach-Köppelsdorf jelzésűek. Az 1920-as években katonaruhába öltöztetett babájának feje is innen való (19. kép) (ltsz.: 1977.75. M: 54 cm.). Ruházata köpeny, zubbony, sima nadrág a baba testére varrva, zokni, cipő, öv, kardtartóval (kardja és sapkája hiányzik). Néhány évvel ezelőtt egy hasonló tökéletes kivitelű katonaruhás baba tűnt fel az egyik budapesti BÁV-üzlet kirakatában. Veress Endréné tudomása szerint ilyen katonaruhát készítettek a Ludovika gazdasági igazgatója gyermekei babáinak a Ludovika katonai szabóságán az 1920-as években.

Az utóbbi évtizedekben a hazai régiségek olcsó pénzért, és ami még súlyosabb, visszafordíthatatlanul hagyták el az országot. A jelentős szállítmányok „igazoltan” vitték ki a műtárgyakat, a kisebb csempészeket azonban néha elszámoltatták. Így történt, hogy a vámügyörtség értesítésére megtekintettük két német gyűjtő itt felvásárolt porcelánfejű babáit és köszönettel vettük, hogy az értékes babákat a múzeumnak ajándékozták (1976–1977).

Így került a gyűjteménybe néhány porcelán fejű baba: egy Armand Marseille Googly-típusú, kerek fejű, balra tekintő, üvegszemű baba massa testtel, egyenes végtagokkal, korabeli szövetruhában, 1910 körülről (27 cm); egy Heubach-Köppelsdorf jelzésű fa végtagú, matyó viseletbe öltöztetett leánybaba a múlt századfordulóról; egy Schonau Hoffmeister jelzésű, gömbcsuklós, 49 cm-es „Burggrub” bajor baba az 1910–1920 közötti időszakból. A nyakán található Künstlerkopf felirat azt jelzi, hogy a baba feje művész modellőr mintája

18. Zománcozott fémfejű baba, gömbcsuklós, teste bőrrel bevont. Német gyártmány.

19. Porcelánfejű katonababa, ruhája a Ludovika szabóságában készült az 1920-as években.

után készült, kis példányszámban; két Alt Beck Gottschalk jelzésű baba (44 cm és 49 cm); egy König Wernicke, egy Ernst Heubach és egy Johann Daniel Kestler jelzésű türingiai baba az 1910–1920-as évekből ugyancsak ez úton kerültek a gyűjteménybe. Jelöletlen, kisebb porcelánfejű és testű babákkal is szívesen játszottak a gyerekek, ezek színesítették és bővítették a babakínálatot és sokkal olcsóbbak is voltak, mint az itt felsorolt jelzett, márkás, viszonylag nagyméretű babák.

A törékeny porcelán babafejek mellett a 20. század elején megjelentek a testszínűre zománcozott *fémfejű*, üvegszemű babák. Gyűjteményünk egyetlen példánya egy 1904–1925 közötti német gyártmány, teste fehér bőrrel bevont, karja gömbcsuklós, mellén korona védjegy alatt Juno felirat olvasható. (18. kép) (M: 52 cm, Ltsz.: 1986.90.)

A gyűjteményben nem számottevőek a *kaucsukbabák*. Az egyetlen említésre méltó darab egy nagy (70 cm), 1930–1942 között készült német játék. Az apró kaucsukbabák nem jó minőségűek. Közöttük találjuk a

20. Az „álombéby” biszkvit porcelánfejű, görbelábú, masszatestű, kimonós baba Armand Marseille jelzéssel. 1920-as évek.

miniatűr, USA-ban tervezett „Kewpie”-babát. A gyűjtemény példánya valószínűleg Németországban készült az 1930-as években. Jellemzői: egybe formált keze, lába, feje nem mozgatható, ferde nézésű, nyakánál két kicsiny kék szárnyaacska (5cm). A legkedveltebb és legtípusosabb középmeretű babák hiányoznak gyűjteményünkben.

A *papírmasé fejű babák* nem különösek, általában textillel bevont kitömött testűek. Közülük talán csak egy olasz baba tűnik ki, kreol bőrszínével és feltűnően tarka ruhájával. (23. kép) (Ltsz.: 59.148. M: 39 cm.) Az 1920–1930-as évekből származó babák gyermekábrázatú, jól öltöztethető játékbabák voltak és valószínűleg kisebb vállalkozásokban itthon is készültek. A vásárolható papírmasé babafejek testét gyakran az édesanyák varrták. A Hunnia Babagyár viasz babafejeket (1915–1925), a Hungária Baba és Játékgyár masszából készült babafejeket gyártott az 1920-as évektől. (23)

21. Käthe Kruse baba. Holland fiúcska 1930-as évekből. Messik-gyerekek játéka volt.

Textilbabát alig számlálhatunk a gyűjteményben. De van egy Käthe Kruse viaszosvásznon festett arcú, textil testű, holland fiúcskának öltöztetett (előképe után angyali tekintetű), 30 cm-es baba az 1930-as évekből (ltsz.: 1990.6. M: 30 cm) (21. kép), és egy Lenci baba az Elena Scavini által 1918-ban alapított torinói cégtől. Az egész baba filcből készült, zöld fodros organdi ruhában van, fején virágfüzérrel, a jellegzetes Lenci baba-tekinettel az 1920-as évekből.

Margaret Steiff baba nincs a gyűjteményben, de van két Steiff maci, egy fehér és egy barna (47 és 72 cm). A Käthe Kruse, a Lenci baba a már említett nagy kaucsuk baba és a két nagy Steiff maci a Messik gyerekek játéka volt. A tehetős polgárcsalád gyermekeinek játékaik a maguk idejében is igen drágák voltak.

Egy szolid textilbabát kell még megemlíteni. A már idézett Horváth-lányok egyikének, Horváth Andrásnének Terézia lánya (néprajzos kandidátus) 1952-ben saját zsebpénzből vett magának egy trikóval behúzott fejű festett arcú műselyem hajú 23

cm-es kitömött testű rongybabát. Sok ruhája van, vásárolt, a családban varrt, és régi babáktól örökölt.

Még megemlítenék néhány adományozót, akik a múzeumnak különösen szép babákat ajándékoztak, mivel korábban nem mindegyikükről esett szó.

A már említett Höllrigl József művészettörténész az „Anna-királynő” stílusú viasz arcú uszályos ruhás babát (1875) ajándékozta. Ágyán Béláné, sógornője Ágyán Klára porcelánfejű, babaházi hölgybabáit a 19–20. század fordulójáról. Matyasovszky Zsolnay Margit egy 19. század végi bőrtestű, jelöletlen porcelán fejű, kék üvegszemű és igazi szőke hajú babát ajándékozott. Csipkefodros mull ruhás, hosszú nadrágos gombos bőr cipős, fátyolos menyasszony babát, eredeti viseletében (44 cm). Szauer Erzsébet végrendeletileg a Magyar Nemzeti Múzeumra hagyományozta azt az ágyban fekvő, porcelánfejű, zenélő babát, amely

felhúzza a „Herkulesfürdői emlék” című zenére karjában csecsemőjét ringatja. Ezt a különleges babát molnármester édesapja az ő születése alkalmából ajándékozta édesanyjának 1910-ben, Szarajevóban (ágy hossza 35,5 cm, M: 23 cm, Ltsz.: 1977.56.). (22. kép).

Sergő Erzsébet muzeológus porcelánfejú gömbcsuklós hajas babáját (53 cm) ajándékozta a múzeumnak. Végrendeleltileg egy szép arcú porcelánfejú, 1920 körüli, újabb ruhájú hajas babát ajándékozott egy hölgy azzal a kéréssel, hogy az ő babáját, amit nála korábban elhunyt lányának adott, a lánya nevéen őrizzük meg.

A játékgyűjteményben mintegy 240 különböző baba és több mint félezer babaruha van, ideszámítva a fehérneműt, cipőt, zoknit, kalapot és egyéb kiegészítőket is. (24)

Ahogy a babák és bábuk igen sokfélék, úgy a hozzájuk tartozó öltözékek is változatosak.

Viselettörténeti szempontból a már említett 18. és 19. századi egy öltözetet viselő bábukon és babákon kívül igényesen varrott ruhatárral rendelkeznek a 19. század harmadik harmadából való, kisebb és nagyobb méretű, mázas porcelán fejű modellált festett hajú széles vállú, keskeny derekú, széles csipőjű hosszú lábú kecskebőrrel bevont végtagú elnyújtott testű hölgybabák (40–60 cm). A fehérneműk között találunk hosszú nadrágot, fűzöt, turnürt, hímzett ingeket, a ruhák között hosszú fodros, uszályos szoknyát, fűzött ingvállat, pelerint és különösen szép bőr cipőket, kalapokat, valamint ernyőket, táskákat. A ruhák egy része szakszerűen varrott, valószínűleg a babával együtt vásárolt, de a ruhatárban ott vannak az otthon készült öltözetdarabok, és a gyerekek varrt ruhácskák is, amelyek jelzik a babával való játszás örömét. A sok babaruha ellenére kevés babának van meg az eredeti ruhája, vagy stafirungja.

A gyűjteményről elmondható, hogy viszonylag gazdag, sokszínű, a jellegzetes

22. Gyermekét ringató zenélő baba 1910-ből. Szauer Erzsébet ajándéka.

23. Papírmásé fejű baba, olasz 20. század közepe

babatípusok mind képviselve vannak. Mivel a honi babakészítés rövid életű, inkább csak próbálkozás jellegű volt és minőségében sem volt kifogástalan, a magyar babák alig őrződtek meg, elkallódtak. A néhány iparművészeti figurán kívül szép számmal maradtak fenn és kerültek a gyűjteménybe a jobb minőségű, drágább külföldi, főként német és osztrák babák. Reprezentatív, nagyméretű, márkás úgynevezett francia babával nem rendelkezünk. Gyűjteményünk legtöbb babája a játszó gyermek mindennapi örömét szolgálta a múltban. Mára a babagyűjtők és múzeumok féltett kincseiként az elmúlt évszázadok mesterségbeli tudását, élelmódját és divatját idézik.

Jegyzetek

1. COLEMAN, Dorothy, Evelin JAN, Elizabeth ANN.: The Collector's Encyclopedia of Dolls I–II. New York, 1968.
2. RIDOVICS Anna tárgykatalógus leírása. In: Egy gyűjtő és gyűjteménye. Ernst Lajos és az Ernst Múzeum. Szerk.: Róka Enikő. Budapest, 2002. 293.
3. SIPOS Enikő beszámolója. In: Restaurálási tanulmányok. Timár-Balázs Ágnes Emlékkönyv. Szerk.: Éri István. Budapest, 2004.
- RIDOVICS Anna: A játékgyűjtemény. In: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban. Szerk.: Pintér János. Budapest, 2004. 53–69.
4. RIDOVICS Anna: A játékgyűjtemény. In: A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk.: Pintér János. Budapest, 2002. 596–600.
A babákra vonatkozóan: Babák, babajátékok 600–601.
HAIDER Edit–RIDOVICS Anna: A Magyar Nemzeti Múzeum Játékgyűjteményének története. Ízelítő a Magyar Nemzeti Múzeum játékkincseiből. In: Játékvilág Magyarországon. Kultúra – tudomány – kreativitás. Szerk.: Csányi János. Budapest (2000 CD-Rom) Benne néhány baba a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből.
5. Leltári szám: 1961. 44.
6. GOODFELLOW, Caroline: Ezerarcú babakönyv (ford.: Moskovszky Éva), Gemini kiadó, Bp. 1994, 46–51.
A könyv több mint négyszáz színes fénykép segítségével a 18. század végétől a 20. század elejéig mutatja be a nevesebb babatípusokat anyaguk, szerkezetük, jegyeik és viseletük alapján. A gyűjteményből említett babák majd mindegyikéhez találunk párhuzamot.
7. HAIDER Edit tárgyiismertetése a babaházról. In: A Magyar Nemzeti Múzeum. Szerk.: Fodor István–Cs. Lengyel Beatrix. Budapest, 1992. 96.
8. Ezek az ezüsttárgyak az ötvösgyűjteményben vannak leltárba véve.
9. Szentesi Ferenc a Játéktervező Intézet igazgatójának visszaemlékezése az intézet munkájára. Haider Edit beszélgetése Szentesi Ferencsel és Dr. Buga Lászlóval 1985-ben.
KÉRÉSZ Gyula: Játéktervező Intézet 1953–1957. In: Magyar Iparművészet 1995./5–6. 40–41.
10. Tápay Szabó Gabriella vételi javaslata. Iktató szám: 863-06/1957. Újkori Osztály
11. HAIDER Edit: Undi Mariska játékgyűjteménye. In: Vesszőparipáink. A Magyar Játéktársaság Közleményei 3. Játék+Rend+Szerk (A facsigától a játékprogramig) Kecskemét–Budapest, 1996. 61–67.
12. MOSKOVSKY Éva: Háziipari fajtátekok Európában. In: Vesszőparipáink. A Magyar Játéktársaság Közleményei 3. i. m. 24–36.
Undi Mariska gyűjteményében egy fából esztergált női alak alján és egy festett, gömbfejű baba bölcsőjének talpán saját írásával Besztercebánya felirat található. A német háziipar

mintájára a cseh területen és Besztercebánya környékén is készítettek festett fajtékokat a 19. század második felében és a 20. század elején. Sőt, Besztercebányán 1881–1884 között működött a Mausch-féle gyermekjátékgyár, ahol sajátos stílusú fajtékokat és babákat is készítettek. Lásd erről:

TÉSZABÓ Júlia: A gyermekjáték a 19–20. század fordulóján. Pont Kiadó, Bp., 2003. 82.

13. BATEN, Lea: The Image and the Motif Japanese Dolls. Shufunotomo Co. Ltd., Tokyo, Japan, 1990. 58., 140.
14. A mesekocsi játékterv fotója megjelent: Magyar Iparművészet 1904 évf. 236.
15. KESERÜ Katalin: Juhász Árpád szerepe a gödöllői művésztelepen. In: Studia Comitaten-sia 10. Gödöllőiek, Szentendreiek (művészettörténeti tanulmányok) Szentendre, 1982. 25. kép
16. TÉSZABÓ Júlia: Zadubánszky Irén művészbabái. In: Magyar Iparművészet 1999/1 42–50. A magyar babákról lásd még:
KALMÁR Ágnes: Magyarországi babák. In: Caroline GOODFELLOW: Ezerarcú babakönyv. Gemini Budapest, 1994. 154. (6. jegyzet)
17. Horváth, Éva [MOSKOVSZKY Éva]: Our Hungarian Dolls. In: Christmas in July. Souvenir Journal Federation, July–August 1, 1980, Washington DC 57–60.
Ebben a cikkben a saját gyűjteményében lévő iparművészek és neves babakészítők alkotásait említi meg, így Szerelemhegyi Marga babáit az 1920–1930-as évekből. A Lenci babák stílusában készült alakjait az egyes vidékekre jellemző magyar népviseletbe öltöztette és MARGA cégjegyzéssel jelölte. A tehetséges Mészáros Anna híres figurája, a fáfaragó Kapoli Antal, de keresettek voltak öregasszony figurái és a gyerekeknek szánt játékbabái is. Cégjelzése: ROZMARING volt.
18. SÁNDY Erika–TÁPAI SZABÓ Gabriella: Magyar Múzeumok Játékkincsei. A gyermekjáték története. Budapest, 1958. Kiállítási vezető. Petőfi Irodalmi Múzeum.
19. Gyermeki játékok. A Magyar Nemzeti Múzeum kiállítása. Vezető a Magyar Nemzeti Múzeum gyermekjátéktörténeti kiállításához 1967–1968. Szerkesztette: Moskovszky Éva. Babák: 8.
20. MOSKOVSZKY Éva: Fehérvári Babaház Moskovszky Gyűjtemény. Katalógus. A Szent István Király Múzeum Közleményei D.277. Székesfehérvár, 2000. 61 színes képpel.
GYÖRGYI Erzsébet: Babavilág. In: Magyar Iparművészet. 1999/1. 50–54.
A Moskovszky gyűjteményről lásd még:
MOSKOVSZKY Éva: Egy nap a babaházban, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1985.
21. Játsszani jó! Történelmi barangolás a játékok birodalmában. Kiállítás. Budapesti Történeti Múzeum, Szegedi Móra Ferenc Múzeum 2003–2004. A forgatókönyvet írta és a kötetet szerkesztette D. MATUZ Edit és RIDOVICS Anna. Budapest. 2004. Babák: 172–181.
22. GOODFELLOW, Caroline: Ezerarcú babakönyv, i. m. 58–67.
23. KALMÁR Ágnes: Magyarországi babák. In: GOODFELLOW, Caroline: Ezerarcú babakönyv, i. m. 154.
24. RIDOVICS Anna: A játékgyűjtemény. I. m. (4. jegyzet), 600.

Die Puppen der Spielzeugsammlung des Ungarischen Nationalmuseums (Ein historischer Überblick)

Zusammenfassung

In der Sammlung des Historischen Kabinetts vom Ungarischen Nationalmuseum stammt das erste Spielzeug aus den 1820-er Jahren, es ist eine Holzpuppe in originaler Empirekleidung. Sie wurde 1932 inventarisiert. Die ältesten Puppen der Sammlung sind zwei Husarenfiguren mit Wachskopf, und zwei kleine fein geschnitzte, gefärbte Holzhusaren vom Ende des 18. Jahrhunderts.

Im Jahre 1950 gelangte Gabriella Tápay Szabó an die Spitze der Historischen Abteilung des Museums. Sie hielt neben den bis dahin hauptsächlich wegen ihres kulturgeschichtlichen Wertes erworbenen Spielzeugen auch die bewusste Sammlung der Spielzeuge an und für sich für wichtig. Das 1953 ins Leben gerufene Institut für Spielzeugkonstruktion wurde im Januar 1957 aufgelassen. Aus dem Bestand des Instituts wurde der aus mehr als 260 Stücken bestehende Spielzeugkomplex von der Kunstmalerin und Kunstgewerblerin Mariska Undi (1877–1959), die in der Gesinnung der Gödöllöer Künstlerkolonie ihre Werke schuf, und von Irén Palheim (deren Sammlung den Namen einer ihrer Verwandten Lexáné trug), dem Nationalmuseum zum Ankauf angeboten. Mariska Undi hat in erster Linie hausgewerbliche Stücke, Marktspielzeuge, Produkte aus Grödental, aus dem Erzgebirge, aus Berchtesgaden gesammelt. Ihre Spielzeugsammlung kann man auf einem Aquarell sehen, auf dem sie ihr Zimmer darstellt.

Die Puppensammlung von Irén Palheim (1880 – 1965) war in zwei Vitrinen untergebracht. Ihre Puppen waren kleinere und größere Souvenirpuppen in Volkstracht; Textil-, Kautschuk-, Masse- und Porzellanpuppen in Fantasiekleidern, in Modekleidern, die uns an frühere Zeiten erinnern, und Puppen und in einfacherer Bekleidung. Das Schicksal der größeren kunstgewerblichen Puppen ist nicht bekannt.

In der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts war es in hochadeligen und bürgerlichen Kreisen ein beliebter Zeitvertreib der Mädchen und Frauen, die Puppen nach Regionen, oder historischen Zeitaltern anzukleiden. In Ungarn entwickelte sich keine bedeutende Spielwarenindustrie. Die Puppen gelangten zum größten Teil aus Deutschland in die ungarischen Spielwarengeschäfte, auch die Spielpuppen unserer Sammlung unterlegen diese Behauptung. Mit Ziegenleder bezogene Damenpuppen mit Wachskopf, mit glasiertem Porzellankopf, Mädchenpuppen aus Masse mit Biskuitporzellankopf, mit Gliedern mit Kugelgelenk, aus den 1910-er Jahren Babypuppen, einige Kautschukpuppen, aus den 1930-er Jahren Käthe Kruse-Puppen und Lenci-Textilpuppen zeigen die Entwicklungslinie der Spielpuppenmode. Aus den 1920-er und 1930-er Jahren gelangten die Charakterfiguren einiger heimischer Kunstgewerbler in die Sammlung. Die jüngste Puppe der Sammlung ist eine Stoffpuppe aus den 1950-er Jahren. Die etwa 240 verschiedenen Puppen und die mehr als fünfhundert Puppenkleider und Bekleidungszubehör hatten bis auf einige die Funktion, den Kindern Freude am Spiel zu machen.

Cs. Lengyel Beatrix – Makai Ágnes:

Eberhardt Károly életútja és kitüntetései

Eberhardt Károly honvédtiszt, majd olasz királyi tábornok életútjának adatait eddig a történettudomány nem tárta fel. Nem szaktörténészek tollából származó kisebb újságcikkek, tanulmányok vizsgálták a fordultatos katonai pálya egyes állomásait, de igen kevés a hiteles, egykorú forrás, amelyre támaszkodhatunk. Személyével a korszakot kutató szakemberek közül csak Lukács Lajos foglalkozott, ő is csak érintőlegesen.

Figyelmünket Eberhardt életútjára az irányította, hogy kései leszármazottjától a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek kitüntetései, köztük az 1848–49-es Magyar Katonai Érdemrend ritkaságszámba menő emigrációs keresztje. Tanulmányunkban a kitüntetések bemutatása kapcsán kísérletet teszünk az életút állomásainak forrásokon alapuló felvázolására, különös tekintettel az elismerések elnyerésének körülményeire. Tisztában vagyunk vele, hogy további kutatások nélkül, elsősorban a magyar és olasz levéltári források nélkül munkánkat nem lehet kiérleltnek tekinteni, de a kitüntetések publikálásának szükségessége indokolja, hogy már jelenlegi ismereteinket közre bocsássuk.¹

2004. tavaszán a Nemzeti Múzeum Éremtárában jelentkezett Kisvölcsey László, aki a birtokában lévő kitüntetéseket, amelyeket egykori felmenője, Eberhardt Károly kapott, felajánlotta a gyűjteménynek. Eberhardt Károly idős korában gyerektelenül és özvegyen maradván lánytestvére, Eberhardt Franciska – Nagy Sándor Kovács mesterrel kötött házasságából származó – 13 gyermeke közül, a legidősebb unokahugát, Nagy Krisztinát második feleségül vette; a legkisebbet, Máriát pedig örökbe fogadta. Utóbbi vezetéknevét Eberhardtra változtatták. Eberhardt (Nagy) Mária és dr. Hegedűs László házasságából született Hegedűs Edit, a kitüntetéseket a Nemzeti Múzeumba juttató Kisvölcsey úr édesanyja. Kisvölcsey úr közlése szerint, a család a második világháború során menekülve, értékei és iratai nagy részét elvesztette, de a kitüntetéseket igyekeztek megőrizni. Eberhardtné Nagy Krisztina, Kisvölcsey úr előtt ismeretlen okból, a két világháború között elköltözött Gecséről, s férje iratai közül a Kossuth családtagoktól származóakat magával vitte. Tudomása szerint Eberhardtné Nagy Krisztina 1958-ban hunyt el Nagykikindán (ma: Kikinda, Szerbia-Montenegro), hagyatékából szinte semmi nem került vissza Magyarországra. A későbbiekben idézendő, nyomtatásban részben megjelent levelek, amelyek Eberhardt Károly halálát követően, sőt még az első világháború után is a család birtokában voltak, Eberhardtné (Nagy) Krisztina távoztakor kerültek ki tehát látókörükből és nem a második világháborúban, a meneküléskor pusztultak el.² Halvány remény tehát még lehet meglétükre. Kisvölcsey úr a nagyanyja hagyatékából származó néhány levelet is hozott a kitüntetésekkel együtt.³ A kitüntetések megőrzésének útja így pontosan követhető, személyhez kötődésükhöz kétség nem fér.

Eberhardt Károly életútja

Eberhardt⁴ Károly 1825. január 27-én született a Vas megyei pápóci katolikus plébániahivatal anyakönyvi bejegyzése szerint. Édesapja Eberhard (!) János, édesanyja Kabay Julianna.⁵

Életének korai szakaszáról jelenleg egykorú forrás nem áll rendelkezésünkre. A későbbi életrajzi összefoglalók, egy még Eberhardt életében keletkezett életút ismertetés alapján,⁶

egyöntetűen azt állítják, hogy a pápai bencés gimnáziumban, majd Magyaróvárott tanult, ezt követően pedig segédtanítóként dolgozott. 1844-ben vagy 1846-ban Pozsonyba ment,⁷ s a cs. kir. 2. (Sándor) gyalogezred közlegénye lett. 1848 őszén (szeptember ?) Pozsonyból Pestre jött és Klauzál (?)⁸ őrnagynál szolgálatra jelentkezett. Szeptember 21-én Szekulics István⁹ őrmesterré nevezte ki a Zrínyi önkéntes gyalogzászlóaljhoz. E forrás szerint részt vett a friedaui (1848. november 8.) és a móri (1848. december 30.) csatákban. A Közlöny 1849. 17. száma (1849. február 2.) tudósít arról, hogy Mészáros Lázár 1849. január 1-jei hatállyal a 35. honvédszászlóaljnál szolgáló Eberhardt őrmestert ugyanott hadnaggyá léptette elő, majd a 144. szám (1849. június 29.) újabb rangemelést közölt: ugyanott május 16-i hatállyal főhadnaggyá léptették elő.

Az életútját ismertető cikkek közül több említi, hogy szenttamási csatában is részt vett. Takács Gedeon nekrológja szerint „Szt.-Tamásnál megkapta a katonai érdemrend 3. osztályu keresztjét. (Erről Kossuth L., mint 'Magyar Ország volt kormányzója London Anglia Dec. 2-án 1859' saját kezű bizonyító levelet adott számára.)”¹⁰ A Magyarország és a Nagyvilág szerint 1848-ban vett részt szenttamási csatában, ugyanakkor „dicssteljes diadalnak” említve az ütközetet, ami viszont inkább az 1849. április 3-i összecsapásra utalhat, amikor a magyar csapatok Perczel Mór vezetésével elfoglalták a szerb tábornok táborát. Exner István forrás megjelölése nélkül az alábbiakat írta: „A szenttamási csatában megsebesült, de vérző sebbel is tovább harcolt a szabadságért.”¹¹ Takács Gedeon, a Pápa és Vidéke nekrológjának szerzője láthatta Eberhardt azóta lappangó vagy elpusztult családi iratait Gecsén, ez az egyetlen írás, amely említi a kitüntetést igazoló, utólagos Kossuth iratot, ami viszont nem helyettesítheti az egykorú forrásokat.

Eberhardt 1848–1849-es tevékenységéről megemlékezik Matolai Etele emlékiratában, aki azt állítja, hogy 1849. április 19-én a Zrínyi Zászlóalj harmadik századát vezényelte Hanusfalva (ma: Spišské Hanušovce, Szlovákia) mellett.¹² Nehezen képzelhető el, bár nem lehetetlen, hogy április elején a délvidéken található Eberhardt, a hónap második harmadában pedig északon. Bona Gábor szerint 1849 nyarán a Perczel hadosztállyal a felsőmagyarországi IX. hadtestben harcolt.¹³ Haczyk azt állítja, hogy a temesvári csata (1849. augusztus 9.) után Bem Stein tábornokhoz küldte Erdélybe¹⁴, s onnan már nem tudott alakulatához visszatérni (e forrás szerint ekkor már századosi rangot viselt) és Guyonhoz csatlakozván¹⁵ ő is elhagyta az országot, emigrált.¹⁶ A temesvári csatában való részvételét említi Takács nekrológja is: „A szerencsétlen temesvári csatában irományait elvesztette.”¹⁷

Összegezve megállapítható, hogy bizonyosan harcoló honvédtiszt volt a szabadságharc idején, s egykorú forrás igazolja főhadnagyi kinevezését. Arra vonatkozó egykorú adatot, hogy ki és mikor léptette elő századossá, s hogy részt vett-e szenttamási csatában; valamint tevékenységéért kapott-e kitüntetést, nem találtunk.¹⁸ Kertbeny Károly 1864-ben is úgy tudja, hogy 1849-ben honvéd főhadnagy volt.¹⁹

Törökországi tartózkodásáról és tevékenységéről is elsősorban az emlékiratírók beszámolóira és az újságcikkekre vagyunk utalva jelenlegi ismereteink szerint. Ezek többnyire nem mondanak ellent egymásnak, leginkább az egyes események időpontjai körül vannak eltérések közöttük.

A visszaemlékezések és cikkek megemlítik, hogy több nyelvet megtanult, a magyar és a már jól beszélt német mellett. Splényi Béla báró szerint: „Kiváló nyelvtanulási képességét tanúsította már, hogy ő, ki azelőtt csak magyarul és németül tudott, a száműzetés egynehány évében megtanult franciául, arabusul, törökül, olaszul. Megtanulta a cserkesz nyelvet is...”²⁰

Eberhardt Károly emigráns társa, a Damaszkuszban Guyon gyermekeinek magán-tanítójaként tevékenykedő Pap János szerint, vallását megtartva, török nevet felvéve lépett a török hadseregbe: „Éberhard Károly kapitány, később kol-ágászi – Abdurrámán efendi”²¹. Haczyk Dániel a Magyarország és a Nagyvilágban 1868-ban viszont azt írta, hogy felvette a muzulmán hitet.²²

1850 nyarán Damaszkuszban tartózkodott, ahol a beduinokkal harcolt, több magyar emigráns társaságában.²³ Bem távozása után is feltehetően ott maradt a Guyon vezette csapatoknál.²⁴

1851 körül nősült meg, feleségül véve Tischner Krisztinát, egy pozsonyi tanár német anyanyelvű leányát, aki Guyon Richard feleségének, Splény Mária bárónőnek társalkodónője volt. Feltételezhető, hogy már előzőleg is ismerték egymást, mert Tischner Krisztina maga ajánkozott Pozsonyban Splény Máriának, hogy vele tart a törökországi száműzetésbe.²⁵

A krími háború idején Törökországba utazó Klapka említi, hogy a „Duna melletti hadaknál, Omer pasa főhadiszállásán valának Tüköry, Eberhard, Kiss József őrnagyok”.²⁶

„1855-ben Nekihtbetnél és Korkucz várnál a Kubán folyó partjain²⁷ véres győzelmet aratott, a török katonai érdemjelt kapta a szultántól” – írta Haczyk Dániel 1868-ban.²⁸

1857 januárjában Splény Béla báró Konstantinápolyba utazott, hogy Guyon halála után segítségére legyen testvérének. Emlékirataiban köszönettel emlékszik meg Eberhardtról és feleségéről, több alkalommal is. Megérkeztekor Eberhardt várta a hajónál, ekkor így írt róla: „Eberhardt Károly volt, ki 1849-ben mint honvédtiszt menekült, Damascusba került, ... ; most alórnagy volt török szolgálatban, Abdurrahman név alatt, és Mimie-nél²⁹ mindennapos, sokban segítségére. ... Az itt levő magyarok közt csak Eberhardt és neje voltak őt melegen támogató barátjai, a többiek egyszerűen ismerősök, vagy még ellene fordulók is.”³⁰

1857 márciusában Konstantinápolyban tartózkodott.³¹

Eberhardt cserkeszek közötti tevékenységére több emlékiratíró és újságcikk is utalnak. Veress Sándor részletesen elmeséli a tulajdonképpen a Kaukázus birtoklásáért folytatott, orosz-török küzdelem cserkeszeket érintő részleteit, amelyekben Eberhardt is részt vett.³² Egymástól függetlenül említik közvetett forrásaink, hogy részt vett a Szuchum-Kále (ma: Szuhumi – a Fekete-tenger ÉK-i partján fekvő város –, Grúzia, Abházia tartomány) erődjéért vívott csatában.³³ Splényi szerint személyesen találkozott a cssecsenek vezetőjével Samyl imámmal.³⁴

Az életrajzok több esetben utalnak kapcsolatára Vámbéry Árminnal. Huttkay Lipót az egyetlen, aki a Világban 1923. március 1-jén az Eberhardt levéltár egyes darabjait közölve egy Vámbéry levelet is idéz: „... Hacsak Olaszországról kérdezősködtem, mindjárt az Ön becses neve is ajkamon volt: nem is lett volna szép, ha elfelejtettem volna azon sokoldalú szivességeket, melyeket Tábornok ur és tisztelt neje velem tettek. Önök által a keleti életbe vezettem és ha hazámnak és a világnak valahára használhatok az Önök érdeme is leend. Meg de sokszor jut eszembe a csendes lak: Cssecsme Mohollesinde – az első török szállásom, vagy pedig mindön legelőször Husszain Daim Pasához vezetett: az volt oskolámnak kezdete, az a fő fegyver, mellyel magamat későbbben messze és veszedelmes utaimon védhettem. ...”³⁵

1857-es útjáról megemlékezve Vámbéry színesen írta le élményeit, találkozásait a Konstantinápolyban élő magyar emigránsokkal. Általában nevükön nevezi őket, nem tudhatjuk biztosan, hogy mi készítette arra, hogy a feltehetően Eberhardt Károly házára vonatkozó pár sorban nem nevezte meg őt, s némiképp más hangon írt: „... az éjjeli szállásom sem volt meg-

felelő, elindultam hát újra szálláskeresőbe, és elég hamar újabb megmentőre akadtam egy másik honfitárs személyében. E. őrnagy urat az a balsors érte utol hogy elvesztette a házőrző kutyáját, és mert a felesége nem akart egymagában élni a Hasskői közelében lévő házukban, meghívtak, hogy szálljak hozzájuk és maradjak náluk, míg az őrnagy visszatér szolgálati útjáról és szert tesz új házőrző kutyára. Tehát egy házőrző eb megüresedett helyét voltam elfoglalandó! Nem éppen csábító helyzet, gondoltam magamban, de mert kutyaól helyett nyugalmas szobát adtak és mert reggelre bőségesen kaptam kávé, kenyeret, meg voltam elégedve a cserével és gond nélkül lézenghettem tovább, mint annak előtte.

A délelőtti órák jobbra török könyvek olvasásával töltöttem, aztán felsöpörtem a kis udvart, vizet hoztam a kissé messzire eső kútról, és csak estefelé jártam el egyik vagy másik kávéházba. ...”³⁶

Splénytől tudjuk, hogy Vámbéry mellett Eberhardt is gyakori vendége volt a neves Flamm kávéháznak.³⁷

1859-ben Eberhardt Károly bizonyosan Konstantinápolyban tartózkodott.³⁸ Itt érthették őt is és a török földön tartózkodó többi magyar emigránst is megmozgató hírek: kiéleződött a Habsburg-hatalom és III. Napóleon Franciaországa között a viszony; Párizsban 1859. május 6-án megalakult az emigráns magyar kormány szerepére vállalkozó Magyar Nemzeti Igazgatóság Kossuth, Klapka és Teleki László részvételével. A Magyar Nemzeti Igazgatóság mindjárt megtette az első lépéseket is egy megalakítandó piemonti Magyar Légio szervezése ügyében. A főparancsnok Klapka lett, az első gyalogdandár élére Nemeskéri Kiss Miklós ezredest, a másodikéra pedig Ihász Dániel ezredest nevezték ki. A Magyar Nemzeti Igazgatóság a kirobbanó észak-itáliai hadműveletek idején kifejezetten kérte az egykori honvédtiszteket, hogy a reményeik szerint előbb-utóbb bekövetkező magyarországi hadjáratra Itáliába gyülekezzenek. A légioába jelentkeztek Acquiban, Astiban, Alessandriában nyertek elhelyezést.

„... Konstantinápolyban pedig – a renegáltakon kívül is – volt még legalább 20–25 volt honvédtiszt, kik szívesen eljöttek volna, de az én őszinte leveleim visszasziasztották egy részét, ... hanem három renegált kolaszim (főkapitány), u.m. Tüköry³⁹, Kiss József⁴⁰ és Kalmár⁴¹ kaptak meghívást, kikhez ezután még Eberhardt főkapitány és Tolnay⁴² hadnagy csatlakozott. Ezek július 21-én érkeztek meg Genuába, Kalmár ... kivételével”.⁴³

Ekkorra azonban már lezajlott a döntő solferinói ütközet (1859. június 24.), ami kiszorította Lombardiából az osztrák haderőt, sőt megkötötte III. Napóleon és Ferenc József között a július 11-i villafrancai fegyverszünet is, ami mind Cavour grófnak, a szárd-piemonti királyság miniszterelnökének, mind a magyar emigráció tagjainak komoly kiábrándulást okozott.

A piemonti Magyar Légio létszáma ezidőtájt 3200–3500 fő körül mozgott, s mivel az acqui-i kaszárnya már kicsinek bizonyult befogadásukra, ezért 2. dandár alakult, amelynek katonáit Astiban helyezték el, míg Ihász Dániel dandárának egy zászlóalját Alessandriába küldték.⁴⁴ „Julius 28-án küldetett Eberhardt Alessandriába, átvenni mint őrnagy augusztus 1-től kezdve a zászlóalj-parancsnokságot.”⁴⁵ A további hadműveletek elmaradása azonban a légio felosztatásához vezetett, ami komoly egzisztenciális problémát okozott az odagyülekezett emigránsoknak: többen, közöttük Eberhardt is, a biztos törökországi katonai állásukat, a karrierjüket hagyták ott Itáliába jövetelükkor.

Ihász Dániel 1859. szeptember 19-én kelt, Kossuth-hoz írott levelében így számolt be a helyzetről: „Mint olaszthoni magyar sereg pályafutásunkat bevégeztük. ... Nekem s az utóbbi időben Törökországból érkezett Eberhardt, Tüköry és Kiss József őrnagyoknak Lamarmora tábornok hadügyminiszter ígéretet tőn, hogy mint a szárd hadsereg tisztjei, rangunkban félzsolddal „aspettativa”-ba fogunk helyeztetni.”⁴⁶

1859. október 2-án kelt 11912. számú leiratában az alessandriai főparancsnokság továbbította a hadügyminisztérium határozatát, amelyben 3 havi illetményük folyósítása mellett felmentette a magyar légió 38 tisztjét, Ihász Dánielt, Tüköry Lajost, Kiss Józsefet és Eberhardt Károlyt pedig várakozási állományba helyezte a szárd-piemonti hadseregnél.⁴⁷ A szöveg szerint ekkor őrnagyi rangot viselt, amit minden bizonnyal – mint fentebb Veresst idéztük – 1859. augusztus 1-jei hatállyal kapott.⁴⁸ Eberhardt felelt Alessandriában a feloszlítás után a légió ott lévő és odaérkező katonáit.

1860. kora nyarán Eberhardt Károly újra fontos elhatározást hozott, egyike volt azon tiszteknek, akik lemondtak a szárd-piemonti hadseregben viselt tiszti rangjukról, hogy Garibaldihoz csatlakozzanak. „Wilhelm Rüstow⁴⁹ ... első divízióját Eberhardt ezredes vezeti ... Fegyelmező erejét, s a csapatánál uralkodó rendet Rüstow ... már Genovában dicséri.”⁵⁰

„Az olasz félszigetre való átkelésnél Garibaldi oldalán látjuk Éberhardt Károly ezredet. Részt vett a reggioi csatában.⁵¹ Ez a győzelem, valamint a Villa S. Giovanni-i áttörés⁵² tette szabaddá az utat Garibaldi fő serege számára, mely Messinánál időzött.”⁵³ Eberhardt részvételét, vagyis inkább jelenlétét Garibaldi is említi memoárjában.⁵⁴ Eberhardt tehát nem az újra megszervezett Magyar Légión kötelékében harcolt Garibaldi oldalán.

1860. szeptember 14-én, Nápolyban kelt levelében Dunyov István⁵⁵ így írt Pulszky Ferencnek⁵⁶: „Találkoztam Eberhardtval. Ő is azon kaszányában van, melyben én. Dandárja ezredre szállott le. Sokat vesződik ...vel⁵⁷, kik nem tudnak semmit. – Sok baja volt neki is a Marche-on. – Óváryval⁵⁸ is találkoztam. Ez tüzérfőhadnagynak neveztetett ki Garibaldi által a csatatéren, s most nem akarják elismerni; de én Eberhardot rábírom, hogy vegye vissza ezredébe mint főhadnagyot. ...”⁵⁹

„A (volturnoi csatában) Dunyov katonái akkor kezdtek visszavonulni, amikor parancsnokuk megsebesült. Éberhardt Károly alezredes dandára a Dunyov ezred maradványaival visszavetette a támadókat. Dandára olyan lendületesen tört előre, hogy még az ellenség vezetését is megzavarta.”⁶⁰ A győzelmes csata (1860. október 1–2.), aminek során a nápolyi királyság reguláris serege döntő vereséget szenvedett, lehetővé tette, hogy Garibaldi serege átkeljen a Volturón és ezzel gyakorlatilag befejezze Dél-Itália meghódítását. Haczyk szerint a csata folyamán a Ponti della Valle völgyzáró gát védelmében tanusított „vitészségéért, a savoyai lovag kereszt kereszt érdemjellel jutalmaztatott, melylyel 240 frank évi jutalék van összekötve.”⁶¹ Tudomásunk szerint a kitüntetést 1861. június 12-én kapta meg.⁶² Először Eberhardtról is elterjedt, hogy megsebesült a csatában, de ez hamis hírnek bizonyult.⁶³ Garibaldi a győzelem után, heves viták közepette körmezezte – nem kis szerep jutott ebben Türr Istvánnak – rábírt az elfoglalt területek annexiójának elfogadására, ami egyet jelentett a szárd-piemonti miniszterelnök, Cavour politikája,⁶⁴ a monarchista irány a győzelmével a republikánus pártiakkal szemben. A pápai állam katonasága felett aratott szárd győzelmet (Castelfidardo, 1860. szeptember 18.) követően létrejött a híres teanói találkozó II. Viktor Emánuel és Garibaldi között október 26-án. Rövidesen mindenki előtt világossá vált, hogy az annexiót végrehajtó szárd-piemonti haderő nem egyesül Garibaldi vörösingeseivel, s nem vonul tovább Róma felé.

Eberhardt november elején Nápolyban tartózkodott, amit az valószínűsít, hogy felesége Capuából november 5-én jött Nápolyba,⁶⁵ így minden bizonnyal ők is tanúi lehettek az uralkodó és Garibaldi közös bevonulásának a városba (november 7.). 1860. november 12-én megszületett a határozat a garibaldista hadsereg feloszlításáról, katonáinak részbeni átvételéről a szárd-piemonti, majd egyesült olasz királyi hadsereg kötelékébe. Az egységes Olasz Királyság 1861. márciusában jött létre jogilag is.

1861-ben Eberhardt, mint az olasz királyi hadsereg tisztje Biellában található, Medici tábornok⁶⁶ hadtestében mint „dandárnok”.⁶⁷ Haczyk szerint 1861. december 29-én nevezték ki ezredesnek, tehát ezredesi előléptetésének időpontja még kutatandó.⁶⁸

A Garibaldi által újjászervezett Magyar Légiónem került feloszlatásra, azonban az elkövetkező években többször mély válságon ment keresztül. A légión kijelölt feladata, az a rendfenntartó szerep, amelyet a brigantik megfékezése érdekében kellett folytatnia, ellentétben állott a katonák többségének vágyaival, azzal, hogy az olasz egyesítés küzdelmei után a magyar szabadságért harcolhassanak. Az állományban túl sok volt a tiszt a legénység számához képest, ami ugyancsak feszültségeket okozott. A tisztikar egyes tagjai emellett nem ritkán indokolatlanul durván bántak a többségében radikális gondolkodású legénységgel.⁶⁹

1862-ben Kossuth és Türr István között is nézeteltérés alakult ki a légión miatt. Kossuth egyetértett azzal, hogy Türr szervezze újjá a légiónt a legutóbbi válságot követően és folytatson vizsgálatot, azonban azt, hogy Türr az ő egyértelmű kívánsága dacára sem Eberhardt Károlyt nevezte ki a Magyar Légión parancsnokának, helytelenítette. Eberhardt maga szívesen vállalta volna az olasz királyi hadsereg egységeként működő légión vezetését. „Valóságos büszkeséget helyezne ebben s kedvel (sic!) fogadná azt el annál inkább mivel erős hite, hogy rendszerével a Légiónt meglehetősen rendben tarthatná össze. ...”⁷⁰ Türr azonban a tüzér Telkessy Józsefet⁷¹ nevezette ki (1862. július 28-ával)⁷², feltehetően személyes okokból is.⁷³ Kossuth Türrhöz írott, 1862. augusztus 21-én kelt levelében világosan kifejtette véleményét, s kijelentette, hogy nem kíván a továbbiakban a légión ügyeivel foglalkozni, hiszen az ott történetekre nincsen befolyása.⁷⁴ „Azon pedig lehet töprengeni, hogy Kossuth ellenjelöltje, Eberhardt mennyiben felelt volna meg a számára felajánlott poszton, de annyi bizonyos, hogy nemcsak katonai múltja érdemesítette volna e tisztségre, hanem a kossuthi bizalom is, mely a kölcsönös szimpátiára, emberi közelségre is épült, a politikai vezetazonosságon túlmenően. Ha Kossuth eredeti elgondolása hajótörést is szenvedett, ez Eberhardt iránti megbecsülésén mit sem változtatott ...”⁷⁵ – vélekedik az emigrációról író Lukács Lajos, aki munkáiban Eberhardtról meglehetősen egyoldalú és egyértelműen negatív képet festett.

Eberhardt tehát maradt dandáránál Genovában, majd egyike lett azoknak, akiket az olasz királyi hadsereg tagjaként, 1862-ben a Rómát elfoglalni kívánó Garibaldi és önkéntesei ellen indítottak.

Eberhardt minden bizonnyal – mint annyian mások is – nem értett egyet Garibaldi elgondolásával, azonban katonaként abba a szerencsétlen helyzetbe került, hogy nem csak szavakban kellett felvennie a harcot ellene. „Ami az én elvemmel illeti, én soha senkinek sem voltam rabszolgája, és soha senki személyit nem szolgáltam, hanem az ügyet. ... , Garibaldi ellen, ..., ki az én és más nézete ellen olasz hontönkretenni akarta.”⁷⁶ Mint katona feltétlenül engedelmeskednie kellett, bár a lehetőség – mint maga számolt be róla – fennállott, hogy tiszti rangjáról lemondva, más utat válasszon: „... minnek előtte csatába indultunk volna – Cialdini⁷⁷ magához hitt, és így szólott hozzám, ön Garibaldi alatt szolgált, el vagy-e határozva ellene menni, én igent feleltem, kezet kellett adnom, és azt monda így tehát megmaradhat az ezredben, egy szótól függött jövődöm, mit is 21 évi szorgalmas szolgálatom után semmire tehettem volna, miért is nem szerettem volna a többi politizáló urakat a helyembe tenni, és szerettem volna őket látni, hogy mit tettek volna...”⁷⁸ – írta röviddel az események után Tanárky Gyulának⁷⁹ Torinóba. Eberhardt a levelet ezredesként írta alá.

Nincs lehetőségünk ebben az írásban arra, hogy a teljes Aspromonte-ról szóló irodalmat elemezzük, részletesen foglalkozzunk annak tárgyalásával, hogy Garibaldi valóban Rómába kívánt-e először vonulni vagy a Balkánon akart-e partraszállni; vajon miért nem voltak vele

legnevesebb addigi követői, s miért kényszerült az olasz királyi hadsereg megállítani őt a franciák által védett Róma elleni menetelésében. Tény, hogy Garibaldi, rendkívüli nehézségek árán, jóformán élelem nélkül és erőltetett menetben jutott el követőivel – egy kisebb összecsapást leszámítva, konfliktus nélkül – Aspromonte-ig.⁸⁰ Mind ő, mind a királyi hadsereg egy ideig igyekezett kikerülni az egymással való összecsapást. Többek között Pulszky Ferenc visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a királyi hadsereg katonái elszántak voltak, vezetőik úgy ítélték meg, hogy Garibaldit meg kell állítani, hiszen ha Rómába ér, az konfliktust idéz elő a franciákkal, ami a fiatal, egységes olasz államnak nem állt érdekében.⁸¹ Többen próbálták meg Garibaldit visszatartani, maga Eberhardt is – mint fentebbi levelében tudósította Tanárkyt, Pulszkyval üzent Garibaldinak, hogy határozott parancsuk van. „... rendeletünk az, hogy Garibaldit mi támadnunk, megvernünk és elfognunk kell, szóval tönkretenni őt, ő⁸² erre azt felelte, de nem teszik; én mondom neki, hogy meg lehet győződve, hogy a sereg verekedni fog ellene, és nekem mint ezredesnek vezetnem kell, mit igen sajnálok; de mint katona nem tehetek mást, továbbá kértem, hogy kérése Garibaldit, hogy gondolja meg, hogy mit teend és hogy kétezer volt tisztjét ne tegyen hamis állásba, erre Pulszky azt felelte, hogy igen sajnálja, hogy én itt vagyok...”.⁸³ Kossuth⁸⁴, Klapka⁸⁵, Türr és a magyar emigráció minden rendű és rangú tagjai között is sokan voltak, akik nem támogatták Garibaldit, attól tartva, hogy a Róma elleni támadás francia beavatkozást idéz elő.⁸⁶

Végül az Aspromonte-hegység erdeiben 1862. augusztus 29-én szembe találkozott a két sereg. „Garibaldi egyszerűen nem hitte el ... hogy a reguláris csapatok valóban szembeszállnak vele. ... Sohasem vállalkozott volna ... az újabb dél-itáliai akcióra, ha nem lett volna teljesen bizonyos a legfelsőbb jóváhagyásban – az igazi kontárok tehát ott ültek Torinóban, akik úgy akarták lejátszani a risorgimento újabb felvonását, hogy hiányzott belőlük Cavour rendezői zsenialitása, a népfelkelés és a nagyhatalmi érdekviszonyok összehangolása.”⁸⁷ Eberhardt egysége a garibaldisták bal szárnyát kerítette be, Emilio Pallavicino de Priola ezredes parancsára.⁸⁸ Az igen rövid tűzharcban, a fontos morális döntést hozó, „tüzet szüntess” parancsot kiadó, a testvér-vérontást megakadályozni kívánó Garibaldi maga is megsebesült.⁸⁹ A harc befejeztét követően ma szinte elképzelhetetlen jeleneteket írtak le a jelenlévők. A királyi seregek főparancsnoka Pallavicino ezredes levett kalappal térdelt Garibaldi elé, hogy sajnálkozását fejezze ki a történetek felett.⁹⁰ Eberhardt Tanárky Gyulának fentebb már idézett levelében így emlékezett ezekről a pillanatokról: „Én mindent elkövettem, hogy senkivel ne találkozzak, de állásom olyan volt, hogy nem lehetett; nem azért, mintha félnem kellett volna, tudja az Isten hogyan, de sajnálom volt barátaimat látni. Mégis, Corte⁹¹ barátommal találkoztam, és kezét fogtunk, sem ő sem én nem voltunk képesek szólni. Guastalla⁹² ezredes, ki is szinte barátom, ezen szavakat könnyezve mondta, csúnya napon találkoztunk, és én könnyezve neki ismételtam, ennél többet senkivel sem szóltam; hallottam, hogy magyarok is vagynak, de én senkit nem láttam. Midőn Garibaldit hajóra vitték, Frigyesyvel⁹³ találkoztunk, kezét adtunk és sírtunk, de egy szót sem szóltunk...” A nemzeti hősként tisztelt Garibaldi sebesülése természetesen kiváltotta az olaszok és fokozatosan egész Európa rokonszenvét. Mint egykor a szentek ereklyéi indultak meg a vérével átitatott kötésdarabok levelek útján szerte Itáliában, Európában. Magyarországra is került az ereklyeként őrzött kötésekből, Frigyesy Gusztáv küldte el barátjának Dunyov Istvánnak, ma a Dunyov hagyatékban az Országos Levéltárban őrzik.

Aspromonte morális győztese kétségtelenül a humanista, egyszerű életvitelt folytató, vérontást meggátló, az olasz egyesítés bajnokaként tisztelt Garibaldi lett, még akkor is, ha sokan világosan látták, hogy ez az akciója eleve kudarcra volt ítéelve, ha sokan tudták is, hogy az 1860-as szicíliai expedíciója sikerében komoly szerepe volt a szárd monarchia kiváló

miniszterelnökének, Cavour grófnak. A diplomáciai és személyi lehetőségek és feltételek Garibaldi 1862-es vállalkozását, ha nem is kezdettől fogva, de kudarcra ítélték.⁹⁴

A katonai értelemben győztes Eberhardt ezredes további pályájára jelentékeny mértékben rányomta bélyegét, hogy egyike volt a Garibaldi ellen fegyveresen fellépőknek. A morális terhet élete végéig cipelte, s halála után sem tudott tőle szabadulni. Katonai pályájának minden eredményét homályba borította részvétele az aspromonte-i csatában. Lukács Lajos több munkájában megfogalmazott egyértelműen negatív véleménye mellett éppen csak megemlítette valódi érdemeit, nyilvánvalóan egyetlen döntés megítélését vetítette ki a teljes életútra. Nem adott hangsúlyt annak, hogy az életét a katonai hivatásnak szentelő férfi biztos posztot hagyott ott 1848-ban azért, hogy önkéntesnek álljon a szabadságharc oldalán; hogy nehezen kiküzdött törökországi őrnagyi állásának mondott búcsút 1859-ben azért, hogy Itáliába utazzék, s onnan reményei szerint magyar földön küzdhessen tovább a nemzeti függetlenségért, hogy 1860-ban, immár harmadszor vált meg szerény, de biztos megélhetést nyújtó pozíciójától azért, hogy Garibaldihoz csatlakozzék. Eberhardt Károly 1862-ben elvi, s nem kétséges, hogy személyes indítékból is, ám negyedszer már nem vállalta az újabb változtatást. De hiányozott Garibaldi oldaláról ekkor Türr István, Nino Bixio, hogy csak a legismertebbeket említsük! Többen próbálták meg eltéríteni Garibaldit szándékától, s miután észlelték, hogy nem lehet, igyekeztek minél távolabbra kerülni tőle, hogy a kibontakozó konfliktusnak minél messzebbről legyenek tanúi. Eberhardt helyzete adott volt, máshová nem mehetett, csak lemondhatott volna, elvei és valóban személyes anyagi, egzisztenciális érdekei ellenében azért, hogy Garibaldi vörösingeseként maradjon meg a köztudatban, s mint ilyen Amerikába távozhasson a kibontakozó polgárháborúba harcolni, vagy segélyeket kérhessen az emigráció vezetőitől. Nem vállalta.

Ezt követően hiába haladt katonai pályáján előre, amit természetesen nem csak Garibaldi elleni fellépésének köszönhetett, számtalanszor került szembe feltehetően magában is, s mások bírálatában is aspromonte-i szerepével. „Aspromonténál pedig, bár szomorú kötelességét teljesítette, az erély amelyet kifejtett s a vitézség, melyet tanúsított: csak ujólag bizonyítják, hogy a mely ügyért Ön kardot emel, azt híven és szilárdul szolgálja.” – tért vissza Kossuth Ferenc is levelében a kérdésre még 1864-ben is.⁹⁵

Eberhardt Lukács Lajos szerint az aspromonte-i csatában való részvételéért 1862. szeptember 30-án kapta meg a Savoyai Katonai Érdemrend parancsnoki keresztjét,⁹⁶ más forrás szerint 1862. november 30-án.⁹⁷

Haczky szerint 1863. július 15-én lett a 4. gyalogezred parancsnoka.⁹⁸ Minden valószínűség szerint 1862–1864 között Szicília és a hozzá tartozó kisebb szigetek katonai kormányzójaként küzdött a brigantik ellen, tehát hasonló feladatokat látott el, mint a Magyar Légión tagjai. Legnevezetesebb tetteként a kis Pantellaria sziget rablóinak megfékezését tartották.⁹⁹

1864. márciusát közvetlenül megelőzően ismét kitüntetésben részesülhetett. „Becsés levelét a napokban vettem és örömmel láttam belőle az Ön kitüntetésének ismét egy új jelét; annál is inkább örvendtem, mivel hogy kevés oly maradt már, ki, mint Ön, becsületet s nem szennyet hoz külföldön a magyar névre.” – írta Kossuth Ferenc Eberhardtnak.¹⁰⁰ 1864 nyarán viszont úgy látszik újabb kitüntetést kellett kapnia, mert Kossuth Ferenc három levelében is szólt róla.¹⁰¹ Lukács Lajos szerint a szicíliai – pantellariai – működéséért a „Szent Móric és Lázár-rendjelet nyerte el”, de ő nem jelölte, hogy annak melyik fokozatát.¹⁰² 1864. október 22-én Kossuth Ferenc még ezredesként tudta Girgentiben.¹⁰³

1864 decemberében feltehetően várta tábornoki kinevezését: „Örömmel olvasom azon reményének kifejezését, hogy nemsokára méltóságos tábornok lesz. Adja Isten: senki sem fog annak jobban örülni, mint mi.” – írta Kossuth Ferenc.¹⁰⁴

1. Eberhardt Károly 1866. körül. A Magyarország és a Nagyvilág cikkének illusztrációja 1868. április 5-én

2. Eberhardt Károly olasz királyi tábornoki egyenruhában, 1880. augusztus előtt. Kozics Ede felvétele, Pozsony, albumin vizitkártya. Magántulajdon

1880. évi 30/8 talál.
Kozicsunk nálunk
emlékéül attam
Benkő István Flü
/ barátunknak
Olaszország Pistoja
városában.
Kosuth Lejós
Kormányzó unal
talál barátunk
először Skász Dani
barátunknál ebédet
Turin Barakóban
1880. 25/8.
Eberhardt Károly
Olasz Tábornok.

3. A Kozics Ede által készített felvétel Benkő Istvánnak dedikált hátlapja

4. Eberhardt Károly 1880. körül. Fénykép után rajzolta Nagy Sándor 1885-ben. Szénrajz

1865. február 19-én Eberhardt ezrede még mindig Sziciliában tartózkodott.¹⁰⁵

1866. június 24-én az olasz-osztrák háborúban állítólag megmentette Umberto trónörökös életét.¹⁰⁶

1866. augusztus 10-én a 49. és 50. gyalogezred parancsnoka, valamint átvette a Parma nevet viselő dandár irányítását is.

1867. június 6-án a livornói dandár 33. és 34. gyalogezredéhez helyezték Anconába.¹⁰⁷ Vámbéry Huttkay által közölt levele szerint Vámbéry 1867. szeptember táján Itáliában kívánta felkeresni őt és feleségét.¹⁰⁸ Haczky cikke megjelenése idején (1868. április 5.) Anconában szolgált.¹⁰⁹

A kiegyezés idején nem tért rögtön haza. Szeckfü Gyula az öreg Kossuthról írott tanulmányában a helyzetet jellemezve így fogalmazott: „A becsületes embereknek nagy gondot és szívfájdalmat okozott az elhatározás. Még az olyan is, mint Eberhard Károly tábornok, akit az olasz hadsereg átvett és livornói, meg anconai parancsnokká nevezett ki, még ő is, biztosított pályáján, érzi a honvágyat: éjjeli-nappali gondja a hazavágyás, de (idézi Eberhardtot): ’következetes akarok maradni; talán úgy mehetek haza, hogy reverzalist ne kellessen adni, mert itt mindig azt kérdezik, hogy mikor megyek haza, mert már most megvagyom, amit a magyar nemzet akar, és oly buták, hogy nem lehet őket kapacitálni, hogy milyen a mi konstitúciónk most (67-ben) és milyen volt 1848-ban.’ (Kossuth Iratok 4754.)”¹¹⁰

1867-1868-ban tagja volt a Buda-Pesti honvédegyletnek,¹¹¹ ami magyarázható azzal, hogy feltehetően 1868-ban haza látogatott, ekkor még azt remélve, hogy az újjáalakuló magyar Honvédség tagja lehet.¹¹²

1870-ben is még csak látogatóba utazott haza.¹¹³ Az 1870-es években valószínűleg Pistoia lakója, talán városi tanácsosa is volt.¹¹⁴ Bona Gábor szerint 1870-ben tábornokként lépett nyugdíjba.¹¹⁵ Lukács szerint 1874-ben nyugdíjazták.¹¹⁶ Nyugdíjazásában mindenképpen szerepe volt egykori garibaldista parancsnokával, az olasz királyi hadsereg tábornokával, Nino Bixioval való konfliktusának, de ennek részletei még további kutatást igényelnek.¹¹⁷

1880. augusztus 25-én Pistoianban dedikált fényképet Benkő István veszprémi kádármesternek.¹¹⁸ Benkő István harmadmagával ebben az esztendőben Kossuth Lajost látogatta meg és ajándékolta saját maga által készített kulacsot vitt neki. A Kossuthnak adott kulacshoz hasonlót kapott Eberhardt is 5 évvel később a kádármestertől, aki ezzel köszönte meg a korábbi szívességeket.¹¹⁹

Egy 1880. szeptemberében kelt Ihász levél megerősíti, bár közvetetten, hogy Eberhardt ekkor Itáliában tartózkodott.¹²⁰

Minden bizonnyal többször jött haza, töltött itthon időt, de vissza-visszajárt Itáliába.

Valószínűleg az 1880-as években telepedett le végleg Magyarországon, Gecsen, ahol telket vásárolt és házat építtetett a katolikus templom mellett.¹²¹

A fiatal Nagy Sándor¹²² 1885-ben Gecsen rajzolta le olaszországi fényképét.¹²³

1890-ben tagja volt a Veszprém vármegyei Honvédegyletnek.¹²⁴

1900 körül készültek róla azok a felvételek, amelyek egyikén örökbe fogadott lányával Eberhardt (Nagy) Máriával, a másikon pedig szinte valamennyi kitüntetését viselve, olasz tábornoki egyenruhájában látható.¹²⁵

Eberhardt Károly 1906. december 8-án hunyt el Gecsen, saját házában. 1906. december 10-én temették. sírja ma is megtalálható a gecsei temetőben, ahol édesanyja mellett nyugszik.¹²⁶ Nem messze tőlük áll első feleségének, az ugyancsak Gecsen, 1890. március 9-én elhunyt Tischner Krisztinának sírköve.¹²⁷ Tischner Krisztinát férje és az időközben Asztalfy nevet felvevő Kristóf nevű testvére temettette el.¹²⁸

5. Eberhardt Károly 1900. körül. Korabeli zselatinos-ezüst reprodukció ismeretlen helyen lévő, nagyobb eredetiről. Magántulajdon

6. Eberhardt Károly és fogadott lánya Eberhardt (Nagy) Mária 1900. körül. Zselatinos-ezüst reprodukció. Magántulajdon

7. Eberhardt Károly és édesanyja sírja 1973-ban a gecsei temetőben. Ismeretlen felvétele, zselatinos-ezüst papírkép. Magántulajdon

8. Eberhardt Károly sírját gondozó úttörők az 1970-es években. Ismeretlen felvétele, zselatinos-ezüst papírkép. Magántulajdon

9. Eberhart Károly és édesanyja sírja a gecsei temetőben, 2004 nyarán

10. Eberhardt Károly első feleségének, Tischner Krisztinának sírja a gecsei temetőben, 2004 nyarán

12. Eberhardt Károly gecsei lakóháza

11. Eberhardt Károly egykori lakóháza Gecsén a Kossuth utcában, a katolikus templom mellett

A hagyaték kitüntetései

Eberhardt Károly kitüntetés-hagyatéka több szempontból is valódi különlegesség. Elsődlegesen azért, mert a 19. század második felében gyártott és adományozott darabokból áll, amelyeket legfeljebb 25–30 év alatt gyűjtött össze tulajdonosuk. A kitüntetések tehát ez esetben nagyon jól datálhatók, holott ilyen típusú anyagnál a tárgyak kora, a keltezés pontosítása gyakori problémát jelent.

Értékes az anyag nem utolsó sorban azért is, mert kézzel foghatóvá teszi a tábormokról gyéren fennmaradt ábrázolásokat, amelyeken ezeket a kitüntetések viselte. A nem túl jó minőségű fényképek, illetve rajzok alapján azonban nem minden esetben lehetett egyértelműen beazonosítani a dekorációt. A kettőből – a fényképekből és a tárgyakból – együttesen már egyértelműbbé tehető az ábrázolások kronológiája is: az idő múlásával szaporodtak Eberhardt mellén az elismerési jelek. A tárgyak előkerülése viszont meglepetéssel is szolgált: a török Medzsidi Rend például egy esetben sem látható az ábrázolásokon, s megszerzésének a hézagos életrajzban sem lehetett eddig egyértelmű nyomát találni.

Ki kell emelnünk azt az öröndetes tényt is, hogy az anyag mindvégig családi tulajdonban volt, tudomásunk szerint sem kereskedőhöz, sem gyűjtőhöz nem került, hiszen akkor bizonyára kiválogatódtak s eltűntek volna azon értékesebb darabjai, amelyek így – átvészelve már tulajdonosuk életében tengernyi viszontagságot, majd két világháborút – megmaradtak.

1. Az 1848–49-es Magyar Katonai Érdemrend emigrációs keresztje

Szélesedő szárú, egyenes végű, mindkét oldalán fehér zománcú aranykereszt. Kör alakú középpajzsában füzöld zománcgyűrű veszi körbe a színes zománcú, hasított magyar címet, amelynek bal oldalát nem hétszer, hanem nyolcszor vágott mező, azaz vörös alapon négy fehér (ezüst) pólya képezi. Jobb oldalán vörös mezőben fehér kettőskereszt, amely talpánál koronával zöld hármashalmon áll. A kereszt mindkét oldala egyforma, kivéve a köriratot, amely az előlapon 'HŰ VITÉZSÉGÉRT' 'A MAGYAR NEMZET', a hátlapon '• SZABADSÁGHARCZ • 1849 •'.

13. Az 1848–49-es Magyar Katonai Érdemrend emigrációs keresztje, előlap

14. Az 1848–49-es Magyar Katonai Érdemrend emigrációs keresztje, hátlap

A kereszt hengeres fülébe álló ovál szalagtartó karikát fűztek, amelyen cínforrasztás nyoma látható. A középpajzs vastagságát képező gyűrűn a keresztcsárak között ellentétes oldalon két tartószegecset ütöttek be.

A zománc a keresztcsárakon sérült, a felső szár elő- és hátlapján, a középpajzs jobb oldalán és a felírtos gyűrűn is hiányos.¹²⁹

Anyaga: arany, zománc

Mérete: 39,50 mm átm.

Ltsz: 2004.23.1.

A Magyar Katonai Érdemrend alapszabályát 1849. március 2-án tette közzé az Országos Honvédelmi Bizottmány. A három osztályú kitüntetést 1849 tavaszán nem az eredeti terv szerinti fehér zománcú arany kereszt formájában, hanem ideiglenes jelvényekkel adományozták, amely a II. és III. fokozat esetében vízszintes vörös szalagra csatként fűzött ezüst babérkoszorú volt. A II. osztálynál a koszorút arany hármashalmon álló kettőskereszt ékesítette. Habár az alapszabály kilátásba helyezte, hogy a háború elmúltával az ez idő alatt

adományozott ideiglenes jelvényeket az eredeti terv szerint elkészítettek lehet majd átcsereálni, a szabadságharc leverése után erre már nem kerülhetett sor.¹³⁰ Az itáliai emigráció, az ottani magyar légiónak körében mutatkozott elsőként arra az 1860-as évek elején igény, hogy az eredeti terv szerinti rendjeleket megcsináltassák és viseljék azok, akik jogosultak voltak rá. Így készült 1863-tól Torinóban – de valószínűleg másutt is – ismeretlen, ám biztosan csekély számú példány, amelyeket általában vörös szalagon viseltek az alapszabálynak megfelelően. Magyarországi közgyűjteményben Eberhardtéval együtt immár 7 darabot őriznek. Egy nyolcadik példányról tudunk még, amelynek jelenlegi helye nem ismeretes. Ritkaságról van tehát szó, akkor is, ha minden bizonnyal léteznek még itthon vagy külföldön lappangó példányai.¹³¹

Arról egyelőre nincs pontos tudomásunk, hogy miként került a darab Eberhardt tulajdonába. Mint láttuk, a kutatás mai állása szerint nem bukkantunk korabeli, egyértelmű nyomára annak, hogy a Katonai Érdemrend III. osztályát s ideiglenes jelvényét megkapta volna.¹³² A későbbi, másodlagos források (levelek, visszaemlékezések, újságcikkek) sem egyértelműek: egy részük sebesüléséről tud, amelyet „a szenttamási ütközetben” szerzett. A szenttamási szerb tábornok azonban a magyar sereg többször is ostromolta. A pontatlan adatokból kibontakozó történetet csak bonyolítja, hogy az 1848. augusztus 19-i, illetve a szeptember 21-i sikertelen magyar ostromban Eberhardt alakulata, a 2. (Sándor) gyalogezred is részt vett.¹³³ Egyelőre nem tudjuk, Eberhardt ott volt-e, de elvben nem lehetetlen. Az 1849. április 3-án lezajlott összecsapásban nagy valószínűséggel nem vett részt, bár ezt sem zárhatjuk a források alapján teljesen ki a lehetőségek sorából.¹³⁴ 1848 őszén tehát történhetett volna a fent említett sebesülés, de akkor még az Érdemrend nem létezett. Utólagos adományozása 1849 tavaszán elképzelhető lett volna, de mint említettük, erről nincs adatunk. Tény viszont, hogy az emigráció első időszakában is történtek még elvéve visszamenőleges kitüntetések, tehát az esetleges sebesüléséért Eberhardt elvileg még török földön is kaphatott harmadik osztályú érdemjelet.

Kossuth fiának, Ferencnek egyik 1864 márciusában Torinóból írott levele beszámolt Eberhardtnek az utólagos rendjelek készüléséről: „... *A magyar érdemjelnek, a mint tudja, csak ideiglenes alakja az ezüstkoszorú; ez a szabadság kivívta után egy díszes kereszttel váltottatott volna föl, melynek alakját atyám még 1849-ben kormányzói rendelettel meghatározá. A legio tisztikara kérelmére beleegyezett tehát atyám, hogy a tervezett kereszt most substituálathassék*¹³⁵ a koszorúnak s ennél fogva az illető tisztnek a koszoru helyett az említett kereszttel már pár hó óta joggal hordják. Ezen kereszttel képzelem, Ön is kívánná megszerezni; tudtára adom tehát, hogy ez Turinban 50 vagy 60 frankért kapható.”¹³⁶ A szöveg alapján írója egyértelműnek tartotta, hogy Eberhardt is élni fog a rendjel-készítettség lehetőségével, ő tehát úgy tudhatta, hogy Eberhardt megkapta a III. osztályú érdemjelet, így jogosult az aranykeresztre is. A Magyarország és a Nagyvilágban 1868-ban megjelent rajzon Eberhardt mellén már felismerhető az aranykereszt.¹³⁷ Ugyanakkor az altábornagy életrajzírója, Exner István úgy tudta, hogy Kossuthtól jutott hozzá Eberhardt a későbbi években ehhez a rendjelhez.¹³⁸ A téma tehát további kutatásokat igényel. Mindez természetesen semmit nem von le a ritka darab értékéből, sőt azt mutatja, hogy Eberhardt több más külföldi kitüntetése között ezt az érdemjelet a maga korában is becses relikviának tartotta.

2. Török Dicsőség Rend Érdemérme (Nişan-i İftihar Madalyasi), ezüst fokozat

A kör alakú érem előlapján fönt hatágú prizmás csillag és félhold, valamint mindkét oldalon babérágak és zászlók veszik körbe a gömbsor-szegélyes, kör alakú mezőt, amelyben a török császári tugra, alatta pedig 1270 (1853), az alapítás évszáma helyezkedik el. Hátlapján

hatágú prizmás csillagot vesz körül egy kissé lapított, 12 ágú prizmás csillag, alatta barokkos körvonalú szalagban – amelyet három kis csillag és alul két leveles-bogyós ág övez – török írású „Nişan-i İftihar” felirat látható. Az érmet széles, lapos drótfüllel látták el.

Anyaga: ezüst

Mérete: 31,30 mm átm.

Szalagja: 29 mm széles, zöld szegélyes bíbor selyem.

Ltsz: 2004.23.2.

A szalagra három ezüst pántot húztak rá. Ezek mindegyike plasztikus babérlevél-köteg, amelyet szélein vésett vonaldíszű, ferde ezüstszalag köt össze, rajta 1854, 1855, 1856 bevéssett évszámmal. A hátoldalukon ráforrasztott vékony drót szolgál a selyemszalag átbuj-

15. Török Dicsőség Rend Érdemérme (Nişan-i İftihar Madalyasi), ezüst fokozat, előlap

16. Török Dicsőség Rend Érdemérme (Nişan-i İftihar Madalyasi), ezüst fokozat, hátlap

tatására. A pántok rajzolata, kivitelezése megegyezik a később bemutatott „Az Olasz Egységért és Függetlenségért Vívott Háború Emlékérme” szalagpántjaival, füle pedig az „Olaszország Egyesítésének Emlékérme” fülezésével. Az érmet mindkét oldalán fent bizonyos nyomok arra utalnak, mintha a török érmekre jellemző lyukat, amelybe eredetileg a szalagtartó karikát lehetett fűzni, „befoltozták” volna. Valószínű tehát, hogy az érmet, de a fülezés és a szalagon levő pántok mindenképpen már Olaszországban, Eberhardt új tartózkodási helyén készültek. Ezt támasztja alá az érmet szokatlan viselési módja is; Eberhardt mellén ugyanis az ábrázolások tanúsága szerint az eredeti török érmet hátoldalával a szemlélő felé szerepel.

Az érmet 1853-ban alapította I. Abdul Medzsid szultán és kalifa (1839–1861), az 1831 óta adományozott Dicsőség Rendhez kapcsolódó Érdeméremként, arany és ezüst fokozattal. A szultáni hatalom legszélesebb körű szolgálatában, az állam és a nép javát előmozdítva – többek között járványok leküzdése, a mezőgazdaság, a művészetek terén – tanúsított különleges, kimagasló érdemek elismeréseként adományozták, külföldieknek is.¹³⁹

Haczky cikke szerint a Kubán folyónál, Nekitbet és Korkuc¹⁴⁰ váránál lefolyt katonai akciók során tanúsított helytállásáért kapott Eberhardt 1855-ben „török ezüst katonai érdemjelet”.¹⁴¹ Véleményünk szerint ez a kitétel a Dicsőség Rend Érdemérmére

vonatkoztható.¹⁴² A pántokra, amelyek nem eredetiek, azokat Eberhardt készítette utólag, a krími háborús részvételére utaló évszámokat vésette rá.

3. Török Császári Medzsidi Rend (Mecidi Nişani) IV. (?) osztálya

A hétágú, Napot jelképező ezüst rendjelvény kör alakú, arany középpajzsát hét, egyenként 3-3 áttört sugárból álló sugárnyaláb övezi, közöttük ezüst holdak és csillagok. Az arany középpajzsban domborművű császári tugra van, amelyet aranszegélyes vörös zománcgyűrű keretez. A gyűrűn török írású „Szorgalom”, „Buzgóság”, „Hűség” és „1268” (az alapítás éve mohamedán időszámítás szerint) felirat olvasható. A rendjel hátoldala síma, homorú. Felső részén két karika van, amelyhez általában egy vörös zománcú császári címer (félhold és csillag) kapcsolódik függesztőként – ez esetben hiányzik. A rendjel egyébként is hiányos, négy sugara és egy holdas-csillagos eleme letört.

Anyaga: ezüst, arany, zománc

Mérete: magasság (sérülten) 46 mm; középpajzs 28,40 mm átm.

Ltsz: 2004.23.3.

A nevét viselő rendet 1851-ben alapította I. Abdul Medzsid szultán és kalifa (1839–1861) a császári hatalom szolgálatában, a kormányzati, hivatali és más tevékenységek terén tanúsított kimagasló teljesítmények elismerésére. Katonai és polgári személyek egyaránt megkaphatták. Őt osztálya volt, mindegyiket csak meghatározott számban és csak 20. szolgálati évük betöltése után adományozták a belföldieknek. Magasabb fokozat elnyeréséhez újabb kimagasló érdemek felmutatása mellett meghatározott kivárási idő szükségeltetett. Háborús, hadjárati évek a felükkel többnek számítottak. Rendkívüli teljesítmények vagy háborús sebesülések elismerésekor a fenti korlátozásoktól el lehetett tekinteni. Nem tartoztak ezek alá a külföldiek sem. A rendjelet tulajdonosaiknak életük végéig viselniük kellett, elhalálozásuk után pedig a kitüntetések a hozzátartozóknak vissza kellett juttatni az adományozóhoz. Lopás, csalás, korrupció s más vétségek igazolódása a rendjel megvonásával járt. A rendjelvényt, amely ezüsből és aranyból, az V. fokozat teljes egészében ezüsből készült, zoldszegélyes bíborvörös szalagon viselték: az I. osztályt vállszalagon, a II. illetve III. osztályt nyakban, a IV. és V. osztályt bal mellen, átbujtatott szalagon. Az I. és II. osztályhoz rendjel-csillag is tartozott.¹⁴³

Eberhardt kitüntetésének sem időpontjára, sem fokozatára nincsenek egyelőre megbízható forrásaink, a IV. osztályra az anyagából és a méretből következtettünk. Az adományozás tényét igazolja viszont Klapka György La Marmora miniszterhez írott 1859. augusztus 20-i levele, amelyben – többek között – Eberhardtot mint a Medzsidi Rend tulajdonosát mutatta be.¹⁴⁴

17. Török Császári Medzsidi Rend (Mecidi Nişani) IV. (?) osztálya

4. Savoyai Katonai Érdemrend (Ordine militare di Savoia) parancsnoki keresztje

Ívelt szárú, csúcsos végű, mindkét oldalán fehér zománcú, arany szegélyű kereszt, amelynek szárait zöld zománcú tölgy- és babérkoszorú köti össze. A kör alakú középmező előlapját aranszegélyes vörös mező képezi, amelyen rátét arany díszítményként az alapító nevének kezdőbetűi (V. E.) és két keresztbe tett kard fölött „1855”, a rend átszervezésének évszáma látható. A középmező hátoldalát vörös zománc alapon a fehér Savoyai-kereszt képezi, amelyet „AL MERITO MILITARE” ('Katonai Érdemekért') feliratú vörös gyűrű övez. A felső kereszt szár és a két szalagtartó karika közé préselt, plasztikus, áttört arany korona kapcsolódik. A kereszt előlapján csekély zománcsérülés van, hátlapján a középpajzs és a felső kereszt szár sérült, hiányos. A korona a hátoldalán szintén kissé sérült.

Anyaga: arany, zománc

Mérete: 53,70 mm átm.

Ltsz: 2004.23.4.

A Savoyai Katonai Érdemrendet 1815-ben I. Viktor Emánuel szárd király (1814–21) alapította háborús cselekmények során vagy más módon tanúsított kiváló katonai cselekedetek elismerésére. Alapításakor a rendnek négy fokozata volt, amelyeket a Rendi Tanács javaslata alapján külföldiek is megkaphattak. 1855-ben II. Viktor Emánuel szárd király (1849–1861) – a későbbi olasz király (1861–78) – uralkodása idején a Rend nagyszabású átszervezésére, szinte újjáalapítására került sor; megváltozott a jelvény külalakja, és új alapszabály lépett életbe.¹⁴⁵ Ettől fogva öt fokozata volt a Rendnek: nagykereszt, nagytiszti-, parancsnoki-, tiszti-, és lovag kereszt kereszt.

Az egyes fokozatok elnyerése meghatározott számú kitüntetett esetében éves járadékot is jelentett. Szigorú, az egyes rendfokozatokhoz kapcsolódóan pontosan körülhatárolt

18. Savoyai Katonai Érdemrend (Ordine militare di Savoia) parancsnoki keresztje, előlap

19. Savoyai Katonai Érdemrend (Ordine militare di Savoia) parancsnoki keresztje, hátlap

követelmények jellemezték a Rend adományozását. A rendjelet vörös középső sávos sötét-kék szalagon viselték. A három magasabb fokozatnál (nagykereszt, nagytiszti, parancsnoki) a keresztet arany függesztő koronával magasították, a tiszti fokozatot trófea (címer, zászlók, kardok, sisak) kapcsolta a szalagtartó karikához.¹⁴⁶

Eberhardt annak ellenére, hogy a hagyatékban maga a darab nem szerepel, több egybehangzó forrás szerint a Savoyai Katonai Rend lovag kereszt keresztjének is birtokosa volt.¹⁴⁷ Lukács szerint a Rend parancsnoki keresztjét, azaz a fentebb ismertetett kitüntetést az olasz királyi hadsereg és Garibaldi katonái között Aspromonte-nál 1862. augusztus 29-én lezajlott katonai összecsapás során tanúsított parancsnoki működése elismeréseként kapta meg 1862. szeptember 30-án.¹⁴⁸ Ezzel ellentétben az olasz köztársasági elnök honlapja szerint 1862. november 30-án részesült Eberhardt a magas kitüntetésben Emilio Pallavicino de Priola ezredessel¹⁴⁹ együtt. Ez azt is alátámasztja, hogy valóban aspromonte-i szerepükért kapták a kitüntetést. A parancsnoki kereszt megszerzése évi külön 800 frank javadalmazással járt.¹⁵⁰

5. Olasz Királyi Szent Móric és Lázár Rend (Ordine Reale di S. Maurizio e Lazzaro) tiszti keresztje

A rendjel a két szent nevéhez kötődő keresztformát egyesítette oly módon, hogy egy aranyszegélyes, fehérzománcú, lóhere-végű kereszt – amelynek ágai 3-3 plasztikus gömbben végződnek – szárai között helyezkedik el az aranyszegélyes, zöldzománcú villáskereszt. Az előlap és a hátlap egyforma. A rendjel egy aranyszínű, fekvő, ovál alakú, tölgy-, illetve babérlevél koszorún függ, amelynek felső részén hengeres fül tartja a szalag átbujtatására szolgáló drótkarikát. A kereszt és a koszorú közötti fülön utólagos forrasztás nyoma látható. A koszorú öntött és utánvésett. A fehér kereszt középrészének mindkét oldalán hiányzik a zománc, a zöld kereszt zománca is sérült.

Anyaga: arany, zománc

Mérete: 37,00 mm átm.

Szalagja: 36 mm széles zöld selyem, rajta lapos, téglalap alakú aranyozott ezüst drótból készült csat van.

Ltsz: 2004.13.5.

20. Olasz Királyi Szent Móric és Lázár Rend (Ordine Reale di S. Maurizio e Lazzaro) tiszti keresztje

6. Olasz Királyi Szent Móric és Lázár Rend (Ordine Reale di S. Maurizio e Lazzaro) parancsnoki keresztje

A kereszt külalakja megegyezik az 5. sorszámú keresztével, de préselt, plasztikus, áttört arany koronán függ. A korona gömbjéhez virág formájú fület forrasztottak, ebbe fűzték a nyakban viselendő szalag átbujtatására alkalmas, gömbsor-díszes, lapított szalagtartó karikát. A lóhere-végű kereszt rézből való alapon – amelynek szélein a gömbök is rézből vannak – alkalmazott tűzzománc, aranypánttal szegélyezve. A kereszt középrészén mindkét oldalon kitérték a zománcot, a korona is sérült.

Anyaga: arany, réz, zománc.

Mérete: 57,00 ill 56,40mm átm.

Szalag: zöld selyem nyakszalag tartozott hozzá, ami hiányzik.

Ltsz: 2004.23.6.

A Szent Móric Lovagrendet 1434-ben VIII. Amadeus savoyai herceg (1416–1434) alapította. Halála után rendje feledésbe merült, mígnem „Vasakarátú” Emánuel Filibert herceg (1553–1559) 1572-ben megújította, s XIII. Gergely pápa (1572–85) megerősítette az újraalapítást, majd röviddel ezután, két hónapon belül egy újabb okirattal az éppen megszűnő, nagy múltú Szent Lázár Lovagrenddel kapcsolta össze. 1573 januárjában kelt a régi-új

21. Olasz Királyi Szent Móric és Lázár Rend (Ordine Reale di S. Maurizio e Lazzaro) parancsnoki keresztje

lovagrend – zöld Szent Lázár-keresztre ráhelyezett fehér Szent Móric-keresztből kialakított – jelvényét engedélyező pápai jóváhagyás. A nagymesteri tiszt betöltésének jogával a Savoyai herceget és örököseit ruházta föl. Az eredetileg egyházi-katonai jellegű lovagrend szabályzata az évszázadok alatti többszöri átalakítás után egyre inkább polgári és katonai elismerésként egyaránt adományozható érdemrenddé vált annak ellenére, hogy korábbi lovagrendi hagyományából is sokat megőrzött. 1816 decemberében I. Viktor Emánuel szárd király megújított alapszabállyal látta el, de a következő évtizedekben is számos változáson esett át a szervezet. Az 1831-es reformálás nagy lépést jelentett a rend világi jellegűvé válása terén. Ekkor rendszeresítették a nagykeresztet és a lovagi (jogi, illetve adományos lovag) fokozat közé a parancsnoki keresztet. Az 1850-es évek végére három fokozatát még kettővel kiegészítették. Az egyes fokozatok adományozható számát és odaítélésének követelményrendszerét egy 1868-as, immár olasz királyi rendelet meglehetősen szigorúan szabályozta. Így nagykeresztjének egyidejűleg 60, nagytiszti keresztjének (amelyet 1855-től rendszeresítették) 150, parancsnoki keresztjének 500, tiszti keresztjének (amely fokozat 1857-től létezett) 2000 tulajdonosa lehetett, míg a lovag kereszt kereszt adományozásának számát nem határozták meg. Nagykeresztet többek között államminiszterek, államtitkárok, az államtanács, a legfel-

sőbb bíróság, a legfelsőbb számvevőszék elnökei, követek, tengernagyok, altengernagyok, altábornagyok stb.; nagytiszti keresztet többek között államügyészek, államtanácsosok, a legfelsőbb számvevőszék tanácsosai, a feljebbviteli bíróságok szekcióelnökei, tízévi tényleges szolgálattal rendelkező prefektusok, a minisztériumok magasabb beosztású vezetői, ellentengernagyok, vezérőrnagyok stb.; parancsnoki keresztet többek között a fentebb említett hivatalok rangban, beosztásban lejjebb következő munkatársai, a minisztériumok osztályigazgatói, öt éves szolgálat után ezredesek, hajókapitányok stb.; tiszti keresztet az egyre szélesedően felsorolt hivatali, városi tisztségviselők mellett ezredesek, hajókapitányok, alezredesek öt évi szolgálat után, első osztályú fregattkapitányok stb.; lovag kereszt keresztet pedig – csak kiragadott példaként – alprefektusok, minisztériumi szekcióvezetők, hadbírói elnökök, őrnagyok, II. osztályú fregattkapitányok, 12 évi szolgálat után kapitányok (századosok) kaphattak. A rendjel eggyel magasabb fokozatát több évi (lovagi és tiszti kereszt esetében 3, parancsnoki kereszténél 4, nagytiszti kereszténél 5 évi) várakozási idő után lehetett kiérdemelni. Rendkívüli esetben természetesen eltekintettek ettől a kívánalomtól, amely külföldiekre eleve nem is vonatkozott. A rendjelet a lovag kereszt kereszt kivételével

korona magasította. A rendelkezésre álló irodalomban az 5. sorszámon leírt keresztet alkalmazott koszorú egyetlen fokozatnál, a tiszti keresztnél található csak meg 1857 és 1868 között. A két legmagasabb fokozathoz rendjel-csillag is tartozott, sőt az egykori lovagrendi hagyományt megőrizve díszes egyenruházata is volt a rendnek.¹⁵¹

Mivel a Szent Móric és Lázár Rend az olasz rendjelek sorában – megelőzve például a Savoyai Katonai Rendet – igen jelentős helyet foglalt el, a többszöriadományozás már a kortársak értékítéletében is megemelte egyfelől az Eberhardt iránti nagyrabecsülést, másfelől nyilvánvalóan az irigységet is. Sajnálatos, hogy jelenleg közelebbi adataink nincsenek ezekről az adományozásokról.

7. Olasz Korona Rend (Ordine della Corona d'Italia) tiszti keresztje

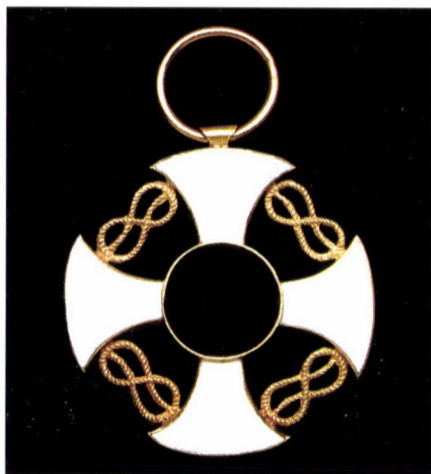
Aranyszegélyű, ívelt szárú, fehér zománcú aranykereszt, szárjai között csavart aranydrótból készült fonattal, ún. „szeretetsomóval”. Kör alakú középpajzsa és szalagja, amely a fokozatát eldönthetné, teljes egészében hiányzik. A felső keresztszárhoz hengeres fület forrasztottak, ebbe fűződik a kör alakú szalagtartó karika.

Anyaga: arany, zománc

Mérete: 34,30 mm átm.

Ltsz: 2004.23.7.

A Rendet, amelynek talán szöveghűbb és jobban hangzó magyar neve az Itália Koronája Rend, az ország egyesítése emlékére, valamint fia esküvője tiszteletére 1868. február 20-án alapította az uralkodó, II. Viktor Emánuel, kifejezetten az olasz nemzet és országa érdekében kifejtett, de általában is a közjót szolgáló rendkívüli teljesítmények, munkálkodás elismerésére. Őt fokozatának elnevezése, illetve az azokkal egy időben létező kitüntetettek száma megegyezett a Szent Móric és Lázár Rendével. A rendjelvény – a fentiekben ismertetett kereszt – kör alakú középpajzsának előlapján égszínkék zománc háttéren Itália vaskoronájának domborművű ábrázolása, míg hátlapján arany alapon balra néző, koronás, fekete zománcú sas, mellén a savoyai-itáliai fehér kereszttel ékesített, vörös, ovál pajzzsal látható. A kereszt a két alsó fokozatnál 35 mm, a magasabb fokozatoknál 60 mm átmérőjű volt. A nagykereszthez és a nagytishti fokozathoz csillag is tartozott. A szalag cseresznyevörös, középrészen egynegyednyi széles fehér sávval. A szalagok szokásos viselési módjához képest a tisztikereszt mellszalagját ovális rozetta különböztette meg.¹⁵² Ennek a kitüntetésnek az adományozási idejéről és körülményeiről sincsenek egyelőre adataink. Eberhardt több ábrázolásán¹⁵³ tisztán kivehető egy rozettás mellkereszt, amelynek rajzolata az Olasz Korona Rend jelvényéhez hasonló. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a tábornok a rendjel tiszti fokozatát kapta meg.

22. Olasz Korona Rend (Ordine della Corona d'Italia) tiszti vagy lovag kereszt

8. Az Olasz Egységért és Függetlenségért Vívott Háború Emlékérme (Medaglia Comemorativa per l' indipendenza e l'unità d'Italia)

Kör alakú, peremes, vert érem. Előlapján „VITTORIO EMANUELE II RE D' ITALIA” köriratban az uralkodó balra néző profilja látható. Hátlapján redőzött ruhás, koronás, balra tekintő nőalak, jobbában lándzsát tart, baljával a Savoyai-címeres pajzsra támaszkodik. Körirata: „GUERRE PER L' INDEPENDENZA E L'UNITA D'ITALIA”. Az érem mindkét oldalán „CANZANI” jelzés található. A gömb alakú, átfúrt fülbe fűzött drótkarika tartja a szalagot.

23. Az Olasz Egységért és Függetlenségért Vívott Háború Emlékérme, előlap

24. Az Olasz Egységért és Függetlenségért Vívott Háború Emlékérme, hátlap

Anyaga: ezüst

Mérete: 31.50 mm átm.

Szalagja: hatszor ismétlődő, keskeny vörös-fehér-zöld csíkozású, 36 mm széles selyem, rajta két, középen ezüst szalaggal átfogott, babérlevél-köteget formázó ezüst pánt; az egyikén „1860–61”, a másikon „1866” kidomborodó évszám olvasható. A szalag foszlott.

Ltsz: 2004.23.8.

Az érmet II. Viktor Emánuel olasz király 1865-ben alapította az Olaszország egységének létrehozásáért és függetlenségéért vívott harcokban 1848-tól részt vett katonák számára. 1866-ban és 1870-ben megújították. A pántokon szereplő évszámok azokra a hadjáratokra, csatákra emlékeztetnek, amelyekben az érem tulajdonosa harcolt.¹⁵⁴ Eberhardt esetében az

1860–1861-es évszám Garibaldi szicíliai hadjáratában, az 1866-os évszám pedig az olasz–osztrák háborúban való részvételre utal.

9. Olaszország Egyesítésének Emlékérme (Medaglia a Ricordo dell'unità d'Italia)

Kör alakú, peremes, vert érem. Előlapján „UMBERTO I RE D' ITALIA” köriratban az uralkodó balra néző profilképe (alul „SPERANZA” jelzés van). Hátlapján három soros „UNITA/D' ITALIA/1848–1870” felirat olvasható, amelyet alul szalaggal összekötött babérkoszorú övez. Felső peremére széles, lapos drótfület forrasztottak.

25. Olaszország Egyesítésének Emlékérme, előlap

26. Olaszország Egyesítésének Emlékérme, hátlap

Anyaga: bronz

Mérete: 36,50 mm átm.

Szalagja: 32 mm-es zöld selyem, fehér oldalsó és vörös szegélycsíkkal.

Ltsz: 2004.23.9.

Az érmet 1878-ban alapította I. Umberto olasz király (1878–1900) az egységes és független Itália megteremtésében érdemeket szerzett katonák elismerésére.¹⁵⁵

10. Honvéd Emlékérem

Fémlemezről kivágott, kör alakú, füles, sima felületű érem, amelynek előlapján vésett „1848/49-iki/ HONVÉD” felirat olvasható. Hátlapja síma.

Anyaga: rézötvözet

Mérete: 36,00 mm átm.

Szalagja: piros-fehér-zöld selyem, hátoldalán felerősítésre szolgáló tűvel, kampóval.

Ltsz: 2004.23.10.

27. Honvéd Emlékérem

Savoyai Katonai Rend iratanyagában valószínűleg található lenne olyan felterjesztési dokumentáció, amelyből nemcsak a rendjelek-kitüntetések elnyerésének körülményeit, idejét tudnánk pontosítani, hanem az életpálya hiányzó láncszemeinek egyike-másika is pótolható lenne. Ugyanez mondható el a török Medzsidi Rend vonatkozásában is.

Írásunk az érdekes tárgy-együttes bemutatása mellett a hozzá kapcsolódó kutatásaink jelenlegi eredményeit összegzi. További törekvésünk, hogy munkánk folytatása során Eberhardt Károly életútját és esetleg még lappangó hagyatékát minél teljesebben feltárhassuk. Így abban az emigrációs pantheonban, amelyből eddig jobbra kimaradt – nem utolsósorban azért, mert tanulmányunkig egykorú, eredeti ábrázolása sem volt ismert –¹⁵⁹ elfoglalhatná az őt az ismeretlenségből kiemelő, mindenképpen megillető helyet. Ebben a pantheonban – véleményünk szerint – nem is akármilyen helye van Eberhardt Károlynak, a képzett katonának, aki nem kegyelemkenyéren, hanem a hivatásából élt meg az emigrációban is, olyan történelmi körülmények között, amelyek a magyar történettudomány máig vitatott, nem megnyugtatóan feldolgozott kérdései közé számítanak.¹⁶⁰

A primitív kivitelű érem a volt 1848–49-es honvédek számára a Honvédegyletek Országos Bizottsága által kibocsátott több eltérő változatban létező érmek¹⁵⁶ nagyon leegyszerűsített másolata. Szalagja viszont az eredeti érmekével megegyező. Mivel Eberhardt hazatérése után két honvédegyletnek is tagja volt, nyilvánvalóan tagtársainak egyik érmét másoltatta le.

A bemutatott kitüntetésanyag együttesként jelenti egy nem mindennapi katonai életpálya tükrét, amelynek csaknem minden darabja gyűjteményünkbe került. Nekrológia ugyanis tizenkét kitüntetéséről emlékezik meg.¹⁵⁷ A hagyatékából jelenleg hiányzik a Savoyai Katonai Érdemrend tisztí kereszt keresztje és az Olaszországi Magyar Légő Emlékérme,¹⁵⁸ amelyeket viszont ábrázolásain jól azonosíthatóan láthatunk.

Eberhardt tevékenységéről – amint ez a fentiekből egyértelműen kiderül – igen nehéz ma már hiteles forrásokat találni. Az sem egyértelmű olykor, hogy milyen irányban induljon el a kutató. A ténylegesen meglévő kitüntetései ebben a további kutatásban is segíthetnek. Az Olasz Szent Móric és Lázár Rend levéltárában vagy a

Nagy Sándor szénrajzát Juhászné Szabó Zsuzsa restaurálta.

A kitüntetések műtárgyfotóit Dabasi András, a gecsei felvételeket és az ábrázolások reprodukcióit Jaksity László készítette.

Jegyzetek

- 1 Tanulmányunkban levéltári, kéziratoss forrásokat csak korlátozottan használtunk. A Magyar Országos Levéltárban őrzött fondok közül a Kossuth, Türr, Tanárky, Ihász, Dunyov és Tüköry iratok lehetnek érdekesek egy kifejezetten Eberhardt életút szemléletű kutatás számára. Fontos volna áttekinteni – s nem csak Eberhardt miatt! – az olasz hivatalos katonai sajtót, kutatni szolgálati lapok után az olasz katonai levéltárakban. Milánóban a Museo Centrale del Risorgimento gyűjteményében a Nino Bixio tevékenységére vonatkozó iratok között található például Eberhardt levél, amelyet Giuseppe Guerzoninak írt, s egy „Rapporto di Carlo Eberhard sul fatto d’armi del 1° ottobre 1860 ai Ponti a Valle” címen a voltornói csata körül kibontakozott vitára vonatkozó irat. Documenti Bixiani. N. Reg. 40002. Egyes – csak hivatkozásból ismert – olasz forrásokhoz sem jutottunk még hozzá.
- 2 „Az Eberhard levéltár érdekességeit a tábormok özvegyének engedelmével elsősorban másoltam le. Újból közlök egyet-mást belőlük.” Lásd HUTTKAY, 1923. 2. „Második felesége unokahuga Nagy Krisztina, kinek már mint özvegynek kegyéből néztem át és jegyeztem ki a tábormok levéltárát, mely valóságos nemzeti kincs...” HUTTKAY, 1923. 4. Ugyanakkor érdekes, hogy egy későbbi újságcikkében Huttokay így írt: „Gecsen módomban volt átanulmányozni a nagybecsű, történelmi fontosságú Eberhard-féle levéltárt. Nevezetes kincsei: Kossuth Lajos 14 darab sajátkezű levele a tábormokhoz. Valamennyi barátságos bizalmas levél s kitűnik belőlük, mily közel állt a tábormok Kossuth-hoz és családjához. A Kossuth-fiúk is tisztelettel és szeretettel írnak Eberhardhoz. Fontosak Ihász levelei, ki egészen Mikes Kelemen hangján számol be időnként maga és Kossuthék turini életéről. Ez a levéltár méltó helyére: a Nemzeti Muzumba kívánkozik. Az iratokat eredetileg oda is szánták, sőt talán már ott is vannak.” HUTTKAY, 1934. A leveleket közlő Huttokay Lipótról annyit sikerült kideríteni, hogy 1868-ban született és érseki jogakadémiai tanár volt, aki 1919-ben „elhagyta az egyházi rendet”. Valamikor 1934 után hunyt el. Lásd GULYÁS–VICZIÁN.
- 3 MNM Történelmi Adattár, adattári szám: 9429-2004.
- 4 Neve több változatban fordul elő, mi az ő sajátkezű aláírása szerinti névalakot használjuk.
- 5 Születési dátumként különféle adatok szerepelnek a különböző lexikonokban, életrajzi ismertetőkben. Mi Németh Tibor adatát fogadjuk el hitelesnek, s ezúton is köszönjük könyvtáros kollégánk szívességét, amellyel a Honismeretben megjelent tanulmányának bővebb, eredeti változatát eljuttatta hozzánk és szóban is segítségünkre volt. Ő volt az, aki a plébániahivatal adatát megkereste.
- 6 HACZKY 157–158. A cikk hangneme alapján azt kell feltételeznünk, hogy magától Eberhardt-tól származtak az életútjára vonatkozó információk. Mindenesetre ez a legbővebb, még életében róla megjelent írás. A személyes ismeretség lehetőségét megerősíti, hogy Eberhardt Károly Franciska nevű húgának Haczký Dániel volt a keresztapja. A viszonylag ritka névegybeesést nem tekinthetjük véletlennek. A keresztlevél magántulajdonban van.
- 7 HACZKY cikke szerint 1844-ben, Takács nekrológja szerint 1846-ban.
- 8 Lásd HACZKY 157.

- 9 Szekulics (Sekulits) István 1848. szeptember 1-től százados a Zrínyi zászlóaljnál, október 14-től őrnagy, az előbbiből alakuló 35. zászlóalj parancsnoka. BONA, 1987. 292.
- 10 TAKÁCS 1.
- 11 Exner 6. Exner István vaszari iskolaigazgató volt, aki foglalkozott Eberhardt élettörténetével, 2000-ben hunyt el. Özvegye őrzi kéziratos hagyatékát, amelybe a közeljövőben betekintést enged.
- 12 MATOLAI 74. A forráshelyre Hermann Róbert hívta fel figyelmünket.
- 13 BONA, 1998–2000. 344.
- 14 HACZKY 157.; „Bem távollétében Stein Miksa augusztus 12-én Szászsebesnél súlyos vereséget szenvedett, s Dévára vonult. Augusztus 14-én az őrség gondatlansága következtében felrobbant a dévai vár, ezután Stein Dobráig vonult vissza. Bem elérte Dobrát, átvette a parancsnokságot, s Déváig nyomult előre. Ám meg kellett győződnie arról, hogy a dél-erdélyi csapatoktól és a IV. Hadtest maradványaitól további ellenállást remélni nem lehet. Ezért Steinnel együtt elhagyta a sereget, s török területre menekült.” HERMANN, 2004. 369. Bem 1849. augusztus 23-án lépett török területre. HERMANN, 2004. 196.
- 15 Guyon, aki ugyancsak részt vett a temesvári csatában a IV. hadtest parancsnokaként 1849. augusztus 18-án lépte át a határt. Lásd HERMANN, 2004. 378. és 160.
- 16 HACZKY cikke szerint hét csatában vett részt a szabadságharc idején.
- 17 TAKÁCS 1.
- 18 Ezúton is köszönjük Hermann Róbert szíves segítségét. Hermann Róbert Eberhardtra vonatkozó kutatásáról írott levele a szerzők birtokában.
- 19 KERTBENY 375. tétel
- 20 SPLÉNY 328–329.; HACZKY 158. a cserkeszt nem említi, de szól még a latinról és a szlovákról, mint olyan nyelvről, amelyen Eberhardt tud.
- 21 PAP–SZALCZER 352.
- 22 HACZKY 157.
- 23 „Mint emigránsok a damaszkuszi török seregben szolgáltak ez idő szerint Eberhárd Károly honvéd százados...” PAP–SZALCZER 115. Érdekes a rangmegjelölése a precíz Pap Jánostól. Ez talán megengedhetővé teszi azt a feltételezést, hogy a századosi rangemlést a meneküléskor kaphatta, akkor talán valóban Guyontól, hogy török földön kedvezőbb helyzetbe kerülhessen. Lásd még LUKÁCS, 1984. 104.
- 24 TÜKÖRY 23., HACZKY szerint 1851-ben Libanonban volt.
- 25 SPLÉNY 170.
- 26 KLAPKA 445.
- 27 Sajnos nem sikerült azonosítanunk a két említett helységet. A Kubán folyó a Kaukázus északi részén található. Déchy Mór Kaukázusról szóló könyvében említi a vidék kisebb-nagyobb erődítéseit, várait, amelyek az orosz előnyomuláskor épültek. Szót ejt az 1880. körül már lakatlan faluról is, ahol Samyl imám lakott. Lásd DÉCHY 4., 149., 228., 270., 302., és 432. Köszönjük Kubassek Jánosnak, hogy felhívta figyelmünket Déchy könyvére.
- 28 HACZKY 158.
- 29 Guyonné Splényi Mária
- 30 SPLÉNY 313. és 314.
- 31 TÜKÖRY 39. Tüköry levele Kmettyhez, Kostantinápoly, 1857. március 2.
- 32 „Daczára annak, hogy Sámyl, a Kaukázus keleti részén lakó csecsenczek feje, a szabadságharcokban páratlanul hosszú ideig, harminczöt évig, folytatta az elkeseredett védelmi-harcot, a különféle törzseket nem volt képes egyetértésre bírni s 1864-ben a cserkeszek leigázása is befejeztetett. ... A cserkeszek harcaiból sem hiányzottak a

magyar és lengyel emigránsok, kiket mindenütt ott találunk, hol az orosz ellen küzdeni lehetett. Bangya ezredes, Király László őrnagy, Dercsényi őrnagy, Éberhárd alőrnagy, egy kisebb csapattal, a cserkesz eredetű Szefer pasa vezérlete alatt, kiszálltak Szuchum-Káléban s a tengerparti várost, az oroszok csekély ellenállása után, hatalmukba kerítették. Ezután az ellenséggel több hónapon keresztül nem találkozhattak. Hogy az időt tétlenül ne fecséreljék, Szefer pasa a fent említettekkel együtt Konstantinápolyba utazott...” VERESS 292–293.

33 VU, 1854. 66. 1854. kora tavaszára teszi az eseményt.

34 „Nekem különösen érdekes volt Eberhardt Károly egyik látogatása melynek alkalmával a cserkeszek közti élményeit elbeszélte. ... (a) krími háború idejében ki lett a törökök által oda küldve, hogy cserkeszek közt a török barátság irányában működjön. Hajón küldték őt el a Fekete-tenger keleti partjára, azt azonban, physical vagy politikai okból, már nem emlékszem, egynehányad magával még messze a parttól csónakon elhagyni és nagy veszélyek közt kikötni kényszerült. Eberhardt a Fekete-tenger mellékét elfoglaló cserkeszeknél kezdte meg működését, és huzamost időig lakott köztük, szívesen látva általuk, mert ezen törzsök szívtak a törökhöz, és szerettek volna a szultán fennhatósága alá kerülni, míg a keletibb törzsök (kik tulajdonképpen csencencek és nem cserkeszek) vezére, de Eberhardt szerint inkább vallási főnöke, Samyl, kit Európában identificáltunk /=azonosítottunk/ a cserkesz ügygel, attól személyes indokokból idegenkedett a közös nemzeti érdekük rovására és az oroszok javára. Mikor Eberhardt Samylhoz jutott, missióját előadva szemére hányta ennek, hogy mozlim létére az oroszok malmára hajtja a vizet, mire az megharagudott, és fenyegette, hogy rögtön föbe löveti. Akkor én elejét veszem, felelő Eberhardt, és kihúzott zsebéből egy revolvert, de nem került tettelegességekre, célt azonban Samylnál nem érhetett...” Lásd SPLÉNYI 328–329. Splényi alapvetően jól foglalta össze, mint maga is utal rá bizonyosan Eberhardt nyomán, a kaukázusi helyzetet. Az 1813 óta zajló orosz invázió ellen küzdő különféle kaukázusi hegyilakók vezetője, az 1832-ben a Gimra (más helyen Himri) körüli csatában elesett Kazi Mullah után lett Samyl imám, aki ekkor maga is megsebesült. Erősen teokratikus iszlám államot hozott létre a Kaukázus területén. Sikerült az egymással állandó viszályban élő törzseket az oroszokkal szembeni harc jegyében összefognia, s évtizedeken keresztül nagy orosz katonai erőt lekötnie. Az orosz haderő csak lépésben, erődöt és várat építve minden lehetséges helyen, bírta fokozatosan előretolni a hatalmi terület határát. Samyl a krími háború idején felajánlotta szolgálatait az angol–francia–török haderőnek is. Samyl imám ellenállását, mint Splény is említi, részben személyes ok törte meg. Fiát ugyanis az oroszok foglyul ejtették, s egyes feltételezések szerint a szabadonbocsátás olyan alku keretében történt, ami Samyl imám mozgásterét korlátozta. Szabadulása után fia nem sokkal meghalt, Samylt pedig az oroszok 1859-ben foglyul ejtették. A legendákkal övezett Samyl 1862 körül hunyt el, miután az oroszok mekkai zarándoklatra engedték. Lásd: HELLER 482., 520.; OROSZORSZÁG TÖRTÉNETE 358.; VU, 1854.; VU, 1859. Haczky szerint Samyl Eberhardthoz levelet is írt, s ő is úgy tudta, hogy személyesen is találkoztak. Lásd HACZKY 157–158. Haczky szerint a cserkeszekkel való találkozása 1852-ben történt, amit a többi forrás inkább 1857 körülre datál. Splényi a krími háború idejére utal. Eberhardt kaukázusi tartózkodásának időszakát nem sikerült pontosabban meghatározunk. Feltehető, hogy nem egyszer járt ott, amire Veress is tesz közvetett utalásokat. Lásd VERESS 292–297.

35 A levél többi részéből nyilvánvaló, hogy Eberhardt írt neki Pestre, s erre válaszolt Vámbéry. A levél kelte 1867. május 3. Közli HUTTKAY 1923. 3. A MTA Kézirattárában

- Herr Szabolcs nézett utána, hogy a Vámbéry levelezésben található-e Eberhardt levél, de sajnos nem bukkant tőle származó írásra. Ezúton köszönjük fáradozását.
- 36 VÁMBÉRY 99–100. Köszönjük Kubassek Jánosnak, hogy felhívta figyelmünket e szövegrészre.
 - 37 SPLÉNY 316.
 - 38 Lásd Eberhardt levele (feltehetően Splényi Béla báróhoz), Konstantinápoly, 1859. június 18. OSzK Kézirattár Levelestár.
 - 39 Tüköry Lajos (1820–1860) 1849-ben hadnagy, az emigrációban török őrnagy, aki tagja lett Garibaldi híres ezerének, s Palermo ostrománál szerzett sebesülésébe halt bele. Lásd BONA, 1998–2000. III. 383.
 - 40 Kiss József (1825–1898) 1848–49-ben honvéd, 1849. márciustól hadnagy, 1850–1859 között török tiszt, végül őrnagy. 1859-ben őrnagy és zászlóaljparancsnok a piemonti Magyar Légióban. 1860-ban ezredes Garibaldi hadseregében, 1861-től alezredes az olasz királyi hadseregben. 1868-ban hazatér, a Ferenc csatorna Rt. igazgatója haláláig.
 - 41 Kalmár József (Ödön) (1825–1859) 1849-ben honvéd százados, emigránsként török tiszt, illetve okleveles orvosként szolgál. Bona (Kossuth kapitányai 1998. 297.) szerint 1859-ben az olaszországi magyar légió századosa, ezzel szemben már az odautazás során 1859 júliusában elhunyt. A hajóúton lett beteg, s ott halt meg. Lásd ÁCS 63., illetve VERESS 368.
 - 42 Tolnay János honvéd hadnagy, törökországi emigráns, 1859-ben a piemonti Magyar Légióban, 1860-ban Garibaldi magyar légiójában huszárszázados, 1862-ig az átalakított légióban századparancsnok. Lásd ACS 130. és LUKÁCS, 1986. 446.
 - 43 VERESS 368.
 - 44 KOLTAY–KASTNER 168.
 - 45 VERESS 369.
 - 46 KOSSUTH I. kötet 507–509. Érdekükben Klapka is írt La Marmora hadügyminiszternek. Lásd a következő jegyzetet és Eberhardt Medzsídi rendjelének ismertetését.
 - 47 A várakozási állományba helyezés Eberhardt esetében évi 1750 líra fizetést (fél fizetést) és egy ló tartását jelentette. Lásd KOSSUTH I. 510–511.
 - 48 MOL R 112 II. S.2. – 35.a. közli NYULÁSZINÉ 56–57. és 339.; előzmények ugyanitt 324–325. és 324., 336–337. HACZKY és utána NÉMETH szerint Garibaldi 1860. augusztus 6-án diktátori dekrétumában nevezte ki őrnaggyá Eberhardtot. A diktátori dekrétum egykorú olasz szövegét nem találtuk meg eddig. Véleményünk szerint a Nyulásziné Straub Éva által közölt források egyértelművé teszik, hogy már a szárd-piemonti hadseregben őrnagyi rangot viselt. Lásd továbbá KOSSUTH I. 510–511.
 - 49 RÜSTOW, Wilhelm (1821–1878) német katonatiszt és történetíró. 1850 után svájci emigrációban élt, 1860-ban Garibaldihoz csatlakozott, 1870-ben visszatért Svájcba, ahol a svájci hadsereg ezredese lett. Erinnerung en aus dem Italienischen Feldzug von 1860. I–II. Leipzig, 1861. című munkájában örökítette meg Garibaldi hadjárata alatti élményeit. Lásd Enciclopedia Militare. Milano, s. d., VI. kötet 692.
 - 50 KOLTAY–KASTNER 204.
 - 51 augusztus 19.
 - 52 augusztus 24.
 - 53 KOVÁCS 144., továbbá KOLTAY–KASTNER 207.
 - 54 GARIBALDI 280. „... io dissi al generale Bixio: ‘Io, salgo sulle alture per scoprire, e vi lascio.’ Due erano i motivi, che mi spingevano a tale determinazione. Il primo era di osservare, se rimanevano forse nemiche fuori di Reggio; il secondo veder se arrivava la colonna Eberard ch’era rimasta indietro, e doveva giungere nella mattina.”

- 55 Dunyov István (1816–1889) honvédtiszt, aki a szabadságharc leverését követően évekig raboskodott, majd 1859-ben kiszökött Itáliába, Garibaldi seregében ezredes, a voltornói csatában elvesztette fél lábát. Haláláig Itáliában élt. Lásd LUKÁCS, 1968.
- 56 Pulszky Ferenc (1814–1897) régész, történétíró, politikus. Az 1840-es években a reformellenzék ismert tagja, 1848–1849-ben államtitkár, 1849-ben Londonba távozott. 1860-tól Torinóban élt mint a Daily News tudósítója és a magyar emigráció képviselője az olasz kormánynál. Kossuth-tal történt szakítása után Firenzébe költözött, 1866-ban amnesztiával jött haza. 1869–1894 között a Nemzeti múzeum igazgatója. Lásd A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–2002. Budapest, 2003. II. köt. 1033–1034.
- 57 olvashatatlan szó
- 58 Óváry Lipót (1833–1919) történétíró, később az Országos Levéltár őre, aki diákként részt vett a szabadságharcban, majd Aradon újságíróskodott. Harcolt Garibaldi dél-itáliai expedíciójában, később Vetter altábornagy segédtisztje a Magyar Légióban. 1864-től a magyar-olasz kapcsolatok levéltári dokumentumait másolta Itáliában. 1868 után tért haza. Lásd ÁCS 99. és LUKÁCS, 1986. 445.
- 59 OSzK Kézirattár Fond VIII/258.
- 60 HADTÖRTÉNET 567.; Kossuth Klapkához 1859. október 9. Közli: KOSSUTH I. kötet 31.
- 61 HACZKY 158.
- 62 Az Olasz Köztársaság köztársasági elnökének hivatalos honlapjáról származó adat. (www.quirinale.it) A kitüntetést megújított formájában, mint alább ismertetjük, ma is adományozzák, ezért a köztársasági elnök hivatalos honlapján is szerepeltetik az eddig c kitüntetésben részesítetteket. Köszönjük Cseh Zsoltnak, hogy tudomásunkra hozta a honlapra vonatkozó információt.
- 63 „Eberhartról azt írták többen, hogy megsebesült; tegnap beszéltem vele, s örömmre láttam, hogy semmi baja.” – írta Óváry Lipót Ihász Dánielnek Nápolyból 1860. november 5-én. MOL Tanárky irathagyatéka R. 195. I–II. Közli TANÁRKY 366.
- 64 Garibaldi ingadozásának oka alapvetően az volt, hogy már ekkor szeretett volna Róma ellen indulni. Vezérkarában is különböző nézetek képviselői kaptak helyet. „A turini kabinet aggódva értesített Garibaldi szándokáról, Rómát és ott a franciákat megtámadni, s kért, tegyék kísérletet őt e veszélyes szándoktól eltéríteni.” – jegyezte fel például Kossuth. Idézi CSORBA, 1988. 279.
- 65 „Eberhardtnét, midőn tegnapelőtt Capuából Nápolyba jött, a városhoz közel zsványok támadták meg, s nagy szerencsésen csupán karperec áldozatával, mit letéptek róla megmenekült.” Óváry Lipót levele Ihász Dánielnek, Nápoly 1860. november 7. MOL R. 195 I–II. 92. szám. Közli TANÁRKY 370.
- 66 Medici, Giacomo (1817–1882) tábornok. Részt vett a spanyol polgárháborúban, 1849-ben a Római Köztársaság harcaiban, 1860-ban a garibaldisták második expedícióját vezette. 1866-ban harcolt a harmadik függetlenségi háborúban, 1868–1873 között Palermo prefektusa és a Szicíliában állomásozó seregek parancsnoka. Parlamenti képviselő, 1870-től szenátor, 1874-től II. Viktor Emánuel hadsegéde, 1879-től Vascello márkija. Lásd Enciclopedia Militare. Milano, s. d.
- 67 Lásd KOSSUTH V. 635.
- 68 HACZKY 158. és NÉMETH kézirat 14.
- 69 A légió történetére lásd LUKÁCS, 1986. 57–113.
- 70 Kossuth Lajos Tódor levelét (Torino, 1862. július 19. MOL Kossuth gyűjtemény. II. S. 2. – 453.) apjához idézi LUKÁCS, 1984. 231. ugyanitt 64. jegyzet és LUKÁCS nyomán NÉMETH kézírata 15.

- 71 Telkessy (Heffler) József (1812–1883) 1849-ben honvéd alezredes, tüzérezredes. 1862. július 28. és november 26. között a Magyar Légión parancsnoka. Lásd BONA, 2000. 378.
- 72 LUKÁCS, 1984. 230. ugyanitt 67. jegyzet.
- 73 Kossuth Ferenc apjához: „... a derék Eberhardtnak ellensége.” – mármint Türr. Idézi LUKÁCS, 1963. 58. és LUKÁCS nyomán NÉMETH kézírata 15.
- 74 LUKÁCS, 1971. 162–163. továbbá LUKÁCS, 1984. 232. (Kossuth levele Türrnek, Lausanne, 1862. aug. 21. MOL Türr iratok 10636.) Felsorolt forrásainknak ellentmond Lukács Lajosnak a légión történetéről és az anyakönyvekről írott kötetében megjelent kijelentése: „Eberhardt még néhány héttel Aspromonte előtt kapta az ajánlatot a légión feleti parancsnokság ellátására, de azt elhárította magától, éppen jelzett más irányú feladataira való hivatkozással.” LUKÁCS, 1986. 120. Lukács Lajos hivatkozásaiban csak azokra a forrásokra hivatkozik, amelyeket mi is használtunk, de azokban az elhárításnak nyomát sem találtuk. Jelenleg nem tudjuk, hogy az idézett állítást mire alapozta.
- 75 LUKÁCS, 1984. 233.
- 76 Eberhardt Tanárkynak. Reggio, 1862. szeptember 16. Közli TANÁRKY 411.
- 77 Cialdini, Enrico, Duca di Genova (1811–1892) tábornok és diplomata. Részt vett a krími háborúban és az 1859-es hadjáratban, 1860-ban Garibaldival tartott, 1861-től képviselő, 1866-ban az olasz hadsereg főparancsnoka. Lásd Dizionario Biografico degli Italiani. Roma, 1981. 25. kötet 106–115.
- 78 Eberhardt levelének utóírata.
- 79 Tanárky Gyula (1815–1880), gazdasági író, Kossuth titkára, a Pulszky gyerekek nevelője. Magyar Életrajzi Lexikon. Budapest, 1969. 817.
- 80 „I piú vecchi commilitoni di Garibaldi non ricordano in tutte le sue avventurose campagne cammino piú faticoso con gente tanto stanca e di piú affamata.” – számolt be Ruggerio Maurigi a garibaldisták állapotáról a menetelés alatt. Lásd MAURIGI 55.
- 81 PULSZKY 512–513.
- 82 tudniillik Pulszky
- 83 Eberhardt fent idézett levele Tanárkyhoz.
- 84 Lásd Kossuth nyílt levelét, amely az *Italie* című újságban jelent meg 1862. augusztus 28-i dátummal.
- 85 Klapka György az *Il Diritto* 1862. augusztus 25-i számában közölt levélben fordult nyíltan szembe Garibaldival.
- 86 Lásd LUKÁCS, 1984. 240–247.
- 87 CSORBA, 1988. 325–327.
- 88 „Appena i regolari ci scoprirono, preceduti dai bersaglieri in catena, disposti in battaglia mossero al passo di corsa alla nostra volta. Il colonnello Pallavicino, prima di essere tiro, divise in due ali la sua colonna, mirando con quella di destra, comandante il colonnello ex garibaldino Eberhardt, a girare la nostra ala a sinistra...” MAURIGI, 54. Pallavicino tábornok életrajzi adatait lásd a 149. jegyzetben
- 89 „Ez a döntés talán legszebb bizonyítéka annak, hogy Garibaldi nem fanatikus, hanem humanista harcosa volt a nemzeti szabadságküzdelemnek: tisztelte az önkéntesek mártíriumát – ilyen halálra vágyott ő maga is! – de ha elkerülhette a harcot, nem akarta a jelen embereinek halálával megvásárolni a jövő épp annyira értékes embereinek boldogságát. Törvényszerűen következett be tehát a tragédia...” CSORBA, 1988. 326.
- 90 MAURIGI 60.
- 91 Corte, Clemente (1826–1895) torinói katonai akadémián végzett mint tüzérhadnagy. 1848–1849-ben részt vett a novarai és a custozai csatákban. 1851-ben elhagyta a szárd sereget, Londonban telepedett le. Részt vett a krími háborúban, 1859-ben tért vissza

- Itáliába, s ettől kezdve Garibaldi egyik leghűségesebb hívének számított. Garibaldi 1860-as hadjáratában önkénteseket vitt Palermóba, egyik századának parancsnoka a magyar Frigyesy Gusztáv. Lásd *Dizionario Biografico degli Italiani*. Roma, 1983. 26. köt.
- 92 Guastalla Enrico (1826–1903) 1848-tól harcolt Itália egyesítéséért, 1859-ben az Alpesi Vadászok között alhadnagyként, 1860-ban Medici tábornok expedíciójában a törzskar főnöke. Voltornónál megebesült, ekkor léptették elő alezredessé. Később parlamenti képviselő volt, s egyike a milánói risorgimento muzeum alapításában aktívan résztvevőknek. Lásd *Enciclopedia Militare*. Milano, s. d. IV. kötet 241.
- 93 Frigyesy (Suták) Gusztáv (?–1878) mint fiatal fiú vett részt a szabadságharcban, majd az osztrák seregbe sorozták. 1860-ban Garibaldi seregében szolgált őrnagyként, 1862-ben újra Garibaldival tartott, Aspromonte után várfogságban volt, 1866-ban részt vett a porosz–osztrák–olasz háborúban alezredesként. 1878-ban elborult elmével hunyt el Milánóban. Lásd ÁCS 45. és LUKÁCS, 1968.
- 94 Különösen érdekesnek tartjuk egy volt tűzértiszt gondolatmenetét 1865-ből: „Garibaldi egyéniségének, és mint már fennebb mondók, Cavour diplomáciai előmunkálatainak tulajdonítván tehát legnagyobbbrészt ezen hadjárat sikerdús kimenetelét, nem akarunk ez által egy hajszálnyt sem elvonni a sereg dicsőségéből, mely feladatának szinte megfelelt. Csak annyit ismételünk, és alig hisszük, hogy ellentmondásra fogunk találni, hogy ezen sereg, nem Garibaldival az élén, egy más, és nem nápolyi sereggel, és a nápolyi királyság rothadt viszonyaival szemben, és ezen kívül nem támogatva még oly hatalmas tényezők által is, mint Cavour által, diplomáciai uton lett előkészítése az ügynek, hogy mondjuk ezen sereg ilyen segélyforrások nélkül, hasonló sikert soha nem arathatott volna.” 26. továbbá „Garibaldi visszautasított minden kitüntetést, és mint egykor Cincinnatus, úgy vonult vissza ő is Caprerai magányába, hogy onnét – ismét mint Cincinnatus lépjen elő az események színhelyére. Csakhogy ő, midőn újra előlépett, hazáját, a polgárháború iszonyaiba sodorhatta volna, s mint hivatlan népszabadító, az aspromontei catastrophát idézte elő. Ha nem tesz mást, mint feladatát teljesíti és azon elragadtatásban kimondott üres szöveg helyett „Roma o morte” Cataniából mint meghagyása volt, kitűzött utját folytatja, és félszöveget helyett, keletre veti magát - hazájának és Európának sorsa mai nap már másképp állana. De az által, hogy Romának tört, mely a francia nemzet becsületének védpajzsa alatt áll, s honnat annak csapatai önkénytelen fognak visszavonulni, de honnan azok fegyveres erővel ki nem szoríthatók, ez által épen ő volt az, ki a már megállapított messzebbható terveket meggyújtotta, mert Napoleon kész volt őt ugyan terveinek kivételénél mint eszközt belevenni a számításba, de maga fölé kerekedni őt nem engedheté.” 30. in: Olaszország állami átalakulása különös tekintettel Délolaszthonra. Politikai, társadalmi, egyházi és katonai tanulmány egy volt tűzértisztől. Pest, 1865.
- 95 Kossuth Ferenc Eberhardthoz, 1864. szeptember 26. Közli HUTTKAY, 1914. 40.
- 96 LUKÁCS, 1963. 57. majd 87. jegyzete. Részleteket lásd a kitüntetés ismertetésénél.
- 97 Lásd a kitüntetés ismertetésénél.
- 98 HACZKY 158.
- 99 „Tisztelt Ezredes Úr, édes barátom! Utolsó levelét örömmel vettem s mindnyájan érdekel és megelégedéssel olvastuk működése leírását. Pantellari erélyes eljárásáról már értesültünk, ...” Kossuth Ferenc Eberhardthoz, Torino, 1863. október 23. Közli HUTTKAY, 1914. 39. és HACZKY 158.
- 100 1864. március 22. Közli HUTTKAY, 1914. 39.
- 101 Kossuth Ferenc levelei Eberhardthoz, 1864. szeptember 8.; szeptember 16. és szeptember 26. Közli: HUTTKAY, 1914. 39–40. Az elsőben így ír: „Őszinte örömmel vettük mind-

- nyájan uj kitüntetésének hírét; csak (hogy atyám szavait használjam) arra vigyázzon, hogy ha szegény hazánkért még lesz alkalmunk harcolni: maradjon mellén még hely egy magyar commendour keresztnek is.” A harmadikban pedig: „Szeretve tisztelt barátom! Édes Ezredes Úr! ... Ismervén Önnek férfias jellemét és katonai tehetségét, nem lepett meg az, hogy már ily rövid idő alatt is sikerült fellebbvalóinak és saját ezredének becsületét megnyernie. A dicséret, melyet aratott, eddig is legjobban megfelel az irigykedők szavának. Az Isten tartsa meg Önt édes Hazánknek harcaira.”
- 102 LUKÁCS, 1971. 253.
- 103 Kossuth Ferenc Eberhardthoz, 1864. október 22-én „Képelem Girgentiben is érdeklí Önt...” Közli HUTTKAY, 1914. 40.
- 104 Kossuth Ferenc Eberhardthoz, 1864. december 25. Közli: HUTTKAY, 1914. 40.
- 105 Kossuth Ferenc Eberhardthoz, 1865. február 19. „Már közel három éve, hogy ezrede Sziciliában van. ...” közli: HUTTKAY, 1914. 40.
- 106 „öt az osztrák lovasságtól Villafrancánál a négyeszeg alakításával az életveszélytől menté meg.” HACZKY 158. idézi NÉMETH kézirat 22.
- 107 HACZKY 158.
- 108 HUTTKAY, 1923. 3.
- 109 Lásd 1. kép. Eberhardt a képen az alábbi kitüntetéseket viseli: nyakában a Szent Móric és Lázár Rend parancsnoki (?) keresztje (nagysága és viselési helye szerint a parancsnoki kereszt, viszont nem látható az érdemrend ehhez a fokozatához tartozó korona) és a Savoyai Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje; mellén az 1848–1849-es Magyar Katonai Érdemrend emigrációs keresztje, az Olaszországi Magyar Légión Emlékérme (?), Az Olasz Egységért és Függetlenségért Vívott Háború Emlékérme egy pánttal, a török Dicsőség Rend Érdemérme.
- 110 SZEKFÚ 351.
- 111 MIKÁR, 1869. 35. és SZABÓ 224.
- 112 HACZKY 158.
- 113 „Eberhárd tábornok utazott haza a napokban látogatásra...” írja Ihász Dániel Torinóból 1870. április 29-én. közli: BODROGI–BORSI 960. idézi NÉMETH 24.
- 114 Lásd LUKÁCS, 1971. 253. és HENDEL 434.
- 115 BONA, 1998–2000. 344.
- 116 LUKÁCS, 1963.
- 117 Lásd HENDEL. Megjegyzendő, hogy Nino Bixio tábornok, aki 1816-ban született, 1873-ban halt meg.
- 118 Lásd a 2–3. számú képeket. Az olasz tábornoki egyenruhában készült felvételen Eberhardt Károly nyakában a Szent Móric és Lázár Rend parancsnoki keresztje és a Savoyai Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje; mellén a gombolásban az 1848–49-es Magyar Katonai Érdemrend emigrációs keresztje, alatta az Olaszországi Magyar Légión Emlékérme; mellén az Olasz Korona Rend tisztii (?) keresztje, Az Olasz Egységért és Függetlenségért Vívott Háború Emlékérme két pánttal és az Olaszország Egyesítésének emlékérmé (?) vagy a Török Dicsőség Rend Érdemérme (?).
- 119 Gecse polgármesterétől kaptuk ottjártunkkor egy jelenleg ismeretlen helyen lévő levél fénymásolatát, amelyben Hegedűsné Eberhardt Mária leírja a történetet, megjegyezve, hogy hazajövetele után a tábornok Magyarországra hozta a kulacsot, s Gecsén őrizte mint kedves emléket. Ennek alapján a hazatérés időpontja egészen a nyolcvanas évek végére datálódhatna. A levél 1925. május 11-én Veszprém-ben kelt.
- 120 Ihász Dániel levele ismeretlenhez, „Baraccone di Collegno, september 14-ik 1880.” Lásd TÓTH.

- 121 A ház jelenleg is áll, bár nagyon romos állapotban van, tulajdonosai nem lakják. Gecse, Kossuth utca 40. Talán megérdemelne egykori lakosa egy emléktáblát. Lásd 11–12. kép.
- 122 Nagy Sándor festő és grafikus (1869–1950). Lásd KESERŰ Ilona–GELLÉR Katalin: Nagy Sándor. Budapest, 1981.
- 123 Kisvölcesey László ajándékaként 2004-ben került a MNM Történelmi Képcsarnokába a rajz (MNM MTKCs ltsz: 2004.12.) A rajzot közölte Hendl. Lásd 4. kép. A képen Eberhardt nyakában a Szent Móric és Lázár Rend parancsnoki keresztje és a Savoyai Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje; mellén az 1848–49-es Magyar Katonai Érdemrend emigrációs keresztje, alatta az Olaszországi Magyar Légión Emlékérme, az Olasz Korona Rend tiszti keresztje, az Olasz Egységért és Függetlenségért Vívott Háború Emlékérme két pánttal, és vagy az Olaszország Egyesítésének Emlékérme vagy a Török Dicsőség Rend Érdemérme (?).
- 124 MIKÁR, 1891. 349. (megjegyezzük, hogy vaszari lakosként jelöli) és SZABÓ 225.
- 125 Lásd 5–6. kép. A két kép feltehetően egyidőben készült. Mindkettő magántulajdonban van, az egyik korabeli reprodukció, a másik későbbi. Sajnos nem datálhatók pontosan. A párosképet közölte Szabó. Eberhardt Károly a képeken nyakában a Szent Móric és Lázár Rend parancsnoki keresztjét, a Savoyai Katonai Érdemrend parancsnoki keresztjét, mellén az Olasz Korona Rend tiszti keresztjét, az 1848–1849-es Magyar Katonai Érdemrend emigrációs keresztjét, a Savoyai Katonai Érdemrend lovag keresztjét, az alsó sorban a Szent Móric és Lázár Rend tiszti keresztjét, a Török Dicsőség Rend Érdemérmét három pánttal, az Olasz Egységért és Függetlenségért vívott Háború Emlékérmét két pánttal, az olaszországi Magyar Légión Emlékérmét két pánttal (!) és az Olaszország Egyesítésének Emlékérmét viseli.
- 126 A sírt az 1970-es években a gecsei úttörők gondozták, aki nem voltak tisztában Eberhardt kilétével, csupán vállalkoztak a feladatra, mert tapasztalták, hogy senki sincsen, aki azt állandóan gondozná. A sírra vonatkozó levelezés a MNM Történelmi Adattárában 9429-2004 számon található. Lásd 7–8. kép. Továbbá a sírok 2004. évi állapotát bemutató 9. kép.
- 127 OSzK Kisnyomtatványtár: Eberhardt Károlyné Tischner Krisztina gyászjelentése. Továbbá lásd a 10. képet.
- 128 Feltételezésünk szerint ő azonos az itáliai Magyar Légiónban az 1860-as években szolgáló, ott századosi rangra emelkedő Asztalffy Kristóffal. Életrajzi adatait lásd LUKACS, 1986. 431. Fényképe a Hadtörténelmi Múzeum Fotóarchívumában: ltsz. 3633.
- 129 A darab pontatlan leírását és rossz minőségű fényképet közli: KISVÖLCSEY 20.
- 130 A témáról összefoglalás: MAKAI.
- 131 MAKAI 106–114.
- 132 MAKAI – Adattár; valamint Hermann Róbert írásbeli közlései (a szerzők birtokában)
- 133 HERMANN, 1996. 136–138.
- 134 Lásd: MATOLAI 74. és HACZKY 157.
- 135 Substituál = helyettesít.
- 136 HUTTKAY, 1914. 39.
- 137 HACZKY, és lásd 1. kép.
- 138 EXNER 18. – Ugyanezt a leszármazottak Kisvölcesey cikkében 20–21. megerősítették: „Ezt a példányt Kossuth Lajos küldte 1868 után Eberhardt Károlynak, aki akkor már nyugdíjas éveit töltötte Gecsen.” – Dr. HEGEDŰS Lászlóné, EBERHARDT Mária (1886–1978) szóbeli közlése.

- 139 DENISENKO 34. a török szakszöveg értelmezéséért Kovács Gyöngyi régész-turkológusnak tartozunk köszönettel. TROST 183. (helytelenül adja meg az alapítás évszámát), valamint XXXX. tábla 5. kép; SALLAY G. P. 253., 264.
- 141 HACZKY 158.
- 142 SALLAY G. P. 265. tanulmányában szintén arra a következtetésre jutott, hogy a korabeli török érdemérmek közül a „bátorsági”, illetve „vitéségi” érem kitétel legnagyobb bizonyossággal a Dicsőség Rend Érdemérmét takarja.
- 143 Források: GRITZNER 573–574.; TROST 86.; DENISENKO 52–53.
- 144 NYULÁSZINÉ 324–325.
- 145 Természetesen később is cstek átszervezések a Rend történetében: 1947. január 1-től Olaszország Katonai Érdemrendje néven, 1956-tól újjászervezett alapszabály szerint az Olasz Köztársaságban ma is fennálló kitüntetés. Öt fokozata van, mai nagymestere a köztársasági elnök. Külföldiek is megkaphatják. Hieronymussen 188. ILARI 154.
- 146 Források: GRITZNER 171–174.; ACKERMANN 151.; BIEDENFELD II. k. 382–384.
- 147 LUKÁCS, 1963.: 57.; HACZKY 158., lásd az életrajzban. Továbbá a kereszt jól látható öregkori képén.
- 148 LUKÁCS, 1963.: 57., 87. j. A szerző jegyzetében a Ruolo dei decorati dell'ordine militare di Savoia. Firenze, 1934. 46. című műre hivatkozva bizonyítja az adományozás időpontját. Lukács szövegében a fokozat meghatározása nem pontos. Helyesen ez a Savoyai Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje.
- 149 Emilio Pallavicino de Priola (1823–1901), tábornok, harcolt a krími háborúban, részt vett az egyesítésért folytatott küzdelmekben 1859-ben, 1866-ban. 1880-tól szenátor. Lásd Dizionario Enciclopedico Italiano. Roma, 1958.
- 150 Haczky szerint viszont 1864. június 5-én kapta meg ezt a kitüntetést. Lásd HACZKY 158.
- 151 Források: GRITZNER 166–171.; ACKERMANN 149–151.; BIEDENFELD II. k. 377–381.; MERÍČKA 93.; BESCAGE 39. és SPADA 44. Ez utóbbi forráshelyre Pandula Attila hívta fel a figyelmünket, amit ezúton köszönünk. Stair Sainty, Guy: The Order of Saints Maurice and Lazarus. www.chivalricorders.org/orders/italian/maurice.htm.
- 152 GRITZNER 176–178., TROST 38.
- 153 Lásd NAGY Sándor rajzát, 4. kép
- 154 TROST 131. XXXVII. tábla 17. ábra
- 155 TROST 131. XXXX. tábla 16. ábra
- 156 Lásd pl. HÉRI–DINNYÉS: 74.
- 157 TAKÁCS 1.
- 158 Az emlékérmét a légiókban harcoló egykori 1848–1849-es honvédek kaphatták meg. Lásd HÉRI–DINNYÉS: 76–77.; PATAKI.
- 159 Nyilván ezért nem szerepel Kalavszky albumában sem.
- 160 Lásd CSORBA, 1994. 6.

IRODALOM

- ACKERMANN: Ackermann, Gustav Adolph: Ordensbuch sämmtlicher in Europa blühender und erloschener Orden und Ehrenzeichen. Annaberg, 1855.
- ÁCS: Ács Tivadar: A magyar légionisták életrajzgyűjteménye. In: Magyarok és a risorgimento. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1961.
- BESCAGE: Bescapè, Giacomo, C.: Gli ordini cavallereschi in Italia. Milano, 1972.

- BIEDENFELD: Biedenfeld, Ferdinand Freiherrn von: Geschichte und Verfassung aller geistlichen und weltlichen, erloschenen und blühenden Ritterorden. I–II. köt. Weimar, 1841.
- BODROGI–BORSI: Bodrogi Rezső – Borsi Kálmán Béla: Kossuth rendíthetetlen híve: Ihász Dániel. in: Századok 1987/4-6. szám. 923–961.
- BONA, 1987.: Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–49. Budapest, 1987.
- BONA, 1998–2000.: Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III. kötet. Budapest, Heraldika Kiadó, 1998–2000.
- BONA, 2000.: Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–49. 2. kiadás Budapest, 2000.
- CSORBA, 1988.: Csorba László: Garibaldi élete és kora. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.
- CSORBA, 1994.: Csorba László: A Kossuth-emigráció fényképes könyve. Budapest, 1994.
- DÉCHY: Déchy Mór: Kaukázus. Budapest, Athenacum, 1907.
- DENISENKO: Denisenko, Ayten: Askeri Müze Osmanly ve Cumhuriyet Dönemi Madalya ve Nişanlar Katalodu. İstanbul, é. n. [2000]
- EXNER: Exner István: Kossuth Lajos kapitánya. Adalékok Eberhardt Károly tábornok életéhez 1825–1906. Pépa, 1989.
- GARIBALDI: Giuseppe Garibaldi: Memorie con una Appendice di Scritti Politici. Introduzione e note di Giuseppe Armani. Milano, Rizzoli, 1998.
- GRITZNER: Gritzner, Maximilian: Handbuch der Ritter- und Verdienstorden aller Kulturstaaten der Welt innerhalb des XIX. Jahrhunderts. Leipzig, é. n. (Reprint kiadás.)
- GULYÁS–VICZIÁN: Magyar Írók... Új sorozat. Irta és összeállította Gulyás Pál. Sajtó alá rendezte: Viczián János. XIV. Köt. Budapest, Argumentum – MTA Könyvtára, 1993.
- HACZKY: Haczký Dániel: Eberhardt Károly: in: Magyarország és a Nagyvilág. 4. évf. 14. szám 1868. április 5. 157–158.
- HADTÖRTÉNET: Liptai Ervin (főszerk.) – Borus József (szerk.): Magyarország hadtörténete. I. kötet. Budapest, 1984.
- HELLER: Orosz történelem. I. kötet. Az Orosz Birodalom története. Budapest, Osiris – 2000., 1996.
- HENDEL: Hendel Ödön: Negyvennyolcas közhonvédből olasz tábornok. Eberhardt Károly. (1825. I. 28. – 1906. XII. 8.) in: Vasárnapi Ujság, 1915. 62. évf. 434.
- HERMANN, 1996.: Hermann Róbert (szerk.): 1848–49. A forradalom és szabadságharc története. Budapest, 1996.
- HERMANN, 2004.: Hermann Róbert: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2004.
- HÉRI–DINNYÉS: Héri Vera-Dinnyés István: Kossuth Lajos az érmészetben 1848–1902. Cegléd, 1994.
- HIERONYMUSSEN: Hieronymussen, Paul Ohm: Handbuch Europäischer Orden. Kopenhagen, 1966. 188.
- HUTTKAY, 1914.: Huttkey Lipót: Kossuth Ferenc és Tivadar levelei Eberhardt tábornokhoz. In: Budapest Hírlap 1914. 127. szám május 31. 39–41.
- HUTTKAY, 1923.: Huttkey Lipót: Éberhardt Károly, olasz királyi tábornok. In: Világ 1923. március 1. 3–4.
- HUTTKAY, 1923/2.: Huttkey Lipót: A Kossuth-fiúk leveleiből. In: Világ 1923. július 26.
- HUTTKAY, 1934.: Dr. Huttkey Lipót: Az olasz–magyar barátság úttörője. In: Szabadság 7. évf. 30. szám. 1934. július 29. 5.

- ILARI: Virgilio Ilari–Flavio Carbone: Lineamenti Storici dell’ Ordine Militare D’Italia. Róma 2003.
- KALAVSZKY: Kalavszky Györgyi: Emigrációban a szabadságért. Budapest, 2003.
- KERTBENY: Kertbeny Carl: Namensverzeichnis Ungarischer Emigration seit 1849. Brüssel & Leipzig, Kiessling und Comp. 1864.
- KISVÖLCSEY: Kisvölcey Frigyes: Adalék a szabadságharc utólag készült katonai érdemkeresztjeinek történetéhez. In: Az Érem 1998/1. 20–21.
- KLAPKA: Klapka György: Emlékeimből. Budapest, 1886.
- KOSSUTH I.: Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. I. kötet. Budapest, 1880.
- KOSSUTH III.: Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. III. kötet. Budapest, 1882.
- KOSSUTH V.: Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. V. kötet. Budapest, 1882.
- KOVÁCS: Kovács Endre: A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
- LUKÁCS, 1963.: Lukács Lajos: Aspromonte és a magyar emigráció 1862-ben. In: Századok 1963/1. 32–67.
- LUKÁCS, 1968.: Lukács Lajos: Garibaldival a szabadságért. Dunyov István élete és működése 1816–1889. Budapest, Gondolat Kiadó, 1968.
- LUKÁCS, 1971.: Lukács Lajos: A magyar garibaldisták útja Marsalától a Porta Piáig 1860–1870. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.
- LUKÁCS, 1984.: Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849–1867. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984.
- LUKÁCS, 1986.: Lukács Lajos: Az olaszországi Magyar Légión története és anyakönyvei, 1860–1867. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.
- MAKAI: Makai Ágnes: „Hú vitézségért...” Az 1848–1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. Budapest, 2001.
- MATOLAI: Matolai Etele: Visszaemlékezéseim honvéd életemre. Sátoraljaújhely, 1883.
- MAURIGI: Maurigi, Ruggiero: Aspromonte. Ricordi storico-militari. Torino, 1862.
- MĚŘIČKA: Měříčka, Václav: Orden und Auszeichnungen. Prága, 1969.
- MIKÁR, 1869.: Mikár Zsigmond: Honvéd Schematismus, vagyis az 1848/49-ki honvédseregéből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve. Pest, 1869.
- MIKÁR, 1891.: Honvéd névkönyv, az 1848–49-évi honvédségnek 1890-ben még életben volt tagjairól. Budapest, 1891.
- NÉMETH: Németh Tibor: Eberhardt Károly emlékezete. In: Honismeret XXXIII. évf. 1995. 4. szám, továbbá hosszabb kézirat a Celldömölki Kesznerics Könyvtárban a 110128 számon.
- NYULÁSZINÉ: A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849-1866. Összeáll. és a bev. Tanulmányt írta Nyulásziné Straub Éva. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1998.
- OROSZORSZÁG TÖRTÉNETE: Font Mária – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula: Oroszország története. Budapest, Maccenas Kiadó, 1997.
- PAP–SZALCZER: A magyar emigránsok Törökországban 1849–1861. Pap János emigráns, m. Kir. Kuriai iroda-igazgató följegyzései nyomán kidolgozta Szalczer Sándor. Pécs, 1883.
- PATAKI: Pataki Ferenc: Olaszországi Honvéd Emlékérem. in: Az Érem 1976. 1. szám 38–42.
- PULSZKY Ferenc: Életem és korom. II. kötet Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1958.
- SALLAY: Sallay Gergely Pál: A krími háború numizmatikai emlékei a Hadtörténeti Múzeumban. Hadtörténelmi Közlemények 2004/1. 249–268.

- SPADA: Spada, Antonio: *Onorie glorie (Regno d'Italia e antichi stati italiani)* 1. kötet Milano, 1977. 44.
- SPLÉNY: Splény Béla emlékiratai. 2. kötet. A szöveget közreadja és válogatta Kendi Mária. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Fábri Anna. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984.
- SZABÓ: H. Szabó Lajos: *Pápa és környéke 1848–1849*. Pápa 1994. 224–225.
- SZEKFÜ: Szekfü Gyula: *Az öreg Kossuth 1867–1894*. in: *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952. 341–433.
- TAKÁCS: Takács Gedeon: *Eberhard Károly*. in: *Pápa és Vidéke. Szépirodalmi, közgazdasági és társadalmi hetilap. A pápai katolikus kör és a pápa-csóthi esperes-kerület tanítói körének hivatalos lapja*. I. évf. 1906.
- TANÁRKY: *A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849–1866)*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1961.
- TÓTH: Tóth András szobrász levelesládájából. in: *Régi Okiratok és Levelek Tára*. 1906. II. évf. 4 (7.) füzet. április hó 15. Debrecen. Kiadja Dr. Kardos Samu. 4. levél.
- TROST: Trost, L. I.: *Die Ritter- und Verdienst-Orden, Ehrenzeichen und Medaillen aller Souveräne und Staaten seit Beginn des XIX. Jahrhunderts*. Wien und Leipzig, 1910.
- TÜKÖRY: Luigi Tüköry. *Testi, documenti*. Palermo, 1933.
- VÁMBÉRY: *Küzdelmeim*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2001. Vámbéry Ármin: *Küzdelmeim*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2001.
- VERESS: Veress Sándor: *A magyar emigratio keleten*. Budapest, 1878. I–II. kötet.
- VU, 1854.: Samyl, cserkesz vezér. in: *Vasárnapi Ujság* 1854. 8. szám, április 23. címloldal és 9. szám, április 30. 66.
- VU, 1859.: Samyl. in: *Vasárnapi Ujság* 1859. 43. szám, 505–506.

Rövid nekrológok:

- Pápai Lapok* 33. évf. 50. szám. 1906. december 16. 4.
- Pápa és Vidéke* 1. évf. 30. szám. 1906. december 16. 3.
- Veszprémi Napló* 3. évf. 51. szám 1906. december 16. 4.

La vita di Carlo Eberhardt honvéd ungherese e maggiore generale italiano ed i suoi distintivi nel Museo Nazionale Ungherese

Carlo Eberhardt (1825–1906) fu ufficiale „honvéd” della rivoluzione e guerra d’indipendenza ungherese del 1848–1849. Dopo la sconfitta, emigrò in Turchia. Nell’esercito turco, sotto il nome di Abdurrahman Aga, combatte come capitano (colagasi) prima in Medio Oriente, poi più tardi nella guerra di Crimea e nel Caucaso. Durante la sua permanenza a Costantinopoli fu uno dei sostenitori del famoso orientalista ungherese Ármin Vámbéry.

Nel 1859 andò in Italia in risposta alla chiamata di Luigi Kossuth e del Comitato Nazionale Ungherese. Nel 1860 prese parte come comandante di brigata nell’esercito di Garibaldi alle lotte meridionali e alla decisiva battaglia del Volturmo. Dopo la campagna di Garibaldi entrò a far parte del esercito italiano e nel 1862 fu inviato, sotto il comando del colonnello Emilio Pallavicino de Priola contro Garibaldi e furono le sue truppe a fermare in Aspromonte l’esercito di quest’ultimo. In seguito lottò in Sicilia e sulle isole contro i briganti. Nel 1866 prese parte alla battaglia di Villafranca. Eberhardt fu messo in disponibilità nel 1870 come Maggiore Generale dell’esercito reale italiano.

La vita di Carlo Eberhardt conosciuta finora lacunosamente in Ungheria è diventata interessante dopo che un suo tardo discendente ha consegnato alla collezione del Museo Nazionale Ungherese i distintivi e un disegno a carbone appartenenti al suo avo. Il disegno a carbone è stato realizzato dal pittore Sándor Nagy nel 1885 sulla base di una fotografia scattata in Italia. Nel nostro studio, in concomitanza alla presentazione dei distintivi, abbiamo provato di tracciare il suo percorso di vita basandoci su fonti diversi, e inoltre pubblichiamo la sua unica fotografia originale conosciuta scattata a Pozsony (oggi: Bratislava) negli anni 1880 e, tuttora appartenente ad una collezione privata.

L'eredità di distintivi – nell'ordine presunto del conferimento – è composta dei seguenti oggetti:

1848–1849-es Magyar Katonai Érdemrend Emigrációs Keresztje (Croce dell'Ordine Militare Ungherese della Guerra d'Indipendenza degli anni 1848–1849, realizzata in emigrazione)

Nişani İftihar Madalyasi (Medaglia del Ordine della Gloria Turca), grado d'argento

Mecidi Nişani (Ordine Imperiale Turco Medjidiè), 4a classe

Croce di Commendatore dell'Ordine Militare di Savoia

Croce d'ufficiale dell'Ordine Militare dei SS. Maurizio e Lazzaro

Croce di Commendatore dell'Ordine Militare dei SS. Maurizio e Lazzaro

Croce d'ufficiale Ordine della Corona d'Italia

Medaglia Commemorativa per l'indipendenza e l'unità d'Italia

Medaglia a Ricordo dell'unità d'Italia

Honvéd Emlékérem (Medaglia a Ricordo „Honvéd”)

Il materiale esposto di distintivi è un insieme particolarmente prezioso, da una parte perchè si tratta dei documenti di un percorso militare fuori dal comune, dall'altra perchè trattandosi di pezzi conferiti nella seconda metà del XIX. secolo, in 25–30 anni, sono ben databili, nonostante il loro pessimo stato di conservazione. Inoltre può essere impiegato non solo per sistemare nel tempo fotografie e illustrazioni di Eberhardt, ma anche per identificare i distintivi di altri suoi compagni ungheresi nell'emigrazione, che hanno seguito una vita simile.

Fra i distintivi si distingue la Croce dell'Ordine Militare Ungherese istituito nel marzo 1849, ma durante la guerra d'indipendenza sostituito con un distintivo temporaneo. Questa croce d'oro è somigliante alle decorazioni previste nei piani originali dell'Ordine, ma fa parte dei simboli decorativi creati a Torino dal 1863 da Luigi Kossuth. Nelle collezioni pubbliche ungheresi ne sono conosciute soltanto sette esemplari, ed anche questi differenti tra loro.

Una distinzione va fatta per la Croce Ufficiale dell'Ordine Militare dei SS. Maurizio e Lazzaro, che è di un tipo abbastanza raro, conferito solo per pochi anni: la croce d'ufficiale pendeva una ghirlanda di quercia e d'alloro invece che da una corona.

Attualmente quasi tutti i pezzi dei distintivi di Carlo Eberhardt appartengono alla nostra collezione. Il necrologo di Eberhardt parla infatti di dodici distintivi. Per ora la Croce dell'Ordine Militare di Savoia e la Medaglia della Legione Ungherese in Italia si trovano in un luogo sconosciuto, mentre sono ben visibili sui suoi ritratti.

Sull'attività di Eberhardt è piuttosto difficile trovare fonti originali affidabili in Ungheria. I suoi distintivi disponibili potranno essere di reale aiuto anche nelle ricerche successive. Probabilmente nell'Archivio dell'Ordine Italiano SS. Maurizio e Lazzaro si potrebbero trovare dei documenti grazie ai quali potremmo non solo puntualizzare le circostanze e il tempo dell'ottenimento di questi distintivi, ma anche colmare alcune lacune della sua carriera. Lo stesso vale anche per l'Ordine Imperiale Turco Medjidiè.

Bognár Katalin

Cholnoky Jenő fényképei a Magyar Nemzeti Múzeum ELTE-letéti anyagában

Bevezetés

Cholnoky Jenő (1870–1950) a magyar földrajztudomány egyik legtermékenyebb, legtöbbet író, publikáló geográfusa volt. Kutatásai a földrajz számos területére kiterjedtek: foglalkozott többek között felszínalaktannal (geomorfológia), vízföldrajzzal (hidrogeográfia), éghajlattannal (klimatológia), város- és emberföldrajzzal. Nemcsak egy szűk tudományos réteg számára alkotott maradandót, nagy hangsúlyt helyezett az ismeretek továbbadására is: az egyetemi földrajzoktatásban, az ismeretterjesztő, népszerűsítő előadások rendezésében is aktív szerepet vállalt. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának ELTE-letéti anyagában¹ található mintegy 1700 Cholnoky felvételen elsősorban természeti földrajzi jelenségekkel találkozhatunk: hegyek, völgyek, lejtők típusaival, futóhomok formákkal, mészkővidékek karsztjelenségeivel, vulkáni tevékenység nyomaival, folyótípusokkal stb. Ezeket a felvételeket Cholnoky számos magyarországi és külföldi tanulmányi útja során készítette. Fényképezéskor elsősorban az a szempont vezérelte, hogy tudományos munkáihoz, az oktatáshoz és az ismeretterjesztéshez megfelelő szemléltető képeket készítsen, de számos felvételén megjelenik a természeti táj mellett az épített környezet, ott láthatjuk kollégáit, hallgatóit is. Így Cholnoky fényképei nemcsak földrajzi, hanem történeti szempontból is igen értékesek: lehetőséget adnak elmúlt korok életmódjának, ruhaviseletének vizsgálatára, összehasonlíthatóvá válik a régmúlt és a ma természeti táj – épített környezet arányának változása.

Cholnoky Jenő és a fényképgyűjtemény

Cholnoky Jenő nemcsak több száz felvétel készítőjeként járult hozzá az ELTE-letéti anyagát képező fényképgyűjtemény gyarapításához, hanem ő maga volt a gyűjtemény rendszerezője, leltározója is. Ez a pontosságot és türelmet igénylő munka végigkísérte a tudós életét, ezért (és fényképei témájának megértéséhez) a tanulmányban szükségesnek tartom Cholnoky életének rövid ismertetését.

Cholnoky Jenő 1870. július 23-án született Veszprémben. Anyja, Zombath Krisztina nemesi családból származott. Apja, Cholnoky László Veszprém város tiszti ügyésze volt, fizetése kitűnő anyagi háttérrel biztosított családjának: feleségének és nyolc gyermekének. A köztisztviselőben álló veszprémi ügyvéd fogékony volt az irodalomra is: „Sió” álnéven lefordította Dumas Monte Christo című regényét, s néhány elbeszélése nyomtatásban is megjelent. Az irodalom szeretetét fiai, első gyermeke, Viktor, második gyermeke, Jenő és hatodik gyermeke, László is örökölték. Cholnoky Viktor (1869–1912) és Cholnoky László (1879–1929) hírlapíróként és elbeszélőként szereztek országos hírnevet. Míg azonban Cholnoky Jenőből gyakorlatias, a valóság talaján álló, keményen, kitartóan dolgozni tudó és akaró tudós lett, két fivére, Viktor és László állandó anyagi problémákkal küzdő, bohém élete tragikus véget ért.

Cholnoky Jenő 18 éves koráig Veszprémben tanult és nevelkedett, majd a veszprémi piarista gimnáziumban letett érettségi után apja hatására a budapesti *Műegyetem Mérnöki Szakosztályába* iratkozott be (1888). 1892-ben kitüntetéssel szerezte meg vízépítő mérnöki

diplomáját, majd Klimm Mihály vízépítéstan-professzor asszisztenseként kezdett el dolgozni (1892–1894). 1894–1896 között az Ázsia-kutató és geológus Lóczy Lajos (1848–1920) asszisztenseként dolgozott a Pázmány Péter Tudományegyetem Földrajzi Intézetében. Mind Klimm, mind pedig Lóczy mellett rengeteg terepmunkán vett részt (évente 80–120 napot), a Kárpát-medence szinte minden vidékét bejárva vérbeli gyakorlati tudós vált belőle. Lóczyt az ifjú Cholnoky mesterének tekintette, a két tudós között nagyon jó munka- és baráti kapcsolat alakult ki, s Cholnoky Lóczy halála után is mély tisztelettel és elismeréssel adózott írásaiban a geológus emlékének, szakmai tudásának. Lóczy Lajos vont be Cholnokyt 1891-ben a Balaton-kutatásba, s az ő támogatásával vállalkozhatott a fiatal tudós egy kelet-ázsiai, kínai expedícióra (1896–1898).

Kínából hazatérve a Pázmány Péter Tudományegyetem Földrajzi Tanszékén dolgozott tanársegédként, majd 1902-től adjunktusként. 1898-ban vette feleségül Barrois de Vigné Petronella bárónőt, akitől később három gyermeke született: Béla (1898), Tibor (1901) és Ilona (1903). 1903-ban szerzett doktori oklevelet földrajzból. 1905-ben megpályázta a Földrajzi Tanszék vezető posztját, de miután elutasították, elfogadta a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem meghívását, ahol az Egyetem Földrajzi Tanszék vezetőjévé nevezték ki. Egyetemi állása mellett elnöke lett az Erdélyi Kárpát Egyesületnek és szerkesztője az egyesület Erdély című lapjának. 1919-ig volt Cholnoky a kolozsvári egyetem professzora, de innen heti rendszerességgel utazott Budapestre, hogy előadásokat tartson, s a Magyar Földrajzi Társaság (1914–1945 között elnöke a társaságnak), a Földrajzi Közlemények (1904–1913 szerkesztő) és a Földtani Közlemények szerkesztőségi ügyeit intézhesse. Kolozsvárról irányította az Alföld-Bizottság kutatómunkáját, s innen indult külföldi tanulmányútjaira is (1907 – Olaszország, 1908 – Svájc, 1910 – Svédország, 1912 – Amerikai Egyesült Államok). Első felesége halála (1917) után elvette Fink Idát, Servatius Lajos brassói alispán barátja leányát, aki 1917-től 1945-ben bekövetkezett tragikus haláláig hűséges társa volt a tudósnak.

1918 karácsonyán a román hadsereg bevonult Kolozsvárra. Az egyetemi tanárok nem tettek hűségesküzt az új hatalomnak, így a nem erdélyi születésű tanárokat kiutasították, az erdélyieket pedig nyugdíjazták. Cholnokynak és családjának 1919. október 4-én egy tehergagonyi ingósággal szintén távoznia kellett Kolozsvárról. A tudós Budapestre tért vissza, s átmenetileg a Ferenc József Tudományegyetem is itt, a Gáspár-fürdő vendéglőiben kapott helyet. Cholnokyt Teleki Pál miniszterelnök meghívta a béketárgyalásokat előkészítő bizottságba, majd amikor a bizottság átalakult a Külügyminisztérium Tudományos Osztályává, vezetőjévé Cholnokyt nevezték ki. Az ő feladata volt, hogy tudományos alapon bírálja a Magyarországnak szánt új határokat; a „carte rouge” gondolata tőle származott, s azt Teleki fejlesztette tovább.² A bizottság munkájának kudarca a trianoni kastélyban, az új határok miatti magyarországi elkeseredettség vitte Cholnokyt az irredenta közéletbe, s ültette el benne a meggyőződést, hogy a békediktátummal egy új háború magvait hintették el a győztes hatalmak.³ 1921-ben lemondott diplomáciai pozíciójáról, s elfogadta a Pázmány Péter Tudományegyetem felkérését a Földrajzi Intézet vezetésére. A két világháború között az oktatás és a tudományos kutatás mellett Cholnoky számos társaságnak is elnöke volt: az Országos Természetvédelmi Tanácsnak, a Magyar Földrajzi Társaságnak, a Magyar Turista Egyesületnek, a Turáni Társaságnak, a Magyar Meteorológiai Társaságnak, a Magyar Barlangkutató Társaságnak, a Magyar Földrajzi Intézet R. T-nek és a Honvéd Térképészeti Intézet Névmagyarosító Bizottságának. 1920-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1949-ben visszaminősítették tanácskozó taggá; tagságát 1989-ben – posztumusz – visszaállították.).

1940-ben vonult nyugdíjba, s ezt követően csak a tudományos munkának élt: az évtizedek alatt összegyűjtött jegyzeteiből tervezett kiadni egy Balaton-monográfiát. A háború végét Balatonfüreden élte át, ahol felesége a bevonuló szovjet katonák erőszakoskodásának esett áldozatul. Utolsó éveiben fiatal tanítványa, Vadas Jolán viselte gondját. 1950. július 5-én halt meg Budapesten.

Fényképfelvételeit Cholnoky mindig igyekezett a lehető legpontosabban nyilvántartani. 1894–1896 között a budapesti Földrajzi Intézet munkatársaként, 1905–1919 között a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Egyetemes Földrajzi Tanszékének tanáraként, 1921–1940 között pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Földrajzi Tanszékének oktatójaként fáradhatatlan szorgalommal megszerezte, leltározta nemcsak saját képeit, hanem kollégái, tanítványai felvételeit és a tanulmányi utak során megvásárolt fényképeket is. Önéletrajzában így emlékezik meg erről a tevékenységéről: „Fényképgyűjteményt is kezdtem annak idején, mint adjunktus az intézetben [ti. a Földrajzi Intézetben 1894–1896 között] berendezni. A rendetlenül összedobált Lóczy-féle felvételeket rendeztem, az eredeti felvételi üveglemezeket gondosan rendeztem, burkoltam, skatulyáztam és leltároztam, mindegyik számot és jelzést kapott országok szerint, s mindegyiknek hasonló jelzéssel és számmal ellátott burkolatára pontosan fel van írva, hogy mit ábrázol, ki és mikor vette föl. Fényképeken az időpont kérdése nagyon fontos, mert minden változik, nemcsak az évszakok szerint, hanem a történelem kerekének szüntelen gördülése következtében is. Így voltak ott rendezve az én kelet-ázsiai felvételeim is, a 13x18 cm méretű üveglemezek, valami 300 darab, köztük igen becses unikumok az özönárról, Mongóliáról, Mandzsúriából, a Hoang-hóról stb.

Eltávozásom után ezt az üveglemez-gyűjteményt valami alagsorban helyezték el, s ott a lemezek megpenészedtek, csúnyán megsérültek. Szerencse, hogy saját felvételeimről a kolozsvári intézet gyűjteménye számára, meg a magam gyűjteménye részére is még jó másolatok készültek, persze papírosra, sőt a negatív lemezekről egy fényképésszel még negatív másolatokat is készíttettem a kolozsvári intézet számára.

A papíromásolatokat is rendeztem, felragasztottam szürke kartonokra, s mindegyiknek gondos aláírását sajátkezűleg, rond-írással végeztem. Óriási munka volt, de mivel hazánkban vármegyénként, egyebütt országonként minden kép jelzést és számot kapott, könnyű volt mindezt a leltár alapján megtalálni, és ha nem kellett már, helyére pontosan visszatenni.

Ugyanígy rendeztem a diapozitívos vetítő képeket is. Akkor, amikor Kolozsvárra távoztam, még csak kevés képünk volt. Kolozsvárott ugyanezt a rendezést sajátkezűleg hajtottam végre azokban a délelőtti órákban, amikor nem lehetett komoly munkába mélyedni, mert folyton háborgatták az embert. [...]

Amikor visszakérültem Budapestre, ezt a szépen megindult gyűjteményt siralmas állapotban találtam. [...]

El sem tudja képzelni, aki nem látta, hogy micsoda óriási munkát végeztem a rendezéssel. Asszisztenseimet nem terhelhettem ezzel a munkával, mert nekik tanulniuk és tanulmányozniuk kellett, hogy kellő tudást szerezzenek a tanári pályára. Az ilyen muzeális munkát sohasem bíztam rájuk [...].”⁴

A Pázmány Péter Tudományegyetem Földrajzi Intézetének Cholnoky által rendezett fényképgyűjteményét örökölte az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természetföldrajzi Tanszéke; ennek egy részét kapta meg letétként a Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára. A letét darabjai még ma is tükrözik Cholnoky rendszerező munkáját: a pozitív képek kivétel nélkül kartonra vannak kasírozva; a magyarországi képek megyék szerint, a külföldi képek pedig országok szerint vannak felragasztva. A képek alatt olvashatóak a Cholnoky által úgynevezett rond-írással rögzített adatok: a felvétel készítője, tárgya és ideje, negatív szám.

A professzor nem minden esetben tudta a képek adatait (néha saját felvételeinél sem), legtöbbször a felvétel ideje nincs jelölve. Ilyenkor a muzeológusnak a kép technikája és tartalma alapján kell következtetnie a készítés idejére. A fényképek jelentős része megjelent nyomtatásban, ugyanaz a kép akár többször, különböző írások (tudományos szakkönyvek, tankönyvek, értekezések, tanulmányok, cikkek stb.) illusztrációjaként is felbukkanhat. A legkorábbi publikáció irányadó lehet a felvétel készítési idejének meghatározásában. (Számos kartonra ráírta valaki [Cholnoky?], hogy az adott kép hol jelent meg nyomtatásban.)

Cholnoky fényképfelvételei közül is rengeteg megjelent nyomtatásban: az általa írt szakönyvekben, tudományos értekezésekben; úti beszámolóiban, ismeretterjesztő cikkeiben, de kollégái által írt szakkönyvekben és külföldi tudományos művekben is találkozhatunk a pontos témamegjelölésű, „Szerző felvétele” vagy „Cholnoky Jenő felvétele” jelzéssel ellátott képekkel. Ezek megkeresése, a letétben őrzött képekkel való összehasonlítása nélkülözhetetlen segítséget jelent a felvételek datálásában, és a fényképező Cholnoky témaválasztásának megértésében. Vannak felvételek, melyeket sajnos csak nyomtatásból ismerünk, az eredeti negatívok és másolatok elvesztek vagy elpusztultak. (Ilyenek például Cholnokynak az erdélyi Virágos völgyben készült felvételei,⁵ vagy az 1911. július 8-i kecskeméti földrengés nyomait megörökítő képei.⁶) A tudós nevéhez több mint húszezer oldal publikáció kapcsolható⁷, melynek nem elhanyagolható részét képezik népszerűsítő, ismeretterjesztő írásai. 1899-ben kezdett el Cholnoky népszerű cikkeket írni, előadásokat tartani; a Vasárnapi Újság, az Uránia, a Kor és a napilapok is szívesen közölték írásait. Anyagi nehézségei vitték rá a „népszerűsködére”, hisz felesége és gyermekei mellett Ferenc és László öccsét és apja halála (1902) után édesanyját is el kellett tartania, és rendszeresen ki kellett segítenie író bátyját, Viktort is.⁸ Tudós kollégái közül sokan és sokszor támadták népszerűsítő, „népszerűsködő” tevékenységéért, amit azonban Cholnoky kedvvel és hozzáértéssel folytatott. A laikusok számára is érthető, közvetlen, tréfákkal fűszerezett előadasmódja mindig sok hallgatót vonzott, gyakran irigység és rosszindulat céltáblájává téve a professzort. 1901–1905 között az Erzsébet Nőiskolában heti öt órában oktatott földrajzot, tanított a földrajztanárokat továbbképző Budapest Székesfőváros Pedagógiai Szeminárium előadásoroztatában, és előadásokat tartott az Uránia Színházban is.

Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület 1897-ben – bécsi és berlini mintát követve – alakult meg. Célját – a természettudományok népszerűsítését és az ismeretterjesztést – diapozitívok kölcsönzésével, a hozzájuk készült előadási szövegek árusításával, és az Uránia című folyóirat terjesztésével igyekezett szolgálni. Az Uránia Tudományos Színházban neves tudósok, oktatók tartottak ismeretterjesztő és felvilágosító előadásokat. Cholnoky és az Egyesület együttműködését elevenítik fel a tudós szavai: „Előadásaim, tanításaim megkönynyítése végett az Uránia tanszervállalat készített 20 fizikai földrajzi előadást 50-50 képpel, mindegyik egy-egy kerek előadás, a 20 együttvéve az egész fizikai földrajzról jó átnézetes képet nyújt, nemsokára nyomtatva is megjelenik. De hol vegyük az 50x20=1000 fizikai földrajzi képet? Sokat magamnak kell festenem és rajzolnom.”⁹ Cholnoky vitetett először színes diaképeket Magyarországon, amelyeket maga állított elő fekete-fehér diapozitívok átfestésével.¹⁰ „Igen sok képet magam színeztem, másra nem bízhattam, mert vad dolgokat mázoltak. A diapozitívus lemezek színezésének az a fő titka, hogy csak nagyon halvány, nagyon finom színeket szabad használni, s mindig elmosódva, mert különben szörnyű időtlenségek jelennek meg a vásznon.”¹¹

Az ELTE-letétben több mint négyezer üvegdia található. Ezek egy része a letétben is fellelhető pozitív képről készített vetítő-kép, de a többségük olyan dia, melynek eredetije nem a Fényképtárban van. Cholnoky rengeteg diát készítettett könyvekben, újságokban megjelent rajzokról, fényképekről, melyeket szintén fel tudott használni oktatómunkájában.

1940-ben a tudósnak sikerült az egyetem Földrajzi Intézete számára megszerezni az Uránia Színház vetítő-kép gyűjteményét; ezekből is több megtalálható az ELTE-letétben. Néhány példa Cholnoky vetítéssel kísért előadásaira: 1916. november 16-án a Magyar Földrajzi Társaságban „Az Erdélyi Kárpátokról”¹², 1917. november 15-én az Amerikai Egyesült Államokról¹³ tartott előadást, s 1916. május 6-án az Uránia Színházban a földrajztanárokat is arra buzdította, hogy használjanak diákat óráikon „A vetített képek alkalmazása a középiskolai fizikai földrajzi oktatásban” címmel megtartott előadásában¹⁴.

A letét negatívjai közt találhatunk 13x18 cm-es és 9x12 cm-es üvegnegatívokat és 9x12-es síkfilmeket. Az eredeti felvételek mellett rengeteg úgynevezett repronatívot is őrzünk, melyek könyvekben, újságokban megjelent képekről, fényképekről készült felvételek negatívjai. A negatívot védő papíron, tasakon Cholnoky szintén rögzítette a felvételekről általa ismert információkat; ezek gyakran kiegészítik a fényképek kartonjain látható adatokat. Sajnos nem minden kartonra ragasztott másolatnak, nagyításnak van meg a letéti anyagban a negatívja, és számos negatívról nem őrzünk a Fényképtárban korabeli másolatokat (lásd katalógus). Ezek egy része elveszett vagy elpusztult, de a hiányzó negatívok/vintage kópiák¹⁵ egy része a Magyar Földrajzi Múzeumban megtalálható. Cholnoky kínai felvételeinek üvegnegatívjai például a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek, míg a korabeli másolatokat az érdi Földrajzi Múzeum őrzi.

A letéti anyagban őrzünk még felvételeket többek között a geográfus, alpinista, Kaukázus-kutató Déchy Mórtól (1851–1917); Ligeti Lajos (1902–1987) orientalistától; Lóczy Lajostól; Cholnoky kollégáitól; Papp Károlytól, Petrik Lajostól, Kéz Andortól, Réthly Antaltól, a barlangkutató Kessler Huberttől; Vadas Jolántól; és feleségétől, Fink Idától. A világotató Hopp Ferenc (1833–1919) néhány felvétele is megtalálható a letétben; ezek Hopp végrendeletének megfelelően 1920-ban kerültek a Magyar Földrajzi Társaság tulajdonába, onnan pedig az Egyetem Földrajzi Intézetébe.

Tájfényképezés

A megörökítés vágya, az alkotásvágy gyermekkorától jelen volt Cholnokyban. Gimnazistaként már teljesen a földrajz bűvkörében élt, a veszprémi Séd-völgy dolomitszikláin és a család balatonarácsi villájának környékén tett önkéntes terepgyakorlatairól rajzokkal illusztrált naplót vezetett. 1945-ben, miközben várta a rettegett háború, a bombázások végét, még mindig elevenen emlékezett vissza erre az életérzésre: „Életem legboldogabb órái voltak azok, amikor a veszprémi sziklákon bámulhattam a természetet és figyelhettem a tüneeményeket, vagy méginkább, ha az arácsi Péter-hegy vagy Tamás-hegy tetejéről nézhettem a Balatont. A nagyszerű látvánnyal sohasem tudtam betelni. Mindig valami fájdalmas vágy keletkezett a szívemben: ezt a látványt festményben, rajzban vagy leírásban megörökíteni, minden legapróbb részletével együtt. [...] Ugyanilyen bánatos vágy fogott el, ha a tó partja mentén, a nádasok szélén egyedül kóboroltam és tanulmányoztam a növényzet fokozatos átmenetét a szárazföldről a vízi növényzet felé. Miért nem vagyok eléggé tudós, és eléggé művész, hogy mindezt lerajzoljam, lefessek és valami hatalmas, gyönyörűen illusztrált díszműben közölhessem, hogy mindenki gyönyörködhessek benne [...]”¹⁶ Cholnoky rajztehetségét az egyetemen a pontos mérnöki rajztechnika elsajátításával egészítette ki. A naplóvezetéséről, vázlatrajzok és fényképek készítéséről későbbi tanulmányútjain, kirándulásain, terepmunkáin sem feledkezett meg, de a tudományos szempontok mellett érvényesülhettek művészi hajlamai is: ha ideje engedte, szívesen festett tájképeket, az egyetemen és ismeretterjesztő előadásain használt üvegdíait maga színezte.

Cholnoky a vizuális szemléltetést elengedhetetlennek tartotta, mind tudományos munkáiban, mind pedig az oktatásban. Cikkeiben, tanulmányaiban, könyveiben számos ábrát, rajzot, tömbszelvényt és képet találhatunk. A tudós élete során rengeteget fényképezett, szinte minden útjára vitt magával fényképezőgépet. Ennek ellenére kritikusan értékelte a fényképet mint a földrajz szemléltető eszközét: „Milyen csúnyák azok a tájkép-fényképek, amelyeket ma szokás a tudományos értekezésekhez vagy könyvekben adni. A fénykép sem elég jó, a reprodukció pedig szinte keserves. Alig okul belőlük valamit az ember. Mert az ilyen tájkép-fényképek válogatás nélkül közlik azt, amit a fényképezőgép látott, s abban temérdek olyan fölösleges részlet van, ami elfedi azt, amit valóban meg akarunk mutatni. Hisz a művész olyan, mint a mikrofon. Meghallja a természetben a szépet, amit laikus nem hallhat, aztán a művész megafonná alakul, amikor a meglátott szépet felnagyítva, minden mellékszöngétől megtisztítva, tisztán és világosan előadja. Ez a művész feladata. Az az igazi művészet. Ugyanennek szerepelnie kell a tudományos képekben is. A tudós meglátja a térszín valamelyik érdekes formáját, amit a laikus nem vesz észre, s aztán a tudós – ha van benne igazán érzék a helyes tanítás iránt – ezt a meglátottat kiemeli az érdektelen részeket közül és erősen kidomborítva tünteti fel. Milyen más fogalmat nyújt a földfelszíni formákról egy jó tömbszelvény, mint egy rossz fénykép. Sőt, nem is lehet olyan fényképet készíteni, amely vetélykedhetne a helyesen rajzolt tömbszelvényvel.”¹⁷

Fényképezési technikák

A 19. század utolsó éveiben – amikor Cholnoky első felvételeit készítette – a tájfényképezés nagy elismerésnek és megbecsülésnek örvendett. Az 1890-ben a Magyarországi Kárpát-Egyesület Budapesti Osztálya által rendezett első magyar műkedvelő fényképészeti kiállításon számos tájképet is megcsodálhatott a látogató, köztük például Déchy Mór felvételeit az erdélyi Kárpátokban húzódó Krepatura-völgyről vagy Lóczy Lajosnak a szintén erdélyi Detunata-hegyet megörökítő fotográfiáját. Három másik geológus, Halaváts Gyula, Posewitz Tivadar és Schafarzik Ferenc is mutattak be tájfényképeket a kiállításon, Máramaros megye vidékeit megörökítő felvételeik megkomponálása példát mutathatott a későbbi fotográfáló földrajztudósoknak, köztük Cholnokynak. Fényképezéskor, a felvételek témájának megválasztásakor Cholnokyban művészi ízlés és tudományos igény egyaránt munkált. A tájfényképezés kompozíciós szabályait a festészettől örökölte, melyeket a festő Cholnoky jól ismert és fényképeinél alkalmazott. Számos felvételén úgynevezett staffázs-figurák jelennek meg. A staffázs által érzékelhető volt a művészi megkomponáltság, de tudományos szempontokat is szolgált: „A staffázs léptékül szolgált a szemlélőnek, aki ennek segítségével alkothatott fogalmat magának az ábrázolt táj kiterjedéséről, a benne elhelyezkedő tárgyak méreteiről.”¹⁸ A földfelszíni formák méreteinek érzékeltetésére Cholnoky nemcsak személyeket állított be képein (pl. Bny. 1/2., PP. 14/2., Som. 67., Szab. 2., Te. 9/2., Ve. 75/1., Za.215/1., Finn. 9.), hanem gyufásdobozokat (Za. 384.) és saját kalapját-esernyőjét (Finn. 12.) is felhasználta. A tudós felvételei között találkozhatunk 2–3 darabból ügyesen összeállított panorámaképekkel (pl. Sop. 23/1–3., Szep. 55., Ve. 226.), melyek a táj egy nagyobb szeletét mutatják be. Ezekon a felvételeken is érződik a művészi ízlés mellett a tudományos törekvés, hogy a szemlélő figyelmét egy meghatározott természetföldrajzi jelenségre irányítsa.

A Magyar Nemzeti Múzeum ELTE-letéti anyagában a legkorábbi Cholnoky-felvétel 1896 körülről, a legkésőbbi pedig 1941-ből származik. A tudós munkásságának ezen 45 éve alatt sokat fejlődött és egyszerűsödött a fényképezési technikája. Az általunk ismert legrégibbi Cholnoky-képek 1896-ban készültek, melyeken a balatonaligai szakadékvölgy

részletei láthatók (Ve. 51–52.)¹⁹. Ezek a felvételek pár hónappal azelőtt készültek, hogy az ifjú tudós elindult kelet-ázsiai, kínai expedíciójára (1896–98). Mind a balatoni, mind pedig a kínai felvételek 13x18 centiméteres üveglemezekre készültek. (Neg. Ve. 128., 129.; LII/696–813., LII/942–952.) Az angol orvos és amatőrfényképész Richard Leach Maddox (1816–1902) által 1871-ben kikísérletezett brómeüzst-zselatin szárazlemezek néhány tökéletesítés után az 1880-as években terjedtek el tömegesen. Az évtized második felére ez az üveglemez-negatív kiszorította a használatból a kollódiumos nedveslemez-negatívot. Az új eljárás több szempontból is előnyösebbnek bizonyult a korábbi technikával szemben. Az üveglemezt nem a felvétel helyszínén kellett a fényérzékeny anyaggal bevonni és ott a felvétel után azonnal előhívni, így a fényképész megszabadult a mázsás felszerelés: a sötét-kamraként szolgáló sátor, vegyszerek és tálak cipelésétől. A zselatinos szárazlemezek fokozottabb fényérzékenysége miatt már jóval rövidebb expozíciós időre volt csak szükség, mint a kollódiumos nedveslemezek használatánál, így lehetőség nyílt a másodperc tört része alatt lezajló események megörökítésére.

Az üveglemezre történő fényképezés azonban továbbra is számos nehézséggel járt: a lemez könnyen megsérülhetett, eltörhetett, és behelyezni, majd kivenni a gépből sem volt egyszerű. A lemezek és maga a fényképezőgép is súlyosak voltak. Bár az üveglemez-negatívot már nem a fényképezőnek kellett előállítania, de az előhívás, nagyítás és másolás még mindig az ő feladata maradt. Ezekre a nehézségekre az amerikai George Eastman találmánya, a Kodak-gép, és a celluloid tekerescsfilmmel hozott megoldást az 1880-as évek végén. Az Eastman-cég 1889-ben kezdte el gyártani a cellulóz-nitrátos tekerescsfilmmel és síkfilm-negatívjait, de ezek csak fokozatosan tudták kiszorítani a használatból az üvegnegatívokat. Konkoly-Thege Miklós Bevezetés a fotografozásba című 1891-ben megjelent könyvében még lebeszéli próbálja a fényképezéssel próbálkozó kezdőket a filmek használatáról: „A negatív kép a legtöbb esetben preparált üveglemezen van, ritkábban a népszerűsége vergődni sehogyan sem tudó Eastman papíron s az újabb , s miután utóbbival a kísérletet is csak a leggyakorlottabb egyéneknek ajánlhatom, jelen füzetke feladata mellett tekintsük azokat mint nem létezőknek s maradjunk conservatív módon a régi üveglemez mellett [...]”²⁰ A legnagyobb és legjobban felszerelt budapesti fényképezési szaküzlet, a Calderoni és Társa cég már a századforduló előtt árusította az orsókazettás, üveglemez helyett cellulóz-nitrátos filmre rögzítő könnyű kézikamerákat. Valószínű, hogy ez a szerkezet még túlságosan újnak (és drágának) számított 1896-ban; s talán ezzel indokolható, hogy Cholnoky egy több kilogrammos Suter-féle svájci gyártmányú fényképezőgéppel indult kínai útjára, melybe 12 darab 13x18-as üveglemezt kellett helyezni.²¹ A kamerán és állványán kívül kimosótálat, egy mérőüveget és oldószereket is vitt magával, mert felvételeit maga akarta előhívni.²² Gyakorlatlansága és a párás időben az üveglemezről könnyen leoldódó zselatin miatt azonban felvételeinek csak a felét sikerült rögzítenie. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzött letéti anyagban ezekből a negatívokból 130 darab található meg, a róluk készült egykorú pozitív képeket a Magyar Földrajzi Múzeum őrzi.

A letéti anyagban található legkorábbi síkfilmre rögzített Cholnoky kép 1911-ben készült (pl. Film. Za. 54. – Za. 367.).²³ Ezt követően egyre több síkfilmes felvétellel találkozhatunk, de a tudós még 1935-ben is fényképezett üveglemezre (pl. Za. 552. – Neg. Za. 605.). „A síkfilmek a lemezek kiváltására készültek, kisebb a súlyuk, könnyebben kezelhetőek, törhetetlenek és viszonylag olcsók. Ezzel szemben hátrányuk a könnyebben sérülő, karcosodó hordozó, amely nem teljesen mérettartó a kidolgozás során, valamint az, hogy képméretük nem használható ki teljesen, mert a [negatívtartó] kazetta bádogbetétje a szélekből mindig kitakar valamennyit.”²⁴ A cellulóz-nitrátos filmek az 1930-as évek elejétől fokozatosan kiszorultak a

használatból, mert könnyen lépett fel náluk öngyulladás. (Helyükbe a cellulóz-acetátos negatívok léptek.)

A Magyar Földrajzi Múzeum Cholnoky-hagyatékában őrizi a tudós fényképező-felszerelésének néhány darabját.²⁵ Megtalálható itt egy üres „Adria” márkajelzésű szárazlemez-doboz, mely felirata szerint „kitűnően használható olajfestmények reprodukciójára és színdús tájképek felvételére”. Az Adria lemezeket 1906-tól forgalmazta a magyarországi Rigler gyár,²⁶ a dobozon található megjelölés szerint „csász. és kir. udv. szállító Rigler József Ede papírneműgyár r.-t.”. A hagyaték részét képezi még többek között egy háromlábú fényképezőgép állvány és a hozzá tartozó börtök²⁷, egy Goerz²⁸ és egy Zeiss²⁹ fényképezőgép. Ezek a gépek üveglemezek helyett már 9x12 cm-es síkfilmekre rögzítették a felvételeket, melyeket 12 darabot tartalmazó kazettás kiszerezésben lehetett megvásárolni. Három darab ilyen kazettát is őriz a Magyar Földrajzi Múzeum³⁰, melyek közül az egyikben még benne van néhány exponálatlan film. Ezekről megtudhatjuk, hogy a filmeket az Agfa cég gyártotta 1926. július 13-án.

A letéti anyagban található Cholnoky-felvételek negatívjairól a másolatok, nagyítások (vagyis a pozitív képek) négyféle másolópapírra készültek: albumin, celloidin, alboidin és zselatinos ezüst papírokra. Az albumin papír készítésekor a papír felületén a fényérzékeny ezüst-nitrátot albuminnal (19. századi nevén tojásfehérnyével) kötötték meg. Az eljárást 1850-ben írta le a francia Louis Blanquard-Evrard. Az albumin papír használata az 1860-as években vált általánossá, s 1895-ig ez volt az uralkodó másolópapír-fajta. Gyárilag állították elő (kereskedelmi forgalomban az 1930-as évekig megtalálható), a fényképésznek felhasználás előtt csak érzékenyítenie kellett a papírt. Az albuminban található glükóz és az aminosavak az idő haladtával sárga, oldhatatlan vegyületet képeznek, megadva ezzel az albumin képek jellegzetes sárgás színét.

Az albumin papírnál jóval nagyobb fényérzékenységgű és időtállóbb másolópapírt kísérletezett ki az angol George Wharton Simpson az 1860-as évek közepén. Ez a celloidin papír, melynek felületét kollodium-ezüstklorid³¹ emulziós réteg borítja. Magyarországon körülbelül 1885–1920 között használták, fénykorát 1895 körül élte. A celloidin képek felülete sima, fényes, könnyen kopik, viszont kevésbé fakul. Színük a sárgától a szépián át a kékesbíborig terjedhet, attól függően, hogy milyen színű baritréteg van az emulzió alatt, illetve, hogy milyen színezési eljárásnak vetették alá.³²

Az alboidin másolópapír 1897-ben került kereskedelmi forgalomba, először Bécsben és Drezdában. Magyarországon 1899-től kb. 1920-ig használták. A fényérzékeny klórezüst kötőanyaga az alboidin (növényi fehérje); az emulzió alatt baritréteg fedi a papírt, amit gyakorta színeztek is. A kékeslila vagy barna árnyalatú, fényes vagy félmatt képek ránézetre összekeverhetők a celloidin papírok némelyikével, és tulajdonságaik hasonlítanak az albumin papíréhoz is.

A zselatinos ezüst papírok kötőanyaga a zselatin, ez az állati eredetű, vízben oldható fehérje; finom, tisztított enyv. A fényérzékeny anyag lehet brómezüst, klórezüst, klórbromézüst és jódezüst; az emulzió alatt baritréteg is található a fényképek egy részénél. 1877-től állítottak elő iparilag klórezüst papírt, de az eljárás sokáig nem terjedt el, csak a századforduló után tett szert mind nagyobb népszerűsége, s az 1920-as évektől szinte minden más eljárást a perifériára szorított.

A dolgozatot követő katalógusban csak azoknál a pozitív képeknél jelöltem meg a készítés technikáját, melyek eltérnek a zselatinos ezüst eljárástól. Utóbbiak vannak többségben; az albumin, celloidin és alboidin képek száma jóval kevesebb.

A képek között találhatunk úgynevezett sztereofelvételeket. „Az emberi szem állásának megfelelő távolságra beállított két objektívvel fotografált képek megfelelő nézőkészülékbe

(sztereoszkóp) helyezve a térbeli látvány élményével ajándékozzák meg a szemlélőt.”³³ Sztereofelvételek már a fényképezés korai időszakában, az 1840-es években készültek, de a 20. században is találkozhatunk velük, ahogy ezt a Cholnoky-felvételek is tanúsítják (pl. Csi. 30., It. 262.).

Cholnoky és a Balaton

Cholnokyban már gyermekkorában erős kötődés és szeretet alakult ki a Balaton iránt. A család balatonarácsi villájában töltött nyarak, a part menti felfedezőutak mélyen beivódtak lelkébe; a házuk verandáján berendezett festőműtermében és meteorológiai állomásán hódolhatott művészi hajlamának és tudományos érdeklődésének. Műegyetemista éveit alatt (1889–1892) már komolyabb meteorológiai állomást is berendezett arácsi villájukban, tudományos szemmel vizsgálta a felhőket, a szélnek a tóra gyakorolt duzzasztó hatását, a parti turzásokat, a tó színváltozásait. Negyedéves egyetemista korában figyelt fel rá egy kirándulás alkalmával id. Lóczy Lajos (1848–1920) földrajztudós, a Balaton-kutatás kezdeményezője és vezetője. A Lóczy által 1890-ben megalakított Magyar Földrajzi Társaság Balaton Bizottságában a geológia, geográfia, hidrológia, meteorológia, néprajz és régészet jeles képviselői vállaltak szerepet. A Bizottság célja egy átfogó Balaton-monográfia összeállítása volt. Cholnoky 1891-ben, még műegyetemi asszisztens korában kapcsolódott be a kutatómunkába. Lóczy, Laczkó Dezső (Cholnoky volt veszprémi tanára; paleontológus) és Papp Károly (Lóczy asszisztense) társaságában vagy gyakran egyedül járta be a Balaton vidékét és a Bakonyt. Lóczy Cholnokyra bízta a geológiai, és hidrográfiai méréseket, a tó színeinek, vízállás-változásának és a jég különböző képződményeinek vizsgálatát.

Az 1890-es években a Balatonpart lakatlan, nem ritkán veszélyes hely volt, a helybéli lakosok gyakran barátságtalanul, ellenségesen bántak a kevés fürdővendéggel. Így emlékezik vissza egyik kalandjára Cholnoky: „Abban az időben, a 90-es években még a tó környéke nagyon elhagyatott, kezdetleges állapotban volt. Különösen a déli part volt teljesen vadon. Egy alkalommal szekereztem a tó körül, késő ősszel, hogy a tóba folyó patakok vízmennyiségét megmérjem. Csúnya hideg, novemberi idő volt, a somogyi utak majdnem járhatatlanok, csak az ilyen magamfajta féleszű természetvizsgáló botorkált ott, ahol még madár se járt ilyenkor. Késő este volt, amikor végre be kellett térnünk a földvári csárdába. Ott volt az, ahol ma a fényes Földvár-fürdő van. Akkor, 1893-ban, egyesegyedül ez a régi csárdaépület állt az országút mellett, körülötte ingoványos nádas, homokbuckák és csak a domb tetején voltak szántóföldek. Amikor a csárdás meglátta, hogy kaputos [úri ruházatú] ember száll ki a kocsiból, azonnal eltorlaszolta a kaput s ostromállapotra rendezkedett be.

– Hát aztán mire való ez a nagy óvatosság? – kérdeztem meglepetve.

– Hja, kérem, ha meglátták az urat a szekérben s megtudták, hogy ideszállt, akkor még az éjjel fölverik a csárdát s aztán én nem felelek semmiről!

– No jól biztat öreg! Dehát hisz itt a közelben valami falunak vagy majornak kell lenni, hallja, hogy a kutyák hogy vonyítanak! – odavittem őt a nyitott ablakhoz, szobámba, hogy hallja ő is azt a vonyítást, ami a nádas felől behallatszott.

– Jó kutyákra bízta az úr az életét, – szolt keserűen nevetve – nem kutyák azok, hanem farkasok odalenn a nádasban!...

Ezen a helyen ma, 40 év mulva, villamosan világított, vízvezetékkal ellátott, pompás fürdőhely van, vasbeton kikötője valóságos látványosság. Igazi úri társaság szokott itt nyaralni.”³⁴

Kelet-ázsiai útjáról visszatérve Cholnoky újra bekapcsolódott a Balaton-kutatásba. Kolozsvári éveit alatt (1905–1919) is vissza-visszatért a tóhoz, a két világháború közt pedig –

immáron a Balaton Bizottság elnökeként – diákjaival, kollégáival és második feleségével, Fink Idával rendszeresen járta a Balaton környékét; a felmérések mellett rajzokat, festményeket és fényképeket készített. (A letéti anyagban nyilvántartott utolsó Cholnoky-felvétel 1941-ből szintén balatoni témájú. – pl. LI/866.-Film. Za. 507.) A kutatómunka eredményei nemcsak tanulmányokban, hanem rajzokban, festményekben és fényképekben is összegződtek. A Magyar Nemzeti Múzeum ELTE-letéti anyagában található legkorábbi Cholnoky-felvételek a Balatonról 1896-ban készültek (egyben a legkorábbi Cholnoky képek is ezek), melyeken a balatonaligai szakadékvölgy látható (Ve. 51–52.). Az 1900 körül készült képein turolások³⁵, homokzátányok, a Balaton hullámai, a jégtakaró repedései, rianások, hóbarkánok láthatók. 1901 telén került sor báró Eötvös Loránd graviméternek nevezett műszerével az első nagyobb területre kiterjedő mérésekre, melybe az ifjú Cholnoky is bekapcsolódott. A mérések 1903–1904 és 1904–1905 téli hónapjaiban folytatódtak, melyek eredményeként sikerült kimutatni egy, a tó tengelyével párhuzamosan futó tektonikai vonalat. Cholnoky magyarázatában érthetővé válik a graviméter működési mechanizmusa, s értelmezhető lesz az ekkor készült fényképsorozat. „Eötvös Loránd kitalált egy olyan műszert, amivel a Föld belsejében levő anyagok sűrűségét meg lehet határozni. Egy finom platinadrót van felfüggesztve egy állványra, a drót alsó végén vízszintes pálca függ, ennek egyik végére súly van erősítve, másik végétől pedig mintegy 60 cm hosszú dróton egy másik súly függ. Az egyik súly tehát 60 cm-rel mélyebben van, mint a másik. Ha mármost a műszer alatt, a Föld belsejében könnyebb fajsúlyú anyag van, a műszer egyik oldalán pedig valami sűrű anyag, például bazalt van, ez az alsó súlyt jobban vonzza, mint a felsőt, tehát a vízszintes rudat kissé elfordítja és a platinadrótot kicsit megcsavarja. Olyan finom ez a drót, hogy megcsavarásához rendkívül kicsiny erő elegendő. Ezzel a műszerrel először a Balaton jegén akart dolgozni, hogy közvetlenül a műszer alatt egyenletes sűrűségű tömeg, víz és jég legyen, tehát valami felszíni rendetlenségek ne zavarják.

Levittük ezt a kényes műszert a tóra, s beállítottuk egy vászonnal borított lécvázból álló sátorba. Kiderült, hogy csak éjjel lehet vele mérni, mert nappal a sugárzás hőmérsékletkülönbségeket okoz s ez a műszert zavarja. Ezért kellett egy másik sátrat is készíteni, deszkákból, szántalpakra, hogy abban lakjunk és éjjel aludjunk.”³⁶ Cholnokynak hetente négy éjjel ötnegyed óránként kellett a műszert leolvasnia, egy tapasztalt halász ébresztette fel és kísérte őt mindig a mérősátorhoz. A tudós a nehéz körülmények ellenére is élvezte a rábízott feladatot, mert közben a Balaton jegét is tanulmányozhatta. (Za. 337., 338., 341., 342/1, 2, 344., 346., 347., Ve. 57., 87., 88.; *I. sz. képmelléklet*)

1. Za. 342/2. A graviméter deszkabódéja a Balaton jegén 1901 februárjában

Cholnoky a két világháború közötti időszakban második feleségével, gyermekeivel: Tiborral és Ilonkával két hónapot töltött minden nyáron a Balatonnál. 1921–1924 között Révfülpön: 1921-ben az ún. Hegyi-villában (Za. 377/6.), 1922-ben Ottava Gábor özvegyének villájában („özv. Attaváné 'Jancsi' villájában”³⁷) szálltak meg (Za. 380/3–4.). A tudós feleségével és Tömi nevű kutyájával minden nap a vidéket járta: tanulmányozták a földrajzi jelenségeket, és Cholnoky rengeteg tájképet is festett. Felesége, Fink Ida elmaradhatatlan, hűséges társa volt kirándulásain is, „jó gyalogló és hegymászó volt”³⁸. A két világháború között készült fényképeken gyakran megjelenik ő is mint staffázsalak (pl. Za. 552/2., 559/1.). 1926-tól 1944-ig minden nyarat Balatonfüreden töltött feleségével, ahonnan rendszeresen kirándultak a tópart távolabbi részeire is. Cholnoky tudatosan járta a vidéket, nyugdíjazása (1940) után egyik elsődleges céljává tette, hogy megírja a Balaton részletes földrajzát, amihez még rengeteg adatot akart gyűjteni. A terepmunka eszköze a mérés, rajzolás, festés mellett a fotografálás volt. „Reggel vonattal például átmentünk Alsóörsre [Za. 521/2–3.], felsétáltunk a faluba, s kerestük a régi vár maradványait. Kétségtelenül vár volt a falu helyén és a fölötte emelkedő Somlyó-hegyen. A falu térképre berajzoltam a bástyamaradványokat, egy bástyatoronyt alig felismerhető maradványait. A református templomban fölfedeztem az eredeti, gótizálású templom kapuját. A műtörténészek nem tudnak róla semmit. Aztán megint lesétáltunk a vasúti állomás mellett álló vendéglőbe ebédelni (ma ez a vendéglő rommá van bombázva), aztán ismét föl a faluba, s Lovason [Za. 519/1–3.], Paloznakon és Csopakon [Za. 582.], Arácson [Za. 483., 484.] át sétáltunk haza. A fálvakat tanulmányoztuk, a barlangi eredetet Lovason és Csopakon kimutattuk. Paloznakon a vár még gyenge nyomokban felismerhető. Útközben persze rajzoltam, fotografáltam és igen szép eredményekkel értünk haza.

Vagy kimentünk vonattal Aszófőre [Za. 574.], bejártuk a Vásárhegyet, a Pécselyi-medence [Za. 387.] déli szegélyét, s a szegély lealacsonyodásának okát is megtaláltam. [...] Máskor meg, kiadóimtól nagyobb összeget csikarván ki, autóval mentünk Pécselyen [Za. 563/1.], Barnagon [Ve. 262/1.] át Nagyvázsönyba [Ve. 264.], ott alapos tanulmányokat végezve és szép képeket fotografálva, megebédeltünk a kocsmában, s délután folytatva tanulmányainkat a Pécselyi-medence északnyugati peremén, estére visszaautóztunk Füredre. Autón jártam be a dörgicsei, gyönyörű három templomromot [Za. 564–567.] és a medencéket. [...]

Az egyik nyáron Budapestről nem egyenesen Füredre, hanem előbb Kenesére utaztunk, a Székesfővárosi Üdülőbe [Ve. 235/1.]. Nagyon jó helyünk volt ott, nagyon tanulságos sétákat tettünk a környéken, s különösen a suvadások keletkezésének részletei szépen bukkantak elő. Egészen új dolgokat tapasztaltam. Az Üdülőből áttelepültünk Almádiba, s két hétig Almádi környékét [pl. Ve. 240/2–4.] jártuk be alaposan. Kitisztázódott a Malom-völgy, a Köcsi-tó [Za. 520/1–2.], az almádi Riviéra kérdése stb. Sok szép fényképem és akvarellem tanúsítják a tanulmányok szép eredményeit.”³⁹

Önéletrajzában Cholnoky büszkén emlékezett vissza, hogy az Országos Természetvédelmi Tanácsnak elnöksége alatt mennyi mindent sikerült elérni. ⁴⁰ Védelem alá helyezték a Badacsony (Za. 244., 262., 263., 393.; 2. sz. képmelléklet) és a Nagy-Hegyestő (Za. 543/1.) bazalt-szikláit, megkezdték a tájvédelem kifejlesztését a Balaton környékén, Tihanyban sikerült Nemzeti Parkot létrehozni, 41 Árpád-kori templom- és várromot védelem alá helyezni stb.⁴¹ (3. sz. képmelléklet) Cholnoky hívta fel az ország figyelmét arra az egyedülálló történelmi értékre, melyet a Tihanyban található 110 gejzirkúp (Za. 588.), a görögkeleti szerzeteseknek az Óvár nevű hegy északi bazalttufás oldalába vájt 11. századi barlanglakásai (Za. 494/3–4., 495–496., 642–643.), az apáti (Za. 554/2.) és révi templomrom (Za. 585/1.), a csúcshegy erődítmény romjai és az Óvár sáncai képviselnek.⁴²

2. Za. 263. A badacsonyi Szent-György hegy bazaltoszlopai 1910 körül

3. Za. 566/1. A felsődörgicsei templomrom 1936-ban

Balaton környéki fényképein Cholnoky megörökített elhagyott rompincéket (Ve. 239/4., 240/4., Za. 377.) és pusztakerteket (Za. 484., 485/1., 648., 649.) is. A szemet gyönyörködtető környezetet ezekben az esetekben sem szépségükért választotta a tudós fényképei témájának; célja az volt, hogy megörökítse a szőlőket kipusztító filoxéra-vész⁴³ után elhagyott pincéket, kerteket.

Erdélyi képek

Cholnoky 1905 és 1919 között tanított a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Egyetemes Földrajzi Tanszékén. Az elődjétől örökölt szegényes felszerelést hatalmas munkával egy szemléltetőeszközökben és szakkönyvekben gazdag földrajzi intézetté alakította. Így számolt be eredményeiről 1917-ben: „Van asszisztensem, rendesen fizetett gyakornokom, laboránsom és szolgálóm, van az intézetnek 1800 korona rendes átalánya és 5000 korona alapteruházási átalánya. Sikertült mintegy 10–15.000 kötetből álló, jól megválogatott szakkönyvtárt, hatalmas térképtárat, szép műszergyűjteményt, gazdag fénykép és képgyűjteményt, mintegy 5000 vetítő képet s több ezerre menő eredeti negatívus üveg- és film-lemezt összeszednem, van az intézetnek meteorológiai és földrengésjelző állomása stb.”⁴⁴

Kolozsvári éveit alatta a tudós felfedezőutakon bejárta Erdélyt, hallgatóival többször kirándult az erdélyi havasokba, az 1890-ben alakult Erdélyi Kárpát Egyesület elnökeként népszerű előadásokon buzdított a turistáskodásra, klubtársaival kirándulásokat szervezett. Utjairól számos fénykép tanúskodik. Cholnokyt mint geográfust elsősorban a természetföldrajz, a földfelszín formái érdekelték; ez derül ki tudományos írásaiból és önéletrajzából is. Fényképfelvételeinek témaválasztását elsősorban ezen érdeklődése határozta meg, de figyelme mindig kiterjedt az épített környezetre, az emberi kéz alkotó és romboló munkájának nyomaira. Lippa és Radna festői panorámáját (Ar. 73., 74., 75.) nem elsősorban a látvány szépsége miatt örökítette meg (bár festőként erre is fogékony volt), hanem mert ott a két település között a Maros egy úgynevezett epigenetikus völgyön haladt át. (A folyó levágott egy darabot a gránithegyből; a déli parton fekvő levágott részen, melyet puha rétegek takartak, lepusztult a földfelszín és elpusztultak Lippa várának romjai is, míg az északi oldalon Sólomos várának romjai a csupasz gránitsziklákon megmaradtak.) Ilyen epigenetikus völgyet tanulmányozott Cholnoky a Torda fölötti Túri-hasadéknál (Kol. 24/3., TA 20.), Pilisszentkeresztnél (PP 77/2., 93/1–2.) és a Burnóti patak szurdokában (Za. 379/5.) is. Lippánál és Rad-

4. Ar. 78/2. A sólymosi vár az 1910-es évek első felében

nánál járva a morfológiai vizsgálatok mellett azonban időt szakított arra is, hogy megsodálja és megörökítse Sólymos várának romjait (Ar. 77., 78., 81.; 4. sz. képmelléklet), melyek a Maros jobb partján, a Radnától keletre emelkedő 252 méter magas Várhegyen álltak.

A letéti anyagban egy 14 képből álló sorozat dokumentálja Cholnoky egyik 1906-os tanulmányi kirándulását, melynek során a tudós többedmagával felkereste a Hunyad vármegye és Románia határán emelkedő Paring hegységben a Kürzsa-tavat (Hu. 98–106.; 5. sz. képmelléklet). Ez a tó vagy tengerszem a jégkori Mundra gleccser által vájt mederben alakult

5. Hu. 106/1. A Kürzsa-tó 1906-ban. A képen balról jobbra Haury István, Polják István és Cholnoky Jenő

ki. Cholnoky egyik fő kutatási területét képezte a jég felszíninformáló erejének tanulmányozása, amire később Franciaországban, Svájcban és a Spitzbergákon is lehetősége nyílt. A Kürzsa-tónál készült felvételeken láthatjuk tanítványait, Haury István és Schréter Zoltán, asszisztensét, Pojlák István és Fekete István egyetemi laboránsát, fényképészt. „A Kürzsa-tó (tengerszem) partján álldogálva megszólított a vezetőnk, egy jóképű román fiú, hogy ne dobjunk ám követ a tóba, mert megharagszik a tó tündére és olyan zivatart kanyarít a nyakunk közé, hogy örüljünk, ha élve menekülünk. Kedves utitársaim, Schréter Zoltán és Haury István kitűnő tanítványaim mosolyogtak a babonán, de kértem, hogy ne dobjanak bele követ, ha a fiú látja. Amikor aztán elmentünk, én hátramaradtam s csak azért is követ dobtam a tóba, lássuk azt a zivatart. Persze nem lett belőle semmi. A román pászortanyán ezt elmondtam egy intelligensebbnek látszó idősebb embernek. Azt mondta rá, hogy idegenekre nem is haragszik a tündér, csak idevalósiak meg ne próbálják.”⁴⁵

Nem kerülték el a tudós figyelmét az Erdélyi-medence egyedülálló morfológiai jelenségei, a suvadások (Kol. 24/4., 27/2., 28/2.). „Hamar észrevettem, hogy az Erdélyi-medence dombvidéke egészen más arculatú, mint a dunántúli dombvidék. Az Erdélyi-medence eredetileg 700 m magas síkság volt a Keleti-Kárpátok, Déli-Kárpátok és a Kelet-Magyar-Szigethegység, tehát az Erdélyi-érchegység, Gyulai-havasok, Bihar-hegység és Szilágysági-hegyvidék, meg a Radnai-havasok hatalmas koszorújának belsejében. A 700 méter magas

medencefenékebe a Szamos, a Maros és az Olt mély, széles völgyeket vágtak mellékfolyóikkal, különösen a két Küküllővel együtt. A völgyek lejtői csodálatosak! Éppen nem állékonnyak, hanem mindenféle suvadások látszanak. A halmok ugyanis mezősegi agyából vannak, s ezeknek tetején laza homokkő-réteg fekszik. Az agyag átázik, és a lejtők lecsúsznak, lesuvadnak, ahogy Erdélyben mondják. A lesuvadt homokréteg-darabok lenn a völgyben, mint valami prehisztorikus halmok emelkednek ki. Valóban prehisztorikus halmoknak is tartották őket! Az egész irodalomban néhány szó emlékezett meg erről a rendkívül érdekes, és talán az egész Földön egyedülálló jelenségről. Mert bámulatos, hogy mennyire ellepik a suvadások a medencét! Ezért a domboldalak a legnagyobb részét műveletlenek ma! De nem így volt hajdanában! Már a bronzkorban teraszozták a domboldalakat, s ezzel a suvadásokat megakadályozták, s a domboldalak művelhetőek lettek.”⁴⁶

A tudós Kolozsvárt megőrkítő felvételein láthatjuk a Szamos partját (Kol 6/2.), és a Szamos és a Nádas patak völgye közt hosszasan elnyúló, 60 méter magas kavicsos fennsíkot, az úgynevezett Fellegvárat (Kol. 53/2.). A Fellegvár könnyen leomló homokkő sziklafalai 1918 februárjában katasztrófát okoztak: a lejtő lankás részén felépült nyomorúságos viskókra és az ott lakó városi szegényekre rázúdultak a sziklák, s „néhány házat és embert agyonnyomott a sok száz mázsás görgeteg.”⁴⁷ Valószínűleg ennek a hegyomlásnak a nyomait örökítette meg Cholnoky a Kol. 53/2. jelzetű felvételen. Kolozsvár a Kis-Szamos déli partján épült fel, egy kb. 15 méter magas, széles folyami teraszon, melyet szemléltetés céljából szintén lefényképezett Cholnoky (Kol. 24/2., Kol. 66.).

6. Kol. 55/1. Kolozsvár látképe 1910 körül

A letéti anyagból megállapítható, hogy a tudós kolozsvári évei alatt felkereste és megőrkítette a nagyenyedi templomerődöt (AF. 30–35.), Vajdahunyad várát (Hu. 111–117.), és többször járt Brassóban (Br. 35., 37., 40., 50., 51., 52.). Fényképezett románok lakta falvakban is (Kol 27–28.; 7. sz. képmelléklet): „Az oláh falusi házat az igen alacsony falak és az

7. Kol. 28/1. Topaszentkirály egyik román háza 1910 körül

óriási, magas szalmatető jellemzi. A falu távolról megfeketedett szalmakazalok csoportjának látszik. A ház fából van, igen kicsiny ablakjai vannak, s mivel a szobákkal egy födél alatt van

8. Bi. 13. Tó a révi Zichy cseppkőbarlang fölött az 1900-as évek első felében

az istálló stb., tehát igen rossz levegő van bennük.”⁴⁸ A Nagyváradtól 34 km-re keletre, Rév falu fölött emelkedő Királyerdő mészkőtömbjét járva Cholnoky csodálatos tájat örökített meg fényképein. A révi szakadékvölgy cseppkőbarlangja és vízesése az 1870-ben átadott Nagyvárad-Kolozsvár vasútvonalnak köszönhetően a szélesebb közönség számára is látogathatóvá vált. „A Révi-völgy valóban gyönyörű szép! A meredek sziklafalak lábánál, a mindig nedves levegőben gyönyörű növényzet díszlik. Olyan sűrű a bozót, hogy alig lehet keresztültörni rajta. A völgy szeszélyes, hirtelen kanyarulatai miatt mindig más és más a kép, egyik meglepetés a másik után. A vasút ezeket az éles kanyarulatokat nem tudja követni, kénytelen az előugró fokokat alagutakkal levágni. A völgy hajdani, barlangi eredetéről tanúskodik az úgynevezett Kétszemű-szikla. Ez a két 'szem' a hajdani barlangnak két nagy fülkéje.”⁴⁹ (Bi. 9., 11., 12., 24.) „206. ábránk mutatja azt a szép dolinatavat, amelyet a Révi-Zichy-barlang fölött, a Királyerdő planináján⁵⁰ fotografáltam. Az elhanyagolt, sűrű erdőben ez a kis kerek tó úgy el van rejtve, hogy nehéz megtalálni. Csendes, zölde vízében gyönyörűen tükrözik sokszor a környező lomb. A fénykép felvétele alkalmával kis szellő borzolta, azért nem tükrözi környezetét.”⁵¹ (Bi. 8., 13.; 8. sz. képmelléklet) A révi szakadékvölgy cseppkőbarlangját az Erdélyi Kárpát Egyesület kezdeményezésére nevezték el Zichy-barlangnak (Bi. 10.), miután Gróf Zichy Ödön az egyesületnek engedélyezte, hogy az a barlangot kezelje, a kirándulók számára turistautat, menedékházat, vendéglőt építsen.

Cholnokynak a Román Királyságba tett egyik utazásáról is őrünk képeket a letéti anyagban. 1906. szeptember 18-án Kolozsvárról Boicára utazott a Vöröstorony-szorost tanulmányozni (Szab. 37–40.). A szoros déli oldalán, Căinaniben (Blk. 205.; 9. sz. képmelléklet) vonatra szállt. Célállomása Bukarest volt, ahol meglátogatta a Meteorológiai Intézetet és az egyetemet. Ezt követően Turnu-Severinbe, majd Orsovába utazott, ahol a Vaskapu-szorost és az Aldunát tanulmányozta (Kr. Sz. 66–70., K. Sz. 9–15.)⁵²

9. Blk. 205. Románia. Căineni temploma 1906-ban

Alföld-kutatás

Cholnoky 1901 körül kezdett bele az Alföld tudományos tanulmányozásába. Már kolozsvári professzorként alakította meg a Balaton Bizottság mintájára az Alföld Bizottságot, a kutatáshoz az érintett vármegyéktől kért és kapott pénzt. Nemcsak irányította, hanem személyesen is részt vett a több tudományterületet érintő kutatásban.

A letéti anyagban egy fényképsorozat tanúskodik a Deliblat-puszta tanulmányozásáról (Te 9., 11–34.; 10. sz. képmelléklet). A Délkelet-Alföldön, a Karas, a Néra és a Duna találkozásánál található futóhomokos terület egy részét a 20. század elejére már szőlővel és gyümölcsfákkal megkötötték, de 1906-ban még mindig akadt olyan vidék, ahol Cholnoky tanulmányozhatta a szél felszínformáló erejét, a különböző homokformák (barkánok, garmadák) kialakulását. A futóhomok mozgási mechanizmusait már Kínában vizsgálta a tudós, ott szerzett tudását jól tudta kamatoztatni a Deliblaton. Több képen láthatunk a méretek érzékeltetése céljából odaállított staffázs-alakokat.

10. Te. 33/2. A deliblati puszta egy részlete 1906 körül. A mélyedésben staffázsalak látható

Bár a nehéz anyagi viszonyok miatt nem született a Balaton-monográfiához hasonló összefoglalás, értékes rész tanulmányok születtek nemcsak a földrajz, hanem a zoológia, a növénytan és a meteorológia tárgykörében is.⁵³ Cholnoky az Alföld-kutatás során foglalkozott a terület vízellátási problémáival, a pusztító árvizekkel és a folyószabályozás kérdéseivel, felhívta a figyelmet a föld mélyében rejlő ásványkincsek feltárásának és hasznosításának szükségességére, és a talajerő-utánpótlás fontosságára.

Árvízi tanulmányait Cholnoky visszaemlékezéseiben és fényképeken is megőrkítette: „[...] szerencsés volt az a gondolat, hogy ebben az árvízes időben minél nagyobb területét bejárjam az Alföldnek. A Tokaj-hegyről való látvány minden várakozásomat felülmúlta. Az árvíz magassága éppen akkora volt, hogy a hatalmas ártérnek parányi egyenetlenségei is mind láthatók lettek. Nincsen az a finom mérnöki felvétel, amely oly pontossággal és részletességgel kimutathatná ezeket az egyenetlenségeket. A természet rajzolt most erre a fi-

noman részletezett térszínre egy olyan szintvonalat, amely annak minden finomságát elérta. Egy deciméterrel magasabb árvíz mindent ellepett volna, egy deciméterrel alacsonyabb víz pedig nem lett volna képes kimutatni a Bodrog és Tisza helyváltozásai következtében keletkezett parti képződmények avult, megkopott, de még mindig mutatkozó formáit. Az innen felvett képek örök időkre becsesek maradnak, s világhírük máris biztosítva van, mert az 'Atlas morphologique Internationale' felvette képei közé."⁵⁴ (Ze. 17–22.)

1915-ben, bár a háborús helyzet miatt sem elegendő pénz, sem kellő számú segítőtárs nem állt rendelkezésre, Cholnoky Fülöpszállás és Izsák térségében tanulmányozta a homokbuckákat (PP. 48/1.), majd a Dunavecstől Kalocsáig terjedő szakaszon vizsgálta a Duna árterét, medrét és zátonyképződéseit (például PP. 32/1., PP. 49.).

A török hódoltság után az Alföldön újjá- és újonnan épült falvak életszínvonalának emelkedéséhez elengedhetetlen volt – a folyószabályozás és a futóhomok megkötése mellett – az artézi kutak fúrása. Ezt Cholnoky is hangsúlyozta Magyarország földrajza című könyvében, s példaként Hódmezővásárhelyet hozta fel, ahol az úgynevezett Nagy András János-kút, az 1910-es évek Alföldjének legbővizűbb artézi kútja működött (Cso. 47/1–2.; 11. sz. képmelléklet). 1879–80-ban fúrta Zsigmondy Vilmos fia, Béla az első nyilvános artézi kutat Hódmezővásárhelyen. Ennek sikerén felbuzdulva Nagy András János gazda saját költségén

11. Cso. 47/1. A hódmezővásárhelyi artézi kút az 1920-as években

fúratta a II. számú artézi kutat, mely igen bővizű volt, egy nap több mint egymillió liter vizet adott. Cholnoky azt is leírta, hogy az alföldi artézi kutak vize kissé kénszagú volt, de hűtéssel ez a szag megszüntethető. Jelentőségük felbecsülhetetlen, hisz nekik köszönhetően sikerült megfékezni az Alföld hírhedt csecsemőhalandóságát.⁵⁵

A turizmus szolgálatában

Kolozsvárról való kényszerű távozása után Cholnoky 1921-től nyugdíjazásáig (1940) a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Földrajzi Tanszékén oktatott tovább. Miközben számos tudományos társaság elnöki tisztségét töltötte be, s a kutatómunkát, a publikálást is nagy energiával folytatta, fontosnak tartotta, hogy felhívja a figyelmet „Csonkaország” természeti és történelmi kincseire. A Balaton Bizottság rengeteget tett a Balaton környéki turizmus fellendítéséért. Lapja, a Balatoni Szemle írásaiban mutatta be a tó és környékének szépségeit, érdekességeit. A Bizottság tagjaitól, így Cholnokytól is gyakran kértek szakvéleményt a tó környékén üdülőépítésbe befektetni szándékozó vállalkozók.

Az 1888 óta működő Magyar Turista Egyesület Cholnoky elnöksége alatt az első világháború végén megmaradt egy menedékház (Dobogókő – Eötvös Loránd Menedékház) mellé újabbakat szerzett és építtetett, így 1933-ra már tizenhét menedékház állt a kirándulni vágyók rendelkezésére. Közülük egynek, a Kesztyölc melletti klastrompusztai menedékháznak a képe a letéti anyagban is megtalálható (Esz. 8/5.; 12. sz. képmelléklet). Az Egyesület folyóiratában, a Turisták Lapjában Cholnokynak számos írása jelent meg, és ugyaninnen tudhatjuk meg azt is, hogy a tudós előadásokat tartott az országjárásról.⁵⁶

12. Esz. 8/5. A klastrompusztai menedékház a Pilisben az 1920-as években

Önéletírásában így emlékezett vissza Cholnoky a Magyar Turista Egyesületben átélt élményeire: „Nagyon kedves turistakirándulásokon vettem részt bebolyongva úgyszólván az egész ország területét. Különösen vándorgyűléseinken kellett részt vennem, de örömmel tettem. Nagyon jól emlékszem a sátoraljaújhelyi, esztergomi, veszprémi, gyöngyösi, váci, székesfehérvári, miskolci és rozsnói, ózdi vándorgyűléseinkre, s ott kedves kirándulásokon sok részét megismertem hazánknak, amit eddig nem járhattam be. Persze mindenütt előadást

kellett tartanom, de ez szerencsére nagyobb gondot sohasem okozott, csak vetítőképeket kellett magammal cipelni.”⁵⁷ A letéti anyag tanúsága szerint Cholnoky a két világháború között is rendszeresen vitte egyetemi hallgatóit és a Pedagógiai Szeminárium résztvevőit tanulmányi kirándulásokra; az ország határain belül és kívül egyaránt. Kiránduló társaságot láthatunk a nagyvázsonyi kolostorromnál 1936-ból (Ve. 266/1.), a diósgyőri várnál 1923-ból (Bo. 19/2.), a sárospataki várban 1926-ból (Ze. 25.), a Zala megyei Rezi vár romjainál és a boldogkői várban (AT. 49–51; 13. sz. képmelléklet) szintén 1926-ból (Za. 371/4.).

13. AT. 51/3. Tanulmányi kirándulás a boldogkői várban 1926 júniusában. A kép jobb szélén Cholnoky

Bár a trianoni békeszerződéssel elveszített területek, természeti kincsek és történelmi emlékek hiánya mély fájdalomként élt Cholnokyban, ismeretterjesztő írásaiban a tudós igyekezett felhívni a figyelmet az új országhatárokon belül megmaradt értékekre. Turistáskodásra buzdító szavai mögött mindig személyes élmények, tapasztalatok húzódtak. „Érdeemes kirándulnunk a Nagy-Szénás tetejére. A kilátás északnyugat és észak felé meglepő. A szép erdőkkel fedett mészkőhegyek, a szántóföldekkel, kertekkel beteregetett puha kőzetű halmok és medencék közt, mintha a fogát vicsorítaná, úgy fehérlik elő minden dolomit-hegy. Szélbarázdákkal és vízmósásokkal sűrűn összevagdálva, gyeptakarókkal alig védelmezve, kopáran és idegenszerűen emelkednek ki a dolomit-hegyek szelid környezetükből.”⁵⁸ (PP. 84/2., 86., 87.) „Zsámbék falu egy meglehetősen meredeken lejtő, szármáciai-kori mészkőréteg lejtőjének alsó részén van. Az egyenetlenül lepusztuló réteg egyik maradványán áll a szép templomrom. Ha ezen túl megyünk, mind magasabbra és magasabbra emelkedünk s felérünk a réteg lépcsős végződésére [...]. Onnan nagyszerű kilátás nyílik a Gerecse-hegycsoport felé. A meredek kueszta⁵⁹ látványa rendkívül érdekes, a durva mészkő lepusztulása is különös formákat mutat. Mindenkinek ajánlhatom ezt a könnyű sétát, aki megnézi ezt a gyönyörű templomromot, az sétáljon fel ide a szőlőkön és gyümölcsösökön át a kueszta peremére.”⁶⁰ (PP. 102., 103., 105–107.)

A világszerte tudós felvételei

Cholnokynak élete során többször alkalma nyílt Magyarországtól távoli vidékeken természetföldrajzi jelenségeket tanulmányozni. Nemcsak tudósként, hanem oktatóként is vállalta, hogy a jó földrajztanárnak és az igazi geográfusoknak rendszeresen kell külföldre utazniuk. Ebben a fejezetben Cholnokynak csak azon külföldi útjaival szeretnék foglalkozni, melyekkel kapcsolatban akár negatívot, akár pozitív kópiát őrzünk az ELTE-letétben.

1896. december 3. és 1898. július 4. között Cholnoky egyszemélyes expedíciós jellegű utazást tett Kelet-Ázsiában, Kínában, Mandzsúriában és a Jangce mellékén. Az ekkor készült felvételeiről 130 darab 13x18 centiméteres üvegnegatív tanúskodik a letéti anyagban, a vintage kópiák a Magyar Földrajzi Múzeumban találhatóak. Kalandjairól, az utazás nehézségeiről és tudományos munkájáról Cholnoky részletesen beszámolt a három kiadást megélt A sárkányok országából című könyvében. A felfedezés vágya munkált a tudósban, amikor Lóczy Lajos buzdítására belevágott az „alacsony költségvetésű”, sok kolléga által támogatott vállalkozásba. „Az egyik tudós azt mondja, hogy a Jang-ce-kiang valamikor a Tai-hu tavon keresztül is bocsátott ágat a tengerbe, a másik tudós azt vitatja, hogy az lehetetlen. Ott van aztán a Hang-csou öböl özönárja, természetvizsgáló még nem látta; ott van Hang-csou vidéke [LII/767., 768.], nyugat felé: teljesen ismeretlen. Ott van a Huai hegység [LII/807., 809., 812.]. Csak annyit tudunk róla, hogy van! De hogy milyen, hogyan nyúlik el főgerince, miből van, mekkora? Azt mind nem tudjuk.”⁶¹ Cholnoky kelet-ázsiai expedíciójának elsődleges célja az volt, hogy tanulmányozza a Hoang-ho és a Jang-ce-kiang deltavidékét [LII/748–750.], az özönvízserű áradásokat és a folyószabályozás módjait. A mongol pusztákon a futóhomok mozgásának törvényeit, az oázisok életét és a mesterséges öntözést vizsgálta; valamint méréseket végzett a Nan-king vidéki szénbányák [LII/745–747.] és a Tien-pao-san [LII/728–730.] és Szan-tao-kou vidéki [LII/734–741.] arany- és ezüstbányák területén.

14. Or. 9. A kijevi Szent András templom 1901-ben

1901. július 7-én indult a fiatal tudós Lóczy Lajossal és egyetemi hallgatókkal tanulmányi kirándulásra Oroszországba és Finnországba. Lemberg után a társaság Kijevbe érkezett. „Kievet jól megnéztük, de bizony nem valami különösen szép. A legszebb a barokk-izlésű Szent András-templom, onnan gyönyörű a kilátás. Engem legjobban érdekelt a Dnyeper.”⁶² (Or. 1–8., Or. 9.⁶³; 14. sz. képmelléklet) Moszkva és Szentpétervár után Viborgba (Finn. 1.) utaztak, s onnan kirándultak a Vuoksi folyóhoz (Finn. 18., 20., 28.; 15. sz. képmelléklet). Július 19–20-án az orosz fennhatóság alatt álló Helsinkiben (akkori nevén Helsingforsban) tanulmányozta Cholnoky „a vásott sziklákat, a város építkezését és csodálatos hozzáilleszkedését a szokatlan térszínhez”⁶⁴ (Finn. 4.).

15. Finn.18. A Vuoksi folyó 1901 júliusában. Az álló kalapos férfi Lóczy Lajos

A következő nagyobb külföldi tanulmányút Itáliába vitte a tudóst – Lóczyval és tanítványaival 1907 március végén – április elején több helyszínen vulkánmorfológiai vizsgálatokat végzett. A társaság megmászta a szicíliai Etnát is: „3000 méter magasságban, a régi csillagászati obszervatórium épületénél meg kellett pihennünk és ennünk, mert a társaság nagy része már eddig sem tudott feljönni, lenn maradtak a menedékkunyhónál. Itt fenn már nagyon lehetett érezni a levegő ritkaságát, meg azt a nehéz, sósavas gázt, ami a kráterből lehúzódtott errefelé. Lóczynak már némi tüdőgyulladás volt, úgyhogy nagyon kezdett köhögni és fulladozni, ezért lebeszéltek a további útról. Csak néhányan mentünk föl, köztük ifj. Lóczy Lajos is, mint akkor még gimnazista, de nagyon nehéz út volt a fullasztó gáz miatt. Fenn nem láttunk sokat, a kráter szertesórt, óriási kövekkel borított, széles, homorú mélyedés, semmi különös nem volt rajta.”⁶⁵ (It. 281.; 16. sz. képmelléklet) A következő jelentősebb állomás Lipari szigete volt: „A városka rendkívül festőiesen fekszik a meredek hegyek lábánál. Kevés turista jár itt, azért társaságunk nagyon feltűnt, annál is inkább, mert a kis gőzhajó legénysége legendás hírünket terjesztette a városkában. Amikor ugyanis Millazoból áthajóztunk Liparira, igen erősen hullámzott a tenger s az utasok mind tengeri betegek lettek. A mi hall-

gatóinkat azonban felállítottam a fedélzeten, s mint valami karmester, éneklésre bírtam őket. Volt néhány jóhangú, kissé iskolázottabb énekes is köztük, s egészen csinosan elzengtünk néhány magyar nótát. Aki énekel, az nem lesz tengeri beteg!”⁶⁶ A társaság Lipari után vitorlással áthajózott a Vulcano-szigetre (sztereo üvegnegatív LII/678.), majd a 900 méter magas Stromboli vulkán-szigetre (sztereo üvegnegatív LII/675., 679–681.). Április 2-án már a

16. It. 281/3. Menedékház az Etnán 1907 márciusában. Sztereofelvétel

Vezúvot mászták meg (It. 262/1), mely épp az előző évben működött, majd a Nápoly melletti Campi Flegrei apró krátereinek (It. 262/2–3.) megtekintése után kirándultak a Róma melletti Pozzuoliba és az albanoi hegyekhez, ahol szintén a vulkáni tevékenység nyomait vizsgálták. A kirándulásról Cholnoky fényképekkel illusztrált beszámolót írt A Kor c. tudomány- népszerűsítő lap hasábjain.⁶⁷ (A tudós az elkövetkező években is többször kirándult tanítványaival Olaszországba, s visszatért az 1907-ben megismert helyszínekre.)

1908 nyarán Cholnoky és Lóczy meghívást kapott Genfben egy nemzetközi földrajzi kongresszusra (1908. július 27–30.)⁶⁸, ahol Cholnoky előadást tartott a kínai építészet eredetéről, a népvándorlások okairól és az Alföld tudományos tanulmányozásáról. A kongresszus résztvevőinek kirándulásokat is szerveztek, melyeken a jégkorszakok, a gleccserek felszinformáló nyomait tanulmányozhatták a tudósok. Július 21-én például a Vierwaldstätti glaciális teknővölgyéhez látogattak el (Scv. 54/2., 4.). Cholnoky és Lóczy a szervezett programokon túl is kirándultak, például a festői szépségű városkába, Interlakenbe, onnan pedig a 2329 méter magasan fekvő Gemmi-hágóhoz és a Lämmern-gleccserhez (Scv. 61.). A kongresszus zárónapján a résztvevők hajókiránduláson vehettek részt a Genfi-tavon. Cholnoky leírása segítséget nyújt a megfakult, elmosódott, fekete-fehér képek értelmezéséhez. „Leírhatatlanul gyönyörűek a képek s még hozzá szerencsénk is volt, mert remek szép időben ragyogtak a tájképek. Milyen ellentétes az északi partok lejtőin látni a lépcsős kertekben viruló szőlőt, keleten meg a tó elkeskenyedő végét benyúlni a sötét, havas tetejű hegyóriások közé! [...] Nagyon érdekes látvány a Rhône befolyása a tóba. A folyó zavaros, zöldes vize

élesen elkülönül a tó tiszta, átlátszó kék vizétől. Az érintkezés helyén állandóan apró hullámokban kavargó, temérdek iszapot és szemetet forgatva ott, ahol a hideg víz a mélybe süllyed.”⁶⁹ (Svc. 54/1., 3., Svc. 67.) Augusztus elsején Lóczy és két fia társaságában Cholnoky ellátogatott a franciaországi Bellegarde mellett található Perthe du Rhône-hoz. Itt a folyó látható medre olyan keskeny, hogy át lehet ugrani; a többi része a föld alatt folyik (Fr. 25–26.; 17. sz. képmelléklet). Innen még aznap átmentek Chamonix-ba, a Mont Blanc lábához, másnap pedig felsétáltak a Mer de Glace nevű gleccserhez (Fr. 4–6.). Ezután Lóczyék a legrövidebb úton hazasiettek, Cholnoky azonban Milánó és Velence felé tért haza, mert tanulmányozni akarta a Pó síkságát. Ekkor készülhettek chiavennai felvételei is (It. 26/3–4.).

17. Fr. 25/2. Perthe du Rhone. 1908

„A New-York-i székhelyű American Geographical Society 1912-ben ünnepelte fennállásának 60. évfordulóját. A kitüntetett alkalomra 25 ország földrajzi társaságának képviselői kaptak meghívást. A Magyar Földrajzi Társaságtól gróf Teleki Pál főtitkár kíséretében Cholnoky Jenő is részt vett a rangos eseményen. A nagyszabású nemzetközi tudományos konferenciát két hónapos tanulmányúttal kapcsolták össze”⁷⁰, amelynek során a meghívott 70 tudós a keleti parttól a nyugatiig átszelte a kontinenst. A Magyar Nemzeti Múzeum ELTE-letéti anyagában a Colorado folyó kanyonjáról, a Yellowstone Nemzeti Parkról és oregoni tájról őrzünk felvételeket, a többi Amerikában készült Cholnoky-felvétel a Magyar Földrajzi Múzeumban található (például további képek a Yellowstone Park gejzírjeiről; utahi tájakat, arizonai pusztákat megörökítő felvételek). Teleki és Cholnoky 1912. augusztus 12-én indultak Magyarországról és 20-án érkeztek meg New Yorkba. A tudós társaság szeptember 3–9. között tekintette meg a Wyoming állam északnyugati sarkában, a kb. 13750 km²-en elterülő Yellowstone Nemzeti Parkot, ahol gejzireket (USA. 189., 190.), vízeséseket tanulmányozhattak. Cholnoky többet várt ettől a kirándulástól, szavaiból a

csalódottság hangjai hallatszanak: „Az öt napig tartó bolyongás az előírt turista úton vezetett. Nagy omnibusz szerű régi módi kocsikon utazza be az ember a park látnivalóit, hotelről hotelre, amelyek ugyan festőien szépek, de a kiszolgálás bennük silány, igazi monopólium jellegű. A rossz kocsitak folyton silány fenyesek közt vezetnek, ahol édes kevés a látnivaló.”⁷¹ A „transzkontinentális kirándulás” során érintették Oregon fővárosát, Portlandet is, ahol Cholnoky és Teleki a holland konzul vendégei voltak. „Portland Seattlehez hasonló, nagy város, de valamivel megállapodottabb, rendezettebb, 1910-ben 207.000 lakója volt. Az utcán a fák idősebbek, a magas házak szorosabban összeépültek. Környéke dombos és a lakóházak éppen úgy, mint Seattleben és Tacomában szerteszt épültek, villaszerűen. [USA. 142.; 18. sz. képmelléklet] Sok csinosat lehet látni. Megtekintettük az erdészeti múzeumot.

18. USA. 142/1. Portlandi villalakások 1912-ben

Hatalmas fatörzsekből épült, csinos épület [USA. 143/1.], belsejében sok érdekes dolgot lehet látni, többek közt néhány óriásfának a kivágott szelvényét. [USA. 143/2.]”⁷² Portlandből szeptember 16-án autózott tovább a társaság a 8 km kerületű Crater tóhoz. Két napot töltöttek itt, Cholnoky számos felvételt készített a tóról és környékéről. (USA. 136–138., 140., 145/2.) „Sátrakban aludtunk, én Telekivel és Merzbacherrel egy sátorban. Mi Telekivel ostoba, amerikai, széles, kétszemélyes ágyban aludtunk, második éjjel kénytelen voltam az ágy közepén botokból, esernyőkből stb. véderőművet létesíteni, mert Pali álmában mindig kiboxolt a helyemből. Nagyszerű volt az autót az őserdőben! Amerikai filmekben a moziban látni – persze gyorsított lepergetéssel – ilyen vad száguldást és kanyargást az óriási törzsek közt. Nagyszerűek ezek a háborítatlan fenyőerdők! Ezek itt le vannak foglalva természetvédelmi szempontból.”⁷³ San Francisco és környékének megtekintése után a társaság október elsején érkezett meg a Colorado fennsíkjára. „Október 2-át és 3-át a Grand-Kanyon mellett töltöttük, rajzoltam és fotografáltam, de a 8 km széles völgy olyan óriási méretű, hogy fényképezni nagyon nehéz.”⁷⁴ (USA. 130–134.) Az amerikai körút hátralévő részét ezt

követően már gyorsan teljesítették, mert a „transzkontinentális kirándulás” zárásaként október 12–16. között egy tudományos konferencia várt a résztvevőkre Washingtonban.

1913. március 26. és április 16. között zajlott Rómában az a nemzetközi földrajzi kongresszus, amelynek keretében Cholnoky az európai monszun szélről tartott előadást. Ez a konferencia alkalmat adott a tudósnak arra, hogy újra ellátogasson az 1907-ben már megismert helyekre. Ostia romjairól és az albanoi hegyekről ezúttal fényképfelvételek is születtek. (It. 238.)

A letét nemzetközi anyagában található horvátországi karsztjelenségekről készült képeket. Cholnoky 1914. április 3–18 között a horvátországi Vinodol-árokban tanulmányozta a mészkő-képződményeket. Már 1907-ben, a Lóczyval közösen szervezett vulkanomorfológiai tanulmányút során járt Buccariban, s az akkor látott karsztjelenségek erősítették meg benne az elhatározást, hogy ide később vissza kell térnie tanulmányozni ezeket a jelenségeket. A Vinodol egy árokszerű, hosszú mélyedés, mely Novitól a Buccari öbölhöz húzódik. Az itt folyó Recsina Fiuménál ömlik a tengerbe Fiumara néven. Az árkot végigjáró Cholnoky a fontosabb állomásokat fényképen is megörökítette (Hrv.-Fi. 49–51., 56–59., 67., 72., 76., 77., 79., 86.). Még ebben az évben, június 21. és július 3. között egyetemi hallgatóival és a Budapest Székesfőváros Pedagógiai Szeminárium néhány tagjával (összesen huszonegyen) a tudós Dalmáciában és Olaszországban tett tanulmányi kirándulást.⁷⁵ A társaság járt többek között a Fiume melletti San Canzianoi barlangnál (LII/689. üvegnegatív) és Velencében (It. 48.). A kirándulás egyik résztvevőjétől, Sehr Gyulától is örünk képeket erről a tanulmányútról, melyek Raguzában és a Iacromai tengerparton készültek (Dalm. 82.)⁷⁶. Egyik Iacromai képén sziklákon ülő, fürdőruhás fiatal férfiakat láthatunk. Cholnoky szavai nyomán megelevenedik a kép: „Ez a bájos kis sziget csendes visszavonultságban húzódik meg a tengeren, olyan messze a partoktól, hogy a szárazföldi élet zsvajva alig hatol el reá. A sziget nyugati partján nagy pusztítást vitt már véghez a tenger. A háború kitörésének évében (1914) jártam ott hallgatóimmal, s a fiúk felfedeztek a mészkőhasadékok közt egyet, amely elég messze a tenger partjától összeköttetésben állt a tengerrel valamiféle vízszintes, csőszerű kis barlanggal. Nagyobb hullámok nyomása ebbe a csöbe vizet sajtolt bele s az az említett résen át felszökkenik, mint valami szökőkút. A fiúk aztán odahívták a lányokat s mondták nekik, hogy valami nagyon szépet látnak, ha a hasadékba egészen közelről belenéznek. Persze, mind látni akarta, s amint az első a rés fölé hajolt, hogy mélyen lelasson a hasadékba, erős és bővizű szökőkút szökken az arcába. Persze volt sikoltozás és a fiúk megkergettetése.”⁷⁷

1925 június–júliusában egy újabb, ezúttal 120 fős társasággal tett olaszországi tanulmányi kirándulás alkalmával készült a letétben található Cholnoky fényképek egy kis csoportja: Velence, Róma, Firenze, Pozzuoli részletei láthatók ezeken a felvételeken (It. 240., 243., 244., 245.; 19. sz. képmelléklet).

1926. június 27. és július 7. között 20 hallgatóval Ausztriában járt a professor. A Dunán utazva Cholnoky megörökítette a folyómenti tájat (Au.12/2., 3., 4., Au. 13–17.). Június 30-án már Hallstattban voltak, ahol tanulmányozták a sóbányászatot és meglátogatták a városi múzeumot és a Waldbachstrub vízcsését (Au. 5–10.; 20. sz. képmelléklet).

1929. június végén–július elején az akkor Németországhoz tartozó Breslauba (ma: Wrocław, Lengyelország) látogatott el Cholnoky, ahol az ottani egyetem meghívására előadást tartott a folyók szakasz jellegéről. Itt megintcsak alkalom nyílt kirándulásokra; a professor a jégkorszak nyomait tanulmányozta Sziléziában. (Ném. 3., 4.) „Rendkívül érdekes volt látni azt a csodálatos rendet és civilizációt, ami Sziléziában van. Az utak mindkét oldala végig van ültetve gyümölcsfákkal, különösen cseresznyefákkal s ezeket az állam bérbe adja s szép jövedelme van belőle. Most az 1929. évi szokatlan kemény télben egész sorok, köztük 80

19. It. 243/3. A római tanulmányi kirándulás egy képe 1925-ből

20. Au. 9/4. Hallstatt főtere 1926-ban

éves fák fagytak el, tanusítva, hogy 80 éve legalább is nem volt ilyen hideg tél.”⁷⁸ (Ném. 2/3.)

Utolsó külföldi útján, 1939 júliusában Olaszországban járt Cholnoky 25 földrajztanár kíséretében. Az utat a földrajztanárok továbbképzése keretében szervezte Cholnoky, s azért választotta Olaszországot a tanulmányút helyszínékként, mert itt rövid idő alatt igen különböző vidékeket látogathattak meg. „[...] kényelmes autóbusszon indultunk július 4-én és Veszprémen, Grazon át a Dolomitok [LII/597.] felé haladtunk, s Cortina d’Ampezzoban értük el egyik fő célunkat. Innen a Pordoi-hágón át Trentoba, onnan a Garda-tó nyugati partján Desenzano felé, majd onnan Bresciába jutottunk, s onnan Milanóba. Látták az Alpokat, a glaciális eredetű Garda-tavat, a Po síkságát. Milanóból Genovába, onnan Spezián át Firenzébe, majd Orvieton és Campagnán át Rómába jutottunk. Onnan Napoliba, majd Sorrentoba utaztunk, aztán Napoliból vasúton mentünk le Calabrián át Sziciliába, Taorminába. Onnan visszatérva, Napoliban ismét az autóbusszba szállva, az Appeninokon, Abruzzokon keresztül Perugiába [LII/590., 591., 598.], aztán Loreton, Cremonán, Venezián, Udinén át Triestbe, s onnan Zágrábon keresztül hazajutottunk. [...] Mintegy 5000 km-t tettünk autóbusszon és mintegy 1000 km-t vonaton.”⁷⁹

Az ELTE-letétben található mintegy 1700 Cholnoky-felvételből 1300 darab a történelmi Magyarország területén készült, s a magyarországi képeknek több mint fele a Balaton környéki vidéket örökíti meg. Bár a letét nem tartalmazza az összes Cholnoky által készített felvételt, ezekből a számadatokból is érzékelhető, hogy a tudós munkájában és magánéletében kiemelkedő jelentőséggel bírt a Balaton. A tanulmányhoz kapcsolódó katalógusban először a Magyarországon készült, pozitív, kartonra ragasztott Cholnoky-papírképek listája olvasható, ezt követően a külföldön készült fényképek, majd a csak negatívon meglévő felvételek listája következik. A pozitív kópiákat a kartonok jelzete szerint ABC-sorrendbe, a negatívokat pedig a letéteken belül kapott számaik alapján rendszereztem. A katalógus végén helységnévmutató sorolja fel a Cholnoky által megörökített településeket, tájakat.

Felhasznált irodalom

Cholnoky Jenő írásai:

- Cholnoky Jenő: A Balaton télen. In: Balatoni Szemle. 1942. 6–7. szám. 186–190.
- Cholnoky Jenő: A csillagoktól a tengerfenéig. I. kötet: A csillagok világa. II. kötet: Meteorológia. III. kötet: Hegyek-völgyek. IV. kötet: Szárazföldek és tengerek. Budapest. Franklin Kiadó. 1940.
- Cholnoky Jenő: A Deliblati-pusztá. In: Ifjúság és Élet. 1931. 10. szám. 213–219.
- Cholnoky Jenő: Égen, földön. Budapest. Franklin Kiadó. 1934.
- Cholnoky Jenő: Előzetes jelentés Karszt-tanulmányaimról. In: Földrajzi Közlemények. 1916. 8. szám. 425–455.
- Cholnoky Jenő: Erdélyi képek. Budapest. Franklin Kiadó. 1941.
- Cholnoky Jenő: A földfelszín formáinak ismerete. Budapest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1926.
- Cholnoky Jenő: A futóhomok mozgásának törvényei. In: Földtani Közlöny. 1902. XXXII. kötet. 6–46.
- Cholnoky Jenő: Geográfus továbbképzés a kolozsvári egyetemen. In: Földrajzi Közlemények. 1917. 9–10. szám. 444–453.
- Cholnoky Jenő: Itália tűzhányó hegyei. In: A Kor. 1907. május 1. 9. szám. 293–303.
- Cholnoky Jenő: A Kárpátoktól az Adriáig. Budapest. Somló Béla Könyvkiadó. 1934.
- Cholnoky Jenő: Kirándulások Schweizban. In: Földrajzi Közlemények. 1908. 9. szám. 354–371. és 10. szám. 402–441.
- Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza. Budapest. Franklin Kiadó. 1937.
- Cholnoky Jenő: Néhány vonás az Erdélyi-medence földrajzi képéhez. In: Földrajzi Közlemények. 1922. 1–5. szám. 107–122.
- Cholnoky Jenő: A sárkányok országából. I–II. kötet. Budapest. Franklin Kiadó. 1934.
- Cholnoky Jenő: Tihany mint Nemzeti Park. In: Balatoni Szemle. 1942. 5. szám. 154–155.
- Cholnoky Jenő: A tihanyi barátlakások. In: Balatoni Szemle. 1942. 4. szám. 118–120.
- Cholnoky Jenő: Utazás az Amerikai Egyesült Államokban. In: Földrajzi Közlemények. 1912. 9–10. szám. 235–274.
- Cholnoky Jenő: Utazásaim, élményeim, kalandjaim. Budapest. Pantheon. 1942.
- Cholnoky Jenő: A Yellowstone Nemzeti Parkban. In: Új Idők. 1913. VIII. 13. 232–235.
- Cholnoky Jenő – György Aladár: A Föld és népei – Európa. Budapest. Franklin Kiadó. 1904.
- Cholnoky Jenő – Kövesligethy Radó: A Világgyetem. A Föld és a Csillagvilág fizikai tüneményeinek ismertetése. Budapest. Athenaeum. 1906.

Szakirodalom:

- Cholnoky Jenő (1870–1950). Vár ucca tizenhét. VI. évfolyam. 2. szám. 1998/2. Szerkesztő: Géczi János. Veszprém. 1998.
- Cholnoky Jenő természetábrázoló művészete. Szerkesztő: Kubassek János. Érd. Magyar Földrajzi Múzeum. 2002.
- Fénnyel írott történelem. Magyarország fotókrónikája 1845–2000. Szerkesztő: Jalsovszky Katalin és Stemlerné Balog Ilona. Budapest. Helikon. 2000.
- Ferenczy Mária – Kincses Károly: Mandarin öszvérháton. Magyar Fotográfiai Múzeum – Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum. 1999.

- Kincses Károly – Munkácsy Gyula: Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel? (CD-ROM)
- Konkoly-Thege Miklós: Bevezetés a fotográfozásba. Budapest. Franklin Kiadó.
- Magyar Művelődéstörténet. Szerkesztő: Kósa László. Budapest. Osiris Kiadó. 2000.
- Stress Judit: A fényképészeti dokumentumok anyagai, készítési technikái és a technikák felismerése; károsodásuk, megelőző védelmük és restaurálásuk alapjai. Budapest. Országos Széchényi Könyvtár. 2000.
- Szilágyi Gábor: A fotóművészet története. Budapest. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. 1982.
- Szilágyi Gábor: Magyar fotográfia történet. Budapest. Magyar Filmintézet. 1996.
- Vuics Tibor: Cholnoky Jenő élete és munkássága (1870–1950). Kaposvár-Pécs. 1995.

Az ELTE-letét Cholnoky-felvételeinek katalógusa

KARTONRA KASÍROZOTT FÉNYKÉPEK Magyarország

A letéti jegyzékben a kasírozott pozitívok nem kaptak számot, az összes az első letétben érkezett. A negatívok – ha megtalálhatóak a letétben – LI. és LII-n belül kaptak sorszámot.

Rövidítések:

Neg. – üvegnegatív

Film. – síkfilm

Kartonok jelzetei:

AF.	– Alsó-Fehér vármegye.	It.	– Itália
Ar.	– Arad vármegye	J. N. K.	– Jász-Nagykun-Szolnok vm.
AT.	– Abaúj-Torna vármegye	K. K.	– Kis-Küküllő vm.
Au.	– Ausztria	Kol.	– Kolozs vm.
BB.	– Bács-Bodrog vármegye	Kr. Sz., K. Sz.	– Krassó-Szörény vm.
Bg.	– Bereg vm.	L.	– Liptó vm.
Bi.	– Bihar vm.	Ném.	– Németország
Blk.	– Balkán	Or.	– Oroszország
Bny.	– Baranya vm.	PP.	– Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.
Bo.	– Borsod vm.	Po.	– Pozsony vm.
Bp.	– Budapest	Som.	– Somogy vm.
Br.	– Brassó vm.	Sop.	– Sopron vm.
Csi.	– Csík vm.	Svc.	– Svájc
Cso.	– Csongrád vm.	Szab.	– Szabolcs vm.
Dal.	– Dalmácia	Sz. D.	– Szolnok-Doboka vm.
Esz.	– Esztergom vm.	Szeb.	– Széchenyi vm.
Fe.	– Fejér vm.	Szep.	– Szepes vm.
Finn.	– Finnország	TA.	– Torda-Aranyos vm.
Fo.	– Fogaras vm.	Te.	– Temes vm.
Fr.	– Franciaország	Tor.	– Torontál vm.
Gö.	– Gömör-Kishont vm.	Ud.	– Udvarhely vm.
Gy.	– Győr vm.	USA.	– Amerikai Egyesült Államok
Ha.	– Hajdú vm.	Vas.	– Vas vm.
He.	– Heves vm.	Ve.	– Veszprém vm.
Hrv.-Fi.	– Horvátország-Fiume	Za.	– Zala vm.
Hu.	– Hunyad vm.	Ze.	– Zemplén vm.

A felvétel készítőjének jelölési variációi:

Ch.

Cholnoky

Cholnoky J.

Cholnoky Jenő felvételei.

Cholnoky J. felvételei.

Ch. J.

Dr. Cholnoky Jenő felvételei.

AF. 30. (karton mérete: 25,3x33 cm)
Felirat: „Nagyenyed. Templomerőd NW felől.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 20,4x28,9 cm

AF. 31. (karton mérete: 33,1x25,4 cm)
Felirat: „Nagyenyed. Templomerőd északnyugat felől.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 28,8x20,5 cm

AF. 32. (karton mérete: 25,3x33,2 cm)
Felirat: „Nagyenyed. Templomerőd belseje.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 20,1x28,8 cm

AF. 33. (karton mérete: 33,2x25,4 cm)
Felirat: „Nagyenyed. Templomerőd belseje. [kitörölt rész]-bástya.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 28,5x20,4 cm

AF. 34. (karton mérete: 33,1x25,3 cm)
Felirat: „Nagyenyed. Templomerőd belseje. Mészáros-bástya.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 28,3x20,3 cm

AF. 35. (karton mérete: 25,4x33,1 cm)
Felirat: „Nagyenyed. Templomerőd belseje.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 20,7x29,1 cm

Ar. 73. (karton mérete: 32,8x24 cm)
1/2. Felirat: „Kilátás a lippai Maros-terraszokról az Alföld felé.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 11,7x16,8 cm

2/2. Felirat: „Mária-Radna és Lippa a terraszookról. A felső kép folytatása.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 11,9x16,9 cm

Ar. 74. (karton mérete: 24,1x32,8 cm)
1-2/2. Felirat: „Lippa és Radna panorámája a Sólymosi várból.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 11,5x28,4 cm
Panorámafelvétel

Ar. 75. (karton mérete: 24x32,6 cm) Kartonon pecsét: Tudományegyetem Budapest Földrajzi Intézete

1–2/4. Felirat: „A Maros epigenetikus völgye Sóllymos- és Lippa-vár közt M.-Radna felől nézve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8x10,4 és 7,9x10,4 cm (panorámafelvétel)

3–4/4. Felirat: „Mária-Radna és Lippa panorámája Sóllymos vára felől nézve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 7,8x9,9 és 8x11,4 cm

Ar. 76. (karton mérete: 24x32,8 cm)

1–2./4. Felirat: „A lippai magas terraszok panorámája, háttérben a Hegyes és Drócsa.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8,1x 11,4 és 7,9x11,4 cm (panorámafelvétel)

2–3/4. Felirat: „A Maros alluviális medencéje a sóllymosi szurdok fölött, hátul a Drócsa.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8x11,3 és 7,9x11,3 cm (panorámafelvétel)

Ar. 77. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „Sóllymos vára, részlet.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 11,2x8,2 cm

2/2. Felirat: „Sóllymos vára és a Maros epigenetikus völgye.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 7,9x11,3 cm

Ar. 78. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1–2/6. Felirat: „A sóllymosi vár részletei.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8x11,5 és 8x11,4 cm

3/6. Felirat: „A sóllymosi vár részletei.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8,2x11,2 cm

4/6. Felirat: „A sóllymosi vár a lippai várhegy alól.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 8,5x11,3 cm

5/6. Felirat: „A sóllymosi vár délről.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 7,9x11,3 cm

6/6. Felirat: „A Maros völgye a lippai és a sólymosi várhegyek közt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8x11,5 cm

Ar. 79. (karton mérete: 32,8 23,9 cm)

1–2./6. Felirat: „A Maros alluviális medencéje a sólymosi szurdok fölött.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8,2x10,5 és 8,3x10,9 cm (panorámafelvétel)

Ar. 81. (karton mérete: 32,6x24 cm)

1/2. Felirat: „Kilátás a lippai pliocén felszínről a sólymosi szurdok fölött levő Maros-medencébe, balra a Drócsa, jobbra a zámi szurdok.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 11,7x16,8 cm

Ar. 91. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Sólymos vára.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912–1914 között

Méret: 12x16,9 cm

2/2. Felirat: „Sólymos várának belseje.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912–1914 között

Méret: 11,9x16,9 cm

AT. 49. (karton mérete: 24x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Boldogkő vára sziklataraja S-ről.”

Negatív jelzet: Film. AT. 2.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 10,8x7,8 cm

2/4. Felirat: „Boldogkő vára, nyugati bástya.”

Negatív jelzet: Film. AT. 6.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 11,6x8,3 cm

3/4. Felirat: „Boldogkő vára, gótikus részlet.”

Negatív jelzet: Film. AT. 4.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 11,1x8 cm

4/4. Felirat: „Boldogkő vára nyugat felől.”

Negatív jelzet: Film.: AT. 12.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8,3x11,2 cm

AT. 50. (karton mérete: 24x32,7 cm)

Boldogkő vára

1/4. Felirat: „A vár északnyugatról.”

Negatív jelzet: Film. AT. 9.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8,3x11,5 cm

2/4. Felirat: „Kilátás a várból Boldogkőváraljára”

Negatív jelzet: AT. 3. film

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8,3x11,3 cm

3/4. Felirat: „A vár sziklataraja felülről.”

Negatív jelzet: AT. 5. film

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8x11 cm

4/4. Felirat: „A déli sziklafok nyugatról nézve.”

Negatív jelzet: AT. 7. film

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8,3x11,4 cm

AT. 51. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)

Boldogkő vára

1/4. Felirat: „A vár északról.”

Negatív jelzet: Film. AT. 8.

Felvétel ideje: 1926. VI. 3.

Méret: 8,3x11,5 cm

2/4. Felirat: „A vár északnyugatról.”

Negatív jelzet: Film. AT. 9.

Felvétel ideje: 1926. VI. 3.

Méret: 8,3x11,5 cm

3–4/4. Felirat: „Egyetemi hallgatók és túristák a vár udvarán, 1926. június 3.-án.”

Negatív jelzet: Film. AT. 10. és Film. AT. 11.

Felvétel ideje: 1926. VI. 3.

Méret: 8,3x11,6 és 8x11 cm

BB. 23. (karton mérete: 24,2x32,7 cm)

Felirat: „Titel. Tisza-parti lösz-fal és elhagyott barlang-lakások.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1907 körül

Méret: 15,1x14,8 cm

Bg. 15. (karton mérete: 9,1x17,9 cm)

Felirat: „Szernye-mocsár.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 7,3x16,4 cm

Bg. 16. (karton mérete: 8,9x17,5 cm)

Felirat: „Munkács a várból nézve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 7,5x16,2 cm

Bg. 17. (karton mérete: 8,9x18 cm)
Felirat: „Beregszász”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 7,5x16,8 cm
Panorámakép

Bg. 18. (karton mérete: 8,9x17,8 cm)
Felirat: „Beregszász. Oszlopos elválású riolit.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 7,7x16,7 cm

Bi. 8. (karton mérete: 25x32,9 cm)
Felirat: „Dolina-tó a Révi-barlang fölött.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 8,6x16,8 cm (sztereofelvétel)
Celloidin

Bi. 9. (karton mérete: 32,9x25,1 cm)
Felirat: „Révi szakadék-völgy. Kétszemű-szikla, a barlang alatt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 16,8x12,4 cm
Celloidin

A kép alatt a kartonon más írással: „Révi szakadék völgy. Fenn a „Kétszemű” sziklán a régi nagy-barlang darabjai még jól láthatók, mint kétségtelen bizonyítékai a völgy barlangi eredetének.”

Bi. 10. (karton mérete: 32,8x25 cm)
Felirat: „Révi Zichy-barlang, cseppkövek.” Más írással: „Révi barlang. Sztalagmit, sztalagtit.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 17,1x12,4 cm
Celloidin

Bi. 11. (karton mérete: 24,9x32,9 cm)
Felirat: „Révi szakadékvölgy.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 8,7x16,9 cm
Celloidin

Bi. 12. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)
Felirat: „Révi szakadékvölgy, alagút.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 12,4x17 cm
Celloidin

Bi. 13. (karton mérete: 25x32,7 cm)
Felirat: „Dolina-tó a Révi-barlang fölött.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 12,4x17,3 cm
Kartonon alul: „Cholnoky: Erdély 10. ábra”
Celloidin

Bi. 24. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
Felirat: „Kétszemű szikla a Révi szorosban.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 17,3x12,2 cm
Celloidin

Bi. 25. (karton mérete: 24,8x32,8 cm)
Felirat: „Libató Nagyürögnél, alkonyati világításban.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 16,5x22,4 cm

Bny. 1. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Pécs. Triasz-mészkö és archai kőzetek érintkezése.”
Negatív jelzet: Neg. Bny. 1.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 12,2x16,2 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Pécs. Bányayüti kőfejtő, gyűrődött triasz kagylómész rétegek.”
Negatív jelzet: Neg. Bny. 2.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 12,2x16,4 cm
Celloidin

Bny. 2. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
Felirat: „Pécs, bányayüti kőfejtő, gyűrődések a kagylómészben.”
Negatív jelzet: Bny. 3.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 17x12,8 cm
celloidin

Bny. 3. (karton mérete: 24,1x32,8 cm)
Felirat: „Pécs, bányayüti kőfejtő, szinklinális a kagylómészben.”
Negatív jelzet: Neg.: Bny. 4.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 11,3x17,2 cm
Celloidin

Bny. 23. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Pécs, kilátás a dóm SW tornyából a SE torony felé.”
Negatív jelzet: Film. Bny. 2.
Felvétel ideje: 1920-as évek második fele
Méret: 11,2x8 cm

2/4. Felirat: „Pécs, kilátás a dóm SW tornyából E felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 1.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 8,1x11 cm

3/4. Felirat: „Pécs, kilátás a dóm SW tornyából a NW torony felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 4.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 11,1x8 cm

4/4. Felirat: „Pécs, kilátás a dóm SW tornyából a NE torony felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 3.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 11,2x7,9 cm

Bny. 24. (karton mérete: 24,1x32,8 cm)

1/5. Felirat: „Pécs, kilátás a dóm SW tornyából a város felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 5.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 7,9x11 cm

2/5. Felirat: „Pécs, kilátás a havi-hegyről a város felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 8.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 8x11 cm

3/5. Felirat: „Pécs, a dóm nyugati fő homlokzata.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 6.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 11,2x7,9 cm

4/5. Felirat: „Pécs, kilátás a Havihegyről a szénbányák felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 7.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 8x11,1 cm

5/5. Felirat: „Pécs, kilátás a Havi-hegyről a Tettye felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 9. (áthúзва !!)

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 8x11,1 cm

Retusált

Bny. 25. (karton mérete: 24,1x32,8 cm)

1/3. Felirat: „Pécs, kilátás a Havi-hegy északi keresztjétől a Tettye felé.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 10.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 8x11,2 cm

2/3. Felirat: „Pécs, Szamárkút a Havi-hegy alatt.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 11.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 8x11,1 cm

3/3. Felirat: „Pécs, Mihály-utca, jellemző meredek utca.”

Negatív jelzet: Film. Bny. 12.

Felvétel ideje: 1920-as évek második fele

Méret: 8,1x11,1 cm

Bo. 1. (karton mérete: 25x32,8 cm)

Felirat: „Miskolc, Erzsébet-tér, Kossuth-szobor.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 1.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,2x16,5 cm

Celloidin

Bo. 2. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Diósgyőri papirosgyár.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 2.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 10,4x15,2 cm

Alboidin

2/2. Felirat: „Gyűrődött márgarétegek Alsóhámor mellett.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 11.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 11,1x16,2 cm

Alboidin

Bo. 4. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)

Felirat: „Diósgyőr vára délről.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 4.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,3x16,4 cm

Celloidin

Bo. 5. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)

Felirat: „Diósgyőr vára délről.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 5.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,4x16,3 cm

Alboidin

Bo. 6. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)

Felirat: „Hámori-tó.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 9.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,2x16,5 cm

Celloidin

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Kárpátoktól az Adriáig. Budapest. Somló Béla Könyvkiadó. 1934. 194. p. 205. kép. Képaláírás: „Diósgyőr vára (Borsod vm.) a Szinva völgyében, kis mészkődombon áll, mellette melegforrás szakad föl s ez önti el a lapályt és a vár sáncárait. 1412 körül Zsigmond király évekig ebben a várban lakott s innen intézte a Német-Birodalom ügyeit, valósággal Európa központja volt.”

Bo. 7. (karton mérete: 24,9x32,7 cm)

Felirat: „Hámori-tó.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 7.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,4x16,3 cm
Alboidin

Bo. 8. (karton mérete: 24,9x32,7 cm)
Felirat: „Hámori-tó.”
Negatív jelzet: Neg. Bo. 8.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,3x16,3 cm
Alboidin

Bo. 9. (karton mérete: 24,9x32,6 cm)
Felirat: „Hámori-tó.”
Negatív jelzet: Neg. Bo. 9.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,3x16,5 cm
Celloidin

Bo 10. (karton mérete: 24,9x32,7 cm)
Felirat: „Hámori-tó.”
Negatív jelzet: Neg. Bo. 10.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,3x16,3 cm
Celloidin

Bo. 11. (karton mérete: 25x32,8 cm)
Felirat: „Alsóhámor”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,3x16,6 cm
Alboidin

Bo. 12. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/2. Felirat: „A diósgyőri vár romjai.”
Negatív jelzet: Film: Bo. 10.
Felvétel ideje: 1925 körül
Méret: 8x11,4 cm

2/2. Felirat: „Kilátás a diósgyőri völgy N oldaláról Miskolc felé.”
Negatív jelzet: Neg. Bo. 13.
Felvétel ideje: 1920 körül
Méret: 12,3x16,6 cm

Bo. 13. (karton mérete: 32,8x24 cm)
1/2. Felirat: „A diósgyőri vasgyár északról.”
Negatív jelzet: Neg. Bo. 14.
Felvétel ideje: 1920 körül
Méret: 12,3x16,5 cm

2/2. Felirat: „Masztodon[†] tartalmú mediterrán rétegek a diósgyőri völgy N oldalán.”
Negatív jelzet: Neg. Bo. 15.

[†] Elefánthoz hasonló, vastagszörű állat, melynek maradványai Pliocén-kori rétegekben lelhetők fel.

Felvétel ideje: 1920 körül
Méret: 12,3x16,4 cm

Bo. 14. (karton mérete: 24,9x33 cm)

Felirat: „Miskolc. Masztodon tartalmú, mediterrán rétegek a diósgyőri völgy N oldalán. Barlanglakások.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 12,4x16,2 cm

Bo. 15. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Nagy dolina a Bükk platóján.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 17.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 12,2x15,5 cm

2/2. Felirat: „Víznyelő a Bükk platóján.”

Negatív jelzet: Neg. Bo. 18.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 11,4x15,7 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Kárpátoktól az Adriáig. Budapest. Somló Béla Könyvkiadó. 1934. 192. p. 203. kép. Képalírás: „Víznyelő (zsomboly) a Bükk-planinán (Borsod vm.). A Bükk-hegység mészkőből fölépült karsztos fennsík (planina), széles tetején dolinák (berogyások, képünkön hátul) és néhány víznyelő van. A lejtők feltüntetése végett a tanulmányozó egyetemi hallgatók különböző szintekre ültek. A planina itt mintegy 800 m magas.”

Bo. 17. (karton mérete: 24x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Alsóhámor, Puskaaporos barlangok.”

Negatív jelzet: Film: Bo. 14.

Felvétel ideje: 1923 körül

Méret: 7,6x10,8 cm

Bo. 18. (karton mérete: 24,5x32,7 cm)

2/5. Felirat: „Bélapátfalva, cementgyár.”

Negatív jelzet: Film: Bo. 8.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 7,9x11,3 cm

3/5. Felirat: „Halastó a Szalajka-nyergen, Szilvás és Bélapátfalva közt”

Negatív jelzet: Film: Bo. 6.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 11,2x7,9 cm

4/5. Felirat: „Dolina a Bükk-platón.”

Negatív jelzet: Film: Bo. 5.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 8,1x11 cm

5/5. Felirat: „Forrásbarlang nyílása a Szalajkán”

Negatív jelzet: Film: Bo. 7

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 10,9x7,9 cm

Bo 19. (karton mérete: 24,3x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Kilátás a Bányahegy S oldaláról az Egri Várhegy felé. Bükk-hegység.”

Negatív jelzet: Film: Bo. 15.

Felvétel ideje: 1923 körül

Méret: 7x10,6 cm

2/4. Felirat: „Diósgyőr, vár NE sarokbástya. Hallgatók, 1923. VI.”

Negatív jelzet: Film: Bo. 13.

Felvétel ideje: 1923. VI.

Méret: 7,5x10,8 cm

3/4. Felirat: „Diósgyőr, vár , NW sarokbástya”

Negatív jelzet: Film: Bo. 12.

Felvétel ideje: 1923

Méret: 10,8x7,4 cm

4/4. Felirat: „Diósgyőr, NE sarokbástya”

Negatív jelzet: Film: Bo. 11.

Felvétel ideje: 1923

Méret: 10,6x7,4 cm

Bp. 79. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Budapest, kilátás az Elemér-utca egyik házának erkélyéről a Városliget SW sarka felé, 1902-ben.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 162.

Felvétel ideje: 1902

Méret: 16,3x12,6 cm

2/2. Felirat: „Budapest. Kilátás a Thököli- (akkor Csömöri-) út és Gizella utca sarkán álló ház erkélyéről a Városliget felé, 1904-ben.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 163.

Felvétel ideje: 1904

Méret: 12,7x16,8 cm

Br. 35. (karton mérete: 32,7x24,1 cm)

Felirat: „Brassó, Honterus szobra a Fekete templom mellett.”

Negatív jelzet: Neg. Br. 89.

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 17x12,4 cm

Br. 37. (karton mérete: 32,7x24,1 cm)

3/4. Felirat: „Brassó, zöldségpiac a Continental szálló ablakából.”

Negatív jelzet: Film: Br. 7.

Felvétel ideje: 1910-es évek eleje

Méret: 8,2x11,5 cm

Br. 40. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)

1/2. Felirat: „Brassó, Keresztényhavas a Hollókőről.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8,2x11,3 cm

2/2. Felirat: „Brassó, bolgárszegi házak.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 8,1x11,4 cm

Br. 50. (karton mérete: 25,4x33 cm)
Felirat: „Brassó. Főtér, hátul a Cenk, balra a városháza.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 20,6x28,2 cm

Br. 51. (karton mérete: 25,4x33,2 cm)
Felirat: „Brassó. Kilátás a Fellegvár északi oldaláról.” (Kép mellett jelölve: Hosszú utca, Fortyogó-hegy, Bertalani templom)
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 20,7x28,4 cm

Br. 52. (karton mérete: 25,3x33,2 cm)
Felirat: „Brassó. Kilátás a Continental szálló ablakából. Balra Árvaház-utca.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 20,4x28,7 cm

Br. 53. (karton mérete: 25,3x33,1 cm)
Felirat: „Barca-Rozsnyó vára.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 20,3x28,8 cm

Br. 54. (karton mérete: 33,1x25,3 cm)
Felirat: „Barca-Rozsnyó várának belseje.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 28,6x20,7 cm

Csi. 25. (karton mérete: 25,1x32,9 cm)
1/2. Felirat: „Mohos tó a Szt.-Anna tó mellett.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8,4x11,1 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Erdélyi képek. 128. p.

2/2. Felirat: „Gyergyószentmiklósi székely ház.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8,3x11,2 cm
(Vofkori György közlése: Selyem utca)

Csi. 29. (karton mérete: 8,9x17,9 cm)
Felirat: „Hargita plató a Firtosról tekintve.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 7,8x16,9 cm

Csi. 30. (karton mérete: 9x17,7 cm)

Felirat: „A Hargita plató a Firtosról tekintve”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8x15,5 cm

Sztereokép

Cso. 1. (karton mérete: 25x32,9 cm)

Felirat: „A Maros és Tisza egyesülése Szeged fölött, Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Neg. Cso. 1.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,4x16,6 cm

Celloidin

Cso. 2. (karton mérete: 24,8x32,8 cm)

Felirat: „A Maros és Tisza egyesülése Szeged fölött, Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Cso. 2.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,2x15,6 cm

Celloidin

Cso. 47. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1–2/5. Felirat: „Hódmezővásárhely. Nagy András János artézi kutja SW és NW felől.”

Negatív jelzet: Film: Cso. 1. és Film: Cso. 2.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,1x11,2 és 8x11,2 cm

2. kép megjelent: Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza. 210. p. 93. ábra.

3/5. Felirat: „Hódmezővásárhely. Artézi-kút (Rézjány) a Sas-szálloda mellett.”

Negatív jelzet: Film: Cso. 3.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,1x11,3 cm

4/5. Felirat: „Hódmezővásárhely. Uj tanyák a város nyugati szélén a Népkert v. á. mellett.”

Negatív jelzet: Film: Cso. 4.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8x11,2 cm

5/5. Felirat: „Hódmezővásárhely. Artézi-kút vizével táplált, modern fürdő.”

Negatív jelzet: Film: Cso. 5.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8x11,3 cm

Esz. 1. (karton mérete: 32,7x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Pilis hegy Klastrompuszta felől.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 3.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,1x17,2 cm

2/2. Felirat: „Kilátás a Klastrompusztai menedékház elől a Kétágúhegy felé.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 4.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,5x17,3 cm

Esz. 2. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „Kétágú hegy a Csév-Klastrompuszta közti utról.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 5.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,2x17 cm

2/2. Felirat: „Csév falu délről.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 6.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,7x17,4 cm

Esz. 3. (karton mérete: 32,7x24 cm)

1/2. Felirat: „Zebegény Dömös falu északi végéről. Pan. I. darab.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 7.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,9x17 cm

2/2. Felirat: „Ördöghegy Dömös falu északi végéről. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 8.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 11,8x16,5 cm

Esz. 4. (karton mérete: 32,6x24,1 cm)

1/2. Felirat: „A visegrádi szoros Dömös falu északi végéről. Pan. III. db.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 6.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,6x17,3 cm

2/2. Felirat: „A zebegényi terraszok Pilismarót felől.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 10.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 13x17,4 cm

Esz. 5. (karton mérete: 32,6x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Kilátás a dömösi terraszok tetejéről a Visegrádi szoros felé.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 11.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 11,9x17 cm

2/2. Felirat: „Ördöghegy a dömösi terraszokról.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 12.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,6x16,8 cm

Esz. 6. (karton mérete: 24,1x32,6 cm)

Felirat: „A dömösi terraszok egyik részlete, hátul a zebegényi terraszok, a dömösi magas terraszokról.”

Negatív jelzet: Neg. Esz. 13.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 12,4x17 cm

Esz. 7. (karton mérete: 24,2x32,7 cm)

Közös cím: „Panoráma Pilismarót és Dömös határán a terraszok tetejéről.”

1/4. Felirat: „Szob felé. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Film. Esz. 1.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,3x11,5 cm

2/4. Felirat: „Zebegény felé. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film. Esz. 2.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,3x11,4 cm

3/4. Felirat: „Zebegény felé. Pan. III. db.”

Negatív jelzet: Film. Esz. 3.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,1x11,4 cm

4/4. Felirat: „Ördöghegy felé. Pan. IV. db.”

Negatív jelzet: Film. Esz. 4.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,2x11,5 cm

Esz. 8. (karton mérete: 31,8x24,1 cm)

4/5. Felirat: „Kilátás a klastrompusztai menedékháztól a Kétágú hegy felé.”

Negatív jelzet: Film: Esz. 8.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,3x11,9 cm

5/5. Felirat: „Klastrompusztai menedékház a Pilis alatt.”

Negatív jelzet: Film: Esz. 9.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 8,2x11,5 cm

Fe. 11. (karton mérete: 33x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Székesfehérvár, típusos pince az Öreghegyen.”

Negatív jelzet: Neg. Fe. 27.

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,9x17,1 cm

2/2. Felirat: „Székesfehérvár, Szt.-István utca és a székesegyház.”

Negatív jelzet: Neg. Fe. 26.

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 12x16,9 cm

Fo. 126. (karton mérete: 25x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Fogarasi-havasok. Bullea-völgy a menedékház táján”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 7,5x11,2 cm

2/4. Felirat: „Fogarasi-havasok. A Bullea-völgy felső része.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,1x8,2 cm

3/4. Felirat: „Fogarasi-havasok. A Bullea-völgy záró falai, balról a jeges Bullea-tó.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,1x11,1 cm

4/4. Felirat: „Fogarasi-havasok. A Bullea-völgy záró falai.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,1x11,1 cm

Fo. 127. (karton mérete: 25x32,8 cm)

1/3. Felirat: „Torda-hasadék.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 16,6x8,6 cm

2/3. Felirat: „A Fogarasi-havasok Kerc felől.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,6x16,6 cm

3/3. Felirat: „Fogarasi-havasok. Bullea-tó.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,6x16,4 cm

Fo. 128. (karton mérete: 25x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Fogarasi havasok, középen a Bullea-völgy.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8x11,1 cm

2/4. Felirat: „Fogarasi havasok. Bullea-völgy.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,1x11,1 cm

3/4. Felirat: „Fogarasi havasok. Bullea-völgy.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 10,4x8,2 cm

4/4. Felirat: „Fogarasi havasok. Bullea-völgy.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,2x11,2 cm

Fo. 129. (karton mérete: 25x33,1 cm)

1/4. Felirat: „A kerci apátság romjai.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,1x8,2 cm

2/4. Felirat: „A kerci apátság romjai.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,3x8,2 cm

3/4. Felirat: „Bulea tó a menedék házzal.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,4x11,2 cm

4/4. Felirat: „Bulea tó a menedék házzal.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,2x11,1 cm

Fo. 130. (karton mérete: 25x32,9 cm)

1/4. Felirat: „A Kerci apátság romjai.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,2x11,1 cm

Retusált

2/4. Felirat: „A Kerci apátság romjai.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 8,1x11,1 cm

Gö. 4. (karton mérete: 24,9x32,9 cm)

Felirat: „Dolina a Gllice fölötti mészkő-platón.”

Negatív jelzet: Neg. Gö. 4.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,6x15,8 cm

Celloidin

Gö. 5. (karton mérete: 32,7x24 cm)

1/2. Felirat: „Dolina a Gllice fölötti mészkő-platón.”

Negatív jelzet: Neg. Gö. 5.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,8x16,5 cm

2/2. Felirat: „Nasztraj falu a Kis-Sajó egyik völgytágulatában.”

Negatív jelzet: Neg. Gö. 6.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 13x16,6 cm

Gö. 6. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)

Felirat: „A Murány (Kis-Sajó) szurdoka Jolsva-Tapolcánál.”

Negatív jelzet: Neg. Gö. 7.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,9x16,9 cm

Gö. 7. (karton mérete: 24,9x32,9 cm)

Felirat: „A Murány (Kis-Sajó) patak áttörése Jolsva-Tapolcánál.”

Negatív jelzet: Neg. Gö. 8.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 12,6x15,9 cm
Celloidin

Gö. 13. (karton mérete: 24,7x32,2 cm)
1/3. Felirat: „Ház Vernáron.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 7,8x11,4 cm

2/3. Felirat: „Dobsinai házak.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 7,9x11,4 cm

3/3. Felirat: „Dobsina délnyugatról.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 7,2x22,4 cm (panorámakép 2 darabból)

Gö. 44. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Vörös-tó, dolina-tó az Aggteleki barlang mellett.”
Negatív jelzet: Film. Gö. 1.
Felvétel ideje: 1920-as évek második fele
Méret: 13,1x17,3 cm
(oldalra odairva: „Kéz: 38. ábra!”)

2/2. Felirat: „Vörös-tó, dolina-tó az Aggteleki barlang mellett.”
Negatív jelzet: Film. Gö. 2.
Felvétel ideje: 1920-as évek második fele
Méret: 13,1x17,1 cm

Gö. 45. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Vörös-tó, dolina-tó az Aggteleki barlang mellett.”
Negatív jelzet: Film: Gö. 3.
Felvétel ideje: 1920-as évek második fele
Méret: 12,7x17,4 cm

2/2. Felirat: „Aggtelek, víznyelő a falutól SE.-re.”
Negatív jelzet: Film: Gö. 4.
Felvétel ideje: 1920-as évek második fele
Méret: 12,7x17,3cm

Gy. 1. (karton mérete: 25x32,9 cm)
Felirat: „Pannonhalma a vasútállomástól.”
Negatív jelzet: Neg. Győr. 1.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,6x15,9 cm
Celloidin

Ha. 1. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Hortobágyi pusztá, délibáb.”

Negatív jelzet: Neg. Ha. 1. (LI/979.)
Felvétel ideje: 1901 körül
Méret: 12,5x16,8 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Hortobágy folyó a nagyhortobágyi csárdánál.”
Negatív jelzet: Neg. Ha. 2.
Felvétel ideje: 1901 körül
Méret: 12,5x16,8 cm
Celloidin

Ha. 2. (karton mérete: 32,9x24 cm)
1/2. Felirat: „Országút a Nyírségben, Hajdu-Sámson mellett.”
Negatív jelzet: Neg. Ha. 3. (LI/979.)
Felvétel ideje: 1901 körül
Méret: 12,8x16,5 cm

Ha. 5. (karton mérete: 32,5x24 cm)
2/2. Felirat: „A Hortobágy hídja a csárdánál.”
Negatív jelzet: Neg. Ha. 12. (LI/975.)
Felvétel ideje: 1901 körül
Méret: 12,7x16,6 cm

Ha. 6. (karton mérete: 24,3x32,6 cm)
Felirat: „Hortobágy, delelő ménés.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 körül
Méret: 11,5x17 cm

Ha. 7. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Szélbarázda a budaházi pusztán, Hajdu-Sámson mellett.”
Negatív jelzet: Neg. Ha. 11. (LI/983.)
Felvétel ideje: 1901 körül
Méret: 12,4x16,6 cm
Alboidin

2/2. Felirat: „Tómélyedés a homokhalmok között, Deménytanya, H.-Böszörmény.”
Negatív jelzet: Neg. Ha. 10. (LI/984.)
Felvétel ideje: 1901 körül
Méret: 12,5x17 cm
Celloidin

He. 1. (karton mérete: 32,7x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Homok-pandallók a Tisza árterén, a tiszafüredi vasúti hidról.”
Negatív jelzet: Neg. He. 1.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 12,7x16,5 cm
Retusált

2/2. Felirat: „Eger. Középtérben városi terrasz, rajta Tetemvár városrész.”
Negatív jelzet: Neg. He. 11.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,8x7,3 cm

(oldalra írva: „Cholnoky: Hegyek völgyek 192. ábra”)
Ua. a felvétel, mint He. 6/2.

He 2. (karton mérete: 33x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Homok-pandallók a Tisza árterén, Tiszafüred előtt.”

Negatív jelzet: Neg. He. 2.

Felvétel ideje: 1900-as évek második fele

Méret: 12,2x16 cm

Alboidin

2/2. Felirat: „Parti dűne a Tisza árterén Tiszafüred előtt.”

Negatív jelzet: Neg. He. 3.

Felvétel ideje: 1900-as évek második fele

Méret: 11,4x16,5 cm

Alboidin

He 3. (karton mérete: 24,3x33 cm)

Felirat: „Örvénymorotva[†] Tiszafüred mellett.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12x16,3 cm

Celloidin

He. 4. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Tiszaigar. Széký-féle régi úrilak.”

Negatív jelzet: Neg. He. 6.

Felvétel ideje: 1900-as évek eleje

Méret: 12,5x16,7 cm

2/2. Felirat: „Kilátás a régi tiszai morotvára.”

Negatív jelzet: Neg. He. 5.

Felvétel ideje: 1900-as évek eleje

Méret: 12x16,3 cm

He. 5. (karton mérete: 33x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Szarvaskő vára az állomásról.”

Negatív jelzet: Neg. He. 6.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,4x15,7 cm

2/2. Felirat: „Kilátás Szarvaskő várából az Eger-patak felső völgyére.”

Negatív jelzet: Neg. He. 8.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,4x15,7 cm

He 6. (karton mérete: 33x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Eger. Középtérben városi terrasz, rajta Tetemvár városrész.”

Negatív jelzet: Neg. He. 11.

Felvétel ideje: 1910-es évek

Méret: 11,3x15,7 cm

[†] A morotva a folyó levágott kanyarulatából keletkezett holtág.

2/2. Felirat: „Felsőtárkány. Barátréti barlang. Barlangi breccsa és mészkő érintkezése.”
Negatív jelzet: Neg. He. 10.
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 11x15,6 cm
(kép mellett jelölve: Mészkő, breccsa, Kutató tárna)

He 9. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)
1/3. Felirat: „A mikófalvi passiójáték színtere. Hátul a Bélkő és Bélapátfalva.”
Negatív jelzet: Film: He. 8.
Felvétel ideje: 1920-as évek
Méret: 8x11,1 cm

2/3. Felirat: „Barátréti barlang. Karszt-breccsa és mészkő érintkezése a barlang hátfalán. (a kép itt felfordítva van felragasztva!)”
Negatív jelzet: Film: He. 7.
Felvétel ideje: 1920-as évek
Méret: 8x11,2 cm

3/3. Felirat: „Kőtenger a Mátra tetején.”
Negatív jelzet: Film: He. 1.
Felvétel ideje: 1920-as évek
Méret: 8x11,2 cm

He. 10. (karton mérete: 24,3x33 cm)
1/4. Felirat: „Eger. Kilátás a liceum tornyából az Egedhegy és Várhegy felé.”
Negatív jelzet: Film: He. 4.
Felvétel ideje: 1920-as évek
Méret: 8x11,1 cm

3/4. Felirat: „Kilátás a mikófalvi passiójáték színteréről a szentmártoni dombokra. Pusztuló terasz.”
Negatív jelzet: Film: He. 9.
Felvétel ideje: 1920-as évek
Méret: 8x11,3 cm

4/4. Felirat: „Eger. Főtemplom.”
Negatív jelzet: Film: He. 2.
Felvétel ideje: 1920-as évek
Méret: 8x11 cm
Retusált
Megjelent: Magyarország földrajza. 401. p. 230. ábra

He. 11. (karton mérete: 24,2x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Eger. Az Egerpatak duzzasztó gátja a város fölött. 1879-ben átszakadt.”
Negatív jelzet: Film: He. 14.
Felvétel ideje: 1920-as évek
Méret: 7,5x10,9 cm

He. 12. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)
1/4. Felirat: „Szarvaskő vára észak felől.”
Negatív jelzet: Film: He. 11.
Felvétel ideje: 1923 körül
Méret: 7,6x10,8 cm

2/4. Felirat: „Szarvaskő vára a vasutállomásról nézve.”

Negatív jelzet: Film: He. 10.

Felvétel ideje: 1923 körül

Méret: 7,6x10,6 cm

3/4. Felirat: „Felsőtárkány, duzzasztott halastó.”

Negatív jelzet: Film: He. 15.

Felvétel ideje: 1923 körül

Méret: 7,5x10,8 cm

4/4. Felirat: „Felsőtárkány, duzzasztott halastó.”

Negatív jelzet: Film: He. 6.

Felvétel ideje: 1923 körül

Méret: 8x11 cm

Heves 15. (ez ceruzás jelzet; eredeti: JNK) (karton mérete: 24x33 cm)

Felirat: „Tiszaigar. A Székycsalád nádfeleles, ősi kastélya, a modern kastély mellett. Nagy értékű könyvtár van benne (muzeum).”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900–1905 között

Méret: 12x16,1 cm

Alboidin

He. 20. (karton mérete: 23,7x33 cm)

1/4. Felirat: „Parád. A Mátra a vízvezetéki medence tájáról. Pan. I. db. 1929. IX. 22.”

Negatív jelzet: Film: He. 17.

Felvétel ideje: 1929. IX. 22.

Méret: 7,9x11,2 cm

Retusált

2/4. Felirat: „Parád. A Mátra a vízvezetéki medence tájáról. Pan. II. db. 1929. IX. 22.”

Negatív jelzet: Film: He. 18.

Felvétel ideje: 1929. IX. 22.

Méret: 7,8x11 cm

Retusált

3/4. Felirat: „Parád. Kilátás a vízvezetéki medence tájáról a harmadkori medence felé. 1929. IX. 22.”

Negatív jelzet: Film: He. 19.

Felvétel ideje: 1929. IX. 22.

Méret: 7,5x10,8 cm

4/4. Felirat: „Parád. Csevice-források a kis parádi völgyben. Kikericssek. 1929. IX. 22.”

Negatív jelzet: Film: He. 20.

Felvétel ideje: 1929. IX. 22.

Méret: 7,8x11 cm

He. 21. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)

1/4. Felirat: „Parád. Kikericssek virágzása a kis parádi völgyben, a csevice-források táján. 1929. IX. 22.”

Negatív jelzet: Film: He. 21.

Felvétel ideje: 1929. IX. 22.

Méret: 7,8x11,2 cm

2/4. Felirat: „Parád. Nagy csevice-gyűjtő medence. 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 22.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 8,1x10,7 cm

3/4. Felirat: „Parád. Kilátás a Fehérkőről a Nagy-Galya felé. 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 23.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 7,9x11 cm

4/4. Felirat: „Parád. Ilona-völgy a Fehérkőről (322 m). 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 24.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 8,1x11 cm

He. 22. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

1/4. Felirat: „Parád. Károlyi-kastély délről. A nagy veranda. 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 25.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 8,4x11 cm

2/4. Felirat: „Parád. Károlyi-kastély délről. Főépület. 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 26.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 8x10,9 cm

3/4. Felirat: „Parád. Tölgyek a volt Károlyi-kastély főkapuja előtt. 1929. IX. 22.”

Negatív jelzet: Film: He. 27.

Felvétel ideje: 1929. IX. 22.

Méret: 8,1x11,1 cm

4/4. Felirat: „Parád. Nagy tölgyfa a Károlyi-kastély keleti lábánál. 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 28.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 10,9x8 cm

He. 23. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)

1/4. Felirat: „Parád. Kilátás a Kékesre. 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 29.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 8x10,5 cm

2/4. Felirat: „Parád. Kilátás a Kékesre. 1929. IX. 24.”

Negatív jelzet: Film: He. 30.

Felvétel ideje: 1929. IX. 24.

Méret: 7,8x11 cm

3/4. Felirat: „Recsk. Kopasz „Nagykő” kőbörc. 1929. IX. 23.”

Negatív jelzet: Film: He. 31.

Felvétel ideje: 1929. IX. 23.

Méret: 8x11 cm

4/4. Felirat: „Sirok vára az egri útról, a Tarna hidjától. 1929. IX. 23.”
Negatív jelzet: Film: He. 32.
Felvétel ideje: 1929. IX. 23.
Méret: 8,2x11 cm

He. 25. (karton mérete: 24x33 cm)
2/3. Felirat: „Felsőtárkány. Mesterségesen duzzasztott halastó. 1923.”
Negatív jelzet: Film: He. 16.
Felvétel ideje: 1923
Méret: 8,3x11,1 cm

Hu. 78. (karton mérete: 32,8x24 cm)
1/3. Felirat: „A Szurduk részlete, Petrozsény alatt.”
Negatív jelzet: Film: Hu. 1.
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 11,7x9 cm

2/3. Felirat: „A Szurduk részlete.”
Negatív jelzet: Film: Hu. 2.
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 12x9,3 cm

3/3. Felirat: „Vajdahunyad várának főkapuja.”
Negatív jelzet: Film: Hu. 3.
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 11,3x8,3 cm

Hu. 79. (karton mérete: 32,8x24 cm)
1/5. Felirat: „Déva. Pan. I. db.”
Negatív jelzet: Film: Hu. 4.
Felvétel ideje: 1915 körül
Méret: 8x10,8 cm

2/5. Felirat: „Déva. Pan. II. db.”
Negatív jelzet: Film: Hu. 5.
Felvétel ideje: 1915 körül
Méret: 8,1x10,9 cm

3/5. Felirat: „Déva. Pan. III. db.”
Negatív jelzet: Film: Hu. 6.
Felvétel ideje: 1915 körül
Méret: 8,3x11 cm

4–5/5. Felirat: „A dévai várhegy délnyugati oldalán.”
Negatív jelzet: Film: Hu. 7. és 8.
Felvétel ideje: 1915 körül
Méret: 8x10,9 és 8x10,8 cm

Hu. 98. (karton mérete: 25,1x32,8 cm)
Felirat: „Paring-hegység, sátor a Kirzsa-morénán”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1906
Méret: 11,6x16,2 cm
(kartonon jelölve: „Schréter, Haury, Pojlák, Fekete M. laboráns”)

Hu. 99. (karton mérete: 25,1x32,8 cm)

Felirat: „Paring-hegység, Kirzsa-kár.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 10,3x17 cm

Hu. 100. (karton mérete: 25,1x32,8 cm)

Felirat: „Paring-hegység. Oldalmoréna a Kirzsa-teknőben.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 10,9x17 cm

(oldalra írva: „Ch: Erdély: 59. á.”)

Hu. 101. (karton mérete: 25,1x32,8 cm)

Felirat: „Paring-hegység. Vásott sziklák a Kirzsa-teknőben.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11x16,9 cm

(oldalra írva: „Ch: Erdély: 62. á.”)

Hu. 102. (karton mérete: 32,7x25,1 cm)

1/2. Felirat: „Paring-hegység, Kirzsa-teknő.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 7,4x16,3 cm

2/2. Felirat: „Paring-hegység. Visszapillantás a Zsijec”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 8x16,4 cm

Hu. 103. (karton mérete: 32,7x25,1 cm)

1/2. Felirat: „Paring-hegység. A Kirzsa-teknő részlete.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 7,7x16,5 cm

2/2. Felirat: „Paring-hegység. A Kirzsa-teknő részlete.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 8x16,3 cm

Hu. 104. (karton mérete: 32,8x25,1 cm)

1/2. Felirat: „Paring-hegység, Kirzsa-teknő.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 7,9x16,5 cm

2/2. Felirat: „Paring-hegység, Kirzsa-teknő.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 7,9x16,3 cm

Hu. 105. (karton mérete: 32,6x25,1 cm)

1/2. Felirat: „Páring-hegység. Alsó-Kirzsa-tó, felülről.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 7,5x16,9 cm

2/2. Felirat: „Páring-hegység. Kirzsa-teknő, kitöltött tó.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906.

Méret: 8x16,8 cm

(oldalra írva: „Erdély 61. á.”)

Hu. 106. (karton mérete: 32,5x25,2 cm)

1/2. Felirat: „Paring-hegység. Kirzsa-tó.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906.

Méret: 7,4x17 cm

Kép fölött alakok beazonosítva: Haury, Pojlák, Cholnoky.

2/2. Felirat: „Paring hegység. Kirzsa-tó.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906.

Méret: 7,6x17 cm

Kép fölött: Schréter, Haury, Pojlák.

Megjelent: Cholnoky Jenő: Erdélyi képek. Budapest. Franklin Kiadó. 1941. 38. kép.

Hu. 108. (karton mérete: 25,2x32,4 cm) kartonon pecsét: Tudomány-egyetem, Budapest, Földrajzi Intézet

Felirat: „Szurduk. A Zsil szoros völgye Petrosény alatt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,5x16,2 cm

Kartonra írva: „Cholnoky: Erdély 54. ábra”

Hu. 109. (karton mérete: 25,2x32,2 cm)

Felirat: „Szurduk. A Zsil szoros völgye Petrosény alatt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,7x16,3 cm

Hu. 110. (karton mérete: 25,2x32,6 cm) Kartonon pecsét: Tudomány-egyetem, Földrajzi Intézet, Budapest.

Felirat: „Szurduk. A Zsil szoros völgye Petrosény alatt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,5x16,3 cm

Hu. 111. (karton mérete: 25,2x32,6 cm)

Felirat: „Vajdahunyad város és a várkastély keletről.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11x16,7 cm

Hu. 112. (karton mérete: 32,6x25,2 cm)
Felirat: „Vajdahunyadi várkastély, keleti sarok.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 16,7x11,9 cm

Hu. 113. (karton mérete: 32,6x25,1 cm)
Felirat: „Vajdahunyad várkastély, északkeleti sarok.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 16,4x11,6 cm

Hu. 114. (karton mérete: 32,5x25,2 cm)
Felirat: „Vajdahunyad, várkastély, északkeleti sarok.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 17x10,8 cm

Hu. 115. (karton mérete: 32,5x25,2 cm)
Felirat: „Vajdahunyad, várkastély, felvonóhid.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 17x10,8 cm

Hu. 116. (karton mérete: 32,6x25,1 cm)
Felirat: „Vajdahunyadi várkastély, felvonóhid.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 17,5x11,6 cm

Hu. 117. (karton mérete: 32,5x25,1 cm)
Felirat: „Vajdahunyad vára. Kaputorony és hid.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 16,9x10,5 cm

JNK. 1. (karton mérete: 32,6x24 cm)
1/2. Felirat: „Árvízgát Tiszaderzsnél.”
Negatív jelzet: Neg. JNK. 1.
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 13,2x17,3 cm

2/2. Felirat: „Szolnok. A Tisza árvízgátja Szolnoktól délre, az egyik holtmeder mellett.”
Negatív jelzet: Film. JNK. 1.
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 8,3x11,3 cm

JNK. 2. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Szélmalom és régi parti dűne Abádszalók déli végén.”
Negatív jelzet: Neg. JNK. 2. (LI/982.)
Felvétel ideje: 1900-as évek első fele
Méret: 12,1x16,8 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő–Kövesligethy Radó: A Világegyetem. A Föld és a Csillagvilág fizikai tüneténeinek ismertetése. 391. p. 248. ábra.

2/2. Felirat: „A Bibic-tanya, régi parti dűnék közt elnyúló tó, Tiszabura vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. JNK. 3. (LI/1053.)

Felvétel ideje: 1900-as évek első fele

Méret: 13x16,9 cm

JNK. 3. (karton mérete: 32,7x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Régi parti dűne Tiszaroff vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. JNK. 4.

Felvétel ideje: 1900-as évek első fele

Méret: 13x17,1 cm

2/2. Felirat: „Régi parti dűne a Dobi tanya mellett, Abádszalók és T-Szt.-Imre közt.”

Negatív jelzet: Neg. JNK. 5. (LI/1054.)

Felvétel ideje: 1900-as évek első fele

Méret: 12,7x17,1 cm

Retusált

JNK. 7. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

Felirat: „Szolnok, Móric-liget árvíz alatt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 15,7x21,7 cm

KK. 3. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)

Felirat: „Sárfolyás a Kis-Küküllő völgyében.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,6x16,8 cm

Kol. 5. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/3. Felirat: „Kolozsvár a Fellegvár keleti oldaláról nézve.”

Negatív jelzet: Film. Kol. 1.

Felvétel ideje: 1910-es évek eleje

Méret: 7,7x10,4 cm

2/3. Felirat: „Kolozsvár. Város-tója. Halastó duzzasztó gátak.”

Negatív jelzet: Neg. Kol. 7.

Felvétel ideje: 1910-es évek eleje

Méret: 9x17,5 cm

3/3. Felirat: „Kolozsvár. Város-tója. Halastó duzzasztó gátak.”

Negatív jelzet: Neg. Kol. 6.

Felvétel ideje: 1910-es évek eleje

Méret: 9x16,8 cm

Kol. 6. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)

1–2/3. Felirat: „Kolozsvár. A Szamos alámosott partjai a Donáti-ut mellett. Eocén anyag.”

Negatív jelzet: Neg. Kol. 17. és Neg. Kol. 18.

Felvétel ideje: 1910-es évek első fele

Méret: 8,2x10,9 és 8,1x10,9 cm

3/3. Felirat: „Kolozsvár. A Szamos partja a Kányafő alatt.”
Negatív jelzet: Neg. Kol. 16.
Felvétel ideje: 1910-es évek első fele
Méret: 8,1x11 cm

Kol. 23. (karton mérete: 24,9x32,9 cm) pecsét: „Ferencz József Tudomány Egyetem Földrajzi Intézete.”
Felirat: „Épülő ház Szász Fenesen.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 11,4x16,8 cm

Kol. 24. (karton mérete: 25x32,9 cm) Karton hátoldalán pecsét: „Tudományegyetem Földrajzi Intézete”
1/4. Felirat: „Kolozsvár. Békés-patak, szarmáciai kongrécio hordalékkal.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8,2x11,2 cm

2/4. Felirat: „Kolozsvár. Városi terras.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8,2x11,3 cm

3/4. Felirat: „A Turi hasadék.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8,1x11,5 cm

4/4. Felirat: „Kolozsvár. Suvadás a Feleki-hegy oldalán.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8,2x11,4 cm

Kol. 27. (karton mérete: 25x16,2 cm)
1/2. Felirat: „Topaszentkirály. Oláh házak.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8x11,4 cm
(jobb felső saroknál szám: 145)

2/2. Felirat: „Suvadás Oláh-Gyéres és Mócs közt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 8,3x11,4 cm

Kol. 28. (karton mérete: 25x16,3 cm)
1/2. Felirat: „Topaszentkirály. Oláh ház.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 7,9x11,4 cm
(jobb felső saroknál szám: 144)

Megjelent: Cholnoky Jenő: Hazánk és népünk egy ezredéven át: A magyarság hajdan és most. Budapest. Somló Béla Könyvkiadó. 1935. LXII. Tábla. 130. kép. Képalírás: „Román ház Erdélyben, Topaszentkirályon. A magas tető alatt a padlás a takarmány elraktározására szolgál, mert hisz a románok főfoglalkozása az állattenyésztés. Alacsony műveltségük következtében lakásuk elhanyagolt, egészségtelen.”

2/2. Felirat: „Topaszentkirály. Suvadások a vízvázasztón.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 8x11,4 cm

(jobb felső saroknál szám: 146)

Kol. 53. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Kolozsvár a Fellegvár oldaláról.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1918 körül

Méret: 11,8x16,7 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Kárpátoktól az Adriáig. 255. p.

2/2. Felirat: „Kolozsvár, hegyomlás a Fellegvár déli oldalán.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1918 körül

Méret: 12x16,9 cm

Kol. 55. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Kolozsvár.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1918 körül

Méret: 13,2x17,1 cm

Kol. 66. (karton mérete: 18,9x23,9 cm)

Felirat: „Kolozsvár. A Szamos városi terraszi (15 m) Kolozsmonostor alatt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1918 körül

Méret: 8x20,1 cm

Kr. Sz. 66.

Felirat: „Kladova, Turnu-Severin felől tekintve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret (kartonnal): 8,8x17,8 cm

Kr. Sz. 67.

Felirat: „A Vaskapu-szoros alsó vége, Turnu-Severin felől tekintve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret (kartonnal): 8,8x17,7 cm

Kr. Sz. 68.

Felirat: „Turnu-severini terraszi érintkezése a konglomerátum sziklával.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret (kartonnal): 8,9x17,7 cm

Kr. Sz. 69.

Felirat: „Konglomerátum sziklák Turnu-Severin és Verciorova közt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret (kartonnal): 8,8x17,7 cm

Kr. Sz. 70.

Felirat: „Vaskapu szurdok alsó vége a konglomerátum szikláról tekintve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret (kartonnal): 8,9x17,7 cm

KSz. 9. (karton mérete: 23,6x31,4 cm)

Felirat: „Kilátás a Kis-Kazán alsó nyílásától ”gradina felé.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 10,3x17 cm

KSz. 10. (karton mérete: 23,5x31,3 cm)

Felirat: „A Nagy-Kazán és a dubovai mélyedés.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,1x16,7 cm

KSz. 11. (karton mérete: 23,5x31,3 cm)

Felirat: „A Nagy-Kazán a Kis-Kazán felső nyílásától tekintve. Jobbra a dubovai mélyedés.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,4x16,8 cm

KSz. 12. (karton mérete: 23,5x31,5 cm)

Felirat: „Tri-kule az Aldunán.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,3x17 cm

KSz. 13. (karton mérete: 23,5x31,3 cm) Kartonon pecsét: Tudomány-egyetem, Budapest, Földrajzi Intézet.

Felirat: „Terraszok a Vaskapu-csatorna fölött. A Vaskapu sziklazátonyai látszanak.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11x16,8 cm

KSz. 14. (karton mérete: 23,5x31,6 cm) kartonon ua. pecsét

Felirat: „Az aldunai szoros alsó vége, Turnu Severin fölött, alulról tekintve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,2x16,9 cm

KSz. 15. (karton mérete: 23,6x31,7 cm)

Felirat: „Halászkok az Aldunán, a Kis-Kazán alsó végénél.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,1x17 cm

L. 45. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Magas-Tátra. A Csorba-tó morénájának meredek külső lejtője a fogaskerekű végállomásánál.”

Negatív jelzet: Neg. L. 90.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,5x16,8 cm

Celloidin

2/2. Felirat: „Magas-Tátra. A Csorba-tó egyik lefolyása a moréna kövein keresztül.”

Negatív jelzet: Neg. L. 89.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,3x16 cm

Alboidin

L. 46. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

Felirat: „Magas-Tátra. Mlinica-völgy a Csorbatótól tekintve.”

Negatív jelzet: Neg. L. 92.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,5x16,8 cm

Alboidin

L. 47. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Magas-Tátra. Csorba-tó és Bástya délről nézve.”

Negatív jelzet: Neg. L. 93.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,1x16,8 cm

Alboidin

2/2. Felirat: „Magas-Tátra. Csorba-tó.”

Negatív jelzet: Neg. L. 94.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,5x16,7 cm

Alboidin

L. 48. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Magas-Tátra. Csorba-tó északról.”

Negatív jelzet: Neg. L. 95.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12x16,4 cm

Alboidin

2/2. Felirat: „Magas-Tátra. A Csorba-tó morénája, a Szentiványi villa erkélyéről.”

Negatív jelzet: Neg. L. 91.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12x16,3 cm

Alboidin

Megjelent: Cholnoky Jenő – Kövesligethy Radó: A Világegyetem. A Föld és a Csillagvilág tüneményeinek ismertetése. Budapest. Athenaeum. 1906. 354. p. 219. ábra

Po. 14. (karton mérete: 8,9x17,7 cm)

Felirat: „Kilátás Dévény várából Pozsony felé.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 7,8x16,6 cm

Po. 15. (karton mérete: 9x17,7 cm)

Felirat: „Kilátás Dévény várából a Morva felé.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 7,7x16,9 cm

PP. 10. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Pestvadvkert, homokbuckák.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 32.

Felvétel ideje: 1900-as évek második fele

Méret: 11,9x16,9 cm

Albumin

2/2. Felirat: „Pestvadvkert, homokbuckák.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 31.

Felvétel ideje: 1900-as évek második fele

Méret: 12,1x15,4 cm

Albumin

PP. 14. (karton mérete: 32,7x24,2 cm)

2/2. Felirat: „Rákosszentmihály, mediterrán kavics és homok a Sashalmon.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 56. (LI/127.)

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 12,1x16 cm

Alboidin

PP. 32. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „A Duna-Tisza közti hátság lejtője a kalocsai terrasza Császártöltésnél.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 84.

Felvétel ideje: 1915 körül

Méret: 12,7x16,2 cm

Celloidin

PP. 33. (karton mérete: 32,7x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Rákosszentmihály. Sashalom, kavicsbánya (medit.)”

Negatív jelzet: Neg. PP. 57. (LI/128.)

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 12x16 cm

Celloidin

2/2. Felirat: „Rákosszentmihály, (Sárga csikó), kavics és tufa-feltárás.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 58. (LI/129.)

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 12x16,4 cm

Celloidin

PP. 34. (karton mérete: 32,7x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Rákosszentmihály (Sárga-csikó). Kavics és tufa feltárás.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 59. (LI/130.)

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 12x16,3 cm

Alboidin

2/2. Felirat: „Rákosszentmihály, (Sárga-csikó), Kavics és tufa-feltárás.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 60. (LI/131.)

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 12x16,3 cm

Alboidin

(A képen Dr. Lörenthey Imre.)

PP. 41. (karton mérete: 32,9x24,2 cm) Kartonon pecsét: Tudományegyetem, Földrajzi Intézet

1/2. Felirat: „Kiskunhalas. Homok-fodrok. Rocsek-tanya.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 71. (LI/55.)

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,9x16,5 cm

Celloidin

2/2. Felirat: „Kiskunhalas. Fatörzsek körül képződött gödrök. (Rocsek-t.)”

Negatív jelzet: Neg. PP. 76.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,1x16 cm

celloidin

PP. 43. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Kiskunhalas, kis garmada (Rocsek-t.)”

Negatív jelzet: Neg. PP. 75. (LI/63.)

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 10,4x16 cm

celloidin

2/2. Felirat: „Kiskunhalas. Homokfodrok fücsomó mögött képződött halmon. (Rocsek-t.)”

Negatív jelzet: Neg. PP. 73. (LI/60.)

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12x16,3 cm

celloidin

PP. 44. (karton mérete: 24,4x32,9 cm)

Felirat: „Kis garmadák (Rocsek tanya) K. K. Halas.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 74. (LI/62.)

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,4x16,4 cm

Celloidin

PP. 46. (karton mérete: 24,8x33,1 cm)

Felirat: „Szelbarázdák, megtámadott gyepes homoktértség. Kiskunhalas, Rocsek-tanya.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 79.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,1x16,5 cm

(kartonra írva: „Cholnoky: Szárazföldek és tengerek 43. ábra.”)

celloidin

PP. 47. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)

2/2. Felirat: „Kiskunhalas, Puszta Zsana. Garmadákkal előrenyomuló futóhomok.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 83.

Felvétel ideje: 1915 körül

Méret: 12,3x17,2 cm

PP. 48. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Izsák, Bikatoroki buckák. Nagy garmada.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 85.

Felvétel ideje: 1915 körül

Méret: 12,3x16,9 cm

(oldalra írva: „Cholnoky: Szárazföldek és tengerek 42. ábra.”)

2/2. Felirat: „Vadkert. Kilátás a böszöri buckákról dél felé.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 88.

Felvétel ideje: 1915 körül

Méret: 12,3x16,7 cm

PP. 49. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Vadkert. Talajhőmérők a Böszöri buckákon.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 89.

Felvétel ideje: 1915 körül

Méret: 12,1x16,2 cm

Alboidin

2/2. Felirat: „Vadkert. Kilátás a böszöri buckákról N felé.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 87.

Felvétel ideje: 1915 körül

Méret: 12x15 cm

Alboidin

PP. 50. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „A főthi templom északnyugatról.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 91.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 16,7x12,4 cm

2/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya, zavart rétegek. Hátralépő lövöldesáncz.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 98.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,4x16,8 cm

PP. 52. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

1/2. Felirat: „A főthi templom északkeletről.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 93.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 16,6x12 cm

Alboidin

2/2. Felirat: „A főthi templom délkeletről.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 94.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 16,1x11,9 cm

celloidin

PP. 53. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „A főthi templom főkapuja. Esküvőről jön ki a násznép.”

Negatív jelzet: Neg. PP. 96.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 11,9x16,6 cm
celloidin

2/2. Felirat: „A főthi templom főkapuja. Esküvőről jön ki a násznép.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 95.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12x16,5 cm
celloidin

PP. 54. (karton mérete: 32,3x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya, zavart rétegek.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 100.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,1x16,1 cm

2/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya, művelés alatt álló feltárás.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 97.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,1x16,6 cm

PP. 55. (karton mérete: 32,9x24 cm)
1/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya, zavart rétegek.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 99.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,4x16,6 cm

2/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya, zavart rétegek.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 103.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,7x16,7 cm

PP. 56. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya. Művelés alatt álló feltárás.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 104.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,5x16,8 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya. Zavaros rétegzés.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 101.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12x16,2 cm
Alboidin

PP. 57. (karton mérete: 32,6x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya, törmelékkúp.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 106.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12x16,2 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Szentlőrinci kavicsbánya, zavaros rétegek.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 102.

Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 11,9x16,2 cm
Celloidin

PP. 58. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Szt.-Lőrinci kavicsbánya. Álrétegzésű kavics.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 105.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 12,8x16,7 cm

2/2. Felirat: „Csepelsziget, homokbuckák.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 107.
Felvétel ideje: 1900 körül
Méret: 11,3x16,8 cm

PP. 70. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Homokfodrok a futóhomokon, Kiskunhalas mellett. (Rocsek-tanya.)”
Negatív jelzet: Neg. PP. 135. (LI/37.)
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 12,5x17 cm

2/2. Felirat: „Szélbarázda Kiskunhalas mellett, a Rocsek-tanyánál.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 137.
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 12,7x17 cm

PP. 71. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Félig kifútt homokterület Kiskunhalas mellett. (Rocsek-t.)”
Negatív jelzet: Neg. PP. 138.
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 12x16 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Több irányban kifútt, szélmarta terület Kiskunhalas vidékén.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 136.
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 12x16 cm
Celloidin

PP. 72. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)
1/2. Felirat: „Alföldi tanyásgazda Kiskunhalas mellett. (Rocsek-t.)”
Negatív jelzet: Neg. PP. 139.
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 12,7x16,8 cm

2/2. Felirat: „Az Alföldi Bizottság sátoztanyája a böszöri buckák közt, Vadkert mellett.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 141.
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 12,2x16,7 cm

PP. 73. (karton mérete: 24,8x32,1 cm)
Felirat: „Alföldi tanya Kiskunhalas mellett (Rocsek-tanya.)”
Negatív jelzet: Neg. PP. 140.

Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 11,7x16,1 cm
celloidin

PP. 77. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Pilisszentkereszt, mészégető kemence.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 159.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,1x16,8 cm

2/2. Felirat: „A Pilisszentkereszt alatt nyíló szurdok részlete.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 153.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,4x17 cm

PP. 78. (karton mérete: 32,3x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Csobánka. Hátul az Oszoly, Csúcshegy, Nagy- és Kis-Kevély. A gép a Szentkút felől és a Szurdukból jövő út elágazásánál állott.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 155.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,4x16,8 cm
Retusált

2/2. Felirat: „A Duna terraszaí Dömös és Pilismarót között. A gép a Prépost-hegy oldalán, a dömösi templom fölött állott.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 154.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,3x17 cm

PP. 79. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Thirring-sziklák a Dobogókó alatt. Elöl a Malom-patak völgye, balra az Árpádvár hupája.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 156.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,7x17 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza. Budapest. Franklin. 1937. 247. p. 120. ábra

2/2. Felirat: „Látkép a Dobogóköről a Visegrádi-szorosra.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 160.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,3x17 cm

PP. 81. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
Felirat: „A Pilisszentkereszt alatt nyíló szurdok szubkonzekvens vízesése.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 158.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 17x12,4 cm
(Felirat: „Cholnoky: Hegyek völgyek 208. ábra”)

PP. 84. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)
1/2. Felirat: „Sátortanya a bőszeri buckák közt (Vadkert mellett).”
Negatív jelzet: Neg. PP. 169. (LI/77.)
Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,5x16,8 cm
(a képen lévő személyek jelölve: Treitz Peter, Cholnoky Jenő)

2/2. Felirat: „A Nagy-Szénás északkeleti lejtője.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 173. (LI/86.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 30. (a dátum csak a negatívot védő papíron olvasható)
Méret: 11,9x17,1 cm

PP. 86. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Dolomit-kúpok a Nagy-Szénás délkeleti végén.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 174. (LI/85.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 30. (a dátum csak a negatívot védő papíron olvasható)
Méret: 12,1x16,7 cm

2/2. Felirat: „Dolomit-kúp és murék a Nagy-Szénás SE végén.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 175. (LI/84.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 30. (a dátum csak a negatívot védő papíron olvasható)
Méret: 12,1x17 cm
Retusált

PP. 87. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
Felirat: „Dolomit-kúpok közt bevágódott aszó és murék a Nagy-Szénás délkeleti végén.”
Negatív jelzet: Neg. PP. 176. (LI/83.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 30. (a dátum csak a negatívot védő papíron olvasható)
Méret: 12,1x16,7 cm

PP. 90. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Andezit-breccsából származó, óriási [sic] törmelék a Bucsina-völgy egyik mellékvölgye előtt.”
Negatív jelzet: Film. PP. 19.
Felvétel ideje: 1916. IV. 16.
Méret: 7,7x10,9 cm

PP. 93. (karton mérete: 24,1x32,8 cm)
1–2/3. Felirat: „A pilisszentkereszti szurdok bejárata, alulról nézve. Balra az epigenetikus szurdok, jobbra a denudációs völgy.”
Negatív jelzet: Film. PP. 16a. és Film. PP. 16b.
Felvétel ideje: 1916 körül
Méret: 7,9x11,1 és 8,2x11,4 cm

3/3. Felirat: „Pilisszentkereszt, mészégető kemencék, hátul a Pilis.”
Negatív jelzet: Film. PP. 13.
Felvétel ideje: 1916 körül
Méret: 8,2x11,3 cm

PP. 102. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Zsámbék. A szármáciai kueszta a falu fölött. 1937. VI. 24.”
Negatív jelzet: Film. PP. 67. (LI/61.)
Felvétel ideje: 1937. VI. 24.
Méret: 12,6x17,4 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Szárazföldek és tengerek. 128. ábra.

2/2. Felirat: „Zsámbék. A szármáciai kueszta a kőbányáktól délre. Euphorbia-pusztá. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 68.

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 12,7x17,5 cm

(oldalra írva: „Cholnoky: Szárazföldek és tengerek. 129. ábra.”)

PP. 103. (karton mérete: 32,9x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Zsámbék. A „török kút” és a templom. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 57. (LI/146.)

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 12,8x17,6 cm

2/2. Felirat: „Zsámbék. Pincesor a kitágult lösz-szakadék oldalfalában. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 66.

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 12,8x17,4 cm

PP. 105. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)

1/2. Felirat: „Zsámbék. A templom a falu házai közül. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 58. (LI/148.)

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 17,9x13 cm

2/2. Felirat: „Zsámbék. A templom apszisa. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 61. (LI/151.)

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 17,9x13,1 cm

PP. 106. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Zsámbék. A templom oldalhajója nyugatról a Quadratura felől. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 62. (LI/150.)

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 13,2x18 cm

2/2. Felirat: „Zsámbék. A templom belseje nyugatról, a Quadratura felől. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 63. (LI/153.)

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 13,1x17,9 cm

PP. 107. (karton mérete: 32,9x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Zsámbék. A templom oldalhajója. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 64. (LI/154.)

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 12,7x17,5 cm

2/2. Felirat: „Zsámbék. A templom oldalhajója. 1937. VI. 24.”

Negatív jelzet: Film: PP. 65. (LI/152.)

Felvétel ideje: 1937. VI. 24.

Méret: 12,6x17,5 cm

Som. 35. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Kis-Balaton. A déli Diás-sziget.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 127.
Felvétel ideje: 1900-as évek eleje
Méret: 12,2x17,4 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Kis-Balaton. Diás-sziget, halásztanya.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 126.
Felvétel ideje: 1900-as évek eleje
Méret: 12,3x17,4 cm
Albumin

Som. 41. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)
2/2. Felirat: „Jégtorlódás és vizes jég Boglár (1903. jan.)”
Negatív jelzet: Neg. Som. 134.
Felvétel ideje: 1903. január
Méret: 12,5x16,7 cm
(oldalra írva: „Kéz: 51. ábra”)

Som. 42. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)
1/2. Felirat: „Torlódott jég Boglár előtt, 1903. jan.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 132. és 133.
Felvétel ideje: 1903. január
Méret: 10,7x16,3 cm

2/2. Felirat: „Kerek foltokban elázott hó a Balaton jegén. 1903. januárius. havában.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 136.
Felvétel ideje: 1903. január
Méret: 10,5x16,2 cm

Som. 43. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
Felirat: „Jégtorlódás a boglári molon [sic], 1903. februárius.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 135.
Felvétel ideje: 1903. február
Méret: 12,3x16,9 cm

Som. 44. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Olvadás után maradt hófoltok a Balaton jegén.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 137.
Felvétel ideje: 1903.
Méret: 11,4x16,6 cm

2/2. Felirat: „Szalagos szerkezetű jég a Balatonon (1903. febr.)”
Negatív jelzet: Neg. Som. 138.
Felvétel ideje: 1903. február
Méret: 10,6x16,3 cm

Som. 45. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)
1/2. Felirat: „Szalagos szerkezetű jég a Balatonon, 1903. februárius.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 139.
Felvétel ideje: 1903. február
Méret: 12,3x16,6 cm

Som. 46. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Igazi rianás a Balaton jegén, 1903. II.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 140. és 141.

Felvétel ideje: 1903. február

Méret: 10,1x16,6 cm

Som. 60. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Az Aszórét völgye a köttsei szőlőktől.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 40.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11x16,3 cm

Celloidin

Som. 65. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)

2/2. Felirat: „Keletkező homokturzás áradó víz idején (1904. febr.). Siófok és Újpuszta közt.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 97. (LI/513.)

Felvétel ideje: 1904. február

Méret: 12,6x16,6 cm

Retusált

Som. 66. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

Felirat: „Szélbontotta, alluviális homokturzás Siófoktól nyugatra. 1904.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 93. (LI/509.)

Felvétel ideje: 1904.

Méret: 12,6x16,7 cm

Som. 67. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Szélfúvás a Balaton déli partjának régiebb turzásain.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 94. (LI/510.)

Felvétel ideje: 1904 körül

Méret: 13,1x16,6 cm

2/2. Felirat: „Szélfúvás hatása a fatörzsek közt, Siófoktól nyugatra.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 92. (LI/508.)

Felvétel ideje: 1904 körül

Méret: 12,9x16,7 cm

Som. 68. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Lagunák a déli part régiebb turzásai mögött, 1904. febr. Siófok és Tóköz közt.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 95. (LI/511.)

Felvétel ideje: 1904. február

Méret: 12,6x16,8 cm

2/2. Felirat: „Lagúnák a déli part régiebb turzásai közt. 1904. februárius Siófok és Tóköz közt.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 96. (LI/512.)

Felvétel ideje: 1904. február

Méret: 12,3x16,8 cm

Som. 69. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Olvadozó, partra tolt jégtorlaszok Siófok és Tóköz közt. 1904. februárius.”

Negatív jelzet: Neg. Som. 142.

Felvétel ideje: 1904. február

Méret: 12,2x16,8 cm

2/2. Felirat: „Olvadozó, partra tolt jégtorlaszok Siófok és Tóköz közt. 1904. februárius.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 143.
Felvétel ideje: 1904. február
Méret: 12,5x16,5 cm

Som. 70. (karton mérete: 33x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Partra tolt jégtorlasz siófok és Tóköz közt, 1904 febr.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 144.
Felvétel ideje: 1904. február
Méret: 12,7x16,7 cm

2/2. Felirat: „Partra tolt jégtorlasz Siófok és Tóköz között, 1904. febr.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 145.
Felvétel ideje: 1904. február
Méret: 12,9x16,6 cm

Som. 73. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/2. Felirat: „A Sió Ádánd és Városhidvég közt.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 6.
Felvétel ideje: 1904 körül
Méret: 12,5x16,7 cm

2/2. Felirat: „Mosó és fürdő-ketrec a Sión.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 15.
Felvétel ideje: 1904 körül
Méret: 12,4x16,6 cm

Som. 74. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Gamás nyugatról.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 51.
Felvétel ideje: 1904 körül
Méret: 12x16,7 cm

2/2. Felirat: „Romai kövek a túri református paplak udvarán.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 49.
Felvétel ideje: 1904 körül
Méret: 12,6x16,6 cm

Som. 75. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „A Csepelyi völgy kezdete Tur és Karád között.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 48.
Felvétel ideje: 1904 körül
Méret: 12,4x16,5 cm
(kérdőjellel Cholnoky vagy Lóczy felvétele; tehát együtt voltak)

2/2. Felirat: „Büdösgáti árok Karád alatt, észak felé nézve.”
Negatív jelzet: Neg. Som. 46.
Felvétel ideje: 1904 körül
Méret: 12,5x16,4 cm

Som. 93. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Babócsa. Óriási vadgesztenyefa a Merész-Somssich parkban.”
Negatív jelzet: Film. Som. 29. (LI/462.)

Felvétel ideje: 1925. X. 18.

Méret: 11,6x8,2 cm

2/2. Felirat: „Babócsa. Óriási vadgesztenye-fa a Merész-Somssich parkban.”

Negatív jelzet: Film. Som. 30. (LI/463.)

Felvétel ideje: 1925. X. 18.

Méret: 7,7x11,4 cm

Som. 94. (karton mérete: 33x24,1 cm)

1/2. Felirat: „A Balaton árvize Fonyód nyugati végén. 1915. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,2x16,9 cm

2/2. Felirat: „A Balaton árvize Fonyód nyugati végén, 1915. decemb.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,2x16,9 cm

Som. 95. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „A Balaton árvize. Elmosott kertek Fonyód előtt, 1915. dec.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 10,7x16,5 cm

2/2. Felirat: „A Balaton árvize Boglárán, 1915. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,1x17 cm

Som. 96. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „A Balaton árvize a boglári Várhegy alatt, 1915. dec.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,2x16,9 cm

2/2. Felirat: „A Balaton árvize a boglári Várhegy alatt, 1915. dec.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,4x16,9 cm

Som. 97. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „A Balaton árvize Boglárnál, 1915. dec.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12x16,9 cm

2/2. Felirat: „A Balaton árvize Boglárnál, 1915. dec.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,2x16,8 cm

Som. 98. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „A Balaton árvize Bogláron, 1915. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,1x16,9 cm

2/2. Felirat: „A Balaton árvize Bogláron, 1915. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1915. december

Méret: 12,2x17 cm

Som. 130. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Földvár. Nyárfák a Stefánia-kilátó alatt.”

Negatív jelzet: Film: Som. 34. (LI/467.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 29. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 17,4x23,5 cm

Som. 133. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/5. Felirat: „Zamárdi. Habittya a turzáson.” Negatív papírján: „Zamárdi. Habittya a Stefánia mellett a még be nem épített parton.”

Negatív jelzet: Film. Som. 43. (LI/475.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 11. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,5x11,2 cm

2/5. Felirat: „Zamárdi, a Stefánia gyermeküdülő partfala.”

Negatív jelzet: Film. Som. 42. (LI/474.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 11. (csak a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,1x10,3 cm

Sop. 18. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)

Felirat: „Bánfalva: utcarészlet, május-fa.”

Negatív jelzet: Neg. Sop. 30.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,1x16,5 cm

Sop. 21. (karton mérete: 33x24,2 cm)

3/4. Felirat: „A Fertő abrúziós partszegélye, Bóz felől tekintve.”

Negatív jelzet: Film. Sop. 1.

Felvétel ideje: 1927 körül

Méret: 7,6x10,8 cm

4/4. Felirat: „Bánfalva. Karmelita apácák temploma.”

Negatív jelzet: Film. Sop. 3.

Felvétel ideje: 1927 körül

Méret: 10,8x7,7 cm

Sop. 22. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)

1/3. Felirat: „Sopron. Régi, barokk házak, Szt.-Mihály-utca 9.”

Negatív jelzet: Film. Sop. 4.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 7,8x11 cm

2/3. Felirat: „Sopron. Kilátás az új temető északi végétől az északi, lapos medence felé.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 5.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 8,1x11,4 cm

3/3. Felirat: „Kilátás az új temető északi végétől nyugat felé, a magas felszínre. Elül a fő-kereszt.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 6.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 7,8x10,9 cm

Sop. 23. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)

1–3/5. Felirat: „Sopron. Kilátás a Szélmalom-kaszárnyától.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 7. 8. 9.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 7,9x30,7 cm(panorámafelvétel)

4/5. Felirat: „Sopron. Szélmalom-kaszárnya. Háttul Szt.-Mihály templom.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 10.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 8,1x11,1 cm

5/5. Felirat: „Sopron. Keleti szélmalom, keletről.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 11.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 8x11,6 cm

Sop. 24. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Sopron. Keleti szelmalom [sic], délről.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 12.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 8,1x11,4 cm

2/4. Felirat: „Sopron. Ikva-menti részlet. A Várkerület 26. sz. házon átvezető út hidjáról lefelé nézve.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 13.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 8,1x11,4 cm

3/4. Felirat: „Sopron. Ikva-menti részlet. A Várkert 26. sz. házon átvezető út hidjáról fölfelé nézve.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 14.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 8,1x11,5 cm

4/4. Felirat: „Sopron. Az Ikva bevágódása a Jókay-utca végén levő duzzasztógát alatt.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 15.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 8.

Méret: 8,3x11,4 cm

Sop. 25. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/4. Felirat: „Sopron. A Belváros főkapujának előtere, a Városháza tornya mellett.”

Negatív jelzet: Film: Sop. 16.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 9. (hajnalban)

Méret: 8,1x11,2 cm

2/4. Felirat: „Sopron. Városháza és a város tornya.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 17.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9. (hajnalban)
Méret: 11,4x8,1 cm

3/4. Felirat: „Sopron. Város tornya a Szentháromság térről.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 19.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9.
Méret: 11,5x8,1 cm

4/4. Felirat: „Sopron. Szentháromság-szobor és a Bencések temploma.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 19.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9.
Méret: 11,4x8,2 cm

Sop. 26. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Sopron. Szt.-Háromság-szobor és a Bencések temploma.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 20.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9. Hajnalban.
Méret: 7,9x11,5 cm

2/4. Felirat: „Sopron. Storno-ház.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 21.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9.
Méret: 8,1x11,4 cm

3/4. Felirat: „Sopron. Kolostor-utca a Bencések templomától.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 22.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9.
Méret: 8,1x11,3 cm

4/4. Felirat: „Sopron. Orsolya-zárda temploma.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 23.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9.
Méret: 11,3x8,1 cm

Sop. 27. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/4. Felirat: „Sopron. Szt.-György-utca az Orsolya-zárda temploma előtt.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 24.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9.
Méret: 11,5x8 cm

2/4. Felirat: „Sopron. Gruber-ház a Várkerület és a Müller Paulin utca sarkán.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 25.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 9.
Méret: 8,1x11,5 cm

3/4. Felirat: „Sopron. Ikva a város felső szelén, az Uszodák felé.”
Negatív jelzet: Film. Sop. 26.
Felvétel ideje: 1927. VIII. 10.
Méret: 8,1x11,4 cm

4/4. Felirat: „Sopron. A város külső fala a Mező-utcától északra.”

Negatív jelzet: Film. Sop. 27.

Felvétel ideje: 1927. VIII. 10.

Méret: 8,1x11,4 cm

Szab. 1. (karton mérete: 24,7x33 cm)

Felirat: „Tó mélyedés a homok halmok közt. Margitai pusztá, Új-Fehértó mellett.”

Negatív jelzet: Neg. Szab. 1.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 11,5x16,5 cm

Celloidin

Szab. 2. (karton mérete: 24,6x32,9 cm)

Felirat: „Tó mélyedés a Nyírségen Nyír-adony mellett.”

Negatív jelzet: Neg. Szab. 2. (LI/1116.)

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 11,5x16 cm

Celloidin

Szab. 3. (karton mérete: 24,6x33 cm)

Felirat: „Homok halmok a Nyírségen, Tiszta-víz tónál Nyíradony és Hajdu-Sámson közt.”

Negatív jelzet: Neg. Szab. 3. (LI/1117.)

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 11,7x16,1 cm

Celloidin

Szab. 4. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Régi szélbarázda a Nyírségen, Kis-Áradványi tanya mellett, Nyíradony közelében.”

Negatív jelzet: Neg. Szab. 4.

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,4x16,5 cm

2/2. Felirat: „Futóhomokbucka a Nyírségen, Nyíradony mellett.”

Negatív jelzet: Neg. Szab. 5. (LI/1118.)

Felvétel ideje: 1900 körül

Méret: 12,9x16,9 cm

SzD. 8. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Magyarborzás. Az 1912. V. 13.-i tornado pusztítása. Falurészlet a templomtól északra.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912

Méret: 11,9x16,6 cm

(Felvétel készítője: Cholnoky-Schilling)

Szeb. 37. (karton mérete: 23,5x31,2 cm)

Felirat: „Boica. Az oláh templom kertjének kapuja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,3x16,9 cm

Szeb. 38. (karton mérete: 23,4x31,2 cm)

Felirat: „Magyarország és Románia határa a Vadas-patak (R. Vadului) mentén, a Vöröstoronyi-szoros mellett.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1906
Méret: 11,2x16,7 cm
(kép alatt jelölve: Magyarország, patak, Románia)

Szeb. 39. (karton mérete: 23,5x31,4 cm)

Felirat: „Vöröstoronyi-szoros. Magyarország és Románia határán. Előtérben a határt jelentő patak torkolata. Az Olt tulsó partja mind Románia.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1906
Méret: 11,2x16,9 cm

Szeb. 40. (karton mérete: 31,6x23,7 cm)

Felirat: „Vöröstoronyi szoros, meredek gnejsz-rétegek.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1906
Méret: 17,1x11,2 cm

Szep. 55. (karton mérete: 24,3x31,9 cm)

Felirat: „Magas-Tátra. Kilátás a Lengyel-nyercgről az északi oldal felé.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1911. VII. 30.
Méret: 10,6x28,8 cm (négy darabból álló panorámafelvétel)

TA. 13. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

Felirat: „A Tordahasadék részlete, 10 m. magasból nézve, a patak szerint lefelé.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 16,8x12 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Kárpátoktól az Adriáig. 265. kép. Képaláírás: „A Torda-hasadék Torda-Aranyos vármegyében. Tordától nyugatra. Az Erdélyi-Érchegység legészakkeletibb nyulványa mészkőből van. Ezen a keskeny mészkőgerincen át barlangban folyt keresztül eredetileg a Hcsdád-patak. A barlang beszakadt s a csodálatos szakadék-völgy jött létre, 18 km hosszú, 200 m magas és fenéke helyenként csak 5–10 m széles.”

TA. 14. (karton mérete: 32,9x24,9 cm)

Felirat: „Torda-hasadék. Részlet, a patak mentén lefelé, 30 m. magasságból nézve.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 16,8x11,8 cm
celloidin

TA. 15. (karton mérete: 32,9x25,1 cm)

Felirat: „Torda-hasadék. Legmagasabb piramis. Hajdani víznyelő kürtője látszik fenn. Kissé hanyatt dőlt műszerrel felvéve.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 16,8x11,6 cm
Celloidin

TA. 16. (karton mérete: 32,9x25 cm)

Felirat: „Torda-hasadék. Az oldalfal legmagasabb része. Hajdani víznyelő kürtője látszik.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 16,8x11,5 cm
Celloidin
Nincs Cholnoky szignó, de láthatóan a sorozat része.

TA. 17. (karton mérete: 32,8x24,8 cm)

Felirat: „A Torda-hasadék részlete.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 16,7x11,9 cm

Celloidin

TA. 18. (karton mérete: 25,1x32,9 cm)

Felirat: „Torda-hasadék. A jobb oldalon előugró, íves sziklafal (a) a hajdani Barlang egyik kulisszája.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,7x16,8 cm

Celloidin

TA. 19. (karton mérete: 25x32,8 cm)

Felirat: „A Torda-hasadék részlete.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,8x17,1 cm

Celloidin

TA. 20. (karton mérete: 32,8x24,8 cm)

1/4. Felirat: „Torda-hasadék, lefelé nézve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,2x8,1 cm

2/4. Felirat: „Torda-hasadék. Megmaradt barlangrész.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,2x8 cm

3/4. Felirat: „Turi-hasadék.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,2x8,2 cm

4/4. Felirat: „Torda-hasadék, legmagasabb részlet.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11x8 cm

TA. 44. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

2/2. Felirat: „Marosludas dél felől.”

Negatív jelzet: Film: TA. 1.

Felvétel ideje: 1911. VI. 22.

Méret: 8,1x11 cm

TA. 46. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
1/3. Felirat: „Torda-hasadék, Balika vára.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 13,2x8 cm

2/3. Felirat: „Torda-hasadék. Kecskés-barlang.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 13,5x10 cm

3/3. Felirat: „Torda-hasadék. Rákóczi-barlang.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 13,2x8,1 cm

TA. 47. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)
1/3. Felirat: „A Torda-hasadék bejárata Torda felől.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 6,2x8,6 cm

2/3. Felirat: „Aranyos-völgy a Torda-hasadék felől. Háttérben Torda városa.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 9,3x13,9 cm

3/3. Felirat: „Torda. Sóstavak az Aknában.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 8x13,3 cm

TA. 48. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
1–2/3. Felirat: „Székelykő és Torockó.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 8,3x13 és 9,2x13,3 cm

3/3. Felirat: „Torda-hasadék.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1910-es évek
Méret: 12,7x7,9 cm

Te. 1. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
Felirat: „Deliblati puszta. Kutsüllyesztés a Flamundán.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 1.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,5x17 cm

Te. 2. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Malom-tó Deliblat közelében.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 2.
Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,6x16,9 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Sauerwald szőlőtelepe a Karas balpartján. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 12.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 11,9x17,2 cm

Celloidin

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Deliblati-puszta. In: Ifjúság és élet. 1931. január 25. 10. sz. 217. p.

Te. 9. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Keletkező barkán.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 22.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,6x16,5 cm

Albumin

Te. 11. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Mélyút Duplája előtt a kötött homokban.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 11.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 13,1x16,9 cm

Albumin

Te. 12. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Sauerwald szőlőtelepe a Karas balpartján. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 13.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 13,1x17,2 cm

Celloidin

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Erdősítés Gerebenc vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 15.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,5x16,8 cm

Celloidin

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Deliblati-puszta. In: Ifjúság és élet. 1931. január 25. 10. szám. 217. p.

Te. 13. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Eltemetett fák Gerebenc vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 16.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,8x16,6 cm

Celloidin

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Kifűtt erdő Gerebenc vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 17.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,2x17 cm

Celloidin

Te. 14. (karton mérete: 24,7x32,8 cm)

Felirat: „Deliblati puszta: kitemetett erdő Gerebencz vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 18.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,2x16,1 cm
Celloidin

Te. 15. (karton mérete: 24,7x32,7 cm)
Felirat: „Delibláti puszta: kilátás a szabad homokra Gerebencz vidékén.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 19.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 11,8x16,7 cm
Celloidin

Te. 16. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Félig kötött, nagy barkán homloklejtője.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 29.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 13,1x16,7 cm
Albumin

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Fuldzs és fodrozat.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 20.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,4x16,9 cm
Albumin

Te. 17. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Keletkező dűne.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 21.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,5x16,4 cm
Retusált

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Különválni készülő barkán Gerebenc vidékén.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 23.
Felvétel ideje: 1906
Méret: 12,4x16,9 cm
(oldalra ceruzával: „Cholnoky: Szárazföldek és tengerek 39. ábra”)
Megjelent még: Cholnoky Jenő: Hazánk és népünk egy ezredéven át. XXXV. tábla, 72. kép.
Képaláírás: „Szabadon futó homokbuckák a deliblati pusztán. A háttérben az erdősítés már folyamatban van és biztosan nyomul előre. A képet a szerző 1906-ban vette föl, 1916-ban már teljesen be volt erdősítve.”

Te. 18. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Tökéletes barkán Gerebenc vidékén.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 24.
Felvétel ideje: 1902 nyara
Méret: 12,1x16,8 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: A futóhomok mozgásának törvényei. In: Földtani Közlöny. 1902. XXXII. kötet. 1. tábla, 1. kép.

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Csigákból és konkréciókból álló maradéktakaró.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 26.
Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,3x16,3 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Deliblati-pusztá. In: Ifjúság és élet. 1931. január 25. 10. szám. 215. p.

Te. 19. (karton mérete: 24,8x32,7 cm)

Felirat: „Deliblati pusztá: kifuvásos hely. Kemény homok-padok az eltávozott dűne helyén.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 25.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,6x16,5 cm

Celloidin

Te. 20. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Deliblati pusztá. Nagy dűne lűv oldala Gerebenc vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 27.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,1x16,6 cm

2/2. Felirat: „Deliblati pusztá. Nagy dűne homlokajtője. Ellenkező irányú (északi) szél kifuvásformákat létesített rajta.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 28.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12x16,6 cm

Te. 21. (karton mérete: 24,7x32,8 cm)

Felirat: „Deliblati pusztá: Visszafordított uj dűne-koszorú.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 30.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,8x16,5 cm

Celloidin

Te. 22. (karton mérete: 24,6x32,7 cm)

Felirat: „Deliblati pusztá: Széltől megbontott gerinczvégződés. Homokbálványos (Bavaniste) vidékén.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 31.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 11,8x16,4 cm

Celloidin

Te. 23. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

Felirat: „Deliblati pusztá. Szélbarázda a Flamundán.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 32.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,1x16,5 cm

Te. 24. (karton mérete: 24,6x32,7 cm)

Felirat: „Deliblati pusztá: Szélbarázda a Flamundán.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 33.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 11,6x17 cm

Celloidin

Te. 25. (karton mérete: 24,6x32,7 cm)

Felirat: „Deliblati pusztá: Szélbarázda gamadájának homlokajtője, kezdődő barkánszerű karral.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 35.

Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,1x16,9 cm
Celloidin

Te. 26. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Gyepel teljesen kötött szélbarázda a puszta északnyugati részén.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 36.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 11,9x16,8 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: A Deliblati-puszta. In: Ifjúság és élet. 1931. január 25. 10. szám. 215. p.

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Nagy garmada a gerebenci homokban.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 39.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,6x16,8 cm

Te. 27. (karton mérete: 24,6x32,6cm)
Felirat: „Deliblati puszta: kötött szélbarázda a Flamundán.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 37.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 11,1x15,8 cm
Celloidin

Te. 28. (karton mérete: 33x24,3 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Apró dűnék feltűnése a harmat gyorsabb száradása miatt.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 42.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,1x16,8 cm

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Homokdűne bomlás közben.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 44.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,2x16,7 cm

Te. 29. (karton mérete: 24,2x33cm)
Felirat: „Deliblati puszta. Egyenlenségek vízszintes homokterületen.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 43.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12x16,9 cm

Te. 30. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati homokpuszta. Kifujt fűcsomó és a mögötte képződött homoknyelv.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 46.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 11,9x17 cm

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Kilátás az egyik nagy dűne tetejéről.”
Negatív jelzet: Neg. Te. 48.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,2x17 cm

Te. 31. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Homokgerinc két szélbarázda közt.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 47.
Felvétel ideje: 1906 körül
Méret: 12,3x16,7 cm
Celloidin

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Homokbucka tetején keletkezett szélbarázda.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 34.

Felvétel ideje: 1902 nyara

Méret: 13,3x17,1 cm

(oldalra írva: „Cholnoky: Szárazföldek és tengerek 33. ábra”)

celloidin

Megjelent: Cholnoky Jenő: A futóhomok mozgásának törvényei. In: Földtani Közlöny. 1902. XXXII. kötet. 2. tábla, 1. kép.

Te. 32. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Humusszal kötött homokpad, hajdani füves felszín, újra kifujva.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 49.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 11,7x17 cm

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Homokcsiszolás humuszos padon.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 50.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12x16,7 cm

Te. 33. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Deliblati puszta. Szélbarázda a Flamundán.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 53.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,1x16,4 cm

(oldalra írva: „Cholnoky: Szárazföldek és tengerek 34. ábra”)

2/2. Felirat: „Deliblati puszta. Szélbarázda a Flamundán.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 54.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12x17,1 cm

Te. 34. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

Felirat: „Deliblati puszta. Szélbarázda a Flamundán.”

Negatív jelzet: Neg. Te. 55.

Felvétel ideje: 1906 körül

Méret: 12,2x17,2 cm

Te. 35. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „A Temes alámosott partjai Hattyas alatt.”

Negatív jelzet: Film. Te. 1.

Felvétel ideje: 1912. VI. 3.

Méret: 8,1x11,2 cm

2/2. Felirat: „A Temes Hattyas alatt.”

Negatív jelzet: Film. Te. 2.

Felvétel ideje: 1912. VI. 3.

Méret: 8,1x11,2 cm

Tor. 1. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)
1/2. Felirat: „Régi parti dűne Oroszlámos és Majdán közt.”
Negatív jelzet: Neg. Tor. 1.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 12,2x16,8 cm

2/2. Felirat: „Régi parti dűne Oroszlámos és Majdán közt.”
Negatív jelzet: Neg. Tor. 2.
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 12x16,7 cm

Ud. 4. (karton mérete: 9,1x18 cm)
Felirat: „Székelyudvarhely a Hargita platóról.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 8,2x16,6 cm

Ud. 5. (karton mérete: 8,9x17,8 cm)
Felirat: „Parajd. A Sós-patak áttörése a nagy sósziklán.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek második fele
Méret: 7,4x16,6 cm

Vas. 6. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)
Felirat: „Lékai vár.”
Negatív jelzet: Neg. Vas. 28.
Felvétel ideje: 1924. VI. 14.
Méret: 12x17,1 cm

Ve. 4. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Barnag, tó a márgahegy tetején.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. [...szám kikaparva][†]
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12,5x16,4 cm

Ve. 51. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
Felirat: „Az aligai szakadék kezdete.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 130.
Felvétel ideje: 1896 körül
Méret: 16,8x12,5 cm

Ve. 52. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)
1/2. Felirat: „Az aligai szakadék kezdete.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 129. (LI/335.)
Felvétel ideje: 1896 körül (a negatívot védő papír alapján)
Méret: 12x16,4 cm

2/2. Felirat: „Az aligai szakadék kezdete.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 128. (LI/338.)
Felvétel ideje: 1896 körül (a negatívot védő papír alapján)
Méret: 12,4x16,6 cm

[†] A negatív Neg. Ve. 59. jelzettel megtalálható a letéti anyagban (LI/245.)

Ve. 54. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Aligai szakadékok és fürdőtelep.” Negatívon: „Aligai szakadékok és fürdőtelep a jégről.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 147. (LI/383.)

Felvétel ideje: 1902–1903 telén

Méret: 11,9x16,9 cm

2/2. Felirat: „Aligai magas partok és fürdőtelep.” „... a jégről.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 148. (L/384.)

Felvétel ideje: 1902–1903.

Méret: 11,7x16,7 cm

Ve. 55. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Lősz-szakadék Aliga alatt, télen.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 150. (LI/386.)

Felvétel ideje: 1902–1903

Méret: 12,5x16,8 cm

2/2. Felirat: „Aligai szakadékok.” „... télen.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 149. (LI/385.)

Felvétel ideje: 1902–1903

Méret: 12,5x17 cm

Ve. 56. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Parti turolás Akarattya alatt.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 125. (LI/1083.)

Felvétel ideje: 1902–1903

Méret: 12,1x16,8 cm

2/2. Felirat: „Parti túrolás Akarattya alatt.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 127. (LI/333.)

Felvétel ideje: 1900-as évek első fele

Méret: 12,2x16,7 cm

Ve. 57. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Graviméter-állomás a siófoki parton.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 178.

Felvétel ideje: 1900-as évek első fele

Méret: 12,5x16,3 cm

2/2. Felirat: „Graviméter-állomás a siófoki parton.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 179.

Felvétel ideje: 1900-as évek első fele

Méret: 12,2x16,5 cm

Ve. 73. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)

1/2. Felirat: „A Sió nyílt vize 1902–3 telén.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 171.

Felvétel ideje: 1902–1903

Méret: 12,1x16,6 cm

Ve. 75. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Homoknyelvek, pandallók Siófok és Világos közt.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 155. (LI/1090.)

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,6x16,7 cm

2/2. Felirat: „Homoknyelvek, pandallók, Siófok és Világos között.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 156.

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,4x16,7 cm

Ve. 76. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Homoknyelvek, pandallók, Világos és Siófok között.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 157.

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,2x16,7 cm

2/2. Felirat: „Homoknyelvek, pandallók, Világos közelében.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 158.

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,5x16,8 cm

Ve. 77. (karton mérete: 32,8x24,3 cm)

1/2. Felirat: „Homoknyelv (pandalló) Világos környékén.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 159.

Felvétel ideje: 1905

Méret: 11,9x16,3 cm

2/2. Felirat: „Homoknyelv (pandalló) Siófok és Világos között.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 160.

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,4x16,5 cm

Ve. 78. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Homokzátóny (pandalló) Világos és Siófok között.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 161.

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,2x16,7 cm

2/2. Felirat: „Homokzátóny (pandalló) Gamásza és Siófok között.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 162. (LI/1091.)

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,2x16,2 cm

Ve. 79. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Homokzátóny Siófok és Világos közt.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 163. (LI/1092.)

Felvétel ideje: 1905

Méret: 11,7x16,2 cm

2/2. Felirat: „Egymást keresztező hullámok zátóny fölött. (Világosi nyaralók).”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 164. (LI/1093.)

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,4x16,6 cm

Ve. 80. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

Felirat: „Homokzátanyon megtörő hullámok, Világosnál.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 165. (LI/1094.)

Felvétel ideje: 1905

Méret: 11,9x16,9 cm

Ve. 86. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

2/2. Felirat: „Siófok, az állandó északnyugati szélről megdőlt fák.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 169.

Felvétel ideje: 1905

Méret: 12,4x16,6 cm

Ve. 87. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Parttal párhuzamos, befagyott repedés Siófok előtt. 1904. jan.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 174.

Felvétel ideje: 1904. január

Méret: 11,7x16,7 cm

2/2. Felirat: „Parttal párhuzamos, befagyott repedés Siófok és Világos közt. 1904. jan.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 175.

Felvétel ideje: 1904. január

Méret: 12,1x16,6 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Kárpátoktól az Adriáig. 159. p. 143. kép. Képaláírás: „Befagyott repedés a Balaton jegén. A befagyott tó jégpáncélja nagy hidegben összehúzódik és nagy durrogással összeropadozik. A repedések lassan tágulnak és ismét keményen befagnak. Képünkön ilyen -20° hőmérsékleten keményen befagyott repedést mutat, Alsóörs és Siófok közt.”

Ve. 88. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Parttal párhuzamos, befagyott repedés Siófok és Világos közt.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 176.

Felvétel ideje: 1904. január

Méret: 11,9x16,5 cm

(oldalra írva: „Kéz: 49. ábra”)

2/2. Felirat: „Torlódott jég (packice) Siófok előtt.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 177.

Felvétel ideje: 1904. január

Méret: 12,2x16,6 cm

Ve. 124. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Veszprém. A Séd völgye a ferenc-rendiek kertjéből, a Várban.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 11,8x15,6 cm

2/2. Felirat: „Veszprém, a Séd völgye a ferenc-rendiek kertjéből, a Várban.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 214.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 8,2x11,3 cm

Ve. 126. (karton mérete: 33x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Veszprém. Aranyosvölgy a völgy E oldaláról a Bakony felé nézve. A Séd N-S irányú, szélesbített kanyónja.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 218.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 12,2x17,2 cm

2/2. Felirat: „Jutas puszta Veszprém mellett, az Aranyos-völgy E oldaláról.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 219.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 12,1x17,1 cm

Ve. 127. (karton mérete: 33x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Veszprém, a Vár a Séd völgyéből a Fenyves-utca 19. sz. ház elől.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 220.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 12,2x17,2 cm
Retusált

2/2. Felirat: „Veszprém. Malom a Szt.-Benedek-hegy északi végén.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 221.
Felvétel ideje: 1925. május 23.
Méret: 12,3x17,3 cm

Ve. 129. (karton mérete: 33x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Veszprém. A város és a vár keleti oldalának képe a Nagymezőről, északról.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 224.
Felvétel ideje: 1925. május 25.
Méret: 12,4x17,2 cm

2/2. Felirat: „Veszprém a Nagymezőről, a Jókay-utca irányától kissé nyugat felé fekvő pontról. Elöl a penepeln.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 225.
Felvétel ideje: 1925. május 25.
Méret: 12,5x17,2 cm

Ve. 130. (karton mérete: 33x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Veszprém az Apácavölgy északi pereméről, a Nagymező déli széléről, az apáca-rom fölött.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 226.
Felvétel ideje: 1925. május 30.
Méret: 12,4x17 cm

2/2. Felirat: „Veszprém, az apáca-templom romjai az Apáca völgyben.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 227.
Felvétel ideje: 1925. május. 25.
Méret: 12,5x17,4 cm

Ve. 131. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Veszprém. Dr. Cholnoky Ferenc orvos régi uri házának tornáca.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 228.
Felvétel ideje: 1926. aug. 14.
Méret: 16,5x10,7 cm

2/2. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Toborzó-utcai Szentirmay-kertből a Vár felé.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 229.

Felvétel ideje: 1926. aug. 14.
Méret: 12,2x17,3 cm

Ve. 132. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Veszprém, Toborzó-utca. Kilátás a Vár felé.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 230.
Felvétel ideje: 1926. aug. 14.
Méret: 12,4x17,3 cm

2/2. Felirat: „Veszprém, Vármegyeháza a Korona-vendéglő ablakából.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 231.
Felvétel ideje: 1926. aug.
Méret: 12,2x17,5 cm

Ve. 133. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)
1/2. Felirat: „Felső-Csingervölgy dél felől nézve. Kanyón jellege feltűnő.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 232.
Felvétel ideje: 1926. aug. 16.
Méret: 12,2x17,4 cm

2/2. Felirat: „Platóvidék Ajka környékén. Kilátás a Gizella-major felől északkelet felé.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 233.
Felvétel ideje: 1926. aug. 16.
Méret: 12,2x17,3 cm

Ve. 134. (karton mérete: 33x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Kilátás az Ajkától délre levő lösz-platóról a Torna völgye felé.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 234.
Felvétel ideje: 1926. aug. 17.
Méret: 12,2x17,3 cm

2/2. Felirat: „Ajka délről, a lösz-szakadékok felől.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 235.
Felvétel ideje: 1926. aug. 17.
Méret: 12,3x17,4 cm

Ve. 135. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)
Felirat: „Kilátás az Ajkától délre levő lösz-platókról a Torna völgye felé.”
Negatív jelzet: Neg. Ve. 236.
Felvétel ideje: 1926. VIII. 17.
Méret: 12,4x17,4 cm

Ve. 137. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Veszprém, dolomit sziklák az Apáca-völgy déli oldalán.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 5.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 8,2x11,2 cm

2/4. Felirat: „Veszprém, dolomit sziklák és kőkavas kút a vízvezetéki szivattyú-telepnél.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 6.
Felvétel ideje: 1925. V. 25.
Méret: 8,3x11,3 cm

3/4. Felirat: „Veszprém. Rom-templom az Apáca-völgyben.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 7.

Felvétel ideje: 1925. V. 25.

Méret: 8,3x11 cm

4/4. Felirat: „Veszprém. Szt.-István, azelőtt Temetőhegy-utca.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 8.

Felvétel ideje: 1925. V. 25.

Méret: 8,3x11,1 cm

Ve. 138. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)

1–2/4. Felirat: „Veszprém. Dolomit-sziklák az Apáca-völgy déli oldalán, a Betekints fölül nézve.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 9. és 10.

Felvétel ideje: 1925. V. 23.

Méret: 8,3x11 és 8,3x11,3 cm (panorámafelvétel)

3/4. Felirat: „Veszprém. Lehajló dolomit-rétegek a Kiskuti-vendéglónél.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 11.

Felvétel ideje: 1925. V.23.

Méret: 8,2x11,3 cm

4/4. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Kiskuti fölött levő halmokról a város felé.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 12.

Felvétel ideje: 1925. V. 23.

Méret: 8,1x11,3 cm

Ve. 139. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Veszprém. Tekerés-völgy. Dolomit-börc.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 13.

Felvétel ideje: 1925. V. 23.

Méret: 8x11 cm

2/4. Felirat: „Veszprém. Tekerés-völgy. Dolomit-börc.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 14.

Felvétel ideje: 1925. V. 23.

Méret: 7,8x11,3 cm

3/4. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Sashegyről a város felé.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 15.

Felvétel ideje: 1925. V. 23.

Méret: 7,8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Sashegyről a város felé.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 16.

Felvétel ideje: 1925. V. 23.

Méret: 7,5x11,4 cm

3/4. és 4/4. közös Felirata: „A Séd-kanyón asszimetriája feltűnő.”

Ve. 140. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)

1–2/4. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Jeruzsálemhegy NE sarkáról a Temetőhegy és Vár felé. Pan. I. db. és Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 17. és Film. Ve. 18.

Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 8x11,3 és 8x11,3 cm

3/4. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Kopácsy-térről az Irgalmas Nővérek zárdája felé.”
Negatív jelzet: Film. Ve. 19.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 8x11,4 cm

4/4. Felirat: „Veszprém. A Szt.-Benedekhegy nyugati oldala a Káptalan-utca 1. sz. ház előtt.”
Negatív jelzet: Film. Ve. 20.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 8,2x11,4 cm

Ve. 141. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)
1/4. Felirat: „Veszprém. Házak a Szent-Benedek-hegy keleti lábánál.”
Negatív jelzet: Film. Ve. 21.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 11,3x8 cm
(oldalra írva: „Cholnoky: Balaton földrajza II. k. 60. ábra.”)

2/4. Felirat: „Veszprém. Aranyos-völgy. A jutasi malom duzzasztó zsilipje.”
Negatív jelzet: Film. Ve. 22.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 8,1x11,1 cm

3–4/4. Felirat: „Veszprém. A permi vöröshomokkőből épített temető-kápolna keletről/délről.”
Negatív jelzet: Film. Ve. 23. és Film. Ve. 24.
Felvétel ideje: 1925. V. 23.
Méret: 11,3x8 és 11,3x8,2 cm

Ve. 142. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Veszprém. Cholnoky Ferenc emléke a temetőben. A város emeltette. Ch. Jenő tanár nagyatyja.”
Negatív jelzet: Film. Ve. 25.
Felvétel ideje: 1925 körül
Méret: 11,3x8,1 cm

3/4. Felirat: „Veszprém a Füredi dombról (dolomit).”
Negatív jelzet: Film. Ve. 26.
Felvétel ideje: 1925 körül
Méret: 8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Veszprém. A püspöki kormányzó palotája.”
Negatív jelzet: Ve. 28.
Felvétel ideje: 1925 körül
Méret: 8,1x11,5 cm

Ve. 143. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)
1/4. Felirat: „A csingervölgyi szénbányatelep.”
Negatív jelzet: Film. Ve. 29.
Felvétel ideje: 1925 körül
Méret: 8,2x11,3 cm

2/4. Felirat: „A csingervölgyi szénbányatelep.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 30.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 8,2x11,3 cm

3/4. Felirat: „A csingervölgyi szénbányatelep a kavicsterraszokról.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 31.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 8,2x11,4 cm

4/4. Felirat: „A Torna völgye Ajka fölött (Balása). Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 32.

Felvétel ideje: 1925 körül

Méret: 8,1x11,3 cm

Ve. 144. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)

1/4. Felirat: „A Torna völgye Ajka fölött (Balása). Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 33.

Felvétel ideje: 1925–30 körül

Méret: 8,1x11,3 cm

2/4. Felirat: „Lősz-szakadékok Ajkától délre.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 34.

Felvétel ideje: 1925–30 körül

Méret: 7,9x11,4 cm

3/4. Felirat: „Lősz-szakadékok Ajkától délre.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 36.

Felvétel ideje: 1925–30 körül

Méret: 8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Növényzettel megkötött lősz-szakadékok Ajkától délre.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 35.

Felvétel ideje: 1925–30 körül

Méret: 8,1x11,4 cm

Ve. 186. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/3. Felirat: „Siófok, balatonparti sétatér a fürdőtelepen.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 134. (LI/340.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 11. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,7x11,3 cm

2/3. Felirat: „Siófok, K. N. D. rendszerű partfal Siófok előtt.” Negatív papírján: „... (Kaáli Nagy Dezső) ...”

Negatív jelzet: Film: Ve. 135. (LI/341.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 11. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,8x11,4 cm

Ve. 192. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/2. Felirat: „Veszprém, Vár a Toborzó utcai Szentirmay-kertből.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 229.

Felvétel ideje: 1920-as évek

Méret: 12,2x17,1 cm

(oldalra írva: „Balaton földrajza II. k. 57. ábra”)

Ve. 219. (karton mérete: 24,1x32,8 cm)

Felirat: „Siófoki tópart télen.”

Negatív jelzet: Neg. Ve. 152.

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 12,1x16,7 cm

Ve. 226. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1–2/2. Felirat: „Veszprém. Templomrom a Kálvária-hegyen. 1931. aug.”

Negatív jelzet: Neg.: Ve. 237. és 238.

Felvétel ideje: 1931. augusztus

Méret: 12x32,4 cm

Panorámafelvétel

Kartonra írva: „Cholnoky: Balaton földrajza. II. sz. 18. ábra”

Ve. 227. (karton mérete: 24x32,8 cm)

1/3. Felirat: „Sió-csatorna. A jutí, mérlegtartós, vasbeton hid, javítás alatt.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 37.

Felvétel ideje: 1932. VIII. 15.

Méret: 8,1x11,4 cm

2/3. Felirat: „Sió-csatorna. Mérlegtartós, vasbeton hid, Város-Hídvég”

Negatív jelzet: Film: Ve. 39.

Felvétel ideje: 1932. VIII. 15.

Méret: 8,2x11,7 cm

3/3. Felirat: Sió-csatorna. ”-Sió a Kaboka torkolata fölött.

Negatív jelzet: Film: Ve. 38.

Felvétel ideje: 1932. VIII. 15.

Méret: 8,2x11 cm

Ve. 235. (karton mérete: 24x33 cm)

1/4. Felirat: „Kenese. Székesfővárosi Üdülőtelep, a 142. sz. szoba erkélyéről.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 40.

Felvétel ideje: 1932–1933 körül

Méret: 8,1x11 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 25. kép. Képalírás: „[...] Elől az étterem és a tánchely, hátul a régibb lakóépület. Ez az egyetlen, igazán modern üdülőhely a Balaton mellett.”

2/4. Felirat: „Akarattya. Suvadás a vasút kanyarulata alatt. Dús növényzet. (1933. VIII. 18.)”

Negatív jelzet: Film: Ve. 41. (LI/228.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18.

Méret: 8,1x11,1 cm

3/4. Felirat: „Akarattya. Alámosott suvadás a vasúti kőhányás végén. 1933. VIII. 18.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 42. (LI/229.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18.

Méret: 8x11 cm

Panoráma I.

4/4. Felirat: „Akarattya. Alámosott suvadás a vasúti kőhányás végén. 1933. VIII. 18.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 43. (LI/230.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18.

Méret: 8,2x10,9 cm

Panoráma II.

Ve. 236. (karton mérete: 24,2x32,9 cm)

1/3. Felirat: „Akarattya. Pannóniai agyag és konkréciók kavicsából készült turzás a suvadás előtt.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 45. (LI/231.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18.

Méret: 8,1x11,1 cm

2/3. Felirat: „Akarattya strandfürdője. (felhőárnyék).”

Negatív jelzet: Film. Ve. 46. (LI/232.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18.

Méret: 8,3x11,2 cm

3/3. Felirat: „Akarattya strandfürdője. (napsütés).”

Negatív jelzet: Film. Ve. 47. (LI/233.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18.

Méret: 8x10,8 cm

Ve. 237. (karton mérete: 24x33 cm)

1/4. Felirat: „Akarattya. Nádas-félszigetek a strandfürdőtől délkeletre. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 48. (LI/234.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18. (dátum a negatív papírján)

Méret: 8x10,9 cm

Retusált

2/4. Felirat: „Akarattya. Nádas-félszigetek a strandfürdőtől délkeletre. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 49. (LI/235.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18. (dátum a negatív papírján)

Méret: 7,9x10,9 cm

3/4. Felirat: „Akarattya. Kilátás a strandfürdőtől délkeletre levő platóperemről Aliga felé.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 50. (LI/236.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 18.

Méret: 7,9x10,9 cm

4/4. Felirat: „Kenese. Laguna a falu és az üdülőtelep közt.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 51. (LI/237.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 21.

Méret: 8x11 cm

Ve. 238. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Kenese. Kilátás az akarattyai új villatelep felől az Üdülőtelep fölött.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 52. (LI/238.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 21.

Méret: 8,2x11,1 cm

2/4. Felirat: „Kenese az akarattyai új villatelepről nézve.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 53. (LI/239.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 21.

Méret: 7,8x10,8 cm

3/4. Felirat: „Vörösberény. Régi templom.”

Negatív jelzet: Film. Ve. 54. (LI/240.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24.

Méret: 8,2x11,3 cm

4/4. Felirat: „Vörösberény. Iáni András háza, Malomvölgy-utca 95. sz.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 55. (LI/241.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24.

Méret: 7,8x10,8 cm

Ve. 239. (karton mérete: 24x33 cm)

1/4. Felirat: „Vörösberény. Regenyei György háza, Malomvölgy-utca 96.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 56. (LI/242.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24.

Méret: 8,3x11,4 cm

2/4. Felirat: „Vörösberény. Malomvölgy. Konyhakertek.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 57. (LI/243.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24.

Méret: 7,9x10,9 cm

3/4. Felirat: „Vörösberény. Hamis terrasza a Malomvölgyben.” Negatív papírján: „... (A Szentkirályszabadja felől lejövő völgy nyílásában, valószínűleg az erdő kivágása következtében keletkezett, óriási törmelékpába vágódott bele a patak.)”

Negatív jelzet: Film: Ve. 58. (LI/244.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,3x11,3 cm

4/4. Felirat: „Szentkirályszabadja. Rom-pince a Malomvölgy fölött.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 59. (LI/245.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 7,9x10,9 cm

Ve. 240. (karton mérete: 24x33 cm)

1/4. Felirat: „Szentkirályszabadja a malomvölgy fejtől nevezve.” Negatív papírján: „... (aszimmetrikus völgy!)”

Negatív jelzet: Film: Ve. 60. (LI/246.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,1x11,3 cm

2/4. Felirat: „Almádi egyik legfelső pincéje.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 61. (LI/287.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24.

Méret: 8,1x10,5 cm

3/4. Felirat: „Almádi. Lősz-pince a Pinkóci-csárda fölött.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 62. (LI/288.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 7,9x11 cm

4/4. Felirat: „Almádi. Rom-pince a Pinkóci-csárda fölött.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 63. (LI/289.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24.

Méret: 7,8x11 cm

Ve. 241. (karton mérete: 24x33 cm)

1–3/5. Felirat: „Almádi panorámája az Öreghegy vasútállomásától (d. u. 5 ó.)”

Negatív jelzet: Film: Ve. 64. (LI/290.), Film: Ve. 65. (LI/291.) és Film: Ve. 66. (LI/292.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 24.
Méret: 7,8x30,8 cm (panorámafelvétel)

4-5/5. Felirat: „Almádi. Régi pincéből alakult lakóház az ”vári-telepen.” Negatív papírján: „... (Fischer János nyug. Postafelügyelő tulajdona). A melléképület tetejét elvitte a szél.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 68. (LI/294.) és Film: Ve. 69.

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 7,8x18,3 cm

Panorámafelvétel

Ve. 242. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Almádi délnyugati villái. 1933. VIII. 27.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 67. (LI/293.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 8x10,9 cm

2/4. Felirat: „Almádi. Félszeres istállós pince a déli szőlőkben.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 70. (LI/296.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 7,8x10,9 cm

3/4. Felirat: „Almádi. Régi pince a csárda fölött.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 71. (LI/297.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 8,2x11,4 cm

4/4. Felirat: „Almádi. Rom-pince a szőlőhegyek déli szélén.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 72. (LI/298.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 7,9x10,8 cm

Ve. 243. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Almádi. Régi, elhanyagolt pince, félszerrel, és ajtó-cresszel, Almádi és Felsőörs határán.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 73. (LI/299.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 8,1x11,1 cm

2/4. Felirat: „Almádi. [sic] Kopácsy-kastély Almádi és Felsőörs határán.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 74. (LI/300.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 8,2x11 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 22. kép.

3/4. Felirat: „Almádi a felsőörsi út vízválasztójának tájáról. Lősz-mélyút.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 75. (LI/301.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 27.

Méret: 8,2x11 cm

4/4. Felirat: „Almádi. A csárda romjai. 1933. VIII. 28.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 76. (LI/302.)

Felvétel ideje: 1933. VIII. 28.

Méret: 8x10,9 cm

Ve. 249. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „Veszprémi fennsík. Rossz cserfaerdő a dolomiton a Nosztori fölött. 1936. VIII.11.”

Negatív papírján: „... A dolomiton nincs termőföld.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 77. (LI/303.)

Felvétel ideje: 1936.VIII.11.

Méret: 13x17,6 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza. Budapest. Franklin. 1937. 68. p. 21. ábra.

2/2. Felirat: „A hajdani Geleméri-csárda, most pusztá a litéri ut elágazásánál. 1936. VIII.11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 78. (LI/304.)

Felvétel ideje: 1936. VIII.11.

Méret: 12,4x17,4 cm

(oldalra írva: „Ch: A Balaton földrajza II. k. 77. á.”)

Ve. 250. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Hajmáskér délnyugatról. 1936. VIII. 11.” [A délnyugatról szó áthúzva; mellé ceruzával odaírva: „háttérben a Bakony tönkje”.]

Negatív jelzet: Film: Ve. 79. (LI/305.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 17,5x23,5 cm

Ve. 251. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

Felirat: „Szélbarázda a dolomitban Hajmáskér és Kádárta közt. Lenn a Séd völgye. 1936. VIII. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 80. (LI/306.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 17,6x23,8 cm

(kartonra ceruzával írva: „Cholnoky: Balaton földrajza 42. ábra”)

Ve. 252. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Dolomit-jardang⁺ két szélbarázda közt, Hajmáskér és Kádárta közt. 1936. VIII. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 81. (LI/307.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 17,4x23,5 cm

(kartonra ceruzával írva: „Cholnoky: Balaton földrajza 43. ábra”)

Ve. 253. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Dolomit-jardang Hajmáskér és Kádárta közt. 1936. VIII. 11.” Negatív papírján: „...Hátul Hajmáskér.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 82. (LI/308.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 12,2x17,4 cm

(oldalra ceruzával: „Cholnoky: Balaton földrajza 48. ábra”)

2/2. Felirat: „Szélmarta dolomit-sziklák Hajmáskér és Kádárta közt. Pan. II. db. 1936. VIII. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 84. (LI/310.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 12,5x17,2 cm

(oldalra ceruzával: „Cholnoky: Balaton földrajza 47. ábra”)

⁺ A jardang szélbarázdák között megmaradt kisebb hegyhát.

Ve. 255. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Dolomit-jardang a Séd völgyében Hajmáskér és Kádárta közt, 193. [sic!] VIII. 11.”
Negatív papírján: „... Hátul jobbra a Bakony. A jardang egészen izoláltan áll, észak-déli irányú fal.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 85. (LI/311.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 12,5x17,2 cm

(kartonra ceruzával: „Cholnoky: Balaton földrajza 45. ábra”)

2/2. Felirat: „Dolomit-jardangok Hajmáskér és Kádárta közt, a Séd alluviuma felől nézve. 1936. VIII. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 86. (LI/312.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 12,4x17,2 cm

(kartonra ceruzával: „Cholnoky: Balaton földrajza 46. ábra”)

Ve. 256. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Dolomit-jardang és gombakő a Séd partjáról nézve, Hajmáskér és Kádárta közt. 1936. aug. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 87. (LI/313.)

Felvétel ideje: 1936. aug. 11.

Méret: 12,4x17,1 cm

(oldalra felírva: „Cholnoky: Balaton földrajza 44. abr”)

2/2. Felirat: „Dolomit-jardang Hajmáskér és Kádárta közt, a sédparti füzesekből nézve. 1936. VIII. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 88. (LI/314.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 12,5x17,1 cm

Ve. 257. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Szélmarta dolomit-sziklák Hajmáskér és Kádárta közt, a sédparti füzesekből nézve. 1936. VIII. 11.” [A „Szélmarta” és az „és Kádárta közt, a sédparti füzesekből nézve.” részek ceruzával kihúzva.]

Negatív jelzet: Film: Ve. 89. (LI/315.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 12,4x17,1 cm

Ve. 258. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Szélmarta dolomit-börcök Hajmáskértől délnyugatra a kádártai perem keleti vége fölött. 1936. VIII. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 90. (LI/316.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 17,3x23,4 cm

Ve. 259. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

Felirat: „Szentkirályszabadja restaurált, régi temploma. 1936. VIII. 11.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 91. (LI/317.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 11.

Méret: 17,2x23,5 cm

Ve. 260. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Veszprém. Lépcsős utca a Szt.-Anna-térről a Takarékpénztár felé, alulról nézve. 1936. VIII. 14. (Cholnoky Jenő ezen járt nyolc éven át. 1881–88, a Virág-utcából a gimnáziumba.)”

Negatív jelzet: Film: Ve. 92. (LI/318.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 14.

Méret: 17x23,4 cm

(Kartonon: „Cholnoky: Balaton földrajza II. k. 38. ábra”)

Ve. 261. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Veszprém. Lépcsős utca a Takarékpénztár felől a Szt.-Anna-térre. Hátralé, lenn az Irgalmas Nővérek, fenn az Angol-kisasszonyok zárdája. 1936. VIII. 14.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 93. (LI/319.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 14.

Méret: 17,5x23,4 cm

(Kartonon: „Cholnoky: Balaton földrajza II. k. 39. ábra”)

Ve. 262. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Barnag a Vázsonyi-fennsíkon, keletről. Hátralé N.-vázsony 1936. VIII. 30.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 94. (LI/320.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.

Méret: 13x17,4 cm

2/2. Felirat: „Nagyvázsony és a Kabhegy. Pan. II. db. 1936. VIII. 30.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 96. (LI/322.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.

Méret: 12,4x16,9 cm

Ve. 263. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Nagyvázsony és a Kab-hegy. Pan. I. db. 1936. VIII. 30.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 95. (LI/321.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.

Méret: 17,2x23,4 cm

Ve. 264. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Nagyvázsony, Kinizsi-torony délről. 1936. VIII. 30.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 97. (LI/323.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.

Méret: 12,4x17,2 cm

2/2. Felirat: „Nagyvázsony, bástya a Kinizsi-torony mellett. 1936. VIII. 30.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 98. (LI/324.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.

Méret: 12,4x16,7 cm

Ve. 265. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

Felirat: „Nagyvázsony. Kinizsi-torony nyugatról. 1936. VIII. 30.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 99. (LI/325.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.

Méret: 17,4x23,4 cm

Ve. 266. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Nagyvázsony. Baráti-romok. Pálos templom és kolostor romjai. 1936. VIII. 30.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 100. (LI/326., LII/527.)

Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.
Méret: 12,3x17,3 cm

2/2. Felirat: „Nagyvázsony. Baráti-romok.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 101.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.
Méret: 12,3x17,1 cm

Ve. 267. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Nagyvázsony. Baráti-romok. Pálos kolostor és Szt.-Mihály-templom. 1936. VIII. 30.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 102. (LII/528.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.
Méret: 12,9x17,4 cm

2/2. Felirat: „Nagyvázsony. Baráti-romok. Alapította Kinizsi Pál 1482-ben.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 103.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 30.
Méret: 13x17,8 cm

Ve. 271. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Nagyvázsony. Baráti romok. 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 104. (LII/529.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 8,4x11,5 cm

2/4. Felirat: „Nagyvázsony. Kilátás a Kinizsi-toronyról az Egervíz aszimmetrikus völgyére. 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 106. (LII/531.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 8,1x11,3 cm

3/4. Felirat: „Nagyvázsony. A gót izlésű templom délről. 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 107. (LII/532.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 8,2x11,1 cm

4/4. Felirat: „Dolomit-pusztaság Tótvázsony és Nagyvázsony közt. 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 111.
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 8,2x11,1 cm

Ve. 272. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)
1/4. Felirat: „Nagyvázsony, a Kinizsi-torony ajtaja. 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 105. (LII/530.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 11,8x8,8 cm

2/4. Felirat: „Nagyvázsony, a gót izlésű templom délkeletről. 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 108. (LII/533.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 11,4x8,7 cm

3/4. Felirat: „Nagyvázsony, a gót izlésű templom hálóboltozata, 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 109. (LII/534.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 11,2x8,7 cm

4/4. Felirat: „Nagyvázsony, a gót izlésű templom sekrestye-ajtaja, 1937. VII. 20.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 110. (LII/535.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 20.
Méret: 11,6x8,7 cm

Ve. 273. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Herend. Egymás elé kiugró házak. 1937. IX. 6.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 112.
Felvétel ideje: 1937. IX. 6.
Méret: 8,6x11,5 cm

2/4. Felirat: „Herend. Egymás elé kiugró házak. 1937. IX. 6.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 113.
Felvétel ideje: 1937. IX. 6.
Méret: 8,8x11,5 cm

3/4. Felirat: „Essegvár, Bánd falu mellett nyugatról.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 114. (LII/526.)
Felvétel ideje: 1937.
Méret: 8,6x11,5 cm

4/4. Felirat: „Essegvár, Bánd falu mellett nyugatról.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 115.
Felvétel ideje: 1937.
Méret: 8,7x11,5 cm

Ve. 274. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)
1/4. Felirat: „A Séd völgye Csatár alatt. 1937. IX. 6.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 116.
Felvétel ideje: 1937. IX. 6.
Méret: 8,6x11,5 cm

2/4. Felirat: „Veszprém a pápai útról.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 117.
Felvétel ideje: 1937. IX. 6.
Méret: 8,6x11,5 cm

3/4. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Vár északi végéről az épülő völgyáthidalás felé. 1937. július 31.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 118.
Felvétel ideje: 1937. július 31.
Méret: 8,7x11,7 cm

4/4. Felirat: „Veszprém. Margit-templom és az újonnan kiásott romok. 1937. VII. 31.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 119. (LII/524.)
Felvétel ideje: 1937. VII. 31.
Méret: 8,8x11,5 cm

Ve. 275. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

1/3. Felirat: „Veszprém. Régi malom a Szent-Benedek-hegy nyugati lábánál. 1937. VII. 31.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 120. (LI/269.)

Felvétel ideje: 1937. VII. 31.

Méret: 8,9x11,6 cm

2/3. Felirat: „Veszprém. Az épülő völgyáthidalás a Szt.-László kápolnánál. 1937. VII. 31.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 121. (LI/327.)

Felvétel ideje: 1937. VII. 31.

Méret: 8,7x11,7 cm

3/3. Felirat: „Veszprém. Laczkó Dezső szobra a muzeum előtt.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 122. (LI/328.)

Felvétel ideje: 1937. VII.31.

Méret: 11,5x8,6 cm

Ve. 280. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1–2./4. Felirat: „Kenesei üdülő. Szélhajtotta jégtorlódások, 1938 januárius 28–29.-e közt éjjel.”

Negatív papírján: „... A jég 15 cm vastag.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 123. (LI/329.) és Film: Ve. 124. (LI/330.)

Felvétel ideje: 1938. január 29.

Méret: 8,2x11 és 7,8x11,1 cm

(1-hez ceruzával: „Ch: A Balaton földrajza 297. ábra”; 2-hez: „Ch: A Balaton földrajza 298. ábra”)

3–4/4. Felirat: „Kenesei üdülő. Szélhajtotta jégtorlódások.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 125. (LI/331.) és Film: Ve. 126. (LI/332.)

Felvétel ideje: 1938. január 29.

Méret: 8,2x11,3 és 8,2x11,3 cm

Ve. 281. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1–2./4. Felirat: „Kenesei üdülő. Szélhajtotta jégtorlódások, 1938. I. 28–29.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 127. (LI/333.) és Film: Ve. 128. (LI/334.)

Felvétel ideje: 1938. I. 28–29.

Méret: 8x11 és 7,9x11,1 cm

3–4/4. Felirat: „Kenesei üdülő. Szélhajtotta jégtorlódások, 1938. I. 28–29.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 129. (LI/335.) és Film: Ve. 130. (LI/336.)

Felvétel ideje: 1938. I. 28–29.

Méret: 8x11,1 és 8x11,2 cm

Ve. 282. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

1–2/2. Felirat: „Kenesei üdülő. Szélhajtotta jégtorlódások, 1938. I. 28–29.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 131. (LI/337.) és 132. (LI/338.)

Felvétel ideje: 1938. I. 28–29.

Méret: 8x11 és 7,7x11 cm

Ve. 287. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Vár északi feljárójáról.” Negatív papírján: „... a Benedek-hegy sziklafalaira.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 137. (LI/343.)

Felvétel ideje: 1940. VII. 22. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 12,6x16,6 cm

2/2. Felirat: „Veszprém, dolomitsziklák, szélbarázda.” Negatív papírján: „... Benne függőleges sziklafal a vízvezetéki szivattyútelep közelében.”

Negatív jelzet: Ve. 136. (LI/342.)

Felvétel ideje: 1940. VII. 22. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 16,7x12,6 cm

Oldalra írva: „Ch: Balaton földrajza 38. ábra”

Ve. 288. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Szt.-Benedek-hegyről, Pan. I. db.” Negatív papírján: „... a Temetőhegy felé.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 138. (LI/344.)

Felvétel ideje: 1940. VII.22. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 12,9x17,4 cm

2/2. Felirat: „Veszprém. Kilátás a Szt.-Benedek-hegyről, Pan. II. db.” Negatív papírján: „... a Temetőhegy felé.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 139. (LI/345.)

Felvétel ideje: 1940. VII. 22. (a negatív tasakján olvasható dátum)

Méret: 13x17,4 cm

Za. 121. (karton mérete: 32,6x24,3 cm)

2/2. Felirat: „A kövesdi Sóstó panorámája, II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 167.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,1x16,9 cm

Za. 122. (karton mérete: 32,6x24,2 cm)

1/2. Felirat: „A kövesdi Sóstó panorámája, I. db.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 166. és 168.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,2x16,9 cm

2/2. Felirat: „A kövesdi Sóstó panorámája II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 169.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,2x16,9 cm

Za. 203. (karton mérete: 32,6x23,9 cm)

2/2. Felirat: „Révfülp. Egyszerű pincék.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 307. (LI/796.)

Felvétel ideje: 1920 körül

Méret: 11,9x16,9 cm

Za. 204. (karton mérete: 32,7x24 cm)

1/2. Felirat: „Révfülp. Terraszos szőlő-művelés és jellemző dűlőút.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 308.

Felvétel ideje: 1920 körül

Méret: 12,4x16,7 cm

Oldalra írva: „Cholnoky: Emberföldrajz I. 24. ábra”

2/2. Felirat: „Révfülp. Kilátás a Fülöpi-hegy délnyugati oldaláról délnyugat felé.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 315.

Felvétel ideje: 1920 körül

Méret: 12,2x16,8 cm

Za. 205. (karton mérete: 32,9x24cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Vizmosássá alakult mélyút. Lősz.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 309. (LI/797.)

Felvétel ideje: 1920 körül

Méret: 12,2x16,9 cm

Za. 206. (karton mérete: 32,8x24,1cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Abradált permi kongolmerátum sziklák a „Sziget” nyugati oldalán.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 310.

Felvétel ideje: 1920 körül

Méret: 12,5x17 cm

2/2. Felirat: „Révfülöp. Abradált permi homokkő rétegek, Csupkő-félsziget keleti oldalán.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 311. (LI/798.)

Felvétel ideje: 1920 körül

Méret: 12,2x17 cm

Za. 208. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Templomrom délnyugatról.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 314. (LI/800.)

Felvétel ideje: 1920 körül

Méret: 12,2x17 cm

Za. 209. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Kilátás a Fülöpi-hegy délnyugati oldaláról nyugat felé. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 317. (LI/1041.)

Felvétel ideje: 1922 július

Méret: 12,2x17 cm

2/2. Felirat: „Szepezd. Hegyi-tó az Öreghegytől északnyugatra.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 318. (LI/801.)

Felvétel ideje: 1922

Méret: 12,5x17 cm

(törött üvegnegatívról)

Za. 211. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „A Kállai-medence panorámája az Ördög-szikláról. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 320. (LI/1042.)

Felvétel ideje: 1922 július

Méret: 12,1x16,2 cm

2/2. Felirat: „A Kállai-medence panorámája az Ördög-szikláról. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 319.

Felvétel ideje: 1922

Méret: 12,1x16,5 cm

Za. 212. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „A Kállai-medence panorámája az Ördög-szikláról. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 321. (LI/1043.)

Felvétel ideje: 1922. július

Méret: 11,7x17,2 cm

2/2. Felirat: „A Kállai-medence Szent-Békálla felől.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 322. (LI/1044.)

Felvétel ideje: 1922 július

Méret: 12,2x16,7 cm

Za. 213. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)

Felirat: „Kővágóörs. Kőmező. Kilátás a falu keleti széléről keletre.” Negatívon: „...Balra Lóczy Lajos.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 323. (LI/1045.)

Felvétel ideje: 1905–1910 körül

Méret: 11,9x16,4 cm

Celloidin

Za. 214. (karton mérete: 25x32,8 cm)

Felirat: „Kővágóörs. Kőmező. Keleti rész. Kilátás keletre.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 324. (LI/1046.)

Felvétel ideje: 1905–10 körül

Méret: 11,8x16,7 cm

Celloidin

Za. 215. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Kővágóörs. Kőmező. Nyugati rész. Kilátás nyugat felé.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 325. (LI/1047.)

Felvétel ideje: 1905–10 körül

Méret: 12,6x16,9 cm

Celloidin

Za. 216. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Kővágóörs. Kőmező. Nyugati rész. Kilátás nyugat felé.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 326. (LI/1048.)

Felvétel ideje: 1905–10 körül

Méret: 12,4x16,5 cm

celloidin

2/2. Felirat: „Kővágóörs. A Kőmező keleti vége.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 327. (LI/1049.)

Felvétel ideje: 1905–10 körül

Méret: 12,3x16,8 cm

celloidin

Za. 217. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Kővágóörs. Kötenger a Kishegyestő oldaláról.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 328. (LI/1050.)

Felvétel ideje: 1922

Méret: 32,7x23,8 cm

2/2. Felirat: „Kővágóörs. Kötenger a Kishegyestő lábánál.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 329. (LI/1051.)

Felvétel ideje: 1922

[†] Láthatóan ez annak a sorozatnak a része, mely 1922-ben készült Kővágóörs mellett. Lóczy Lajos azonban – aki Cholnoky szerint a képen látható – 1920-ban meghalt. Tehát vagy nem Lóczy van a képen, és akkor a felvétel is készülhetett 1922-ben, vagy ez egy korábbi felvétel. Cholnoky nem írt évszámot ehhez a felvételhez.

Méret: 12x16,8 cm
Retusált

Za. 218. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
Felirat: „Kővágóörs. Kötenger részlete.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 330. (LI/1052.)
Felvétel ideje: 1922
Méret: 11,6x17 cm

Za. 219. (karton mérete: 32,7x24 cm)
1/2. Felirat: „Kővágóörs. Kötenger és a Kállai-medence déli része.” Negatívon: „Kilátás a Kis-Hegyestő lábától nyugat felé.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 333. (LI/1291.)
Felvétel ideje: 1922 július
Méret: 12,2x16,7 cm

2/2. Felirat: „Kővágóörs. Kötenger. Részlet a Kishegyestő közelében.” Negatívon: „...Kilátás nyugat felé.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 332. (LI/1290.)
Felvétel ideje: 1922 július
Méret: 12,4x17 cm

Za. 220. (karton mérete: 32,7x24 cm)
1/2. Felirat: „Kővágóörs. A kötenger keleti része.” Negatívon: „... (A gép a 173-as ponton állt.)”
Negatív jelzet: Neg. Za. 331. (LI/1289.)
Felvétel ideje: 1922 július
Méret: 12,2x16,8 cm

2/2. Felirat: „Kővágóörs. A kötenger északkeleti része, hátul a Kis-Hegyestő.” Negatívon: „... (Középen Cholnoky.)”
Negatív jelzet: Neg. Za. 334. (LI/1292.)
Felvétel ideje: 1922 július
Méret: 12,3x17 cm
(Oldalra ceruzával felírva: Cholnoky: Balaton 129. ábra)

Za. 221. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Kővágóörs. A sóstókállói templomrom délnyugatról nézve.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 335. (LI/1293.)
Felvétel ideje: 1922 körül
Méret: 12x16,8 cm

2/2. Felirat: „Kővágóörs. A sóstókállai templomrom délről.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 336. (LI/1294.)
Felvétel ideje: 1922 körül
Méret: 11,5x16,8 cm

Za. 222. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Kővágóörs. A sóstókállai templomrom délről.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 337. (LI/1295.)
Felvétel ideje: 1922 körül
Méret: 11,9x16 cm

2/2. Felirat: „Kövágóörs. A sóstókállai templomrom keletéről.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 338. (LI/1296.)

Felvétel ideje: 1922 körül

Méret: 12x15,9 cm

Za. 223. (karton mérete: 32,6x23,8 cm)

1/2. Felirat: „A Burnoti-patak szurdoka Kisörs felől. Hátul a malom.” Negatívon: „... A gép a 131-es ponttól nyugatra állt.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 339. (LI/1297.)

Felvétel ideje: 1922 július

Méret: 12,1x17,1 cm

Za. 225. (karton mérete: 32,9x24 cm)

2/2. Felirat: „A salzföldi kolostor templomának romja. Főbejárat ny.-ról.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 348. (LI/1376.)

Felvétel ideje: 1922 július

Méret: 17,2x12,2 cm

Za. 228. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „A salzföldi kolostor templomának romja dél felől.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 347. (LI/1377.)

Felvétel ideje: 1922 július

Méret: 12,4x17,2 cm

2/2. Felirat: „A salzföldi kolostor romjai délnyugat felől.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 346. (LI/1378.)

Felvétel ideje: 1922 július

Méret: 12,1x16,9 cm

Za. 238. (karton mérete: 32,6x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Badacsony az Ábrahámi hegyen álló templom bejáratától.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 368. (LI/1075.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 12,1x17,3 cm

Za. 242. (karton mérete: 32,7x24 cm)

2/2. Felirat: „Badacsony. Bazaltsziklák a kereszt alatt.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 379.

Felvétel ideje: 1911

Méret: 12,4x17,3 cm

Za. 244. (karton mérete: 32,6x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Badacsony. Vaskapu szikláí.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 380.

Felvétel ideje: 1911

Méret: 12,9x16,6 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 31. kép. Képalírás: „Oszlopos és réteges elválású bazaltsziklák a Badacsony északi oldalán, az úgynevezett Vaskapu szikláí. Mögöttük a Gulács, távolabb jobbra a Tóti-hegy látszik.”

2/2. Felirat: „Badacsony. Feljáró a tetőre.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 377.

Felvétel ideje: 1911

Méret: 17x12,4 cm

Za. 245. (karton mérete: 24,6x32,5 cm)
Felirat: „Badacsony. Kereszt a hegytetőn.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 378.
Felvétel ideje: 1911
Méret: 12,8x16,9 cm
Celloidin

Za. 246. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Badacsony. Vaskapu szikláí.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 380.
Felvétel ideje: 1911
Méret: 12,5x16,7 cm
Retusált
Megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 31. kép

Za. 253. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)
1/2. Felirat: „A szigligeti hegycsoport balaton-parti részei.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 389.
Felvétel ideje: 1911 körül
Méret: 12,4x16,5 cm
Retusált

2/2. Felirat: „Szigliget. Szármáciai kövületeket tartalmazó bazalttufa-domb.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 390.
Felvétel ideje: 1911 körül
Méret: 12x16,5 cm

Za. 256. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/2. Felirat: „Révfülöp. Egyszerű pincék. Ugyanaz, mint a Za. 203. sz. kép.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 307.
Felvétel ideje: 1920 körül
Méret: 12,7x17 cm

Za. 262. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1–2/2. Felirat: „A Szent-György bazalt-oszlopai.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 405. (LI/830.) és 406. (LI/831.)
Felvétel ideje: 1920 körül
Méret: 16,7x12,4 és 16,6x12,4 cm

Za. 263. (karton mérete: 25x32,9 cm)
Felirat: „A Szent-György-hegy bazaltoszlopai felülről.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 407. (LI/1323.)
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 11,2x16,3 cm
Celloidin

Za. 289. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Sümei bazaltbánya. Sarvalyhegy. A bánya nyugati oldala.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 452.
Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 12x16,6 cm
(oldalra ceruzával odairva: Cholnoky: Balaton 135. ábra)

2/2. Felirat: „Sümegei bazaltbánya. Sarvalyhegy. Bazaltintruziók a felsodort pannóniai rétegekben.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 453. (LI/863.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,6x16,7 cm

Za. 290. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Sümegei bazaltbánya. Sarvalyhegy. Bazalt-oszlopok.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 454.

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,7x16,6 cm

Za. 291. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Tátika a Zsidi-medencéből nézve.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 456.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12x16,7 cm

Za. 292. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)

Felirat: „Tátika vár romja.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 459.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,7x15,9 cm

celloidin

Za. 293. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „Tátika-vár romjai.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 458.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,1x17,2 cm

2/2. Felirat: „Kilátás a Tátika-vár romjaira a Rezi-várból.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 460.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12,3x16,7 cm

Za. 294. (karton mérete: 24,9x32,9 cm)

Felirat: „Rezi-vár.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 461.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 11,8x16,7 cm

Za. 295. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)

1/2. Felirat: „Rezi vár nyugatról.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 462.

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 12x16,4 cm

Za. 337. (karton mérete: 32,6x24 cm)

1/2. Felirat: „Nyitott rianás becsukódva délután, Siófok és Alsóörs közt, 1901 februárius.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 525.

Felvétel ideje: 1901 február

Méret: 11,8x16,3 cm

2/2. Felirat: „Nyitott rianás, vékonyan befagyva, Alsóörs és Siófok közt, 1901 februárus.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 525. [!]
Felvétel ideje: 1901. február
Méret: 11,8x16,7 cm

Za. 338. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Nyitott rianás becsukódva délután, Siófok és Alsóörs közt, 1901 februárus.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 527.
Felvétel ideje: 1901. február
Méret: 11,8x16,5 cm

2/2. Felirat: „Kifejlődött turolás Alsóörs és Siófok közt. 1901. februárus.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 528.
Felvétel ideje: 1901. február⁺
Méret: 12x16,4 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Hegyek völgyek. 483. p. 346. ábra.

Za. 341. (karton mérete: 32,6x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Turolás Alsóörs és Siófok közt. Átkelés a graviméteres sátrakkal.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 532.
Felvétel ideje: 1901. február
Méret: 11,6x16,2 cm

2/2. Felirat: „Hóbarkánok, olvadozó dirib, graviméteres műszersátor, a Balaton jegén.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 533.
Felvétel ideje: 1901. február
Méret: 12,1x16,6 cm

Za. 342. (karton mérete: 32,6x23,8 cm)
1/3. Felirat: „Hóbarkánok az egyik graviméteres-állomás körül, a Balaton jegén.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 534.
Felvétel ideje: 1901. február
Méret: 11,8x16,1 cm

2/3. Felirat: „Hóbarkánok az egyik graviméteres állomás körül.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 535.
Felvétel ideje: 1901. február
Méret: 12x16,5 cm

3/3. Felirat: „Balatonfüred. Pincetipus a falu keleti vége közelében.”
Negatív jelzet: Film. Za. 117.
Felvétel ideje: 1928. VIII. 26.
Méret: 11x7,5 cm

Za. 344. (karton mérete: 32,6x24 cm)
1/2. Felirat: „Barkánformává átalakított hófodrok a Balaton jegén Siófok és Alsóörs közt.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 537.
Felvétel ideje: 1901. III.
Méret: 9,7x16 cm

⁺ Ez a felvétel két héttel később készült, mint Za. 337. és Za. 338/1.

2/2. Felirat: „Graviméteres állomás a Balaton jegén. (1901. II.)”

Negatív jelzet: Neg. Za. 539.

Felvétel ideje: 1901. II.

Méret: 10,8x15,7 cm

Za. 346. (karton mérete: 32,5x23,8 cm)

1/2. Felirat: „A graviméter sátor mellett kitágított lék. 1901. III.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 541. (LI/1262.)

Felvétel ideje: 1901. III.

Méret: 12,4x16,1 cm

2/2. Felirat: „Graviméteres lakósátor a Balaton jegén a leszereléskor.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 542. (LI/1261.)

Felvétel ideje: 1901. III.

Méret: 12,4x16,7 cm

Za. 347. (karton mérete: 24,9x32,9 cm)

Felirat: „A graviméter sátorának eltolása.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 543. (LI/1260.)

Felvétel ideje: 1901. január

Méret: 11,1x16,5 cm

Celloidin

Za. 351. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

2/2. Felirat: „Csobánc Gyulakeszi déli végéről.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 551. (LI/1243.)

Felvétel ideje: 1930. III. 6.

Méret: 12,2x16,8 cm

Za. 352. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Gubacs-malom Lesencetomaj alatt.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 552. (LI/1253.)

Felvétel ideje: 1930. III. 6.

Méret: 12,5x17,2 cm

2/2. Felirat: „Tátika északnyugatról, az országról tekintve.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 553.

Felvétel ideje: 1930. III. 6.

Méret: 12,5x17 cm

Za. 353. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Hévízi-tó. A kupolás (déli) fürdőház a nyugati partról nézve.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 554. (LI/1252.)

Felvétel ideje: 1930. III. 6.

Méret: 12,1x17 cm

2/2. Felirat: „Hévízi-tó. Kilátás az északi fürdőház erkélyéről délkelet felé.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 555. (LI/1251.)

Felvétel ideje: 1930. III. 6.

Méret: 12,2x17 cm

Za. 354. (karton mérete: 32,6x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Hévízi-tó. Kilátás a nyugati partról az északi fürdőházak felé.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 556. (LI/1057.)
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 12,2x17,4 cm

2/2. Felirat: „Hévízi-tó. Kilátás a kupolás fürdőházból észak felé.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 557. (LI/1056.)
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 12,2x17,1 cm

Za. 355. (karton mérete: 23,9x32,6 cm)
Felirat: „Hévízi-tó. Kilátás a kupolás fürdőházból a tó kifolyása felé.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 558. (LI/1055.)
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 12,4x17,3 cm

Za. 366. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)
3–4./4. Felirat: „Halastó duzzasztó gát Pölöske és Bucsuszentlászló közt. Pan. I. db., Pan. II. db.”
Negatív jelzet: Film Za. 52. (LI/590.) és Film Za. 53. (LI/591.)
Felvétel ideje: 1911. X. 19.
Méret: 7,6x11,1 és 8x11 cm

Za. 367. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)
1/4. Felirat: „Bucsei temető. Sziget a bucsuszentlászlói völgyben, Zalaegerszegtől délre.”
Negatív jelzet: Film Za. 54. (LI/592.)
Felvétel ideje: 1911. X. 19.
Méret: 7,7x10,9 cm

3/4. Felirat: „Az ecséri templom romja SW felől.”
Negatív jelzet: Film Za. 78.
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,9x11,1 cm

4/4. Felirat: „Lősz-medence a Fülöpi-hegy tetején Révfülöp fölött.”
Negatív jelzet: Film Za. 93. (LI/628.)
Felvétel ideje: 1922. VIII.
Méret: 8,2x11,1 cm

Za. 368. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Napnyugta a badacsonyi Hableánytól nézve.”
Negatív jelzet: Film Za. 95.
Felvétel ideje: 1911. X. 20.
Méret: 7,7x10,8 cm

2/4. Felirat: „Badacsony. A Vaskapu szikláit.”
Negatív jelzet: Film Za. 96.
Felvétel ideje: 1911.
Méret: 7,9x11 cm

3/4. Felirat: „Badacsonyi lépcső.” Negatív papírján: „... (1 mp. expozíció, min blende)”
Negatív jelzet: Film. Za. 97. (LI/632.)
Felvétel ideje: 1911. X. 20.
Méret: 10,8x7,9 cm

Za. 369. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)

1/4. Felirat: „Haláp a Cseket-hegy déli lábától. Elöl dolomit maradékgerinc.”

Negatív jelzet: Film Za. 151.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,9x11,1 cm

2/4. Felirat: „A dolomit eredeti felszínének maradványa az Agártető nyugati oldalán.”

Negatív jelzet: Film Za. 152.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,9x11,1 cm

3/4. Felirat: „Dolomit-púpok az Agártető SW sarkán.”

Negatív jelzet: Film. Za. 156.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,6x10,9 cm

4/4. Felirat: „Sümeg. A vár legfelső épülete belülről.”

Negatív jelzet: Film. Za. 165.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.

Méret: 8,1x11,2 cm

Za. 370. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)

1/4. Felirat: „Sümeg. Vár. A legmagasabb rész SW széle.”

Negatív jelzet: Film. Za. 166.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.

Méret: 7,7x11,4 cm

2/4. Felirat: „Sümeg. A vár felső udvarának részlete.”

Negatív jelzet: Film Za. 167.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.

Méret: 8x11,1 cm

3/4. Felirat: „Sümeg. Vár. Belső udvar. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Film. Za. 168.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.

Méret: 8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Sümeg. Vár. Belső udvar. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film Za. 169.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.

Méret: 8x11,3 cm

Za. 371. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

1/4. Felirat: „Sümeg. Város a várból tekintve.”

Negatív jelzet: Film Za. 170.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.

Méret: 8,1x11,3 cm

2/4. Felirat: „Tátika. A vár falai.”

Negatív jelzet: Film Za. 171.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.

Méret: 8,1x11,3 cm

3/4. Felirat: „Rezi vára a Zalaszántótól keletre levő legelőről.”
Negatív jelzet: Film Za. 172.
Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.
Méret: 7,6x11 cm

4/4. Felirat: „Rezi-vár alulról.”
Negatív jelzet: Film Za. 173.
Felvétel ideje: 1926. VIII. 21.
Méret: 7,6x11 cm

Za. 372. (karton mérete: 32,9x24 cm)
1/5. Felirat: „Az ecséri templom SW-ről.”
Negatív jelzet: Film Za. 78.
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,8x10,9 cm

2/5. Felirat: „Az ecséri templom délről.”
Negatív jelzet: Film Za. 79.
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 8,3x11,1 cm

3–4/5. Felirat: „Ecséri templom. Freskó a keleti falon.”
Negatív jelzet: Film Za. 126. és Film Za. 74.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 14. és 1922. VII.
Méret: 10,9x7,6 és 11,3x7,9 cm

5/5. Felirat: „Az ecséri templom déli pillérei.”
Negatív jelzet: Film Za. 76.
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,9x11,3 cm

Za. 373. (karton mérete: 24,1x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Kállai medence. Kornyi tó északról.”
Negatív jelzet: Film. Za. 90. (LI/625.)
Felvétel ideje: 1922. VIII.
Méret: 7,8x11 cm

2/4. Felirat: „Kállai medence. Kornyi-tó keletről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 89. (LI/624.)
Felvétel ideje: 1922. VIII.
Méret: 7,6x11 cm

3/4. Felirat: „Kállai medence. A Kornyi-tó keleti vége.”
Negatív jelzet: Film Za. 158.
Felvétel ideje: 1924. VIII. 13.
Méret: 8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Kállai-medence. A Kornyi-tó északról.”
Negatív jelzet: Film Za. 159.
Felvétel ideje: 1924. VIII. 13.
Méret: 8x11,1 cm

Za. 374. (karton mérete: 32,9x24 cm)

3–4/6. Felirat: „Kilátás a Fülöpi-hegy déli oldaláról a Balatonra.” Negatív papírján: „... A gép a felső-Herczeg villa előtt állott.”

Negatív jelzet: Film. Za. 92. (LI/627.)

Felvétel ideje: 1922. VII.

Méret: 6,7x20,2 cm

5/6. Felirat: „Kimállott permi homokkötuskók a Fülöpi-hegy SE oldalán.”

Negatív jelzet: Film. Za. 57.

Felvétel ideje: 1922. VII.

Méret: 8x10,8 cm

6/6. Felirat: „Lősz-medence a Fülöpi-hegy tetején.”

Negatív jelzet: Film. Za. 91. (LI/626.)

Felvétel ideje: 1922. VIII.

Méret: 8,3x10,8 cm

Za. 375. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)

1–2/4. Felirat: „Dolina-tavak a köveskáli Fekete-hegyen.”

Negatív jelzet: Film Za. 141. (LI/674.) és Film Za. 142. (LI/675.)

Felvétel ideje: 1923. IX. 7.

Méret: 7,5x10,9 és 7,2x11 cm

3/4. Felirat: „Tapolca. Dolina a város északi szélén.”

Negatív jelzet: Film Za. 137. (LI/670.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.

Méret: 7,2x11 cm

4/4. Felirat: „Dolina-tó a köveskáli Fekete-hegyen.”

Negatív jelzet: Film Za. 140. (LI/673.)

Felvétel ideje: 1923. IX. 7.

Méret: 7,6x11,1 cm

Za. 376. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/5. Felirat: „Kilátás a Cseket-hegy déli lábától a Haláp felé, elől dolomit maradvékgerinc.”

Negatív jelzet: Film. Za. 151.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,7x11 cm

2/5. Felirat: „A dolomit eredeti felszínének maradványa az Agártető nyugati oldalán.”

Negatív jelzet: Film. Za. 152.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,7x11 cm

3–4/5. Felirat: „A dolomit felszínének eredeti maradványa az Agártető W oldalán.”

Negatív jelzet: Film. Za. 153. és 154.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,8x11 és 7,8x11 cm

Panorámafelvétel

5/5. Felirat: „Pan. III. db.”

Negatív jelzet: Film. Za. 155.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,7x11 cm

Za. 377. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/6. Felirat: „Régi pince és tanya Szepezden.”
Negatív jelzet: Film Za. 164.
Felvétel ideje: 1924. VIII. 31.
Méret: 7,9x11,2 cm

2/6. Felirat: „Régi pince Szepezden.”
Negatív jelzet: Film Za. 163.
Felvétel ideje: 1924. VIII. 31.
Méret: 7,9x11 cm

3/6. Felirat: „Régi pince Szepezdtől SW.-ra.” Negatív papírján: „... a Fülöpi-hegy oldalában. A kukoricás kipusztult szőlő helyén áll.”
Negatív jelzet: Film Za. 71. (LI/609.)
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,6x11 cm

4/6. Felirat: „Rompince Szepezd fölött az erdőhatáron.”
Negatív jelzet: Film. Za. 58. (LI/596.)
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 8x11 cm

5/6. Felirat: „Rompince Révfülöpön a Hegyi-villa⁺ közelében.”
Negatív jelzet: Film Za. 73. (LI/611.)
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,8x11 cm

6/6. Felirat: „Rompince a Fülöpi-hegyen.”
Negatív jelzet: Film Za. 72. (LI/610.)
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 8x11,2 cm

Za. 378. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/5. Felirat: „Foglalt forrás Kővágóörsről délre.”
Negatív jelzet: Film. Za. 62. (LI/600.)
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 8x11,2 cm

2/5. Felirat: „Ciszterna a Fülöpi-hegy északi oldalán a 265-ös pont körül.”
Negatív jelzet: Film. Za. 55. (LI/593.)
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,3x10,1 cm

3/5. Felirat: „A szőlőkből kihányt kőhalom Szepezd és Révfülöp határán.”
Negatív jelzet: Film. Za. 161.
Felvétel ideje: 1924. VIII. 31.
Méret: 8x11,2 cm

5/5. Felirat: „A szőlőkből kihányt kőhalmok az Ábrahámi hegyen.” Negatív papírján: „... Badacsonytomajtól NE-re.”
Negatív jelzet: Film. Za. 64. (LI/602.)

⁺ 1921-ben Cholnoky itt nyaralt családjával.

Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,9x11,3 cm

Za. 379. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)
1/5. Felirat: „Köveskál a Fekete-hegy déli lejtőjéről.”
Negatív jelzet: Film Za. 145. (LI/678.)
Felvétel ideje: 1923. IX. 7.
Méret: 8,2x11,1 cm

2/5. Felirat: „Fekete-hegy. A kráter nevű dolina keleti oldalának bazaltszikláí.”
Negatív jelzet: Film Za. 143. (LI/676.)
Felvétel ideje: 1923. IX. 7.
Méret: 7,8x11,1 cm

3/5. Felirat: „Kékkut a burnóti rét déli széléről.”
Negatív jelzet: Film Za. 115. (LI/649.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.
Méret: 7,7x11,1 cm

5/5. Felirat: „Régi híd a Burnóti patakon.”
Negatív jelzet: Film Za. 66.
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,9x11,1 cm

Za. 380. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)
2/4. Felirat: „A kisebbik hegyi-tó déli partja a révfülöpi hegy hátán Szepezd határában.”
Negatív jelzet: Film Za. 80. (LI/618.)
Felvétel ideje: 1922. VIII.
Méret: 7,4x10,7 cm

3/4. Felirat: „Révfülöp. Kilátás az Ottava-villa⁺ W. terraszáról nyugat felé.”
Negatív jelzet: Film. Za. 139. (LI/672.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 29.
Méret: 7,8x10,9 cm

4/4. Felirat: „Révfülöp. Ottava Gábor síremléke.”
Negatív jelzet: Film. Za. 138.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 29.
Méret: 7,7,x10,8 cm

Za. 381. (karton mérete: 32,9x24 cm)
1/5. Felirat: „Szigliget vára délről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 129.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.
Méret: 7,8x11,1 cm

2/5. Felirat: „Szigliget. Kilátás a várromról a Szent-György felé.”
Negatív jelzet: Film. Za. 131.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.
Méret: 7,8x11,1 cm

⁺ Önéletrajzában Attava-villaként szerepel (313. p.); Cholnoky 1922-ben nyaralt itt családjával.

3/5. Felirat: „A szigliget-szőlőhegyi régi temető rom-tornya.”
Negatív jelzet: Film Za. 127.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.
Méret: 11x7,7 cm

4/5. Felirat: „Szigliget. A várom részlete.”
Negatív jelzet: Film Za. 130.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.
Méret: 11x7,8 cm

5/5. Felirat: „Szigliget, parasztház.”
Negatív jelzet: Film Za. 128.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.
Méret: 7,9x11,1 cm

Za. 382. (karton mérete: 32,8x24,1 cm)
1/6. Felirat: „A kisszállási medence délről. Pan. III. db.”
Negatív jelzet: Film. Za. 105. (LI/639.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.
Méret: 7,8x11,1 cm

2/6. Felirat: „Kisszállás SW felől, a kis márga-antiklinális nyugati kúszójáról.”
Negatív jelzet: Film. Za. 107. (LI/641.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.
Méret: 7,8x11,1 cm

3/6. Felirat: „Kisszállás délről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 108.
Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.
Méret: 7,9x11,1 cm

4/6. Felirat: „Kilátás a Pécsöl és Kisszállás közti medencére. Pan. I. db.”
Negatív jelzet: Film. Za. 106. (LI/640.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.
Méret: 7,8x11,1 cm

5–6/6. Felirat: „A kisszállási medence panorámája délről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 103. (LI/638.) és 104. (LI/639.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.
Méret: 8,1x11,3 és 7,8x11,2 cm (Panorámafelvétel)

Za. 383. (karton mérete: 24x32,9 cm)
1–2/4. Felirat: „Kötenger, pannóniai turzás Kővágóörs nyugati végén.”
Negatív jelzet: Film. Za. 112. (LI/646.) és Film. Za. 113. (LI/647.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.
Méret: 7,3x11,1 és 7,2x11 cm

3/4. Felirat: „A kővágóörsi pannóniai turzás nyugati végének részlete. Szélmarás.”
Negatív jelzet: Film. Za. 114. (LI/648.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.
Méret: 7,8x11 cm

4/4. Felirat: „A kisörsi pannóniai turzás részlete a temetőből.”

Negatív jelzet: Film. Za. 116. (LI/650.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.

Méret: 7,9x11,1 cm

Za. 384. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1–2./4. Felirat: „Szélmarás a kisörsi pannóniai turzás homokkő darabjain, 1923. aug. 14.-én.”

Negatív jelzet: Film. Za. 117. (LI/651.) és 118.; Film. Za. 119. (LI/653.) és 120. (LI/654.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.

Méret: 8x11,3 és 7,9x11,1 cm

3–4/4. Felirat: „Szélmarás a kisörsi pannóniai turzás homokkő darabjain. 1923. aug. 14.-én.”

Negatív jelzet: Film. Za. 122. (LI/656.) és Film. Za. 121. (LI/655.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.

Méret: 7,7x10,9 és 7,7x10,9 cm

Za. 385. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/6. Felirat: „Régi papi pince a Szt. György-hegy déli oldalán, a templom mellett.”

Negatív jelzet: Film. Za. 133.

Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.

Méret: 7,6x10,9 cm

2/6. Felirat: „Balatonfüredi pincze (1923).”

Negatív jelzet: Film. Za. 110.

Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.

Méret: 7,7x11 cm

3/6. Felirat: „A református egyház pincéje Szepezden, 1837-ből.”

Negatív jelzet: Film. Za. 162.

Felvétel ideje: 1924. VIII. 31.

Méret: 8x11,2 cm

4/6. Felirat: „Révfülöp. Nádkévékkel beárnyékolt, egyszerű pince ajtaja.”

Negatív jelzet: Film. Za. 94. (LI/629.)

Felvétel ideje: 1922. VIII.

Méret: 7,7x11 cm

5/6. Felirat: „Pince az Őrsi-hegyen.” Negatív papírján: „... W-i lejtőjén.”

Negatív jelzet: Film. Za. 61. (LI/599.)

Felvétel ideje: 1922. VII.

Méret: 8x11 cm

6/6. Felirat: „Düledező pince a köveskáli Feketehegy déli lejtőjén. (1923. IX. 7.-én)”

Negatív jelzet: Film. Za. 144.

Felvétel ideje: 1923. IX. 7.

Méret: 7,8x11,1 cm

Za. 386. (karton mérete: 32,9x24,1 cm)

1/5. Felirat: „Haláp a Véndeki-hegy tetejéről.”

Negatív jelzet: Film. Za. 147. (LI/680.)

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,6x11,1 cm

2/5. Felirat: „Forrás-kút Haláp faluban. Hátul a Haláp.”

Negatív jelzet: Film. Za. 157.

Felvétel ideje: 1924. VII. 29.

Méret: 7,7x11 cm

3/5. Felirat: „Badacsony, Kisfaludy-ház.”

Negatív jelzet: Film. Za. 65.

Felvétel ideje: 1922. VII.

Méret: 11,1x7,9 cm

4/5. Felirat: „Óriástörzsű szilfa Kővágóórs mellett.”

Negatív jelzet: Film. Za. 160.

Felvétel ideje: 1924. VIII. 13.

Méret: 7,9x11,2 cm

5/5. Felirat: „Rendes falu utcája.”

Negatív jelzet: Film. Za. 68.

Felvétel ideje: 1922. VII.

Méret: 7,9x11,1 cm

Za. 387. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/5. Felirat: „A pécsöli medence panorámája. I. db.” Negatív papírján: „... a Csengő-hegytől délre fekvő tetőről.”

Negatív jelzet: Film. Za. 100. (LI/635.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.

Méret: 7,6x10,9 cm

2/5. Felirat: „Monádok a pécsöli medencében. Kiszöllőstől délre.”

Negatív jelzet: Film. Za. 109. (LI/643.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.

Méret: 7,7x11 cm

3–4/5. Felirat: „A pécsöli medence panorámája a Csengő-hegytől délre fekvő tetőről. Pan. III. db. és Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film. Za. 102. (LI/637.) és Film. Za. 101. (LI/636.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.

Méret: 7,7x11 és 7,8x11 cm

5/5. Felirat: „Kilátás az aszófői völgy északi bonyúlásától a pécsöli medence felé.”

Negatív jelzet: Film. Za. 99. (LI/634.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 11.

Méret: 8x11,5 cm

Za. 388. (karton mérete: 24x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Kállai medence. Pustaszentegyház északnyugat felől nézve.”

Negatív jelzet: Film. Za. 86. (LI/623.)

Felvétel ideje: 1922. VIII.

Méret: 8,4x11 cm

2/4. Felirat: „Pustaszentegyház, épületromok.”

Negatív jelzet: Film. Za. 88.

Felvétel ideje: 1922. VIII.

Méret: 7,8x10,9 cm

3–4./4. Felirat: „Kállai medence. Pusztaszentegyház. (1922).”
Negatív jelzet: Film. Za. 87. és Film Za. 85.
Felvétel ideje: 1922.
Méret: 7,7x11 és 7,6x10,9 cm

Za. 389. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
1–2/4. Felirat: „Kállai-medence. Részlet a pannoniai turzásból, hátul a Kis-Hegyesztő.”
Negatív jelzet: Film. Za. 83, Film. Za. 84. (LI/622.)
Felvétel ideje: 1922. VIII.
Méret: 7,7x10,2 és 7,7x10,6 cm

3/4. Felirat: „Kállai-medence. Kilátás a Küszöborra hegy lábától a Kis-Hegyesztő és a pann. turzás felé.”
Negatív jelzet: Film. Za. 82. (LI/620.)
Felvétel ideje: 1922. VIII.
Méret: 7,6x10,7 cm

4/4. Felirat: „Kilátás a Küszöborra hegy szikláiról a Kis-Hegyesztő felé.”
Negatív jelzet: Film. Za. 81. (LI/619.)
Felvétel ideje: 1922. VIII.
Méret: 7,6x10,7 cm

Za. 390. (karton mérete: 24,2x32,8 cm)
1/4. Felirat: „A Véndeki hegy délről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 146. (LI/679.)
Felvétel ideje: 1924. VIII. 29.
Méret: 7,8x11 cm

2/4. Felirat: „Szélbarázdák a csekethegyi dolomiton.” Negatív papírján: „..., a hegytől W felé.”
Negatív jelzet: Film. Za. 148. (LI/681.)
Felvétel ideje: 1924. VII. 29.
Méret: 7,8x10,9 cm

3/4. Felirat: „Kis-Bakony a Cseket-hegy felől. Elől szélbarázdák.”
Negatív jelzet: Film. Za. 149. (LI/682.)
Felvétel ideje: 1924. VII. 29.
Méret: 7,8x10,9 cm

4/4. Felirat: „A Cseket-hegy délről. Dolomit-maradék.”
Negatív jelzet: Film. Za. 150. (LI/683.)
Felvétel ideje: 1924. VII. 29.
Méret: 7,7x11 cm

Za. 391. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)
1/3. Felirat: „A salzföldi kolostor templomromjai SE felől.”
Negatív jelzet: Film. Za. 56.
Felvétel ideje: 1922. VII.
Méret: 7,9x10,9 cm

2/3. Felirat: „Templomrom Kővágóórs nyugati végén.”
Negatív jelzet: Film. Za. 111. (LI/645.)
Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.
Méret: 8x11 cm

3/3. Felirat: „Az ecséri templom homlokzata.”

Negatív jelzet: Film. Za. 75.

Felvétel ideje: 1922. VII.

Méret: 11,1x7,9 cm

Za. 392. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1–2/4. Felirat: „Kilátás Kisörs fölül a kállai medence nyugati végződésére. Középen Salföld.”

Negatív jelzet: Film Za. 125. (LI/658.) és 124.

Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.

Méret: 7,6x11 és 7,9x11,1 cm (Panorámafelvétel)

3/4. Felirat: „Kilátás Kisörs fölül. Pan. I. db.” Negatív papírján: „... a kállai medence nyugati végződésére. (Középtéren turzás.)”

Negatív jelzet: Film. Za. 123. (LI/657.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 14.

Méret: 7,7x11,2 cm

4/4. Felirat: „A Gulács az Örsi-hegy lejtőjéről.” Negatív papírján: „... (a gép a 293-as ponttól W-ra állott)”

Negatív jelzet: Film Za. 70. (LI/608.)

Felvétel ideje: 1922. VII.

Méret: 7,8x11 cm

Za. 393. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)

1/3. Felirat: „A Szent-György-hegy délről.”

Negatív jelzet: Film. Za. 132. (LI/665.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.

Méret: 7,7x10,8 cm

2/3. Felirat: „Szent-György. Bazalt-oszlop-fejek.”

Negatív jelzet: Film. Za. 134. (LI/667.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.

Méret: 7,8x11 cm

3/3. Felirat: „Szent-György. Bazalt-oszlopok.”

Negatív jelzet: Film. Za. 135. (LI/668.) és 136. (LI/669.)

Felvétel ideje: 1923. VIII. 27.

Méret: 11,4x8 cm

Za. 394. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)

1/3. Felirat: „Kilátás a Rezi várból keletre.”

Negatív jelzet: Film. Za. 174.

Felvétel ideje: 1926. VIII. 24.

Méret: 7,5x11,1 cm

2/3. Felirat: „Arács. Cholnoky-villa terrasza.”

Negatív jelzet: Film. Za. 175.

Felvétel ideje: 1928. VIII. 17.

Méret: 7,5x10,9 cm

Za. 395. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Pincetipus szélvédővel a Tamás-hegy nyugati lejtőjén.”

Negatív jelzet: Film. Za. 178.

Felvétel ideje: 1928. VIII. 26.
Méret: 7,4x11 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. Bozótos erdő a Tamáshegyen.”
Negatív jelzet: Film. Za. 179.
Felvétel ideje: 1928. VIII. 26.
Méret: 7,7x10,5 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Régi színház homlokzata.”
Negatív jelzet: Film. Za. 180.
Felvétel ideje: 1928. VIII. 30.
Méret: 7,5x10,7 cm

4/4. Felirat: „Tihany a Tamás-hegy lejtőjéről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 181. (LI/684.)
Felvétel ideje: 1928. VIII. 25.
Méret: 7,5x10,9 cm

Za. 396. (karton mérete: 23,8x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Tihany a Tamás-hegy tetejéről, este.” Negatív papírján: „... (Napnyugta után, 1 perces expozíció.)”
Negatív jelzet: Film Za. 182. (LI/685.)
Felvétel ideje: 1928. VIII. 25.
Méret: 7,4x10,8 cm

2/4. Felirat: „Tihany a Révhez vezető út nyergéről.”
Negatív jelzet: Film Za. 183. (LI/686.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,1x11 cm

3/4. Felirat: „Tihany a Kerékdomb északi oldaláról.”
Negatív jelzet: Film Za. 184. (LI/687.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,2x11 cm

4/4. Felirat: „Tihany. Aranyház délről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 185. (LI/688.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,5x11 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 34. kép.

Za. 397. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

1/4. Felirat: „Tihany. Szélferdítette mandulafák a Kiserdőtető keleti végén.”
Negatív jelzet: Film. Za. 186. (LI/689.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,7x11 cm

2/4. Felirat: „Tihany. A Kiserdőtető szélmarta szikláit.”
Negatív jelzet: Film. Za. 187. (LI/690.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,6x11,1 cm

3/4. Felirat: „Tihany falu a Kiserdőtötőről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 188.
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,6x11 cm

4/4. Felirat: „Tihany. Belső-tó a Kiserdőtötőről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 189. (LI/691.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,6x11 cm

Za. 398. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)
1/4. Felirat: „Tihany. Szélmarta sziklák a Kiserdőtötön.”
Negatív jelzet: Film. Za. 190. (LI/692.)
Felvétel ideje: 1928. IX. 4.
Méret: 7,1x10,9 cm

2/4. Felirat: „Felsőpáhok. Pannoniai lemezek konkréciókból fölépített kerítésfal. 1930. III. 6.”
Negatív jelzet: Film. Za. 191. (LI/693.)
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 7,5x10,9 cm

3/4. Felirat: „Vonyarc. Szentkereszt templom és temető.”
Negatív jelzet: Film. Za. 192.
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 7,4x10,8 cm

4/4. Felirat: „szőlőhegyi tanya a keszthelyi hegység keleti lejtőjén, a Becc hegyen.”
Negatív jelzet: Film. Za. 193.
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 7,5x11 cm

Za. 399. (karton mérete: 23,9x32,6 cm)
1/3. Felirat: „Nemesvita a Keszthelyi-hegység keleti lábánál.”
Negatív jelzet: Film. Za. 194. (LI/694.)
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 7,5x11,1 cm

2/3. Felirat: „Gubacs-malom Lesencetomaj alatt.”
Negatív jelzet: Film. Za. 195.
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 7,6x11 cm

3/3. Felirat: „Csobánc Gyulakeszi déli végéről.”
Negatív jelzet: Film. Za. 196. (LI/695.)
Felvétel ideje: 1930. III. 6.
Méret: 7,5x10,5 cm

Za. 415. (karton mérete: 32,9x24 cm)
1/2. Felirat: „Keszthely, a parti vendéglő árvízben, 1916 december.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1916. december
Méret: 11,9x17,1 cm

2/2. Felirat: „Keszthely, a parti sétány árvízben, 1916. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1916. december

Méret: 12x17,2 cm

Za. 416. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Keszthely, a parti sétány árvízben, 1916. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1916. december

Méret: 11,7x17,2 cm

2/2. Felirat: „Keszthely, a parti sétány árvízben, 1916. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1916. december

Méret: 12,1x16,9 cm

Za. 417. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Keszthely, a parti sétány árvízben, 1916. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1916. december

Méret: 12x17 cm

2/2. Felirat: „Keszthely, a parti sétány árvízben, 1916. december.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1916. december

Méret: 12,1x17,3 cm

Za. 482. (karton mérete: 32,6x 23,7 cm)

1/2. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy keleti végéről a Koloskára és a Veszprémi platóra. 1931. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 561.

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 12,4x17 cm

2/2. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy keleti végéről Alsóörs felé a riviérára. 1931. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 562.

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 12,1x17,2 cm

Za. 483. (karton mérete: 32,5x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy keleti végéről Tihany és B.-füred felé.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 563.

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 12,3x17,5 cm

2/2. Felirat: „Arács. Pusztakertek a Tamás-hegy tetejének közelében. 1931. IX. 1.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 564.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.

Méret: 12,3x17,5 cm

Za. 484. (karton mérete: 32,7x23,6 cm)

1/2. Felirat: „Arács. Pusztakertek a Tamás-hegy tetejének közelében.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 565.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.
Méret: 12,1x17,4 cm

2/2. Felirat: „Arács. Pusztakertek a Tamás-hegy tetejének közelében.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 566.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.

Méret: 12,5x17,3 cm

Za. 485. (karton mérete: 32,7x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Arács. Régi fal a pusztakertek közt, a Tamás-hegy tetején. 1931. szept. 1.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 567.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.

Méret: 12x17,4 cm

2/2. Felirat: „Arács. Viharverte fenyő a Tamás-hegy tetején. 1931. szept. 1.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 568.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.

Méret: 12x17,7 cm

Za. 486. (karton mérete: 32,4x23,6 cm)

1/2. Felirat: „Arács. Karmező[†] a Tamás-hegy tetején. (Arcestes tridentinus és füredi-mészkö).”

Negatív jelzet: Neg. Za. 569. (LI/1062.)

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 12,3x17,1 cm

2/2. Felirat: „Arács. Karmező a Tamáshegy tetején.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 570. (LI/1063.)

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 12,3x17 cm

Za. 487. (karton mérete: 32,7x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Arács. Karr-mező a Tamás-hegy tetején, hátul a Péter-hegy. 1931. IX. 1.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 571.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.

Méret: 12x17 cm

2/2. Felirat: „Arács. Rompince a Tamás-hegy délkeleti végén, közel a hegytetőhöz. 1931. IX. 1.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 572.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.

Méret: 12,2x17 cm

Za. 488. (karton mérete: 32,6x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Arács. Rompince a Tamáshegy tetejének keleti végén a pusztakertek közt. 1931. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 573.

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 12,5x17,1 cm

2/2. Felirat: „Arács. Rompince a Tamáshegy tetején, a hajdani szőlőkből kihányt köhalom tetejéről nézve. 1931. szept. 1.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 574.

[†] A karrosodás a mészkösziklák felületén a víz oldó hatására keletkezett bemélyedések, dudorok jelensége.

Felvétel ideje: 1931. IX. 1.
Méret: 12,3x17,3 cm

Za. 489. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Arács. Rompince a Tamás-hegy tetején. Kezdetlegesen boltív. 1931. szept. 1.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 575.
Felvétel ideje: 1931. szept. 1.
Méret: 12,2x17,2 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred. Siskemalom. 1931. szept. 4.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 576. (LI/1069.)
Felvétel ideje: 1931. szept. 4.
Méret: 12,3x17,2 cm

Za. 490. (karton mérete: 32,824,7 cm)
1/2. Felirat: „Balatonfüred. Siske források. 1931. szept. 4.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 577. (LI/1070.)
Felvétel ideje: 1931. IX. 4.
Méret: 12x17 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred. A Siske-völgy kezdete a Nagymező dolomit pusztáján. 1930. IX. 4.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 578. (LI/1071.)
Felvétel ideje: 1930. IX. 4.
Méret: 11,8x17,1 cm

Za. 491. (karton mérete: 32,7x23,7 cm)
1/2. Felirat: „Balatonfüred. Dolomitpuszta a Nagymezőn. 1931. szept. 4.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 579.
Felvétel ideje: 1931. szept. 4.
Méret: 12,1x17 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred. Dolomit-puszta és széltől elgörbült növényzet a Nagymezőn. 1931. IX. 4.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 580.
Felvétel ideje: 1931. IX. 4.
Méret: 12,1x17,2 cm

Za. 492. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)
Felirat: „Balatonfüred. szőlőskertek kerítése és kis kapuja a Nagymező felé, a Meleghegyen. 1931. szeptember 4.”
Negatív jelzet: Neg. Za. 581.
Felvétel ideje: 1931. IX. 4.
Méret: 12,2x17,2 cm

Za. 493. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Balatonfüred falu a főutca keleti végéről. 1930. VIII. 23.”
Negatív jelzet: Film: Za. 197.
Felvétel ideje: 1930. VIII. 23.
Méret: 7,6x10,5 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. Nyári lakássá alakított pince a falu keleti végén. 1930. aug. 23.”
Negatív jelzet: Film: Za. 198.
Felvétel ideje: 1930. VIII. 23.
Méret: 7,7x11,1 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Pince a Tamáshegy W lábánál. 1930. VIII. 23.”
Negatív jelzet: Film: Za. 199.
Felvétel ideje: 1930. VIII. 23.
Méret: 7,9x11 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred. Tanya a Tamáshegy W lábánál. 1930. VIII. 23.”
Negatív jelzet: Film: Za. 200.
Felvétel ideje: 1930. VIII. 23.
Méret: 7,4x11,1 cm

Za. 494. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Balatonfüred. Barlangbejárat a Tamás-hegy nyugati oldalán. 1930. VIII. 23.”
Negatív jelzet: Film: Za. 201. (LI/696.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 23.
Méret: 7,6x11,1 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. Füredi-mészkö-rétegek a tamáshegyi barlang fölött. 1930. VIII. 23.”
Negatív jelzet: Film: Za. 202. (LI/697.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 23.
Méret: 7,6x11,1 cm

3/4. Felirat: „Tihany. Barátlakások I. csoport. 1930. VIII. 21.”
Negatív jelzet: Film: Za. 203. (LI/698.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 21.
Méret: 7,5x10,7 cm

4/4. Felirat: „Tihany. Barátlakások I. csoport. 1930. VIII. 21.”
Negatív jelzet: Film: Za. 204. (LI/699.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 21.
Méret: 7,8x11,3 cm

Za. 495. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Tihany. A Barátlakások I. csoportja. 1930. VIII. 23.”
Negatív jelzet: Film: Za. 205. (LI/700.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 23.
Méret: 7,9x11,3 cm

2/4. Felirat: „Tihany. A Barátlakások I. csoportja. Sziklaomlások az I. cella mellett. 1930. VIII. 22.”
Negatív jelzet: Film: Za. 206. (LI/709.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 22.
Méret: 7,5x10,7 cm

3/4. Felirat: „Tihany. A Barátlakások I. csoportja. Vulkáni bomba az I. cella hátfalában. 1930. VIII. 22.”
Negatív jelzet: Film: Za. 207. (LI/710.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 22.
Méret: 7,5x10,9 cm

4/4. Felirat: „Tihany. A Barátlakások I. csoportja, középső cella. Kihullott vulkáni bomba helye. 1930. aug. 22.”
Negatív jelzet: Film: Za. 208. (LI/711.)
Felvétel ideje: 1930. VIII. 22.
Méret: 7,8x11,3 cm

Za. 496. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

1–2/4. Felirat: „Tihany. Kilátás a Barátlakások első csoportjáról Balaton-Füred felé.”

Negatív jelzet: Film Za. 209. (LI/712.) és Film Za. 210. (LI/713.)

Felvétel ideje: 1930. VIII. 22.

Méret: 7,6x10,7 és 7,6x10,8 cm (Panorámafelvétel)

3/4. Felirat: „Tihany. A Barátlakások II. csoportja. 1930. VIII. 21.”

Negatív jelzet: Film: Za. 211. (LI/714.)

Felvétel ideje: 1930. VIII. 21.

Méret: 7,7x10,9 cm

4/4. Felirat: „Tihany. A Barátlakások II. csoportja. 1930. VIII. 21.”

Negatív jelzet: Film: Za. 212. (LI/715.)

Felvétel ideje: 1930. VIII. 21.

Méret: 7,9x11,4 cm

Za. 497. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)

1/4. Felirat: „Tihany. Az Óvár északi sáncai. 1930. aug. 21.”

Negatív jelzet: Film Za. 213. (LI/716.)

Felvétel ideje: 1930. VIII. 21.

Méret: 7,5x10,7 cm

2/4. Felirat: „Tihany. Az Óvár északi sáncai. 1930. aug. 21.”

Negatív jelzet: Film Za. 214. (LI/717.)

Felvétel ideje: 1930. VIII. 21.

Méret: 7,6x10,7 cm

Za. 502. (karton mérete: 23,7x32,6 cm)

1–2./4. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy délkeleti oldaláról, közel a hegytetőhöz, Alsóörs felé, a balatoni riviérára. 1935. VIII.17.” (Pan. I. db. és Pan. II. db.)

Negatív jelzet: Film: Za. 233. (LI/736.) és Film: Za. 234. (LI/737.)

Felvétel ideje: 1935. VIII. 17.

Méret: 7,8x11,2 cm és 7,8x11,2 cm

3/4. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy délkeleti oldaláról Tihany felé. 1931. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Film: Za. 235. (LI/738.)

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 7,8x11,1 cm

4/4. Felirat: „Arács. Rompince a Tamás-hegy délkeleti oldalán. 1931. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Film: Za. 236. (LI/739.)

Felvétel ideje: 1931. VIII. 17.

Méret: 7,8x11,2 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 21. kép.

Za. 505. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Dolina-tó a Feketehegy bazaltplatóján.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 7,6x16,6 cm

2/2. Felirat: „Pannoniai turzás a Kállai-medencében Kővágóörsnél.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 7,6x16,6 cm

Za. 506. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/3. Felirat: „Dolina a Fekete-hegy bazaltplatóján.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 7,5x16,2 cm

2/3. Felirat: „Dolina a Feketehegy bazaltplatóján.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 7,6x16,7 cm

3/3. Felirat: „Dolina-tó a Feketehegy bazaltplatóján.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1905 körül

Méret: 7,6x16,5 cm

(oldalra írva: „Cholnoky: Balaton 127. ábra”)

Za. 507. (karton mérete: 32,8x24 cm)

2/3. Felirat: „Eocén parti képződmények Csabrendeknél.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek második fele

Méret: 7,6x16,3 cm

3/3. Felirat: „Sümegei vár és a sümegei kavicsbányák.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek második fele

Méret: 7,4x16,8 cm

Za. 509. (karton mérete: 24x32,8 cm)

1–2/4. Felirat: „Balatonfüred. Egyszerű pince a fürdőhelyről Arács felé vezető dülő-út mentén.”

Negatív jelzet: Film: Za. 245. és Film: Za. 246.

Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.

Méret: 8,3x11,7 és 8,2x11,6 cm

3/4. Felirat: „Arács. Félszeres pince a Koloska-bejárat fölött, keletre.”

Negatív jelzet: Film: Za. 247.

Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.

Méret: 8,3x11,6 cm

4/4. Felirat: „Arács. Félszeres pince a Péterhegy déli lejtőjén.”

Negatív jelzet: Film: Za. 248.

Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.

Méret: 8,2x11,7 cm

Za. 510. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)

1/4. Felirat: „Arács. Péter-hegy. Komáromi L. pincéje.”

Negatív jelzet: Film: Za. 249.

Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.

Méret: 8,3x11,7 cm

2/4. Felirat: „Arács. Átalakuló pince a Péterhegy oldalán.”
Negatív jelzet: Film: Za. 250.
Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.
Méret: 8,3x11,4 cm

3–4/4. Felirat: „Arács. A csopaki Riviéra panorámája az arácsi országútról. 1932. VIII. 30.”
Negatív jelzet: Film: Za. 251. (LI/754.) és 252. (LI/755.)
Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.
Méret: 8,4x11,4 és 8,2x11,6 cm (Panorámafelvétel)

Za. 511. (karton mérete: 24x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Arács. A csopaki Riviéra panorámája az arácsi országútról. Pan. III. db.”
Negatív jelzet: Film: Za. 253. (LI/756.)
Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.
Méret: 8,2x11,7 cm

2/4. Felirat: „Tihany. A Külső-tó nyugati széle és az Apáti-hegy lejtője.”
Negatív jelzet: Film: Za. 254. (LI/757.)
Felvétel ideje: 1932. VIII. 30.
Méret: 8,1x11,3 cm

3/4. Felirat: „Tihany. Szélmarta sziklák az Apáti-gerinc déli végén.”
Negatív jelzet: Film: Za. 255. (LI/758.)
Felvétel ideje: 1932. IX. 12.
Méret: 7,9x11,2 cm

4/4. Felirat: „Tihany. Szélbarázda bazalt-tufában, az apáti-hegy északi lejtőjén.”
Negatív jelzet: Film: Za. 256. (LI/759.)
Felvétel ideje: 1932. IX. 12.
Méret: 8,2x11,2 cm

Za. 512. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
1/3. Felirat: „Tihany. Szélmarta gejzirit-sziklák bazalt-tufa rétegek fölött, az Apáti-gerincen.”
Negatív jelzet: Film Za. 257. (LI/760.)
Felvétel ideje: 1932. IX. 12.
Méret: 8,1x11,4 cm

2–3/3. Felirat: „Tihany. Csúcshegy és Apáti-gerinc panorámája. Pan. I. db. Pan. II. db.”
Negatív jelzet: Film Za. 258. (LI/761.) és 259. (LI/762.)
Felvétel ideje: 1932. IX. 12.
Méret: 8,3x11,2 és 8,1x11,3 cm

Za. 513. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)
1/3. Felirat: „Tihany. Szélmarta bazalt-tufa sziklák az Apáti-gerincen. 1932.”
Negatív jelzet: Film Za. 260. (LI/763.)
Felvétel ideje: 1932. IX. 12.
Méret: 7,9x11,2 cm

2/3. Felirat: „Tihany. Kilátás a Csúcshegyről nyugat felé.”
Negatív jelzet: Film Za. 261. (LI/764.)
Felvétel ideje: 1932. IX. 12.
Méret: 8,1x11,7 cm

3/3. Felirat: „Tihany. Lavandula spica ültetvény a Csúcshegy délkeleti lejtőjén.”
Negatív jelzet: Film Za. 262. (LI/765.)
Felvétel ideje: 1932. IX. 12.
Méret: 8x11,6 cm

Za. 518. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
4/4. Felirat: „Lovas, nyugat felől.”
Negatív jelzet: Film. Za. 274. (LI/776.)
Felvétel ideje: 1933. IX. 11.
Méret: 8,3x11,3 cm

Za. 519. (karton mérete: 24x33 cm)
1/4. Felirat: „Lovas. 60. számú ház.”
Negatív jelzet: Film Za. 275.
Felvétel ideje: 1933
Méret: 8x11 cm

2/4. Felirat: „Lovas. Királykút völgye. Malomcsatorna.”
Negatív jelzet: Film. Za. 276. (LI/778.)
Felvétel ideje: 1933. IX. 11.
Méret: 8,1x11 cm

3/4. Felirat: „Lovas. Királykút völgye. Malom.”
Negatív jelzet: Film: Za. 277. (LI/779.)
Felvétel ideje: 1933. IX. 11.
Méret: 7,9x11 cm

4/4. Felirat: „Felsőörs. Királykút völgye. Terrasz.”
Negatív jelzet: Film: Za. 278. (LI/780.)
Felvétel ideje: 1933. IX. 11.
Méret: 8,1x11,5 cm

Za. 520. (karton mérete: 24,1x33 cm)
1–2/4. Felirat: „Kőcsi-tó, Almádi és Felsőörs közt.”
Negatív jelzet: Film. Za. 280. (LI/782.) és Film. Za. 281.
Felvétel ideje: 1933. VIII. 28.
Méret: 8x19,2 cm

3/4. Felirat: „Felsőörs délnyugatról.”
Negatív jelzet: Film. Za. 279. (LI/781.)
Felvétel ideje: 1933. IX. 11.
Méret: 7,9x10,8 cm

4/4. Felirat: „Felsőörs. Kőcsi-tó, a medence déli oldalán levő, elhagyott köfajtók felől.”
Negatív jelzet: Film. Za. 282. (LI/783.)
Felvétel ideje: 1933. VIII. 28.
Méret: 8,1x11,2 cm

Za. 521. (karton mérete: 24,1x33 cm)
1/4. Felirat: „Felsőörs. Lősz-medence a Kőcsi-tó mögött.”
Negatív jelzet: Film. Za. 283.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 7,8x10,9 cm

2/4. Felirat: „Alsóörs és Almádi határvidéke. Tóth Imre gazda pincéje. Istálló és félszer.”
Negatív jelzet: Film: Za. 284.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 8,2x11,3 cm

3/4. Felirat: „Kilátás az alsóörsi, keleti szőlőkből az alsóörsi villatelep felé.”
Negatív jelzet: Film: Za. 285.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 8,2x11,2 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred, Nagymező. Jellemző bokor. Kilátás a Pécsöli medencére.”
Negatív jelzet: Film: Za. 286.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 8,1x11,3 cm

Za. 522. (karton mérete: 24,1x32,9 cm)
1–3/5. Felirat: „Balatonfüred. Kilátás a régi temető fölött lévő dombról.”
Negatív jelzet: Film: Za. 287., 288. és 289.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 8x28,9 cm
Panorámafelvétel

4–5/5. Felirat: „Balatonfüred. Kilátás a régi temető fölött levő dombról (folytatás).”
Negatív jelzet: Film: Za. 290. és 291.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 7,7x19,8 cm
Panorámafelvétel

Za. 523. (karton mérete: 24,1x33 cm)
1/4. Felirat: „Arács. Pince a Balatonra vezető út mellett. Hátul Arács falu és Tamáshegy.”
Negatív jelzet: Film: Za. 292.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 7,8x11 cm

2/4. Felirat: „Balatonszőlős. A tornánhegyi (hidegkuti) patak völgye. Kis, 2 m. magas, recens teraszok.”
Negatív jelzet: Film: Za. 293.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 8,2x10,9 cm

3/4. Felirat: „Balatonszőlősi medence. Kilátás a Hegyismálról Tihany felé. Elöl szélbontotta pince.”
Negatív jelzet: Film: Za. 294.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 8x10,9 cm

4/4. Felirat: „Balatonszőlős. Félszeres pince a Hegyismái oldalán.”
Negatív jelzet: Film: Za. 295.
Felvétel ideje: 1933 körül
Méret: 8x10,9 cm

Za. 524. (karton mérete: 7,8x10,9 cm)
1/3. Felirat: „Balatonszőlős. Előcsarnokos pincék a Hegyismal oldalán.”

Negatív jelzet: Film: Za. 296.
Felvétel ideje: 1934
Méret: 7,8x10,9 cm

2/3. Felirat: „Hidegkut falu délről.”
Negatív jelzet: Film: Za. 297.
Felvétel ideje: 1934
Méret: 7,8x10,9 cm

3/3. Felirat: „Monoszló keletről. 1934. VII. 31.”
Negatív jelzet: Film: Za. 298.
Felvétel ideje: 1934. VII. 31.
Méret: 7,7x11 cm

Za. 532. (karton mérete: 23,8x32,9 cm)
1–2./4. Felirat: „Monoszló, a Tói-hegy déli oldaláról a falu felé tekintve (1934 július 31.). Pan. I. db., Pan. II. db.”
Negatív jelzet: Film: Za. 299. és Film: Za. 300.
Felvétel ideje: 1934.
Méret: 8,2x11,1 és 8,1x10,8 cm

3/4. Felirat: „Tói-hegy. Tó a hegy tetején. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 301.
Felvétel ideje: 1934.
Méret: 8,2x11 cm

4/4. Felirat: „Tói-hegy. A tó északról nézve. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 302.
Felvétel ideje: 1934.
Méret: 8x11,1 cm

Za. 533. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)
1/3. Felirat: „Balatonhenye a Tói-hegy nyugati oldaláról nézve. 1934. VII. 31.”
Negatív jelzet: Film: Za. 303. (LI/792.)
Felvétel ideje: 1934. VII. 31.
Méret: 7,9x10,9 cm

2/3. Felirat: „Földi-szeder-bokor Kisörs és Salföld közt.Hátul Nagy-Hegyestő és a kisörsi homokbányák.1935. IX. 2.”
Negatív jelzet: Film: 341. Za.
Felvétel ideje: 1935. IX. 2.
Méret: 8,1x11,1 cm

3/3. Felirat: „Révfülöp. Ecséri templom.”
Negatív jelzet: Film: Za. 305.
Felvétel ideje: 1934
Méret: 11x8 cm

Za. 534. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Révfülöp. Pálköve nyárfái. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 306. (LI/795.)
Felvétel ideje: 1934. VIII. 14.
Méret: 8,2x11,1 cm

2/4. Felirat: „Révfülöp. Pálköve, ásványvíz források. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 307. (LI/796.)
Felvétel ideje: 1934. VIII. 14.
Méret: 8x11,1 cm

3/4. Felirat: „Révfülöp Pálköve felől nézve. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 308.
Felvétel ideje: 1934
Méret: 8,1x11 cm

4/4. Felirat: „Révfülöp. Rétsarok-öböl, Pálköve felől. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 309. (LI/797.)
Felvétel ideje: 1934. VIII. 14.
Méret: 8,2x11,2 cm

Za. 535. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)
1/4. Felirat: „Balatonfüred, a hajdani Kéki-malom. 1934”
Negatív jelzet: Film: Za. 310.
Felvétel ideje: 1934.
Méret: 8,1x10,9 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred, Kéki-forrás. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 311. (LI/798.)
Felvétel ideje: 1934. VIII. 24.
Méret: 7,9x11,2 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Pannoniai fenék-kavics köveiből épített kerítés.”
Negatív jelzet: Film: Za. 312.
Felvétel ideje: 1934.
Méret: 8,2x11,6 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred. Barka Vince pincéje. 1934.”
Negatív jelzet: Film: Za. 313.
Felvétel ideje: 1934.
Méret: 8x11,3 cm

Za. 536. (karton mérete: 24x32,9 cm)
1/4. Felirat: „Csopak. Szent-József savanyúvíz forrás. 1934. VIII. 27.”
Negatív jelzet: Film: Za. 314.
Felvétel ideje: 1934. VIII. 27.
Méret: 8x11,4 cm

2/4. Felirat: „Révfülöp. Pincéből átalakított nyaraló. 1934. VIII. 14.”
Negatív jelzet: Film: Za. 304.
Felvétel ideje: 1934. VIII. 14.
Méret: 8,1x11,1 cm

3/4. Felirat: „Csopak. Kilátás a Sóstó-dombról északkelet felé. 1934. VIII. 27. ”
Negatív jelzet: Film: Za. 315.
Felvétel ideje: 1934. VIII. 27.
Méret: 8x10,9 cm

4/4. Felirat: „Csopak. Sóstó, háttérben a Kőkoporsó. 1934. VIII. 27.”

Negatív jelzet: Film: Za. 316.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 27.

Méret: 8x10,8 cm

Za. 537. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Nagy diófa az Eötvös-villa fölött. 1935. VIII. 6.”

Negatív jelzet: Film: Za. 317.

Felvétel ideje: 1935. VIII. 6.

Méret: 8x2x11,2 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. Nagy diófa az Eötvös-villa fölött. 1935. VIII. 6.”

Negatív jelzet: Film: Za. 318. (LI/801.)

Felvétel ideje: 1935. VIII. 6. d. e.

Méret: 8,2x11,1 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Iharfák B.-füred és Aszófő közt. 1935. VIII. 6.”

Negatív jelzet: Film: Za. 319.

Felvétel ideje: 1935. VIII. 6.

Méret: 8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred. Nagy tölgyfa a reform. egyház pincéje előtt. 1935. VIII. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 321.

Felvétel ideje: 1935. VIII. 12.

Méret: 7,8x11,2 cm

Za. 538. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Nagy tölgyfa a ref. egyház [sic] szőlőjében. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 320.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8,2x11,2 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred, katolikus templom. 1935. VIII. 6.”

Negatív jelzet: Film: Za. 322.

Felvétel ideje: 1935. VIII. 6.

Méret: 8,2x11,2 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Kéki-medence. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 323.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred. Kéki-medence. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 324. (LI/803.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8,1x11,2 cm

Za. 539. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Kéki-medence a triasz márgában. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 325. (LI/804.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8,2x11,1 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred, Kéki-völgy. Hajdani száradás-repedések a triaszi márgában. 1935. szept. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 326.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8x11,2 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Kis pince a Kéki-völgyben. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 327.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 7,8x11,2 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred. A tanító pincéje és szomszédai. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 328.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8,2x11,3 cm

Za. 540. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Pincecsoport a Kéki-völgy fölött. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 329.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8,1x11,3 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. Öreghegy 18. sz. pince a Tamáshegy nyugati oldalán. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 330.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 7,8x11 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Öreghegy, 20. sz. pince. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 331.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 7,9x10,9 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred. Emeletes pince a Tamáshegy nyugati lábánál. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 332.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8x11 cm

Za. 541. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Mélyút a pannóniai és pliocén törmelékben, a Tamáshegy nyugati lábánál. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Film: Za. 333.

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 8x11,1 cm

2/4. Felirat: „Ábrahám. Szent-Antal kápolna délről. 1935. IX. 2.”

Negatív jelzet: Film: Za. 334.

Felvétel ideje: 1935. IX. 2.

Méret: 8x11,3 cm

3/4. Felirat: „Ábrahám. Pince a Szt. Antal kápolna mellett. 1935. IX. 2.”

Negatív jelzet: Film: Za. 335.

Felvétel ideje: 1935. IX. 2.

Méret: 8,1x11,1 cm

4/4. Felirat: „Kisörs. Tornácos-ház. 1935. IX. 2.”

Negatív jelzet: Film: Za. 340.

Felvétel ideje: 1935. IX. 2.

Méret: 8,1x11,1 cm

Za. 542. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1–2/4. Felirat: „Kisörs. Szélmarta pannóniai konkréciók a temető mellett, a megkövült turzáson. 1935. IX. 2.”

Negatív jelzet: Film: Za. 336. (LI/813.) és 337. (LI/814.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 2. d. e.

Méret: 8,2x11,3 és 8x11,1 cm

3/4. Felirat: „Kisörs. Pannóniai rétegek a megkövült turzás alatt.”

Negatív jelzet: Film: Za. 338.

Felvétel ideje: 1935

Méret: 8,2x11,3 cm

4/4. Felirat: „Kisörs. Harangláb.”

Negatív jelzet: Film: Za. 339.

Felvétel ideje: 1935

Méret: 7,8x11,2 cm

Za. 543. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Zánka délkelet felől, hátul a Nagy-Hegyestő kúpja. 1934. VIII. 3.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 587.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 3.

Méret: 12x16,9 cm

2/2. Felirat: „Szepezd a fővenyfürdőből.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 591.

Felvétel ideje: 1934

Méret: 11,3x16 cm

Za. 544. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Zánka temploma délkeletről. 1934. VIII. 3.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 588.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 3.

Méret: 17x12,1 cm

2/2. Felirat: „Szepezd. Kook Imre pincéje (1874–1930). 1934. VIII. 10.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 593.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 10.

Méret: 11,8x16,8 cm

Za. 545. (karton mérete: 32,8x23,8cm)

1/2. Felirat: „Szepezd a Csuk-félszigetről. Pan. I. db. 1934. VIII. 12.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 589.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 12.

Méret: 11,6x16,9 cm

2/2. Felirat: „Szepezd a Csuk-félszigetről. Pan. II. db. 1934. VIII. 12.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 590.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 12.

Méret: 11,6x17,1 cm

Za. 546. (karton mérete: 32,9x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Szepezd. Emeletes pince. 1934. VIII. 10.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 592.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 10.

Méret: 11x17,1 cm

2/2. Felirat: „Révfülöp. Virágos út az Ecséri-hegyen, hátul jellemző pince. 1934. VIII. 15.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 598.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 15.

Méret: 12x17 cm

Za. 547. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Kifalazott lösz-mélyút. Licium-bozót. 1934. VIII. 10.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 594.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 10.

Méret: 12x17,1 cm

2/2. Felirat: „Révfülöp. Lösz-szakadék a Lampel-féle villa mellett. 1934. VIII. 15.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 596.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 15.

Méret: 11,9x16,9 cm

Za. 548. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Lösz-szakadék a Lampel-féle villa mellett.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 595.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 15.

Méret: 12,1x17,2 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 9. kép.

2/2. Felirat: „Révfülöp. Lösz-szakadék a Lampel-féle villa mellett.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 597.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 15.

Méret: 11,9x16,6 cm

Za. 549. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Szeder-bokor (*Rubus discolor*) a Fülöpi-hegy tetején. 1934. VIII. 15.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 599.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 15.

Méret: 12,1x16,9 cm

2/2. Felirat: „Révfülöp. Vörös homokkő-darabokból álló maradék-takaró a Fülöpi-hegy tetején. 1934. VIII. 15.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 600.

Felvétel ideje: 1934. VIII. 15.

Méret: 12,1x16,7 cm

Törött negatívról.

Za. 550. (karton mérete: 32,8x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Révfülöp. Vörös homokkő darabokból álló maradék-takaró a Fülöpi-hegy tetején. (1934. aug. 5.)”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 601. (LI/884.)

Felvétel ideje: 1934. aug. 5.

Méret: 12,2x17,3 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred. Kilátás a ref. egyház pincéjétől S felé. 1934. IX. 11.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 602. (LI/885.)

Felvétel ideje: 1934. IX. 11.

Méret: 12x17,1 cm

Za. 551. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Kisörs. Szélmarta pannoniai homokkő konkréciók a temető mellett. (1935. IX. 2.)”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 603. (LI/886.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 2. délelőtt

Méret: 11,3x16,9 cm

2/2. Felirat: „Kisörs. Szélmarta homokkő konkréciók a temető mellett. (1935. IX. 2.)”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 604. (LI/887.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 2.

Méret: 12x16,8 cm

Za. 552. (karton mérete: 32,7x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Kisörs. Szélmarta pannóniai homokkő-konkréciók a temető mellett (1935. IX. 2.)”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 605. (LI/888.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 2. délelőtt

Méret: 11,8x16,7 cm

2/2. Felirat: „Kisörs. Szélmarta pannóniai homokkő konkréciók a temető mellett. (1935. IX. 2.)”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 606. (LI/889.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 2. délelőtt

Méret: 11,9x16,6 cm

Za. 553. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Kisörs. Szélmarta pannóniai konkréciók a temető mellett. 1935. IX. 2.” Negatívon: „Kisörs. Szélmarta pannóniai homokkő-konkréciók a temető mellett. A papíroslap mérete 14–20 cm. 1935. IX. 2.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 607. (LI/890.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 2. délelőtt

Méret: 12x17 cm

2/2. Felirat: „Kisörs. Szélmarta pannóniai konkréciók a temető mellett. 1935. IX. 2.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 608. (LI/891.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 2.

Méret: 12,2x16,8 cm

Za. 554. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „A salgföldi kolostor romjainak részlete. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 609. (LI/892.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 11,9x16,5 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Az Apáti templomrom északnyugatról. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 610. (LI/893.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12. délután

Méret: 11,8x16,5 cm

Za. 555. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Kilátás az Apáti-gerincről Balatonfüred felé. 1935. IX. 12.” Negatívon: „... Elől szélbarázda. ...”

Negatív jelzet: Neg. Za. 611. (LI/894.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12. délután

Méret: 11,9x17,1 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Bazalt-tufa asztal az Apáti-gerinc északi végén. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 612. (LI/895.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12. délután

Méret: 11,8x16,9 cm

Za. 558. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Apáti-gerinc délnyugatról. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 617. (LI/1308.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12. délután

Méret: 11,5x16,7 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Szélmarta fülke az Apáti-gerinc északnyugati oldalán. 1935. IX. 12.” Negatívon: „..., a bazalttufa és a fölötte fekvő gejziritsziklák határán.”

Negatív jelzet: Neg. Za. 618. (LI/1307.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12. délután

Méret: 12x16,4 cm

Za. 559. (karton mérete: 32,8x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Szélmarta fülke az Apáti-gerinc északnyugati oldalán. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 619. (LI/1306.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 11,9x16,7 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Csúcshegy az Apáti gerincről. 1935. IX. 12.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 620. (LI/1305.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 11,5x16,8 cm

Za. 561. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Pécselyi-medence a Veszprémi-fennsík pereméről. Panoráma I. darab. 1936. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Film: Za. 342.

Felvétel ideje: 1936. VIII. 17.

Méret: 12,4x17 cm

2/2. Felirat: „Pécselyi-medence a Veszprémi-fennsík pereméről. Pan. II. db. 1936. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Film: Za. 343.

Felvétel ideje: 1936. VIII. 17.

Méret: 13x17,8 cm

Za. 562. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Pécselyi-medence a Veszprémi-fennsík pereméről. Pan. III. db. 1936. VIII. 17.”

Negatív jelzet: Film: Ve. 344.

Felvétel ideje: 1936. VIII. 17.

Méret: 12,6x17,6 cm

2/2. Felirat: „Rompince Pécsely fölött, a Veszprémi-fennsík peremén. 1936. VIII. 17.”
Negatív jelzet: Film: Ve. 345.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 17.
Méret: 12,8x17,6 cm

Za. 563. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Pécsely. Oldalbejárás pince a barnagi országút mellett. 1936. VIII. 17.”
Negatív jelzet: Film: Za. 346.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 17.
Méret: 12,3x17 cm

2/2. Felirat: „Balatoni Riviéra az alsóörsi temetőből. Jobbra a ref. templom. 1936. VIII. 28.”
Negatív jelzet: Film: Za. 371.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 28.
Méret: 12,4x17,1 cm

Za. 564. (karton mérete: 24x32,9 cm)
Felirat: „Alsődörgicse. Templomrom dél felől nézve. 1936. VIII. 19.”
Negatív jelzet: Film: Za. 347.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 17,1x23,2 cm

Za. 565. (karton mérete: 24x32,9 cm)
Felirat: „Alsődörgicse. Templomrom délkelet felől nézve. 1936. VIII. 19.”
Negatív jelzet: Film: Za. 348.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 17x23,3 cm

Za. 566. (karton mérete: 33x24 cm)
1/2. Felirat: „Felsődörgicsei templomrom délkeletről.”
Negatív jelzet: Film: Za. 349.
Felvétel ideje: 1936.
Méret: 12,3x17,3 cm

2/2. Felirat: „Felsődörgicsei templomrom délnyugatról.”
Negatív jelzet: Film: Za. 351.
Felvétel ideje: 1936.
Méret: 12,5x17,2 cm

Za. 567. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)
Felirat: „Felsődörgicsei templomrom nyugatról. A templom belseje. 1936. VIII. 19.”
Negatív jelzet: Film: Za. 350.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 17,2x23,5 cm

Za. 568. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)
Felirat: „Kisdörgicse egyik háza. 1936. VIII. 19.”
Negatív jelzet: Film: Za. 353.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 17x23,6 cm

Za. 569. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Kisdörgicse egyik utcája. 1936. VIII. 19.”

Negatív jelzet: Film: Za. 352.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 12,3x17,3 cm

2/2. Felirat: „Kisdörgicse. Templomrom a falu alatt a réten, délnyugatról nézve. 1936. VIII. 19.”
Negatív jelzet: Film: Za. 355.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 12,5x17,3 cm

Za. 570. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
Felirat: „Aszó völgy Kisdörgicse és Felsődörgicse közt a márgához tartozó mészkö táblájában. 1936. VIII. 19.”
Negatív jelzet: Film: Za. 354.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 17,2x23,2 cm

Za. 571. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
Felirat: „A Balaton-part jellegzetes részlete Akali előtt.”
Negatív jelzet: Film: Za. 356. (LI/822.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 17,4x23,3 cm

Za. 572. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)
Felirat: „Örvényes fűtcája és jellemző német házai. 1936. VIII. 19.”
Negatív jelzet: Film: Za. 357.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 19.
Méret: 17x23,2 cm

Za. 573. (karton mérete: 32,9x24 cm)
1/2. Felirat: „Örvényes. Malom a falu északkeleti szélén.”
Negatív jelzet: Film: Za. 358.
Felvétel ideje: 1936.
Méret: 12,5x17 cm

2/2. Felirat: „Örvényes. Templom-rom a temetőben.”
Negatív jelzet: Film: Za. 359.
Felvétel ideje: 1936.
Méret: 12,3x17 cm

Za. 574. (karton mérete: 24x32,8 cm)
Felirat: „Aszófő. Templomrom a réten.”
Negatív jelzet: Film: Za. 360.
Felvétel ideje: 1936.
Méret: 17,5x23,7 cm

Za. 575. (karton mérete: 24x32,8 cm)
Felirat: „Balatoni Riviéra a Péterhegy lejtőjéről.”
Negatív jelzet: Film: Za. 361. (LI/841.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 26.
Méret: 17,3x23,7 cm

Za. 576. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)
Felirat: „Balatoni Riviéra a Péterhegy lejtőjéről. 1936. VIII. 26.”

Negatív jelzet: Film: Za. 362.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 26.
Méret: 17,7x23,5 cm

Za. 577. (karton mérete: 24x32,9 cm)
Felirat: „Csopak falu északnyugatról. 1936. VIII. 26.”
Negatív jelzet: Film: Za. 363. (LI/842.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 26.
Méret: 17,2x23,5 cm

Za. 578. (karton mérete: 24x32,9 cm)
Felirat: „Csopak. A torony északnyugat felől. Északi fala valami zuzmótól és moszattól koromfekete. 1936. VIII. 26.”
Negatív jelzet: Film: Za. 364. (LI/843.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 26.
Méret: 7,2x23,7 cm

Za. 579. (karton mérete: 24x32,9 cm)
Felirat: „Csopak. Ördögös kastély (Piskóta-ház), Kemenes, veszprémi kanonok nyaralója az arács-csopaki országút mellett, a 70-es évekből. 1936. VIII. 26.”
Negatív jelzet: Film: Za. 365. (LI/844.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 26.
Méret: 12,3x17,2 cm

Za. 580. (karton mérete: 24x32,9 cm)
Felirat: „Csopak. Ranolder-kastély. Jelenleg Hűvös Salamoné. 1936. VIII. 27.”
Negatív jelzet: Film: Za. 366. (LI/845.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 27.
Méret: 17,3x23,5 cm

Za. 581. (karton mérete: 24x32,9 cm)
Felirat: „Csopak. Ranolder-kastély. 1936. VIII. 27.”
Negatív jelzet: Film: Za. 367. (LI/846.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 27.
Méret: 17,1x23,5 cm

Za. 582. (karton mérete: 33x24 cm)
1/2. Felirat: „Csopak. Régi viharágyú a Ranolder-kastély udvarán. 1936. VIII. 27.”
Negatív jelzet: Film: Za. 368. (LI/847.)
Felvétel ideje: 1936. VIII. 27.
Méret: 12,3x17,2 cm

2/2. Felirat: „Csopak. Riviéra és Tihany a Ranoldez-kastély fölül. 1936. VIII. 27.”
Negatív jelzet: Film: Za. 369.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 27.
Méret: 10,6x17 cm

Za. 583. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)
Felirat: „Alsóörsi völgy a Somlyó-hegy szurdoka fölött. 1936. VIII. 28.”
Negatív jelzet: Film: Za. 370.
Felvétel ideje: 1936. VIII. 28.
Méret: 17,2x23,7 cm

Za. 584. (karton mérete: 24x32,8 cm)

Felirat: „Alsóörs. Endrődy Sándor volt villája. 1936. VIII. 28.” Negatív papírrján: „... Emléktáblával van megjelölve.”

Negatív jelzet: Film: Za. 372. (LI/848.)

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 17,5x23,5 cm

Za. 585. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Templomrom a Rév fölött. 1936. IX. 3.”

Negatív jelzet: Film: Za. 373.

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 12,7x17,4 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Aranyház gejzirkup.”

Negatív jelzet: Film: Za. 382.

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 12,5x17,7 cm

Za. 586. (karton mérete: 32,8x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Kilátás a Nagy-Gejzir-medencére a Rév fölött emelkedő hegyről. – 1936. IX. 3.”

Negatív jelzet: Film: Za. 374.

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 12,8x17 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Karrosodott gejzirit-szikla a nagy Gejzir-medencében. 1936. IX. 3.”

Negatív jelzet: Film: Za. 375.

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 12,9x17,4 cm

Caruzával felírva: „Cholnoky: Balaton 272. ábra”

Za. 587. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Gejzirkúp a Nagy-Gejzit-medencében. 1936. IX. 3.”

Negatív jelzet: Film: Za. 376.

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 13,1x17,5 cm

Retusált

2/2. Felirat: „Tihany. Gejzir-kupok a Nagy-Gejzir-medence déli szélén. 1936. IX. 3.”

Negatív jelzet: Film: Za. 377.

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 12,5x17,5 cm

Za. 588. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Gejzir-kup a Nagy-Gejzir-medence déli szélén.”

Negatív jelzet: Film: Za. 378.

Felvétel ideje: 1936.

Méret: 12,6x17,5 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Szabályos gejzír-kúp a Nagy-Gejzir-medence közepén, nyugatról. 1936. IX. 3.”

Negatív jelzet: Film: Za. 379.

Felvétel ideje: 1936. IX. 3.

Méret: 13x17,6 cm

Za. 597. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Vízvezetéki nyomómedence a vásártér szélén, kilátás a falura, 1937. VII. 17.”

Negatív jelzet: Film: Za. 385.

Felvétel ideje: 1937. VII. 17.

Méret: 8,3x11,1 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. A vízvezeték gyűjtő medencéje a Siske-forráson. 1937 július 18.”

Negatív jelzet: Film: Za. 386.

Felvétel ideje: 1937. VI. 18.

Méret: 8,1x11,3 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred, Siske-utca; a legkeletibb, udvarból alakult utca. 1937. VIII. 4.”

Negatív jelzet: Film: Za. 387.

Felvétel ideje: 1937. VIII. 4.

Méret: 8,3x11,1 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred, Siske-utca; keletről a harmadik, udvarból alakult utca, 1937. VIII. 4.”

Negatív jelzet: Film: Za. 388.

Felvétel ideje: 1937. VIII. 4.

Méret: 8,3x11 cm

Za. 598. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Siske-utca 54. Bagó Lajosné háza. 1937. VIII. 4.”

Negatív jelzet: Film: Za. 389.

Felvétel ideje: 1937. VIII. 4.

Méret: 8,2x11 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. Siske-utca 58. Király Imre háza. 1937. VIII. 4.”

Negatív jelzet: Film: Za. 390.

Felvétel ideje: 1937. VIII. 4.

Méret: 8,2x10,9 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Újhelyi-utca 7, régi malom? 1937. VIII. 4.”

Negatív jelzet: Film: Za. 391.

Felvétel ideje: 1937. VIII. 4.

Méret: 8,2x11,3 cm

4/4. Felirat: „Kilátás a Tamás-hegy északi oldaláról. 1937. VII. 26.”

Negatív jelzet: Film: Za. 392.

Felvétel ideje: 1937. VII. 26.

Méret: 8,4x11,4 cm

Za. 599. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Koloska a Tamáshegyről. 1937. IX. 2.”

Negatív jelzet: Film: Za. 393.

Felvétel ideje: 1937. IX. 2.

Méret: 8x11,1 cm

2/4. Felirat: „Koloska a Tamáshegy északi lábától. 1937. VII. 26.”

Negatív jelzet: Film: Za. 394.

Felvétel ideje: 1937. VII. 26.

Méret: 8x11,2 cm

3/4. Felirat: „Koloska a tamáshegyi Testvérszikláról.”

Negatív jelzet: Film: Za. 395.

Felvétel ideje: 1937. IX. 2.

Méret: 8,2x11,1 cm

4/4. Felirat: „Kilátás észak felé. Panoráma I. és II. darab.”

Negatív jelzet: Film: Za. 396.

Felvétel ideje: 1937. IX. 2.

Méret: 8,2x11,2 cm

Za. 600. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Csopak. Kerekedi rétek. Nádkúp. 1937. VIII. 5.”

Negatív jelzet: Film: Za. 397.

Felvétel ideje: 1937. VIII. 5.

Méret: 8,1x11,1 cm

2/4. Felirat: „Csopak. Parti konyhakert, Kereked és Arács közt. 1937. VIII. 5.”

Negatív jelzet: Film: Za. 398.

Felvétel ideje: 1937. VIII. 5.

Méret: 8,1x11,5 cm

3/4. Felirat: „Csobánc Diszel felől. 1937. VII. 20.”

Negatív jelzet: Film: Za. 399.

Felvétel ideje: 1937. VII. 20.

Méret: 8,2x11,3 cm

4/4. Felirat: „Révfülp. Templomrom a vasútállomás mellett. 1937. VII. 20.”

Negatív jelzet: Film: Za. 400.

Felvétel ideje: 1937. VII. 20.

Méret: 8,2x11,4 cm

Za. 610. (karton mérete: 32,9x24,2 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred, virágzó agave az alsó sétakertben, 1937-ben.”

Negatív jelzet: Film: Za. 383. és 384.

Felvétel ideje: 1937

Méret: 11,6x8,8 cm

Za. 613. (karton mérete: 32,8x24,2 cm)

2/2. Felirat: „Tihany falu az Apáti-gerincről.”

Negatív jelzet: Neg.: Za. 651. (LI/1340.)

Felvétel ideje: 1935. IX. 12.

Méret: 11,8x16,9 cm

Za. 614. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred, fürdőház.”

Negatív jelzet: Film: Za. 409. (LI/832.)

Felvétel ideje: 1938. VIII. 11.

Méret: 8,9x11,6 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred, fürdőház.”

Negatív jelzet: Film: Za. 410. (LI/833.)

Felvétel ideje: 1938. VIII. 11.

Méret: 8,9x11,6 cm

3/4. Felirat: „Balatonarács. A régi szeretetház, most most [sic] (1938) gazdasági iskola főépülete.”

Negatív jelzet: Film: Za. 411. (LI/834.)

Felvétel ideje: 1938. VIII. 11.

Méret: 8,9x11,6 cm

4/4. Felirat: „Az arácsi Séd völgsíkja.”

Negatív jelzet: Film: Za. 413.

Felvétel ideje: 1938. VIII. 11

Méret: 8,8x11,6 cm

Za. 615. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Az arácsi Séd völgye.”

Negatív jelzet: Film: Za. 412. (LI/835.)

Felvétel ideje: 1938. VIII. 11. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 11,6x8,7 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred, fenyves a régi parkban.”

Negatív jelzet: Film: Za. 408.

Felvétel ideje: 1937 körül

Méret: 9x11,7 cm

3/4. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamáshegy keleti sarkáról. Pan. III. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 418. (LI/839.)

Felvétel ideje: 1938. VIII. 21. d. u.

Méret: 8,6x11,8 cm

4/4. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamáshegy keleti sarkáról. Pan. IV. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 419.

Felvétel ideje: 1937 körül

Méret: 8,8x11,7 cm

Za. 616. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Arács. Zempléni Moldován István villája a réteken.”

Negatív jelzet: Film: Za. 414. (LI/837.)

Felvétel ideje: 1938. VIII. 11.

Méret: 8,8x11,3 cm

2/4. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy keleti sarkáról a Riviera felé. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 415.

Felvétel ideje: 1937 körül

Méret: 9x11,5 cm

3/4. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy keleti sarkáról. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 416.

Felvétel ideje: 1937 körül

Méret: 8,2x11,7 cm

4/4. Felirat: „Arács. Kilátás a Tamás-hegy keleti sarkáról. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 417. (LI/838.)

Felvétel ideje: 1938. VIII. 21. d. u. (csak a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,7x11,7 cm

Za. 636. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/3. Felirat: „Aszófő, templom.”

Negatív jelzet: Film: Za. 436. (LI/855.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 1.

Méret: 11,3x8,6 cm

2/3. Felirat: „Arács, a templom zuzmós északi oldala.”

Negatív jelzet: Film: Za. 421. (LI/849.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 16.

Méret: 11,4x8,7 cm

3/3. Felirat: „Arács. Utcarészlet a templom mellett.”

Negatív jelzet: Film: Za. 420. (LI/840.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 16. (csak a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 8,8x11,4 cm

Za. 637. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Templomrom a régi temetőben.”

Negatív jelzet: Film: Za. 422.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 9x11,9 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred, falu a régi temetőből nézve.”

Negatív jelzet: Film: Za. 423. (LI/850.)

Felvétel ideje: 1939. VIII. 23.

Méret: 9x11,9cm

Panoráma I. db.

3/4. Felirat: „Balatonfüred falu a régi temetőből nézve.”

Negatív jelzet: Film: Za. 424. (LI/851.)

Felvétel ideje: 1939. VII. 23.

Méret: 9x12 cm

Panoráma II. db.

4/4. Felirat: „Balatonfüred. Siske-völgy alsó nyílása.”

Negatív jelzet: Film: Za. 425.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 9x12 cm

Za. 638. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Balatonfüred. Siske-völgy a régi temető fölötti dombról.”

Negatív jelzet: Film: Za. 426.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 8,7x11,4 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. Kilátás a régi temető fölül.”

Negatív jelzet: Film: Za. 427.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 8,5x11,4 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. Kilátás a temetőtől Tihany felé.”

Negatív jelzet: Film: Za. 428. (LI/852.)

Felvétel ideje: 1939. VIII. 30.

Méret: 8,7x11,4 cm

4/4. Felirat: „Balatonfüred. Gyűrődött márgarétegek a zsidó temető alatt.”
Negatív jelzet: Film: Za. 429.
Felvétel ideje: 1939 körül
Méret: 8,6x11,4 cm

Za. 639. (karton mérete: 24x32,9 cm)
1/4. Felirat: „Balatonfüred. Parti sétány 1939. aug. d. u. 4 óraker, rossz időben.”
Negatív jelzet: Film: Za. 430. (LI/853.)
Felvétel ideje: 1939. IX. 13.
Méret: 8,5x11,3 cm

2/4. Felirat: „Balatonfüred. A tihanyi autó-út kezdete.”
Negatív jelzet: Film: Za. 431.
Felvétel ideje: 1939
Méret: 8,6x11,6 cm

3/4. Felirat: „Balatonfüred. A régi park fenyvese.”
Negatív jelzet: Film: Za. 432. (LI/854.)
Felvétel ideje: 1939. IX. 16. (a negatív papírján olvasható dátum)
Méret: 8,6x11,3 cm

4/4. Felirat: „B.-Füred. Bedobott kövel indított hullámgyűrűk a strandfürdőnél.”
Negatív jelzet: Film: Za. 433.
Felvétel ideje: 1939
Méret: 8,6x11,4 cm

Za. 640. (karton mérete: 24x32,9 cm)
1–2./4. Felirat: „Balatonfüred. Behajtott kő lökésére keletkezett hullámgyűrűk a strandfürdőnél.”
Negatív jelzet: Film: Za. 434. és Film: Za. 435.
Felvétel ideje: 1939 körül
Méret: 8,5x11,5 és 8,4x11,4 cm

3/4. Felirat: „Kilátás az aszfőfi Vásárhegyről kelet felé.”
Negatív jelzet: Film: Za. 437.
Felvétel ideje: 1939 körül
Méret: 8,7x11,3 cm

4/4. Felirat: „Kilátás az aszfőfi Vásár-hegyről észak felé.” Negatív papírján: „....., a Pécsöli-medence márga-halmaira.”
Negatív jelzet: Film: Za. 438. (LI/856.)
Felvétel ideje: 1939. IX. 1. (a negatív papírján olvasható dátum)
Méret: 8,7x11,3 cm

Za. 641. (karton mérete: 24x32,9 cm)
1/4. Felirat: „Kilátás az aszfőfi Ágashegyről a Pécselyi medence felé. Elöl Cholnoky. 1939.”
Negatív jelzet: Film: Za. 439. (LI/857.)
Felvétel ideje: 1939. IX. 1.
Méret: 9x12 cm

2/4. Felirat: „Kilátás az aszfőfi Ágashegyről a Vászolyi-medence felé.”
Negatív jelzet: Film: Za. 440.
Felvétel ideje: 1939
Méret: 9x12 cm

3/4. Felirat: „Pince a Pécsely patak völgye mellett.”

Negatív jelzet: Film: Za. 441. (LI/858.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 1.

Méret: 9x12 cm

4/4. Felirat: „Pince Örvényes fölött.”

Negatív jelzet: Film: Za. 442. (LI/859.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 1.

Méret: 9x12 cm

Za. 642. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Barátlakások, II. cella-csoport. Lőrés-ablakok.”

Negatív jelzet: Film Za. 443.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,1x17 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Barátlakások, I. csoport, II, cella. Vöröshomokkő bomba a cella falában. (a kép fel van fordítva!)”

Negatív jelzet: Film Za. 444.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x17 cm

Za. 643. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Barátlakások I. csoport, I. cella, vörös homokkő bomba a cella falában.”

Negatív jelzet: Film Za. 446. (LI/861.)

Felvétel ideje: 1939. IX. 8.4

Méret: 13,2x16,9 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Barátlakások, I. csoport, I. cella, vörös homokkő bomba.”

Negatív jelzet: Film Za 445. (LI/860.)

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x17 cm

Za. 644. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Balatonarács, a Séd kis vízese.”

Negatív jelzet: Film: Za. 447. (LI/862.)

Felvétel ideje: 1939. IX.

Méret: 13,3x16,7 cm

2/2. Felirat: „Balatonarács, a Séd völgye a Koloskában.”

Negatív jelzet: Film: Za. 448.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,3x16,6 cm

Za. 647. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Balatonfüred, a Tamáshegy tetőpontja.”

Negatív jelzet: Film: Za. 453. (LI/863.)

Felvétel ideje: 1940. VII. 20. (a negatív papírján olvasható dátum)

Méret: 13,2x16,9 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred, rompince a Tamás-hegyen.”

Negatív jelzet: Film: Za. 454.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x16,5 cm

Za. 648. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Balatonfüred, rompince a Tamáshegyen.”

Negatív jelzet: Film: Za. 455.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x16,4 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred, rompince a Tamáshegyen.”

Negatív jelzet: Film: Za. 456.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,3x16,8 cm

Za. 649. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Balatonfüred, legkeletibb rompince a Tamáshegyen.”

Negatív jelzet: Film: Za. 457.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x16,8 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred, pusztakert a Tamáshegyen.”

Negatív jelzet: Film: Za. 458.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x17,4 cm

Za. 650. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Balatonfüred. Pusztakert a Tamáshegy tetején.”

Negatív jelzet: Film: Za. 459.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x16,8cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred. Pusztakert a Tamáshegy tetején.”

Negatív jelzet: Film: Za. 460.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x17,1 cm

Za. 651. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Balatonfüred. Kilátás a Tamás-hegyről a Kerekedi-öbölre.”

Negatív jelzet: Film: Za. 461.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x16,7 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred, kilátás a Tamás-hegyről a fürdőtelepre.”

Negatív jelzet: Film: Za. 462.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,1x17,1 cm

Za. 652. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Balatonfüred. Kéki-völgy a Tamáshegy nyugati oldaláról. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 463.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x17 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred. Kéki-völgy a Tamáshegy nyugati oldaláról. Pan. II. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 464.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,3x16,8 cm
retusált

Za. 653. (karton mérete: 32,6x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Balatonfüred. Kéki-völgy a Tamáshegy nyugati oldaláról. Pan. III. db.”

Negatív jelzet: Film: Za. 465.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,2x16,9 cm

2/2. Felirat: „Balatonfüred. Mészkö-bánya a Kéki-völgyben.”

Negatív jelzet: Film: Za. 466.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,3x16,9 cm

Za. 656. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Apáti-gerinc, szélmarta bazalttufa rétegek.”

Negatív jelzet: Film: Za. 471.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13x17,1 cm

Oldalra írva: „Cholnoky Balaton 260. ábra”

2/2. Felirat: „Tihany. Apáti-gerinc, a szélmarás pusztítása bazalttufa rétegeken.”

Negatív jelzet: Film: Za. 472.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,1x17 cm

Oldalra írva: „Cholnoky: A Balaton földrajza. I. k. 59. ábra”

Za. 657. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Szélmarta tufarétegek az Apáti-gerincen.”

Negatív jelzet: Film: Za. 473.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,1x16,7 cm

2/2. Felirat: „Tihany. Szélmarta nagy fülke az Apáti-gerincen.”

Negatív jelzet: Film: Za. 474. és 475.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,1x17 cm

Za. 658. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Apáti-gerinc, szélmarta nagy fülke a gejzirit alatt.”

Negatív jelzet: Film: Za. 476.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 11,8x16,9 cm

2/2. Felirat: „Tihany. A Csúcshegy taraja az Apáti gerinc felől.”

Negatív jelzet: Film: Za. 477.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,1x16,6 cm

Za. 659. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Tihany. Csúcshegy az Apáti-gerincről.”

Negatív jelzet: Film: Za. 478.

Felvétel ideje: 1939 körül

Méret: 13,1x16,8 cm

2/2. Felirat: „Tihany falu az Apáti-hegyről. Középtéren nagy levendula ültetvény.”
Negatív jelzet: Film Za. 479.
Felvétel ideje: 1939 körül
Méret: 13x16,8 cm

Za. 660. (karton mérete: 32,6x23,8 cm)
1/2. Felirat: „A Csekehegy délnyugatról, elől szélbarázda.”
Negatív jelzet: Film: Za. 480.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 17x13 cm

2/2. Felirat: „A Csekehegy délről. Dolomit-kőbörc.”
Negatív jelzet: Film: Za. 481.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13x17,1 cm

Za. 661. (karton mérete: 32,6x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Szelbarázda a Csekehegytől délre. 1940.”
Negatív jelzet: Film: Za. 482.
Felvétel ideje: 1940
Méret: 13,1x17 cm

2/2. Felirat: „Szelbarázda a csekehegyi dolomithátságon.”
Negatív jelzet: Film: Za. 483.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13,1x16,8 cm

Za. 663. (karton mérete: 32,5x23,7 cm)
1/2. Felirat: „Dolomit-pusztaság a Csekehegytől délre. Háttérben a Haláp.”
Negatív jelzet: Film: Za. 486.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13x16,9 cm

2/2. Felirat: „Szelbarázdák és jardangok a csekehegyi dolomithátságon.”
Negatív jelzet: Film: Za. 487.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13,1x16,9 cm

Za. 664. (karton mérete: 32,6x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Szelbarázdák és jardangok a csekehegyi dolomithátságon.”
Negatív jelzet: Film: Za. 488.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13x16,9 cm
(oldalra írva: „Cholnoky: Balaton földrajza I. k. 53. ábra”)

2/2. Felirat: „Szikla-jardang a csekehegyi dolomithátságon.”
Negatív jelzet: Film: Za. 489.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13,1x16,9 cm
(oldalra írva: „Cholnoky: Balaton 52. ábra”)

Za. 665. (karton mérete: 32,6x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Földiszeder (Rubus sp.)-bokor a Cseket-hegyi-dolomithátságon.”

Negatív jelzet: Film: Za. 490.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13,1x17,1 cm

2/2. Felirat: „Eróziós völgyecske a csekethegyi dolomit hátságon.”
Negatív jelzet: Film: Za. 491.
Felvétel ideje: 1940 körül
Méret: 13,2x17,1 cm

Ze. 4. (karton mérete: 8,8x7,5 cm)
Felirat: „Kilátás a beregszászi rhyolit-hegyekről Végardó felé.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 7,9x16,7 cm
Celloidin

Ze. 6. (karton mérete: 8,9x7,5 cm)
Felirat: „Homokbuckák közti tó Királyhelmectől délre.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 7,9x16,7 cm
Celloidin

Ze. 7. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
Felirat: „Tokaj a közúti hid pillérjétől.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 14,3x19,3 cm

Ze. 8. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
Felirat: „Tokaj és a Jokaji hegy a rakamazi út-töltésről nézve.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 14,5x20,2 cm
Színezett

Ze. 9. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
Felirat: „Út-töltés Tokaj és Rakamaz közt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 14,4x20,4 cm

Ze. 10. (karton mérete: 24,3x33 cm)
Felirat: „Töltött út Tokaj és Rakamaz közt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 17,4x24,3 cm
Színezett

Ze. 11. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)
Felirat: „Töltött út Tokaj és Rakamaz közt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1900-as évek
Méret: 17,4x24,2 cm

Ze. 12. (karton mérete: 32,9x24,3 cm)

Felirat: „A Tokaji hegy a Tokaj és Rakamaz közti út-töltésről.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 20,2x14,4 cm

Ze. 13. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)

Felirat: „A Bodrog árvize Bodrogkeresztur mellett.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 14,4x20,2 cm

Színezett

Ze. 14. (karton mérete: 24,3x32,9 cm)

Felirat: „Bodrogparti füzes Bodrogkeresztúrnál.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1900-as évek

Méret: 14,4x20,3 cm

Színezett

Ze. 17. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

1/3. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Tisza árterére, emelkedő árvíz idején. Övzátonyok.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 13. (LI/210.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 8,2x11,3 cm

2/3. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Bodrog és Tisza egyesülése felé, emelkedő árvíz idején.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 9. (LI/206.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 8,2x11,2 cm

3/3. Felirat: „Tokaj a hegytetőről.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 14. (LI/211.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 7,7x11,2 cm

Ze. 18. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

1–2/4. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Tisza árterére, a közuti hid alatt, emelkedő árvíz idején. Övzátonyok.” Negatívon: „... Az övzátonyok a régi egyesülés helyét mutatják.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 5. (LI/202.) és Neg.: Ze. 6. (LI/203.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 7,9x9 és 7,7x10,4 cm (panorámafelvétel)

3–4/4. Felirat: „Kilátás a Tokaji-hegyről a Bodrog és Tisza egyesülésére, emelkedő árvíz idején. Övzátonyok.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 10. (LI/207.) és Neg.: Ze. 2. (LI/199.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 7,9x10,8 és 8,1x11 cm

Ze. 19. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Bodrog és a Tisza egyesülésére, árvíz idején.” Negatívon: „... Az övzátonyok jól látszanak.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 12. (LI/209.)

Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 11,3x16,9 cm

2/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Bodrog és Tisza egyesülésére, árvíz idején.”
Negatív jelzet: Neg.: Ze. 7. (LI/204.)

Felvétel ideje: 1910 körül
Méret: 11,6x16,7 cm

(alulra írva: „Cholnoky: Hegyek völgyek 152. ábra”; oldalra pedig: „Kéz: 27 ábra”)

Ze. 20. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Bodrog és a Tisza egyesülése felé.” Negatívon: „...
emelkedő árvíz idején. Az övzátonyok most látszanak.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 11. (LI/208.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,4x16,8 cm

Retusált

2/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Tisza és a Bodrog egyesülése felé.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 9. (LI/206.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 14,5x19,2 cm

Ze. 21. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Bodrog és Tisza egyesülésére.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 3. (LI/200.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,3x16,6 cm

2/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Bodrog és Tisza egyesülésére. Övzátonyok.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 8. (LI/205.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,5x16,7 cm

Ze. 22. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji-hegyről a Hegyalja felé, árvízkor.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 15. (LI/212.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,2x16,9 cm

2/2. Felirat: „Kilátás a Tokaji hegyről a Tisza árterére, emelkedő árvíz idején.”

Negatív jelzet: Neg.: Ze. 4. (LI/204.)

Felvétel ideje: 1910 körül

Méret: 11,5x16,5 cm

Ze. 23. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Sátoraljauhely. Kilátás a Nyugovóráról a város felé, középen a Szárhegy.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 10.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8,1x11,1 cm

2/4. Felirat: „Sátoraljauhely. Kilátás a Nyugovóráról a város felé, jobbra a Várhegy.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 9.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 7,9x11 cm

3/4. Felirat: „Sárospatak. A vár egyik sarokbástyája”

Negatív jelzet: Film: Ze. 6.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8,1x11,1 cm

4/4. Felirat: „Sárospatak. Vár.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 8.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8x11,1 cm

Ze. 24. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Sárospatak. A vár külső bástyája.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 1.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8x10,9 cm

2/4. Felirat: „Sárospatak, katolikus templom.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 2.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 7,9x11,1 cm

3/4. Felirat: „Sárospatak, régi falmaradvány a kat. templom oldalán.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 3.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 11,1x8,1 cm

4/4. Felirat: „Sárospatak. Kilátás a várból NE felé, a városra.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 7.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8x10,9 cm

Ze. 25. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1–2/3. Felirat: „Sárospatak. Egyetemi hallgatónők a várbástya mellett. 1926. évi tanulm. kir.”

Negatív jelzet: Film. Ze. 4. és Film. Ze. 5.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8,1x11,1 és 7,9x11,1 cm

3/3. Felirat: „Sátoraljauhely. Egyetemi hallgatók a Sátorhegyen.”

Negatív jelzet: Film: Ze. 11.

Felvétel ideje: 1926

Méret: 8x11,1 cm

KARTONRA KASÍROZOTT KÜLFÖLDI FÉNYKÉPEK

Au. 5. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

1/4. Felirat: „Hallstatt. Kilátás a Hotel-Kainz ablakából.”

Negatív jelzet: Film. Au. 1. (LII/551.)

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 7,8x10,9 cm

2/4. Felirat: „Hallstatt. Az új kat. templom.”

Negatív jelzet: Film. Au. 2. (LII/550.)

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 7,4x10,9 cm

3/4. Felirat: „Hallstatt. Kilátás a sóbányákhoz vezető útról Obertraunra.”

Negatív jelzet: Film. Au. 3.

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 7,4x10,9 cm

4/4. Felirat: „Hallstatt. Sóbányatelep a függőölgyben.”

Negatív jelzet: Film. Au. 4. (LII/549.)

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 7,3x10,7 cm

Au. 6. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

1–2/4. Felirat: „Hallstatt. Kilátás a sóbányatelepről Obertraun és a tó felé. 1926. július 1.”

Negatív jelzet: Film. Au. 5. és 6. (LII/548.)

Felvétel ideje: 1926. július 1.

Méret: 7,3x10,8 és 7,3x10,9 cm

3–4/4. Felirat: „Hallstatt. Kilátás a sóbányatelepről a Rudolf-torony és a tó felé.”

Negatív jelzet: Film. Au. 7. és 8. (LII/547.)

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 7,4x10,9 és 7,3x10,8 cm

Au. 7. (karton mérete: 32,8x23,7 cm)

1/4. Felirat: „Hallstatt. A budapesti egyetem Földrajzi Intézetének kirándulása a Waldbachstrub mellett, Hallstatt közelében”

Negatív jelzet: Film. Au. 9. (LII/546.)

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 7,4x10,9 cm

2/4. Felirat: „Hallstatt. A Waldbach alsó rohanója.”

Negatív jelzet: Film. Au. 10.

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 10,4x7,4 cm

3–4/4. Felirat: „Hallstatt. Waldbachstrub vízesése. 1926. VII. 1.”

Negatív jelzet: Film. Au. 11. és Film. Au. 12.

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.

Méret: 10,9x7,3 és 10,8x7,4 cm

Au. 8. (karton mérete: 23,8x32,6 cm)

1/4. Felirat: „Hallstatt északról.”

Negatív jelzet: Film: Au. 13.
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,4x10,8 cm

2/4. Felirat: „Hallstatt a város déli végéről.”
Negatív jelzet: Film: Au. 14. (LII/544.)
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,4x10,9 cm

3/4. Felirat: „Hallstatt. A Gosau-patak közel a torkolatához.”
Negatív jelzet: Film: Au. 15. (LII/543.)
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,4x10,9 cm

4/4. Felirat: „Hallstatt. Lyuggatott mészkő a Gosau-völgy alsó részében.”
Negatív jelzet: Film: Au. 16.
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,4x11 cm

Au. 9. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Hallstatt. Nagy kárfülke a tó déli vége fölött.”
Negatív jelzet: Film: Au. 17. (LII/542.)
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,2x10,8 cm

2/4. Felirat: „Hallstatt északról.”
Negatív jelzet: Film.: Au. 18. (LII/541.)
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,3x10,9 cm

3/4. Felirat: „Az obertrauni fok Hallstatt felől.”
Negatív jelzet: Film.: Au. 19.
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,4x10,9 cm

4/4. Felirat: „Hallstatt főtere.”
Negatív jelzet: Film.: Au. 20. (LII/539.)
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,2x10,9 cm

Au. 10. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Hallstatt főtere.”
Negatív jelzet: Film: Au. 21. (LII/540.)
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,3x10,9 cm

2/4. Felirat: „Hallstatt a vasútállomásról.”
Negatív jelzet: Film: Au. 22. (LII/538.)
Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 7,4x10,9 cm

3/4. Felirat: „Hallstatt a vasútállomásról.”
Negatív jelzet: Film: Au. 23.

Felvétel ideje: 1926. VII. 1.
Méret: 8,3x10,9 cm

4/4. Felirat: „Ischl. Kilátás a Siriusbergről W felé, a Wolfgang-tó felé.”
Negatív jelzet: Film. Au. 24.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,5x10,9 cm

Au. 11. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Ischl. Kilátás a Siriusbergről a város felé.”
Negatív jelzet: Film. Au. 25. (LII/537.)
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,5x10,9 cm

2/4. Felirat: „Innsbruck. Kilátás a Hungerburgról a Brenner-út felé.”
Negatív jelzet: Film. Au. 26.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,4x10,9 cm

3/4. Felirat: „Innsbruck. Kilátás a Hungerburgról a város felé.”
Negatív jelzet: Film. Au. 27.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,3x10,8 cm

4/4. Felirat: „Innsbruck. A hőttingi breccsa. Panorama I. db.”
Negatív jelzet: Film. Au. 28. (LII/536.)
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,4x10,9 cm

Au. 12. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Innsbruck. A hőttingi breccsa. Panoráma II. db.”
Negatív jelzet: Film. Au. 29.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,1x10,8 cm
Az Au. 68. jelzetű kartonon található panorámakép második fele.

2/4. Felirat: „Duna mentén. A greini szoros részlete.”
Negatív jelzet: Film. Au. 30.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,2x10,8 cm

3/4. Felirat: „Duna mentén. Terraszok a greini szorosban.”
Negatív jelzet: Film. Au. 31.
Felvétel ideje: 1926.
Méret: 7,4x10,9 cm

4/4. Felirat: „Duna mentén. Terraszok a greini szorosban.”
Negatív jelzet: Film. Au. 32.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,4x10,7 cm

Au. 13. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)
1/4. Felirat: „Duna mentén. Terraszok a greini szorosban.”

Negatív jelzet: Film. Au. 33.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,4x10,9 cm

2/4. Felirat: „Duna mentén. St. Nikola.”
Negatív jelzet: Film: Au. 34.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,3x10,9 cm

3/4. Felirat: „Duna mentén. Sarmingstein.”
Negatív jelzet: Film. Au. 35.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,3x10,8 cm

4/4. Felirat: „Duna mentén. Sarmingstein.”
Negatív jelzet: Film: Au. 36.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,2x10,9 cm

Au. 14. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Duna mentén.”
Negatív jelzet: Film. Au. 37.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,1x10,9 cm

2/4. Felirat: „Duna mentén.”
Negatív jelzet: Film. Au. 38.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,4x11 cm

3/4. Felirat: „Duna mentén. Persenbeug vára Ybsszel szemben.”
Negatív jelzet: Film. Au. 39.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,4x11 cm

4/4. Felirat: „Duna mentén. Persenbeug vára.”
Negatív jelzet: Film. Au. 40.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,3x10,9 cm

Au. 15. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Duna mentén. Persenbeug vára Ybsszel szemben.”
Negatív jelzet: Film: Au. 41.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,2x10,9 cm

2/4. Felirat: „Duna mentén. Marbach, terraszok, fenn Maria-Taferl.”
Negatív jelzet: Film: Au. 42. (LII/830.)
Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 7,3x10,9 cm

3/4. Felirat: „Duna mentén. Marbach, terraszok, fenn Maria-Taferl.”
Negatív jelzet: Film: Au. 43. (LII/830.)

Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 7,3x10,5 cm

4/4. Felirat: „Duna mentén. Weitenegg vára.”
Negatív jelzet: Film. Au. 44. (LII/829.)
Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 8x10,9 cm

Au. 16. (karton mérete: 33,8x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Duna mentén. Weitenegg vára.”
Negatív jelzet: Film. Au. 45. (LII/829.)
Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 7,4x10,9 cm

2/4. Felirat: „Duna mentén. Melk.”
Negatív jelzet: Film. Au. 46. (LII/828.)
Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 7,3x10,8 cm

3/4. Felirat: „Duna mentén. Melk.”
Negatív jelzet: Film. Au. 47. (LII/828.)
Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 7,2x10,8 cm

4/4. Felirat: „Duna mentén. Schönbichl.”
Negatív jelzet: Film. Au. 48. (LII/827.)
Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 7,2x10,9 cm

Au. 17. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
1/3. Felirat: „Duna mentén. Aggstein Melk és Krems között.”
Negatív jelzet: Film: Au. 49.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 10,9x7,5 cm

2/3. Felirat: „Duna mentén. Dürnstein vára.”
Negatív jelzet: Film: Au. 50. (LII/826.)
Felvétel ideje: 1926. VII.
Méret: 7,4x10,9 cm

Au. 68. (karton mérete: 24,1x33 cm)
Felirat: „A hőttingi breccsa vízszintes rétegzése. Innsbruck.”
Negatív jelzet: Film: Au. 28–29.
Felvétel ideje: 1926
Méret: 7,6x19,7 cm (két darabból álló panorámafelvétel)

Blk. 203. (karton mérete: 23,6x31,4 cm)
Felirat: „Románia. Căineni. Az Olt legfelső terraszának maradványa.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1906
Méret: 11,1x16,7 cm

Blk. 204. (karton mérete: 23,6x31,6 cm)

Felirat: „Románia. Căineni. II. terasz a faluból, a kis patak hidjáról nézve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,6x17 cm

Blk. 205. (karton mérete: 23,7x31,4 cm)

Felirat: „Románia. Căineni. Templom.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 11,4x16,8 cm

Blk. 206. (karton mérete: 31,4x23,6 cm)

Felirat: „Románia. Konglomerátum sziklák Turnu-Severin és Verciorova közt.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 7,2x11,3 cm

Blk. 213.

Felirat: „Románia. Căineni a Vöröstoronyi-szorosban. Felülről nézve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1906

Méret: 8,8x17,8 cm (kartonnal együtt)

(A kép eredetileg Szeben megyéhez volt sorolva – látszik a képen a *Sze.* jelzet.)

Dal. 48. (karton mérete: 32,8x24 cm)

1/2. Felirat: „Ombla-forrás Ragusa közelében.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914

Méret: 11,8x16,8 cm

Kartonra írva: „Cholnoky: Földközi tenger 100. ábra”, „Kéz 15. ábra”

2/2. Felirat: „Ombla-forrás Ragusa közelében.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914

Méret: 11,8x17 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: A Föld és élete. I. kötet: Európa. Budapest. Franklin Kiadó. 1936. 633. p.

Finn. 1. (karton mérete: 24,9x33 cm)

Felirat: „Kilátás a viborgi vendéglő ablakából.”

Negatív jelzet: – (LII/891.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,2x16,4 cm

Finn. 2. (karton mérete: 24,6x32,6 cm)

Felirat: „Kilátás Helsingfors kikötőjére. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12x16,2 cm

Finn. 3. (karton mérete: 24,9x32,9 cm)

Felirat: „Kilátás Helsingfors kikötőjére. Panoráma II. db.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,3x16,1 cm

Finn. 4. (karton mérete: 25x33,1 cm)
Felirat: „Kilátás Helsingfors kikötőjére. Az obszervatórium dombjáról. Előtérben a hajótörött szobra.”
Negatív jelzet: – (LII/889.)
Felvétel ideje: 1901. július 19–20.
Méret: 12,3x16,3 cm

Finn. 5. (karton mérete: 24,6x32,6 cm)
Felirat: „Szanatorium Helsingforsban.”
Negatív jelzet: – (LII/888.)
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,4x16,6 cm
Sérült negatívról.

Finn. 6. (karton mérete: 24,6x32,6 cm)
Felirat: „Gránitsziklák Helsingfors falai alatt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,6x16,1 cm

Finn. 7. (karton mérete: 24,6x32,6 cm)
Felirat: „Gránitsziklák Helsingfors falai alatt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,4x16 cm

Finn. 8. (karton mérete: 24,7x32,8 cm)
Felirat: „Gránitsziklák Helsingfors házaik közt.”
Negatív jelzet: – (LII/886.)
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,5x16,5 cm

Finn. 9. (karton mérete: 24,8x32,8 cm)
Felirat: „Gránitsziklák a helsingforszi szigetek közt.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,5x16,2 cm

Finn. 10. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
Felirat: „Vásott szikla a Helsinkivi vidéki szigetek egyikén.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,5x16,4 cm

Finn. 11. (karton mérete: 24,6x32,6 cm)
Felirat: „Kilátás a nyugati szigetéről Helsingfors felé.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,8x16,3 cm

Finn. 12. (karton mérete: 24,7x32,9 cm)
Felirat: „Gránitsziklaút az egyik helsingforsi szigeten.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,5x16,2 cm

Finn. 13. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
Felirat: „Gyűrődések gneiszgránitban a Helsink-i vidéki szigetek egyikén.”
Negatív jelzet: – (LII/881.)
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,3x16,3 cm

Finn. 14. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
Felirat: „A Szaima-tó szigetei.”
Negatív jelzet: – (LII/880.)
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 11,5x16 cm

Finn. 15. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
Felirat: „A Vuoxen-folyó sellői az Imatra vízesés fölött.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,4x16,5 cm

Finn. 16. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)
Felirat: „A Vuoxen-folyó sellői az Imatra vízesés fölött.”
Negatív jelzet: –⁺
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,3x16,2 cm

Finn. 17. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)
Felirat: „A Vuoxen-folyó sellői az Imatra vízesés fölött.”
Negatív jelzet: – (LII/927.)
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,3x16,3 cm

Finn. 18. (karton mérete: 24,6x32,5 cm)
Felirat: „Vuoksen folyó sellői az Imatra felett.”
Negatív jelzet: – (LII/927.)
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,5x16,3 cm
Kartonra írva: „Cholnoky: Europa 294. ábra”, és nyílal jelölve Lörenthey Imre, Lóczy Lajos.

Finn. 19. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)
Felirat: „A Vuoxen-folyó sellői az Imatra vízesés fölött.”
Negatív jelzet: – (LII/927.)
Felvétel ideje: 1901 július
Méret: 12,6x16,6 cm

A kartonon nem olvasható külön negatív jelzet, de a letéti anyagban ugyanezen jelzettel (Finn. 16. – LII/927.) megtalálható a fénykép üvegnegatívja. Ugyanez igaz Finn. 17., 18., 19., 21., 22., 23., 24., 25., 27., 28., 29., 30. esetében is.

Finn. 20. (karton mérete: 24,6x32,4 cm)

Felirat: „Vuokszén folyó hídja az Imatra vízésés felett.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,5x16,3 cm

Finn. 21. (karton mérete: 24,6x32,6 cm)

Felirat: „Imatra.”

Negatív jelzet: – (LII/928.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,4x16,3 cm

Finn. 22. (karton mérete: 24,9x32,8 cm)

Felirat: „Imatra.”

Negatív jelzet: – (LII/928.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 11,9x16,1 cm

Finn. 23. (karton mérete: 24,7x32,8 cm)

Felirat: „Imatra.”

Negatív jelzet: – (LII/928.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,4x16,2 cm

Finn. 24. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)

Felirat: „Imatra.”

Negatív jelzet: – (LII/929.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,5x16,2 cm

Finn. 25. (karton mérete: 24,6x32,5 cm)

Felirat: „Az Alsó Imatra vízésés részlete. Panorma I. db.”

Negatív jelzet: – (LII/929.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,3x16,3 cm

Finn. 26. (karton mérete: 24,8x33 cm)

Felirat: „Az Alsó Imatra vízésés részlete. Panorama II. db.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,6x16 cm

Finn. 27. (karton mérete: 24,7x33,1 cm)

Felirat: „Alsó Imatra vízésés részlete. Panoráma III. db.”

Negatív jelzet: – (LII/929.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,3x16,3 cm

Sérült negatívról készült a nagyítás.

Finn. 28. (karton mérete: 23,8x32,7 cm)

Felirat: „Az alsó Imatra-vízésés részlete. Panoráma III. b. ab.”

Negatív jelzet: – (LII/929.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,3x16,1 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Utazásaim, élményeim, kalandjaim. Budapest. Pantheon. 1942. 382. p. 20. kép.

Finn. 29. (karton mérete: 23,8x32,8 cm)

Felirat: „Az alsó Imátra-vízesés részlete. Panoráma IV. darab.”

Negatív jelzet: – (LII/929.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,5x16,4 cm

Finn. 30. (karton mérete: 24,8x32,8 cm)

Felirat: „Alsó Imatra vízesés részlete.”

Negatív jelzet: – (LII/929.)

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,4x16,4 cm

Finn. 31. (karton mérete: 24,6x32,6 cm)

Felirat: „Az alsó Imatra vízesés részlete.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,1x16,4 cm

A képen látható férfi Lőrenthey Imre. (kartonon jelölve)

Finn. 32. (karton mérete: 24,6x32,5 cm)

Felirat: „Az alsó Imatra vízesés részlete.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1901 július

Méret: 12,6x16,3 cm

Fr. 4. (karton mérete: 24,8x33 cm)

1–6/6. Felirat: „Mont-Blanc. A Mer de Glace részletei.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909⁺

Méret: 10,3x7,5 cm

2/6. retusált, fölötté kartonon Felirat: „Cholnoky: Hegyek völgyek 300. ábra”

Fr. 5. (karton mérete: 24,8x33,2 cm)

1–4/4. Felirat: „Mont Blanc. A Mer de Glace részletei.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10 cm

Fr. 6. (karton mérete: 24,8x33,1 cm)

1/4. Felirat: „Mer de Glace. Balra fenn a Monteners vendéglő.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10 cm

2/4. Felirat: „Mer de Glace. Parti moréna.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10 cm

* A franciaországi képek datálásának problémájához lásd 68. lábjegyzet.

3–4/4. Felirat: „Mer de Glace. Középmoréna.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10,1 cm

Fr. 25. (karton mérete: 33x24,8 cm)

1/2. Felirat: „Bellegarde. A Varseline kanyónja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,4x9,9 cm

2/2. Felirat: „Bellegarde. Perthe du Rhône.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,6x10,1 cm

Kartonon Felirat: „Cholnoky: Europa 155. ábra”

Fr. 26. (karton mérete: 33x24,8 cm)

1/4. Felirat: „Bellegarde. Perthe du Rhône a Varseline kanyónja a torkolat fölött.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 9,9x7,6 cm

2/4. Felirat: „Bellegarde. Perthe du Rhône.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 10x7,5 cm

Kartonon Felirat: „Cholnoky: Hegyek völgyek 125. ábra”

3/4. Felirat: „Bellegarde. Perthe du Rhône.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 10x7,5 cm

4/4. Felirat: „Bellegarde. Perthe du Rhône. Kőüstök.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 10x7,5 cm

Hrv.-Fi. 49. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Hullám-marta, karrosodott sziklák a Bukkari-öböl partján.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 14.

Méret: 11,8x16,8 cm

Hrv.-Fi. 50. (karton mérete: 24x33 cm)

Felirat: „Karszt-breccsa Bukkari fölött, kb. 100 m. magasan, a flumei országút mellett.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 11.

Méret: 11,7x16,9 cm

Hrv.-Fi. 51. (karton mérete: 32,9x24cm)

1/2. Felirat: „Korrodált mészkősziklák Bakarac táján. Karr-simitás.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 14.
Méret: 11,8x16,9 cm

2/2. Felirat: „Lefeszített szikladarab helyén volt rész képe. Fagyökerek furkálása.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 7.

Méret: 11,7x16,8 cm

Hrv.-Fi. 56. (karton mérete: 24x32,9 cm)

Felirat: „Ciszterna Kukuljanovo és Sveto Kuzma közt a Karszt-platón, északnyugatra Bukkaritól.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 10.

Méret: 11,8x16,7 cm

Hrv.-Fi. 57. (karton mérete: 33x24 cm)

1/2. Felirat: „Bóra-kertek Sta. Barbara táján, Bukkaritól délre.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 7.

Méret: 11,8x16,8 cm

Kartonon oldalt: „Cholnoky: Meteorológia 108. ábra”

2/2. Felirat: „Bóra-kertek Sta. Barbara táján, Bukkaritól délre.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 7.

Méret: 11,8x16,8 cm

Hrv.-Fi. 58. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Rom-falu Sveto-Kuzma mellett, Bukkari fölött.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 11.

Méret: 11,7x16,8 cm

2/2. Felirat: „A Grobniki polje[†] keleti része dél felől nézve.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 10.

Méret: 11,8x16,7 cm

Hrv.-Fi. 59. (karton mérete: 33x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Karr-mező a Grobnik vidéki karszton, Čavle mellett. Hátul Grebnik vára.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 10.

Méret: 11,7x16,9 cm

2/2. Felirat: „Rogyott dolina a Lujza-út mellett, Kamenyák táján.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1914. IV. 10.

Méret: 12,1x16,8 cm

Hrv.-Fi. 67. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Kis dolina-település Kukuljanovo mellett, Bukkari fölött.”

[†] felszíni lefolyás nélküli nagyobb medence a karszt-felvidéken

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 10.
Méret: 11,7x16,8 cm

2/2. Felirat: „Skrljevo és Kukuljanovo falvak Sveto-Kuzma felől, Bukkari fölött. Kukuljanovo balra, hátul.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 11.
Méret: 11,9x16,8 cm

Hrv.-Fi. 72. (karton mérete: 24x32,9 cm)
1–2/4. Felirat: „Bukkari vidéke. A Grobniki-polje részletei.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 10.
Méret: 7,8x11,3 és 7,8x11,1 cm

3/4. Felirat: „A Grobniki polje részlete.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 10.
Méret: 7,7x11,2 cm

4/4. Felirat: „A Grobniki polje keleti vége.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 10.
Méret: 7,9x11,1 cm

Hrv.-Fi. 76. (karton mérete: 33x23,8 cm)

1/2. Felirat: „A Vinodol-árok Grižane tájáról észak felé nézve. 1914. IV. 12.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 12.
Méret: 11,6x16,7 cm

2/2. Felirat: „A Vinodol-árok Grižane tájáról észak felé nézve. 1914. IV. 12.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 12.
Méret: 11,7x16,6 cm
(Kartonon oldalt: „Cholnoky: Földközi tenger 101. ábra”)

Hrv.-Fi. 77. (karton mérete: 32,9x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Karszt-breccsa a Vinodol-árokban, Grizsanetól északra. 1914. IV. 12.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 12.
Méret: 11,8x16,6 cm

2/2. Felirat: „A Vinodol-árok északi vége a cirkevnicai keresztyölgy északi nyílásától nézve. Hátul a Bukkari-öböl nyerge. 1914. IV. 12.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 12.
Méret: 11,7x16,7 cm

Hrv.-Fi. 79. (karton mérete: 32,9x24 cm)

1/2. Felirat: „Drevenik-polje a Vinodol-árokban, hátul Drevenik-vára Karszt-breccsán, leghátul a Bukkari-nyereg.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 12.
Méret: 11,9x16,8 cm

2/2. Felirat: „Vinodol-árok Sveto Marco felől (Dreveniktől északra). 1914. IV. 12. este.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. IV. 12.
Méret: 11,8x16,7 cm

Hrv.-Fi. 86. (karton mérete: 33x23,9 cm)

1/2. Felirat: „Martinscica. Elhagyott vesztegzár épületek.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. április 3–18.
Méret: 11,8x16,8 cm

2/2. Felirat: „Fiume. A Recsina-völgy alsó vége. Pan. I. db.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1914. április 3–18.
Méret: 11,8x16,9 cm

It. 26. (karton mérete: 24,8x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Vico Soprano falu a Maloja hágó alatt.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1908
Méret: 7,5x10,2 cm

2/4. Felirat: „Vico Soprano falu a Maloja hágó alatt. Visszatekintés az Engadinra.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1908
Méret: 9,9x7,6 cm

3/4. Felirat: „Chiavenna a város közepén emelkedő vásott sziklákról.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1908
Méret: 7,4x10 cm

4/4. Felirat: „Vásott sziklák Chiavennában.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1908
Méret: 10,1x7,6 cm

It. 48. (karton mérete: 24,9x32,8 cm) karton hátlapján pecsét: „Tudományegyetem Földrajzi Intézete”

1/3. Felirat: „Venezia. Ca d’Oro palota és a Cannale Grande.”

Negatív jelzet: 65., 66., 67.

Felvétel ideje: 1914. június–július

Méret: 7,3x29 cm (3 darabból álló panorámafelvétel)

A 65. jelzetű kép megjelent: Cholnoky Jenő: Égen, földön. 59. kép

2/3. Felirat: „Venezia. Palazzo Ca d’Oro.”

Negatív jelzet: 68.

Felvétel ideje: 1914. június–július

Méret: 7,8x11,2 cm

A kép bal alsó sarka fekete csikkal leragasztva.

3/3. Felirat: „Venezia. Kis csatorna a Ponte dei Barcaroláról. Gondolák.”
Negatív jelzet: 69.
Felvétel ideje: 1914. június–július
Méret: 7,9x11,4 cm

It. 237. (karton mérete: 23,9x32,4 cm)
2/3. Felirat: „Roma. Pálmák a Palatinus déli oldalán, 1914.”
Negatív jelzet: Film: It. 5.
Felvétel ideje: 1914
Méret: 10,7x7,6 cm

3/3. Felirat: „Venezia. Canal Grande részlete. 1914. VI.”
Negatív jelzet: Film: It. 4.
Felvétel ideje: 1914
Méret: 8x10,8 cm

It. 238. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)
1/4. Felirat: „Albanoi hegyek. Pinia-fenyők Frascati mellett, a Tusculum táján. 1913.”
Negatív jelzet: Film: It. 6.
Felvétel ideje: 1913
Méret: 7,5x10,7 cm

2/4. Felirat: „Albanoi-hegyek. Pinia-fenyők Frascati mellett, a Tusculum táján. 1913.”
Negatív jelzet: Film: It. 7. (LII/902.)
Felvétel ideje: 1913
Méret: 7,5x10,7 cm

3/4. Felirat: „Ostia romjai. 1913.”
Negatív jelzet: Film: It. 8.
Felvétel ideje: 1913
Méret: 7,5x10,7 cm

4/4. Felirat: „Ostia romjai. 1913.”
Negatív jelzet: Film: It. 9.
Felvétel ideje: 1913
Méret: 7,5x10,7 cm

It. 239. (karton mérete: 23,8x32,8 cm) (A képek túl sötétek.)
1/3. Felirat: „Firenze. Kilátás a Belvedere felől. 1913.”
Negatív jelzet: Film: It. 10.
Felvétel ideje: 1913
Méret: 7,5x10,6 cm

2/3. Felirat: „Firenze. Kilátás a Belvedere felől. 1913.”
Negatív jelzet: Film: It. 11.
Felvétel ideje: 1913
Méret: 7,4x10,4 cm

3/3. Felirat: „Firenze vidéke, 1913.”
Negatív jelzet: Film: It. 12.
Felvétel ideje: 1913
Méret: 7,3x10,6 cm

It. 240. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Roma. San Paolo fuori le mure. Az előkert oszlopocsarnoka. Tanulmányi kirándulás társasága. 1925. VI. 28.”

Negatív jelzet: Film. It. 13.

Felvétel ideje: 1925. VI. 28.

Méret: 7,4x10,7 cm

2/4. Felirat: „Roma. San Paolo fuori le mure előkertjének oszlopsorai. 1925. VI. 28.”

Negatív jelzet: Film. It. 16.

Felvétel ideje: 1925. VI. 28.

Méret: 7,3x10,7 cm

3/4. Felirat: „Roma. San Paolo fuori le mure. A templom belseje. 1925. VI. 28.”

Negatív jelzet: Film. It. 14.

Felvétel ideje: 1925. VI. 28.

Méret: 7,3x10,8 cm

4/4. Felirat: „Roma. San Paolo fuori le mure templom belseje. 5 perces expozíció. 1925. VI. 28.”

Negatív jelzet: Film. It. 15.

Felvétel ideje: 1925. VI. 28.

Méret: 7,4x10,8 cm

It. 243. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Roma. A Forum panorámája a Palatinusról. Pan. II. db. 1925. VI. 30.”

Negatív jelzet: Film. It. 25.

Felvétel ideje: 1925. VI. 30.

Méret: 7,3x10,7 cm

2/4. Felirat: „Roma. A Forum panorámája a Palatinusról. Pan. III. db. 1925. VI. 30.”

Negatív jelzet: Film. It. 26.

Felvétel ideje: 1925. VI. 30.

Méret: 7,3x10,9 cm

3/4. Felirat: „Roma. Palatinus. Kilátás Maxentius bazilikájára. 1925. VI. 30.”

Negatív jelzet: Film. It. 27.

Felvétel ideje: 1925. VI. 30.

Méret: 7,4x10,9 cm

4/4. Felirat: „Roma. Palatinus. Délkeleti sarok. 1925. VI. 30.”

Negatív jelzet: Film. It. 28.

Felvétel ideje: 1925. VI. 30.

Méret: 7,3x10,8 cm

It. 244. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)

1/3. Felirat: „Roma. Palatinus. Tanulmányi kirándulás csoportja, 1925. VI. 30.”

Negatív jelzet: Film. It. 29.

Felvétel ideje: 1925. VI. 30.

Méret: 7,4x10,7 cm

2/3. Felirat: „Roma. Palatinus részlete. 1925. VI. 30.”

Negatív jelzet: Film. It. 30.

Felvétel ideje: 1925. VI. 30.

Méret: 10,7x7,4 cm

3/3. Felirat: „Roma. Palatinus. Tanítványok csoportja. 1925. VI. 30.”
Negatív jelzet: Film. It. 31.
Felvétel ideje: 1925. VI. 30.
Méret: 7,4x10,8 cm

It. 245. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Pozzuoli nyugat felől, az Armstrong-gyár nyugati végéről. 1925. VII. 3.”
Negatív jelzet: Film. It. 32.
Felvétel ideje: 1925. VII. 3
Méret: 7,2x10,8 cm

2/4. Felirat: „Pozzuoli. Kiránduló társaság a tenger partján, az Armstrong-gyár nyugati végénél. 1925. VII. 3.”
Negatív jelzet: Film. It. 33.
Felvétel ideje: 1925. VII. 3.
Méret: 7,3x10,8 cm

3/4. Felirat: „Firenze. Kilátás a Michel-Angelo térről, pan. I. db. 1925. július 5.”
Negatív jelzet: Film. It. 34.
Felvétel ideje: 1925. VII. 5.
Méret: 7,4x10,8 cm

4/4. Felirat: „Firenze. Kilátás a Michel-Angelo-térről. Pan. II. db. 1925. VII. 5.”
Negatív jelzet: Film. It. 35.
Felvétel ideje: 1925. VII. 5.
Méret: 7,2x10,7 cm

It. 262. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)

1/3. Felirat: „Vesuvio. Hamutömegek a Somma külső lejtőjén, Ottajano felől. Az uton budapesti egyetemi hallgatók.”
Negatív jelzet: Neg.: It. 69. (LII/676.)
Felvétel ideje: 1907. április 2.
Méret: 8,5x16,9 cm (sztereofelvétel)

2/3. Felirat: „Campi Flegrei. Avernoi-tó, Diana temploma.”
Negatív jelzet: Neg.: It. 70. (LII/901.)
Felvétel ideje: 1907 április
Méret: 8,5x16,7 cm (sztereofelvétel)

3/3. Felirat: „Campi Flegrei. Avernoi-tó, Diana temploma.”
Negatív jelzet: Neg.: It. 71.
Felvétel ideje: 1907 április
Méret: 8,7x17 cm (sztereofelvétel)

It. 275. (karton mérete)

1/3. Felirat: „Lipari. Utca.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1907
Méret: 8x15,2 cm
(sztereofelvétel)

2/3. Felirat: „Lipari. Canneto falu, hátul a Horzsakő-hegy.”
Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1907

Méret: 7,3x15,3 cm (sztereofelvétel)

3/3. Felirat: „Lipari. Canneto. A horzsakő-iparosok telepe.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1907

Méret: 7,5x17 cm

It. 281. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/3. Felirat: „Etna. Fumarola az obszervatorium mögött, a fő kráter lábánál.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1907 március

Méret: 7,6x15,4 cm

Sztereofelvétel

2/3. Felirat: „Etna. Kilátás a fő kráter lejtőjéről észak felé. Felhőtenger.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1907 március

Méret: 7,4x15,8 cm

3/3. Felirat: „Etna. Casa Cantoniera. Lóczy Jajos (elől) és hallgatói.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1907 március

Méret: 7x15,2 cm

A képen látható Ifj. Lóczy Lajos, kép mellett nyíllal jelölve.

Megjelent: Cholnoky Jenő: Itália tűzhányó hegyei. In: A Kor. 1907. május 1. 9. szám. 297. p.

Ném. 1. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Breslau. Kilátás a Monopol-hotel folyosóablakából a Dorottya-templom oldalára és a szárítóra.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 1.

Felvétel ideje: 1929. VII.

Méret: 11,1x8,2 cm

2/4. Felirat: „Szilézia. Walke-malom Gross-Wartenbergtől NE felé, a lengyel határon. A tó lengyel, a malom német területen van.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 2. (LII/926.)

Felvétel ideje: 1929. VII.

Méret: 8,1x11,2 cm

3/4. Felirat: „Szilézia. Goschütz. Reichenbach gróf kastélya. Főhomlokzat.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 3. (LII/925.)

Felvétel ideje: 1929. VII. 4.

Méret: 8x11,2 cm

Oldalra írva: „Cholnoky: Európa 221. ábra”

4/4. Felirat: „Szilézia. Goschütz. Reichenbach gróf kastélya. Kerti homlokzat. Az epheu-befut-tatás elfagyott.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 4. (LII/925.)

Felvétel ideje: 1929. VII. 4.

Méret: 8x11,3 cm

Ném. 2. (karton mérete: 24x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Szilézia. Goschütz. Reichenbach gróf kastélya. Virágház. Elől elfagyott fák.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 5. (LII/925.)
Felvétel ideje: 1929. VII. 4.
Méret: 8x11,4 cm

2/4. Felirat: „Szilézia. Goschütz. Reichenbach gróf kastélya. Park, moréna-tóval. A parton ifj. Reichenbach grófnő.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 6. (LII/925.)
Felvétel ideje: 1929. VII. 4.
Méret: 8,2x10,2 cm

3/4. Felirat: „Szilézia. Az 1928–29. évi télen elfagyott almafák az út mellett, Breslau közelében, Peuke és Sybillenort közt.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 7. (LII/924.)
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8,1x11,2 cm

4/4. Felirat: „Közép-sziléziai moréna-hátság. Löss-bevágódás a hátság déli oldalán, Skarzine falutól NW felé.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 8. (LII/921.)
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8x11,7 cm

Ném. 3. (karton mérete: 24x32,8 cm)

1/4. Felirat: „Közép-sziléziai moréna-hátság. Löss-bevágódás a hátság déli oldalán Skarzine falutól NW-re, Oberglauche felé.”

Negatív jelzet: Neg. Film: Ném. 9.
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8x11,4 cm

2/4. Felirat: „Közép-sziléziai moréna-hátság. Löss-bevágódás felső vége Skarzine falutól NW-re, Oberglauche felé.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 10.
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8,1x11,3 cm

3/4. Felirat: „Közép-sziléziai moréna-hátság. A klein-totscheni malom. Prehisztorikus, kitöltött tavak fölött, az új tó.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 11.
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8,1x11,4 cm

4/4. Felirat: „Közép-sziléziai moréna-hátság. Löss-szakadék Trebnitztól délnyugatra.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 12.
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8,2x11,1 cm

Ném. 4. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)

1/4. Felirat: „Középsziléziai moréna-hátság. Téglagyár Trebnitztól délre. A Würm-jégtakaró előrenyomulásával összegyűrt Riss-jégkorszaki, glaciális törmelék.”

Negatív jelzet: Film: Ném. 15.
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8,1x11,3 cm

2/4. Felirat: „Szilézia. Trebnitz a morénahátságról.”
Negatív jelzet: Film: Ném. 14.
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 8x11,2 cm

3/4. Felirat: „Szilézia. Zobten. Lützwow-emlék és templom.”
Negatív jelzet: Film: Ném. 15. (LII/923.)
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 7,5x10,7 cm

4/4. Felirat: „Szilézia. A Zobten-hegy hágóján. Felírásos tilalmi tábla a mezőn.”
Negatív jelzet: Film: Ném. 16. (LII/922.)
Felvétel ideje: 1929. VII.
Méret: 10,6x7,8 cm

Ném. 5. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Szilézia. Goschütz (Gross-Wartenbergtől északra, közel az új lengyel határhoz.).
Reichenbach gróf kastélya. Főhomlokzat.”
Negatív jelzet: Film: Ném.: 3. Nagyítás.
Felvétel ideje: 1929. VII. 4.
Méret: 12,6x17,6 cm

2/2. Felirat: „Szilézia. Goschütz. Reichenbach gróf kastélya. Kerti homlokzat. Az epheu-befut-
tatás az 1928–29. évi télen elfagyott.”
Negatív jelzet: Film: Ném. 4. Nagyítás.
Felvétel ideje: 1929. VII. 4.
Méret: 12,2x17,5 cm

Ném. 6. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Szilézia. Goschütz. Reichenbach gróf kastélya. Virágház. Előtérben az 1928–29 évi
téli elfagyott fák.”
Negatív jelzet: Film: Ném. 5. Nagyítás.
Felvétel ideje: 1929. VII. 4.
Méret: 11,8x17 cm

2/2. Felirat: „Szilézia. Goschütz. Reichenbach gróf kastélya. Moréna-tó a parkban. A tóparton a
fiatal Reichenbach grófné.”
Negatív jelzet: Film: Ném. 6. Nagyítás.
Felvétel ideje: 1929. VII. 4.
Méret: 12x17,5 cm

Or. 1. (karton mérete: 24,9x33 cm)
Felirat: „Homokredők a Dnyeper árterén a Kievi vasúti hidról.”
Negatív jelzet: Neg.: Or. 1.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 11,8x16 cm

Or. 2. (karton mérete: 24,7x32,7 cm) kartonon pecsét: „K. Tudományegyetem Földrajzi Intézet”
Felirat: „Homokredők a Dneper árterén.”
Negatív jelzet: Neg. Or. 2.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 11,4x16 cm

Or. 3. (karton mérete: 24,9x33 cm) kartonon pecsét: „K. Tudományegyetem Földrajzi Intézete”
Felirat: „Homokredők a Dnyeper árterén a kievi Lavra alatt.”
Negatív jelzet: Neg. Or. 3.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 12,4x16 cm

Or. 4. (karton mérete: 24,9x33,1 cm) kartonon pecsét: „K. Tudományegyetem Földrajzi Intézete”
Felirat: „Homokredők a Dnyeper árterén a kievi Lavra alatt.”
Negatív jelzet: Neg.: Or. 4.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 11,9x16 cm

Or. 5. (karton mérete: 24,8x32,9 cm) kartonon pecsét: „K. Tudomány Egyetem Földrajzi Intézete”
Felirat: „Homokredők a Dneper árterén a kievi Lavra alatt.”
Negatív jelzet: Neg.: Or. 5.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 11,6x16 cm

Or. 6. (karton mérete: 24,9x33 cm) Kartonon pecsét: „K. Tudomány Egyetem Földrajzi Intézete”
Felirat: „Homokredők a Dnyeper árterén a kievi Lavra alatt.”
Negatív jelzet: Neg.: Or. 6.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 11,2x16,2 cm

Or. 7. (karton mérete: 25x32,7 cm) kartonon pecsét: „K. Tudományegyetem Földrajzi Intézete”
Felirat: „Homokredők a Dnyeper árterén a kievi Lavra alatt.”
Negatív jelzet: Neg.: Or. 7.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 11,4x16,1 cm

Or. 8. (karton mérete: 25x32,7 cm)
Felirat: „Sárfolyam a Dnyeper magas partján Kiev alatt.”
Negatív jelzet: Neg.: Or. 8.
Felvétel ideje: 1901
Méret: 11,6x16,2 cm

Or. 9. (karton mérete: 23,9x32,9 cm)
Felirat: „Kiev. Szt. András temploma. 1899. Ezüst kupola.”
Negatív jelzet: Neg.: Or. 9.
Felvétel ideje: 1901⁺
Méret: 11,8x16,8 cm
Retusált

Svc. 54. (karton mérete: 24,9x33 cm)
1/4. Felirat: „Genfi-tó. Ilse Penck és Filchnerne.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1909⁺⁺
Méret: 10,2x7,6 cm

⁺ A datálás problémájához lásd 63. lábjegyzet.

⁺⁺ A svájci képek datálásának problémájához lásd 68. lábjegyzet.

2/4. Felirat: „Vierwaldstätter-tó. Luzern kikötője.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,3x10,2 cm

3/4. Felirat: „Genfi-tó. Wegener Geogné.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 10x7,5 cm

4/4. Felirat: „Vierwaldstätter-tó. Zwei. Mythen Brunnen fölött. (1909).”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,4x10 cm

Svc. 61. (karton mérete: 24,7x33 cm)

1/6. Felirat: „Gemmi-hágó. A Lämmern-gleccser teknője.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10,1 cm

2/6. Felirat: „A Lämmern-gleccser vége.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 10,1x7,7 cm

3/6. Felirat: „A Lämmern-gleccser teknője a Gemmi-vendéglőtől.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,4x10 cm

4/6. Felirat: „Gemmi-hágó. Rinderhorn a Lämmern-bodenről.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10,1 cm

5/6. Felirat: „A Lämmern-gleccser vége.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10 cm

6/6. Felirat: „A Lämmern-gleccser friss végmorénája.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,3x10,1 cm

Svc. 67. (karton mérete: 24,9x33 cm)

1/3. Felirat: „Genfi-tó. A Rhône beömlése a tóba. A világosabb a Rhône vize.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,4x10,1 cm

2–3/3. Felirat: „Genfi-tó. A Rhône beömlése a tóba.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1909

Méret: 7,5x10,3 és 7,4x10,1 cm

A kartonon a képek mellett jelölve a világosabb színű Rhône. A képek koszosak, elmosódottak.

USA. 130. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,9x16,6 cm

(oldalra írva: „Cholnoky: Szárazföldek és tengerek 1. ábra”)

2/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,7x16,7 cm

USA. 131. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,8x16,7 cm

2/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,8x16,7 cm

USA. 132. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,7x16,5 cm

2/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,9x16,5 cm

USA. 133. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,7x16,7 cm

2/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. október 2–3.

Méret: 11,8x16,6 cm

USA. 134. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)

1/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”

Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. október 2–3.
Méret: 11,8x16,7 cm

2/2. Felirat: „Arizona. A Colorado Grand-kanyonja.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. október 2–3.
Méret: 11,9x16,8 cm

USA. 136. (karton mérete: 32,7x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,7x16,7 cm

2/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,8x16,7 cm

USA. 137. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,9x16,6 cm

2/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,9x16,5 cm

USA. 138. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,6x16,4 cm

2/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,9x16,8 cm

USA. 140. (karton mérete: 32,8x23,8 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,9x16,7 cm

2/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake. A tó kaldérájának pereme.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember 16–18.
Méret: 11,7x16,8 cm

USA. 141. (karton mérete: 23,9x32,7 cm)
Felirat: „Oregon. Portland látképe.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,8x30 cm (két darabból álló panorámafelvétel)

USA. 142. (karton mérete: 32,8x23,7 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Portland. Villalakások.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,9x16,8 cm

2/2. Felirat: „Oregon. Portland. Villalakások.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,8x16,8 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. 39. kép.

USA. 143. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Erdészeti muzeum kívülről.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,8x16,8 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. 40. kép.

2/2. Felirat: „Oregon. Portland. Erdészeti muzeum belülről.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,6x16,9 cm

USA. 144. (karton mérete: 32,8x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Őserdő a Crater-lakehez vezető uton, nyáron.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,7x16,7 cm
Megjelent: Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. 44. kép.

2/2. Felirat: „Oregon. Őserdő Portland mellett.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 16,7x11,7 cm

USA. 145. (karton mérete: 32,7x23,9 cm)
1/2. Felirat: „Oregon. Patakmeder mészkőben. Aranyásók vízvezetéke.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,7x16,8 cm

2/2. Felirat: „Oregon. Crater-lake.”
Negatív jelzet: –
Felvétel ideje: 1912. szeptember
Méret: 11,8x16,8 cm

USA. 189. (karton mérete: 32,8x23,7 cm)

1/2. Felirat: „Yellowstone-N.-P. Felső-gejzir-medence. Hymen-terrace⁺.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. szeptember 3–9.

Méret: 11,9x16,8 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. 23. kép.

2/2. Felirat: „Yellowstone-N.-P. Felső-gejzir-medence. Jupiter-terrace.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. szeptember 3–9.

Méret: 11,8x16,7 cm

Megjelent: Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. 22. kép.

USA. 190. (karton mérete: 23,9x32,8 cm)

Felirat: „Yellowstone-National-Park. Felső-gejzir-medence. Mammoth-hot-springs. A Jupiter-terrace teteje.”

Negatív jelzet: –

Felvétel ideje: 1912. szeptember 3–9.

Méret: 11,6x32,3 cm (két darabból álló panorámafelvétel)

⁺ A felszínre törő forró víz mésztartalmát kis peremek, párkányok formájában rakja le. Az így kialakult lerakódás terasz-szerű.

CSAK NEGATÍVON MEGLÉVŐ CHOLNOKY FELVÉTELEK LISTÁJA

Neg. – üvegnegatív

Film. – síkfilm

- LI/147. – Film. PP. 60. „Zsámbék. A templom északnyugatról, az új temető kapuja felől. 1937. június 24.”
- LI/149. – Film. PP. 59. „Zsámbék. A templom homlokzata. 1937. június 24.”
- LI/268. – Neg. Ve. 119. Akarattyai magas partok, kerék nádasok. 1900.
- LI/309. – Film. Ve. 83. „Dolomit-jardangok és szélbarázdák Hajmáskér és Kádárta közt. Pan. I. db. 1936. VIII. 11.”
- LI/458. – Film. Som. 25. „Babócsa. Merész Gyula festőművész kastélya. Eredetileg Somssich-kastély. 1925. X. 18.”
- LI/459. – Film. Som. 26. „Babócsa. Merész Gyula kastélya. Volt Somssich-kastély. 1925. X. 18.”
- LI/460. – Film. Som. 27. „Babócsa. Merész Gyula kastélya a parkból nézve. 1925. X. 18.”
- LI/461. – Film. Som. 28. „Babócsa. ”riási vadgesztenyefa a Merész-Somssich-parkban. 1925. X. 18.”
- LI/466. – Film. Som. 33. „Földvár. Kis lagúna a két turzás közt, a Stefánia-kilátóról (az ósánc nyugati végéről) nézve. 1936. VIII. 29.”
- LI/477. – Neg. Som. 43. A karádi völgy keleti oldalának panorámája Fiád felől. (I. db.).
- LI/478. – Neg. Som. 44. A karádi völgy keleti oldalának panorámája Fiád felől (II. db.).
- LI/479. – Neg. Som. 45. Karád délről.
- LI/621. – Film. Za. 83. „Kállai medence. Részlet a pannóniai turzásból, hátul a Kis-Hegyestő. 1922. aug.”
- LI/652. – Film. Za. 118. „Szélmarás a kisörsi pannóniai turzás kövei 1923. VIII. 14.”
- LI/740. – Film. Za. 237. „Arács. Rompince a Tamáshegy tetejének közelében, a déli oldalon. 1931. IX. 1. d. e.”
- LI/741. – Film. Za. 238. „Arács. Rompince a Tamáshegy délkeleti oldalán. 1931. IX. 1.”
- LI/742. – Film. Za. 239. „Arács. Viharvert fenyő a Tamás hegy tetejének keleti vége felé. 1931. IX. 1. d. e.”
- LI/743. – Film. Za. 240. „Arács. Viharverte fenyő a Tamás-hegy tetejének keleti vége felé. 1931. IX. 1. d. e.”
- LI/744. – Film. Za. 241. „Balatonfüred falu a Tamás-hegy délnyugati oldaláról. 1931. IX. 1.”
- LI/836. – Film. Za. 413. „Az arácsi Séd völgsíkja. 1938. VIII. 11.”
- LI/864. – Film. Za. 501. „Arács. Kepék a Balatonra vezető községi út mellett. 1941. VII. 10.”
- LI/865. – Film. Za. 502. „Balatonfüred. Daucus carota dudvanövényzet a tihanyi út mellett. 1941. VII. 23.”
- LI/866. – Film. Za. 507. „Arács. Szomorúfüzfa-óriás az arácsi réten, (alatta Cholnoky J., a fával egy idős). 1941. VII. 26.”
- LI/867. – Film. Za. 508. „Arács. Konyhakert az arácsi réten, munkásokkal. 1941. július 26.”
- LI/868. – Film. Za. 510. „Arács. Cséplés a falu déli oldalán. 1941. VIII. 7.”
- LI/869. – Film. Za. 517. „Balatonfüred. Bertók Pál saját udvarán hadaróval csépel. 1941. VIII. 8.”
- LI/870. – Film. Za. 518. „Balatonfüred. A piac-tér vásár nélkül. 1941. VIII. 8.”
- LI/871. – Film. Za. 520. „Balatonfüred. Nagy szerű. 1941. VIII. 8.”
- LI/872. – Film. Za. 521. „Balatonfüred. Cséplőgép a nagy szerűn. 1941. VIII. 8.”

- LI/896. – Neg. Za. 613. „Tihany. Szélmarta gejziritsziklák a vízszintes bazalt-tufa rétegek fölött. Hátul Balatonfüred-fürdő.” 1935. IX. 12.
- LI/897. – Neg. Za. 614. „Tihany. Szélmarta gejzirit-sziklák az Apáti-gerincen.” 1935. IX. 12.
- LI/898. – Neg. Za. 615. „Tihany. Gejzirit-kup az Apáti-gerincen.” 1935. IX. 12. délután.
- LI/937. – Neg. Za. 505. „A keszthelyi vasút hidja Fenéken, a közúti hidról tekintve. Összegyűlt növénytörmelék a hídpillérek előtt.”
- LI/1088. – Neg. Ve. 153. Madarasi-tó Siófoktól keletre. 1905.
- LI/1089. – Neg. Ve. 154. Pandallók. Fokszabadi, Sáfránykertvonyó alatt. 1904.
- LII/511. – Svájc, Goldau, az 1806. évi hegyomlás szakadásának a helye, 1927. film
- LII/512. – Svájc, Rigi, feljárás a Kulmhoz, elől a Földrajzi Intézet kirándulása. 1927. film
- LII/513. – Svájc, Vierwaldstätti-tó, gyűrődések az Axenstrasse mellett. 1927. film
- LII/514. – Svájc, a Rhône-gleccser vége. 1927. film
- LII/515. – Svájc, a Rhône-gleccser vége, Gletsd fölött. 1927. film
- LII/516. – Svájc, a Rhône-gleccser vége, Gletsd fölött, kirándulókkal (Földrajzi Intézet hallgatói). 1927. film
- LII/517. – Svájc, Maggiore-tó, Locarno, kilátás a Metropole szálló abalakából. 1927. film
- LII/525. – Magyarország, Veszprém, kilátás a Vár északi végéről a Séd völgye felé. 1937. film
- LII/590. – Olaszország, Perugia, jellemző házak a város bástyáinak helyén. 1939. film
- LII/591. – Olaszország, Perugia, kilátás a város DK-i részén. 1939. film
- LII/593. – Olaszország, Misurina-tó. 1939. film
- LII/594. – Olaszország, kilátás a város keleti részére. 1939. film
- LII/597. – Olaszország, Misurina-tó a dolomitokban. 1939. film
- LII/598. – Olaszország, Perugia, kilátás a város keleti részére. 1939. film
- LII/675. – Olaszország, Stromboli, láva és hamu lejtő. 1907. Sztereo üvegnegatív, 18x9 cm, 2 db.
- LII/677. – Olaszország, Albanoi hegy, Nemi-tó és a vár. 1907. Sztereo üvegnegatív, 18x9 cm.
- LII/678. – Olaszország, Lipari-szigetek, a Vulcano-sziget fő krátere. 1907. Sztereo üvegnegatív, 18x9 cm.
- LII/679. – Olaszország, Stromboli, budapesti egyetemi hallgatók. 1907. Sztereo üvegnegatív, 18x9 cm.
- LII/680. – Olaszország, Stromboli, kilátás San Vincente falu felé. 1907. Sztereo üvegnegatív, 18x9 cm.
- LII/681. – Olaszország, Stromboli, Apparato, Eruttivo kráter. 1907. Sztereo üvegnegatív, 18x9 cm.
- LII/689. – Olaszország, Istria, San Cansiano barlang. 1914. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/696. – Kína, halászó állvány a Hoang-pu folyón. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/697. – Kína, a C sien-tang-kiang folyása apálykor. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/698. – Kína, hainingi partfal. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/699. – Kína, hainingi partfal. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/700. – Kína, szabályos álló hullámok C sien-tang-kiangon. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/701. – Kína, Hai-ning, özönár az clőtérben. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/702. – Kína, nagy vejsze a Nagy-csatornán. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/703. – Kína, Hu-csou-fu, lányok a pataknál. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/704. – Kína, Vu-kiang-hszién, pagoda. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/705. – Kína, Vu-kiang-hszién, kilátás a város falairól. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.

- LII/706. – Kína, Tung-pa, hajócsúsztató gát. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/707. – Kína, laterit teraszok a Tung-pa mellett. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/708. – Kína, kínai nő kis lába. 1897. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/709. – Kína, kínai nő kis lába a talp felől. 1897. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/710. – Kína, Gubányi Károly, Csangtyio és unokája. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/711. – Kína, Csang-tyió mandarin unokájával. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/712. – Kína, Csang-tyió öreg mandarin. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/713. – Kína, Csau-jöng kínai katona. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/714. – Kína, Cholnoky pekingi szolgálja. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/715. – Kína, Tong-hsziang szolga fiával. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/716. – Kína, lovasság a Vuzung erődben. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/717. – Kína, Láfalác vulkán. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív. (4 db)
- LII/718. – Kína, országút a lávaplátóról. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/719. – Kína, a Mutang-kiang kanyonja. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/720. – Kína, kilátás a Tung-ó falura és a Sá-ho kanyonjára. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/721. – Kína, kilátás a Tung-ó dombról nyugat felé. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/722. – Kína, részlet a mandzsu trap-felföldről. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/723. – Kína, részlet a mandzsu trap-platóról. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/724. – Kína, kilátás a Ha-la-pa-lingről. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/725. – Kína, kilátás a Ha-la-pa-lingről. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/726. – Kína, Puo-la-ha-tung felső medencéje. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/727. – Kína, Puo-la-ha-tung áttörése a gránit hegységen. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/728. – Kína, a Tien-pao-san-i ipartelep. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/729. – Kína, a Tien-pao-san munkásai. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/730. – Kína, a Tien-pao-sani bányák igazgatója. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/731. – Kína, Csang-tyió mandarin, a mandzsu expedíció kalauza. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/732. – Kína, Czank, a mandzsu expedíció tolmácsa. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/733. – Kína, kocsmaudvar a Ta-ho-jenben. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/734. – Kína, aranymosók a Szan-tao-kou völgyében. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/735. – Kína, halászó rostély a Szan-tao-kou medencéjében. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/736. – Kína, a Szan-tao-kou medence teraszai. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/737. – Kína, a Szan-tao-kou medence kijárata. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/738. – Kína, koreaiak a Szan-tao-kou medencében. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/739. – Kína, aranytartalmú rétegek a Szan-tao-kou medencében. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/740. – Kína, kilátás a Szan-tao-kou aranymezőire. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/741. – Kína, kilátás a Szan-tao-kou aranymezőire. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/742. – Kína, koreai kölesháncsoló malom a Szan-tao-kou medencében. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/743. – Kína, a tien-pao-sani fővölgy házakkal, emberekkel. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/744. – Kína, nagy dzsunka a Jangce-kiangon. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/745. – Kína, panoráma az érctelep dombról Nan-king és Lung-than között. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.

- LII/746. – Kína, panoráma az érctelep dombjáról Nan-king és Lung-than között. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/747. – Kína, kis pagoda az érctelep dombján Nan-king vidékén. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/748. – Kína, a Jangce Vuzung közelében. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/749. – Kína, Cruizer-point a Jangce-kiangon. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/750. – Kína, Kiang-jin a Jangce torkolati szakaszán. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/751. – Kína, sziklasziget, Csönn-kiang-fu előtt. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/752. – Kína, részlet a Jangcével és a Nan-kingi hegységgel. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/753. – Kína, részlet a Jangcével és a Nan-kingi hegységgel. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/754. – Kína, részlet a Jangcével és a Nan-kingi hegységgel. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/755. – Kína, részlet a Jangcével és a Nan-kingi hegységgel. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/756. – Kína, Kis-Árva a Jangce-kiangon. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/757. – Kína, homok-fúttá magaslatok a Jangce partjain. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/758. – Kína, homok-fúttá magaslatok a Jangce partjain. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/759. – Kína, duzzasztó mű a Ta-kiangon. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/760. – Kína, a Ta-kiang zsilipje. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/761. – Kína, a Ta-kiang zsilipje. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/762. – Kína, kapu lábazat Sao-hszing-fuban. 1897–1898. 13x18 cm üvegnegatív.
- LII/763. – Kína, falu az árvízgáton. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/764. – Kína, a szin-zan-czenni áttörés panorámája. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/765. – Kína, a szin-zan-czenni áttörés panorámája. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/766. – Kína, a szin-zan-czenni áttörés panorámája. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/767. – Kína, Hang-csou hegység képe Ning-kuo-fu felől. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/768. – Kína, Hang-csou hegység képe Ning-kuo-fu felől. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/769. – Kína, karaván a konglomerátumban Nung-kuo-fu vidékén. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/770. – Kína, vontatás az elöntött ártéren. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/771. – Kína, gátrészlet a Csing-ji folyón. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/772. – Kína, falu a Jangce egyik mellékágának gátján. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/773. – Kína, Vuzung erőd belseje. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/774. – Kína, katonák régi viseletben, előtérben az egyik tigrisnek öltözve. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/775. – Kína, vuzungi gyalogság. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/776. – Kína, vuzungi gyalogság felvonulás közben. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/777. – Kína, vuzungi tüzérek. 1897–1898. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/778. – Kína, vuzungi tüzérek. 1897. 18x13 cm üvegnegatív.
- LII/779. – Kína, vuzungi lovasság karabinnal. 1897. 18x13 cm üvegneg.
- LII/780. – Kína, vuzungi lovasok lándzsával. 1897. 18x13 cm üvegneg.

- LII/781. – Kína, vuzungi lovasság. 1897. 18x13 cm üvegneg.
- LII/782. – Kína, vuzungi lovasság. 1897. 18x13 cm üvegneg.
- LII/783. – Kína, vuzungi lovasság. 1897. 18x13 cm üvegneg.
- LII/784. – Kína, vuzungi huszárók. 1897. 18x13 cm üvegneg.
- LII/785. – Kína, vuzungi katona-banda. 1897. 18x13 üvegneg.
- LII/786. – Kína, vuzungi katona-banda. 1897. 18x13 cm üvegneg.
- LII/787. – Kína, Lama-miao a homokbuckákról. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/788. – Kína, sziklaszoros a gránitban. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/789. – Kína, kilátás a Ta-buann-ho balparti hegyvidékéről. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/790. – Kína, a Szin-csou-ho völgye. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/791. – Kína, a nagy fal Khu-pei-khon előtt. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/792. – Kína, átkelés a Hung-csi-hon. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/793. – Kína, vendéglődvar Hun-csuennben. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/794. – Kína, a Kauli-kiang és Mi-kiang egyesülése. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/795. – Kína, a Kauli-kiang nagy medencéje. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/796. – Kína, kilátás a Kauli-ling hágóról. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/797. – Kína, úttalan út a Puo-la-ha-tung gránitsziklás völgyében. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/798. – Kína, Mao-san vulkáni kúp a Nen-kan medencében. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/799. – Kína, Tien-pao-san személyzete. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/800. – Kína, kíváncsi tömeg a vendéglő kapuja előtt. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/801. – Kína, feljárás a lösz-platóra Jin-kaó-su mellett. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/802. – Kína, falu Honanban, Kszü-csou közelében. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/803. – Kína, Huai rendszerű hegylánc. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/804. – Kína, színház a mezőn Kuen-san-hszién. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/805. – Kína, patakvölgy a Huai rendszerű hegyláncok között. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/806. – Kína, a Huai-ho Ming-kiang-i előtt. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/807. – Kína, laterit platók a Huai északi lejtőjén. 1897–1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/808. – Kína, kilátás a Hszién-san-ra. 1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/809. – Kína, abráziós platók a Huai hegy északi lejtőjén. 1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/810. – Kína, bambuszerdő és vízmedence. 1898. 13x18 cm üvegneg.
- LII/811. – Kína, rizskultúra fillit sziklák közt. 1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/812. – Kína, kilátás a Huai hegységre a Sá-ho völgyéből. 1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/813. – Kína, U-gyiá-ho völgye. 1898. 18x13 cm üvegneg.
- LII/831. – Ausztria, Persenberg vára. 1926. 12x9 cm síkfilm.
- LII/898. – Olaszország, Vezúv, Monte Somma Coguoli di Ottajano. 1907. 9x18 cm sztereo üvegnegatív.
- LII/899. – Olaszország, a Monte Somma ÉK-i lejtője. 1907. 9x18 cm sztereo üvegnegatív.
- LII/900. – Olaszország, hamutömegek a Somma külső lejtőjén, budapesti egyetemi hallgatókkal. 1907. 9x18 cm sztereo üvegnegatív.
- LII/903. – Olaszország, Lipari-szigetek, Vulcano kráter. 1907. 9x18 cm sztereo üvegnegatív.
- LII/904. – Olaszország, Lipari-szigetek, Baziluzzó-sziget. 1907. 9x18 cm sztereo üvegnegatív.
- LII/905. – Olaszország, Stromboli, nyugati lejtő. 1907. 9x18 cm sztereo üvegnegatív.
- LII/942. – Kína, tégláégető Vu-hszi-hsziénben. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.

- LII/943. – Kína, rendőrhajó a Nagy-csatornán. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.
LII/944. – Kína, házhajó a Nagy-csatornán. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.
LII/945. – Kína, 36 kapu I-sing előtt. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.
LII/946. – Kína, zikavei házcsoport. 1897. 13x18 cm üvegnegatív. (3 db)
LII/947. – Kína, zikavei csatorna. 1897. 13x18 cm üvegnegatív. (2 db)
LII/948. – Kína, emlékkapu Kia-sing-fu mellett. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.
LII/949. – Kína, hármas pagoda Kia-sing-fu mellett. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.
LII/950. – Kína, halászó kormoránok a Nagy-csatornán. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.
LII/951. – Kína, Ta-kiang, látkép. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.
LII/952. – Kína, duzzasztó a Ta-kiangon. 1897. 13x18 cm üvegnegatív.

Helységnévmutató

- Abádszalók – JNK. 2/1.
Ábrahám – Za. 541/2–3.
Ábrahámi hegy – Za. 378/5.
Agártető – Za. 369/2–3., 376/2–5.
Ajka –Ve. 134/2.
Albano – It. 238/1–2., LII/677.
Alduna – KSz. 14., 15.
Alsódörgicse – Za. 564., 565.
Alsóhámor – Bo. 11., 17.
Alsóörs – Za. 584.
Aggtelek – Gö. 44., 45.
Aszófő – Za. 574., 636/2.
Aszórét – Som. 60/1.
Babócsa – Som. 93., LI/458–461.
Badacsony – Za. 238., 244–246., 262., 263., 368/2–3., 386/3., 393.
Bakarac – Hrv.-Fi. 51.
Balaton – Som. 41–46., 65/2–70., Ve. 56., 57., 75–80., 87., 88., Za. 337., 338., 341., 342/1–2., 344., 346., 347., 374/3–4., 563/2., 571., 575., 576., LI/268., LI/466., LI/477–479., LI/1089.
Balatonakarattya – Ve. 235/2–4., 236., 237/1–3.
Balatonaliga – Ve. 51., 52., 54., 55.
Balatonalmádi – Ve. 240/2–4., 241–243.
Balatonarács – Za. 394/2., 482–489/1., 502., 509/3–4., 510., 511/1., 523/1., 614/3., 615/3–4., 616., 636/2–3., LI/740–743., LI/864., LI/866–868.
Balatonboglár – Som. 96–98.
Balatonföldvár – Som. 130.
Balatonfüred – Za. 342/3., 385/2., 395/1–3., 489/2., 490–494/2., 509/1–2., 522., 535., 537–541/1., 550/2., 597., 598., 610., 614/1–2., 615/2., 637–640/2., 647–653., LI/744., LI/869–872.
Balatonhenye – Za. 533/1.
Balatonkenese – Ve. 235/1., 237/4., 238/1–2., 280–282.
Balatonszőlős – Za. 523/2–4., 524/1.
Bánfalva – Sop. 18., 21/4.
Barátrét – He. 6/2., 9/2.
Barca-Rozsnyó – Br. 53., 54.
Barnag – Ve. 4., 262/1.
Bélapátfalva – Bo. 18.
Bellegarde – Fr. 25., 26.
Beregszász – Bg. 17., 18.
Bodrog – Ze. 13., 14., 17–22.
Boica – Szeb. 37.
Boldogkő – AT. 49–51.
Brassó – Br. 35., 37., 40., 50–52.
Breslau – Ném. 1/1.
Bucsina-völgy – PP. 90/1.

Budaháza – Ha. 7/1.
Budapest – Bp. 79.
Bukkari – Hrv.-Fi. 49., 50., 56–58.
Bullea-völgy – Fo. 126., 127/3., 128., 129/3–4.
Burnóti patak – Za. 223/1., 379/5.
Bükk – Bo. 15., 18/4., 19/1.
Câineni – Blk. 203–205., 213.
Campi Flegrei – It. 262/2–3.
Chiavenna – It. 26/3–4.
Crater-tó – USA. 136–138., 140., 145/2.
Cseket-hegy – Za. 390/2.
Csév – Esz. 2.
Császártöltés – PP. 32/1.
Csekethegy – Za. 660., 661., 663–665.
Csepel – PP. 58/2.
Csien-tang-kiang – LII/697., LII/700.
Csingervölgy – Ve. 133., 143/1–3.
Csabrendek – Za. 507/2.
Csobánc – Za. 351/2., 399/3., 600/3.
Csobánka – PP. 78/1.
Csopak – Za. 536., 577–582., 600/1–2.
Csorba-tó – L. 45., 47/2., 48.
Deliblat – Te. 1., 2., 9., 11–34.
Deménytanya – Ha. 7/2.
Déva – Hu. 79.
Dévény – Po. 15.
Diás-sziget – Som. 35.
Diósgyőr – Bo. 2., 4., 5., 12., 13., 19/2–4.
Dnyeper – Or. 1–8.
Dobogókő – PP. 79/1.
Dobsina – Gö. 13/2–3.
Dömös – Esz. 6.
Duna – PP. 78/2., Au. 13–17.
Ecsér – Za. 367/3., 372., 391/3.
Eger – He. 1/2., 6., 10., 11.
Eger-patak – He. 5/2.
Essegvár – Ve. 273/3–4.
Etna – It. 281.
Fekete-hegy – Za. 375/4., 379/2., 385/6., 505/1., 506.
Felsődörgőse – Za. 566., 567.
Felsőörs – Za. 519/4., 520., 521/1.
Felsőpáhok – Za. 398/2.
Felsőtárkány – He. 6/2., 12/3–4., 25/2.
Fertő-tó – Sop. 21/3.
Firenze – It. 239., 245/3–4.
Fiume – Hrv.-Fi. 86/2.
Fogarasi havasok – Fo. 127/2.
Fonyód – Som. 94., 95.

Fót – PP. 50/1., 52., 53.
Fülöpi hegy – Za. 367/4., 374/5–6., 377/6., 378/2.
Genfi-tó – Svc. 54/1., 54/3., 67.
Glice – Gö. 4., 5/1.
Goldau – LII/511.
Goschütz – Ném. 1/3–4., 2., 5., 6.
Grand-Canyon – USA. 130–134.
Greini-szoros – Au. 12/2–4., 13/1.
Grobnik – Hrv.-Fi. 58–59., 72.
Gulács – Za. 392/4.
Gyergyószentmiklós – Csi. 25/2.
Hai-ning – LII/698–699., LII/701.
Hajduböszörmény – Ha. 7/2.
Hajdu-Sámson – Ha. 2/1.
Haláp – Za. 369/1., 386/1–2.
Hallstatt – Au. 5–10.
Hámori-tó – Bo. 6–10.
Hargita – Csi. 29., 30.
Helsinki – Finn. 3–13.
Herend –Ve. 273/1–2.
Hévíz – Za. 353–355.
Hidegkút – Za. 524/2.
Hoang-pu – LII/696.
Hódmezővásárhely – Cso. 47.
Hortobágy – Ha. 1., 5/2., 6.
Huai-hegy – LII/805., 809., 812.
Hu-csou-fu – LII/703.
Ilona-völgy – He. 21/4.
Innsbruck – Au. 11/2–4., 12/1., 68.
Ischl – Au. 10/4., 11/1.
Imatra – Finn. 15–32.
Izsák – PP. 48/1.
Jangce-kiang – LII/744., LII/748–750., 752–758.
Jolsva-Tapolca – Gö. 6., 7.
Kállai-medence – Za. 211., 212., 373., 388/1., 389., 392/1–3., 505/2., LI/621.
Kauli-kiang – LII/794–795.
Kékes – He. 23/1–2.
Kékkút – Za. 379/3.
Kerc – Fo. 129/1–2., 130/1–2.
Keszthely – Za. 415–417.
Kétágúhegy – Esz. 1/2., Esz. 2/1., 8/4.
Kia-sing-fu – LII/948–949.
Kijev – Or. 9.
Kirzsa-tó – Hu. 98–106.
Kisbalaton – Som. 35.
Kisdörgicse – Za. 568., 569.
Kiskunhalas – PP. 41., 43., 44., 46., 47., 70–72/1., 73.
Kis-Küküllő – KK. 3.

Kisörs – Za. 383/4., 384., 541/4., 542., 551–553.
Kis-Sajó – Gö. 6., 7.
Kisszőlős – Za. 382
Kladova – Kr. Sz. 66.
Klastrompuszta – Esz. 1., Esz. 2/1., 8/5.
Koloska – Za. 599.
Kolozsvár – Kol. 5., 6., Kol. 24/1–2., 53., 55., 66.
Kövágóörs – Za. 213–222., 383/1–3., 386/4., 391/2.
Kövesd – Za. 121/2., 122.
Köveskál – Za. 379/1.
Kukuljanovo – Hrv.-Fi. 67/2.
Lämmern-gleccser – Svc. 61.
Léka – Vas. 6.
Lesencetomaj – Za. 352/1., 399/2.
Lipari-szigetek – LII/678., 903–904.
Lippa – Ar. 73–76., Ar. 78/6.
Locarno – LII/517.
Lovas – Za. 518/4., 519/1–3.
Madarasi tó – LI/1088.
Magyarborzás – SzD. 8.
Máriaradna – Ar. 73–75.
Maros – Cso. 1., 2.
Marosludas – TA. 44.
Martinscica – Hrv.-Fi. 86/1.
Mátra – He. 9/3., 20.
Mer de Glace – Fr. 4–6.
Mikófalva – He. 9/1.
Miskolc – Bo. 1., 14.
Misurina-tó – LII/593., LII/597.
Mlinica-völgy – L. 46.
Mohos-tó – Csi. 25.
Monoszló – Za. 524/3., 532/1–2.
Monte Somma – LII/898–900.
Munkács – Bg. 16.
Murány – Gö. 6., 7.
Nagy-csatorna – LII/943–944., 950.
Nagyenyed – AF. 30–35.
Nagy-Kazán – KSz. 10., 11.
Nagy-Szénás – PP. 84/2., 86., 87.
Nagyürögd – Bi. 25.
Nagyvázsony – Ve. 262/2–267., 271., 272.
Nan-king – LII/745–747.
Nasztraj – Gö. 5/2.
Nyírség – Szab. 2–4.
Ombla-forrás – Dal. 48.
Ogradina – KSz. 9.
Oregon – USA. 144., 145/1.
Ostia – It. 238/3–4.

Ördöghegy – Esz. 3/2., 5/2., 7/4.
Örsi-hegy – Za. 203/1., 385/5.
Órvényes – Za. 572., 573.
Pannonhalma – Gy. 1.
Parád – He. 20., 21., 22., 23.
Parajd – Ud. 5.
Pécs – Bny. 1–3., 23–25.
Pécsely – Za. 563/1.
Pécsöli medence – Za. 387., 561–562., 640/3–4., 641/1.
Persenberg – LII/831.
Perugia – LII/590–591., LII/598.
Pestvadvkert – PP. 10.
Pilis – Esz. 1.
Pilisszentkereszt – PP. 77., 81., 93.
Portland – USA. 141–143.
Pozzuoli – It. 245/1–2.
Puo-la-ha-tung – LII/726–727.
Pusztaszentegyház – Za. 388/2–4.
Rákosszentmihály – PP. 14., 33., 34.
Recsk – He. 23/3.
Révfülp – Za. 203/2–206, 208., 209/1., 256/1., 377/5., 380., 385/4., 534., 546/2.,
547–550/1., 600/4.
Rév – Bi. 8–13., 24.
Rezi vár – Za. 294., 295., 371/3–4.
Rhône-gleccser – LII/514–516.
Róma – It. 240., 243., 244.
Salföld – Za. 225/2., 228., 391/1., 554/1.
San Cansiano barlang – LII/689.
Sárospatak – Ze. 23/3–4., 24., 25/1–2.
Sátoraljaújhely – Ze. 23/1–2., 25/3.
Séd – Ve. 274/1., Za. 615/1., 644., LI/836.
Sió – Som. 73., Ve. 73., 227.
Siófok – Ve. 86/2., 186/1–2., 219.
Sirok – He. 23/4.
Skrljevo – Hrv.-Fi. 67/2.
Soltvadvkert – PP. 48/2., 49., 84.
Sólymos – Ar. 75–79., Ar. 81., Ar. 91.
Sopron – Sop. 22–27.
Stromboli – LII/675., LII/679–681., 905.
Sümeg – Za. 290/1., 369/4., 370., 371/1., 507/3.
Szalajka – Bo. 18/5.
Szan-tao-kou – LII/734–742.
Szarvaskő – He. 5., 12/1–2.
Szászfenes – Kol. 23.
Szeged – Cso. 1., 2.
Székelykő – TA. 48/1–2.
Székelyudvarhely – Ud. 4.
Székesfehérvár – Fe. 11.

Szentkirályszabadja – Ve. 239/4., 240/1., 259.
 Szentlőrinc – PP. 50/2., 54–58/1.
 Szepezd – Za. 209/2., 377/1–4., 385/3., 543/2., 544/2., 545., 546/1.
 Szernye-mocsár – Bg. 15.
 Szigliget – Za. 253., 381
 Szilézia – Ném. 1/2., 2/3–4., 3.
 Szob – Esz. 7/1.
 Szolnok – JNK. 7.
 Szurduk – Hu. 78/1–2., 108–110.
 Ta-kiang – LII/759–761., 951., 952.
 Tátika – Za. 291/1., 292., 293., 352/2., 371/2.
 Táttra – Szep. 55.
 Temes – Te. 34., 35.
 Tien-pao-san – LII/728–730., LII/743.
 Tihany – Za. 395/4., 396–398/1., 494/3., 495–497., 511/2–4., 512., 513., 554/2., 555., 558.,
 559., 585–588., 613/2., 642., 643., 656–659., LI/896–898.
 Tisza – Cso. 1., 2., He. 1/1., 2., 3., 4/2., JNK. 1., 3., Ze. 17/1–2. 18–22.
 Tiszaigar – He. 4/1., Heves 15.
 Titel – BB. 23.
 Tokaj – Ze. 7–12., 17/3.
 Topaszentkirály – Kol. 27/1., 28.
 Torda-hasadék – Fo. 127/1., TA. 13–20., 46., 47., 48/3.
 Torna-völgy – Ve. 135., 143/4., 144/1.
 Torockó – TA. 48/1–2.
 Trebnitz – Ném. 4/2.
 Tri-kule – KSz. 12.
 Tung-pa – LII/706–707.
 Turi-hasadék – Kol. 24/3.
 Turnu-Severin – Kr. Sz. 68., 69., Blk. 206.
 Vajdahunyad – Hu. 78/3., 111–117.
 Vaskapu – Kr. Sz. 67., 70., KSz. 13.
 Velence – It. 48.
 Véndeki hegy – Za. 390/1.
 Vernár – Gö. 13/1.
 Veszprém – Ve. 124., 126., 127., 129–132., 137–142., 192/1., 226., 260., 261., 274/2–4.,
 275., 287., 288., LII/525.
 Vezúv – It. 262/1.
 Vico Soprano – It. 26/1–2.
 Vierwaldstätti tó – Svc. 54/2., 54/4., LII/513.
 Vinodol – Hrv.-Fi. 76., 77., 79.
 Visegrád – Esz. 4/1., 5/1., PP. 79/2.
 Vonyarc – Za. 398/3.
 Vörösberény – Ve. 238/3–4., 239/1–3.
 Vörös-tó – Gö. 44., 45/1.
 Vöröstorony – Szep. 38–40.
 Vu-kiang-hszién – LII/704–705.
 Vuoksi – Finn. 15–32.
 Vuzung – LII/716., 773–786.

Yellowstone Nemzeti Park – USA.189–190.
Zamárdi – Som. 133.
Zánka – Za. 543/1., 544/1.
Zebegény – Esz. 3., 4/2., 6., 7/2–3.
Zikave – LII/946., 947.
Zobten – Ném. 4/3–4.
Zsámbék – PP. 102., 103., 105–107., LI/147., LI/149.

Jegyzetek

- 1 Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természetföldrajzi Tanszéke 1998-ban a Magyar Nemzeti Múzeumnak letétként adott át 6445 darab fényképet, 1381 darab negatívot és 2871 darab diát (LI.), melyek közt mintegy 1450 szignált Cholnoky-fénykép és 368 darab Cholnoky-negatív található. 2000 decemberében egy újabb letétként 952 db negatívot, 312 darab pozitívot és 1143 darab diát kapott a Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára az Egyetemtől (LII.). Ebben a letéti anyagban 222 db Cholnoky-negatív található.
- 2 A „carte rouge” a történeti Magyarország néprajzi térképe, melyet a trianoni béketárgyalásokra készített magyar földrajztudósok egy csoportja Teleki Pál vezetésével. A térkép – mely vörös színnel jelölte a magyarok lakta területeket – célja az volt, hogy ráirányítsa a határvonalakat megállapító politikusok figyelmét a nemzetiségi viszonyokra. A békeszerződés kialakításakor ezt a térképet nem vették figyelembe.
- 3 Cholnoky Jenő önéletrajza. In: Cholnoky Jenő. Vár ucca tizenhét. VI. évfolyam, 2. szám, 1998/2. Főszerkesztő: Géczai János. (A továbbiakban: Önéletrajz) 280.
- 4 Önéletrajz. 275.
- 5 Földrajzi Közlemények 1922. 121–122.
- 6 Cholnoky Jenő: A kecskeméti földrengés. In: Földrajzi Közlemények. 1911. 9–10. szám. 373–391.
- 7 A Cholnoky által saját írásaiból összeállított és Kovács Sándor által kiegészített bibliográfiát lásd: Cholnoky Jenő természetábrázoló művészete. Szerkesztő: Kubassek János. Érd. Magyar Földrajzi Múzeum. 2002. 77–102.
- 8 Cholnoky Viktor és Jenő viszonyáról lásd: Önéletrajz. 223.
- 9 Cholnoky Jenő: Geográfus továbbképzés a kolozsvári egyetemen. In: Földrajzi Közlemények. 1917. 9–10. szám. 452.
- 10 Vuics Tibor: Cholnoky Jenő élete és munkássága (1870–1950). Kaposvár–Pécs. 1995. 5.
- 11 Önéletrajz. 276.
- 12 Földrajzi Közlemények. 1916. 8. szám. 587.
- 13 Földrajzi Közlemények. 1917. 9–10. szám. 486.
- 14 Földrajzi Közlemények. 1916. 6. szám. 360.
- 15 A felvétel készítésével körülbelül egy időben készült, a szerző által hitelesített pozitív képet (nagyítás, másolat) hívják vintage-nak.
- 16 Önéletrajz. 213.
- 17 Önéletrajz. 216.
- 18 Szilágyi Gábor: Magyar fotográfia története. Budapest. Magyar Filmintézet. 1996. 242.
- 19 A továbbiakban ilyen jelzettel utalok arra, ha a letéti anyagban található a témához kapcsolódó felvétel. A jelzetek feloldásához a katalógus nyújt segítséget.

- 20 Konkoly-Thege Miklós: Bevezetés a fotografozásba. Budapest. Franklin. 1891. 65–66.
- 21 Önéletrajz. 242.
- 22 Bertáné Varga Judit: Cholnoky Jenő fényképező munkássága. In: Cholnoky Jenő természetábrázoló művészete. Szerk.: Kubassek János. Érd. Magyar Földrajzi Múzeum. 2002. 60.
- 23 Itt csak azokat a felvételeket vehettem számításba, ahol biztosan tudható a negatív típusa és a készítés ideje is.
- 24 Kincses Károly – Munkácsy Gyula: Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel? (CD-ROM. Negatív eljárásmodok: Nitrát film)
- 25 Köszönöm az érdi Magyar Földrajzi Múzeum és az ott dolgozó Puskás Katalin segítségét.
- 26 www.fotomult.c3.hu/negativok/zselatinos-szaraz-eljaras
- 27 Leltári szám: 230–87
- 28 Leltári szám: 72–86.
- 29 Leltári szám: 227–87.
- 30 Leltári szám: 240–87.
- 31 Kollodium – magyarul lögyapot. A görög kollából (=enyv) képzett szó. Ez a kötőanyag, melynek alapja a cellulóz-nitrát. Az ezüstklorid a fényérzékeny anyag.
- 32 Kincses Károly – Munkácsy Gyula: Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel? (CD-ROM)
- 33 Fénnyel írott történelem. Szerk.: Jalsovszky Katalin – Stemlerné Balog Ilona. Budapest. Helikon. 2000. 6.
- 34 Cholnoky Jenő: Égen, földön. Budapest. Franklin Kiadó. 1934. 82–83.
- 35 jégthalmok
- 36 Cholnoky Jenő: Utazásaim, élményeim, kalandjaim. Pantheon. 1942. (A továbbiakban Uék.) 48–49.
- 37 Önéletrajz. 313.
- 38 Önéletrajz 269.
- 39 Önéletrajz. 314–315.
- 40 Önéletrajz. 299.
- 41 A letét fényképei a romokról: A Révfülöp határában álló ecséri templomrom – Za. 367/3., 372., 391/3. Sós-tókállói templom – Za. 221., 222. Salföldi kolostortemplom romjai – Za. 228. Aszófői templomrom – Za. 574.
- 42 Cholnoky Jenő: Tihany mint Nemzeti Park. In: Balatoni Szemle. 1942. október. I. évfolyam. 4. szám. 154.
- 43 Az Amerikából vigyázatlanul behurcolt szőlőt pusztító fereg először 1875-ben bukkant fel Magyarországon Pancsován. Nem tudtak ellene védekezni és természetes ellenfele sem volt, így 1897-re a magyarországi szőlőterület 666820 kh-ról 391217 kh-ra csökkent.
- 44 Cholnoky Jenő: Geográfus tanárképzés a kolozsvári egyetemen. In: Földrajzi Közlemények. 1917. 445.
- 45 Cholnoky Jenő: Erdélyi képek. Budapest. Franklin Kiadó. 1941. 80.
- 46 Önéletrajz. 260.
- 47 Cholnoky Jenő: Néhány vonás az Erdélyi-medence földrajzi képéhez. In: Földrajzi Közlemények. 1922. 109.
- 48 Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza. Franklin Kiadó. 1937. 507.
- 49 Cholnoky Jenő: Erdélyi képek. Budapest. Franklin Kiadó. 1941. 14.

- 50 A horvát nyelvből származó *planina* szót Cholnoky a fennsík kifejezés helyett használta, mert a mészkőhegyek teteje „hegehupás, ragyás [...], minden, csak nem sík”. (Hegyek-völgyek. 316.)
- 51 Cholnoky Jenő: Hegyek-völgyek. Budapest. Franklin Kiadó. 1940. 307.
- 52 Uék. 273.
- 53 Kubassek János: Cholnoky Jenő – a földrajztudós és a művész. In: Cholnoky Jenő természetábrázoló művészete. 35.
- 54 Kubassek János: Cholnoky Jenő – a földrajztudós és a művész. In: Cholnoky Jenő természetábrázoló művészete. 35–36.
- 55 Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza. Budapest. Franklin Kiadó. 1937. 210.
- 56 Például 1933. április 6-án este hét órakor Cholnoky „vetítettképes előadása” volt programon „Az időjárás és turistaság” címmel a Székesfevárosi Pedagógiai Szeminárium előadássorozatában. (Turisták Lapja. 1933/1. 22.)
- 57 Önéletrajz. 292.
- 58 Cholnoky Jenő: Égen, földön. Budapest. Franklin Kiadó. 65.
- 59 réteglépcső
- 60 Cholnoky Jenő: A csillagoktól a tengerfenéig. IV. kötet: Szárazföldek és tengerek. Budapest. Franklin. 1940. 193–194.
- 61 Cholnoky Jenő: A sárkányok országából. I. kötet. Budapest. Franklin Kiadó. 1934. 7.
- 62 Uék. 269.
- 63 A képalírásban Cholnoky 1899-re datálja a képét, azonban az általam áttanulmányozott írásos anyagban sehol sem említi, hogy ekkor is járt volna Oroszországban. Feltételezem tehát, hogy ez a felvétel is 1901-ben készült, s a képalírás készítésekor Cholnoky már nem emlékezett az utazás pontos dátumára. Feltételezésemet az is alátámasztja, hogy a Dnyeper árterét ábrázoló kasírozott képekhez – melyek szintén 1901-ben készültek – Cholnoky nem írt évszámot.
- 64 Uék. 272.
- 65 Uék. 276.
- 66 Uék. 277.
- 67 Cholnoky Jenő: Itália tűzhányó hegyei. In: A Kor. 1907. május 1. 9. szám. 293–303.
- 68 Cholnoky önéletrajzában és az ekkor készült, kartonra ragasztott képek felirataiban 1909-re datálja a felvételeket, de emlékezete itt megintcsak megcsalta, hiszen a Földrajzi Közleményekben 1908-ban jelent meg fényképes beszámolója „Kirándulások Schweizban” címmel. (Földrajzi Közlemények 1908. 9. szám. 354–371. és 10. szám. 402–441.)
- 69 Uék. 294.
- 70 Bertáné Varga Judit – Bognár Katalin: A Magyar Földrajzi Múzeum kiállításán bemutatott képek jegyzéke. In: Cholnoky Jenő természetábrázoló művészete. Szerk.: Kubassek János. Erd. Magyar Földrajzi Múzeum. 2002. 240.
- 71 Cholnoky Jenő: Utazás az Amerikai Egyesült Államokban. In: Földrajzi Közlemények. 1912. 9–10. füzet. 253–254.
- 72 Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. Budapest. Vajda-Wichmann kiadás. 111.
- 73 Uék. 348.
- 74 Uék. 357.
- 75 Önéletrajzában tévesen teszi ezt a kirándulást 1913-ra (256.), hiszen megemlíti, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása miatt kellett sürgősen hazatérniük; ez pedig 1914. június 28-án volt.

- 76 A karton alján ez a felirat olvasható: „1914. A Pedagógiai Szeminárium hallgatóinak kirándulása, vezető: Cholnoky.”
- 77 Cholnoky Jenő: A csillagoktól a tengerfenéig. IV. kötet: Szárazföldek és tengerek. 341–342.
- 78 Uék. 368.
- 79 Önéletrajz. 309.

Resume

Jenő Cholnoky (1870–1950) war einer der produktivsten Geografen der ungarischen Geografiewissenschaft, der sehr viel verfasst und publiziert hat. Seine Forschungen erstreckten sich auf zahlreiche Gebiete der Geografie: er beschäftigte sich u. a. mit Oberflächenformen der Erde (Geomorphologie), mit Gewässerkunde (Hydrogeografie), mit Klimatologie, mit Stadt- und Antropogeografie. Er schuf nicht nur für eine enge Schicht von Wissenschaftlern Unvergängliches, sondern er legte großes Gewicht auf die Weitergabe der Kenntnisse: er spielte eine aktive Rolle beim Geografieunterricht an Universitäten, bei der Veranstaltung von populärwissenschaftlichen Vorträgen. Im Historischen Fotokabinett des Ungarischen Nationalmuseums befindet sich ein Depot von der Eötvös Loránd Universität (des weiteren: ELTE-Depot), welches etwa 1700 Aufnahmen von Cholnoky verwahrt. Diese Aufnahmen zeigen in erster Linie naturgeografische Erscheinungen: verschiedene Typen von Bergen, Tälern, Abhängen, Treibsandformen, Karstbildungen in Kalksteingebieten, Spuren von Vulkantätigkeiten, Flusstypen usw. Cholnoky machte diese Aufnahmen während seiner zahlreichen Studienreisen in Ungarn und im Ausland. Ein besonders wichtiger Gesichtspunkt beim Fotografieren war für ihn, zu den wissenschaftlichen Arbeiten, zum Unterricht und zur populärwissenschaftlichen Arbeit geeignete Anschauungsfotos zu machen, dabei erschienen auf seinen zahlreichen Aufnahmen neben den Naturbildern auch die gebaute Umwelt, seine Kollegen und Schüler. Deshalb sind die Fotos von Cholnoky nicht nur in geografischer, sondern auch in historischer Hinsicht besonders wertvoll: sie ermöglichen uns, die Tracht und Lebensweise vergangener Zeiten zu untersuchen, das Verhältnis zwischen natürlicher Landschaft und gebauter Umwelt von alten Zeiten und von heute miteinander zu vergleichen, die Veränderungen wahrzunehmen.

Jenő Cholnoky ist am 23. Juli 1870 in Veszprém geboren. 1892 erwarb er das Diplom als Wasserbauingenieur an der Technischen Universität in Budapest. Danach arbeitete er zuerst an der Technischen Universität, dann als Assistent des Asienforschers und Geologen Lajos Lóczy (1848–1920) im Geografischen Institut der Pázmány Péter Universität. Während dieser Jahre nahm er an zahlreichen Bodenforschungsarbeiten teil (jährlich 80–120 Tage). Er hat fast alle Gegenden des Karpatenbeckens begangen und ist dadurch zum echten praktischen Gelehrten geworden. Der junge Cholnoky hielt Lóczy für seinen Meister, zwischen ihnen entwickelte sich eine besonders gute Arbeits- und Freundschaftsbeziehung. Lajos Lóczy hat Cholnoky im Jahre 1891 in die Balaton [Plattensee]-Forschung einbezogen. Mit Hilfe seiner Unterstützung konnte der junge Wissenschaftler eine Expedition in Ostasien, in China unternehmen (1896–1898). Zwischen 1898–1905 unterrichtete Cholnoky an der Pázmány Péter Universität, dann wurde er zum Leiter des Lehrstuhls für Universalgeografie an der Franz Joseph Universität in Kolozsvár [Klausenburg, heute Cluj, Rumänien] ernannt. Daneben nahm er auch an der Arbeit zahlreicher wissenschaftlicher Gesellschaften teil. Bis 1919 war

Cholnoky Professor der Universität in Kolozsvár, aber er fuhr von dort regelmäßig jede Woche nach Budapest, um Vorlesungen zu halten, und um den verschiedenen Redaktionsangelegenheiten der Ungarischen Gesellschaft für Geografie (zwischen 1914 und 1945 Vorsitzender der Gesellschaft), der Geografischen Mitteilungen (1904–1913 Redakteur) und der Geologischen Mitteilungen nachgehen zu können. Von Kolozsvár aus leitete er die Forschungsarbeit der Alföld-Kommission, und genauso Kolozsvár war der Ausgangspunkt seiner ausländischen Studienreisen (1907 – Italien, 1908 – Schweiz, 1910 – Schweden, 1912 – USA). Als Kolozsvár von den rumänischen Truppen besetzt wurde, zog Cholnoky mit seiner Familie zusammen nach Budapest, wo er von 1921 an als Leiter des Geografischen Instituts der Pázmány Péter Universität tätig war. Zwischen beiden Weltkriegen hat er unterrichtet, wissenschaftliche Forschungen angestellt, außerdem stand er an der Spitze zahlreicher wissenschaftlicher Gesellschaften. Seit 1920 korrespondierendes Mitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (1949 wurde er zum beratenden Mitglied degradiert; seine Mitgliedschaft wurde 1989 – postum – retabliert). 1940 zog er sich in den Ruhestand zurück, und lebte von dieser Zeit an nur für die wissenschaftliche Arbeit: er hatte vor, auf Grund seiner jahrzehntelang gesammelten Notizen eine Balaton-Monografie herauszugeben. Am 5. Juli 1950 starb er in Budapest.

Cholnoky bemühte sich, seine Fotoaufnahmen immer möglichst am genauesten in Evidenz zu führen. 1894–1896 als Mitarbeiter des Geografischen Instituts in Budapest, 1905–1919 als Professor des Lehrstuhls für Universalgeografie an der Franz Joseph Universität in Kolozsvár, 1921–1940 als Professor des Lehrstuhls für Geografie an der Pázmány Péter Universität in Budapest systematisierte, inventarisierte er mit unermüdlichem Eifer nicht nur seine eigenen Aufnahmen, sondern auch die Fotos seiner Kollegen, Schüler, und auch diejenigen Aufnahmen, die er auf Studienreisen gekauft hatte. Die von ihm geordnete Fotosammlung des Geografischen Instituts der Pázmány Péter Universität kam als Erbe in den Besitz des Lehrstuhls für Naturgeografie der Eötvös Loránd Universität; ein Teil davon gelangte dann als Depot in die Historische Fotosammlung des Ungarischen Nationalmuseums. Die einzelnen Stücke des Depots zeigen die systematisierende Arbeit von Cholnoky auch heute noch: die Positivbilder sind ohne Ausnahme auf Kartons kaschiert; die Fotos aus Ungarn sind nach Komitaten, die ausländischen Aufnahmen je nach Ländern geordnet aufgeklebt. Unter den Fotos sind die in von Cholnoky so genannter Rond-Schrift aufgezeichneten Angaben zu lesen: Name des Fotografen, Gegenstand und Zeitpunkt der Aufnahme, Nummer des Negativs. Der Professor wußte die Daten der Aufnahmen nicht immer (manchmal bei den eigenen Fotos auch nicht), in den meisten Fällen fehlt der Zeitpunkt der Aufnahme. Da kann man aus der Technik und dem Inhalt der Aufnahme auf die Anfertigungszeit schließen. Viele Fotos erschienen auch im Druck, dasselbe Foto sogar mehrmals, auch als Abbildung in verschiedenen Publikationen, so in wissenschaftlichen Fachbüchern, Lehrbüchern, Abhandlungen, Aufsätzen, Artikeln usw. Die älteste Veröffentlichung kann für die Datierung der Aufnahme maßgebend sein. (Auf viele Kartons wurde vom jemandem [Cholnoky?] aufgeschrieben, wo das Foto im Druck erschienen war.) Auch von den Aufnahmen von Cholnoky sind sehr viele im Druck erschienen: in den von ihm verfassten Fachbüchern, in seinen wissenschaftlichen Abhandlungen, Reiseberichten, populärwissenschaftlichen Artikeln, aber auch in Fachbüchern, die von seinen Kollegen verfasst wurden, oder in ausländischen wissenschaftlichen Werken, wo wir signierte Fotos (“Aufnahme des Verfassers” oder “Aufnahme von Jenő Cholnoky”) mit genauer Themenangabe finden. Die Suche nach diesen Fotos bzw. ihre Auffindung und Vergleichung mit den im Depotmaterial verwahrten Aufnahmen bedeuteten eine unentbehrliche Hilfe bei der Datierung der Aufnahmen, beim Verstehen der Themenwahl des Fotografen Cholnoky. Es gibt Aufnahmen, die

wir leider nur vom Druck kennen, weil die ursprünglichen Negative und die Kopien verloren gegangen oder zunichte worden sind. (Solche Aufnahmen waren zum Beispiel diejenigen Fotos von Cholnoky, die er in Virágos-völgy in Siebenbürgen gemacht hatte, oder die Bilder, die die Spuren des Erdbebens vom 8. Juli 1911 in der ungarischen Stadt Kecskemét verewigt hatten.) Mit dem Namen des Wissenschaftlers sind Publikationen von mehr als zwanzigtausend Seiten verknüpft. Dabei bilden seine populärwissenschaftlichen Aufsätze einen bedeutenden Teil, der nicht außer Acht gelassen werden kann. Auch diejenigen lehrhaften, populärwissenschaftlichen Vorträge, die er nicht an der Universität gehalten hat, haben Anschauungsmittel und Fotos erwünscht. So zum Beispiel die Vortragsserien des Pädagogischen Seminars der Haupt- und Residenzstadt Budapest und des Wissenschaftlichen Theaters Urania. Bei den Vorträgen hat Cholnoky gern Diabilder projiziert, manche davon hat er selbst gefärbt. Zahlreiche von ihm gefärbte Dias befinden sich im Depot. Unter den Negativen des Depots kann man Glasnegative in der Größe von 13x18 cm und 9x12 cm, sowie 9x12-er Planfilme finden. Neben den Originalaufnahmen verwahren wir auch so genannte Repronegative in großer Menge, die die Negative von in Büchern, Zeitungen erschienenen Bildern, Fotos sind. Auch auf dem Papier, welches das Negativ schützt, oder auf dem Kuvert gab Cholnoky die für ihn bekanntesten Informationen von den Aufnahmen an, diese Angaben ergänzen oft die Daten auf den Kartons der Fotografien. Im Material des Depots verwahrt man weitere Fotoaufnahmen u. a. vom Geografen, Alpinisten, Kaukasus-Forscher Mór Déchy (1851–1917); vom Orientalisten Lajos Ligeti (1902–1987); von Lajos Lóczy; und von den Kollegen von Cholnoky. Auch einige Aufnahmen des Weltreisenden Ferenc Hopp (1833–1919) befinden sich im Depot; diese kamen im Jahre 1920 dem Testament von Hopp entsprechend in den Besitz der Ungarischen Gesellschaft für Geografie, und von dort dann ins Geografische Institut der Universität.

Cholnoky hielt die visuelle Veranschaulichung sowohl in seinen wissenschaftlichen Werken, als auch beim Unterricht für unerlässlich. In seinen Artikeln, Aufsätzen, Büchern finden wir zahlreiche Abbildungen, Zeichnungen, Blockdiagramme und Fotos. Der Wissenschaftler fotografierte ungeheuer viel, fast für jede Reise nahm er Fotoapparat mit.

Unter den im ELTE-Depotmaterial des Ungarischen Nationalmuseums verwahrten Fotos wurde die älteste Cholnoky-Aufnahme um 1896 gemacht, die letzte stammt aus dem Jahr 1941. Während dieser 45 Jahre der Tätigkeit des Gelehrten entwickelte und vereinfachte sich die Technik des Fotografierens bedeutend. Die ältesten Fotos von Cholnoky, die uns bekannt sind, wurden 1896 gemacht. Sie zeigen Details vom Einbruchstal in Balatonaliga (Ve. 51–52.). Diese Aufnahmen entstanden einige Monate früher, als der junge Gelehrte die Reise, die Expedition nach Ostasien, nach China antrat (1896–98). Sowohl die Aufnahmen vom Balaton, als auch die von der Chinareise wurden auf Glasscheiben in der Größe von 13x18 cm gemacht. Cholnoky nahm einen mehrere Kilogramme schweren, in der Schweiz hergestellten Fotoapparat vom Typ Suter nach China mit. In diesen Apparat kamen auf einmal 12 Stück 13x18-er Glasscheiben. Im ELTE-Depot befinden sich 130 Stück von diesen Negativen, die gleichaltrigen Positive davon werden im Ungarischen Geografischen Museum verwahrt.

Im ELTE-Depot befindet sich die älteste Planfilmaufnahme von Cholnoky aus dem Jahr 1911. Seit dieser Zeit machte er immer mehr Planfilmaufnahmen, aber er fotografierte auch auf Glasscheiben weiter, so auch noch im Jahre 1935. Die Abbildungen von den Negativen, d. h. die Positive wurden auf vier verschiedenen Papiertypen angefertigt: auf Silberpapier mit Albumin, Celloidin, Alboidin, bzw. mit Gelatine.

In den letzten Jahren des 19. Jahrhunderts – als Cholnoky seine ersten Fotoaufnahmen machte – war das Fotografieren von Landschaften besonders anerkannt und beliebt. Für die

Komposition seiner Landschaftsbilder konnte Cholnoky die Fotos mehrerer Erdkundler zum Vorbild nehmen. Künstlerischer Geschmack und der Anspruch auf wissenschaftlichen Wert inspirierten ihn beim Fotografieren, bei der Wahl der Themen. Die Kompositionsregeln des Landschaftsfotografierens erbt er von der Malerei. Der Maler Cholnoky kannte ja diese Regeln sehr gut und verwendete sie beim Fotografieren. Auf zahlreichen Aufnahmen kann man so genannte Staffagefiguren beobachten – Personen (Abb. 10), Streichholzschachtel (Za. 384.), Hut – Regenschirm (Finn. 12.), die zur Veranschaulichung der Größen dienten.

Jenő Cholnoky nahm von 1891 an ganz bis zu seinem Tode mit großer Begeisterung und riesengroßer Leistungsfähigkeit an der umfassenden Forschung des Balatons und seiner Umgebung teil. Er war aktives Mitglied der von Lajos Lóczy im Jahre 1890 gegründeten Balaton-Kommission, zwischen den beiden Weltkriegen leitete er die Vermessungen schon als Vorsitzender der Kommission. Mit seinen Schülern, Kollegen, mit seiner Frau zusammen bewanderte er oft die Gegenden am Balaton; er verfertigte Zeichnungen, Gemälde und Fotos. Wie uns die Fotos zeigen, interessierte sich der Wissenschaftler nicht nur für die naturgeografischen Erscheinungen, sondern auch für die gebaute Umwelt: er verewigte auch mehrere Kirchen- und Burgruinen aus der Arpadenzeit (Abb. 3). Cholnoky tat viel für die Entwicklung des Naturschutzes vom Balaton-Gebiet. Mit seinem Namen ist u. a. die Errichtung des Nationalparks von Tihany verbunden.

Cholnoky unterrichtete zwischen 1905 und 1919 als Professor des Lehrstuhls für Universalgeografie an der Franz Joseph Universität in Kolozsvár. Er gestaltete die von seinem Vorgänger geerbte ärmliche Rüstung des Lehrstuhls um, mit großem Arbeitsaufwand entwickelte er ihn zu einem an Anschauungsmitteln und Fachbüchern reichen geografischen Institut. In diesen Jahren, die er in Kolozsvár verbrachte, machte er Entdeckungstouren in Siebenbürgen, mit seinen Schülern zusammen machte er mehrere Ausflüge im siebenbürgischen Hochgebirge. Als Vorsitzender der 1890 gegründeten Erdélyi Kárpát Egyesület [Siebenbürgischer Karpatenverein] hielt er populärwissenschaftliche Vorträge, begeisterte die Zuhörer zum Tourismus, organisierte Ausflüge mit Vereinsmitgliedern zusammen. Von diesen Ausflügen zeugen wiederum viele Fotos. Im Depotmaterial zeigt eine aus 14 Fotos bestehende Serie einen Studienausflug von Cholnoky im Jahre 1906, als er mit einer Gruppe den Kirzsató [-See] (Abb. 5) im Gebirge Paring an der damaligen siebenbürgischen Grenze der K.u.K. Monarchie (Komitat Hunyad) zu Rumänien besuchte. Das Depotmaterial weist auch darauf hin, dass der Wissenschaftler während der in Kolozsvár verbrachten Jahre die Kirchenburg von Nagyenyed [heute Aiud, Rumänien] (AF. 30–35.), das Schloss Vajdahunyad (Hu. 111–117.) besuchte und fotografierte, und mehrmals in Brassó [Kronstadt, heute Braşov, Rumänien] war (Br. 35., 37., 40., 50., 51., 52). Er machte Fotos auch in von Rumänen bewohnten Dörfern, (Abb. 7), und verewigte wunderschöne Landschaften auf seinen Fotos, als er den Kalksteinblock des Királyerdő [heute Pădurea Craiului, Rumänien] beim Dorf Rév östlich von Nagyvárad [Großwardein, heute Oradea, Rumänien] durchwanderte (Abb. 8).

Cholnoky begann um das Jahr 1901 die große Ungarische Tiefebene [Alföld] wissenschaftlich zu untersuchen. Schon als Professor der Universität von Kolozsvár organisierte er nach dem Vorbild der Balaton-Kommission die Alföld-Kommission. Er war nicht nur der Leiter der Tätigkeit dieser Kommission, er nahm auch persönlich an deren Forschungen teil, die mehrere Wissenschaftszweige betrafen. Im Zusammenhang mit dieser Arbeit entstanden seine Fotos von der Deliblat-Pušta mit Treibsand in der Tiefebene. Diese Fotos dienten dem Zweck, die verschiedenen Sandformen zu verewigen und zu veranschaulichen, wie die Kraft des Windes an der Erdoberfläche ändert. (Abb. 10) Cholnoky beschäftigte sich im Rahmen der Alföld-Forschung mit den Wasserversorgungsproblemen des Gebietes, mit den zerstörenden Überschwemmungen und mit den Fragen der Flussregulierung, er lenkte die Aufmerk-

samkeit auf die Erforderlichkeit der Erschließung und Ausnutzung von Bodenschätzen, sowie auf die Wichtigkeit der Verbesserung der Bodenfruchtbarkeit.

Cholnoky bemühte sich sein ganzes Leben lang um die Förderung des Tourismus – sowohl in Siebenbürgen, als auch im Gebiet des nach dem Ersten Weltkrieg durch territoriale Verluste kleiner gewordenen Ungarns. Obwohl er die infolge des Friedensvertrags von Trianon verlorenen Gebiete, Naturschätze und historischen Denkmäler schmerzlich vermisste, versuchte er in seinen populärwissenschaftlichen Aufsätzen die Aufmerksamkeit auf die in den Rahmen der neuen Staatsgrenzen erhalten gebliebenen Schätze zu lenken. Im Blatt der Balaton-Kommission “Balatoni Szemle” stellte er die Schönheit, die interessanten Erscheinungen des Sees und seiner Umgebung in zahlreichen Artikeln dar. Als Vorsitzender des Ungarischen Touristenverbandes bemühte er sich um die Errichtung von neuen Schutzhäusern (Abb. 12), und er hielt viele Vorträge über die Durchwanderung des Landes. Wie es uns Das Depotmaterial zeigt, unternahm Cholnoky auch zwischen den beiden Weltkriegen mit seinen Universitätsstudenten und mit den Teilnehmern des Pädagogischen Seminars regelmäßig Studienausflüge; sowohl in Ungarn wie auch im Ausland (Abb. 13).

Cholnoky hatte mehrmals die Gelegenheit, in fernen Ländern, Gebieten naturgeografische Erscheinungen zu untersuchen. Nicht nur als Gelehrter, sondern auch als Professor war er der Meinung, dass ein guter Erdkundler und echter Geograf regelmäßig ins Ausland reisen soll. Nach der oben erwähnten Reise nach China unternahm Cholnoky im Jahre 1901 mit Lajos Lóczy und mit Universitätsstudenten zusammen eine Studienreise nach Russland (Abb. 14) und Finnland (Abb. 15). 1907 war er das erste Mal in Italien (Abb. 16). Dann kehrte er nach Italien mehrmals zurück. Anlässlich einer internationalen Konferenz für Geografie in Genf 1908 in der Schweiz und in Frankreich (Abb. 17), dann im Jahre 1912 die Einladung der American Geographical Society angenommen in den Vereinigten Staaten (Abb. 18) hatte er die Gelegenheit, Ausflüge zu machen und zu fotografieren. Unter den Auslandsfotos im Depot findet man noch u. a. Fotos, die Cholnoky 1914 in Kroatien gemacht hat, die Karstbildungen und wunderschöne Landschaften des Vinodol-Grabens darstellen. Fotos zeugen auch von den Reisen des Gelehrten in Österreich (Abb. 20) und in Deutschland.

1300 Stück von den etwa 1700 Cholnoky-Aufnahmen im ELTE-Depot wurden im historischen Ungarn gemacht, und mehr als die Hälfte der in Ungarn gemachten Fotos stellen die Balatongegend dar. Obwohl das Material des Depots nicht alle Aufnahmen von Cholnoky verwahrt, kann man schon auf Grund dieser Angaben wahrnehmen, wie große Bedeutung der Balaton für die Arbeit und für das Privatleben des Wissenschaftlers gehabt hat. Dem Aufsatz anschließend werden im Katalogteil zuerst die in Ungarn gemachten, positiven, auf Kartons geklebten Papierlichtbilder von Cholnoky aufgelistet, dann die Auslandsfotos, dann die Aufnahmen, von denen nur die Negative vorhanden sind. Zuletzt sind die einzelnen, auf den Fotos von Cholnoky verewigten Ortschaften, Landschaften im Ortsnamenregister angegeben.

Sallay Gergely Pál

Horthy Miklós Krizantém Rendje a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában?*

„Magyarország kormányzója a világ államfői között a legszebben dekorált férfiak egyike, mint mondani szokás. Nemcsak azokat a kitüntetések hordja, amelyekkel államfők nemzetközi szokás szerint megtisztelik egymást, hanem katonai multja (sic!) vitézi kitüntetéseit is, amilyenekkel nemigen dicsekedhetik más államfő.”¹ A fenti idézet tanúsítja, hogy Horthy Miklós kitüntetései száma és sokszínűsége a kortársak figyelmét is felkeltette. Voltak érdemrendjei között olyanok, amelyeket gyakran és szívesen viselt, s volt, ami a róla készült ábrázolásokon a legkritikább esetben köszön vissza. Az előbbi csoportba tartozik a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztje és az első világháború során elnyert katonai kitüntetések háromszögszalagos sora, valamint a kormányzóként általa alapított, illetve megújított magyar érdemrendek legmagasabb fokozatai. Nem véletlen tehát, hogy ezeket vitte magával kényszerű száműzetésébe 1944 októberében, s hogy hagyatékából – többek között – ma ezek találhatók meg a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában.² A kormányzó kitüntetései még egy háromszögszalagos sora ismert, amely magántulajdonban van.³ Mindkét anyag az 1990-es évek első felében került vissza Magyarországra. Horthy többi érdemjelének sorsát és hollétét mind a mai napig homály fedi. Eppen ezért valódi meglepetés, hogy az Éremtár egyik darabja – amely egyébként a fent elsorolt tárgy-együtteseknél jóval régebben van a Nemzeti Múzeum gyűjteményében, sőt minden jel arra mutat, hogy az ország területét el sem hagyta – nagy valószínűséggel Horthy Miklós egykori rendjelkollekciójából származhat. A tanulmány ennek a kitüntetésnek, a japán Legfelsőbb Krizantém Rend jelvényének a történetét igyekszik nyomon követni.

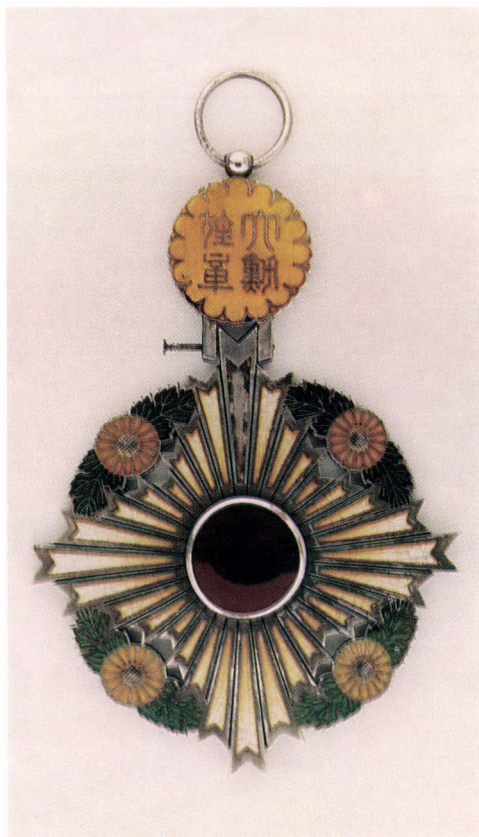
1959 májusában az Éremtárnak vételre kínáltak egy távol-keleti kitüntetést. A gyűjteményi adattári iratok között a következő leírást találjuk a darabra vonatkozóan: „A felajánlott rendjel a japán Chrisantem-rend (sic!) jelvénye, és egyébként gazdag rendjelsorozatunk kiegészítésére kívánatos (sic!) és megszerzése azért is ajánlatos, mert nálunk az előfordulása meglehetősen ritka. A fentiek alapján megszerzését ajánlom. Budapest, 1959. május 9.”⁴ A Huszár Lajos (1906–1987) osztályvezető kézjegyével ellátott, gépelt lap túloldalát olvasva kiderül, hogy a kitüntetésért 100,- forintot fizettek dr. Szöllösi (valójában Szöllösy) Gyuláné, Budapest VIII. Puskin u. 24. szám alatti lakosnak. Huszár Lajos sorait értelmezendő, illetve a kifizetésre került összeg nagyságát magyarázandó, tekintsük át a Krizantém Rend történetét és főbb ismérveit.

A Legfelsőbb Krizantém Rend (*Daikun-i Kikka-só*) áll Japán kitüntetési rendszerének csúcán. A császári család tagjain kívül külföldi uralkodók, uralkodóházak tagjai, államfők, valamint japán miniszterek és katonák lehetnek a tulajdonosai. Az 1876. november 15-iki császári rendelettel alapított kitüntetés két fokozatban adományozható: rendi láncon (1888 januárjától) és vállszalagon. Rendi láncon azok viselhetik a jelvényt, akik a vállszalagos fokozatot már korábban megkapták. Mindkét változathoz mellre tűzhető csillag tartozik. 1958 júliusáig rendi láncon 24 japán és 25 külföldi, vállszalagon 78 japán és 135 külföldi személy viselhetett a rendjelet – valamennyien nemesi származásúak. Dwight D. Eisenhower amerikai elnök volt a rend első nem nemesi vérből való kitüntetettje (1960 szeptemberében).⁵ A Krizantém Rendet az Osztrák–Magyar Monarchiában mindössze öten (I. Ferenc József császár és király, Rudolf Ferenc Károly József főherceg, Lipót Ferdinánd főherceg, Ferenc Ferdinánd főherceg és Ferdinánd Károly Lajos főherceg) birtokolták,⁶ Magyarországon

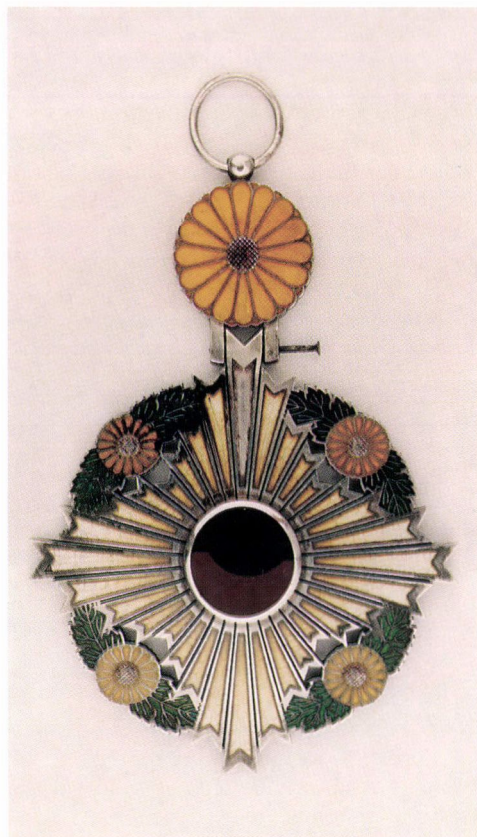
pedig (a műtárgyvásárlás időpontjáig) kizárólag Horthy Miklósnak adományozták.⁷ Mindezek tükrében érthető, hogy a felajánlott darab felkeltette Huszár Lajos érdeklődését.

A kitüntetést 1959. május 11-én 18/959 leltári számon az Éremtár nyilvántartásába vették. Az azóta eltelt majdnem fél évszázad alatt nem történt kísérlet a rendjelvény egykori tulajdonosának felderítésére. A tárgy alapos vizsgálata és 1959 előtti történetének nyomon követése azonban arra enged következtetni, hogy Horthy Miklós kormányzó rendejeinek egyik kiemelkedő példányáról van szó. Ezek ismertetése előtt vegyük számba mindazt, amit a korabeli forrásokból a kitüntetésről tudni lehet.

1938. augusztus 18-án csütörtökön déli 12 órakor Horthy Miklós kormányzó ünnepélyes kihallgatáson fogadta Macumija Hadzsime japán rendkívüli követet és meghatalmazott

1.

2.

minisztert, aki ez alkalommal átnyújtotta megbízólevelét, valamint elődjének visszahívólevelét.⁸ Az esemény kiemelkedő jelentőségű a japán–magyar diplomáciai kapcsolatok történetében, hiszen Magyarországon ekkor létesült először japán követség. Az első világháború kitöréséig a távol-keleti ország Osztrák–Magyar Monarchiába akkreditált nagykövete Bécsben látta el hivatali teendőit. 1914. július 24-én Japán megszakította a

diplomáciai viszonyt Ausztria–Magyarországgal, s az első hivatalos kapcsolat csak mintegy nyolc évvel később jött létre a szigetország és a Monarchia két – immár különálló – állama között. Honda Kumataró bécsi japán császári követet – aki 1922. február 9-én nyújtotta át megbízólevelét – Magyarországon is akkreditálták, s a japán követek egészen 1938 májusáig az osztrák fővárosból intézték a hazájuk és Magyarország viszonylatában felmerülő ügyeket.⁹ Az Anschluss után azonban fölöslegessé vált a magas szintű japán diplomáciai testület fenntartása Bécsben, hiszen attól kezdve a követi hatáskört Japán berlini követe töltötte be a Harmadik Birodalomba bekebelezett Ausztria viszonylatában is. Így tehát az 1938. június 17-ével a magyar királyi kormányhoz akkreditált új japán követ, Macumija Hadzsime¹⁰ júliusban megérkezett hazánkba és elfoglalta budapesti állomáshelyét.¹¹ (A japán Szent Kincs Rend III. osztályával kitüntetett¹² Macumija korábban a római japán nagykövetség tanácsosa volt.)¹³ Nevéhez fűződik többek között az 1938. november 15-én Budapesten kötött magyar–japán barátsági és szellemi együttműködési egyezmény aláírása, és Magyarország Antikomintern Paktumhoz való csatlakozásának ellenjegyzése 1939. február 24-én.¹⁴

Az augusztus 18-iki kormányzói kihallgatáson – az ilyenkor szokásos beszédek elhangzását követően – az új követ a japán császár megbízásából átadta Horthynak a Legfelsőbb Krizantém Rend nagyszalagját.¹⁵ Bármilyen jelentősnek is tűnhet mai szemmel az esemény, a legelőkelőbb császári kitüntetés adományozásáról a sajtó nem közölt részletes, képes beszámolót, s a lapok sem a főhírek között tudósítottak róla. Ennek legkézenfekvőbb oka, hogy a kormányzó a kitüntetés átnyújtásának délutánján már Székesfehérváron, az országgyűlés ünnepi ülésén vett részt, ahol – a Szent István év csúcspontjaként – aznap hirdették ki az 1938:XXXIII. törvénycikket „Szent István király dicső emlékének megörökítéséről”, majd ugyanott leleplezte az államalapító lovasszobrát. Augusztus 20-án Horthy a Szent István-napi körmenetben tett eleget államfői kötelezettségeinek, másnapra virradóra pedig kíséretével együtt az újságokban jó előre beharangozott németországi látogatására indult. Ugyancsak augusztus 20-án kezdődött meg a kisantant államok és Magyarország megbízottainak konferenciája Bledben, amely szintén a sajtó érdeklődésének középpontjában állt. A kormányzó japán kitüntetése ilyen események fényében sokat veszített hírértékéből, mint ahogy a budapesti japán követség felállításának ténye sem kapott nagy nyilvánosságot 1938 derekán a magyar fővárosban rendezett XXXIV. Eucharisztikus Kongresszus, az I. zsidótörvény (1938:XV. tc.) vagy a sajtórendészeti rendelkezések (1938:XVIII. tc.) árnyékában.

A fentiekkel is magyarázható, hogy sem a korabeli lapokban, sem a mai magyar közgyűjtemények anyagában nem találunk olyan felvételt, amelyen Horthy a Krizantém Rend jelvényeit viseli. Az meglehetősen nyilvánvaló, hogy a kormányzó nem tulajdonított különösebb fontosságot a távol-keleti kitüntetésnek. Ezt látszik alátámasztani, hogy a rendjel azokon az 1938 után készült portréin sem látható, amelyeken pedig számos – államfőként kapott – magas rangú külföldi kitüntetése a mellét díszíti. Emlékirataiban ugyancsak nem említi a Krizantém Rend részére történt adományozását, holott jelentősebb kitüntetéseiire több ízben utal. Nyomozásunkat tehát a múzeumi tárgy megszólaltatásával kell folytatnunk.

A szóban forgó rendjel egy – alapformáját tekintve – négyágú, ám összesen 32 – szimmetrikusan változó hosszúságú, villásvégű, fehér zománcos – sugárból álló csillag, amelynek közepén a Felkelő Nap korongját szimbolizáló, domborúra csiszolt, fényesre polírozott, gyűrűbe foglalt vörös színű drágakő található. A 78,5x76,5 mm méretű aranyozott ezüst jelvény szárait négy, kétoldalt zöld zománcos levelek által határolt, sárga zománcos krizantém keretezi, a hosszabb sugarak több helyen fedik a leveleket. A „kereszt” függesztő elemeként ugyancsak a krizantém domborzománcos sárga virága szolgál, amelynek hátoldalán

„Dai-kun-szei-só” (kitüntetés kiváló érdemekért) felirat olvasható régi kínai írásjegyekkel, nyakának bal oldalába pedig „M” betűt ütöttek. Tetején átfúrt gömbben karika van. A függesztőelem mérete 37x26,5 mm, s közönséges szöggel van a jelvénytesthez rögzítve. A rendjelvény teljes magassága a függesztőelemmel együtt 109 mm.

Mind az elő-, mind a hátlap sugarainak fehér zománcozása repedezett, sárgult, a két felső sugárból pedig teljesen hiányzik a zománc. Szintén repedezett a függesztő krizantém sárga zománca. A rendjel felső része enyhén el van deformálódva.

3.

A méretekből és a függesztőelem formájából egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a rendjelvény a Krizantém Rend nagyszalagjához és nem rendi láncához tartozott, a láncan ugyanis 60 mm szélességű jelvényt adományoztak, amely nem karikával, hanem kisebb ovális elemmel csatlakozott a lánc középső tagjához.¹⁶ A pontosításokban segítségünkre van a függesztőelem nyakába poncolt „M” betű is. Ezt a jelzést az ószakai pénzverdében készült rendjelek némelyikébe ütötték az 1930-as években.¹⁷ A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található darab tehát a Krizantém Rend nagyszalagjának jelvénye, amelyet valószínűleg az 1930-as években adományoztak, de semmi esetre sem előbb.

Mint arra már utaltunk, egyik rendelkezésünkre álló forrás sem számol be arról, hogy Horthy a rend láncos vagy vállszalagos fokozatát kapta-e meg. Mindazonáltal, több tényező is alátámasztani látszik, hogy az utóbbi esetről beszélhetünk. Az eredeti japán nyelvű adományozási okirat fennmaradt francia fordítása szerint „Őfömlétségát Legfőbb Krizantém Rendünk tagjai közé soroljuk” (a teljes dokumentumot lásd az 1. sz. mellékletben).¹⁸ A japán uralkodó tehát ekkor vette föl a kormányzót a rendtagok sorába, ám kitüntetésé fokozatát az irat nem említi. Az 1888. január 4-iki 1. számú császári rendelet – a Legfelsőbb Krizantém Rend rendi láncának alapításáról – azonban kimondja, hogy a láncot azok nyerhetik el, akik a vállszalagnak már birtokosai.¹⁹ Így történt ez I. Ferenc József esetében is, akinek 1880. május 7-én a rend nagyszalagját, 1898. január 1-én a rendi láncot adományozta Mucuhitó császár.²⁰ Mivel a magyar kormányzó azelőtt nem volt a rend tagja, a kitüntetés alacsonyabb fokozatával sem rendelkezhetett. Kivételes alkalmak ugyan adódtak később a rend történetében, mint például 1956 novemberében vagy 1958 májusában, amikor Etiópia császára, illetve az iráni sah a vállszalagos és a láncos fokozatot egyszerre vehették át távol-keleti látogatásuk során,²¹ Horthy esetében azonban ezt semmi nem indokolta volna. A nagyszalag adományozását valószínűsíti továbbá az is, hogy a magyar államfő kitüntéseit felsorolva a korabeli források kiemelik a láncon kapott rendjeleket, s ezt a japán Krizantém Rend kapcsán nem teszik meg.²²

született 1867. augusztus 5-én.²⁷ Régiségkereskedését 1893-ban alapította.²⁸ Iparigazolványát 1930-ban kapta meg a IX. kerületi előljárástól 23611/1930 szám és D. 214/1930 iparalajstrom szám alatt.²⁹ Régiségekkel, műtárgyakkal, keleti szőnyegekkel, festményekkel, drágakövekkel, arany- és ezüsttárgyakkal kereskedett.³⁰ Üzletfelei között számos előkelő család tagjait megtaláljuk. Rendszeres kapcsolatban állt például Hohenlohe Ella hercegnével, a gróf Apponyi családdal, a gróf Batthyány családdal, a gróf Berchtold családdal, gróf Károlyi Gyulánéval, illetve katonatisztekkel, tábornokokkal is.³¹ Számos hazai és külföldi múzeummal is folyamatos üzleti viszonyt folytatott.³² A Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára több komoly cserét bonyolított le Mautner Lászlóval, főleg az 1920-as évek derekán, elsősorban régészeti anyag vonatkozásában.³³ A telefonkönyvben a régiségkereskedőknél találjuk: „Mautner László, VIII. Eszterházy-u. (sic!) 24. Antik butorok (sic!), régiségek. Régi pénzek, leletek. 339–590.”³⁴

Mautner 1932. július 23-án a Deák téri Pesti Német Evangélikus Egyházban ágostai hitvallásra keresztelkedett át.³⁵ Házasságának köszönhetően a II. zsidótörvény (1939:IV. tc.) 1. §-a értelmében nem volt zsidónak tekintendő.³⁶ Felesége későbbi visszaemlékezése szerint azonban származása miatt mindketten üldöztetésnek voltak kitéve.³⁷ Mautner László 1944. július 22-én hunyt el. Családja két nappal később a Kerepesi temetőben evangélikus szertartás keretében vett tőle végső búcsút.³⁸

Mautnerné már augusztus 5-én bejelentette a VIII. kerületi előljárásnál, hogy férje kereskedését özvegyi jogon folytatni kívánja. Az engedélyt nem kapta meg, zsidóvagyon rejtetése miatt viszont a VIII. kerületi rendőrkapitányságon feljelentést tettek ellene, s a nála tartott házkutatás után letartóztatták. „Több százezer békebeli pengő értékű ékszereimet [és] a vagyontárgyaimat lefoglalták (pénzügyigazgatóság 7080/1944 szám) és az értékleténapló 322/1944 tétele alatt beszolgáltatták. Ezek a vagyontárgyaim elvesztek.”³⁹

A férje mellett 1930-tól segédkező, s így kereskedői tapasztalatot szerzett asszony a meghurcoltatások dacára – mindjárt a front elvonulta után – ismét iparigazolványt kért, amelyet 1945. március 15-én meg is kapott. Eszerint „a régiség kiskereskedő ipar gyakorlásának az 1922 évi XII. t. cz.-ben megállapított (sic!) feltételeit saját személyében kellőképpen igazolta. Ennélfogva fentnevezett a szabadipart üzök (sic!) lajstromába D. 133/1945 sz. alatt bevezettem és részére a fenti iparnak Bpest szűfőváros területén való gyakorlására az iparigazolványt ezennel kiadom.”⁴⁰ Az engedély alapján özv. Mautner Lászlóné március 17-én megkezdte kereskedői tevékenységét a VIII. kerület Eszterházy utca 24. I. emeletén. Lakásába azonban, amely egyúttal üzlethelyisége is volt, orosz tiszteteket szállásoltak, így 1946. január 1-től iparigazolványát szüneteltetni volt kénytelen.⁴¹ Az 1946 augusztusában újraindított⁴² régiségkereskedést végül 1948. december 1-ével szüntette meg az özvegy.⁴³ Később férjhez ment dr. Szöllősy Gyulához (1915–1999). 1985. július 15-én hunyt el.

Hess Margit (Mautner Lászlóné, majd dr. Szöllősy Gyuláné) és első férje életútjának ilyen részletes bemutatása – különös tekintettel az özvegy 1944 és 1948 közötti tevékenységére – témánk szempontjából komoly jelentőséggel bír. Akkurátusan vezetett raktárkönyvükben 1946. október 1-énél, a 394. tétel alatt az asszony kézírásával a következőket olvashatjuk: „Kinai (sic!), csillagos, rendjel; Saját gyűjteményemből az üzletbe beadva; [ár:] 13 Ft.”⁴⁴ Mivel a vizsgálódásunk középpontjában álló rendjelvényt Hess Margit adta el a Nemzeti Múzeumnak, és mert – műtárgy- és régiségkereskedői tapasztalata ellenére – nagyon kicsi az esélye annak, hogy a távol-keleti kitüntetésekhez értett, továbbá mivel a raktárkönyv rövid tárgymeghatározása lényegében a japán Krizantém Rend legfőbb ismérvével („csillagos”) megegyezik, elfogadhatjuk, hogy az özvegy 1946 októberében azt a rendjelt bocsátotta áruba régiségkereskedésében, amelyet Horthy Miklós egykori tulajdonának feltételezünk. (A kitüntetés függesztoelemének hátoldalán valóban régi *kinai* írásjegyek

olvashatók, amelyeket a japánok is használtak.) A tárgy sorsát ezáltal tehát egészen 1946-ig visszavezethetjük. De hogyan került Hess Margithoz a darab?

A „saját gyűjteményemből az üzletbe beadva” meghatározás az eladók máskor pontos megnevezésével szemben gyanakvásra ad okot. (1946. október 1-én több mint 100 másik tárgy is ezzel a feljegyzéssel kerül a raktárkönyv lapjaira.⁴⁵) Jelentheti ez azt, hogy az özvegy nem kereskedelmi tevékenység útján jutott a rendelhez, esetleg ő maga találta a Budai Várban. Nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy olyan személytől került hozzá a darab, akinek a nevét jobbnak látta titokban tartani, s aki még az ostrom idején szerezte meg a kitüntetését. Kaphatta az Eszterházy utcai lakásba szállásolt orosz tisztek valamelyikétől is. A lehetőségek száma végtelen. Bizonyosat ebben a vonatkozásban sem mondhatunk, de a felsoroltak közül bármelyik fedheti a valóságot. Talán Hess Margit éppen azért vette meg valakitől a rendjelet (amennyiben nem „saját gyűjteményéből” származik), mert ismerte annak eredetét és egykori tulajdonosának kilétét. Ez magyarázná, hogy miért vásárolt olyan tárgyat, amelynek forgalmazásával egyébként – a raktárkönyv adatai alapján – nem foglalkozott, s amit kereskedői tevékenysége során eladni sem tudott.⁴⁶

Akármi is legyen a valóság, kétségtelen, hogy egy ritka kitüntetés – bár hiányos és sérült – példánya van a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. A tárgy, amely így is sokat elárult magáról, kora és fokozata alapján valószínűsíthetően Horthy Miklós kormányzó egyik kevésbé ismert rendjele volt, s ezt – a történelmi tények ismeretében – fizikai állapota is megerősíti. Jó volna, ha csak ekkora valószínűséggel is, de sikerülne még a magyar államfő egykori hagyatékának darabjait fellelni, s ha azok hasonlóan megfelelő helyre kerülnének.

I. sz. melléklet: A japán Legfelsőbb Krizantém Rend nagyszalagja adományozási okiratának hivatalos francia fordítása⁴⁷ és annak magyar változata

Traduction.

Hirohito,

Par la Grâce du Ciel, Empereur du Japon, placé sur le Trône occupé éternellement par la même Dynastie,

A Son Altesse Sérénissime le Régent du Royaume de Hongrie.

Grand et Bon Ami,

Ayant à coeur de témoigner à Votre Altesse Sérénissime Nos meilleurs sentiments d'amitié et la satisfaction que Nous éprouvons pour les bonnes relations qui existent si heureusement entre le Japon et la Hongrie et qui tendent à se resserrer de plus en plus, Nous Nous faisons un véritable plaisir de ranger Votre Altesse Sérénissime parmi les Membres de Notre Ordre Suprême du Chrysanthème. Nous aimons à croire que Votre Altesse Sérénissime voudra bien accepter les Insignes de cet Ordre comme un gage margué de l'amitié que Nous portons à Sa personne.

Nous saisissons cette occasion pour renouveler à Votre Altesse Sérénissime les assurances de Notre haute estime et de Notre inaltérable attachement.

Signé: **Hirohito.**

Au Palais Impérial à Tokyo,
le vingt et unième jour du cinquième mois de
la treizième année de Syowa.

Fordítás.

Hirohito,

Japán Császára, aki az Ég Kegyelmeiből arra a Trónra helyeztetett, amelyet öröktől fogva egy és ugyanazon Dinasztia foglal el,
Őfőméltóságának, a Magyar Királyság Kormányzójának.

Nagy és Jó Barátunk,

Szívünkön viselve azt, hogy Őfőméltóságának kifejezzük legjobb baráti érzéseinket és azt a meglelégedést, amelyet a Japán és Magyarország között oly szerencsésen fennálló jó és

egyre szorosabbra fűződő kapcsolatok táplálnak, igaz örömünkre szolgál, hogy Öfőméltóságát Legfőbb Krizantém Rendünk tagjai közé soroljuk. Szeretnénk hinni, hogy Öfőméltósága szívesen fogadja ezen Rend Jelvényeit, mint az Ő személye iránt Általunk tanúsított barátság zálogát.

Megragadjuk ezt az alkalmat, hogy ismételten kifejezzük Öfőméltóságának a Mi magas megbecsülésünket és rendíthetetlen ragaszkodásunkat.

Aláírás: **Hirohito.**

A Tokiói Császári Palotában,
Sóva tizenharmadik évének
ötödik hónapjának huszonegyedik napján.

Jegyzetek

- * Köszönettel tartozunk G. Héri Verának, a Magyar Nemzeti Múzeum főmuzeológusának, hogy a kutatást lehetővé tette és segítette.
- 1 Képes Vasárnap 1940. március 3. 15.
- 2 Horthy Miklós Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kitüntetéseiéről lásd: MAKAI Ágnes: Pontosító adatok Horthy Miklós katonai kitüntetéseihez. In A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 5. Budapest, 2002. 113–120.; MAKAI Ágnes: Horthy Miklós kitüntetései a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. In Folia Historica XXIII. kötet. Budapest, 2002. II. kötet. 87–103.
- 3 ZEIDLER, Sándor: Wiedergefundene Orden und Auszeichnungen aus dem Besitz von Nikolaus Horthy. In Zeitschrift der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde 16. 1994. 14–18.
- 4 Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár, adattári iratok, 1959. május 9.
- 5 PETERSON, James W.: Orders & Medals of Japan and Associated States. Glassboro, 1994. 6.
- 6 A japán Kitüntetési Iroda szíves közlése. Köszönet Egucsi Kijokónak és Motoaki Isiinek az értékes segítségért. Az osztrák–magyar rendtagokra lásd: DIKOWITSCH, HERMANN – SAUER, HERBERT: Das Ordensverzeichnis Seiner k. u. k. Apostolischen Majestät Kaiser Franz Josephs I. Militaria Austriaca 16. Wien, 1994. 25–68.; Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch–Ungarischen Monarchie für 1888. Bécs, 1888. 2.; Magyarország tiszti cím- és névtára. XXII. évfolyam (1903). Budapest, 1903. 6.; A felsoroltak közül I. Ferenc József mind a láncos, mind a vállszalagos fokozatnak tulajdonosa volt.
- 7 Az első világháború kezdete és 1922. február 9. között, illetve a második világháború végétől 1959 augusztusáig szünetelt a diplomáciai kapcsolat Japán és Magyarország között. Erre nézve lásd: NAGY Iván: Magyarország kapcsolatai a 2600 éves Japánnal. II. bővített kiadás. Magyar-Nippon Társaság kiadása, 1943. 10.; valamint <http://www.mofa.go.jp/region/europe/hungary/index.html>. A későbbi magyar államfők közül Göncz Árpád és Mádl Ferenc részeseült a magas kitüntetésben.

- 8 Külügyi Közlöny 1938. szeptember 30. 34.; Magyarország 1938. augusztus 19. 7.; Pesti Hírlap 1938. augusztus 19. 9.; Levente. A Leventeegyesületek hivatalos lapja. XVII. évf. 10. sz. 1938. október 15. 269.
- 9 NAGY i. m. 10.
- 10 Magyar Országos Levéltár K 589. A kormányzó kabinetirodája II. Külpolitikai vonatkozású iratok I. A diplomáciai képviselő változásaival kapcsolatos levelezés 16. 11–12. l.
- 11 Magyar Országos Levéltár K 63. Külügyminisztériumi levéltár 114. cs. 1938. 15/7. 12. l. 2.
- 12 Magyar Országos Levéltár K 589. A kormányzó kabinetirodája II. Külpolitikai vonatkozású iratok I. A diplomáciai képviselő változásaival kapcsolatos levelezés 16. 11. l.
- 13 Magyarország 1938. június 2. 9.
- 14 NAGY i. m.: 28–29.
- 15 Bár a források egyike sem tudósít arról, hogy a kormányzó a rend melyik fokozatát kapta meg, bizonyosnak tekinthetjük, hogy a rendjelvényt vállszalagon vette át. Lásd lentebb.
- 16 PETERSON i. m. 6.
- 17 PETERSON i. m. 4.
- 18 Magyar Országos Levéltár K 589. A kormányzó kabinetirodája II. Külpolitikai vonatkozású iratok K. Egyéb külpolitikai, udvariassági levelezés 1. Horthy Miklós külföldi kintétéseivel kapcsolatos iratok 1910–1939. 10. l. A hivatalos francia fordítás 1. oldalának képét közli: Makai Ágnes: Horthy Miklós kintétései a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. In Folia Historica XXIII. kötet. Budapest, 2002. II. kötet. 103.
- 19 PETERSON i. m. 6.
- 20 A japán Kintétési Iroda szíves közlése. DIKOWITSCH – SAUER i. m. 36.
- 21 PETERSON, i. m. 6.
- 22 Tiszti cím- és névtár az 1944. évről. Budapest, 1943.; Képes Vasárnap 1940. március 3. 15.
- 23 MAKAI Ágnes: Horthy Miklós kintétései a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. In Folia Historica XXIII. kötet. Budapest, 2002. II. kötet. 90.
- 24 A témával kapcsolatos mindenfajta segítségért dr. Szöllősy Gyulánét illeti köszönet.
- 25 Budapesti VIII. anyakönyvi kerület 1900. évi születési anyakönyve 7039. sz. Szülei: Hess Henrik és Pohner Margit Erzsébet.
- 26 Házassági anyakönyvi kivonat 1940. augusztus 28. Budapest IX. kerületi állami anyakönyvvezetőség. 851. folyószám.
- 27 Szülei: Mautner Lipót és Klein Regina.
- 28 Özv. Mauthner (sic!) Lászlóné levele dr. Palkovics Elemérnek. Budapest, 1946. július 17.
- 29 Özv. Mautner Lászlóné kérvénye a Magyar Kereskedelemügyi Miniszterhez. Budapest, 1946 (?) (A továbbiakban rövidítve: Kérvény)
- 30 Uo. 1. sz. melléklet.
- 31 Mautner László és özv. Mautner Lászlóné raktárkönyve 1934–1947.; Mautner László noteszei.
- 32 Uo.
- 33 Cserecokmányok a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára illetve Mautner László között 1924–1926.

- 34 A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betűrendes távbeszélő névsora. Hivatalos kiadás. Budapest, 1943. 296.; Az Eszterházy utca 24. alatt 1932. augusztus 1. óta laktak. Kérvény. 1. sz. melléklet.
- 35 Kivonat a pesti ág. hitv. evang. német egyház keresztelési anyakönyvéből. VII. kötet, A. szakasz, 195. lap. 1932. Pesti Német Evang. Egyház lelkeszi hivatala. 53/1939. 9. sorszám. 1939. január 11.
- 36 Tanúsítvány. Budapest székesfőváros polgármestere. 503421. szám. 1939. november 4.
- 37 Kérvény.
- 38 Mauthner (sic!) László gyászjelentése. Budapest, 1944. július 22.; Feleségével, a későbbi dr. Szöllősy Gyulánéval együtt ma is a Fiumei úti sírkert 34. parcellájában nyugszik.
- 39 Kérvény. 1. sz. melléklet.
- 40 Iparigazolvány másolat. 2670/1945 szám, D. 133/1945 iparajstrom szám. Budapest, 1945. március 15.
- 41 Kérvény. 1. sz. melléklet.
- 42 Mautner László és özv. Mautner Lászlóné raktárkönyve 1934–1947. 34.
- 43 Özv. Mautner Lászlóné kérvénye a székesfővárosi VIII. kerületi előjárónak. Budapest, 1948.
- 44 Mautner László és özv. Mautner Lászlóné raktárkönyve 1934–1947. 35.
- 45 Uo. 34–36. Az ugyanekkor bevételezett tárgyak között találunk porcelánszobrokat, asztali díszeket, evőeszközöket, üvegedényeket és régi pénzeket is.
- 46 Uo. Özv. Mautner Lászlóné – volt férjéhez hasonlóan – bútorokkal, dísz tárgyakkal, festményekkel, szobrokkal, ékszerekkel és régi pénzekkel kereskedett.
- 47 Magyar Országos Levéltár K 589. A kormányzó kabinetirodája II. Külpolitikai vonatkozású iratok K. Egyéb külpolitikai, udvariassági levelezés 1. Horthy Miklós külföldi kitüntetéseiével kapcsolatos iratok 1910–1939. 10–11. l.

Miklós Horthy's Order of the Chrysanthemum in the Hungarian National Museum?

Summary

Hungarian Regent Miklós Horthy (1868–1957) was the owner of several foreign orders and decorations. Some of these he gained as the officer of the Austro-Hungarian Imperial and Royal Navy, others were bestowed upon him as the head of the independent Hungarian state. On 18 August 1938, he was awarded the Grand Cordon of the Japanese Supreme Order of the Chrysanthemum, which was handed over to him by Hajime Matsumiya, the Japanese ambassador in Budapest. It seems that Miklós Horthy had not considered the decoration particularly special, as one cannot detect it on his uniform in any of his known portraits. In late 1944, when he was forced to leave his residence in Buda Castle, he took his favourite medals and decorations with him to his exile, but most probably the Order of the Chrysanthemum was not among them. Thus, the rare Japanese order has been regarded as one of the items of the regent's lost personal property.

In the author's opinion, the badge of the Supreme Order of the Chrysanthemum that is to be found in the collection of the Hungarian National Museum is the same piece that was awarded to Regent Horthy in 1938. The article bears out this belief through the careful examination of the insignia. On the left hand side of the lug that attaches the chrysanthemum

to the badge, the mintmark 'M' can be found, which was used by the Osaka Mint only in the 1930s. This means that the insignia must have been manufactured (and awarded) in that decade. The badge is out of shape and its enamel surfaces are discoloured and cracked, which can be the result of a strong physical impact and fire, both of which phenomena occurred during the siege of the Hungarian capital in 1944.

The Hungarian National Museum acquired the badge in 1959. The author tries his best to follow the way of the object from 1944 to 1959, and therefore introduces the disposer, and some of her documents that are important from the point of view of the matter.

In the supplement, the reader will find the official French translation and a Hungarian version of the original award certificate of the Japanese Supreme Order of the Chrysanthemum to Miklós Horthy, Regent of the Kingdom of Hungary, dated 21 May 1938.

Fordította: Sallay Gergely Pál

„AZ SZÉP SZABADSÁGRA, MAGYARSÁG JAVÁRA.”

Elhangzott, némileg rövidebben 2004. október 15-én,

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

BOCSKAI-SZABADSÁGHARC NÉGYSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁRA RENDEZETT EMLÉKKIÁLLÍTÁS MEGNYITÓJÁRA

Főigazgató Úr! Hölgyeim És Uraim! Kedves kollégák, Kedves barátaim!

Pontosan négyszázötven évvel ezelőtt, hogy ebben a konferenciákkal zsúfolt időben ma ilyen szép számmal a kiállítás megnyitására összegyűltünk, 1604. október 15-én mintegy hatezer rosszul felfegyverzett magyar hajdú megtámadta a felső-magyarországi császári főparancsnok, Giovanni Giacomo Barbiani di Belgiojoso generális előhadát. A támadás Bocskai István váradi kapitány új politikájában az első látványos sikert hozta meg. Sikert, mert a kis hadi győzelem következményei alig felmérhetők.

Megszakadtak a csődbe fulladó politikai kísérletek és elkezdődött az új. Mi volt ez az új? Ismerjük a hagyományos magyarázatot.

A több, mint egy évtizede a török ellen nagy reményekkel indult nemzetközi háború, de – és ne féljünk leszögezni – immáron elvesztett háború, helyi állóháborúvá silányult színtere lett az ország. 1603-ban Buda harmadik ostroma is kudarcba fulladt és ez az év az általános válság esztendeje. Nem függetlenül az egész Európát sújtó krízistől, de a közép-európai viszonyokkal jól körülhatárolhatóan. A Habsburg-birodalomban dinasztikus válság bontakozott ki. Rudolf császár létrehozta Prágában Közép-Európa páratlan tudományos és művészeti központját, de a kormányzásra, a realitások felmérésére képtelennek bizonyult. A dinasztiaán belül Mátyás főherceg kívánja átvenni a hatalmat, de hiányzik hozzá az erő. Közömbös a prágai Castelli és Werthemann bankház csődje, a kiürült birodalmi kincstár nem segít gróf Illésházy és mások koncepciós perekkel elkobzott vagyona. A Királyságban a pozsonyi országgyűlés törvényei közé a király utólag betold a protestánsok üldözését igazoló törvényeket, s a kortársi híradások a senki földjévé lett ország viszonyairól tudósítanak: fegyverrel elfoglalt templomok, üldözött protestánsok, szétszórt gyülekezetek, kifosztott városok, pusztuló vármegyék, egymásnak ugrasztott felekezetek, rablásra kényszerített, éhségtől örült katonák, menekülő falvak, tehetetlen parancsnokok. Erdély válságát a fejedelmi hatalom összeomlása után a kortárs írók a császári biztosok és Basta generális uralmában, a kolozsvári országgyűlésen végrehajtott vérengzésében és hatalmas hadisarcában látták apokaliptikus méretűnek. A hosszú török háborúban kegyetlenül megtizedelt népesség, a falvak, a városok, főurak, vármegyék, várkapitányok és hajdúcsapatok vívták önvédelmi harcaikat. 1604 elején, amikor Bocskai István a prágai „tisztes fogságból” hazakerült, szűkebb pátriájában a Partiumban, miként a Királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben is polgárháborús viszonyok uralkodtak.

Az eseményekről a történelemkönyvek rendre beszámolnak: a hajdúfelkeléssel indult vállalkozást országos megmozdulás követte. Megnyitotta kapuit Debrecen, Kassa, Eperjes, Lőcse és átadták kulcsaikat a bányavárosok. Csatlakoztak a várak magyar őrségei, a felső-magyarországi vármegyék, és a főúri elit tekintélyes tagjai: Rákóczi Zsigmond, Homonnai Drugeth Bálint, a gazdag Mágócsy Ferenc, és hazajött a fejvesztés elől Lengyelországba menekült Illésházy István. A Királyság nagy része Bocskai hatalma alá került. Miután visszaadta a székelyek szabadságát, csatlakozott Erdély, a maroszerdai országgyűlés Erdély fejedelmévé, a szerencsi országgyűlés Magyarország fejedelmévé választja. Szövetséget köt a moldvai és a havasalföldi vajdákkal, a török portával, kiáltványban fordul a keresztény

Európához, letelepíti a hajdúkat és sikeres béketárgyalásokat folytat a Habsburg uralkodóval. Vagyis a felkelésből kibontakozott országos szabadságharc jelentős sikereket ért el.

Ennél azonban sokkal több történt. Erdemes erről néhány szót ejtenünk. Több okunk is van rá. Egyrészt: ismereteseek az utóbbi időben megjelent szélsőségesen negatív, vagy egyoldalú megítélések. Másrészt az utóbbi évtizedekben nagyon jelentős új források, új szempontok és új kutatási eredmények láttak napvilágot Bayerle Gusztáv, Benda Kálmán, Robert Evans, G. Etényi Nóra, Hargittay Emil, Nagy László, Nyakas Miklós, Karl Nähring, Pálffy Géza, Josef Pilisensky, Papp Sándor, Rácz István, Trevor Aston és mások kutatásai révén.

Természetes, hogy olyan nagyformátumú államférfit, mint Bocskai István, a kortársak különbözően ítélik meg. Tudjuk, hogy a történetíró Istvánffy, az ismert okok miatt, elfogultan vélekedett róla, de eredményeit elismerte. Ugyanakkor Révay Péter, Turóc vármegye főispánja, királyi tanácsos, majd koronaőr, a *De Sacra Corona Regni Hungariae* szerzője egyszerűen így nevezte meg: *Korunk hőse*. Hívei „*a magyarok Mózese*” megtisztelő címmel illették. Maga önképét ugyancsak ószövetségi példákkal, a juhok aklából királyságra jutott Dávid, vagy a számkivetettségéből fejedelemmé emelt Jefe példázatával formálta meg. Szeckfű Gyula az első realista magyar politikusnak minősítette!

Személyisége látszólag csupa ellentmondás. 19 éves koráig Bécsben és Prágában a császári udvarban nevelkedett. Amint hazatért, a fejedelemség tanácsosa lett, Báthory Zsigmond nevelője, tanácsosa, a kirobbanó török háborúban a Habsburg császárral és a magyar királlyal való szövetség kemény képviselője. Majd politikai fordulat következett: amint írta, „*megsebzett lelkiismerettel*” kezdett gyakorlati politikát. Nehezen kiismerhető. Kapcsolatot tartott a császári szolgálatban álló hajdúkkal, és a Királyság főuraival. A prágai titkos tanács néhány tagjával, Mátyás főherceggel, a székelyekkel és a fej- és jószágvesztésre ítélt Illésházy Istvánnal, a török pasákkal és az oszmán hatalom alá menekült erdélyi bujdosókkal. Az újabb kutatások egyértelműen bizonyítják: a felkelés nem spontán módon, mintegy véletlenül robbant ki. Széleskörű szervezkedés előzte meg. Fegyverrel viszont közvetlen megtámadottságára felelt. A kis hadisikert különben súlyos vereségek is követték, mégis a kibontakozó szabadságharc következtében lavinaszerű változás következett be a közép-európai nagypolitikában

Melyek voltak ezek a változások?

Rövid két év alatt: 1. hatékony önálló magyar politikát kezdeményezett, kilépett a vesztes háborúból, biztosította az ország alkotmányát és belső nyugalmát. 2. Kialakította az ország geopolitikai helyzetéhez alkalmazkodó diplomáciát a két nagyhatalom ellenében. 3. Hosszú távú érvényességgel építkezett.

A magyar és az erdélyi fejedelem első sikerei közé tartozott, hogy elérte, a városok és a vármegyék, több mint tíz éves háborús terhek, katonai pusztítások és kincstári kiszípolozások után, még hajlandók voltak anyagiakat áldozni a szabadságharc céljaira. A székelyeknek nemcsak hogy visszaadta szabadságukat, de végakaratóban meghagyta, mindenkor őrizték meg. Rendezte a hajdúk szociális helyzetét. Gondoljuk meg: a szerencsi országgyűlésen a vármegyék követei az elszenvedett rablásokért bosszút akartak állni, a bűnösök kivégzését, megcsonkítását követelték. Ezzel szemben Bocskai kijelentette: „*abban a hazában, amelyért harcoltak, kiemelkedő megtiszteltetést, szabadságot és kiváltságot nyerjenek.*” A szerencsi és a korponai országgyűlések anyaga, a portai és a prágai tárgyalásokra küldött követek instrukciói és a ma ismert 300 levele egyértelműen bizonyítja, reformokat kezdett bevezetni, a belső viszonyok stabilizálását érdekegyeztetéssel vélte megvalósíthatónak.

Rövid életű fejedelmi udvarának kulturális jelentősége abban állt, hogy politikai központot alkotott és Kassához a béketárgyalások során következetesen ragaszkodott.

Műveltségének mindaddig számba nem vett rétegeire jellemző a hajdúkat letelepítő kiváltságlevelének indoklása. Aki a következőket leírta, vagy kézjegyével látta el, az ismerte Kopernikusz, sőt talán Kepler elméletét is. A Nap mindent megvilágító erejére hivatkozik. Az ég és a föld egységének gondolatában a világmindenséget egyetemes „ragyogó gépezet”-nek nevezi. A győzelmet úgy fejezi ki, hogy Isten a Naphoz hasonlított Igazságot helyezte előtérbe: „*győzelmes Méltányosságot és Igazságot, mint a hajnal ragyogó fényét, mint a Nap vakító tündöklését mindenki szeme elé helyezte, és az igazakat a börtönből a szabadba, a sötétségből a világosságra és a rabságból az örök szabadságra juttatja.*”

Johannes Bocatius leírását jól ismerjük, diplomáciai szándékát, nemzetközi hatását kevésbé. Nem tudjuk, hogy Bocskai kijelentése elhangzott-e valójában, mindenesetre Bocatius idézte és nagy európai visszhangja volt: a koronát, mint hatalmi jelvényt nem fogadja el, mert mint mondta „*Magyarországnak van királya.*” A török segítséget erődemonstrációnak szánta, s ha csak egy kicsit is beletekintünk a Portára és a megszállt magyar területek pasáihoz küldött utasításaiba, látjuk mennyi ajándékkal és milyen körmönfont módszerekkel tudta az országos érdeket érvényesíteni. Nem kis áldozatok árán a lényegét: a magyar államiséget, az önálló döntés lehetőségét.

Hosszú távú politikáját jól jellemzi a bécsi béke és a közvetítésével tető alá hozott zsitvatoroki béke. Első hadisíkerei után azonnal békettárgyalásokat kezdeményezett Rudolf császárral. Nevében Illésházy István tárgyalta, a császárt Mátyás főherceg képviselte. Közreműködött az Egyházi Állam és Spanyolország is. Bocskai eredeti szándéka az volt, hogy Lengyelország és Csehország garantálja a békét, ez annyiban módosult, hogy az alsó- és felső-ausztriai rendek, Stájerország, és a Csseh korona országai szavatolták a bécsi békét. A „*kereszténység és a haza közjára*” megkötött béke mindenekelőtt biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát. Ez két szempontból is nagy jelentőségű volt. Leszögezte, hogy a katolikusok sérelme nélkül érvényesüljön. Emellett pedig a protestáns egyházak anyanyelvi egyházak voltak s így az anyanyelv fejlődését, a kultúra önállóságát segítette. A béke értelmében a király szavatolja a Királyság visszaállított alkotmányát, megerősíti a városok kiváltságait és elismeri az Erdélyi Fejedelemség önállóságát. Hivatkozva a király távollétére, Mátyás főherceget kell megtennie a Királyság kormányzójának, s a nádorral és a magyar tanácsosokkal közösen gyakorolják a hatalmat. A Szent Koronát pedig hozzák vissza az országba. Ezek már első lépésnek is tekinthetők a későbbi fejleményekhez: Mátyás főherceg 20000 hajdú és a magyar és ausztriai rendek kíséretében megy majd Prágába, Rudolfot lemondatták és ünnepélyesen hazahozták a Koronát. A zsitvatoroki békét Bocskai közvetítette. A béke szövegét a törökök saját javukra igyekeztek módosítani. Ennek ellenére a lényeg, hogy sikerült egyensúlyt kialakítani a két nagyhatalom között. A fél évszázadra nem tökéletesen, de mégis fenntarthatóan időtálló békére jellemző, hogy ezt vették mintául 1609-ben Németalföldnek Spanyolország ellen vívott győztes szabadságharca lezárásához.

Bocskai István fejedelem politikájának maradandó értéke, hogy biztosította az Erdélyi Fejedelemség önálló államiségét. 1605-ös évszámmal kibocsátott tallérján a Királyi Magyarország és Erdélyi Fejedelemség címereinek együtt látható éremképe a kor kihívásának, az ország egyesítésének szimbolikus kifejezése.

Testamentumi rendelése 1606. december 17-én kelt Kassán. „*Én Bocskay István, Istennek kegyelmességéből Magyarországnak és Erdélynek fejedelme[...] minthogy minden emberi háladatosság között hazánknak, nemzetünknek tartozunk mindennek felett több jóval, Erdély-országot, mint édes hazánkat [...] mint nemzetemnek, hazámnak igaz jóakarója[...] intvén, mind az erdélyi és magyarországi híveinket az egymás között való szép egyezésre. Atyafiúi szeretetre az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, e1 ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket tőlök el ne taszítsák, tartsák ő atyjok-*

fiainak és ő véreknek, tagoknak Ha a fejedelemségek, amint szokott Ienni, vagy Erdélyben vagy Magyarországban változnak, őmagok között a respublikák, az egyezséget a konföderáció szerént tartásák meg.” Többféle lehetőséggel számol: amíg a magyar korona „nálunknál erősebb nemzetségnél a németnél léssen és a magyar királyság a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik is oltalmokra javokra léssen.” A másik lehetőség, hogy „a magyar korona Magyarországon magyar kézbe kelne, ... az erdélyieket is intjük nemhogy attól ellentartatának...”

Hagyományáról hosszan lehetne beszélni.

Most, hogy a magyar tudomány és egyetemi tanítás méltatlan anyagi gondokkal küzd, külön jelentősége van, ahogy Bocskai Testamentumában összekapcsolta a múltat és a jövőt: *A vásárhelyi Skólának mind építésére, mind egyéb szükségére háromezer forintot hagyunk. A váradi Auditorium épületére kétszáz forint. A debreceni deákoknak kétszáz forint. – János Deáknak a Magyar Historia kinyomtatására kétszáz forintot – Az historiákért, melyeket mind magunk, és előttünk lévő fejedelmek idejében és dolgairól írt Szamosközi István uram, deputáltunk7000 forintot. Melynek kinyomtatására , hogy szorgalmatos gondjuk legyen lelkekre kötöttük a testamentumosoknak, és az Istennek széki eleibe idézzük őket, hogy ha abban híven és szorgalmatosabban el nem járnak. Bocskait a történetírás nem kényeztette el: iratai nincsenek feltárva és összegyűjtve, háromszáz ismert leveléből alig száz hozzáférhető, egyetemes kihatású politikája monografikus feldolgozásával ma is adós a tudomány.*

Bocskai szobra Genfben a reformáció emlékművén azt hirdeti, hogy a három hatalom alá szakított hadverte Magyarország alkotó része tudott lenni a korabeli Európának. A Magyar Nemzeti Múzeum szép kiállítása, amelyet most megnyitunk, tudatosítsa, hogy négyszáz esztendővel ezelőtt a dúsgazdag főurak, a társadalom kirekesztettjei, a városok és a köznemesek, székelyek és német polgárok közösen – amint Bocskai megfogalmazta – az egész kereszténység javára vállalták az ország szolgálatát. Érvénycsüljön a remek kiállítás ösztönző ereje múltunk tárgyyszerű megbecsülésére és arra, hogy végre elkészüljön Bocskai és hívei tudományos monográfiája.

Budapest, 2004. október 15-én

R Várkonyi Ágnes

TANULMÁNYOK SZAKÁLY FERENC EMLÉKÉRE

Szerkesztette:

Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György

Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2. Budapest, 2002. 571. o.

Szakály Ferenc az MTA Történettudományi Intézete kora újkori osztályának vezetője, az Akadémia levelező tagja, a kora újkor jeles kutatója volt. Kutatásai nyomán számos, a kora újkor kutatóit foglalkoztató kérdésre kaptunk új, vagy árnyaltabb, részletesebb válaszokat. Tudományos pályáját a Magyar Nemzeti Múzeumban kezdte. 1967. január 1-én – mint ötödéves levéltár-történelem szakos hallgató – került az Újkori Osztályra. A Stippek-hagyaték és a háztartási eszközgyűjtemény kezelését látta el, és bevonták a készülő állandó történeti kiállítás munkálataiba is. A Stippek-gyűjtemény feldolgozása után 1969-ben rábízták a pecsétnyomó gyűjtemény gondozását. 1973 márciusától augusztusig az Újkori Osztály megbízott osztályvezetője. Részt vett a *Folia Historica* szerkesztőbizottságának munkájában, és Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Tolna és Fejér megye szakfelügyelője volt. 1975 januárjától a pecsétnyomó gyűjtemény mellett az újkori dokumentumgyűjtemény 1848-tól a legújabb korig terjedő iratanyagának kezelését is ellátta. 1977. április 1-jén elhagyta a múzeumot és a Történettudományi Intézet munkatársa lett. Múzeumi munkája mellett e falak között írta meg doktori dolgozatát a parasztvármegyék 17–18. századi történetéről, és lett 1974-ben a történettudományok kandidátusa. Élete során számos kötete és tanulmánya jelent meg, munkásságának bibliográfiáját a kötet végén Pálffy Géza összeállításában olvashatjuk.

2002. október 28-án ünnepelte volna 60. születésnapját. Erre az alkalomra állították össze ezt a tanulmánykötetet, amelybe csak az általa is kutatott török korról, a 15–17. századi magyar történelemmel kapcsolatos tanulmányok kerültek. Ez alól egy tanulmány képez kivételt, amelynek témája 18. századi.

Szakály Ferenc történeti munkájával olyan értékelést nyújtott az utókor számára, amely „megfelel egy modern európai nemzet és egyben Európa szakszerű követelményeinek”, fej-tette ki *Kosáry Domokos A történész és az irányzatok* című megemlékezésében.

Hegyi Klára és Fodor Pál Megkésztett ajándék Szakály Ferencnek című közleményükben két Isztambulban talált forrást mutatnak be. Az egyik a szegedi szandzsák 1561. évi összeírásából való, a másik a szultáni tanács 1572-ből származó határozatának regestruma, amelyből kiderül, Trombitás János milyen szolgálatot tett a törököknek, és ezért milyen kiváltságokat kapott. Mindkét török forrás Szakály Ferenc kutatási eredményeinek helyességét bizonyítja.

Két Isztambulban élő renegát tolmács-diplomata életútját vázolja fel *Ács Pál Bécsi és magyar renegátok mint szultáni tolmácsok: Mahmud és Murád* című tanulmányában. Egyikük Mahmud terzsümán, eredeti nevén Sebold von Pibrach, bécsi zsidó kereskedő fia, a másik Murád dragomán, eredeti nevén Somlyai Balázs. A diplomácia területén túl mindketten írók és költők voltak. Ők az eddig ismert egyetlen olyan muszlimok, akik a 16. században a magyar történelem és irodalom terén valamiféle tevékenységet folytattak. Murád prózai és verses írásait keresztény olvasóközönségnek szánta.

Ágoston Gábor Törzsterület és végvidék: berendezkedési stratégiák és centralizációs korlátok a 16–17. századi Oszmán Birodalomban című írásában a török birodalom terjeszkedésével együtt járó közigazgatási átszervezéseket elemzi, így a szandzsákok és beglerbégységek kialakulását és igazgatási formáit, valamint a birodalom keleti végein kialakult örökletes szandzsákokat. Összeveti a keleti szandzsákok és a magyarországi török igazgatás gyakorlatát. Összegzésében Ágoston megállapítja, hogy úgy a magyarországi, mint a keleti

végeken kiépített oszmán adminisztráció sikeresen ellátta fő feladatát: a meghódított területek megtartását, és a további hódítások támogatását. Ennek érdekében a hódítás előtti igazgatási szokásokat részben meghagyta és rugalmasan kezelte, ellentétben a törzsterületek igazgatásával.

Balázs Mihály „A hit ... hallásból lészön.” Megjegyzések a négy bevett vallás intézményesüléséhez a 16. századi Erdélyben című esszéjében sorra veszi azokat a vallási törvényeket, amelyeket az erdélyi országgyűlések az antitrinitarizmus megjelenése és János Zsigmond halála közti időszakban hoztak. Mindezt azért teszi, mert a témával korábban foglalkozók ezekre a törvényekre hivatkozva állították, hogy a tordai országgyűlés 1568-ban elismerte a négy bevett vallást. A törvények vizsgálata során azonban kiderül, hogy az 1570 januárjában kelt szöveg ennek az ellenkezőjét mondja ki. E mellett az 1568-as törvény nem vonatkozhatott a katolikusokra, hiszen több, vallásukat tiltó rendelkezés irányult ellenük. Protestáns felekezeteket pedig azért nem említenek, mert ekkor ezek még nem rendelkeznek dogmatikus úton kialakított egyházi struktúrákkal. A szerző bemutatja az 1580-as évek során a felekezetek között lezajlott küzdelmet, amely elvezetett ahhoz, hogy az 1595 áprilisában tartott gyulafehérvári országgyűlésen külön-külön említik meg a felekezeteket, mely egyben a katolikusok bevetté nyilvánítását is jelenti.

Bessenyei József A menekültek és a magyarországi városhálózat átalakulása a török hódítás kezdeti periódusában című írásában bemutatja, hogy a török terjeszkedés következtében elfoglalt városok (Nándorfehérvár, Buda, Székesfehérvár, Pécs, Gyula, Szeged) főként kereskedelemmel foglalkozó polgársága elsősorban Pozsony, Kassa, Nagyszombat, Várad, Debrecen, Bécs városokba menekült. A tanulmányból kiderül, hogy mely okok vezették a menekülteket az adott városba történő letelepedésre (földrajzi helyzet, úthálózat, kormányzati szervek letelepedése, kiváltságok stb.), konkrét személyek példáját és döntéseik okait vizsgálva.

Szintén a városokról szól *Buza János A hódoltság adószedés ősi gyökerei* című munkája, amely a vadszám vagy marhaszám szerinti adózás helyes értelmezését fejti ki Kecskemét, Nagykőrös, Debrecen ilyen típusú adózási szokásainak elemzésével. Megvizsgálja, hogy az említett településen mekkora értéket értettek a „marhaszám” kifejezés alatt. A fogalom használata a hódoltság területén kívül lévő településeknél is megfigyelhető. Megállapítja, hogy téves az az elképzelés amely ezt az adónemet török eredetűnek tartja, mert ennek gyökerei a hódoltság előtti időkre nyúlnak vissza, sőt az sem állítható biztosan, hogy a marhaszám szerinti adózás csak magyar adózási forma lett volna.

Czigány István A végvári katonaság 1671–1672. évi létszámcsökkenésének kérdőjelei című tanulmányában kifejti, hogy a Habsburgok már a vasvári béke után hozzákezdtek az állandó hadsereg kiépítéséhez, amelyet Zrínyi Miklós és Raimondo Montecuccoli is sürgetett, csak más-más elképzelésük volt ennek mikéntjéről. A végvári katonaság létszámának csökkentése tehát elsősorban ennek a folyamatnak a következménye, és nem az 1670. évi rendi szervezkedése, amely bejátszott ebbe a folyamatba, de nem ez volt a fő ok. Montecuccoli haditanácsi elnökké való kinevezése (1668) után a konkrét javaslatok kidolgozása is megkezdődött. A szerző ismerteti a különböző elképzeléseket és a létszámcsökkenés végrehajtásának területi eloszlását és folyamatát. Rávilágít arra, hogy a tervezetek és a végrehajtást rögzítő dokumentumok között számos ellentmondás található, amit példákkal is igazol. Az elbocsátottak közül sokan az akkor szervezésre kerülő mezei ezredекbe jelentkeztek, vagy a jelentősebb családok magánkatonaságát gyarapították. A létszámcsökkenést a bujdosók 1672. évi támadása miatt felfüggesztették, majd a török elleni védelmi övezetben a harcok miatt a létszámot újra növelni kezdték, így 1676–1677-re helyreálltak az 1671 előtti létszámviszonyok.

A szandzsákbégek kiválasztásának személyi hátterét és beiktatási körülményeiket (ki-nevezési okmány átadása, ajándékozás, illeték kifizetése) vizsgálja *Dávid Géza A 16–17. századi oszmán közigazgatás működése: a beglerbégek és szandzsákbégek kiválasztása és ki-nevezése* című dolgozatában. Elemzi a magyar hódoltság területéről eddig ismert két tényleges beiktatási okmányt. Végül megemlíti néhány okot azok közül, amelyek hozzájárultak a kegyvesztéshez és a leváltáshoz.

G. Etényi Nóra A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum című tanulmányában bemutatja Nürnberget, jelentőségét a 17. században, valamint az ott működő társaságokat és közösségeket. Felsorolja, hogy Nádasdy Ferenc milyen könyveket jelentetett meg. Ezek közül kiemelkedik a Mausoleum, melyet Nürnbergben adtak ki. Azzal, hogy a város a közép-európai régió legfontosabb nyomdaközpontja lett, az ott élők széleskörű tájékozottságra tettek szert. Így talált érdeklődésre a török elleni háború is, amelyet nagyszámú kiadvány jelez, különösen az 1663–1664. évi eseményekre vonatkozóan. Ennek köszönhetően a Nádasdy Mausoleum 1664. évi megjelenésekor értő közönségre talált Nürnbergben. Nádasdy Birkent bízta meg a mű lefordításával és az Endter kiadót a mű megjelentetésével. Nürnberg 1671-ben a bécsi udvartól privilégiumot szerzett a magyar főnemesség kivégzésének tudósítására. Bécs különös figyelmet fordított Nádasdy Ferenc személyére, mindent elkövetett, hogy negatív színben tüntesse fel, hiszen mind mecénásként, mind politikusként elismert volt a birodalomban.

Fazekas István A Melith-fiúk bécsi tanulmányai 1630–1631-ben című dolgozatában bemutatja a horvát eredetű Melith család Magyarországra kerülését és integrálódását a magyar nemességbe. Gazdag forrásanyag maradt fenn Melith Péternek és Györgynek a leleszi iskolában, majd a bécsi jezsuita gimnáziumban folytatott tanulmányaira vonatkozóan. Megismerkedhetünk szállásukkal, tanáraikkal, tanulási körülményeikkel és a gimnázium oktatási rendjével. Apjuk Bécsben Esterházy Miklós nádor, Sennyey István kancellár valamint Paczoth Ferenc jezsuita személyében talált számukra pártfogókat. A szerző megemlíti, hogy a Melith fiúknak mely más nemes családok Bécsben tanuló gyerekeivel volt kapcsolatuk. 1631 őszén ért véget bécsi tartózkodásuk, visszatérve bekapcsolódtak a vidéki nemesség életébe. A tanulmány függelékében négy levelet közöl a szerző, melyek közül hármat a velük kiküldött familiáris, Balogi Szabó István intézett az apához, egyet pedig Melith Péter írt édesapjához bécsi tartózkodásuk alatt.

Fodor Pál Az Oszmán Birodalom születése című tanulmányát kisebb egységekre osztva mutatja be miként jött létre az Oszmán Birodalom. Egy-egy egység után összefoglalókat ad az addig elmondottakról. Bemutatja az oguzokat, a szeldzsukokat és azokat a népeket, amelyek az oszmán állam elődeiként hozták létre birodalmukat. Elemzi, miként fejlődtek, az iszlám felvétele mennyiben befolyásolta felemelkedésüket. Bemutatja, hogy Kisásziában a különböző hatalmak versengései miként befolyásolták az erőviszonyokat, a 13. század politikai változásai következtében miként került előtérbe az Oszmán által vezetett bégség. Felvázolja, Oszmán miként építette ki birodalmát, milyen szerencsés körülmények játszottak közre ebben. Ahogy a szerző írja, „az 1340-es évekre az Oszmán fejedelemség készen állt arra, hogy epizodistából a nemzetközi küzdőtér főszereplőjévé lépjen”.

A 14–16. századi kereskedelmi kapcsolatokban megfigyelhető folyamatosságot és néhány csomópontot mutat be *Gecsényi Lajos Folytonosság és megújulás Magyarország és a felnémet városok gazdasági kapcsolataiban a középkortól a kora újkorig* című tanulmányában. Megvizsgálja, mikor, milyen árucikkek voltak a meghatározóak a magyar területek és a délnémet városok közti kereskedelemben. Bemutatja, hogy az ország jelentős területeinek török fennhatóság alá kerülése, a kialakult háborús viszonyok nem jelentettek törést a kereskedelmi kapcsolatokban, mindössze egy időleges megtorpanást. Buda elestével

az ottani kereskedőréteg egyrészt a felső-magyarországi, másrészt a partiumi, erdélyi városokba menekült, ahonnan továbbra is folytatott gazdasági tevékenységet a német kereskedőkkel, melyet különféleképpen szabályoztak, amit számos példával illusztrál a szerző.

Hegy Klára A török Bács című írása elején ismerteti azokat a török összeírásokat, amelyeket a Szerémségben, a szegedi szandzsák és a temesvári vilajet déli felében végeztek. Az összeírások következetlenek, néhol csak a nem muszlimokat írták össze, máshol pedig az adóval tartozó muszlimokat, ismét máshol pedig a nem adózó muszlimokat. A szerző „a következetlenség mintapéldájaként” elemzi Bács muszlimjainak 1546., 1561. évi, 1570 körüli és az 1578. évi összeírásait. Különösen a két utóbbit, amelyekben a négy muszlim városrészt mutatja be; ezek egy-egy mecset köré épültek. Elemzi, a városrészekben milyen társadalmi rangú, foglalkozású emberek éltek, és bemutatja az ez alatt az idő alatt beállt változásokat is. Kiemelten mutatja be az 1570-es években vezetett budai vámnaplók alapján a bácsiai kereskedelmi tevékenységét. A város helyzetének könnyebb megítélése céljából összeveti „egy valóságos balkáni-török várossal” Szentdemeterrel, valamint Gyula és Lippa közel egykorú összeírásaival, megállapítva, hogy Bács a Hódoltság igazi balkáni-török városává vált.

A zsitvatoroki béke utáni Habsburg diplomácia átrendeződését és struktúraváltását tárgyalja be *Hiller István A Habsburgok török diplomáciája a 17. század első felében* című tanulmányában, ami a helyreállított állandó konstantinápolyi és budai Habsburg képviselőben és az illegális politikai csatornák kiépítésében (a Titkos Levelezők Intézménye) nyilvánult meg. A szerző leírja a titkos levelezők hálózatának kiépítését, működését, nehézségeit. Az udvar kiépítette a szükséges infrastruktúrát, a futárszolgálatot és meghatározta a tolmácsok feladatait. A követek és titkos levelezők által küldött, részben titkosírással írt jelentések feldolgozására is kialakult az apparátus. A titkos levelezők által szolgáltatott információkat elsősorban kontrollforrásként használták az állandó követek jelentései mellett.

Aragóniai Beatrix nápolyi hercegnő és Hunyadi Mátyás házasságkötését tárgyalja *E. Kovács Péter Magyarország és Nápoly politikai kapcsolatai a Mátyás-korban* című tanulmányában, melyet négy nagyobb fejezetre oszt. A házasság előkészítésének diplomáciai folyamatai után a házasságkötés „lebonyolításáról” olvashatunk, a Nápolyba küldött delegációról, a per procuram házasságkötésről, a hozományról, majd Beatrix útjáról Magyarországra és a budai esküvőről. A házasság révén a két állam szövetségbe került, amely tovább élénkítette a kapcsolatokat. A szerző említi a török, majd a Szentszék elleni harcra küldött magyar haderőt, és Aragóniai János esztergomi érseki adminisztrátorra, majd Estei Hippolit esztergomi érsekké történt kinevezését. Miután Mátyás örökösének Corvin Jánost tekintette, Magyarország és Nápoly között a szövetségi viszony megromlott. A király halála utáni időből szó esik Beatrix és II. Ulászló házasságáról, majd annak felbontásáról. Ezt követően Beatrixnak el kellett hagynia az országot – visszatért Nápolyba –, ezzel a kapcsolatok végleg megszakadtak.

Az 1521. szeptember 22–október 2. közötti időszakból, a mohácsi táborozás és tanácskozás alatt Széchi Tamás és Kanizsai László élelmezési kiadásait tartalmazó számadást elemzi *Kubinyi András Főúri étrend tábori körülmények között 1521-ben* című tanulmányában. A számadás azonban nem részletezi mindazt, amit a két úr és kísérete Mohácson elfogyasztott, hiszen kitűnik, hogy hoztak magukkal ellátást, és többször meghívták őket lakomázni. A szerző bemutatja, mely napokon, mire, mennyit költöttek. Ezekből az adatokból megállapítható, milyen húsokat, zöldségféléket, gyümölcsöket, kenyeret, ételízesítőket fogyasztottak, valamint megismerhetjük a személyzet egy részének összetételét is.

Molnár Antal Rómából Belgrádba: három jezsuita úti beszámoló a 17. századból című tanulmányának bevezetőjében leírja, hogy milyen körülmények között, és milyen útvonalon

jutottak el a misszionáriusok Belgrádba, hol álltak meg útjuk során, és ott mennyi időt töltöttek. E bevezetőt követik a források: Szini István 1612-ben Raguzából, és Bartol Kašić 1613-ban Belgrádból írt levele Claudio Acquaviva rendfőnöknek, valamint Ignazio Tudisi 1640-ben Belgrádból, ismeretlen bíborosnak írt levele. A leveleket bő regesztával közli, az útvo-
nalat a mellékelt térképen is nyomon követhetjük.

Monok István A francia könyv jelenléte a magyarországi olvasmányanyagban a 16–18. században című írásában ismerteti, melyek voltak azok a körülmények, amelyek elősegítették, hogy francia könyvek kerülhettek az országba 1500–1750 között. A 16–17. században ezek francia szerzők latin, német olasz nyelvű művei voltak. Klasszika-filológiai munkák, a török kiűzésére vonatkozó terveket tartalmazó művek és a francia államelméleti irodalom alkotásai, valamint nevelélméleti és politika-, illetve hadtudományi írások. A 17. század utolsó harmadában a francia nyelv és kultúra Európa legbefolyásosabb nyelvévé és kultúrájává vált. A szerző bemutatja, hogy ez a hatás milyen mértékű volt a Kárpát-medencében, milyen formában nyilvánult meg az arisztokrácia és a polgárság körében. Ismerteti, milyen tárgyú könyveket olvastak az adott társadalmi réteghez tartozók. Kiemeli ezek közül II. Rákóczi Ferenc francia műveltségét. Kifejti, milyen okok vezettek a 18. század második felére a francia nyelvű könyvek nagyarányú megjelenéséhez.

János Zsigmond halála, és a – megkötött, de Erdélyben kevesek által ismert, és soha nem ratifikált – speyeri szerződés miatt kialakult helyzetet elemzi *Oborni Teréz Erdély közjogi helyzete a speyeri szerződés után (1571–1575)* című tanulmányában. Bemutatja, hogyan tudta Báthori István ezt a kényes helyzetet ügyes politikával megoldani, hogy mind Miksa, mind a szultán, de még az erdélyi rendek is úgy érezhessék, az történt amit ők szerettek volna. Elsősorban a fejedelem Miksával folytatott levelezését ismerhetjük meg a tanulmányból. Ezekből kiderül, milyen ügyes magyarázatokat talált az ellene felhozott vádakra, és hogyan próbálta az egyensúlyt megtalálni a török és a német követelések között. Mindezeket megnehezítette Bekes Gáspárnak a hatalom megszerzéséért folytatott ténykedése, melyet Miksa titokban támogatott. A szerző ismerteti, miként került ki ebből a helyzetből Báthori István győztesen, és szilárdította meg végleg helyzetét Erdély élén 1575-ben.

Pálffy Géza A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században című tanulmánya elején beszámol a magyarországi udvar kutatásokról és azok eredményeiről. Ezt követően a magyar nemesség bécsi integrációjának színtereit – a császári-királyi udvart, a központi kormány szerveket, a Magyar Udvari Kancelláriát, a jelentősebb udvari főméltóságok udvarait, az osztrák nemességgel való családi és társadalmi kapcsolatokat, és a Bécsben, valamint Alsó-Ausztriában működő iskolákat – vizsgálja, számos életpályával és esettel mutatva be, hogy a kapcsolatok és hivatalok milyen lehetőségeket biztosítottak a nemességnek. A tanulmány második részében, a 16. század második felében a határvédelemben jelentős szerepet játszó Andreas Kielman, Hans Reuber, Pethő János és Pálffy Miklós életpályáját vázolja fel, bemutatva egyben a bécsi udvari hatalmasságokkal és egymással való összeköttetéseiket is.

A jobbágy-ság 16–17. századi házasodási szabadságáról ír *Péter Katalin A jobbágy házasodási szabadsága az örökös jobbágy-ság korában* című tanulmányában. A rendelkezésre álló források közvetve, vagy hallgatásukkal szólnak arról, hogy a földesúr nem szólt bele jobbágya házasodásának ügyébe. A szerző elemzi az 1514. évi országgyűlés által hozott örökös jobbágy-ságról szóló törvényt, mint a jobbágy házasodásának, és az özvegyasszonyok jogállásának egyik legfontosabb forrását. A vizsgált uradalmi utasítások, urbáriumok és vizsgálatok a hallgatásukkal erősítik a szabad házasságkötést. Az ezekben szereplő bírságolások nem szólnak erről a témakörrel, pedig biztosan szereplnének, ha lett volna rá társadalmilag elfogadott lehetőség. A jobbágypanaszokban sem fordulnak elő házasodási szabadságot kor-

látozó cselekményekről szóló leírások. Több forrásban vizsgálta a szerző az egyedülálló jobbagynók körülményeit. Ezeket az asszonyokat sem kényszerítették házasodásra. A jobbagyok házassági szokásaiban is megfigyelhető a tudatosság a szociális és gazdasági előnyök kihasználása érdekében.

A Vay család geneológiáját mutatja be *Szakály Orsolya A vajai Vay család a 18. században* című tanulmányában. Megtudhatjuk, hogy a család tagjai mely családokkal házasodtak, a tagok életét hogyan befolyásolta vallásuk, hol terültek el birtokaik. Részletesen ismerteti a család 18. században élt tagjai, így Ábrahám (1697–1762), László (1715–1782), István (1734–1800), Dániel (1749–1798), József (1752–1821) és Miklós (1756–1824) életútját.

A karlócai békét megelőző, 1688-ben megkezdődött béketárgyalásokat elemzi 1690-ig *Szita László A karlócai béketárgyalások és békekötés előtörténetéhez* című írásában. Bemutatja, hogy a felszabadító háborúk 1689–1690. évi eseményei a tárgyaló felek követeléseire milyen hatást gyakoroltak, mennyiben változtatták meg a megbeszélések menetét. A tárgyalási jegyzőkönyvek alapján ismerteti, hogy 1689-ben a bécsi és 1690-ben a komáromi tárgyalási napokon mely napirendi pontok szerepeltek, és milyen eredménnyel zárultak.

Temesvár és környéke katolikus – jezsuita, ferences, világi – misszióinak 17. századi történetét mutatja be *Tóth István György „Ez a faragatlan nép annak hisz, amit lát...” Katolikus misszionáriusok a török Temesváron* című tanulmányában, elsősorban a Hitterjesztés Szent Kongregációja levéltárában őrzött források – a misszionáriusok levelezése és beszámolóí – alapján. Bemutatja Temesvár vidéke lakóinak vallási és nyelvi sokféleségét, babonáikat, a paphiány miatt kialakult népi vallásosságukat és önjelölt „papaik” megnyilvánulásait. A missziók története mellett olvashatjuk a temesvári jezsuita misszió legérdekesebb alakjának, Giacomo Micagliának életútját. Ismerteti a missziók anyagi hátterét, és az 1653. évi egyházlátogatás alatt talált állapotokat, valamint a 17. század közepén a ferencesek és a világiak között kialakult viszályt. Vizsgálja a katolikus lakosság társadalmi összetételét, öntudatát, a missziós iskolákat, a misszionáriusok vizuális propagandáját, azaz az oltárképek kérését.

Varga J. János Az „Orta Madzsar” szerepe Perényi Pétertől Thököly Imréig: a nyugati irányú török hódítás metodikájához című tanulmányában azt mutatja be, hogy a török terjeszkedés egy nagyon határozott koncepció szerint zajlott. Céljuk mindvégig Bécs és a Magyar Királyság elfoglalása volt. A szerző ismerteti azokat a kísérleteket, amelyek során a törökök magyar főnemeseknek és erdélyi fejedelmeknek ajánlották fel az ország bizonyos területeit, ha azok meghódolnak. Ezek közül kiemeli az Alsó-Magyarország és Erdély közé beékelte terület, az „Orta Madzsar” török elképzelésekben játszott szerepét.

R. Várkonyi Ágnes A Wesselényi szervezkedés történetéhez 1664–1671 című tanulmányában ismerteti, hogy a kortársak hogyan tájékoztattak a szervezkedésben részt vevők peréről és kivégzéséről, ezt a Habsburg kormányzat hogyan befolyásolta, ez által a kortársak milyen információkkal rendelkeztek a szervezkedésről. Ezt követően bemutatja, hogy a 19–20. századi történirők hogyan ítélték meg a Wesselényi szervezkedést, kiemelve közülük Pauler Gyula monográfiáját. Áttekinti a vasvári béke körülményeit és következményeit, arra keresve a választ, „hogymért, milyen érdekekből történhetett meg, ami történt?” Véleménye szerint a magyar politikai elit különbékét szeretett volna kötni a törökökkel, de alulmaradt az abszolutizmust kiépíteni szándékozó Habsburg kormányzattal szemben.

Zimányi Vera–J. Újvári Zsuzsanna „Mindenik jobbagyunknak mennyi gyermeke vagyón és azok hány esztendősek.” Egy 17. századi uradalmi „népszámlálás” tanulságai című tanulmányukban egy 1648-ban, három Batthyány-uradalomban felvett részletes urbárium statisztikai feldolgozását végezték el. Az ezekben számbavett jobbagylakosság gyermekei-

nek számát és korösszetételét vizsgálták, összehasonlítva más időpontokban felvett Batthyány-urbáriumokkal. Vizsgálták a fentiekén túl a fiúk és lányok számának egymáshoz viszonyított arányát, a házasodási kort, az egy családra jutó gyermekátlagot, mindezek nemzetiségi eloszlását, melyekről a tanulmány függelékében számos táblázatot és grafikont találhatunk.

A tanulmányok a szerzők betűrendjében követik egymást. Minden dolgozat után német nyelvű rezümé található. A kötet ismertetője szerint célszerűbb lett volna az időrendi sorrend, vagy esetleg a tanulmányok témakör szerinti csoportosításban történő közlése. Mindezek mellett egy színvonalas, Szakály Ferencnek méltó emléket állító tanulmánykötetet vehet kezébe az olvasó, melynek írásai tovább szélesítik a kora újkori magyar történelemtől kialakult képünket, új eredményeket és megközelítési szempontokat adva a téma iránt érdeklődőknek.

Szvitek Róbert József

